శ్రీరస్తు.

శ్రీమత్సమస్తభూమణ్డలమణ్డనాయమానచోళదేశమధ్య
విద్యోతమానకంద్రమాణిక్య భూసురాగ్రహారనివాసిభిః,
నిఖిలనిగమాగమసారసర్వస్వవేదిభిః,
వాధూలవంశపయఃపయోరాశిరాకాసుధాకరాయితైః
శ్రీమద్వైద్యనాథదీక్షితైః.
మనువ్యాసపరాశరాద్యనేకధర్మశాస్త్రార్థసఙ్గ్రహపురస్సరం, శ్రీమాధవాచార్యాద్యశేషనిబంధనకారాభిమతంచ.
నిఖిలజనోపకారాయవిరచితే, స్మృతిముక్తాఫలే.
సప్తపరిచ్ఛేదసంశోభిత ధర్మశాస్త్రే, ద్వితీయపరిచ్ఛేదః.

ఆహ్నికకాణ్డః.

పదవాక్యప్రమాణజ్ఞ విద్వద్వరిష్ఠ
శ్రీమద్వాసుదేవశాస్త్రిణా మంతేవాసినా,
దొడ్డబె, బ్రహ్మశ్రీ నారాయణశాస్త్రిణా,
సమ్యక్ పరిష్కృత్య.

బ్రా॥ నారాయణార్య
స్వామినాథార్యాణామ్.
సత్సంప్రదాయకలానిధిముద్రాక్షర
శాలాయాం ముద్రితోయం విజయతేతరామ్.

BANGALORE. 1891.

విజ్ఞప్తిః.

శ్లో॥ వేదాః ప్రమాణం స్మృతయః ప్రమాణం ధర్మార్థయుక్తం వచనం ప్రమాణం।
యస్య ప్రమాణం నభవేత్ప్రమాణం కస్తస్య కుర్యాద్వచనం ప్రమాణమ్॥

భో! ఆర్యమిశ్రాః! నిఖిలనిగమాగమాధ్యయనాధ్యాపనప్రచారణాదిచణాః! మమ దేశబాంధవాః! విదితమేవ భవతాం? యత్సకలసద్ధర్మ పారిప్లవే, పాపకర్మసూతికాగారాయితే, అసచ్చరిత్రసమృద్ధి దివ్యహర్మ్యాయితే చ కలౌ, నిగమాగమాః, స్తదధ్యేతారః, స్తదుక్తసత్కర్మాచరణతత్పరాశ్చ మరుభూమిషు జలాశయా ఇవ విరళతరా ఇతి.

తథాపి యదికథంచిద్వా కో౽పితాదృశశాస్త్రాద్యధ్యాపనే౽ధ్యయనే, తదుక్తసత్కర్మానుష్ఠానే, లుప్తకల్పశాస్త్రాణాం ముద్రాపణాదిద్వారా ప్రచారణేవా, యతతే, తదాన కే౽పి కించిదపి సాహాయ్యమాతన్వతే. ప్రత్యుత శతశో౽న్తరాయానాపాదయంతః పరిహాసచతుష్పథేన ర్తయంతి. అస్మాకమాస్మాకీన శాస్త్రాణాంచ వృత్తిరేవం సంవృత్తా. ఏవమపి బహుభిరంతరాయైరంతరితే నాప్యనేన మయా బహుదేశాన టాట్యమానేన, అనివార్యప్రయాసవశాత్, స్వైవయా, వచనచాతుర్యాచ్చ కానిచిత్పురాతనాన్యపూర్వముద్రితాని నానావిధ సద్ధర్మప్రతిపాదకాని ధర్మశాస్త్రాది పుస్తకానిసంపాదితాని. తేషుము[illegible] ముద్రాపయిష్యంతే చాన్యాన్యపి. ప్రకృతేతు ప్రాతః [illegible] ణైనైకేన క్రియమాణ సకలధర్మాంతరాళిక విశేషధర[illegible]కః వైదికవిద్యాసార్వభౌమ శ్రీవైద్యనాథదీక్షితవిరచిత సకలబ్రాహ్మణ జనోపకారక స్మృతిముక్తాఫలాఖ్య ధర్మశాస్త్రైక భాగః, ఆహ్నికకాణ్డాఖ్యో౽యంగ్రంథః, పదవాక్యప్రమాణాదిపారదృశ్వవిద్వద్వరిష్ఠ శ్రీమద్వాసుదేవశాస్త్రిణామంతేవాసినా, దొడ్డబేలి, నారాయణశాస్త్రిణా బహుప్రయాసలబ్ధపుస్తకసహాయేన పరిష్కారయిత్వా, ముద్రాపితః క్రయ్య పదవీమారూఢః.

సవ్యాఖ్యా సూతసంహితా-	౫—౦—౦	బూ॥ స్వామినాథైయ్యర్,
ఆహ్నికకాండః-	౨—౦—౦	సత్సంప్రదాయకళానిధిప్రెస్.
హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానమ్-	౦—౮—౦	బెంగళూరు.
హస్తిగిరిమాహాత్మ్యమ్.	౦—౮—౦	ఖరసం. ఆషాఢ బ. ౧౦మీ.
ఏతత్సర్వగ్రహణే-	౬—౧—౦	౧౮౯౧సం॥ జులైతే ౩౦ ది.

శ్రీః.

శ్రీ జానకీజానయే నమః.

శ్రీమదాహ్నికకాణ్డస్థ విషయానుక్రమః.

శ్రీవాసుదేవార్పణమస్తు.

శ్రీరస్తు.

శ్రీగణేశాయనమః.

శ్రీజానకీజానయేనమః.

శ్రీసీతాలక్ష్మణ భరతశత్రుఘ్న హనుమత్సమేత
శ్రీరామచంద్రపరబ్రహ్మణేనమః.

వైద్యనాథదీక్షితీయే * స్మృతిముక్తాఫలే * ధర్మశాస్త్రే-
ఆహ్నికకాండప్రారంభః.

శ్లోకమ్ ॥ విఘ్నేశ్వరంవిఘ్నశాంత్యైవాణీంవాచఃప్రవృత్తయే।
గురూన్గూఢార్థభానాయ ప్రణమామిపునఃపునః॥
త్రయ్యంతభూషణందేవంసాంబమూర్తింప్రణమ్యచ।
స్మృతిముక్తాఫలంనామ ధర్మశాస్త్రంప్రవక్ష్యతే॥*॥

తత్రాహ్నికం॥ అథేదానీమాహ్నికంప్రస్తూయతే॥ బ్రాహ్మేముహూర్తేబుధ్యేతధర్మార్థావనుచింతయేత్। కాయక్లేశాంశ్చతన్మూలాన్వేదతత్త్వార్థమేవచ॥ వేదతత్త్వార్థః, తథాచ వ్యాసః॥ బ్రాహ్మేముహూర్తేఉత్థాయధర్మమర్థంచచింతయేత్। కాయక్లేశంతదుద్భూతం ధ్యాయీతమనసేశ్వరమ్॥ యాజ్ఞవల్క్యః॥ బ్రాహ్మేముహూర్తేఉత్థాయ చింతయేదాత్మనోహితమ్। ధర్మార్థకామాన్స్వేకాలేయథాశక్తినహాపయేదితి॥ బ్రాహ్మేముహూర్తే పశ్చిమార్ధ ప్రహరే ప్రబుధ్య ఆత్మనోహితంకృతం కరిష్యమాణంవేదార్థరూపం చింతయేత్. తతో ధర్మార్థకామాన్స్వోచితకాలే యథాసత్వం సేవేతేత్యర్థఇతి॥ విజ్ఞానేశ్వరః॥ మాధవీయే, పరాశరోపిసూర్యోదయాత్ప్రాగర్ధప్రహరేద్వౌ ముహూ-

తౌ తత్రాద్యో బ్రాహ్మః ద్వితీయో రౌద్ర ఇతి॥ స్మృత్యర్థసారేపి॥ ప్ర
భాత ఉత్థాయ ఇష్టదైవతం మనసా నత్వా తదహ్నః కృత్యం సమాచరేదితి॥
స్మృతిభాస్కరే॥ రాత్రేస్తు పశ్చిమే యామే ముహూర్తో బ్రాహ్మ ఉచ్యతే
ఇతి॥ శౌనకః॥ బ్రాహ్మే ముహూర్తే ఉత్థాయ చింతయే దాత్మనో హితం।
గురుం విష్ణుం నమస్కృత్య మాతాపిత్రో స్తథైవ చేతి॥ విష్ణుపురాణే॥ బ్రాహ్మే
ముహూర్తే ఉత్థాయ మనసా మతిమాన్నృప। విబుధ్య చింతయే ద్ధర్మమ
ర్థం చాప్యవిరోధితమ్॥ అపీడయా తయోః కామముభయోరేవ చింతయేత్।
స్మృత్యంతరే తు। షోఢా విభజ్య రజనీం చరమాంశే ప్రబోధితః। పత్న్యా
సహ హరిం ధ్యాత్వా ధర్మమర్థం చ చింతయేత్ ఇతి స్మృతిరత్నావళ్యాం॥
గృహమేధినియతోప్రోక్తం స్వర్గభావనముత్తమమ్। బ్రాహ్మే ముహూర్తే
ఉత్థాయ సర్వం సమ్యగ్విచారయేత్॥ బ్రాహ్మే ముహూర్తే దేవానాం పి
తౄణాం చ సమాగమః। జాగరస్తత్ర కర్తవ్యః పితృసంమాననం హితత్॥
యదిచ్ఛేచ్ఛాశ్వతీం సిద్ధిం యమస్యాదర్శనం తథా। సతతం తేన కర్తవ్యో
బ్రాహ్మే కాలే ప్రజాగరః॥ బ్రాహ్మే ముహూర్తే సేవేతాం శయనం య
త్ర దంపతీ। శ్మశానతుల్యం తద్వేశ్మ పితృభిః పరివర్జ్యతే॥ ప్రత్యూషకా
లే నిద్రాం చ కురుతే సర్వదా తు యః। అశుచిం తం విజానీయా దనర్హస్సర్వ
కర్మసు॥ బ్రాహ్మే ముహూర్తే యా నిద్రా సా పుణ్యక్షయకారిణీ। తాం
కరోతి తు యో మోహాత్ పాదకృచ్ఛ్రేణ శుధ్యతీతి॥ బృహన్మనుః॥ చత్వారి
మానికర్మాణి సంధ్యాయాం పరివర్జయేత్। ఆహారం మైథునం నిద్రాం
స్వాధ్యాయం చ తథైవ చేతి॥ ఆహారాజ్జాయతే వ్యాధిః గర్భవేధశ్చ మైథు
నాత్। నిద్రాతో జాయతే౽లక్ష్మీ స్స్వాధ్యాయా దాయుషః క్షయః॥ తం
చేదభ్యుదయాత్సూర్యశ్శయానం కామకారతః। నిమ్లోచేద్వాప్యవిజ్ఞా
నాజ్జపన్నుపవసేద్దినమ్॥ సూర్యేణహ్యభినిర్ముక్తశ్శయానో౽భ్యుదితశ్చ
యః ప్రాయశ్చిత్తమకుర్వాణో యుక్తస్స్యాన్మహదేనసా॥ తత్తస్మాద్య
స్మిన్ కస్మిన్నాశ్రమిణి శయానే సతి సూర్యో౽భినిమ్లోచేదస్తమియా

షుచ్యనుజ్ఞానాత్తజ్ఞాత్వోపేక్షేత్. ఏవంవచనాదశక్త్యజ్ఞానాదిషు ప్రాయశ్చిత్తాభావస్సూచితః. అన్యథాతు ప్రాయశ్చిత్తాకరణే మహాన్ప్రత్యవాయఇత్యర్థః ॥ ఆపస్తంబః ॥ స్వపంతమభినిముక్తోఽంశుమాన్వాగ్యతో రాత్రిమాసీతశ్వోభూతే ఉదకముపస్పృశ్యవాచంవిసృజేత్ ॥ స్వపన్నభ్యుదితోనశ్వోవాగ్యతస్తిష్ఠేత్ ॥ ఆతమితో ప్రాణమాయచ్ఛేదిత్యేకఇతి ॥ సుప్తేయస్మిన్నస్తమేతి సుప్తేయస్మిన్నుదేతిచ అంశుమానభి నిముక్తాభ్యుదితౌతుయథాక్రమం ॥ స్వపన్నభి నిముక్తోశ్వో నభుంజానస్తూష్ణీంభూతో రాత్రింసర్వామాసీతనశయీత । అథాపరేద్యుః ప్రాతుస్స్నాత్వావాచం విసృజేత్ - అయమత్రనిర్ణేశేషః ॥ ఆతమితోర్యావదంగానాం గ్లానిర్భవతి తావత్ప్రాణాయామం కుర్యాదిత్యేకేమన్యంత ఇత్యర్థః । విష్ణుః ॥ ఉత్థాయోత్థాయబోద్ధవ్యం కిమద్యసుకృతంకృతం । దత్తంవాదాపితంవాపి వాక్సత్యావాపిభాషితా ॥ ఉత్థాయోత్థాయబోద్ధవ్యం మహద్భయముపస్థితం। మరణవ్యాధిశోకానాం కిమద్యనిపతిష్యతి ॥ వ్యాసః ॥ కిన్నుమేస్యాదిదంకృత్వా కిన్నుమేస్యాదకుర్వతః । ఇతిసంచిత్యకార్యాణి ధీరఃకుర్వీతవానవా ॥ స్మృతిదీపికాయాం ॥ యస్యాంరాత్ర్యాంవ్యతీతాయాం నకించిచ్ఛుభమాచరేత్ । తమేవంవంధ్యదివసమితి వింద్యాద్విచక్షణః॥

—* ప్రాతఃకాలేజప్యానాహ. *—

తత్రజప్యానాహ దక్షః ॥ బ్రహ్మామురారిస్త్రిపురాంతకారీ భానుశ్శశీభూమిసుతోబుధశ్చ । గురుశ్చశుక్రస్సహభానుజేన కుర్వంతుసర్వేమమసుప్రభాతం ॥౧॥ భృగుర్వసిష్ఠఃక్రతురంగిరశ్చ మనుఃపులస్త్యఃపులహశ్చగౌతమః । రైభ్యోమరీచిశ్చ్యవనోఽథదక్షః కుర్వంతుసర్వేమమసుప్రభాతం॥౨॥ సనత్కుమారశ్చసనందనశ్చ సనాతనోప్యాసురిసింహలాదిః । సప్తస్వరాస్సప్తరసాతలాని కుర్వంతుసర్వేమమసుప్రభాతం ॥౩॥ సప్తార్ణవాస్సప్తకులాచలాశ్చ సప్తర్షయోద్వీపవనానిసప్త । భూరాదిలోకా భువనానిసప్త కుర్వంతుసర్వేమమసుప్రభాతం ॥ ౪ ॥ పృథ్వీసగంధాసరసాస్తథా

థాప స్స్పర్శశ్చ వాయుర్జ్వలితంచ తేజః । నభస్సశబ్దం మహతా సహైవ కుర్వంతు సర్వే మమ సుప్రభాతం ॥ ౫ ॥ ఇత్థం ప్రభాతే పరమం పవిత్రం పఠేత్ స్మరేద్వా శ్రుణుయాచ్చ తద్వత్ । దుస్స్వప్ననాశ స్త్విహ సుప్రభాతం భవేచ్చ నిత్యం భగవత్ప్రసాదాత్ ॥ ౬ ॥ స్మృత్యంతరే ॥ మహాభారతమాఖ్యానం క్షితిం గాంచ సరస్వతీం । బ్రాహ్మణాన్ కేశవం చైవ ప్రాతరుత్థాయ కీర్తయేత్ ॥ బ్రహ్మాణం శంకరం విష్ణుం యమం రామం దనుం బలిం । సప్తైతాన్ సంస్మరేన్నిత్యం దుస్స్వప్నం తస్య నశ్యతి ॥ పుణ్యశ్లోకో నలో రాజా పుణ్యశ్లోకో యుధిష్ఠిరః । పుణ్యశ్లోకో హరిశ్చంద్రః పుణ్యశ్లోకః పురూరవాః ॥ పుణ్యశ్లోకా చ వైదేహీ పుణ్యశ్లోకో జనార్దనః ॥ కార్కోటకస్య నాగస్య దమయంత్యా నలస్య చ । ఋతుపర్ణస్య రాజర్షేః కీర్తనం కలినాశనం । ఇ° ॥ శాండిల్యః ॥ ఉచ్చస్వరేణ యః ప్రాతస్సంస్తుమిచ్ఛేదనన్యధీః । వాసుదేవాది దేవానాం నామ్నాం సంకీర్తనం చరేత్ ॥ *

—* ప్రాతర్దర్శనీయాని *—

అథ దర్శనీయాని దర్శయతి కాత్యాయనః ॥ శ్లో॥ శ్రియం సుభగాం గాంచ వహ్నిమగ్నిచితం తథా । ప్రాతరుత్థాయ యః పశ్యేత్ ఆపద్భ్యస్స ప్రముచ్యతే ॥ పాపిష్ఠం దుర్భగం మర్త్యం నగ్నముత్కృత్తనాసికం । ప్రాతరుత్థాయ యః పశ్యేత్ తత్కలేరుపలక్షణం ॥ నగ్నపదం బాల వ్యతిరిక్తవిషయం - ఛందసి - నవిద్యతే ఽగ్నిర్యస్య సనగ్న ఇత్యుచ్యతే ॥ *

—* అథ బహిర్విహారః *—

బహిర్విహారమాహ ॥ నక్షత్రజ్యోతిరారభ్య ఆ సూర్యోదయదర్శనాత్ । ప్రాతస్సంధ్యేతి తాం ప్రాహుస్సంధ్యాయాం తే మునిసత్తమాః ॥ తస్మాత్పూర్వం సముత్థాయ ప్రాచీమీవోపనిష్క్రమేత్ । ఉదీచీం ప్రాగుదీచీం వా శాఖాచారక్షమాం దిశం ॥ యత్రోదకం ప్రభూతం స్యాత్ తద్గత్వా శౌచమాచరేత్ ॥ మాధవీయే ॥ నైరృత్యాదిషు విక్షేపమతీత్యాభ్యధికం భువః । దూరాదావసథాన్మూత్రపురీషం చ సమాచరేత్ ॥ తథాచాపస్తంబః ॥ ఆరా

వ్యావసథాన్మూత్రపురీషే కుర్యాద్దక్షిణాం దిశం దక్షిణాపరాం వేతి - వ
త్వేతి శేషః - ఆరాద్దూరాదిత్యర్థః ॥ వ్యాసః ॥ ప్రతిశ్రయాద్దక్షిణపశ్చి
మేన క్షిప్రంగత్వా క్షేపమాత్రం శరస్య । కుర్యాత్పురీషం హి శిరోవకుంఠ్య
నచస్పృశేజ్జానుశిరః కరేణ ॥ ప్రతిశ్రయో గృహం ॥ మనుః ॥ దూరాదా
వసథాన్మూత్రం దూరాత్పాదావనేజనం । ఉచ్ఛిష్టాంబునిషేకం చ దూరా
దేవ సమాచరేత్ ॥ ఏతత్ప్రతిదివావిషయః అస్తమితే చ - బహిర్గ్రా
మాదావసథాదారాన్మూత్రపురీషయోః - కర్మ వర్జయేత్ రాత్రౌ మూ
త్రపురీషే గృహాభ్యాసే సమాచరేదితి స్మరణాత్ - అంగిరాః ॥ ఉత్థాయ
పశ్చిమే యామే రాత్రౌ వా బాహ్యచోదకం । అంతర్ధాయ తృణైర్భూమిం
శిరః ప్రావృత్య వాససా ॥ వాచం నియమ్య యత్నేన ష్ఠీవనోచ్ఛ్వాసవర్జితః ॥
కుర్యాన్మూత్రపురీషే తు శుచౌ దేశే సమాచరేత్ ॥ అనేన యత్ర స్వాపా
దినా నిమిత్తేనాప్య మనసా ప్రతిపత్తిస్తత్రాచమ్యైవ మూత్రపురీషే కుర్యాదిత్యు
క్తం భవతి - తృణాన్యయజ్ఞియాని ॥ తథాచ కాత్యాయనః ॥ శిరః ప్రావృ
త్య కుర్వీత శకృన్మూత్రవిసర్జనం । అయజ్ఞియైరనార్ద్రైశ్చ తృణైస్సం
ఛాద్య మేదినీమితి ॥ తృణగ్రహణం కాష్ఠాదేరప్యుపలక్షణం ॥ అత ఏవ మ
నుః ॥ తిరస్కృత్యోచ్చరేత్కాష్ఠం లోష్ఠం పత్రం తృణాని చ । నియమ్య ప్ర
యతో వాచం సంవీతాంగోఽవకుంఠితః ॥ తిరస్కరణమంతర్ధానం - ఉ
చ్చరేత్ పురీషోత్సర్గః - మూత్రస్యాప్యుపలక్షణమేతత్ । అయజ్ఞియైరనా
ర్ద్రైశ్చ తృణైస్సంఛాద్య మేదినీం । ఘ్రాణాస్యే వాససా వేష్ట్య మలమూ
త్రం త్యజేద్బుధ ఇతి స్మరణాత్ ॥ సంవీతాంగః ఆచ్ఛాదితదేహః అవకుంఠి
తః ప్రావృతశిరాః ॥ అత్ర విష్ణుః ॥ బ్రాహ్మణః స్వవాససా వేష్ట్య ఇత్యామూ
ర్ధానం గ్రీవాయామవసజ్యోచ్చరేదితి ॥ హారీతః ॥ అప్రావృతశిరాయ
స్తు విణ్మూత్రం సృజతే ద్విజః । తచ్ఛిరశ్శతధా భూయాదితి దేవాశ్శపంతి తం ॥
బోధాయనః ॥ శుష్కం తృణమయజ్ఞియం కాష్ఠం లోష్ఠం వా తిరస్కృత్య అ
హోరాత్ర్యోరుదగ్దక్షిణాముఖః ప్రావృత్యతచ్చరేన్మేహేద్వేతి ॥ మనుః ॥

మూత్రోచ్చారసముత్సర్గం దివా కుర్యాదుదఙ్ముఖః । దక్షిణాభిముఖో రాత్రౌ ఉభే సంధ్యే యథా దివా ॥ ఛాయాయామంధకారే వా రాత్రావహని వా ద్విజః । యథా సుఖముఖః కుర్యాత్ప్రాణబాధాభయేషు చ ॥ ఛాయాయాం మూత్రపురీషయోః కర్మ వర్జయేదితి స్మరణాత్ ॥ అత్ర ఛాయాశబ్దేన వర్జనీయో మేఘపర్వతాదీనాం మహతా వ్యవధానేన సూర్యస్య తిరోభావో వివక్షితః - అంధకారశబ్దేన రాత్రౌ జ్యోతిషాం ॥ యత్తు దేవలేనోక్తం ॥ సదైవోదఙ్ముఖః ప్రాతః సాయాహ్నే దక్షిణాముఖః ॥ విణ్మూత్రే ప్రాచరేన్నిత్యం సంధ్యాసు పరివర్జయేదితి ॥ తన్నిరుద్ధేతరవిషయం ॥ నోపరుద్ధః క్రియాం కుర్యాదితి స్మరణాత్ ॥ స్మృతిసారే ॥ అగమ్య రాత్రిసీమాశాం సవీతీ వాగ్యతో దివా । విణ్మూత్రోత్సర్జనం కుర్యాద్ధృతశిశ్న ఉదఙ్ముఖః ॥ సంధ్యయోశ్చ తథా రాత్రౌ దక్షిణాభిముఖో ద్విజః ॥ యత్తు ॥ ప్రత్యఙ్ముఖస్తు పూర్వాహ్ణే పరాహ్ణే ప్రాఙ్ముఖస్తథా । ఉదఙ్ముఖస్తు మధ్యాహ్నే నిశాయాం దక్షిణాముఖ ఇతి యమవచనం ॥ తత్సూర్యాభిముఖ్య నిషేధపరమితి మాధవీయే ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ దివాసంధ్యాసు కర్ణస్థబ్రహ్మసూత్ర ఉదఙ్ముఖః । కుర్యాన్మూత్రపురీషే తు రాత్రౌ చేద్దక్షిణాముఖః ॥ ఆపస్తంబః ॥ ప్రాఙ్ముఖోన్నాని భుంజీత హ్యుచ్చరేద్దక్షిణాముఖః । ఉదఙ్ముఖో మూత్రం కుర్యాత్ప్రత్యక్పాదావనేజనమితి వికల్పో వేదితవ్యః ॥ అంగిరాః ॥ కృత్వా యజ్ఞోపవీతం తు పృష్ఠతః కంఠలంబితం । విణ్మూత్రం తు గృహీ కుర్యాద్యద్వా కర్ణే సమాహితః ॥ ఆపస్తంబః ॥ నోర్ధ్వం నాధో న తిర్యక్చ కించిదీక్షేత బుద్ధిమాన్ । నభో భూమ్యంతరం పశ్యేత్కృత్వా మూర్ధన్యవీతకమితి ॥ స్మృత్యంతరేపి ॥ సూత్రం తు దక్షిణే కర్ణే కృత్వా విణ్మూత్రముచ్చరేత్ ॥ అంగిరాః ॥ యజ్ఞోపవీతం కర్ణే చ దక్షిణే చ నిధాయ చ । కుర్యాన్మూత్రపురీషే తు శౌచదేశే సమాహితః ॥ దక్షిణే కర్ణే నిధానమేకవస్త్రవిషయం । యదాహ సుమంతుః ॥ యద్యేకవస్త్రస్స్యాద్వ్యుపరి కర్ణే కృత్వోపవీతకం । మూత్రోత్సర్గం గృహీ కుర్యాదితి స్నాం

త్యాయనోఽబ్రవీత్ ॥ శాంఖ్యాయన గృహ్యేఽపి ॥ యద్యేకవస్త్రో యజ్ఞోపవీ
తం కణ్ఠే కృత్వా మూత్రపురీషోత్సర్గం కుర్యాదితి ॥ స్మృతిసారే ॥ కృత్వా
వకుంఠనంచాత్ర ఉత్తరీయేణవాససా । పవిత్రం దక్షిణే కర్ణే కృత్వా వి
ణ్మూత్రముత్సృజేత్ ॥ పవిత్రం - తథా చ భారద్వాజః ॥ చండాలైరంత్యజై
రుక్తో మలమూత్రవిసర్జనే । దక్షిణశ్రవణే విప్రో బ్రహ్మసూత్రం వినిక్షిపేత్ ॥
మూత్రపురీషాధికారే శంఖః ॥ నానుదకో నామృత్తికో నానవేష్టితశిరా ఇ
తి ॥ స్మృతిప్రదీపికాయాం ॥ ఉద్ధృతోదకమాదాయ మృత్తికాం చైవ వాగ్య
తః । ఉదఙ్ముఖో దివా కుర్యాద్రాత్రౌ చేద్దక్షిణాముఖః ॥ త్యాగాన్మూత్ర
పురీషస్య పూర్వం గృహ్ణీత మృత్తికాం । పశ్చాద్గృహ్ణాతి యో విప్రః సచేలో జ
లమావిశేత్ ॥ పైఠీనసిః ॥ అనుదకే మూత్రపురీషకరణే సచేలస్నానమి
తి ॥ స ఏవ ॥ ఉద్ధృత్యైవ జలం పూర్వం కుర్యాన్మూత్రపురీషకే । గృహీతో
దకమాత్రం చేత్కుర్యాన్మూత్రపురీషకే ॥ తత్తోయం మూత్రతుల్యం స్యాత్పీ
త్వా చాంద్రాయణం చరేత్ । కరస్థోదకపాత్రశ్చేత్కుర్యాన్మూత్రపురీష
కే ॥ తజ్జలం మూత్రసదృశం సురాపానేన తత్సమం ॥ భారద్వాజః ॥ మల
మూత్రం చరేద్యస్తు విస్మృత్యైవోపవీతధృత్ । తత్సూత్రం తు పరిత్యజ్య
దద్యాదన్యత్పునర్నవం ॥ అంగిరాః ॥ కృత్వా మూత్రం పురీషం వా యదా నై
వోదకం భవేత్ । స్నాత్వా లబ్ధోదకః పశ్చాత్ సచేలస్తు విశుద్ధ్యతి ॥ స్నానం
కృత్వాఽఽర్ద్రవాసాస్తు విణ్మూత్రం కురుతే యది । ప్రాణాయామత్రయం కృ
త్వా పునః స్నానేన సిద్ధ్యతి ॥ తైలాభ్యంగే తథా చాంతే శ్మశ్రుకర్మణి మై
థునే । అనాచమ్యోత్సరన్విప్రస్త్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్ ॥ ఆపస్తంబః ॥
శిరసి పరివేష్టనం ప్రథమం, ఏతం, ద్వితీయం, దిశామవలోకనం, తృతీయం,
అంతర్ధానం, చతుర్థం, మౌనం, పంచమం, పురీషం, షష్ఠం, మృత్తి
కాగ్రహణం, సప్తమముదకమష్టమమితి ॥ పురీషగ్రహణానంతరం మృత్తి
కోదకగ్రహణం అనుద్ధృతశౌచవిషయం ॥ సజలం భాజనం స్థాప్య మృత్తి
కాంచ పరీక్షితాం । కుర్యాన్మూత్రం పురీషంచ నాన్యథా శుచిమాప్నుయా

ఏతి స్మరణాత్ ॥ మనుః ॥ నమూత్రంపథికుర్వీత నభస్మనినగోవ్రజే|వా
య్వగ్నివిప్రమాదిత్య మపఃపశ్యంస్తథైవగాం ॥ నకదాచనకుర్వీత విణ్మూ
త్రస్యవిసర్జనం | నఫాలకృష్టేనజలే నచిత్యాంనచపర్వతే ॥ నజీర్ణదే
వాయతనే నవల్మీకేకదాచన । ససత్త్వేషుచగర్తేషు నగచ్ఛన్నచసంస్థితః॥
ననదీతీరమాసాద్య నచపర్వతమస్తకే । ప్రత్యగ్నింప్రతిసూర్యంచ ప్రతి
సోమాదికంద్విజం ॥ ప్రతిగాంప్రతిసంధ్యాంచ ప్రజ్ఞానశ్యతిమేహతఇతి॥ య
మః ॥ ప్రత్యాదిత్యంనమేహేత నపశ్యేదాత్మనశ్శకృత్ । దృష్ట్వాసూర్యం
నవీక్షేత గామగ్నింబ్రాహ్మణంతథా ॥విష్ణుః॥ ప్రత్యనిలజలేస్త్రీగురుబ్రాహ్మ
ణానితి ॥ బోధాయనః ॥ ఫాలకృష్టేజలేచిత్యాం వల్మీకేగిరిమస్తకే| దేవా
లయే నదీతీరే దర్భపుష్పేషుశాద్వలే । నాన్యచిత్తశ్చిరంతిష్ఠే న్నస్పృశే
త్పాణినాశిరః । నబ్రూయాన్నదిశఃపశ్యే ద్విణ్మూత్రోత్సర్జనేబుధః। పా
రిజాతే॥ అగ్నౌచగచ్ఛన్తిష్ఠన్వైరథ్యాం తీర్థే స్మశానకే ॥ అంగా
రేగోమయేనద్యాం యజ్ఞభూమిషుసర్వదా । ఫాలేజలేచితాయాంవల్మీ
కేగిరిమస్తకే ॥ దేవాలయేనదీతీరే దర్భపత్రకుశస్థలే । సేవ్యచ్ఛాయా
సువృక్షేషు మార్గగోష్ఠాంబుభస్మసు ॥ సశాద్వలేషువైకుర్యా న్నతుమూ
త్రాదికించన । తిష్ఠేన్నాతిచిరంతత్ర నైవకించిదుదీరయేత్ ॥ యమః ॥
తుషాంగారకపాలాని దేవతాయతనానిచ । రాజమార్గస్మశానాని క్షే
త్రాణిచఖలానిచ ॥ అపరుద్ధోనసేవేత ఛాయాందృశ్యాంచతుష్పథం। ఉద
కంచోదపానంచ పంథానంచవిసర్జయేత్ । వృక్షమూలానిసర్వాణి చై
త్యసత్రబిలానిచ ॥ హారీతః ॥ చత్వరోపద్వారయోర్నమూత్రపురీషోత్స
ర్జనం కుర్యాన్నగోమయేన గోష్ఠేన తీర్థేన యజ్ఞభూమౌన యజ్ఞి
యానాం వృక్షాణామధస్తాదితి ॥ ఉపద్వారం ద్వారసమీపం ॥ విష్ణురపి॥
నాప్రచ్ఛాదితాయాంభూమౌనోషరేనశాద్వలేనోద్యానేనోదకసమీపేన॥
కాశఇతి ॥ వ్యాసః ॥ పురీషంయదివామూత్రం యేకుర్వంతిమానవాః ॥
రాజమార్గే సభామధ్యే ధాన్యమధ్యేచయేఽశుభాః ॥ వాయ్వగ్న్యంబు

విప్రాఙ్ పశ్యన్నుచ్చారముత్సృజేత్ । నాశ్మమూలఫలాంగారైరున్మృ
ద్నథబహిర్ణషా ॥ స్మృతిరత్నే ॥ నగేవనేచోదకేవా ఛత్రేవానాంతరి
క్షే । తథైవాభిముఖస్త్రీణాం గురుబ్రాహ్మణయోర్గవాం ॥ యాజ్ఞవ
ల్క్యః ॥ నతుమేహేన్నదీఛాయా వర్త్మగోష్ఠాంబుభస్మసు । నప్రత్యగ్న్య
ర్కగోసోమసంధ్యాయాంస్త్రీద్విజన్మనాః॥ నేక్షేతార్కంననగ్నాంస్త్రీంనచ
సంసక్తమైథునామ్ । నచమూత్రపురీషంవా నశశీరాహుతారకాః ॥ ఉద
యాస్తమయాది సమయే ఆదిత్యం నేక్షేత సర్వదా ॥ యథోక్తంమనునా॥
నేక్షేతోద్యంతమాదిత్యంనాస్తంయాంతంకదాచన । నోపరిస్థం నమధ్యస్థం
రాహుగ్రస్తంతథైవచేతి॥ ఉపభోగాదన్యత్రననగ్నాంస్త్రియమీక్షేత అన్య
త్రమైథునాదిత్యాశ్వలాయనస్మరణాత్ ॥ మూత్రపురీషేనచ పశ్యేత్ తథా
శిరాహుతారకాశ్చ నపశ్యేదిత్యర్థః ॥ ఆపస్తంబః ॥ శిరస్తు ప్రావృత్య
మూత్రపురీషేకుర్యాత్. భూమ్యాంకించిదంతర్ధాయ ఛాయాయాంమూ
త్రపురీషయోఃకర్మవర్జయేత్ స్వాంతుఛాయాంవా, నాసోపాన ద్వేష్టిత
రామూత్రపురీషేకుర్యాత్ కృష్టేపథ్యప్సుచతథాష్ఠీవనమైథునయోఃక
ర్మాప్సువర్జయేదగ్నిమాదిత్యాపోబ్రాహ్మణంగాంచదేవానామాభిముఖ్యే
మూత్రపురీషయోః కర్మవర్జయేదితి ॥ ఛాయాయాం, ఉపజీవ్య ఛా
యాయాం, "నచోపజీవ్యఛాయాస్వితిస్మరణాత్" ఇతి. ష్ఠీవనం, శ్లేష్మ
రసనం ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ మూత్రపురీషం సముత్సృజన్యజ్ఞీయకా
ష్ఠకాష్ఠలోష్ఠతృణపర్ణాదికం గృహీత్వా శిరః ప్రావృత్యనివీతం కంఠలం
బితంకృత్వాఏకవస్త్రశ్చేద్దక్షిణేకర్ణేనిధాయభూమ్యాంకాష్ఠాద్యంతర్హి
తాయాం కుర్యాన్నాసాంఘ్రాణస్యాపిధానంకృత్వా దివాసంధ్యయోరుదఙ్ము
ఖో రాత్రౌదక్షిణాముఖోమూత్రపురీషేకుర్యాత్. ఫాలకృష్టేజలేచిత్యాం
వల్మీకేగిరిమస్తకే । దేవాలయేనదీతీరే దర్భపుష్పేతుశాద్వలే ॥ సచ్ఛా
యాసువృక్షేషుమార్గేగోష్ఠాంబుభస్మసు । అగ్నౌచతిష్ఠన్గచ్ఛంశ్చవిష్ఠాం
మూత్రంచనోత్సృజేత్ ॥ రథ్యాచత్వరతీర్థేషుస్మశానేగోమయేజలే॥ న

సస్యమధ్యే మేహంతజలేసంసదివత్మని । అంగారోద్యానపర్ణేషు యజ్ఞ
భూమౌచనోత్సృజేత్ ॥ మారుతాగ్న్యర్కగోసోమసంధ్యాంబుస్త్రీద్విజ
న్మనః॥ పశ్యన్నభిముఖశ్చైవవిష్ఠాంమూత్రంచనోత్సృజేత్ । సర్వేనిషేధానై
వస్యుఃప్రాణబాధాభయేషుచ॥ కాష్ఠాదినాత్వేపానస్థమమేధ్యంనమృజేతచ।
కందమూలఫలాంగారైర్నామేధ్యన్నిమృజేతచ॥అన్యస్తమనానైవతిష్ఠేదతి
చిరంబుధ ఇతి ॥ పురాణే ॥ దేవాలయేతుపరితస్సతదండాద్బహిర్మునే।
విణ్మూత్రకరణంకుర్యాత్ క్రోశాద్బహిరథాపివా ॥ భరద్వాజః ॥ అథాప
కృష్యఃవిణ్మూత్రంలోష్ఠకాష్ఠతృణాదినా।ఉదస్తవాసాఉత్తిష్ఠేదూర్ధ్వంవిధృ
తమేహనః॥ మేహనం, లింగం॥ హారీతః॥ లోష్ఠేనవంపరిమృజ్యాథశుష్కకాష్ఠే
నవాగుదమితి ॥ వ్యాసః ॥ మార్జనంవామహస్తేన వీరణాద్యైర యాజ్ఞి
కైః ॥ కుర్యాన్మూత్రపురీషాభ్యామేవమాయుర్నహీయత ఇతి ॥ ఆపస్తంబః
అస్నానంలోష్ఠమార్ద్రాణ నోపధివనస్పతీనూర్ధ్వాన్నాచ్ఛిద్య మూత్ర పురీ-
షయోశ్శోధనే వర్జయేత్ ॥ అఫలపాకావసానా ఓషధయః. పుష్పైర్విన
యేఫలంతితేవనస్పతయః. ఆర్ద్రాణీతి వచనాచ్ఛుష్కేష్వనదోషః. ఊ
ర్ధ్వానీతి వచనాద్వాతాదిభిన్నైన భగ్నేష్వనదోషః. ఏతదశ్మాదిభిర్మూ
త్రపురీషయోశ్శోధనంకుర్యాదిత్యర్థః ॥ గౌతమోపి ॥ ఆహారంతు రహః
కుర్యాన్నిహారంచైవసర్వదా । గుప్తాభ్యాంశ్రీయయుక్తస్స్యాత్ప్రకాశేహీ-
యతేశ్రియ ఇతి॥ *

—* శౌచవిధిః. *—

అథశౌచవిధిమాహ ॥ తత్ర దేవలః ॥ ఆశౌచాన్నోత్సృజేచ్ఛిశ్నం
ప్రస్రావోచ్చారయోరపి । గుదంహస్తంచనిర్మృజ్యమృదంభోభిర్ముహుర్ము
హుః ॥ ఉద్ధృత్యవామహస్తేనగృహీత్వాధ్వని మేహనమ్ । శౌచదేశం
సమాగత్యకుర్యాచ్ఛౌచంమృదంబుభిః ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ గృహీతశిశ్నశ్చో-
త్థాయమృద్భిరభ్యుద్ధృతైర్జలైః । గంధలేపక్షయకరం శౌచంకుర్యాదతం-
ద్రితః । అభ్యుద్ధృతైః, కమండల్వాదినోద్ధృతైః ॥ తథాచ దేవలః॥ ము-

త్రోచ్ఛ్రాయే కృతే శౌచం తత్ స్యాదంతర్జలాశయే । అన్యత్రోద్ధృత్య తత్కు-
ర్యాత్సర్వదైవ సమాహితః ॥ దక్షోఽపి ॥ తీర్థే శౌచం న కుర్వీత కుర్వీతోద్ధృ
త్యవారిణా । మృత్తికా వారిచైవాస్య శౌచాయ పరిచారకౌ ॥ బోధాయనః ॥
ప్రాఙ్ముఖో వాసీనశ్శౌచమారభేతేతి ॥ గౌతమోఽపి ॥ తథా చ శౌచగ్రహణం
మూత్రపురీషాదిశౌచేఽపి భూయాదితి హరదత్తేన వ్యాఖ్యాతం ॥ ఉద్ధృతో
దకమాదాయ మృత్తికాం చైవ వాగ్యతః ॥ ఉదఙ్ముఖో దివా కుర్యాద్రాత్రౌ
చేద్దక్షిణాముఖః । ఆహరేన్మృత్తికాం ప్రాజ్ఞః కూలాత్ససికతాం తు యా ॥
ఃషిద్ధమృత్తికాః ॥ ఏతాస్తు వర్జయేన్నిత్యం వృథా శౌచం హి తత్కృతమ్. ఆ
శ్వలాయనః ॥ శౌచదేశే తు సా (గ్రా)హ్యా శర్కరాశ్మవివర్జితా । న కృష్టాన్న
చ వల్మీకాత్పాంసుతో న చ కర్దమాత్ ॥ న మార్గాన్నోషరాచ్చైవ శౌచశిష్టా
త్పరస్య చ । ఏతాస్తు వర్జయేన్నిత్యం వృథా శౌచం హి తత్కృతమ్ ॥ ఆశ్వ
లాయనః ॥ త్యాగాన్మూత్రపురీషస్య పూర్వం గృహ్ణీత మృత్తికామ్ । న చ వ
ల్మీకాన్న చోత్తిష్ఠ న్నాశుచిర్నాలసో ద్విజః ॥ క్రమాదగాహ్యవి వాయవ్యాం
తదిఙ్ముఖో నహరేన్మృదమ్ ॥ క్షేత్రాత్ శ్మశానాద్వల్మీకాన్మార్గాద్గేహాజ్జలాత్ఖ
లాత్ । ఊషరాద్దేవతాస్థానాన్నద్యాస్స్రోతో మృదమాహరేత్ ॥ నాశుద్ధభూమె
శ్చైత్యాచ్ఛ్వవేదగోష్ఠవల్మీకాన్మృదమ్। నాహరేత్తైసభూతాంచ జాతుమి
శ్రాం న కర్దమ ఇతి ॥ దేవలః ॥ అంగారతుషకీటాస్థి సికతా శర్కరాన్వి
తామ్ ॥ వల్మీకోషరగోయాంతిః కుంజోద్భూతాం శ్మశానజామ్ । ఆహ్రి
తామన్యశౌచాధికామమార్జనేన మృత్తికామ్ ॥ తోయాంతేఽ, జలమధ్యాత్.
ఏతచ్చ వాప్యాదివ్యతిరిక్తవిషయం ॥ అతఏవ మనుః ॥ వాపీకూపతటాకేషు
బాహ్యతో నాహరేన్మృదమ్ ॥ (గ్రా)హ్యాస్మృత్తికాః ॥ ఆహరేజ్జానుమధ్యా
త్తు పరతో మణిబంధనాదితి ॥ స్మృత్యంతరేఽపి ॥ [illegible] ॥ అంత
ర్జలగతాద్గ్రాహ్యా పరతో మణిబంధనాదితి ॥ వ్యాసః ॥ యత్ర ఉక్తలక్షణా
మృన్నలభ్యతే తత్ర కథం శౌచమిత్యపేక్షితే? మనురాహ ॥ యస్మిన్దేశేషు
యత్తోయం యా చ యత్రైవ మృత్తికా । సైవ తత్ర ప్రశస్తా స్యాత్తయా శౌచం

విధీయతే ॥ యదా కథంచిత్ ఉదకోద్ధరణం న సంభవతి తదా విశేషమాహ వివ
స్వాన్ ॥ అరత్నిమాత్రం జలం త్యక్త్వా కుర్యాచ్ఛౌచమనుద్ధృతే ॥ పశ్చాత్తు శో
ధయేత్తీర్థమన్యథా హ్యశుచిర్భవేత్ ॥ తీర్థం, శౌచం వారిణా తత్తు శో
ధయేత్ ॥ అశుద్ధిస్సంభవేత్తస్య మృత్తికాం యో న శోధయేత్ ॥ స్మృతిరత్నే ॥
దేశాంతరగతో విప్రః ప్రక్షాళయేచ్ఛౌచభూతలమ్ । శౌచదోషమృదం తోయైః
న హి ప్రక్షాళయేద్యది ॥ అశేషాస్తస్య పితరో భక్షయేయుర్న సంశయః ॥ దే
శాంతరగతః, ప్రదేశాంతరగతః ॥ దేవలః ॥ ధర్మవిద్దక్షిణం హస్తమధ
శ్శౌచే న యోజయేత్ । తథా చ వామహస్తేన నాభేరూర్ధ్వం న శోధయేత్ ॥
సంగ్రహే ॥ నాభేరధస్తాత్సకలం క్షాళయేత్సవ్యపాణినా । కుర్యాదాచమ
నాదీని సర్వాణ్యేతరపాణినా ॥ ఋష్యశృంగః ॥ ధారాశౌచం న కర్తవ్యం శౌ
చశుద్ధిమభీప్సతా । మలకైరేవ కర్తవ్యం హస్తశుద్ధివిధానతః ॥ దక్షః ॥ న
శౌచం వర్షధారాభిరాచరేత్తు కదాచన ॥ *

—* మృత్సంఖ్యా. *—

మృత్సంఖ్యామాహ వసిష్ఠః ॥ పంచాపానే దశైకస్మిన్నుభయోస్సప్త
మృత్తికాః । ఉభయోః పాదయోస్సప్త లింగే ద్వే పరికీర్తితాః ॥ యమోపి ॥
ద్వే లింగే మృత్తికే దేయే గుదే పంచ కరే దశ । ఉభయోస్సప్త దాతవ్యాః పున
రేకా గుదే తథా ఇతి ॥ మనుః ॥ ఏకా లింగే గుదే తిస్రస్తథైకస్మిన్ కరే దశ । ఉ
భయోస్సప్త దాతవ్యాః పునరేకా గుదే తథా ఇతి ॥ దేవలః ఏకా లింగే గుదే తి
స్రస్తథైకస్మిన్ కరే దశ । ఉభయోస్సప్త దాతవ్యా మృదశ్శుద్ధిమభీప్సతా ॥ ఏ
తచ్ఛౌచం గృహస్థస్య ద్విగుణం బ్రహ్మచారిణః । త్రిగుణం తు వనస్థస్య యతీనాం
తు చతుర్గుణమ్ ॥ దక్షః ॥ పంచాపానే దశైకస్మిన్నుభయోస్సప్త మృత్తి
కాః । ఉభయోః పాదయోస్సప్త లింగే ద్వే పరికీర్తితే ॥ యమోపి ॥ గృహ
స్థశౌచమాఖ్యాతం త్రిష్వన్యేషు యథాక్రమాత్ । ద్విగుణం త్రిగుణం చైవ చ
తుర్థస్య చతుర్గుణమ్ ॥ హారీతః ॥ ఏకా లింగే తిస్రోఽపానే దద్యాద్దశ సవ్యే
షట్పృష్ఠే సప్త పద్భ్యాం ఇతి ॥ పృష్ఠే సవ్యపశ్చాద్భాగస్యైవ ప్రక్ష

త్యాత్ ॥ మరీచిః ॥ తిసృభిశ్చాతలాత్పాదౌ శోధ్యౌ గుల్ఫౌ తథైవ చ । హ
స్తావామణిబంధాచ్చ లేపగంధాపకర్షణమితి ॥ శంఖః ॥ మేహనే మృత్తి
కాస్సప్త లింగే ద్వే పరికీర్తితే । ఏకస్మిన్వింశతిర్హస్తే ద్వయోర్దేయాశ్చ
తుర్దశ ॥ షడన్యా నఖశుద్ధౌ తు దేయాశ్చేప్సు నామృదః । తిస్రస్తు మృత్తి
కా దేయాః కృత్వా తు నఖశోధనమ్ ॥ తిస్రస్తు పాదయోర్దేయాః శౌచకామేన
నిత్యశః ॥ విష్ణుపురాణే ॥ ఏకా లింగే గుదే తిస్రో దశ వామకరే నృప । హస్త
ద్వయే చ సప్తాన్యా మృదశ్చోపాదికాః । స్మృతిసారే ॥ కరాగ్రే కరపృ
ష్ఠే చ బహిర్విష్టాం విశోధయేత్ । షట్సంఖ్యా మృత్ప్రదాతవ్యా మృత్తికా చ
పృథక్పృథక్ ॥ యమః ॥ పూర్వం జలేన ప్రక్షాల్య మృదా పశ్చాత్తతోంబుభిః ॥
ఏవం ద్వాదశకృత్వస్తు గుదశౌచం సమాచరేత్ ॥ పంచకృత్వః కరౌ క్షాల్య మృ
దామలకమాత్రయా । త్రిఃకృత్వా లింగశౌచం చ హస్తౌ ప్రక్షాల్య పద్వయమ్ ॥
సంయోజ్య త్రిర్మృదా క్షాల్య క్షాలయేచ్చ భూతలమ్ ॥ స్మృతిచంద్రికా
యామ్ ॥ ఆద్యంతయోస్తు శౌచానామద్భిః ప్రక్షాలనం స్మృతమ్ । సునిర్ణి
క్తే మృదం దద్యాత్ మృదంతే జలమేవ చ ॥ అంతరా చాంతరా వామహస్తప్రక్షా
లనం చరేదితి ॥ అత్ర న్యూనాధికమృత్సంఖ్యాప్రతిపాదకవచనానాం లేపతారత
మ్యాభిప్రాయో వికల్పో వా వేదితవ్యః ॥ ఏవముక్తశౌచేపి యత్ర గంధో లేపశ్చ
న నశ్యతి తత్రోక్తసంఖ్యాతోప్యధికసంఖ్యయా అపి న విరోధ ఇత్యాహ ॥ మనుః ॥
విణ్మూత్రయోస్సముత్సర్గే మృద్వార్యాద్యేవమర్థవత్ ॥ యావన్నశు
ద్ధా ఘ్రాయస్తాం గంధో లేపశ్చ తత్కృతః । తావన్మృద్వారి వా దేయం సర్వాసు
ద్రవ్యశుద్ధిషు ॥ దేవలోపి ॥ యావత్తు శుద్ధిర్మన్యేత తావచ్ఛుద్ధిర్విధీయతాం ।
ప్రమాణం శౌచసంఖ్యాయా న శిష్టైరుపదిశ్యతే ॥ ఆపస్తంబోపి ॥ మూత్రం
కృత్వా పురీషం వా మూత్రపురీషలేపానుచ్ఛిష్టలేపాన్రేతశ్చయే లేపాస్తాన
ద్భిర్మృదా చ ప్రక్షాల్య పాదౌ చాచమ్య ప్రయతో భవతీతి ॥ యత్తు దక్షేణో
క్తం ॥ న్యూనాధిక్యం న కర్తవ్యం శౌచశుద్ధిమభీప్సతా । ప్రాయశ్చిత్తేన యు
జ్యంతే విహితాతిక్రమే తు తే ॥ గాయత్ర్యష్టశతం చైవ ప్రాణాయామశతం

తథా ఇతి తత్రసంఖ్యానియమోఽదృష్టార్థ ఇతి॥ స్మృతిచంద్రికాయాం॥ విజ్ఞానేశ్వరస్తు॥ గంధలేపక్షయకరం శౌచం కుర్యాద్యథావిధీత్యేతత్సర్వాశ్రమిణాం సాధారణం॥ మృత్సంఖ్యానియమస్త్వదృష్టార్థ ఇత్యేవాహోచత్॥ *

—* మృత్తికాప్రమాణమ్. *—

మృత్తికాప్రమాణమాహాంగిరాః॥ ప్రథమా ప్రసృతిర్జ్ఞేయా ద్వితీయా చ తదర్ధకా। తృతీయా మృత్తికా జ్ఞేయా త్రిభాగాకరపూరణే॥ దక్షః॥ అర్ధప్రసృతిమాత్రా తు ప్రథమా మృత్తికా స్మృతా। ద్వితీయా చ తృతీయా చ తదర్ధం పరికీర్తితే॥ చతుర్థీ పంచమీ చాపి తృతీయా మృత్తికా సమేతి॥ వసిష్ఠః॥ అర్ధప్రసృతిమాత్రా తు ప్రథమా మృత్తికా భవేత్। పూర్వపూర్వార్ధమాత్రా తు ద్వితీయాద్యా ప్రకీర్తితా॥ యత్తు, శాతాతపేనోక్తం॥ ఆర్ద్రామలకమాత్రా తు గ్రాహ్యాసౌ మృత్తికా స్మృతా। తథైవాహుతయస్సర్వాః శౌచార్థాయా చ మృత్తికా ఇతి॥ తద్గృహస్థశౌచాభిప్రాయం, గుదలింగయోః పరిమాణాంతరవిధానాదితి. స్మృతిచంద్రికాయాం॥ మూత్రే చేన్మృత్సంఖ్యామాహ దక్షః॥ ఏకా లింగే కరే తిస్రః ఉభయోర్మృద్ద్వయం స్మృతమితి॥ శాతాతపః॥ ఏకా లింగే కరే సద్యాతిస్రో ద్వే హుతయోర్ద్వయోః। మూత్రశౌచం సమాఖ్యాతం శుక్రే షడ్ద్విగుణం భవేదితి॥ యత్తు, తిస్రో మృదో లింగశౌచే గ్రాహ్యాస్స్యుర్లింగశుద్ధయే। వామే పాణౌ మృదః పంచ తిస్రః పాణ్యోర్ద్వయోరపీతి, తల్లేపభూయస్త్వాభిప్రాయం॥ ఏకా లింగే మృదం దద్యాద్వామహస్తే తు మృత్త్రయమ్। ఉభయోర్హస్తయోర్ద్వే తు మూత్రశౌచం ప్రచక్షత ఇతి స్మరణాత్॥ మూత్రశౌచే మృత్పరిమాణమాహ, దక్షః॥ లింగే తు మృత్సమాఖ్యాతా త్రిపర్వాపూరణం యథా। దాతవ్యముదకం తద్వన్మృదభావో యథా భవేత్॥ వివస్వాన్॥ పర్వమాత్రప్రమాణాస్తు లింగశౌచే మృదః స్మృతాః। ఆర్ద్రామలకమాత్రాస్తు గుదశౌచప్రమాణకా ఇతి॥ శౌనకః॥ తత ఉద్ధృతతోయేన ప్రాఙ్ముఖో వాప్యుదఙ్ముఖః। ఆర్ద్రామలకమాత్రా వై లింగే ప్రక్షిప్య శోధయేదితి॥ వ్యాసః॥ పిణ్యాకం ప్రథమం దు

ర్యాన్మూత్రశౌచమతః పరమ్ । పాదశౌచం తతః కుర్యాత్కరశౌచమతః ప
రమ్ ॥ ఆపస్తంబః ॥ అస్మిఞ్శౌచం తు యత్ప్రోక్తం పథ్యర్ధం తత ఉచ్యతే । పథి
పాదం తు విజ్ఞేయమార్తేఽకుర్యాద్యథాబలమ్ ॥ వాలుకాభిర్యదా శౌచం కు
ర్యాత్తద్ద్విగుణం స్మృతమ్ । చతుర్వింశతిమతే ॥ యద్దివా విహితం శౌచం
తదర్ధం నిశి కీర్తితమ్ । తదర్ధమాతురే ప్రోక్తమాతురస్యార్ధమధ్వని ॥ ఏ
తత్సామర్థ్యయుక్తాతురవిషయం ॥ అన్యథా తు యథా సామర్థ్యమేవ శౌ
చం ॥ అథ చంద్రికాయామ్ ॥ దివాశౌచస్య నిశ్యర్ధం పథి పాదో విధీయతే । ఆ
ర్తః కుర్యాద్యథాశక్తి స్వస్థః కుర్యాద్యథోదితమ్ ॥ బోధాయనః ॥ దేశకా
లౌ తథాత్మానం ద్రవ్యం ద్రవ్యప్రయోజనమ్ । ఉపపత్తిమవస్థాం చ జ్ఞాత్వా శౌ
చం ప్రకల్పయేదితి ॥ *

—* అనుపనీతానాంశౌచమ్. *—

అథ అనుపనీతానాం శౌచమాహ పితామహః ॥ న యావదుపనీయం
తే ద్విజాః శూద్రాస్తథాంగనాః । గంధలేపక్షయకరం శౌచమేవం విధీయతే ॥
యావచ్ఛుద్ధిర్న మన్యేత తావచ్ఛౌచం విధీయతే । స్త్రీశూద్రయోశ్చాదిత్య
పురాణే విశేషో దర్శితః ॥ స్త్రీశూద్రయోరర్ధమానం ప్రోక్తం శౌచం మనీ
షిభిరితి ॥ వ్యాసః ॥ కుర్వీతైవ దివా శౌచం రాత్రౌ స్యాదర్ధముచ్యతే । అశ
క్తస్య యథాశక్తి శౌచముక్తం తథాధ్వని ॥ యోషితాముక్తశౌచార్ధం శూద్రా
ణామప్యుదాహృతమితి ॥ యత్తు, విణ్మూత్రోత్సర్జనాయోపవిష్టస్తన్నక
రోతి తస్యార్ధశౌచమాహ వృద్ధపరాశరః ॥ ఉపవిష్టస్తు విణ్మూత్రం కర్తుం
యస్తు న విందతి । స కుర్యాదర్ధశౌచం తు స్వస్య శౌచస్య [illegible] *

—* భోజనకాలే విశేషః. *—

అథ భోజనకాలే విశేషమాహ బృహస్పతిః ॥ భుంజానస్య తు విప్రస్య
కదాచిత్స్రవతే గుదమ్ । ఉచ్ఛిష్టమశుచిత్వం చ తస్య శౌచం కథం భవేత్ ॥ పూ
ర్వం కృత్వా తు శౌచం తు పశ్చాత్స్నానం సమాచరేత్ । తతః కృత్వోపవాసం
చ పంచగవ్యేన శుధ్యతి ॥ శరీరమలశౌచం చ వస్తుం శరీరమలమాహ మనుః

ఊర్ధ్వం నాభేర్యాని కానితాని మేధ్యాని సర్వశః । యాన్యధస్తాన్యమేధ్యాని దే
హాచ్చైవ మలాధ్ధృతాః ॥ వసాశుక్లమసృఙ్మజ్జామూత్రవిట్కర్ణవిణ్ణఖాః।
శ్లేష్మాశ్రు దూషికాస్స్వేదో ద్వాదశైతే నృణాం మలాః ॥ శ్రుతిరపి ॥ ఊర్ధ్వం
వై పురుషస్య నాభ్యా మేధ్యమర్వాచీనమమేధ్యమితి ॥ పురుషస్య నాభేరూర్ధ్వం
మేధ్యం శుద్ధం - అర్వాచీనం - నాభేరధోభాగేఽమేధ్యమశుద్ధమిత్యర్థః ॥
స్వీయానామేతేషాం మలానాం స్పర్శే సతి యథాయోగ్యం మృజ్జలాభ్యాం
శుద్ధిరిత్యాహ మనుః ॥ విణ్మూత్రోత్సర్గశుద్ధ్యర్థం మృద్వాయదిదమర్థ
వత్ ॥ దైహికానాం మలానాం చ శుద్ధిషు ద్వాదశస్వపీతి ॥ అత్ర విశేషమాహ ॥
బోధాయనః ॥ ఆదగీత మృదంభశ్చ షట్సు పూర్వేషు శుద్ధయే । ఉత్తరేషు
తు షట్స్వద్భిః కేవలాభిర్విశుద్ధ్యతీతి ॥ పరకీయమలస్పర్శనే విశేషమాహ ॥
దేవలః ॥ మానుషాస్థి వసాం విష్ఠామార్తవం మూత్రరేతసీ । మజ్జానం శోణితం
వాపి పరస్య యది సంస్పృశేత్ ॥ స్నాత్వా విమృజ్య లేపాదీనాచమ్య స శుచి
ర్భవేత్ । తాన్యేవం తాని సంస్పృశ్య పూతస్స్యాత్పరిమార్జనాత్ ॥ పరి
మార్జనం ॥ అత్ర విశేషమాహ ॥ నాభేరధస్తాత్కాయికైర్మలైస్స్వరభిర్వ్ర
త్రైర్వాపహతో మృత్తోయైస్తదంగం ప్రక్షాళ్యాచాంతః శుధ్యేత ॥ అన్య
త్రోపహతో మృత్తోయైస్తదంగం ప్రక్షాళ్య స్నానేన, ఇంద్రియేషూపహతస్తూప
వ్యస్నాత్వా పంచగవ్యేన దశనచ్ఛిద్రోపహతస్యేతి ॥ అత్ర యమః ॥ మూత్రే
తిస్రః పాదయోస్తు హస్తయోస్తిస్ర ఏవ తు । మృదః పంచదశా మధ్యే హస్తాదీ
నాం విశేషతః । స్మృతిరత్నే ॥ ఏతదాత్మీయ మూత్రాది స్పర్శేశౌచముదా
హృతం । ఉత్సర్గకాలాదన్యత్ర పరకీయేషు పత్యతే ॥ పరస్య శోణిత
స్పర్శే రేతో విణ్మూత్రకే తథా । చతుర్ణామపి వర్ణానాం ద్వాత్రింశన్మృ
త్తికాస్స్మృతా ఇతి ॥ సకర్దమంతు వర్షాంబు ప్రవిశ్య గ్రామసంకటే । జంఘ
యోర్మృత్తికాస్తిస్రః పాదయోర్ద్విగుణం న్యసేదితి ॥ స్మృత్యర్థసారే
ఏకా తు మృత్తికా లింగే తిస్రః సవ్యకరే మృదః । కరద్వయే మృద్వయం స్యా
న్మృత్ప్రమాణమనేకధా ॥ త్రిపర్వమాత్రమాత్రే వా మృత్తికాతు ప్రమాణికా

ఆర్ద్రామలకమాత్రాస్తు మూత్రశ్శౌచేతు మృత్తికా ॥ మూత్రాత్తుద్విగుణం శుక్లే మైథునే త్రిగుణంస్మృతమ్ । పురీషే పంచమృల్లేపాః కరే వామే దశస్మృతాః ॥ కరయోస్సప్తదాతవ్యాః పురీషే మృత్ప్రమాణకమ్ । అర్ధప్రసృతిమాత్రా ద్వాస్తవధాస్సృతాస్తతః పరాః ॥ యద్వా పానేమృదస్తిస్రః ప్రసృత్యర్ధత్రిభాగికాః । యద్వాప్రసృతిమాత్రంత్రిః పాదపాణ్యోః పృథక్పృథక్ ॥ ఏతచ్ఛౌచంగృహస్థానాం ద్విగుణం బ్రహ్మచారిణామ్ । త్రిగుణంతువనస్థానాంయతీనాంతుచతుర్గుణమ్ ॥ వివాహ్యద్విహితంశౌచంతదర్ధంనిశికీర్తితమ్ । తదర్ధమాతురేప్రోక్తంఆతురార్ధంతువర్త్మని ॥ స్త్రీశూద్రాణామశక్తానాంబాలానాంచానుపనీతినామ్ । గంధలేప క్షయకరం శౌచంకుర్యాదసంఖ్యయా । ఏకైకంయామృదాపాదహస్తప్రక్షాళనంతతః । అమేధ్యాంగమలస్పర్శే చాస్మృతిర్నాపఠ్యతే । మేధ్యాంగమలసంస్పర్శే శౌచంప్రక్షాళనంస్మృతమ్ ॥ పరిణీబ్న్యత్రసంస్పర్శే ద్వాత్రింశన్మృత్తికాస్మృతా ఇతి ॥ ఏవముక్తశౌచకరణేయస్యభావశుద్ధిర్నాస్తితస్యాశుచివేత్యాహ దక్షః ॥ శౌచంతుద్వివిధంప్రోక్తంబాహ్యమాభ్యంతరంతథా । మృజ్జలాభ్యాం స్మృతంబాహ్యంభావశుద్ధిస్తథాంతరమ్ ॥ శౌచంతు పరమంబాహ్యాంతతశ్చాభ్యంతరంపరం । ఉభాభ్యాంచశుచిర్యస్తుసశుచిర్నేతరస్స్మృతః ॥ వ్యాఘ్రపాదః ॥ గంగాతోయేనకృత్స్నేన మృద్భారైశ్చనగోపమైః । ఆమృత్యోరాచరేచ్ఛౌచం భావదుష్టోనశుధ్యతి ॥ బోధాయనః ॥ కాలోగ్నిర్మనసశ్శుద్ధిరుదకాద్యుపలేపనమ్ । అవిజ్ఞాతంచభూతానాం షడ్విధం శౌచముచ్యతే ఇతి ॥ ❊

—❊ శౌచాకరణే ప్రత్యవాయః. ❊—

అథ శౌచాకరణే ప్రత్యవాయో హారీతేనదర్శితః ॥ త్యక్తశౌచం నరం దృష్ట్వాప్రహసంతిహి రాక్షసాః । యక్షాః పిశాచా భూతాశ్చ యేచాన్యే వ స్వచారిణః ॥ స్నానంచానంతథాధ్యానంమంత్రకర్మాదిక్రియాః । శౌచాచారశాస్త్రాణి శౌచభ్రష్టస్యనిష్ఫలాః ; బోధాయనః ॥ శౌచేయత్నస్సదాకార్య

శ్చాచమూలాద్విజాస్స్మృతాః॥శౌచాచారవిహీనస్యసమస్తానిష్ఫలాఃక్రియాః
యస్యశౌచేతుశైథిల్యంతస్యవృత్తంపరీక్షితమ్ । శుచిందేవాశ్చరక్షంతిరక్షం
తిపితరశ్శుచిమ్ ॥ శుచేర్బిభ్యంతిరక్షాంసియేచాన్యేదుష్టచారిణః॥ వ్యాసః।
అపవిత్రఃపవిత్రోవా సర్వావస్థాంగతోపివా । యస్స్మరేత్పుండరీకాక్షంస
బాహ్యాభ్యంతరశ్శుచిః॥ ఇతిశౌచవిధిః.

—* అథగండూషవిధిః. *—

తత్రపరాశరః॥ కృత్వాశౌచంప్రక్షాళ్యపాదౌహస్తౌచమృజ్జలైః।
సుబద్ధశిఖకచ్ఛస్తుగండూషాచమనంచరేత్ ॥ విప్రస్యదక్షిణేభాగే దేవాస్తి
ష్ఠంతిసర్వదా । ఆసీనశ్శౌచగండూషాన్వామపార్శ్వేవిసర్జయేత్॥ మూ
త్రేపురీషేభుక్త్యంతేతథైవాన్యస్యభక్షణే । స్మృత్యంతరే ॥ అపూపభక్ష
ణేభుక్త్వావిణ్మూత్రోత్సర్జనాదిషు ఆసీనఏవగండూషాన్వామభాగేవిసర్జ
యేత్॥ మూత్రేపురీషేభుక్త్యంతేతథైవద్విజధావనే। చతురష్టద్విషడ్వ్య
ష్టగండూషైశ్శుద్ధిరిష్యతే ॥ గౌతమః ॥ గండూషస్యాథసమయే తర్జన్యా
వక్త్రచాలనమ్ । కరోతియదిమూఢాత్మారౌరవంనరకంవ్రజేదితి॥ *

—* అథాచమనవిధిః. *—

ఆచమనవిధౌపరాశరః ॥ కృత్వాథశౌచంప్రక్షాళ్య పాదౌ హస్తౌచ
మృజ్జలైః । కృతోపవీతంసవ్యాంసే వాఙ్మనః కాయసంయతః॥ నిబద్ధశిఖక
చ్ఛస్తుద్విజఆచమనంచరేత్॥ దేవలః॥ఇత్యేవమద్భిరాజానుప్రక్షాళ్యచరణౌపృ
థక్। హస్తావామణిబంధాభ్యాంకుర్యాదాచమనంతతః॥ దశాంనీపీమధఃకా
యమస్పృశన్ధరణీమపి।యదిస్పృశతిచైతానిభూయఃప్రక్షాళయేత్కరమ్॥
బోధాయనః ॥ ప్రక్షాళ్యపాదౌ హస్తౌచయజ్ఞోపవీతీపాదౌభూమౌ ప్రతి
ష్ఠాప్యబద్ధకచ్ఛశిఖఃపుండరీకాక్షమిష్టదైవంస్మృత్వాచామేదితి ॥ దిఙ్నియ
మమాహ ॥ ఈశాన్యాభిముఖోభూత్వాఉపస్పృశ్యేద్యథావిధి। ఉపస్పృశే
దాచమేదిత్యర్థః ॥ యాజ్ఞవల్క్యః॥ అంతర్జానుశ్శుచౌదేశే ఉపవిష్టఉ
దఙ్ముఖః। ప్రాగ్వాబ్రాహ్మణతీర్థేనద్విజోనిత్యముపస్పృశేత్॥ అంతర్జా

షు, జాన్వోరంతరం - అరత్నింకృత్వేత్యర్థః-అంతరా జాన్వోరరత్నింకృత్వా
త్రిరపో హార్దమపి చేదితి హారీతస్మరణాత్ ॥ ఉపవిష్ట ఇతి గమనాదేః ప్రతిషేధః॥
నగచ్ఛన్న శయానశ్చ నతిష్ఠన్న పరాన్ స్పృశన్ । నహసన్నైవ సంజల్పన్నా
త్మానమవలోకయన్నితి స్మరణాత్ ॥ భరద్వాజః ॥ జంఘాంతమపి చరణ
ద్వయం కూర్పరాంతం వ్యంతం కరం సమ్యక్ ప్రక్షాళయేత్ప్రథమం బుధః॥ ఉపవి
శ్య శుచౌ దేశే ప్రాఙ్ముఖో బ్రహ్మసూత్రధృత్ । బ్రహ్మనిష్ఠం కుశీకరో ద్విజ
శ్శుద్ధ ఉపస్పృశేత్ ॥ స్మృత్యంతరే ॥ దక్షిణం తు కరం కృత్వా గోకర్ణా
కృతివత్పునః । త్రిః పిబేదీక్షితేనాంబు ద్విర్గాస్యం పరిమార్జయేత్ ॥ ప్రదీపి
కాయాం ॥ సంహతాంగుళినా తోయం గృహీత్వా పాణినా ద్విజః । ముక్త్వాం
గుష్ఠకనిష్ఠే తు శేషమాచమనం చరేత్ ॥ వ్యాసః ॥ గోకర్ణాకృతి హస్తేన
మాషమగ్నజలం పిబేత్ । తన్న్యూనమధికం పీత్వా సురాపానసమం భవేత్॥
భరద్వాజః ॥ ఆయతం దక్షిణం కృత్వా గోకర్ణాకృతివత్కరమ్ । మాషమ
జ్జనమాత్రాస్తు సంగృహ్య త్రిః పిబేదపః ॥ దేవలః ॥ అప్సు వీక్షితాసు హృద
యం ప్రాప్తాసు బ్రాహ్మణశ్శుచిః । రాజన్యః కంఠమాస్యం వా విట్ఛూద్రస్స్ప
ర్శనాచ్ఛుచిరితి ॥ స్పర్శనాత్తాలు నేతి శేషః ॥ శూద్రగ్రహణం స్త్రీణామపి
ప్రదర్శనార్థం ॥ తథా చ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ హృత్కంఠతాలుగాభిస్తు య
థాసంఖ్యం ద్విజాతయః ॥ శుద్ధ్యేరన్ స్త్రీ చ శూద్రశ్చ సకృత్స్పృష్టాభిరంత
తః । సకృదేవ తాల్వంతేన స్పృష్టాభిరద్భిరిత్యర్థః ॥ అప్సు ప్రాప్తాసు హృ
దయం బ్రాహ్మణశ్శుచిమాప్నుయాత్ ॥ రాజన్యః కంఠతాలూ చ వైశ్యస్త్రీ
శూద్రౌ తదంతత ఇతి స్మరణాత్ ॥ హృద్గాభిః పూయతే విప్రస్తు కంఠగాభిస్తు భూ
మిపః । వైశ్యోద్భిః ప్రాశితాభిస్తు శూద్రస్స్పృష్టాభిరంతత ఇతి॥ స్మృత్యర్థ
సారే ॥ హృత్కంఠతాలుగాభిశ్చాద్భిస్స్యుశ్శుద్ధాః క్రమాద్ద్విజాః । స్త్రీశూద్రా
నుః నీతాంతా స్సకృత్స్పృష్టాభిశ్శుద్ధా ఇతి॥ బోధాయనః ॥ గతాభిర్హృ
దయం విప్రః కంఠ్యాభిః క్షత్రియశ్శుచిః । వైశ్యోద్భిః ప్రాశితాభిస్స్యాత్ స్త్రీ
శూద్రౌ స్పృశ్య చాంతత ఇతి ॥ హృదయంగమానామపాం పరిమాణమాహ-ఉ

శనాః ॥ మాషమజ్జనగా హ్యాపో హృదయంగమా భవంతి - అత్రోదకనియమ
మాహ శంఖః ॥ అద్భిస్సముద్ధృతాభిస్తు హీనాభిః ఫేనబుద్బుదైః । వహ్నినా
చ న తప్తాభిరక్షారాభిరుపస్పృశేత్ ॥ భరద్వాజః ॥ పక్వం సఫేనం కలుషం స
దుర్గంధం సబుద్బుదమ్ । ఉష్ణం సమృత్తికాక్షారం త్యజేదాచమనే జలమ్ ॥
తిష్ఠన్నాసన్నజల్పంశ్చ ప్రేక్షమాణశ్చ న కదాచన । అన్యం ప్రశబ్దిశో పశ్యన్న
కదాచిదుపస్పృశేత్ ॥ కాకశ్వఖరవిట్క్రోడతామ్రచూడరజస్వలాః । ద్ర
ష్ట్వాంత్యజాంశ్చ పతితాన్ పశ్యన్నోపస్పృశేద్ద్విజః ॥ మనుః ॥ అనుష్ణాభిరఫే
నాభిరద్భిస్తీర్థేన ధర్మవిత్ ॥ శౌచేప్సుస్సర్వదాచామేదేకాంతే ప్రాగుదఙ్ము
ఖః ॥ వసిష్ఠోపి ॥ న వస్త్రసంసృష్టాభిర్యాశ్చస్యుర్వర్ణధాగవహాః ॥ హారీతః ॥
వివర్ణగంధవత్తోయం ఫేనిలంచ వివర్జయేత్ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ అద్భిః ప్ర
కృతిస్థాభిర్హీనాభిః ఫేనబుద్బుదైః ॥ స్మృత్యంతరే ॥ ఏలాలవంగకర్పూర
గంధాద్యైర్వాసితైర్జలైః । నాచామేదద్భిరుష్ణాభిరనాచమనశోధి
తైః ॥ పాత్రశిష్టం తు యద్వారి శేషం పాదావనేజనే । భూమావాసాద్య
నాన్యశేషే హ్యాచమనం చరేత్ ॥ న చాన్యోదకశేషేణ కుర్యాదాచమనం బు
ధః । యది కుర్యాజ్జలం భూమౌ స్రావయిత్వా సమాచరేత్ । అగస్త్యః ॥ క
ణ్ణ, అగ్నిపరిషేచనావశిష్టేనేత్యర్థః ॥ స్మృత్యర్థసారే నాన్యాద
శేషేణాచామేద్యద్యాచామేద్భూమౌ జలం స్రావయిత్వా చామేత్ ॥ బౌ
ధాయనః ॥ ప్రాఙ్ముఖోదఙ్ముఖో వాసీనశ్చ మారభేత శౌచదేశే దక్షి
ణం బాహుం జాన్వంతరం కృత్వా ప్రక్షాల్య పాదౌ హస్తౌ చా మణిబంధాన్నహ
న్నతిష్ఠన్నావలోకయన్న ప్రహ్వో న ప్రణతో న విముక్తశిఖో నా ప్రావృతకర్ణో
నా ప్రావేష్టితశిరా న త్వరమాణో నాయజ్ఞోపవీతీ న ప్రసారితపాదో నా బద్ధ
కచ్ఛో న బహిర్జానుర్న శబ్దం కుర్వన్నితి ॥ ప్రచేతా అపి ॥ అనుష్ణాభిరఫేనాభి
ః పూతాభిర్వస్త్రచక్షుషా । హృద్గతాభిరశబ్దాభి స్త్రిశ్చతుర్వాద్భి రాచమే
త్ ॥ అనుష్ణాభిరిత్యనాతురవిషయం ॥ అత ఏవ యమః ॥ రాత్రావపీక్షి
తాపి శుద్ధిరుక్తా మనీషిణామ్ । ఉదకేనాతురాణాం చ తథోష్ణేనోష్ణపాం

నామితి॥ ఉష్ణపాయినామాతురాణాం చపురాతురమాత్రాణామిత్యర్థః ।-
ఉష్ణపాయినో దీక్షితా ఇతి కేచిత్ ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ నచవిపశ్చి ద్వేష
షేణనాపశ్యన్నాచామేత్ యాద్యాచామేద్భూమౌసావయిత్వాచామేత్॥
నాంగులీభిర్నసబుద్బుదాభిర్నోష్ణాభిర్నక్షారాభిర్నకటుకాభిర్నకలుషితా
భిర్నదుర్గంధరసాభిర్నాన్యా [illegible] శయానోనపాదుకోపానత్స్థోనముక్తకేశే
నపాదాగ్రస్థోనప్రహ్వోనానగ్నో నైకవస్త్రోనవామహస్తేనప్రసారితపా
దోనాబద్ధాసనో న [illegible] ని ముక్తోత్తరీయం వానాన్యథాకృత్వాఽఽచామేత్॥
భృగుః ॥ సోష్ణీషోబద్ధపర్యంకో ప్రౌఢపాదవ్యయానుగః దుర్దేశేప్రవసంశ్చ
వనాచమన్ శుద్ధిమాప్నుయాత్ । ఆసనారూఢపాదో వా జానునోర్వా జంఘ
యోస్తథా ॥ [illegible] స్థికో యశ్చ పాద [illegible] స్సఉచ్యతే ॥ సంవర్తః ॥ సకృ
[illegible] పా [illegible] త్రిష్ఠ [illegible] క్తశిఖోపి వా । [illegible] యజ్ఞోపవీతేన హ్యాచాంతో
హ్యశుచిర్భవేత్ [illegible] ధ [illegible] కృత్వా [illegible] ధ్యాపణగతో
పి వా । అకృత్వా పాదయోశ్శౌచమాచాం [illegible] శుచిర్భవేత్ ॥ పులస్త్యః ।
శిరః ప్రావృత్యకంఠం వా ముక్తకచ్ఛశిఖోపి వా । అకృత్వా పాదయోశ్శౌ
చమాచాంతోప్యశుచిర్భవేత్ ॥ అత్రిః ॥ అ [illegible] పాణినఖాగ్రేభ్యః ఆచామే
ద్బ్రాహ్మణస్తు యః । సురాపానేన తత్తుల్యమిత్యేవం మనురబ్రవీత్ ॥ యమః॥
అపఃకరనఖైస్స్పృష్ట్వా య ఆచామతి వై ద్విజః । సురాంపిబతి సవ్యక్తం య
మస్యవచనంతతః॥ మరీచిః ॥ నబహిర్జానురాచామేన్నాసనస్థో నచోర్ధ్వగ
తః । భుక్త్వాసనస్థో నాచామేన్నాన్యకాలే కదాచన ॥ నాంతరాయైక దేశ
స్యకృత్వా హ్యేకోత్తరీయకమ్ । ఆచ్ఛన్నదేహాంసస్తు నాచామేత్తు కదాచన । వి
నా యజ్ఞోపవీతేన తథా ధౌతేన వాససా । ముక్త్వా శిఖాం వాప్యాచాంతే కృతస్యై
వపునః క్రియా ॥ యామ్యప్రత్యఙ్ముఖస్థేన కృతమాచమనం యది । ప్రాయశ్చి
త్తం తదా కుర్యాత్ స్నానమాచమనక్రియా ఇతి ॥ ప్రచేతాః॥ నాంతర్వాససా
బహిర్వాసః కుర్వన్నాచామేదితి ॥ దేవలః ॥ శిఖాంబధ్వా వసిత్వా ద్వే ని
ర్ణిక్తే వాససీ శుభే । తూష్ణీంభూత్వా సమాదాయ నక్రుద్ధన్నావలోకయన్॥

యావద్వామేన నస్పృశంతి తావదాచామేదిత్యాహ యమః ॥ తావన్నోప
స్పృశేద్విద్వాన్ యావద్వామేన నస్పృశేత్ । వామేపి ద్వాదశాదిత్యావరుణ
శ్చజలేశ్వర ఇతి ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ వామేన పాత్రముద్ధృత్య నపిబేద్దక్షిణేన
తు । సౌవర్ణరౌప్యతామ్రైశ్చ వేణుబిల్వైరచర్మభిః ॥ అ
లాబుదారుపర్ణైశ్చ నాళికేరైః కపిత్థకైః । తృణకాష్ఠైర్జలాధారైర
వ్యాంతరితమృణ్మయైః ॥ వామేనోద్ధృత్యవాచామేదన్యదాతురంభవే । మృ
ణ్మయస్థితతీర్థంచ శుద్ధంకరకసంస్థితమ్ ॥ మాధవీయే ॥ అలాబుతామ్రపా
త్రంచ కరకంచ కమండలుమ్ । గృహీత్వా స్వయమాచామేన్నతేనాప్రయతో
భవేత్ ॥ సంవర్తః ॥ శూద్రాహృతైరేకహస్తైశ్చ తదద్భిర్నకదాచన ॥ ఆరూ
ఢపాదకో వాపి నశుద్ధ్యేత ద్విజోత్తమః ॥ ఆచమ్యేతి శేషః ॥ పారాశరః ॥ శూ
ద్రాహృతైస్తు నాచామేదేకపాణ్యాహృతైరపి । నచైవోద్ధృతహస్తేన నాప
రిజ్ఞాతహస్తతః ॥ ఉద్ధృత్య వామహస్తేన యత్పిబేద్బ్రాహ్మణో జలమ్ । సు
రాపానేన తత్తుల్యం మనుస్స్వాయంభువోఽబ్రవీత్ ॥ కాంస్యపాత్రేవ యత్తో
యం యత్తోయం తామ్రభాజనే ॥ సౌవర్ణే రాజతే చైవ నైవాశుద్ధంతు క
ర్హిచిత్ ॥ చంద్రికాయాం ॥ కరకాలాబుకాంస్యేన తామ్రపర్ణపుటేన చ ।
స్వహస్తాచమనం కార్యం స్నేహలిప్తానివర్జయేత్ ॥ భారద్వాజః ॥ తామ్ర
పాత్రాశ్వవాలైశ్చ నాలికేరాశ్మపాత్రకైః । ఉపస్పృశేత్ స్వహస్తస్థైరే
తైరపీవిచక్షణః ॥ ఆపస్తంబః ॥ నాగ్న్యుదకశేషేణ వృథాకర్మాణి కుర్వీ
తాచామేద్వా పాణిసంక్షుబ్ధేనైత్యేతత్తటాకాదిషు స్వయమాచమనే ॥ యదా
పరఆచమయతి తదా ఏకేన పాణినా వర్జితముదకం తేననాచామేత్ ॥
యదా ఉభాభ్యాం కరాభ్యాం గృహీత్వా యదావర్జితముదం తేనాచామేత్ ॥
ఏవం స్వయం వామహస్తావర్జితేనాపి నాచామేత్ ॥ అలాబుపాత్రేణ నా
లికేరజేనచ వైణవేన మృణ్మయేన తామ్రేణ చ స్వయమాచరంతి శిష్టా ఇతి హరద
త్తః ॥ ఆపస్తంబ ఏవ ॥ భూమిగతాస్వప్స్వాచమ్య ప్రయతో భవతి యం వా
ప్రయత ఆచామయేత్ - నవర్షధారాస్వాచామేత్ - తథా ప్రదరోదకేత

ప్తాభిశ్చాక్షరణాదితి - ప్రాయశ్చిత్తార్థమాచమనంతు భూమిగతాస్వప్సు కుర్యాత్ - యద్వాఽన్యాప్రయతఆచామయేత్ - సోపిప్రాయశ్చిత్తాభవతి- సర్వథాస్వయంవామహస్తవర్జితాభి రద్భిరాచమనం నభవతి - తామ్రపాత్రాదినాతువామహస్తావర్జితాభిరద్భిస్స్వయమాచమనంభవతి-స్మృత్యంతరేవిధానాత్ నవర్షధారాస్వితిప్రతిషేధాత్, కరకాదిధారాయాంప్రయత్యర్థమాచమనంభవత్యేవ - ప్రదరోదకే, గర్తోదకే భూమిగతేపి నాచామేత్ - యత్తు॥ శుద్ధాభూమిగతాహ్యాపః గోశ్చేత్తృప్తిర్భవేద్యది। అనాప్తాశ్చేదమేధ్యేనగంధవర్ణరసాన్వితాఇతిమనువచనం॥ యదపి. శుచిగోతృప్తికృత్స్నం యత్తన్మహీగతముచ్యతే ఇతి యాజ్ఞవల్క్యవచనంయదపి॥ ప్రదరాదపియాగోస్తర్పణాయస్యురితివసిష్ఠవచనం తత్సర్వం. “ పీతశిష్టే తుపయసిశిష్టేర్నాచమనక్రియా” ఇతికలౌసమయనిషిద్ధః. తప్తాభిశ్చాకారణాత్తప్తాభిరితివచనాత్-శీతసీతాభిరదోషమార్తానాముష్ణైరేవేతిప్రతిషేదస్మృతిషుప్రాయేణభవతి-జ్వరాదౌచకారణాదుష్ణాభిరపినదోషఇత్యర్థః॥

—* బ్రాహ్మాదితీర్థమ్, *—

మనుః ॥ బ్రాహ్మేణవిప్రతీర్థేననిత్యకాలముపస్పృశేత్। కాయత్రైదశికాభ్యాంనపిత్ర్యేణ కదాచన ॥ బ్రాహ్మంహిరణ్యగర్భదైవత్యం కాయం ప్రాజాపత్యం - త్రైదశికందైవం అత్ర దేవతాతారతమ్యవత్తీర్థతారతమ్యంద్రష్టవ్యం - తానిపునస్తీర్థానికుత్రత్యమితిపద్మమాహసఏవ॥ అంగుష్ఠమూలస్యతలేబ్రాహ్మంతీర్థంప్రచక్షతే। కాయమంగులిమూలేగ్రేదైవంపిత్ర్యంతయోరధః ॥ హస్తతలమధ్యాయారేఖాతస్యామూలేబ్రాహ్మంతీర్థం. అంగులిమూలంకనిష్ఠికామూలంతన్మధ్యప్రదేశః తత్రహిమూలమంగుల్యాః తత్రికాయంతీర్థం. అంగుళీనాంచతస్రాణామగ్రేదైవతీర్థం తయోరంగుష్ఠాంగుల్యోరధః ప్రదేశేమధ్యఇత్యర్థః- తత్రాపిపిత్ర్యతీర్థం ॥ తథాచయాజ్ఞవల్క్యః ॥కనిష్ఠాప్రదేశిన్యంగుష్ఠమూలాన్యగ్రంకరస్యచ॥ ప్రజాపతిపితృబ్రహ్మదేవతీర్థాన్యనుక్రమాత్ ॥ కనిష్ఠాయాస్తర్జన్యాఅంగుష్ఠస్య

చమూలాః కరస్యాగ్రం చ యథాక్రమం ప్రజాపతిపితృబ్రహ్మదేవతీర్థానీత్యర్థః ॥ శంఖలిఖితౌ ॥ అంగుష్ఠమూలస్యాంతరతః ప్రాగగ్రాయాం రేఖాయాం బ్రహ్మతీర్థం. ప్రదేశిన్యంగుష్ఠయోరంతరా పిత్ర్యం కనిష్ఠాతలయోరంతరా ప్రాజాపత్యం. కరాగ్రే దైవమితి ॥ భరద్వాజః ॥ తర్పణం దేవతాదిభ్యస్స్వస్వతీర్థేన తర్పయేత్ - పిబేదాచమనే వారివీక్షితం బ్రహ్మతీర్థతః ॥ స్మృత్యంతరే ॥ అంగుష్ఠమూలేనాచామేదపో మాషనిమజ్జనాః । త్రిశ్చతుర్వాపి ఆచామేద్ధ్యాయన్ స్వేదానుక్రమాత్ ॥ వ్యాసః ॥ అంగుష్ఠమూలాంతరతో రేఖాయాం బ్రాహ్మముచ్యతే । అంతరాంగుష్ఠదేశిన్యోః పిత్రూణాం తీర్థముత్తమమ్ ॥ కనిష్ఠామూలతః పశ్చాత్ప్రాజాపత్యం ప్రచక్షతే । అంగుల్యగ్రం స్మృతం దైవం తద్దైవార్థం ప్రకీర్తితమ్ ॥ మూలే వా దైవమార్షం స్యాదాగ్నేయం మధ్యమం స్మృతమ్ । తదేవ సౌమికం తీర్థమేతత్ జ్ఞాత్వా న ముహ్యతి ॥ బ్రాహ్మేణైవ తు తీర్థేన ద్విజో నిత్యముపస్పృశేత్ । కాయేన వాథ పిత్ర్యేణ న తు దైవేన వై ద్విజ ఇతి ॥ హోమాక్ కాయేన దద్యాదర్చనబలిప్రక్షేపపర్యుక్షణమార్జనం త్యా హోమం దైవేన పైతృకం పిత్ర్యేణ కమండలునా పానం, దధిప్రాశన, స్నానాన్నప్రాశనం, ప్రతిగ్రహణం చ సౌమ్యేన. ఆగ్నేయేన ప్రతిగ్రహం ... దితి ॥ బోధాయనః ॥ బ్రాహ్మేణ తీర్థేనాచామేదంగుష్ఠమూలం బ్రాహ్మమితి ॥ త్రిరాచామేదపః పూర్వం ద్విః ప్రమృజ్యాత్తతో బుధః । ఖాని చోపస్పృశేదద్భిః ఆత్మానం శిర ఏవ చ ॥ ముఖం సలోమకౌ అంసౌ అంగుష్ఠమూలేనాద్భిః పరిమృజేత్ ... ఖాని ఆస్యం చక్షుషీ నాసికే శ్రోత్రే చ పృథగద్భిస్సహోపస్పృశేత్ ॥ ఆత్మానం, హృదయం. శిరశ్చ జలేన సహోపస్పృశేదిత్యర్థః - యాజ్ఞవల్క్యః ॥ త్రిః ప్రాశ్యాపో ద్విః పరిమృజ్య ఖాన్యద్భిస్సముపస్పృశేత్ ॥ వ్యాసః ॥ త్రిః పిబేదీక్షితేనాంబు ద్విరోష్ఠం పరిమార్జయేత్ । అంగుష్ఠమూలేన తతో ముఖం వై సముపస్పృశేత్ ॥ అంగుష్ఠానామికాభ్యాం తు స్పృశేన్నేత్రద్వయం తతః । తర్జన్యంగుష్ఠయోగేన స్పృశేన్నాసాపుటద్వయమ్ ॥ కనిష్ఠాంగుష్ఠయోగేన శ్రవణే సము

స్పృశేత్ । సర్వాసామేవ యోగేన హృదయం తు తలేన వై ॥ సంస్పృశే
త్త్వ శిరస్తద్వదంగుష్ఠేనాథవా ద్వయమ్ ॥ త్రిః ప్రాశ్నీయాదపో యస్తు ప్రీతా
స్తేనాస్య దేవతాః । బ్రహ్మా విష్ణుర్మహేశశ్చ భవంతీత్యనుశుశ్రుమః ॥ గం
గా చ యమునా చైవ ప్రీయేతే పరిమార్జనాత్ । సంస్పృష్టయోర్లోచనయోః
ప్రీయేతే శశిభాస్కరౌ ॥ నాసిక్యసంజ్ఞౌ ప్రీయేతే స్పృష్టే నాసాపుటద్వ
యే । కేవామహంతౌ తద్వచ్చ ప్రీయేతే చానిలానలౌ ॥ సంస్పర్శే హృదయె
త్వస్య ప్రీయంతే సర్వదేవతాః । మూర్ధ్ని సంస్పర్శనాదేవ ప్రీయతే పు
రుషోత్తమః ॥ య ఏవం బ్రాహ్మణో నిత్యముపస్పర్శనమాచరేత్ ॥ బ్రహ్మా
ది స్తంబపర్యంతం జగత్స పరితర్పయేదితి ॥ గౌతమః ॥ వాగ్యతో హృదయ
స్పర్శం త్రిశ్చతుర్వాచామేద్ద్విః పరిమృజేత్పాదౌ చాభ్యుక్షేత్ఖాని చోపస్పృ
శేచ్ఛీర్షణ్యాని మూర్ధని చ దద్యాదితి. ఆసీనస్త్రిరాచామేత్ హృదయంగ
మాభిరద్భిస్త్రిరోష్ఠౌ పరిమృజేద్ద్విరిత్యేకే సకృదుపస్పృశేద్ద్విరేక ఇతి తుల్యో
వికల్పః . ఓష్ఠౌ చాత్ర సలోమకౌ. కణ్వః ॥ అథర్వవేదైతిహాసపురాణాని
బ్రాహ్మతీర్థేన త్రిరపః పీత్వా సలోమకావోష్ఠావుపమృజేదితి ॥ దక్షః ॥ సవృ
త్త్యంగుష్ఠమూలేన ద్విస్స్పృశేదితి, సంప్రత్యలోమ దేశావితి శేషః, తిసృభి
ర్మధ్యమాభిః ॥ మధ్యమాభిర్ముఖం పూర్వం తిసృభిస్సముపస్పృశేదితి యాజ్ఞ
వల్క్యస్మరణాత్. అగ్రేణ కరాగ్రేణ ॥ తథా చ వ్యాఘ్రపాదః ॥ అంసౌ
స్పృష్ట్వా కరాగ్రేణ తోయం స్పృష్ట్వా సమాహితః । సంస్పృశ్య పద్మనాభం చ
విప్రస్సమ్యగ్విశుధ్యతి ॥ తత్రోంకారం సహాయజ్ఞపురుషం మనసా స్మరేత్
నారాయణీయే విశేషః ॥ శైరీషిః ॥ సవ్యే పాణౌ శేషా అపో నయమేదితి శే
షాః, ఆచమనశిష్టాః ॥ భృగుః ॥ త్రిః పీత్వాఽపో ద్విరున్మృజ్య ముఖం దక్షి
ణపాణినా । ప్రోక్షయేద్వామహస్తం చ పాదౌ మస్తకమేవ చ ॥ శీర్షస్థానాని
సర్వాణి స్పృష్ట్వాంతే తు జలం స్పృశేత్ ॥ ఆపస్తంబః ॥ అథాప ఉపస్పృ
శేదితి, ఆచమనానంతరం హస్తౌ ప్రక్షాలయేదిత్యర్థః ॥ ప్రకారాంతరమా
హ శంఖః ॥ అంగుళీనాం చతుష్టయేన స్పృశేన్మూర్ధానమాదిభిః । తర్జ

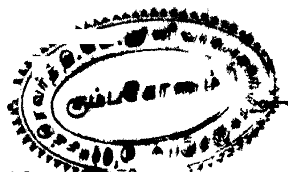
న్యంగుష్ఠయోరగ్రేణస్పృశేన్నేత్రద్వయంపృథక్ ॥ మధ్యమానామికాభ్యాంతు స్పృశేన్నాసాపుటద్వయమ్ । అంగుష్ఠేనకనీయస్యాకర్ణౌతద్వచ్చసంస్పృశేత్ ॥ తర్జన్యంగుష్ఠయోరగ్రేణనాభింహృదితలంస్పృశేత్ ॥వృద్ధశంఖః॥ తర్జన్యంగుష్ఠయోరగ్రేణస్పృశేన్నాసాపుటద్వయమ్ । మధ్యమాంగుష్ఠయోరగ్రేణస్పృశేన్నేత్రద్వయంతతః ॥ అంగుష్ఠానామికాయోరగ్రేశ్రవణేసముపస్పృశేత్ । కనిష్ఠాంగుష్ఠయోరగ్రేణస్పృశేదంసద్వయంతతః ॥ నాభించహృదయం తద్వత్స్పృశేత్పాణితలేనతు । సంస్పృశేత్తుతతశ్శీర్షమయమాచమనేవిధిరితి ॥ పైఠీనసిః ॥ అగ్నిరంగుష్ఠతస్తస్మాత్తేనైవశ్రవణేస్పృశేత్ । కనిష్ఠాంగుష్ఠయోరగ్రేణస్పృశేదంసద్వయంతతః ॥ నాభించ హృదయంతద్వత్ స్పృశేత్పాణితలేనతు । అగ్నిః, అంగుష్ఠస్తస్మాత్తేనైవసర్వాణిస్థానానిస్పృశేదితి ॥ సంవర్తః ॥ హృద్గతాభిరఫేనాభిస్త్రిశ్చతుర్వాద్భిరాచమేత్ । పరిమృజ్యద్విజాహ్యాద్భిః ద్వాదశాంగానిచాలయేత్ ॥ సోదకేనచహస్తేనఖాన్యాస్యాదీనిసప్తచ । నాభింతథాహన్మూర్ధానమంసేబాహూతథైవచ॥ యత్రమంత్రవదాచమనంతత్రతేనసహచతుః. అన్యత్రత్రిరితివ్యవస్థామాహుః॥ హారీతః ॥ త్రిఃపిబేద్వీక్షితంతోయమాస్యంద్విఃపరిమార్జయేత్ । పాదౌశిరస్తతోఽభ్యుక్ష్యత్రిభిరాస్యముపస్పృశేత్ ॥ అంగుష్ఠానామికాభ్యాంచ చక్షుషీసముపస్పృశేత్ । అంగుష్ఠేనప్రదేశిన్యా నాసికేసముపస్పృశేత్॥ అథాంగుష్ఠకనిష్ఠాభ్యాంకర్ణౌతు సముపస్పృశేత్ । అంగుష్ఠేనప్రదేశిన్యానాభించసముపస్పృశేత్।తథైవపంచభిర్మూర్ధ్నిస్పృశేదేవంసమాహితః । అంగుష్ఠోఽగ్నిరితిఖ్యాతః ప్రోక్తావాయుఃప్రదేశినీ॥ అనామికా తథాకార్యః కనిష్ఠామఘవాన్స్మృతా । ప్రజాపతిర్మధ్యమాతు జ్ఞేయాశుద్ధి మభీప్సతా ॥ బోధాయనః ॥ అథాబ్దుంకుర్వన్త్రిరపో హృదయంగమాః పిబేత్త్రిః పిబేద్ద్విరుత్సేకే, సకృదుభయంశూద్రశ్చస్త్రీచఖాన్యద్భిస్సంస్పృశ్యపాదౌనాభింశిరస్సవ్యంపాణిమంతతఇతి.

—* ఆచమనప్రశంసా. *—

ప్రాయశ్చిత్తప్రకరణేసవివ ॥ ఓంపూర్వాభివ్యాహృతిభిస్సర్వపాపిష్వాచమేద్యత్రప్రథమమాచమతి తేన ఋగ్వేదం ప్రీణయతి, యద్ద్వితీయం తేనయజుర్వేదం, యత్తృతీయం తేన సామవేదం, యత్ప్రథమం పరిమార్ష్టి తేనాథర్వణవేదం, యద్ద్వితీయం తే నేతిహాస పురాణాని, యత్సవ్యం పాణింప్రోక్షతిపాదౌశిర స్తథాహృదయం నాసికే చక్షుషీశ్రోత్రే నాభించోపస్పృశతి , తేనౌషధివనస్పతిః సర్వాశ్చ దేవతాః, ప్రీణయత్యాప్నోతి ప్రతిష్ఠాంచాచమనాదేవసర్వస్మాత్పాపాత్ప్రముచ్యతఇతి ॥ తథాబ్రహ్మయజ్ఞాధికారే శ్రూయతే, దక్షిణేనోపవీయోపవిశ్యహస్తావవనిజ్యత్రిరాచామేద్ద్విః పరిమృజ్యసకృదుపస్పృశ్యశిరశ్చక్షుషీనాసికే శ్రోత్రే హృదయమాలభ్య యత్త్రిరాచామతి తేనఋచః ప్రీణాతియద్ద్విః పరిమృజతి తేన యజూగ్ంషి యత్సకృదుపస్పృశతి తేన సామానియత్సవ్యంపాణింపాదౌ ప్రోక్షతి యచ్ఛిరశ్చక్షుషీనాసికే శ్రోత్రే హృదయమాలభతే తేనాథర్వాంగిరసోబ్రాహ్మణానితిహాసాన్పురాణానికల్పాన్ గాథానారాశంసీః ప్రీణాతీతి ॥ దక్షిణంబాహుముద్ధరతేఽవధత్తే సవ్యమితియజ్ఞోపవీతమిత్యేతత్సత్ర్యోతే। హస్తావవనిజ్యఆమణిబంధాత్ ప్రక్షాళ్యపాదయోరుపలక్షణం ద్విః పరిమృజ్య ఓష్ఠావితి శేషః సకృదుపస్పృశ్యన మోష్ఠయోరేవ. సుబోధమన్యత్ ॥ బ్రహ్మయజ్ఞేవిశేషోస్తికించిదాచమనకర్మః । పానంత్రిర్దంతథాఽన్యత్రతథాద్విః పరిమార్జనమ్ ॥ ఉపస్పృశేచ్ఛిరశ్చక్షుర్నాసికాద్వితయంతతః। శ్రోత్రద్వయం చహృదయంపూర్వోక్తంవిధినాలభేదితి । శౌనకః ॥ ప్రక్షాల్యపాదౌహస్తౌ చ త్రిఃపిబేదంబువీక్షితమ్ । మాషమగ్నంతుతద్వారి హృద్గతంతువిశుధ్యతి ॥ సంవృత్యాంగుష్ఠమూలేనద్విఃప్రమృజ్యాతతోష్ఠకౌ। సంహతాంగులిభి స్స్పృష్ట్వా గవాచీనంస్పృశేన్ముఖమ్ ॥ అంగుష్ఠానామికాభ్యాంతుచక్షుషీ సముపస్పృశేత్ । అంగుష్ఠేనప్రదేశిన్యాద్యైవమాతమనశ్చరేదితి ॥ స్మృత్యర్థసారే

(... త్రిశ్చతుర్వా పీత్వా హస్తం ప్రక్షాళ్య ఓష్ఠౌ సంకోచ్యాంగుష్ఠ
మూలేన ద్విః పరిమృజ్య సంహతాంగులిభిరాస్యం సలోమప్రదేశే స్పృష్ట్వా ఘ్రా
ణాదీనింద్రియాణి స్పృశేత్ సర్వత్ర మధ్యే అప ఉపస్పృశేదితి॥ యథోక్తాచమనా
శక్తౌ। అశక్తౌ త్రిః పీత్వా ముఖం ప్రమృజ్య ఖాని స్పృశేత్ తత్రాప్యశక్తౌ పీత్వా
శ్రోత్రం స్పృశేత్॥ తతోపరకరేణాచమనం యస్వాహృదిభవేత్॥ సావిత్ర్యా
వా సికర్తవ్యం యద్వా కార్యమమంత్రకమితి। యత్ర యథా స్వశాఖా వ్యవస్థా,
ఏషాంతు స్వశాఖాయామంగోపస్పర్శనం నాఖ్యాతం తేషాం వికల్పః॥ యత్ర
పునః కతిపయాంగస్పర్శనముక్తం తత్ర షిద్ధవచనాంతరానుసారాదంగాం
తరోపస్పర్శనమస్తి చంద్రికాదౌ వ్యవస్థాపితం॥ జలే ఆచమన ప్రకారః॥ జలమ
ధ్యే తిష్ఠన్నప్యాచామేదిత్యాహ విష్ణుః॥ జానోరూర్ధ్వం జలే తిష్ఠన్నాచాంతశ్శు
చితామియాత్। అధస్తాచ్ఛతకృత్వోపి సమాచాంతో న శుధ్యతీతి॥ న తిష్ఠన్నా
చామేదిత్యేతత్ స్థలవిషయం॥ అత ఏవ గౌతమః। న తిష్ఠన్నుద్ధృతోదకైశ్చా
మేదితి విశినష్టి॥ వ్యాసోపి। నాచామేద్వర్షధారాభిర్న తిష్ఠన్నుద్ధృతోదకైరి
తి॥ స్మృతిరత్నే॥ జానుభ్యామూర్ధ్వమాచమ్య జలే తిష్ఠన్న దుష్యతి। తస్మాద
ధస్తాత్తిష్ఠంశ్చ నాచామేత్తు విచక్షణః॥ అస్తామిత్యనేన జానుమాత్రే త్వవిరుద్ధమి
త్యుక్తం। తథా చంద్రికాయాం॥ జానుమాత్రే జలే తిష్ఠన్నాసీనః ప్రాఙ్ముఖస్థస
లే। సర్వతశ్శుచిరాచాంతస్త్రయోస్తు యుగపత్ స్థిత ఇతి॥ యదా జానుమా
త్రజలే స్థిత్వాఽచామేత్తదా జలే క్రియమాణే కర్మణ్యధికృతో భవతీత్యర్థః॥
తథాచ పైఠీనసిః॥ అంతరుదకమాచాంతోంతశ్శుధ్యతి బహిరాచాంతో బ
హిరేవ శుధ్యతి తస్మాదంతరేకం బహిరేకం చ కృత్వా పాదమాచామేత్ సర్వత
శ్శుద్ధో భవతీతి॥ శౌనకః॥ పుష్కరిణ్యాం తథా వాప్యాం జానుదఘ్నే జలం పి
బేత్। శుద్ధస్స్యాజ్జాన్వధస్తాచ్చ పీత్వాశుచిస్స్యాన్న సంశయః॥ యాత్రా
యం యః పిబేద్విప్రః కామతో వాప్యకామతః। అకామాన్నక్తభోజీ స్యాద
హోరాత్రం తు కామతః॥ భరద్వాజః॥ జానోరూర్ధ్వం తథాచామేజ్జలే
స్థితశ్శుచిర్భవేత్। అధస్తాచ్ఛతకృత్వోపి సమాచాంతో న శుద్ధ్యతి॥ ఉద

ఆహ్నికకాండ

కేతూదకస్థస్తస్థలస్థస్సుస్థలేశుచిః । పాదౌకృత్వాభయత్రాపి హ్యాచమ్యా
భయతశ్శుచిరితి ॥ యత్తుఆపస్తంబఆహ ॥ నాప్సుసతః ప్రయమాణంవిద్యాత
ఇతి; జానోరూర్ధ్వంజలేస్థలేచాసీనస్య ప్రగమాణం యేనప్రియతో భవతి
తత్ప్రియమాణమాచమనతా స్తీతిపస్యార్థః ॥ తథాచశౌనకః ॥ జానో
రూర్ధ్వంజలేతిష్ఠన్నాదాచామేచ్ఛుచిర్భవేత్ । ఆసీనస్తుశయానోవాశతకృ
త్వోనశుధ్యతీతి ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ జానుమాత్రేజలే తిష్ఠన్నాచామన్నపి
దూష్యతి । ఉపవిశ్యసమాచామేజ్జానుమాత్రేతథాజలే ॥ జలాచాంతోజలే
శుధ్యేద్బహిరాచమనేబహిః । బహిరంతస్థఆచామేత్సర్వత్రశుచిరేవసః । జ
లస్థోజలకార్యేషు స్థలస్థస్థలకర్మసు । ఉభయేష్వగ్రస్థో స్వాచాంత
శ్శుచితామియాత్ ॥ వామంపాదంస్థలేన్యస్య దక్షిణంతుజలేన్యసేత్ । వామ
హస్తేనకంస్పృష్ట్వా హ్యాచామేద్దక్షిణేతివై । జలస్థోజలకార్యేష్వాచామేత్,
స్థలస్థస్థలకార్యేష్వాచామేదితిచార్థః ॥ అత్ర హారీతః ॥ ఆర్ద్రవాసా
జలేకుర్యాత్తర్పణాచమనంజపమ్ । శుష్కవాసాస్థలేకుర్యాత్తర్పణాచమ
నంజపమ్ । ఆర్ద్రవాసాస్థలస్థంతుయదాచామేన్నరాధమః ॥ వస్త్రంనిశ్చే
తనంతస్య ప్రేతాస్తత్ర పిబంతిహి । శుష్కేణాంతజలేచైవ బహిరప్యా
ర్ద్రవాససా ॥ స్నానందానంజపోహోమస్సర్వంభవతినిష్ఫలమితి ॥ సంవ
ర్తేపి ॥ నజలేశుష్కవస్త్రేణస్థలేచైవార్ద్రవాససా । సర్వంతద్రాక్ష
సంవింద్యాద్బహిర్జానుచయత్కృతమితి॥ ఆర్ద్రవాససాస్నానవ్యతిరిక్తకా
ర్యస్థలేనకుర్యాదేవ. శుష్కవాసాస్తుజానోరధస్తాజ్జలేస్థిత్వానకుర్యాదిత్య
ర్థః ॥ తదాచమనంస్మృత్యర్థసారే ॥ నజలే శుష్కవస్త్రేణస్థలేచైవా
ర్ద్రవాససా । ఆచామాదిక్రియాంకుర్యాదధోజానునకుత్రచిత్ ॥ విష్ణురపి॥
జానుభ్యాముపరిష్ఠాత్తుశుష్కవాసాస్థితోజలే, సవ్యేనాచమనంకుర్వన్నదు
ష్యతికదాచన ॥ స్మృత్యంతరేపి ॥ బ్రాహ్మణస్నానేచసూర్యార్ఘ్యజలోత్సర్గే
తర్పణే।జలేష్టిహోమశ్శుష్కేణజలేకుర్వన్నదుష్యతీతి ॥ యత్తు సంవర్తవ
నమ్ ॥ జలంస్థలస్థోనాచామేజ్జలాచాంతోజలేశుచిః । బహిరంతస్థమా

చామే దేశం శుద్ధిమవాప్నుయాదితి ॥ యదపిపరాశరవచనం ॥ అధునోతిహి
యః శౌచార్థం స్నాత్వా ప్రస్రవతే ద్విజః । ఆచామేచ్చ జలస్థోపి సబాహ్యైః పితృ
దైవతైః ॥ ప్రస్రవతే, ఆర్ద్రవస్త్ర ఏవ మలమూత్రే విసృజతి సబాహ్యైః, పై
తృకం, దైవికంచ, అత్రస్థానం కర్తుమనర్హ ఇత్యర్థః ॥ యదపి వ్యాసవ
చనం ॥ సోపానత్కో జలస్థో వా నోష్ణీషీ నాచమేద్బుధః ॥ తత్సర్వం స్నానోక్త
కాలాచమనవిషయం ॥ యద్బాహ దక్షః ॥ స్నాత్వాచామేద్యదా విప్రః పా
దౌకృత్వా జలే స్థలే । ఉభయోరప్యసౌ శుద్ధస్తతః కర్మ క్షమో భవేత్ ॥ పరా
శరః ॥ జలే స్థలస్థో నాచామేజ్జలస్థశ్చ బహిస్స్థలే । ఉభే స్పృష్ట్వా సమాచాంత
ఉభయత్ర శుచిర్భవేదితి । ఏతచ్చ స్నాత్వా యదార్ద్రవస్త్రో భవతి తద్విషయమితి,
మాధవీయే వ్యాసః ॥ కుశైః పూతం భవేత్ స్నానం కుశేనోపస్పృశేద్ద్విజః ।
కుశేనచోద్ధృతం తోయం సోమపానేన సమ్మితమ్ ॥ భరద్వాజః ॥ బద్ధచూడః
కుశకరో ద్విజశ్శుచిరుపస్పృశేత్ ॥ *

— * కుశ ప్రశంసా. * —

కుశప్రశంసామాహ ॥ కుశమూలే స్థితో బ్రహ్మ కుశమధ్యే తు కేశవః । కుశా
గ్రే శంకరం విద్యాత్ సర్వే దేవాస్సమంతతః ॥ హారీతః ॥ కుశహస్తేన యజ్జ
ప్తం దానం చైవ కుశైస్సహ । కుశహస్తస్తు యో భుంక్తే తస్య సంఖ్యా న విద్య
తే ॥ కుశమాలాంతు యః కంఠే సమావహతి సర్వదా । లిప్యతే సర్వపాపే
భ్యః పద్మపత్రమివాంభసా ॥ కరే కర్ణే శిఖాయాంచ కరయోరపి సర్వదా ।
పవిత్రధారకో యశ్చ స చ పాపైర్న లిప్యతే ॥ జపహోమహరా హ్యేతే అసు
రా ఉవ్యక్తమూర్తయః । పవిత్రకృతహస్తస్య విద్రవంతి దిశో దశ ॥ గోభిలః ॥
యక్షో యథాసురేంద్రస్య శూలం హస్తే హరస్య చ ॥ చక్రాయుధం యథా వి
ష్ణోరేవం విప్రకరే కుశః । భూతప్రేతపిశాచాశ్చ యే చాన్యే బ్రహ్మరాక్ష
సాః ॥ విప్రాంగులికుశాన్ దృష్ట్వా దూరం గచ్ఛంత్యధోముఖాః । మార్గం

జేయుః ॥ కుశపాణిస్సదాతిష్ఠేత్ బ్రాహ్మణోదంభవర్జితః। సనిత్యంహంతి పాపానితూలరాశిమివానలః ॥ కౌశికః ॥ కుశాసనం ప్రగాఢ్యాతం యతీనాంతువిశేషతః । కుశాసనోపవిష్టస్యసిద్ధ్యతేనోపఉత్తమః॥ యథాపుష్కరపర్ణేషుఅపాంలేపోనవిద్యతే।అపవిత్రకరఃకశ్చిత్ బ్రాహ్మణోయఉపస్పృశేత్ ॥ అపూతంతస్యతత్సర్వంభవత్యాచమనంతథా ॥ వ్యాసః ॥ అంగుష్ఠానామికాభ్యాంతుఛిన్నంపైతామహంశిరః । రుద్రేణతుతతః కాలాత్సమారభ్యకరోఽశుచిః॥ పావనార్థంతతోహస్తేకుశకాంచనధారణమితి॥ శాతాతపః ॥ జపేహోమేతథాదానేస్వాధ్యాయేపితృతర్పణే। అశూన్యంతుకరంకుర్యాత్సువర్ణరజతైఃకుశైః॥ఉభాభ్యామేవపాణిభ్యాంవిప్రైర్దర్భపవిత్రకే॥ధారణీయేప్రయత్నేనబ్రహ్మగ్రంధిసమన్వితే। యజ్ఞోపవీతేహోమేచ తథాకుశపవిత్రకే ॥బ్రహ్మగ్రంథింవిజానీయాదన్యత్రతుయథారుచి॥బ్రహ్మయజ్ఞేజపేచైవబ్రహ్మగ్రంధిర్విధీయతే ॥ భోజనేవర్తులంప్రోక్తమేషధర్మస్సనాతనఇతి ॥ పవిత్రధారణవిధిః ॥ అత్రాంగులినియమోదర్శితశ్చంద్రికాయాం॥ ధార్యోఽనామికయాదర్భోజ్యేష్ఠానామికయాపివా।ఉభయోఽనామికాభ్యాంతుధార్యందర్భపవిత్రకమ్ ॥ సంవర్తః ॥ ఉభాభ్యామపిహస్తాభ్యాంపవిత్రంధారయేద్ద్విజః । దైవేకర్మణిపిత్ర్యేచ బ్రహ్మగ్రంధి సమన్వితమ్ ॥ అగ్రంతుబ్రహ్మదైవత్యం గ్రంథిర్వైష్ణవముచ్యతే । రజ్జూరీశానదైవత్యాఽనామికాయాంతుయోజయేత్॥ అత్రిః ॥ ఉభాభ్యామేవహస్తాభ్యాం విప్రైర్దర్భపవిత్రకే । బ్రహ్మగ్రంధిసమాయుక్తే పవిత్రేమధ్యపర్వణి॥ పాణిభ్యాంసర్వదాధార్యే కర్మకాలేవిశేషతః । ప్రథమం లంఘయేత్పర్వద్వితీయంతునలంఘయేత్ ॥ ద్వయోస్తుపర్వణోర్మధ్యే పవిత్రంధారయేద్బుధః । అగ్రపర్వస్థితోదర్భస్తథోర్ధ్వకోహసః ॥ మధ్యేచైవ ప్రజాకామోమూలేసర్వార్థసాధకమ్। ఏతత్సాధ్యవిషయం॥ వర్ణభేదేనపర్వభేదనియమమాహసఏవ ॥ అంగులీమూలదేశేషు పవిత్రం ధారయేద్ద్విజః । రాజ్ఞాంద్విపర్వకేచైవ వైశ్యానాగ్రేకరస్యచ ॥ స్మృతిభాస్కరే॥

సర్వేషాం వాఽర్హయేద్ద్వాభ్యాం పవిత్రం గ్రథితం తథా। సప్తపత్రం కుశాస్సప్తదైవే పిత్ర్యే చ కర్మణి॥ అంతతస్తు రనాసాగ్రే ప్రాదేశేతు పవిత్రకే॥ కామ్యపవిత్రం తత్రైవ ॥ త్రిభిర్దర్భైశ్శాంతికర్మ పంచభిః పౌష్టికం తథా। చతుర్భిశ్చాభిచారాఖ్యం కుర్యాత్తత్పవిత్రకమితి ॥ మార్కండేయస్తు నిత్యపవిత్రం ప్రకారాంతరేణాహ॥ చతుర్భిర్దర్భపుంజీతైః బ్రాహ్మణస్య పవిత్రకమ్। ఏకైకం న్యూనముద్దిష్టం వర్ణే వర్ణే యథాక్రమం ॥ శూద్రస్య గ్రంథియుక్తపవిత్రనిషేధ ఇతి యమః॥ కుశాభావే వా శూద్రః పవిత్రం ధారయేద్యది। తస్యతైవ వినశ్యంతి సుచిరం నరకే గతిః॥ తస్మాత్పవిత్రం తద్వచ్చ ద్విజైర్వేదపరాయణైః। ధర్మానుష్ఠాననిరతైర్ధార్యం నేతరజాతిభిరితి॥ గ్రాహ్యాగ్రాహ్యకుశాః॥ కాత్యాయనః॥ సప్తదర్భాశ్నధాధార్యాతీరక్షేత్రసముద్భవాః। తే పవిత్రాణి జాతి నాం దైవే పిత్ర్యే చ కర్మణి॥ అప్రసూనాస్మృతాదర్భాః ప్రసూనాస్తు కుశాస్స్మృతాః। సమూలాః కుతపాః ప్రోక్తాశ్ఛిన్నాగ్రాస్తృణసంజ్ఞికాః॥ అచ్ఛిన్నాగ్రాహ్యకుశాః పాకే గ్రాహ్యాస్త్వాశ్చైవ పరిమాణతః। సమూలానిచ్ఛిన్నాగ్రాన్యాస్తుశాస్త్రం సమాచరేత్॥ ఛిన్నాగ్రానపి వైదర్భానమూలానోఽనులాన్సుధీః పిత్ర్యేదేవజపార్థంతుసమాదద్యాత్కుశాన్ ద్విజః॥ ఛిన్నమూలాగ్రహీతవ్యాః పవిత్రార్థం కుశోత్తమాః। అగ్నికార్యేచలాభే చ సమూలాన్ పరివర్జయేత్ ॥ హారీతాయాజ్ఞికాదర్భాః పీతకాః పాకయజ్ఞికాః। సమూలాః పిత్ర్యదైవత్యాః కల్మాషా వైశ్వదేవికాః। పిత్ర్యదైవత్యాః, పిత్రర్థం ॥ తథా చ యమః॥ సమూలస్తు భవేద్దర్భః పితౄణాం శ్రాద్ధకర్మణి। మూలేనలోకాన్జయతి శక్రస్యసుమహాత్మనః॥ ఏతదేకోద్దిష్టశ్రాద్ధవిషయం ॥ యతిస్స ఏవాహ॥ ఏకోద్దిష్టే కుశాః కార్యాః సమూలాగ్రాశ్చ కర్మణి॥ బహిర్మూలాసకృల్లూనా సర్వత్రపితృకర్మస్వితి ॥ బహిర్లూనాః, ఉపమూలలూనాః ॥ తథా చ గోభిలః, ఉపమూలలూనాః పితృకార్యేష్వితి ॥ చంద్రికాయామపి॥ ఉపమూలం తథా లూనాః శ్రాద్ధార్థం తు కుశాస్స్మృతాః। తదలాభే చ నీవా

రాదూర్వాచసముదాహృతేతి । ఏకోద్దిష్టశ్రాద్ధార్థమిత్యర్థః ॥ సపిం
డీకరణంయావదృజుదర్భైః పితృక్రియా । సపిండీకరణాదూర్ధ్వంసుగుణై
ర్విధివద్భవేత్ ॥ తర్పణాదీనికార్యాణిపాత్రాణాంయానికానిచిత్ ॥ తాని
స్యుర్ద్విగుణైర్దర్భైః పవిత్రైర్వావిశేషతః । తిలక్షేత్రోద్భవైర్దర్భైః ప్ర
యత్నాద్ద్విగుణీకృతైః ॥ పితౄణాంతర్పణంకుర్యాద్దేవానాంతుయదృ
చ్ఛయా । పిత్ర్యంమూలేనమధ్యేనస్నానందానంప్రయత్నతః ॥ దైవంకర్మ
కుశాగ్రేణకర్తవ్యంభూతిమిచ్ఛతేతి ॥ యదృచ్ఛయా, తిలక్షేత్రోద్భవ
త్వాదినియమరాహిత్యేనేత్యర్థః ॥ శాలంకాయనః ॥ కుశాగ్రైస్తర్ప
యేద్దేవాన్మనుష్యాన్కుశమధ్యతః । ద్విగుణీకృత్యమూలాగ్రైః పితౄం
స్సంతర్పయేద్ద్విజః ॥ మనుష్యతర్పణేమధ్యస్యప్రాజాపత్యతీర్థసంబంధః ॥
ద్విగుణీకృత్య, మూలాగ్రాభ్యాంపితృతీర్థగతాభ్యామిత్యర్థః ॥ స్మృత్య
ర్థసారే ॥ పవిత్రకరఆచామేచ్ఛుచిః కర్మణ్యపోద్విజః । కుశమాత్రక
రోవాపిదర్భమాత్రకరోపివా ॥ తంకుశంవిధివల్లూనంనత్యజేదన్యథాత్య
జేత్ । అన్యేదర్భాస్తుసంత్యాజ్యాస్త్యజేత్పూర్వంపురైవతత్ ॥ మార్కం
డేయః ॥ సపవిత్రేణహస్తేనకుర్యాదాచమనక్రియామ్ । నోచ్ఛిష్టంతత్పవి
త్రంతుభుక్తోచ్ఛిష్టంతువర్జయేదితి ॥ ఏతద్గ్రంథివిహీనదర్భాభిప్రాయం ॥
తథాచహారీతః ॥ గ్రంథిర్యస్యపవిత్రస్యనతేనాచమనంచరేత్ ॥ కౌశికః ॥ న
బ్రహ్మగ్రంథినాచామేన్నదూర్వాభిఃకదాచన ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ గ్రంథీ
కృతపవిత్రేణనభుంజీయాన్నచాచమేత్ ॥ నపిబేద్యదికుర్వీతతదాచాంద్రాయ
ణంభవేత్ ॥ భరద్వాజః ॥ గ్రంథియుక్తపవిత్రేణకుర్యాదాచమనంయది । త
త్పవిత్రంపరిత్యజ్యపునరాచమ్యశుధ్యతీతి ॥ కేచిత్త్వేతానివచనానికేవలాచ
మనవిషయాణి, కర్మాంగాచమనేనదోషఇతి ॥ సపవిత్రస్సదర్భోవాకర్మాం
గాచమనంచరేత్ । నోచ్ఛిష్టంతత్పవిత్రంతుభుక్తోచ్ఛిష్టంతువర్జయేత్ ॥ పవి
త్రగ్రంథిముత్సృజ్యమండలేవిక్షిపేద్బుధః । పాత్రేచనిక్షిపేద్యస్తుసవిప్రఃప
ఙ్క్తిదూషకః ॥ ముక్తదర్భైర్నభోక్తవ్యంభుక్త్వాదేవ్యాశ్నతంజపేదితిస్మర

ణాదిత్యాహుః । కౌశికః ॥ వామహస్తస్థితేదర్భే దక్షిణేనాచమేద్యది । ర
క్తం తు తద్భవేత్తోయం పీత్వా చాంద్రాయణం చరేత్ ॥ హారీతః ॥ వామహ
స్తే కుశాన్ కృత్వా సమాచామతి యో ద్విజః । ఉపస్పృష్టం భవేత్తేన రుధిరేణ మ
లేన చేతి ॥ వ్యాసః ॥ గృహీత్వా వామహస్తేన కుశముష్టిం ప్రమాదతః ।
ఉపస్పృశంతి యే విప్రా రుధిరేణాచమంతి తే ॥ నందిసూరిః ॥ వామహస్తస్థ
దర్భో వా హస్తపర్యుషితోఽథవా । వామపాదస్థహస్తో వా నైవాచమనమా
చరేత్ ॥ స్మృతిసారే ॥ వామహస్తస్థితే దర్భైనపి బద్ధక్షిణేన తు । వస్త్రాది
నోపగ్రహణేన దోషః పిబతో భవేదితి ॥ ఏతాని కేవల వామహస్తవిషయాణి ॥
తథా చ గోభిలః ॥ ఉభయత్రస్థితైర్దర్భైః సమాచామతి యో ద్విజః । సోమ
పానఫలం తస్య భుక్త్వా యజ్ఞఫలం లభేత్ ॥ సారసముచ్చయే ॥ దర్భపాణి
స్తోయపానే సోమపానఫలం లభేత్ । సపవిత్రేణ హస్తేన భుక్త్వా యజ్ఞఫ
లం లభేత్ ॥ అథవానామికాభ్యాం తు గ్రథితం తు కుశాదికం ॥ హేమాదిమవబిభృ
యాత్సర్వకర్మస్వపి ద్విజః । పవిత్రం సర్వదుఃఖఘ్నం తద్దైవానందదాయకమ్ ॥
స్వర్ణాదిపవిత్రం ॥ హేమ్నా రూప్యేణ వా ధీమాన్ పవిత్రం ధారయేత్సదా ॥ కాత్యా
యనః ॥ తర్జన్యా బిభృయాద్రౌప్యం స్వర్ణం చోపకనిష్ఠయా । గ్రహస్థశ్శ్రవణా
భ్యాం చ శుభే రౌక్మే చ కుండలే ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ గోవాలదర్భసూత్రం చ
రత్నం కనకసంయుతమ్ । కామేన ధారయేద్విప్రో న స పాపైస్తు లిప్యతే ॥
స్మృతిరత్నే ॥ కౌశం పవిత్రం తామ్రం వా రజతం హేమ చైవ వా ॥ బిభృయా
ద్దక్షిణే పాణౌ పవిత్రం చోత్తరోత్తరమ్ । అనామికాధృతం హేమ తర్జన్యా ధా
రయేచ్ఛ్రుతదితి ॥ వ్యాసః ॥ హేమ్నైవ సర్వదా సర్వం కుర్యాదేవావిచారయన్ ।
రూప్యం దక్షప్రదేశిన్యా బిభృయాత్సర్వదా ద్విజః ॥ వత్షానామికయా విప్రో
బిభృయాద్గ్రంథిసంయుతమ్ । అగ్రంథికం తు స్వర్ణం చ తథా లోహత్రయో
ద్భవమ్ । గాయత్ర్యక్షరసంఖ్యాతం గృహ్ణీయాత్తామ్రముత్తమమ్ ॥ అను
ష్టుభం తథా రౌప్యం త్రిష్టుభం కనకోత్తమమ్ । తామ్రరూప్యసువర్ణైర్యథా
క్రమమష్టదశైకాదశపరిమితైర్నిర్మితమిత్యర్థః ॥ ఏవం లోహత్రయేణైవ

కృత్వా రక్షోఘ్నముత్తమమ్ । అసుఘ్నం చ పవిత్రం స్యాద్రత్నాకర మనుత్త
మమ్ ॥ ఆయుష్కరమనాధృష్యమభేద్యం రోగనాశనమ్ ॥ జీవత్పితృకస్యాజీ
వజ్జ్యేష్ఠస్య చ రౌప్యాంగుళీయకనిషేధమాహ స ఏవ - యోగపట్టోత్తరీయం
చ తర్జన్యాం రజతం తథా । న జీవత్పితృకైర్ధార్యో జ్యేష్ఠో వా విద్యతే యదీ
తి ॥ పవిత్రత్యాగకారణం తద్విధిః ॥ పాదస్పర్శే విశేషమాహ స ఏవ ॥ విప్రా
ణాం చరణస్పృష్టం పాదప్రక్షాళనే యది । త్యజేత్ప్రారబ్ధకర్మాణం తే పవిత్రం
దర్భనిర్మితమితి ॥ భరద్వాజః ॥ కూర్చేన వా పవిత్రేణ యేన కర్మాణి
కారయేత్ । తస్య గ్రంథిం విసృజ్యైవ కర్మాంతే భువి తత్త్యజేత్ ॥ పవిత్ర
కూర్చయోస్త్యాగే సగ్రంథ్యోస్తు ప్రమాదతః । ఉపవాసం చరేదేకముపవాస
ద్వయం తు వా ॥ దర్భపవిత్రమాత్రస్య త్యాగాభిధానాద్రూప్యాది నిర్మిత
స్య న త్యాగః ॥ గోవాలపవిత్రం ప్రత్యాహ కౌశికః ॥ గవాం వాలపవిత్రేణ
సంధ్యోపాస్తిం కరోతి యః । సప్తద్వాదశవర్షాణి కృతసంధ్యో భవేన్న
రః ॥ గవాం వాలపవిత్రస్య సువర్ణస్య తథైవ చ । న బ్రహ్మగ్రంథినియమో
ధారయేత్తు యథా తథేతి ॥ పవిత్రనిర్మాణముక్తం పారిజాతే ॥ తర్జన్యం
గుష్ఠయోరగ్రం యోజయంతు యదా భవేత్ । జ్ఞానముద్రాం తథా కుర్యా
త్కూర్చవద్గ్రంథిబంధనమ్ ॥ స్మృతిరత్నే ॥ అంగుష్ఠఘర్షణే దూ
ర్ధ్వం తర్జన్యాథ పునః పునః ॥ జ్ఞానముద్రాం తతః కృత్వా కూర్చవద్గ్రం
థిబంధనమితి ॥ ఆశ్వలాయనః ॥ [illegible]గ్రాహ్యావృజుదర్భాభ్యాం ప్రాదక్షి
ణ్యేన మధ్యతః । మూలాగ్రావృద్ధతః కృత్వా కుర్యాద్గ్రంథిం చ మంత్రవిత్ ॥
తారేణ కుర్యాద్గ్రంథిం పవిత్రస్య ద్విజోత్తమః । గ్రంథిరేకాంగుళీ తస్య త
దూర్ధ్వం చతురంగుళమ్ ॥ స్మృతిసారే ॥ చతురంగుళమగ్రం చ గ్రంథి
రేకాంగుళం తథా । వలయం త్వంగుళం చైవ పవిత్రస్య చ లక్షణమితి ॥ కాత్యా
యనః ॥ అనంతర్గర్భితం సాగ్రం కౌశద్విదలమేవ చ । ప్రాదేశమాత్రం
విజ్ఞేయం పవిత్రం యత్ర కుత్రచిత్ ॥ సూత్రకారోఽపి సమావప్రచ్ఛిన్నాగ్రౌ
దర్భౌ ప్రాదేశమాత్రే పవిత్రే కురుతే ఇతి ॥ ❀

—* దర్భాహరణకాలః .*—

దర్భాహరణకాలనియమమాహ హారీతః ॥ అయాతయామాస్తే దర్భా నియోజ్యాస్స్యుః పునః పునః ॥ నభః, శ్రావణమాసః, కాలాంతరానీతాస్తు, యాతయామాః. అతః పునః పునర్వినియోగయోగ్యా న భవంతీత్యర్థః॥ అనేనైవాభిప్రాయేణ శంఖోపి ॥ కృష్ణాజినం చ మంత్రాశ్చ బ్రాహ్మణాశ్చ విశేషతః । అయాతయామాన్యేతాని నియోజ్యాని పునః పునరితి॥ స్మృతిచింతామణౌ ॥ మాసి మాస్యుద్ధృతకుశా మాసి మాస్యేవ చోదితాః । నోత్తరోత్తరమాసేమకర్మవిద్భిరసమ్మతాః॥ సప్తరాత్రాత్స్వభాద్దర్భాస్తిలక్షేత్ర సముద్భవాః । తే ద్విజేన నియోక్తవ్యాః దైవే పిత్ర్యే చ కర్మణి॥ అహన్యహని కర్మార్థం కుశోద్ధారః ప్రశస్యతే । న పూర్వేద్యుర్ధృతకుశా యోగ్యాశ్చైవోత్తరేష్వితి ॥ జాబాలిః ॥ కుశాః కాశాశ్చ పుష్పాణి గవార్థం చ తృణాదికమ్ । నిషిద్ధేపి చ గృహ్ణీయాదమాయామపి నిర్ద్విజ ఇతి ॥ అమావాస్యాసు న చ్ఛింద్యాత్కుశాంశ్చ సమిధస్తథా । సపవిత్రాస్థిస్తే సోమే హింసాయాం బ్రహ్మహా భవేదితి విష్ణుపురాణవచనం శ్రౌత్రియకుశాదిగ్రహణవిషయం॥ ఆహరణమంత్రః ॥ ఆహరణ ప్రకారమాహ గోభిలః॥ శుచౌ దేశే శుచిర్భూత్వా స్థిత్వా పూర్వోత్తరాముఖః । ఓంకారేణైవ మంత్రేణ కుశాన్స్పృశ్య ద్విజోత్తమః ॥ ఉత్పాటనమంత్రమాహ ॥ విరించినా సహోత్పన్న పరమేష్ఠినిసర్గజ। నుద పాపాని సర్వాణి దర్భ స్వస్తికరో మమ॥ కుశాభావే ద్విజశ్రేష్ఠః కాశైః కుర్వీత యత్నతః। తర్పణాదీని కర్మాణి కాశాః కుశసమాః స్మృతాః ॥ విష్ణురపి కుశాభావే కుశస్థానే కాశాన్ దూర్వా వా దద్యాదితి॥ వృద్ధవసిష్ఠః ॥ కుశాలాభే తు గోవాలో విశ్వామిత్రోథవా యవాః । దూర్వాశ్చైతే మయేలభ్యాః తేన కర్మాణి కారయేత్ ॥ శ్రుతిస్మృతిమిత్రత్వా ద్విప్రాణాం విశ్వకర్మణాం । విశ్వావసోస్తు మిత్రత్వాత్ విశ్వామిత్రా ఉదాహృతాః ॥ కుశకాశాద్యభావేతు అన్యేదర్భా యథోచితమితి ॥ స్మృతిసా

ఠ ॥ కుశాః కాశా యవా దూర్వా గోధూమాశ్చాథ కుంజరాః । ఉశీరాప్రి
గారోమాషాజాదదర్భాశ్చ బల్బజాః ॥ వృద్ధవసిష్ఠః ॥ కాశాస్తు రౌద్రం
జ్ఞేయం కౌశం బ్రాహ్మం తథా స్మృతమ్ । ఆర్షం తు దూర్వా హ్యాఖ్యాతా వై
శ్వామిత్రం తు వైష్ణవమ్ ॥ విశ్వామిత్రాః కుశాః కాశాః దూర్వా వ్రీహయ ఏ
వ వా ॥ బల్బజాశ్చ యవాశ్చైవ సప్త దర్భాః ప్రకీర్తితాః । నార్ద్రంలును
యాత్ రాత్రౌ లునుయాద్వాపి సంధ్యయోః ॥ శంఖః ॥ కాశహస్తోప్యనాచా
మేత్కదాచిద్విధిశంకయా । ప్రాయశ్చిత్తేన యుజ్యేత దూర్వాహస్తస్తథైవ
చేతి ॥ ప్రాయశ్చిత్తం గాయత్ర్యష్టశతమితి స్మృతిరత్నే ॥ బర్హిషి మ
నుః ॥ కుశాః కాశాస్తథా దూర్వా యవా వ్రీహయ ఏవ చ । బల్బజాః పుండరీ
కాణి సప్తధా బర్హిరుచ్యత ఇతి ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ బర్హిః కాశమ
యం కార్యం న లభ్యం తే కుశా యది । శరైరకాసూకలాశ్చవాలమౌంజ్యర్జు
నైశ్చ ॥ సగంధి తేజనా వారు దూర్వాక్షీరద్రుమా అపి । యద్వా సర్వత్ర
తైర్వా శిగ్రాహ్యం బర్హిర్యథోచితమ్ ॥ శుష్కఖండం కృష్ణకులం దుర్గం
ధివ్రణవర్జితమ్ । సుకలానేరకాంశ్చాపి వర్జయంత్యపరే బుధా ఇతి ॥

—* వర్జనీయదర్భాః. *—

వర్జనాహ హారీతః । పథిదర్భాశ్చితౌ దర్భా యే దర్భా యజ్ఞభూ
మిషు । స్తరణాసనపిండేషు షట్కుశాన్ పరివర్జయేత్ ॥ బ్రహ్మయజ్ఞే
చ యే దర్భా యే దర్భాః పితృతర్పణే । హతా మూత్రపురీషాభ్యాం తేషాం
త్యాగో విధీయతే ॥ అపూతా గర్హితా దర్భా యే చ ఛిన్నా నఖైస్తథా । క్వ
థితానగ్నిదగ్ధాంశ్చ కుశాన్ యత్నేన వర్జయేత్ ॥ చంద్రికాయామ్ ॥ నీవిమ
ధ్యే తు యే దర్భా బ్రహ్మసూత్రే చ యే కృతాః । పవిత్రాంస్తాన్ విజానీయాద్య
థాకాశాస్తథాకుశాః ॥ పవిత్రం కరశాఖాస్థం దక్షిణే శ్రవణే న్యసేత్ । నాన్య
త్ర నిక్షిపేద్దేహే నిక్షిప్తం యది తత్త్యజేత్ ॥ దర్భసంఖ్యోక్తా స్మృతిరత్నే ॥
హస్తయోరుభయోర్ద్వౌ ద్వౌ హ్యాసనే చ తథైవ చ । సమే ద్వే స్థౌల్యదైర్ఘ్యా
భ్యాం పవిత్రే ద్వే తథా స్మృతే । ప్రణీతాసనమాచ్ఛాద్య త్రిభిర్దర్భైరుదీరి

తమ్ । పర్యగ్నికరణేచైవప్యోతనే వేశుణేతథా ॥ లేఖనేచతథాశ్వే ద్వేస్త
రణేషోడశస్మృతాః। అష్టావింశతిదర్భైస్తుబ్రహ్మార్థంబ్రాహ్మణాయవాః॥
దేవకార్యేషుదర్భాద్వాపిత్ర్యేత్వేకంతయోపివేతి॥ *

—* ఆచమననిమిత్తాని. *—

అథాచమననిమిత్తాని ॥ తత్రమనుః ॥ కృత్వా మూత్రపురీషంతు శౌచా
ర్థంతుఉపస్పృశేత్ । వేదమధ్యేష్యమాణశ్చ అన్నహానేచసర్వదా ॥ శూ
ద్రమాధావ్యయత్నేనహ్యచాంతశ్శుచితామియాత్ । ఆచాంతః, త్రిరపఃపీ
త్వేత్యర్థః ॥ మార్కండేయః ॥ దేవార్చనాదికార్యాణి తథాగుర్వభివా
దనే । కుర్వీతసమ్యగాచమనం తద్వదేవనుజిక్రియామ్ ॥ సంవర్తః ॥ స్నా
త్వాపీత్వాతథాభుక్త్వా క్షుత్వాసుప్త్వాద్విజోత్తమః । అనేనవిధినాసమ్య
గాచాంతశ్శుచితామియాత్ ॥ హారీతః ॥ యజ్ఞోపవీతవిన్యాసే సస్నేహా
పధభక్షణే। పైతృకకర్మణిసస్నేహాభక్షేవాద్యంతయోస్సకృత్ ॥ స్వాధ్యా
యే దేవపూజాయాంజపేచసకృదాదితః । పితృకార్యేతథాస్త్రీణాంసంభో
గేఽప్యాచాంతతస్సకృత్ ॥ ప్రజాపతిరపి ॥ ఉపక్రమ్యావశిష్టస్యకర్మణశ్శ్రప
యతోఽపిసన్ । కృత్వాచ పితృకార్యాణిసకృదాచమ్యశుద్ధ్యతి ॥ వర్ణత్ర
యసంస్పర్శే ప్రతిలోమానాంక్రియాత్యాగోవిధీయతే॥ విప్రోఽపి పస్యసంస్పృ
ష్టఉచ్ఛిష్టైనకదాచన । అనన్యైవచశుద్ధస్స్యాదాపస్తంబోప్రవీన్మునిః॥ జప
హోమప్రదానేషు పితృపిండోదకక్రియామ్ । విప్రస్సమాప్తేచాచామేత్సర్వ
వస్తునిచర్వితే ॥ మనుః ॥ నస్పృశేత్పాణినోచ్ఛిష్టం విప్రోగోబ్రాహ్మణాన
లాన్ । నచాపిదుష్టవస్తూనిదుర్గంధానితథైవచ । స్పృష్ట్వైతానశుచిర్ని
త్యమద్భిఃప్రాణానుపస్పృశేత్ । గాత్రాణిచైవసర్వాణినాభింపాణితలే
నత్వితి ॥ చంద్రికాయామ్ ॥ చండాలమ్లేచ్ఛసంభాషే స్త్రీశూద్రోచ్ఛిష్టభా
షణే । ఉచ్ఛిష్టంపురుషందృష్ట్వా అభోజ్యంచతథావిధమ్ ॥ ఆచామేదశ్రుపా
తేచలోహితస్యతథైవచ । అగ్నేర్గవామథాలంభేస్పృష్ట్వాప్రయతమేవ

॥ స్త్రీణాంచైవాత్మనాస్పర్శనీవీంవాపరిధాయచ । కృత్వాచావశ్యకా
ర్యాణి ఆచామేచ్చతత్పరః ॥ అవశ్యకార్యాణి నిత్యాని. తత్రైవ॥ సం
కీహోమేషుచసర్వేషు శిఖామోక్షేతథైవచ । వినాయజ్ఞోపవీతేన నిత్యమేవ
ముపస్పృశేత్ ॥ స్వప్నాంతే, శింఖాణికాస్పర్శే శవాలంభే లోహితస్య
పాతేఽగ్నిగవాంబ్రాహ్మణస్య వాలంభే స్త్రియావాలంభే మహానసంచగ
త్వాఅసంభాష్యం సంభాష్యనీవీంచపరిధాయ, ఆపఉపస్పృశేదితి। శింఖాణి
కానాసామలం అశ్రు, నేత్రజలం. ఆలంభేస్పర్శే ॥ సఏవ। ఉత్తీర్యత్వా
చామేదితి॥ యమోపి ॥ ఉత్తీర్యోదకమాచామేదవతీర్యతథైవచ । య
ఏవంస్యాత్సశుచిర్భూర్యాద్వరుణశ్చైవపూజితః ॥మనుః ॥ ఆచమ్యప్ర
యతోనిత్యం జపేదశుచిదర్శనే ॥ బృహస్పతిః ॥ శ్వశూద్రపతితాంశ్చైవ
రాసభంచరజస్వలామ్। దృష్ట్వా తోయముపస్పృశ్యహోవ్యస్నాత్వాపునర్జ
పేత్ ॥ చంద్రికాయాం ॥ చండాలాదీన్జపేహోమేదృష్ట్వాచామేద్ద్విజో
త్తమః । శ్వాదీన్దృష్ట్వాతథైవాపికర్ణంవాదక్షిణంస్పృశేత్ ॥ వసిష్ఠః॥
క్షుతేనిష్ఠీవితేసుప్తేపరిధానేఽశ్రుపాతనే । పంచస్వేతేషుచాచామేచ్ఛ్రోత్రం
వాదక్షిణంస్పృశేత్ ॥ సంవర్తః ॥ క్షుతేనిష్ఠీవనేచైవదంతశ్లిష్టేతథానృ
తే । పతితానాంచసంభాషేదక్షిణంశ్రవణంస్పృశేత్ ॥ అగ్నిరాపశ్చదేవా
శ్చచంద్రసూర్యానిలాస్తథా। సర్వేతేఖలువిప్రాణాంకర్ణేతిష్ఠంతి దక్షి
ణే॥పరాశరః॥ ప్రభాసాదీనితీర్థానిగంగాద్యాసరితస్తథా।విప్రస్య దక్షిణేక
ర్ణే సంతీతిమనురబ్రవీత్ ॥ ఆదిత్యోవరుణస్సోమోవహ్నిర్వాయుస్తథైవ
చ । విప్రస్యదక్షిణేకర్ణేనిత్యంతిష్ఠంతిదేవతాః ॥ స్మృత్యర్థసారే॥ అగ్ని
స్తీర్థానిదేవాశ్చవరుణార్కేందువాయవః । విప్రస్యదక్షిణేకర్ణే నిత్యం
తిష్ఠంతిపూజితాఇతి ॥ ఏతచ్చదక్షిణకర్ణస్పర్శనమాచమనాసంభవఇతి వేది
తవ్యం ॥ తథామార్కండేయపురాణే ॥ సమ్యగాచమ్యతోయేన క్రియాఃకు
ర్వీతవైశుచిః । దేవతానామృషీణాంచపితౄణాంచప్రయత్నతః ॥ కుర్వీ
తాలంభనంవాపి దక్షిణశ్రవణస్యవా । యథావిభవతోహ్యేతత్పూర్వాభావే

తతఃపరమ్ ॥ నవిద్యమానేపూర్వోక్తేఉత్తరప్రాప్తిరిష్యతఇతి ॥ అథవాబో ధాయనోక్తంద్రష్టవ్యం ॥ నీవీంవిసృజ్యపరిధాయోపస్పృశే దార్ద్రంతృణం భూమింగోమయంసకృదుపస్పృశేదితి ॥ ఆపస్తంబః ॥ అప ఉపస్పృశేదా ర్ద్రంవాగోశకృదంవోషధీర్భూమింవేతి॥ ఆర్ద్రంవాసకృదార్ద్రంవా ఓషధీ రార్ద్రంవా భూమిమిత్యర్థః ॥ స్మృతిరత్నే ॥ త్రిధిరాచమనాశక్తౌఅథా వసతిస్యవా। పూర్వోక్తేమనిమిత్తేమదక్షిణంశ్రవణంస్పృశేదితి॥ వ్యాసః॥ ఉపస్పృశేజ్జలంవార్ద్రంతృణంవాభూమిమేవచేతి ॥ అర్ణవే ॥ అశక్తౌ వాజలాభావేపూర్వోద్దిష్టనిమిత్తకే। ఓషధీగోశకృద్భూమింస్పృశేత్ప్ర యతమానసఇతి ॥ *

—* అథద్విరాచమననిమిత్తాని. *—

అథద్విరాచమననిమిత్తాన్యాహయాజ్ఞవల్క్యః ॥ స్నాత్వా పీత్వాక్షుతే సుప్త్వాభుక్త్వారథ్యోపసర్పణే। ఆచాంతఃపునరాచామేద్వాసోవిపరిధాయ చ ॥ వసిష్ఠః ॥ సుప్త్వాభుక్త్వాక్షుతంకృత్వా స్నాత్వారుదిత్వావాచాంతః పునరాచామేదితి ॥ మనుః ॥ క్షుత్వాసుప్త్వాభుక్త్వాచష్ఠీవిత్వోక్త్వా నృతం వచః। పీత్వాపోధ్యేష్యమాణంచద్వ్యాచామేత్ప్రయతోపివా ॥ భోజనే త్వాదావపిద్విరాచమనం । భోజ్యమానస్తుప్రయతోద్విరాచామేదిత్యాప స్తంబస్మరణాత్. స్నానపానయోరాదౌ సకృద్విరంతత ఇతి నందిసూరి స్మృతౌ ॥ స్మృతిరత్నే ॥ భోజ్యమానేద్విరాచామేద్భుక్త్వాచ మతిమాన్ ద్విజః। దానేప్రతిగ్రహేహోమేసంధ్యాత్రితయవందనే ॥ బలికర్మణి చాచామేద్వితయంవాతతోద్విజః ॥ వాసోంతరపరిధానేస్నానేరథ్యోపస ర్పణే। చండాలాద్యగ్రహాక్రామెష్వానుష్ఠానేతథాక్షుతే ॥ అలోమకోష్ఠ సంస్పర్శేస్మశానాక్రమణేద్విజః। హవిశ్శేషప్రాశనేచ ద్విరాచమనమంత తః ॥ బోధాయనః ॥ భోజనేహవనేదానేఉపదానేప్రతిగ్రహే। హవి ర్భక్షణకాలేచ ద్విరాచమనమిష్యతే ॥ వ్యాసోపి ॥ హోమేభోజనకాలే చసంధ్యయోరుభయోరపి । ఆచాంతఃపునరాచామేత్ పూర్వోక్తేషుచ

ర్త్వా । పిణ్డరపి ॥ రథ్యామాక్రమ్యకృత్వమూత్ర పురీషః పంచనఖాస్థి స్నే
హంస్పృష్ట్వాఽచాంతః పునరాచామే చ్చండాలమ్లేచ్ఛభాషణే చేతి ॥ శంఖః ॥
స్నానే భోజనకాలే చ సంధ్యయోరుభయోరపి । ఆచాంతః పునరాచామే
త్పరదానార్చనేషు చ ॥ కూర్మపురాణే ॥ ప్రక్షాళ్యపాణి పాదౌ చ భుం
జానో ద్విరుపస్పృశేత్ ॥ ఓష్ఠౌ విలోమకౌ స్పృష్ట్వా వాసో విపరిధాయ చ । రే
తో మూత్రపురీషాణా ముత్సర్గేఽశుక్లభాషణే ॥ ష్ఠీవిత్వాఽధ్యయనారంభే
కాసవాతాగమేషు చ । చత్వరం వాసమాగమ్య లోమభూమిం ద్విజోత్తమః ॥
సంధ్యయోరుభయోస్తద్వదాచాంతోప్యాచమేత్పునరితి ॥ శుక్లభాషణం,
నిష్ఠురభాషణం ॥ భగద్వాజః ॥ స్నానపానక్షుతస్వాపహోమభోజనక
ర్మసు ॥ రథ్యోపసర్పణే మూత్రవిట్స్పృష్ట్వా ద్విస్త్రిరాచమేత్ । జ
పేత్స్మశానాక్రమణే పరిధానే చ వాససః ॥ చత్వరాక్రమణే చైవ ద్విజాతి ర్ద్వి
రుపస్పృశేత్ ॥ హారీతో విశేషమాహ ॥ శ్రౌతస్మార్తేషు గృహ్యేషు కృ
త్యేషు విధివద్బుధః । ద్విరాచమేత్తు సర్వత్ర విణ్మూత్రోత్సర్జనే త్రయమితి ॥
స్మృత్యర్థసారే ॥ అయోగభస్మస్పర్శే అలోమకోష్ఠస్పర్శే, దంతగత
స్యజిహ్వయాస్పర్శే, రథ్యోపసర్పణే అంత్యసేనసహపంచనఖాస్థిస్పర్శే, రోద
నే, విణ్మూత్రశౌచాంతే, పీత్వాచాలీఢదంతసక్తం నిష్ఠీవ్య దేవతాభిగమనే
చ ద్విరాచామేత్ ॥ స్నాత్వా పీత్వా సుప్త్వాన్యథా వాసో విపరిధాయాభ్యంగే
కృతే హవిర్భక్షణే చ ద్విరాచామేత్ ॥ శ్యావాంత పర్యంతా వోష్ఠావుప
స్పృశ్యాచామేత్ ॥ అత్ర ద్విరిత్యనువర్తతే ॥ అలోమకప్రదేశః, శ్యావా
న్తః. తస్యాంతస్సలోమప్రదేశః. తత్పర్యంతావోష్ఠావుపస్పృశ్య ద్విరాచామే
దిత్యర్థః ॥ షట్త్రింశన్మతే ॥ అపేయంహిసవాతోయం రాత్రౌ మధ్యమ
యామయోః । స్నానంనజాతుకుర్వీత తత్రైవాచమనక్రియామ్ ॥ మూత్రో
చ్చారేమహారాత్రౌ కుర్యాదాచమనంతు యః । ప్రాయశ్చిత్తీయతే త్రి
ప్రాజాపత్యార్ధమర్హతి ॥

—* ఆచమనాపవాదః. *—

తత్రయాజ్ఞవల్క్యః ॥ ముఖజావిప్రుషో మేధ్యాస్తథాచమనబిందవః॥శ్మశ్రుచాస్యగతందంతసక్తంత్యక్త్వాతతశ్శుచిః ॥ అస్యార్థః ॥ ముఖనిస్రుతాలాలాబిందవో నామేధ్యాః - నోచ్ఛిష్టంకుర్వంతి ॥ అంగేనిపతితాశ్చయే హ్యాచమనబిందవః పాదౌస్పృశంతి తేమేధ్యాః - శ్మశ్రుచాస్యంప్రవిష్ట ముచ్ఛిష్టంనకరోతి. దంతసక్తంచాన్నాదికం స్వయమేవచ్యుతం దంతాత్త్యక్త్వా శుచిర్భవతి. అచ్యుతంతుదంతసమమితి ॥ అతోత్రనత్వాచామేదితిభావః. అంగస్పర్శేతుమలస్పర్శనిమిత్తమాచమనంభవత్యేవ ॥ ఆపస్తంభః॥ యఆస్యబిందవః పతంతఉపలభ్యంతేన తేష్వాచమనంవిహితం. యద్భూమౌ నతేష్వాచామేదిత్యేకఇతి. అస్యార్థః, భాషమాణస్యాస్యాత్పతంతో యేలాలాబిందవ ఉపలభ్యంతే చక్షుర్విషయాభవంతినతేష్వాచమనం విహితమితి॥ గౌతమః ॥ మంత్రబ్రాహ్మణముచ్చారయతో యేబిందవశ్శరీర ఉపలభ్యంతే నతేష్వాచమనమితి ॥ మనుః ॥ నోచ్ఛిష్టంకుర్వతే ముఖ్యా విప్రుషోంగంనయాంతియై ॥ నశ్మశ్రూణిగతాన్యస్య దంతాంతరధిష్ఠితం (?) నవచ ॥ భూమౌ యేబిందవః పతంతినాంగేతేష్వాచామేదిత్యేకఇతి।స్మృత్యర్థసారే॥ ముఖజావిప్రుషస్సూక్ష్మాశ్శుద్ధాశ్చైవపరాశ్చతాః।స్థూలాశ్చవిప్రుషోశుద్ధాయద్యంగేతుపతంతితాః॥ అన్నపానేతు ప్రక్షాళ్యహ్యాచామేత్తుపరస్యచ। వైచాథ్యాసేముఖాజ్జాతాశ్శుద్ధాఏవచసర్వదేత॥ఆచమనబిందవస్త్వంగస్పృష్టాఅపిమేధ్యాః॥ తథాచమనుః॥ స్పృశంతిబిందవః పాదౌయఆచామయతః పరాన్ ॥ నతైరుచ్ఛిష్టతావాస్యాత్తుల్యాస్తేభూమిగైస్సహేతి ॥ పాదగ్రహణమవయవాంతరస్యాప్యుపలక్షణార్థం ॥ తథాచయమః ॥ ప్రాణాన్యాన్యశ్చ మతాయా వైరేఽవిప్రుషోనృణామ్ । ఉచ్ఛిష్టదోషో నాస్త్యత్ర భూమితుల్యాస్తుతాస్స్మృతా ఇతి॥ శ్మశ్రువిషయేవిశేషమాహ ఆపస్తంబః ॥ నశ్మశ్రుభిరుచ్ఛిష్టోభవంత్యంతరాస్యేసద్భిర్యావన్నహస్తేనోపస్పృశంతీతి॥ దంతలగ్నవిషయేబోధాయనః ॥ దంతవద్దంతలగ్నేషుదంతసక్తేషుధారణమ్ । స్ర

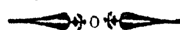
స్త్రైమమేషునాచామే త్తేషాంసంస్థానవచ్ఛుచిరితి ॥ దంతలగ్న దంత సక్త
రూర్నిహార్యరూపేణభేదః ॥ అతఏవ దేవలః ॥ భోజనేనాన్నలగ్నాని
హృత్వాత్వాచమనంచరేత్ । దంతలగ్నమసంహార్యం లేపమన్యేవదంతవత్ ॥
నతత్రబహుశః కుర్యాద్యత్రచాతోత్తారణే పునః ॥ భవేదాశౌచమిత్యర్థం త్వణ
వెధాద్వ్రీణేకృతఇతి ॥ స్రస్తేషు, స్వస్థానాచ్చ్యుతేష్విత్యర్థః ॥ తత్రమ
నుః ॥ దంతవద్దంతలగ్నేషు జీవాస్పర్శేషు చిర్ణతు । పరిచ్యుతేష్వవస్థానా
న్నిగరన్నేవతచ్ఛుచిరితి ॥ నిగరణ్, తతఃప్రవేశయన్నిత్యర్థః ॥ ఏవకారస్త్వా
చమననివృత్యర్థః ॥ ఎతచ్చనిగరణంయాజ్ఞవల్క్యోక్తేన త్యాగేన వికల్ప్య
తే । కేచిజ్జిహ్వాభిమర్శనేపి యావచ్చ్యుతిర్నభవతి తావచ్ఛుచిరిత్యాహుః ॥ య
థాహ గౌతమః ॥ దంతశ్లిష్టేషు దంతవదన్యత్ర జిహ్వాభిమర్శనాత్ప్రాక్చ్యు
తేరిత్యేకే. చ్యుతేష్వాస్రావవద్విద్యాన్నిగరన్నేవ తచ్ఛుచిరితి. చ్యుతేషు,
స్వయంస్వస్థానాన్నిర్గతేషు. ఆస్రవః, ఆస్యజలంతద్వన్నిగరన్నేవతచ్ఛు
చిరిత్యర్థః ॥ దంతశ్లిష్టేషుదంతవదిత్యేతచ్చ,రసానుపలబ్ధౌ వెదితవ్యం ॥ య
దాహ శంఖః ॥ దంతవద్దంతలగ్నేషు రసవర్జనమన్యత్ర జిహ్వాభిమర్శనా
దితి ॥ ఎవంచయత్రరసైహీనంజిహ్వాస్పృష్టమహార్యంచతద్దంతవన్నిర్హా
రణే ఆచమనం స్వయం చ్యుతేషు త్యాగో నిగరణంవా నాచమన మిత్యు
క్తంభవతి ॥ స్మృత్యర్థసారేతు । దంతవద్దంతలగ్నంరసాజ్ఞానేశుద్ధం. జి
హ్వాయాస్పర్శేత్వశుద్ధం తత్కీర్ణాంస్పర్శః ॥ స్థానాచ్యుతేతు నిగరణత్య
క్త్వాకణ్ణంచసంస్పృశేత్ ॥ త్యక్త్వాచామే ప్రసక్షానే ద్విరాచమన మి
ష్యతే ॥ ఆస్యంసంశోధయె త్తత్రదంతాంశ్చ మృదుయత్నతః ॥ దంతవె
ధోమహత్త్వాపంరక్తంమద్యసమంస్మృతమ్ । ఎవంకృతేనయ త్తత్ర స్థితందో
షాయసర్వదా ॥ అన్నాద్యాస్యగతంనైవం హ్యాచాంతేత్స్వవశిష్యకమితి ॥ త
త్రబోధాయనః ॥ దంతవద్దంతలగ్నేషు యచ్చాప్యంతర్ముఖేభవేత్ । ఆ
చాంతస్యావశిష్టంస్యాన్నిగరన్నేవతచ్ఛుచిరితి ॥ అత్రశాతాతపః ॥ దంత
లగ్నేషవేయూలే ష్వక్తన్నేహేఽధరేవచ । తాంబూలేచేక్షుదండేచ నో

చ్ఛిష్టో భవతి ద్విజః ॥ షట్త్రింశన్మతేపి ॥ తాంబూలచర్వణే సోమే భుక్త్వా
స్నేహావశిష్టకే । దంతలగ్నస్య సంస్పర్శే నోచ్ఛిష్టస్తు భవేన్నరః ॥ అద్భిః ప
విత్రైస్తు పుష్పైః స్పృష్ట్వా కాష్ఠమయైస్తథా । సుగంధిభిస్తథా ద్రవ్యై
ర్నోచ్ఛిష్టో భవతి ద్విజ ఇతి ॥ దంతలగ్నస్య సంస్పర్శే, అహార్యస్య దంత
లగ్నస్య సంస్పర్శే సతీత్యర్థః ॥ అత్యంతాహార్యేత్యుక్తం స్నేహవిషయే
దేవలః ॥ భుక్త్వాచామేద్యథోక్తేన విధానేన సమాహితః । శోధయేన్ము
ఖహస్తౌ చ మృదద్భిః ఘర్షణైరపి ॥ అత్రిః ॥ మధుపర్కే చ సోమే చ అప్సు
ప్రాణాహుతిషు చ ॥ నోచ్ఛిష్టకో నస్తు భవేదత్రేశ్చ వచనం యథా ॥ అత్రు,
అమృతాపిధానమసీత్యాదిషూచ్ఛిష్టస్య మంత్రోచ్చారణే దోషో నాస్తీత్యర్థః ।
వసిష్ఠోపి ॥ ప్రాణాహుతిషు సోమే చ మధుపర్కే తథైవ చ ॥ ఆస్యహోమే
షు సర్వేషు నోచ్ఛిష్టో భవతి ద్విజః ॥ మార్కండేయః ॥ ఆమ్రేక్షుఖండతాం
బూల చర్వణే సోమపానకే । విష్ణ్వంఘ్రితోయపానే చ నాద్యంతాచమనం
స్మృతం ॥ విష్ణుపాదోద్భవం తీర్థం పీత్వా న క్షాలయేత్కరమితి ॥ వ్యాసో
పి ॥ మధుపర్కే చ సోమే చ తాంబూలస్య చ భక్షణే ఫలమూలేక్షుఖండేషు
న దోషం ప్రాహ వై మనుః ॥ స్మృత్యర్థసారేపి ॥ ఆస్యలగ్నౌషధే చైవ త
థైవాంగోపసేవనే ॥ తాంబూలక్రముకే చైవ భుక్తస్నేహానులేపనే । ఇక్షు
దండే తిలే మూలే పత్రపుష్పఫలేషు చ ॥ తథోక్తతృణకాష్ఠేషు నాచామే
దామభక్షణే । మధుపర్కేషు సోమేషు ప్రాణాహుతిషు చాప్సు చ ॥ ఆస్య
హోమేషు సర్వేషు నోచ్ఛిష్టో భవతి ద్విజ ఇతి ॥ ద్రవ్యహస్తోచ్ఛిష్టవిషయే
విశేషమాహ మనుః ॥ ఉచ్ఛిష్టేన తు సంస్పృష్టే ద్రవ్యహస్తః కథంచన । అని
ధాయైవ తద్ద్రవ్యమాచాంతః శుచితామియాత్ ॥ ద్రవ్యమాత్రమభ్యవహా
ర్యం ॥ వస్త్రాదిషు మార్కండేయో వికల్పమాహ ॥ ఉచ్ఛిష్టేన తు సంస్పృ
ష్టో ద్రవ్యహస్తో నిధాయ వా । అథవా ద్రవ్యమభ్యుక్ష్య పునరాదాతుమ
ర్హతి ॥ వ్యాసోపి ॥ యద్యమంత్రం సమాదాయ భవేదుచ్ఛేషణాన్వితః ।
అనిధాయైవ తద్ద్రవ్యమాచాంతః శుచితామియాత్ ॥ తైజసద్రవ్యమాదాయ

యద్యుచ్ఛిష్టో భవేద్ద్విజః। భూమౌ నిక్షిప్య తద్ద్రవ్యమాచమ్యాభ్యుక్షయేత్తు
॥ వస్త్రాదిషు వికల్పాత్తత్ స్పర్శాదా నిధానమనిధానం వా కార్యమి
త్యర్థః ॥ బోధాయనోపి ॥ తైజసం చేదథోచ్ఛిష్టం స్యాత్తత ఉదస్యాచ
మ్యాద్భిః ప్రోక్షయేద్విపరీతమన్యత్రేతి ఉదస్య, నిధాయేత్యర్థః. విపరీ
తం, అనుదస్యేతి యావత్ అభ్యవహార్యమనిక్షిప్య తద్ద్రవ్యమాచమ్య ప్రచ
రేత్పునః ॥ అభ్యవహార్యేషు, అన్నపానాదిషు - ప్రచరేత్, పరివేషణం
కుర్వన్నిత్యర్థః ॥ బృహస్పతిరపి ॥ ప్రచరన్నన్నపానేషు యద్యుచ్ఛిష్టము
పస్పృశేత్ ॥ భూమౌ నిధాయ తద్ద్రవ్యమాచమ్య శుచితామియాత్ ॥ గౌ
తమోపి ॥ ద్రవ్యహస్త ఉచ్ఛిష్టోఽనిధాయాచామేదితి- ద్రవ్యమభ్యవహార్యం॥ అ
త్ర విశేషమాహ శఙ్ఖలిఖితౌ ॥ ద్రవ్యహస్త ఉచ్ఛిష్టోఽనిధాయాచమ్యాభ్యు
క్షేద్ద్రవ్యమితి హారీతోపి ॥ ఉచ్ఛిష్టేన తు సంస్పృష్టో ద్రవ్యహస్తః కథంచన।
భూమౌ నిధాయ తద్ద్రవ్యమాచమ్యాభ్యుక్షణాచ్ఛుచిరితి ॥ ద్రవ్యస్యైవ సౌ
క్ష్మాదుచ్ఛిష్టత్వే తత్పరిత్యాగమాహ వసిష్ఠః ॥ ఉచ్ఛిష్టే గురోరభోజ్యం, స్వ
యముచ్ఛిష్టోపహతం చేతి. పక్వాన్నమాదాయ మూత్రాది కరణే శుద్ధిమా
హాపస్తమ్బః ॥ భూమౌ నిక్షిప్య తద్ద్రవ్యం శౌచం కృత్వా యథావిధి । ఉక్ష
గోఽపాన్నపక్వాన్నముపస్పృశ్య తతశ్శుచిరితి॥ ఏతచ్చాపద్యశక్యాన్నాది
ద్రవ్యవిషయం, అరణ్యోదకా రాత్రౌ చోరవ్యాఘ్రాకులే పథి కృత్వా మూ
త్రపురీషం వా ద్రవ్యహస్తేన న దూష్యంతీతి ॥ మార్కండేయస్తు శౌచమప్యని
ధాయైవ కార్యమిత్యాహ ॥ పక్వాన్నం తు గృహీత్వైవ మూత్రోచ్చారం క
రోతి యః ॥ అనిధాయైవ తద్ద్రవ్యమఙ్కే కృత్వా సమాహితః । శౌచం కృత్వా
యథాన్యాయముపస్పృశ్య యథావిధి ॥ అన్నమభ్యుక్షయేచ్చైవముద్ధృత్యా
ర్కస్య దర్శయేత్ । త్యక్త్వా తద్గ్రాసమాత్రం వా శేషం శుద్ధమవాప్నుయాది
తి ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ వస్త్రాదిసహిత ఉచ్ఛిష్టశ్చేత్తదా లభ్యాంగే నిధా
య తత్సహితమాచాంతశ్శుద్ధ్యేన్నిధాయ వాఽచమ్య వస్త్రాదిప్రోక్షయేత్. అ
న్నపానాదిహస్త ఉచ్ఛిష్టశ్చేన్నిధాయాచమ్య ప్రోక్షయేత్. అన్నాదిరక్షా

శక్తౌ శదాలభ్యాం గెని ధాయువా ఽఽచమనే కుర్యాత్పరి వేషణం కుర్వన్నుచ్ఛిష్ట స్పర్శేఽన్నం నిధాయాచమ్య పరి వేష్యాత్. పరివేషణం కుర్వన్మూత్రాద్యు చ్ఛిష్టశ్చేదన్నాది నిధాయ శౌచాచమనే కృత్వాఽన్నాదికం ప్రోక్ష్యాగ్ని మ ర్కం వా సంస్పృశ్య పరివిష్యాత్పరి వేష ణేరజోదృష్టాన త్యాగ ఇతి. ఏవము క్తలక్షణస్యాచమనస్య ప్రశంసామాహ వ్యాఘ్రపాదః ॥ ఎవం తు బ్రాహ్మణో నిత్యముపస్పర్శనమాచరేత్ ॥ బ్రహ్మాదిస్తంబపర్యంతం జగత్సం పరితర్పయేత్ ॥ ఆచమనాకరణే ప్రత్యవాయః ॥ ఆచమనా కరణే ప్రత్యవాయో దర్శితః ॥ స్మృతిచంద్రికాయాం ॥ యః క్రియాః కురుతే మోహాదనాచమ్యై వనాస్తికః । భవంతిహివృథాతస్య క్రియాస్సర్వాన సంశయ ఇతి ॥ *

ఇత్యాచమనప్రకరణమ్.

—* దంతధావనమ్. *—

అథదంతధావనవిధిః ॥ తత్రాత్రిః ॥ ముఖ్యేపర్యుషితే నిత్యం భవత్య ప్రయతో నరః । తదాద్రికాష్ఠం శుష్కంవాభక్షయేద్దంతధావనమ్ ॥ భరద్వాజః ॥ ప్రక్షాళ్య చరణౌ హస్తౌ ముఖంచాథ యథావిధి । ఆచమ్య ప్రాఙ్ముఖస్థిత్వా దంతధావనమాచరేత్ ॥ మధురిత్యాది మంత్రోఽయం ముఖ్యశ్శాఖాభిమంత్రణే । త్యక్త్వాభిమంత్రణం తూష్ణీంవృథాస్యాద్దంతధావనమ్ ॥ అస్య ప్రజాపతిఋషిశ్ఛందోఽనుష్టుప్ వనస్పతిః । దేవతేతివ్యాదిస్మృత్వామంత్రాంతరం శిథవేద్బుధః ॥ బోధాయనః ॥ ఉత్థాయ నేత్రే ప్రక్షాళ్య శుచిర్భూత్వా సమాహితః । పరిజప్య చ మంత్రేణ భక్షయేద్దంతధావనమ్ ॥ మంత్రోఽపి ఆయుర్బలం యశో వర్చః ప్రజాః పశు వసూని చ । బ్రహ్మప్రజ్ఞాంచ మేధాంచ త్వన్నో దేహి వనస్పతే ఇతి ॥ అభిమంత్ర్య హృదాం శాఖాం మంత్రేణానేన వై ద్విజః । అధఊర్ధ్వం క్రమేణైవ ధావయేచ్ఛాఖయాతథా ॥ వామభాగం సమారభ్య ప్రాదక్షిణ్యాత్క్రమేణతు ॥ వ్యాసః ॥ ప్రక్షాళ్య పాదౌ హస్తౌ చ ము

ంచాభృస్సమాహితః । దక్షిణంబాహుముద్ధృత్య కృత్వాజాన్వంతరం త
థ ॥ ఆచమ్య ప్రాఙ్ముఖః పశ్చాద్దంతధావనమాచరేత్॥ శాండిల్యః ॥ బా
హుంజాన్వంతరంకృత్వాకుక్కుటాసనసంస్థితః । తర్జనావమనోల్లేఖ్యాదం
తధావనమాచరేత్ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శరీరచింతాంనిర్వర్త్యకృతశౌచవి
ధిర్ద్విజః । ప్రాతస్సంధ్యాముపాసీత దంతధావనపూర్వకమ్॥ కంటకిక్షీర
వృక్షాణాంద్వాదశాంగులసమ్మితమ్ ॥ కనిష్ఠికాగ్రవత్ స్థూలంపూర్వార్ధభా
కృతకూర్చకమ్ । దంతధావనముద్దిష్టంజిహ్వాలేఖికాతథేతి॥ విష్ణుః ॥ వితో
స్తిమాత్రమృదుచకీటాదిభిరదూషితమ్ । ప్రాఙ్ముఖశ్చోపవిష్టస్తుభక్షయేద్వా
గ్యతస్త్వరఇతి ॥ స్మృత్యంతరే । శాఖాంవిహాయతస్యాస్తుభాగస్తైకనమా
ర్జయేత్ । జిహ్వాంతతోద్వితీయేనగృహస్థశ్చయతిస్తథేతి ॥ దంతధావన
కాష్ఠాని ॥ హారీతః ॥ సర్వేకంటకినఃపుణ్యాః క్షీరిణశ్చయశస్వినః । అ
ష్టాంగుళేనమానేనదంతకాష్ఠమిహోచ్యతే ॥ ప్రాదేశమథవాతేనదంతాం
సర్వాన్విశోధయేత్ । ఖాదిరశ్చకదంబశ్చకరజశ్చకురువస్తథా॥ మృత్యంజచే
ణుశ్చపృశ్నిచజంబూనింబస్తథైవచ ॥ అపామార్గశ్చబిల్వశ్చ అర్కశ్చో
దుంబరస్తథా । ఏతేప్రశస్తాఃకథితాదంతధావనకర్మణి॥ శౌనకః॥ విజ్ఞా
తవృక్షంత్వగ్రమృజుంగంధవర్జితమ్ । సత్వక్షుదంతకాష్ఠంస్యాత్త
దగ్రేణప్రధావయేత్॥ అంగిరాః॥ ఆమ్రపున్నాగబిల్వానా మపామార్గశిరీ
షయోః॥ ప్రాతరుత్థాయవాగ్యతోదంతధావనమాచరేదితివ్యాసః॥ ప్రక్షాల్య
దంతకాష్ఠంవైభక్షయేత్తువిధానతః । మధ్యాంగులిసమస్థౌల్యంద్వాదశాంగు
లిసమ్మితమ్॥ సత్వచందంతకాష్ఠంస్యాత్తదగ్రేణధావయేత్ । క్షీరవృక్షస
ముద్భూతమ్మాలతీసంభవంశుభమ్ ॥ అపామార్గంచబిల్వంచకరవీరకం వి
శేషతః । తిక్తంకషాయసహితం సుగంధికటుకాన్వితమ్ ॥ క్షీరిణోవృక్ష
గుల్మాదీన్ భక్షయేద్దంతధావనమ్ । వర్జయిత్వానిషిద్ధాని గృహీత్వైకం
యథోదితమ్ ॥ పరిహృత్యదినంపాపంధావయేత్తుయథావిధి । నోత్పాట్యే
ద్దంతకాష్ఠంతునాంగుళ్యాధావయేత్క్వచిత్ ॥ ప్రక్షాళ్య భజ్క్త్వాతజ్జ

న్యాహుచాపి శైసమాహితః ॥ అత్రిః ॥ అంగుల్యాదంతకాష్ఠంచప్రత్యక్ష
లవణంతథా । మృత్తికాభక్షణంచైవ తుల్యంగోమాంసభక్షణై॥ ఉశనాః॥ నాం
గుళీభిర్దంతకాష్ఠప్రతిషేధ ఇతి ॥ విష్ణుః । సుసూక్ష్మంసూక్ష్మదంతస్యమధ్య
దంతస్యమధ్యమం । స్థూలంవిషమదంతస్యత్రివిధందంతధావనమ్ ॥ ద్వాద
శాంగుళికంవిప్రే కాష్ఠమాహుర్మనీషిణః । క్షత్రవిట్ఛూద్రజాతానాం న
వషట్చతురంగుళం ॥ దశాంగులంతువిప్రాణాం క్షత్రియాణాంనవాంగుళం।
అష్టాంగుళంతువైశ్యానాంశూద్రాణాంసప్తసమ్మితం ॥ చతురంగుళమా
నంతునారీణాంనాత్రసంశయ ఇతి ॥ మార్కండేయః ॥ వజ్రాసనార్కఖది
రకరవీరాంశ్చభక్షయేత్ । జాత్యంచబిల్వఖదిరంమూలంతుకకుభస్యచ॥ అ
రిమేదం ప్రియంగుశ్చ కంటకిన్యస్తథైవచ । వటాసనార్కఖదిరకరంజ కరవీర
సర్జదాడిమాపామార్గమాలతీకకుభ బిల్వానామన్యతమం భక్షయేదితిభా
వః॥ ఏతేషుఫలమాహగర్గః ॥ సర్జైర్ధైర్యం వటేదీప్తిః కరంజేవిజయో
రణే ॥ ప్లక్షేచైవార్థసంపత్తిర్బదర్యాంమధురస్వనః । ఖదిరేచైవసౌగం
ధ్యంబిల్వేతువిపులంధనం ॥ ఔదుంబరేతువాక్సిద్ధిర్బంధూకేచదృఢాశ్రుతిః॥
వజ్రేచకీర్తిసౌభాగ్యం పాలాశేసిద్ధిరుత్తమా ॥ కదంబేచసదాలక్ష్మీరామ్రే
చారోగ్యమేవచ । అపామార్గేధృతిర్మేధాప్రజ్ఞాశక్తిర్వపుశ్శుచిః ॥ ఆ
యుశ్శీలంయశోలక్ష్మీస్సౌభాగ్యంచోపజాయతే। అర్కేణదంతరోగాంస్తు
బీజపూరేణతువ్యథాం ॥ కకుభేనతథాయుష్యంతథాపలితవర్జితః । దాడి
మేసింధువారేచత్వనలకేకటకేతథా॥ జాత్యాశ్చకరమర్దేచదుస్స్వప్నంచైవనా
శయేత్ ॥ మార్కండేయః ॥ సర్వేకంటకినఃపుణ్యాః క్షీరిణశ్చయశస్క
రాః । ఉదుంబరేణవాక్శుద్ధిం లభేత్ప్లక్షేణవైధనమ్ ॥ అర్జునేన నీరో
గత్వం వటేనమహతీంశ్రియమ్ । అపామార్గేణసర్వసిద్ధిం స్త్రీవశ్యంచప్రియం
గుభిః ॥ వేణునావాప్నుయాత్స్వర్గాశ్చరాజస్పృష్టాజ్జయంలభేత్ । చూతేన
నృపపూజాస్యాత్సౌభాగ్యంపనసేనతు । దీర్ఘాయుర్జంబునాచేష్టసిద్ధిస్స్యాత్
ద్రీక్షుజంబునా । అయంకంటకవృక్షాత్తువశ్యం వైకంకటాల్లభేత్ ।। ఆరోగ్యం

ణేన కారేణ శావంత్యా శౌర్యముత్తమమ్ ॥ అశోకేనవిశోకస్స్యాల్లవంగా త్ప్రీతిస్సువర్చసమ్ । ఖాదిరాదఖిలాన్ కామాన్ లభేదతిశయంమహాన్ ॥ పా ణ్యతోనిమ్బజేద్దంతందంతమాంసంనపీడయేత్ । జిహ్వామలంసముత్తీర్య దంతాం శ్చరితమేవచ ॥ రాత్ర్యాముత్సృజేత్కాష్ఠంమృజేచ్ఛితతశ్చచా । దంత ధావనకాష్ఠంతుయేనోత్సృష్టంతదంతతః ॥ సమ్యస్తా హరమాప్నోతిపతత్యభి ముఖంయదీతి ॥ వ్యాసోపి ॥ ప్రక్షాళ్యతం శుచౌదేశే దంతధావన ముత్సృ జేత్ । పతితేఽభిముఖేసమ్యక్ భోజ్యమాప్నోత్యభీప్సితమితి సఏవ ॥ వర్జ యేద్దంతకాష్ఠానివర్జనీయానినిత్యశః । వర్జయేచ్ఛాస్త్రదుష్టాని పర్ణా న్యపిచవర్జయేదితి ॥

—✻ వర్జనీయదంతకాష్ఠాని. ✻—

వర్జనీయానాహమార్కండేయః ॥ శల్మల్యశ్వత్థఖ్యానాంతండకింశు కయోరపి ॥ కోవిదారశమీపీలుశ్లేష్మాతకవిభీతకాన్ । వర్జయేద్దంత కాష్ఠేషుగుగ్గులుంక్రముకంతథా ॥ ఉశనాః ॥ దక్షిణాభిముఖేనాద్యాన్ని బంధూకదంబకమ్ । తిందుకేంగుదబంధూక మేవామలకబల్బజమ్ ॥ కా సిందంతకాష్ఠంచ విష్ణోరపిహరేచ్ఛ్రియమ్ । నభక్షయేతపాలాశంకాపసిం కమేవచ ॥ ఏతానిభక్షయేద్యస్తు క్షీణపుణ్యాస్సవైనరఇతి ॥ హారీతోపి ॥ లేయపాలాశకోవిదారశ్లేష్మాతకబిల్వకాశాతకవృక్షనిగుండీశిరీష మా తీకరవీరబదరీకరంజవేణువర్జ్యమితి ॥ గర్గః ॥ కుశంకాశం పలాశంచ శింశుపాంయస్తుభక్షయేత్ । తావద్భవతిచండాలోయావద్గాంనైవపశ్య ॥ వసిష్ఠః ॥ అజ్ఞాతపూర్వాణిచ దంతకాష్ఠాన్యదాన్యపత్రైశ్చసమన్వి తాని । నయుగ్మపర్ణానినపాటితానినచాద్రిశుష్కాణి వినాత్వచావేతి ॥ చంద్రికాయామ్ ॥ త్యాజ్యంసపత్రమజ్ఞాతమూర్ధ్వంశుష్కంచ పాటితమ్ । క్లిన్నంరంధ్రసంయుక్తంతథాపాలాశకింశుకమితి ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ శాల్మ రిభవ్యకింశుకపీలు కరవీరభీతకగుగ్గులువశాంబష్ఠతిందుక మధుకేందుకద్రు రగ పారిభద్రామ్లికాశ్చవర్జ్యాః ॥ ఆసనేశయనేయానేపాదుకేదంత

ధావనే ॥ పాలాశాశ్వత్థకౌ వర్జ్యౌ సర్వ్వేష్వపిచకర్మస్వితి॥ దేవలః ॥ అ
సనానినకుర్వీత మృత్తికాశ్వత్థగోమయైః। పాలాశేనవిశేషేణదంతధావనమే
వచ ॥ ఆపస్తంబోపి॥ పాలాశమాసనంపాదుకేదంతప్రక్షాళనంచవర్జయే
దితి ॥ ఏతేషుకేషుచిద్విహితత్వాత్ప్రతిషిద్ధత్వాచ్చవికల్పోవేదితవ్యః ॥ తథా
చస్మృత్యర్థసారే॥ కోవిదారశమీకారశ్లేష్మాతకపలాశకాః। సిగుర్ణండీ
శింశుపాశాఖాః కదంబకకుశావటాః ॥ విహితాః ప్రతిషిద్ధాస్స్యురిమే తస్మా
ద్వికల్పితాఇతి ॥ పారిజాతే ॥ తృణరాజసముత్పన్నైర్నకుర్యాద్దంతధా
వనమ్ । నరశ్చండాలయోనిస్స్యాద్యావద్గాంనైవపశ్యతి॥ గుడకంతాలహిం
తాలకేతక్యశ్చమహద్వటః ॥ ఖర్జూరో నారికేళశ్చ సప్తైతే తృణరా
జాః ॥ స్మృత్యంతరే ॥ తృణరాజాహ్వయస్తాలో నారికేళస్తులాంగలిః । ఖ
ర్జూరః కేతకీపూగః హింతాలకమహావటఇతి ॥ అత్రదిఙ్నియమమాహ మా
ర్కండేయః ॥ ఉదఙ్ముఖః ప్రాఙ్ముఖోవాకషాయంతిక్తకంటకేతి । దంతకా
ష్ఠంభక్షయేదితిశేషః॥ ఆశ్వలాయనః ॥ ప్రాయోదఙ్ముఖఆసీనః ప్రాగుద
ఙ్ముఖఏవవా । దంతానాంధావనంకుర్యాత్ వాగ్యతః సోమదిఙ్ముఖః॥ ప్ర
క్షాళ్యభక్ష్యా తజ్జహ్యాచ్ఛుచౌదేశేసమాహితఇతి। మార్కండేయః ॥ ప్రతీ
చీందక్షిణాశాంచ వర్జయేద్దంతధావనే ॥ కాత్యాయనః ॥ పూర్వాము
ఖేధృతింవింద్యాచ్ఛరీరారోగ్యమేవచ। దక్షిణేనతథాక్రౌర్యంపశ్చిమేన పరా
జయమ్ ॥ ఉత్తరేణగవాం నాశం స్త్రీణాంపరిజనస్యచ । పూర్వోత్తరే
తుదిగ్భాగే సర్వాన్కామానవాప్నుయాదితి ॥ కాలనియమమాహమార్కం
డేయః ॥ ప్రాతర్భుజ్యాచ్చయతవాగ్భక్షయేద్దంతధావనమ్। ప్రక్షాళ్యభ
క్షయేత్పూర్వం ప్రక్షాళ్యైవచతంత్యజేత్। యత్తువ్యాసేనోక్తమ్ ॥ యో
మోహాత్స్నానవేళాయాంభక్షయేద్దంతధావనం। నిరాశాస్తస్య గచ్ఛంతి
దేవతాఃపితృభిస్సహేతి । తన్మాధ్యాహ్నస్నానవిషయం ॥ ప్రాతస్స్నానం
తుకర్తవ్యందంతధావనపూర్వకమ్ ఇతిదక్షస్మరణాత్ ॥ అత్రవర్జ్యకాలా
న్యమాహవిష్ణుః ॥ ప్రతిపత్పర్వషష్ఠీషు చతుర్దశ్యష్టమీషుచ । నవమ్యాం

ధానువారేచదంతకాష్ఠంవివర్జయేత్ ఇతి ॥ యమోపి ॥ చతుర్దశ్యష్ట
మీదర్శపూర్ణిమాసంక్రమోరవేః । ఏసు స్త్రీతైలమాంసాని దంతకాష్ఠం
వివర్జయేదితి ॥ చంద్రికాయాం ॥ ప్రతిపద్దర్శషష్ఠీషు నవమ్యామష్టమీతి
థౌ । దంతానాంకాష్ఠసంయోగో దహత్యాసప్తమంకులం ॥ శ్రాద్ధేజన్మదినే
చైవ వివాహేఽజీర్ణదూషితః । వ్రతేచైవోపవాసేచ వర్జయేద్దంతధా
వనమితి॥ వ్యాసోపి॥ శ్రాద్ధేయజ్ఞేచనియమే పత్యౌచప్రోషితేరవేః । వారే
పాతేవసంక్రాంతౌ నందాభూతాష్టపర్వసు । తైలాభ్యంగంరతింమాంసం
దంతకాష్ఠంచవర్జయేత్ ॥ స్మృత్యంతరే ॥ అష్టమ్యాంచ చతుర్దశ్యాం
పంచదశ్యాంత్రిజన్మని । తైలంమాంసంవ్యవాయంచ దంతకాష్ఠంచ వర్జ
యేదితి ॥ మాధవీయే ॥ శ్రాద్ధేయజ్ఞేచనియమే నాద్యాత్ప్రోషితభర్తృ
కా । శ్రాద్ధేకర్తుః నిషేధోత్ర నతుభోక్తుః కదాచనేతి॥ స్మృత్యర్థసారే॥
ఉపవాసదినేయోవై దంతధావనకృన్నరః।సఘోరంనరకంయాతి వ్యాఘ్రభ
క్షంచతుర్యుగమ్ ॥ స్త్రియాఃవిశేషమాహ ॥ దంతధావనే ప్రాయశ్చిత్తము
క్తం ॥ విష్ణురహస్యే ॥ శ్రాద్ధోపవాసదివసేఖాదిత్వాదంతధావనమ్। గా
యత్ర్యాశతసంపూత మంబుప్రాశ్య విశుధ్యతీతి ॥ గార్గ్యః ॥ దంతకాష్ఠే
త్వమావాస్యాం తైలాభ్యంగే చతుర్దశీ । అష్టమీ గ్రామ్యధర్మేచ జ్వలంత
మపిపాతయేత్ ॥ గ్రామ్యధర్మో మైథునం ॥ స్త్రీసంగంఖాదనంపానంస్వా
ధ్యాయం క్షురకర్మచ । నకుర్యాద్దంతకాష్ఠంచ తైలేచశిరసిస్థితే। వ్యాసః॥
నద్యాందేవాలయేగోష్ఠే శ్మశానేజలమధ్యకే । యాగస్థానేశుచౌ దేశేనాచ
రేద్దంతధావనమ్॥ శౌనకః ॥ అమాయాంతునచాశ్నీయా ద్దంతకాష్ఠం కథం
చన।దంతాన్ప్రక్షాళ్యవిస్పృజేద్గృహేచేత్తదమంత్రకమ్॥ అలాభేదంతకాష్ఠా
నాంప్రతిషిద్ధదినేష్వపి। తస్యస్థానేతుగండూషైర్ముఖశుద్ధిర్భవిష్యతి। వ్యా
సః ॥ ప్రతిపద్దర్శషష్ఠీషు నవమ్యాం దంతధావనమ్ । పర్ణైరస్యత్ర కా
ష్ఠైః సుజిహ్వోల్లేఖః సదైవతు ॥ అన్యత్రఅనిషిద్ధదినేషు సదా నిషిద్ధేష్వపి
కాష్ఠైర్నైవజిహ్వోల్లేఖః కార్యఇత్యర్థః ॥ పైఠీనసిః ॥ తృణపర్ణోద

కేనాంగుళ్యావా దంతాన్ ధావయేత్ప్రదేశినీవర్జమితి ॥ ప్రదేశినీగ్రహ
ణంనిషిద్ధాంగుళ్యుపలక్షణార్థం ఇత్యవిరోధ ఇతి స్మృతిచంద్రికాయాం వ్య
వస్థాపితం ॥ స్మృత్యర్థసారే । అంగుళ్యాధావయేద్దంతాన్ వర్జయేత్తు
ప్రదేశినీమ్ । మధ్యమానామికాంగుష్ఠైర్దంతధావోభవత్యపీతి ॥ కాలాద
ర్శే ॥ అలాభేవానిషిద్ధేవా కాష్ఠానాందంతధావనమ్ । పర్ణైర్నైవ విశుద్ధే
నజిహ్వోల్లేఖంచ కారయేదితి ॥ స్మృత్యంతరే ॥ తృణపర్ణైః సదాకుర్యా
దమామేకాదశీంవినా । తయోరపినకుర్వీత జంబుప్లక్షామ్రపర్ణకైః ॥ విధ
వాపత్యకాబ్రహ్మచారిణాం నాస్యశోధనమితి ॥ భరద్వాజః ॥ యావంతోని
యమాః ప్రోక్తాః ద్విజశ్రేష్ఠస్య భుంజతః । తావంతః ప్రేత్యకర్తవ్యాద్దం
తధావనకర్మణి ॥ ముఖశుద్ధింప్రయత్నేన కృత్వైవాహద్విజాతయః ॥ ప్రా
తస్సంధ్యాముపాసీత తాంవినానశుచిర్భవేదితి ॥ ※

—※ స్నానవిధిః ※—

తత్రశౌనకః ॥ ప్రాతరాచమనంకృత్వా శౌచంకృత్వాయథార్థవత్ ॥ అం
తశ్శౌచంతతఃకృత్వా ప్రాతస్స్నానంసమాచరేత్ ఇతి ॥ అత్రాచమనంకృత్వేతి
దంతశౌచేపిసంబధ్యతే ॥ తథాకూర్మపురాణం ॥ ప్రక్షాళ్యదంతకాష్ఠం వై భ
క్షయిత్వావిధానతః । ఆచమ్యప్రయతోనిత్యంప్రాతస్స్నానం సమాచరేదితి ॥
వ్యాసోపి ॥ ప్రాతఃకాలేతుసంప్రాప్తే కృత్వాచావశ్యకంబుధః । స్నాయా
న్నదీషుశుద్ధాసు శౌచంకృత్వాయథావిధీతి ॥ జాబాలిః ॥ సతతంప్రాతరు
త్థాయదంతధావనపూర్వకమ్ । ఆచరేదుషసిస్నానంతర్పయేద్దేవమాను
షాన్ ఇతి ॥ స్నానంప్రశంసతి యోగయాజ్ఞవల్క్యః ॥ అగమ్యాగమనాత్
స్నాయాత్ పాపేభ్యశ్చ ప్రతిగ్రహాత్ । రహస్యాచరితాత్పాపాన్ము
చ్యతేస్నానమాచరన్ ॥ మాన్యప్రసాదజనకం రూపసౌభాగ్యవర్ధనమ్ ।
శోకదుస్స్వప్నహంస్నానం మోక్షదంహ్లాదనంతథా ॥ స్నానమూలాఃక్రియాఃస
ర్వాఃశ్రుతిస్మృత్యుదితానృణామ్ । తస్మాత్స్నానంనిషేవేత శ్రీపుష్ట్యారో

స్యవర్ధనం ॥ యామ్యంహియాతనాదుఃఖం నిత్యస్నాయీనపశ్యతి॥ సత్య
వ్రతోపి ॥ బాల్యంరూపయశోధర్మజ్ఞానమాయుఃసుఖంధృతిం। ఆరోగ్యం
పరమాప్నోతి సమ్యక్స్నానేనమానవఇతి ॥ దక్షః ॥ క్లిద్యంతిహి సుప్త
స్య ఇంద్రియాణిస్రవంతిచ । అంగానిసమతాంయాంతిఉత్తమాన్యధరాస్త
థా ॥ అత్యంతమలినఃకాయోనవచ్ఛిద్రోగ్యన్చ పరికీర్తితః । స్రవత్యేవదివా
రాత్రం ప్రాతస్స్నానం విశోధనమ్ ॥ ప్రాతఃస్నానంప్రశంసంతి ఆర్యాః॥
అస్నాత్వా నాచరేత్కర్మ జపహోమాదికించన ॥ సర్వం
హంతి విశుద్ధాత్మా ప్రాతస్స్నానేన దుష్కృతమ్। ప్రాతరుత్థాయయోవిప్రః
సంధ్యాస్నానంసమాచరేత్ ॥ సప్తజన్మకృతంపాపంత్రిభిర్వర్షైర్వ్యపో
హతి ॥ గుణాదశస్నానపరస్య పుంసోరూపంచ తేజశ్చబలంచశౌచం॥ ఆ
యుష్యమారోగ్యమలోలుపత్వం దుస్స్వప్ననాశశ్చ ధృతిశ్చ మేధా। ఉష
స్యుషసియస్స్నానంసంధ్యాయాముదితేపివా ॥ ప్రాజాపత్యేనతత్తుల్యంమ
హాపాతకనాశనమ్॥ అత్రిః ॥ అస్నాతాశీమలంభుంక్తే హ్యజపః పూయ
శోణితమ్ । అహుతాశీక్రిమింభుంక్తే అదాతావిషమశ్నుతే ॥ వ్యాసోపి॥
ప్రాతస్స్నానేనశుద్ధాస్స్యుర్యేపిపాపకృతోజనాః । తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన
స్నానంప్రాతస్సమాచరేత్ ॥ ఋషిభిర్విహితంనిత్యంప్రాతస్స్నానంనసం
శయః । ముఖేసుప్తస్యసతతం లాలాద్యాః సంస్రవంతిహి ॥ తతోనైవాచ
రేత్కర్మహ్యకృత్వాస్నానమాదితః। అలక్ష్మీఃకాలకర్ణీచదుస్స్వప్నందు
ర్వచస్తథా॥ప్రాతస్స్నానేనపాపానిపూయంతేనాత్రసంశయః।నహిస్నానం
వినాపుంసాంప్రశస్తంకర్మసుస్మృతం॥హోమేజప్యేవిశేషేణతత్స్నానంచ
సమాచరేదితి ॥ స్మృత్యర్థసారేపి ॥ సంశోధ్యదంతమాచమ్యవిధివత్స్నాన
మాచరేత్ । స్నానమూలాః క్రియాస్సర్వాః శ్రుతిస్మృతిసమీరితాః ॥ అ
స్నాతస్తుపుమాన్నార్హో జపహోమాదికర్మసు । ప్రాతర్మధ్యా
హ్నయోస్స్నానంవానప్రస్థగృహస్థయోః ॥ యతేస్త్రిషవణంస్నానంసకృ
చ్చబ్రహ్మచారిణామ్ । సర్వేవాపిసకృత్కుర్యుః అశక్తౌచోదకంవినా ॥

నముద్ధ్యాచాంబుసద్భావే గాథాశాస్త్రంహితద్భవేత్ । స్నానంచ సర్వవర్ణా
నాం కార్యం శౌచపురస్సరమితి ॥ వ్యాఘ్రపాదోఽపి ॥ ప్రాతస్స్నాయీ భ
వేన్నిత్యంమధ్యస్నాయీభవేదితి ॥ శౌనకః ॥ ఉభయోస్సంధ్యయోస్స్నానం
బ్రాహ్మణైశ్చగృహాశ్రమైః । తిసృష్వపిచసంధ్యాసు స్నాతవ్యంతుతపస్విభిః ॥
కాత్యాయనోఽపి ॥ యథాహనితథాప్రాతర్నిత్యస్స్నాయాదతంద్రితః । దం
తాన్ప్రక్షాళ్యనద్యాదౌగృహేచేత్తదమంత్రకమితి ॥ అత్రసంక్షేపోఽభిప్రే
తః ॥ యతఃసఏవాహ ॥ అల్పత్వాద్ధోమకాలస్యబహుత్వాత్ స్నానకర్మణః ।
ప్రాతస్స్నానప్రకారశ్చచతుర్వింశతిమతేదర్శితః ॥ స్నానమబ్దైవతైర్మంత్రైః
వారుణైశ్చృచాసహ । కుర్యాద్వ్యాహృతిభిర్వాథ యస్మించేదత్రచాపి
చ ॥ ద్రుపదాదివేతిస్నాయాజ్జంబుకాయేతివాపునః । పుణ్యానిచ స్మరేత్తీ
ర్థాన్యృషీనామునిరబ్రవీదితి ॥ శౌనకః ॥ జలమధ్యస్థితోవిప్రః శుద్ధభావా
హరింస్మరేత్ । స్నాత్వాచాంతోవారిమగ్నః త్రిః పఠేదఘమర్షణమ్ ॥
ధ్యాయేన్నారాయణందేవంస్నానాదిషుచకర్మసు । ప్రాయశ్చిత్తేషు సర్వే
షు ముచ్యతేదుష్కృతాత్ పుమాన్ ॥ శేషోఽపి ॥ ధ్యాయేన్నారాయణం దే
వంస్నానాదిషుచకర్మసు । బ్రహ్మలోకమవాప్నోతి నచేహసమజాయతే ॥
హారీతోఽపి ॥ సోఽంతర్జలంప్రవిశ్యాథవాగ్యతోనియమేహని । హంసంస్మృ
త్వాచమనసామజ్జయేచ్ఛీరవజ్జలమితి ॥ మజ్జయేచ్ఛరీరమితిశేషః ॥ వ్యాసోఽపి ॥
ఆపోనారాఇతిప్రోక్తాస్నాయాదస్యాయనంపునః । తస్మాన్నారాయణం
దేవంస్నానకాలేస్మరేద్బుధఇతి ॥ అఖండాదర్శే ॥ అప్రాయత్యంనిహంత్యే
వస్నానేనైకేనమానవః । ద్వితీయేననిమజ్జేననిర్మలత్వంభవేద్ధ్రువమ్ ॥ తృ
తీయేనాపితృప్తిస్స్యాన్నిమజ్జనఫలంత్విదమితి ॥ ఆచారసారే ॥ ప్రాతస్త్రిరా
వగాహనమల్పేన వాక్యేన మార్జనంచవ్యాహృతిభిరేవ ॥ ప్రాణాయా
మోద్రుపదయాత్వితిస్మృత్యర్థసారే ॥ సంకల్పంసూక్తపఠనంమార్జనం
చాఘమర్షణమ్ । దేవతాతర్పణంచైవస్నానంపంచాంగముచ్యతే ॥ ఇద
మాపఃప్రవహతేతివ్యాహృతిభిర్జలాభిమంత్రణం ॥ ఆపోహిష్ఠేతిమార్జ

కం ॥ వృషవాదిచేద్గాయత్రీతద్విష్ణోః ప్రణవైరఘమర్షణేనస్నానత్రయ
మితి ॥ స్మృత్యర్థసారేతు ॥ ప్రాతస్స్నానం సదాకుర్యాదష్ణైనైవాతు
స్సదా । పాదౌముఖంచప్రక్షాళ్య సావిత్రీంప్రణవంస్మరేత్ ॥ శిఖాంబధ్వా
మృతటంప్రక్షాళ్యదర్భాదీన్సన్నిధాయదర్భపాణిర్జలాన్నత్వాప్రహితాంజలిః
ప్రాఙ్ముఖోఽవగాహ్యకక్షాదినిమృజ్యస్నాత్వాద్విరాచమ్యదర్భపాణిరాపో
హిష్ఠాద్యైరబ్దైవతైర్మార్జనంకృత్వాఘమర్షణంకుర్యాత్ ॥ పునస్స్నా
త్వాద్విరాచమ్య తర్పణంకుర్యాదితి ॥ అప్రవాసోదకస్నానం విప్రపాదా
వనేజనమ్ । గాయత్ర్యాజపమర్ఘ్యంచ ఆదిత్యాభిముఖంచరేత్ ॥ స్రోత
సోఽభిముఖంస్నాయాత్ మార్జనేచాఘమర్షణే । అన్యత్రాభి ముఖో రా
త్రౌఅగ్నేః ప్రాఙ్ముఖఏవవ । సంధ్యాముఖస్తుసంధ్యాయాందైవాన్ముఖ్యాస్త
థైవచ ॥ కాలనియమమాహజాబాలిః ॥ ఆచరేదుషసిస్నానంతర్పయే
ద్దేవమానుషానితి ॥ విష్ణురపి ॥ ప్రాతస్స్నాయాదరుణకరగ్రస్తాం ప్రాచీ
మవలోక్యేతి ॥ అరుణోదయ లక్షణమాహ నారదః ॥ చతస్రోఘటికాః
ప్రాతఃఅరుణోదయనిశ్చయఇతి ॥ స్కాందేపి ॥ ఉదయాత్ప్రాక్చతస్రస్తు
నాడికాహ్యరుణోదయః । తత్రస్నానంప్రశస్తంస్యాత్ సహిపుణ్యతమస్స్మృ
తఇతి ॥ యత్తుచతుర్వింశతిమతేఽభిహితం ॥ ఉషస్యుషసి యత్స్నానంసంధ్యా
యాముదితేఽపివా । ప్రాజాపత్యేనతత్తుల్యంసర్వపాపప్రణాశనమితి ॥ తస్యా
ర్థస్స్మృతిచంద్రికామాధవీయయోర్వర్ణితః ॥ యత్సంధ్యాయాం స్నా
నంతదుపవ్యుషసి । యదర్కోదితే ఉదయాభిముఖఇత్యర్థః ॥ ఉదయస్య
చవిధిచోదనే ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః ॥ ప్రాతస్సహ గోమయేన కుర్యా
న్మృదామధ్యందినేసాయంశుక్లాభిరద్భిర్నప్రాతస్స్నానాత్ప్రాక్సంధ్యాము
పాసీతఇతి ॥ దక్షోఽపి ॥ స్నానమూలాః క్రియాస్సర్వాః సంధ్యోపాసనమేవ
చ । తస్మాత్సర్వప్రయత్నేనస్నానంకుర్యాత్సమాహిత ఇతి ॥ యద్యేవంత
ర్హి ॥ తద్వచనస్యబలాదేవసంధ్యావ్యుత్క్రమ్యతాంఏవం ॥ సంధ్యాంస
మ్యాముపాసీతస్నానగ్రహార్గతేరవాశతి ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యేనతన్నిషేధ

స్మరణాత్ తథా॥ రాత్ర్యంతయామనాడీద్వే సంధ్యాదిః కాల ఉచ్యతే। దర్శన
ద్రవిరేఖాయా హ్యస్తగో మునిభిః స్మృత ఇతి ॥ దక్షేణ కాలః యామోభిహితః
రవిరేఖాయా దర్శనాదుపలక్షితః కాలః సంధ్యాంత ఇత్యర్థః ॥ అతఏవ
తేపి వేళ్యస్య ఉదయాభిముఖ ఇత్యేవార్థో యుక్త ఇతి ॥ దక్షః ॥ స్నాత్వా
చ మేధ్యతో విప్రః పాదౌ కృత్వా జలే స్థలే। ఉభయోరప్యసౌ శుద్ధః తతః కర్మ
క్షమో భవేత్ ॥ విన్యస్య దక్షిణం పాదం జలే వామపదం బహిః। ఉపవీతీ సమా
చామేద్విధిరేషః సనాతన ఇతి ॥ స్నానాంగతర్పణముక్తం మాధవీయే॥ ని
త్యనైమిత్తికం కామ్యం త్రివిధం స్నానముచ్యతే। తర్పణం తు భవేత్తస్యాం
గత్వేన పరికీర్తితమితి ॥ చతుర్వింశతిమతేపి ॥ స్నానాదనంతరం యావత్త
ర్పయేత్పితృదేవతా ఇతి ॥ వ్యాఘ్రోపి ॥ స్నానే చైవ తు సర్వత్ర తర్పయే
త్పితృదేవతాః। కామ్యే నిత్యే విశేషేణ తత్ప్రకుర్యాత్ప్రయత్నత ఇతి ॥ అకర
ణదోషోపి వసిష్ఠేన దర్శితః ॥ నాస్తిక్యభావాద్యస్స్నాను న తర్పయతి వై పి
తౄన్। పిబంతి దేహనిస్రావం పితరోస్య జలార్థిన ఇతి ॥ దేహనిస్రావో
రుధిరం॥ యత్త్వాపస్తంబేనోక్తమ్ ॥ అస్పృశ్యస్పర్శనే వాంతే త్వశ్రుపా
తే క్షుతే తథా ॥ స్నానం నైమిత్తికం జ్ఞేయం దేవర్షిపితృవర్జితమితి॥ య
దపి స్మృత్యర్థసార వచనం ॥ అస్పృశ్యస్పర్శనే స్నానే నాఘమర్షణ
తర్పణే ఇతి ॥ తదస్పృశ్యస్పర్శనాది నిమిత్తక ప్రాథమిక స్నానేన తర్పణ
నిషేధపరం ॥ శవానుగమనే క్షౌరే పునస్స్నానం విధీయతే ॥ ఇత్యుక్తపున
స్స్నానం స్నానార్హస్తు నిమిత్తే చ త్రయోదశ నిమజ్జ చ - ఆచమ్య ప్రయతః ప
శ్చాత్స్నానం విధివదాచరేదిత్యుక్త త్రయోదశ నిమజ్జనానంతర స్నానే చ
తర్పణం భవత్యేవ ॥ స్నానే చైవ హి సర్వత్ర తర్పయేదితి స్మరణాత్ ॥
యమః ॥ ద్వౌ హస్తౌ యుగ్మతః కృత్వా పూరయేదుదకాంజలిం। గోశృంగ
మాత్రముద్ధృత్య జలమధ్యే జలం క్షిపేదితి ॥ యత్తు వ్యాఘ్రేణోక్తం ॥
ఉభాభ్యామపి హస్తాభ్యాముదకం యః ప్రయచ్ఛతి। స మూఢో నరకం యాతి
కాలసూత్రమవాక్శిరా ఇతి ॥ తథా శ్రాద్ధాదావుదకదానవిషయం॥ యదాహ

ష్ణాజనిః ॥ శ్రౌతద్విపాహ్నకాలం వాణిస్నైకేనదీయతే । తర్పయేత్తు యైస్నైవవిధిరేష పురాతనఇతి ॥ స్నాతశ్చాద్రవాససాజలస్థఏవ దేవర్షిపితృతర్పణంకుర్యాదితి ॥ తథాచ నారాయణః ॥ ఉపవీతీబద్ధశిఖఃసమ్యక్స్యాద్యథావిధి । దేవర్షీన్ తర్పయేదప్సుపితౄంశ్చైవసమాహితఇతి॥ అప్సుస్థిత్వాతర్పయేదిత్యర్థః ॥ విష్ణుః ॥ స్నాతశ్చాద్రవాససా దేవర్షిపితృతర్పణంఅంభస్థఏవకుర్వీతేతి ॥ కార్ష్ణాజనిః ॥ నాభిమాత్రజలెస్థిత్వాచింతయన్నూర్ధ్వమానసః। దేవాన్ దేవగణాంశ్చాపిరుషీనృషి(గ)ణానపి॥ అథకాండర్షీనేతానుదకాంజలిభిఃశుచిః । అవ్యగ్రస్తర్పయేన్నిత్యంమంత్రైరేవస్వనామభిః ॥ పితౄన్ పితృగణాంశ్చాపినిత్యంసంతర్పయేత్తత ఇతి ॥ భారద్వాజః ॥ తర్పణం దేవతాదిభ్యస్స్వతీర్థేనతర్పయేత్ । గోశృంగమాత్రముద్ధృత్యతర్పయేజ్జలముత్సృజేత్॥ యోనగృహ్ణాన్నధాన్యేనదద్యాచ్చేత్తుజలాంజలిం।అన్యతీర్థేనగృహ్ణీయాత్ తత్తోయంరుధిరంభవేత్॥పూర్వస్యాభిముఖోదేవాన్ ఉత్తరాభిముఖస్త్వృషీన్। పితౄంశ్చదక్షిణాస్యశ్చ జలమధ్యేతుతర్పయేత్॥ వ్యాసోపి॥ ప్రత్యహంతుశుచిః కుర్యాత్పాప్మత్యాష స్నానకస్త్వహ। దేవేభ్యోథ రుషిభ్యోథ పితృభ్యశ్చయథాక్రమం ॥ ఆదావోంకారముచ్చార్యనామ్నాంతేతర్పయామిచ । దేవాన్ బ్రహ్మర్షీంశ్చైవతర్పయేదక్షతోదకైః ॥ ప్రాతస్తిలోదకైస్సోక్తవిధినాతర్పయేద్బుధః । యజ్ఞోపవీతీదేవానాంనివీతీరుషితర్పణే ॥ ప్రాచీనావీతీపిత్ర్యేషు స్వేనతీర్థేనతర్పయేదితి ॥ విష్ణుపురాణే ॥ శుచిర్వస్త్రధరస్స్నాతో దేవర్షిపితృతర్పణం । తేషామేవహితీర్థేనకుర్వీతసుసమాహితః॥ త్రిరపఃప్రీణనార్థాయదేవానామపివర్జయేత్ । తథర్షీణాంయథాన్యాయ్యంసకృచ్చాపిప్రజాయతే॥ పితౄణాంప్రీణనార్థాయత్రిరపఃపృథివీపతే । పితామహేభ్యశ్చతథాప్రీయతేప్రపితామహాన్ ॥ మాతామహాయతత్పిత్రేతత్పిత్రేచసమాహితః ॥ వృద్ధమనుః ॥ మనుష్యతర్పణేస్నానవస్త్రనిష్పీడనైతథా । నివీతీతుభవేద్విప్రస్తథామూత్రపురీషయోః ॥ మానుష్యేష్వంగయోఃసక్తంకైథునే

పృష్ఠభాగికం । తర్పణేంగుళయోఃసక్తం సవీతం త్రివిధం స్మృతమితి ॥ ప్ర
యోగపారిజాతే ॥ ప్రాఙ్ముఖ ఉపస్థితః బ్రహ్మాదీన్ దేవాన్ సకృత్సకృత్ తర్ప
యిత్వా ఉదఙ్ముఖో నివీతీ సయవాభిరద్భిః ప్రాజాపత్యేన తీర్థేన ఋషీన్
ద్విస్తర్పయిత్వా అథ దక్షిణాభిముఖః ప్రాచీనావీతీ పితృతీర్థేన సతిలా
భిరద్భిః త్రిస్తర్పయిత్వా సోమః పితృమాన్యమోంగిరస్వాదగ్నిం కవ్యవా
హనాదయ ఇతి త్రిస్త్రిస్తర్పయేదేతత్స్నానాఙ్గతర్పయేదితి॥ స్నానా
ఙ్గతర్పణమితి పితృతర్పణం ప్రావృత్య కాష్ఠాజనిః ॥ నాభిదఘ్నే జ
లే స్థిత్వా చింతయేదూర్ధ్వమానసః । ఆగచ్ఛంతు మే పితరో గృహ్ణంత్వేతజ్జ
లాంజలీన్ ॥ పిత్ర్యాణాం ఖంబగస్థానామంభసో దక్షిణాముఖః । త్రీంస్త్రీం
జలాంజలీన్ దద్యాత్ ఉచ్చైరుచ్చతరాన్ బుధ ఇతి గృహ్ణంత్వేతాంజలాంజ
లీనితి ॥ చింతయేదితి సంబంధః ॥ సుమంతుః ॥ ఆకాశే నిక్షిపేద్వారి జల
స్థో దక్షిణాముఖః । పిత్ర్యాణాం స్థానమాకాశం దక్షిణా దిక్తథైవ చేతి ॥ స్మృ
త్యర్థసారే ॥ శుక్లైస్తిలైర్దేవానుపవీతీ దేవతీర్థేన ప్రాఙ్ముఖః తర్ప
యేత్ ॥ శబలైస్తిలైరృషీన్నివీతీ కారయేతోదఙ్ముఖస్తర్పయేత్ ॥ ఆచా
ర్యాన్ పిత్రూన్ ప్రాచీనావీతీ పిత్ర్యేణ కృష్ణం కృష్ణతిలైర్దక్షిణాముఖస్తర్ప
యేత్ ॥ యద్వా శ్రాద్ధోదకే దేవానృషీంశ్చ పిత్రూన్ తిలైస్సర్వాన్
వా సర్వాం స్తిలైస్తర్పయేత్ ॥ దేవానక్షతైస్తండులైర్నామైకైకమంజలిం ద
ద్యాదృషీణాం ద్వౌ ద్వౌ పిత్రూణాం త్రీన్ స్వాచారప్రాప్తైస్తిలాభావే స్వ
ర్ణరూప్యతామ్రదర్భయుక్తేనాక్షతైకమాత్రికహస్తేన కార్యం వా పితృ
తర్పణ ॥ న జీవపితృకః కృష్ణతిలైస్తర్పణమాచరేత్ ॥ హస్తాభ్యాం రవివా
రేవ జన్మర్క్షదివసేషు చ । గృహేఽనిషిద్ధస్స తిలస్తర్పణం తద్బహిశ్చరేత్ ॥
శోభనగృహే శోభనదినే తిలతర్పణం వివాహోపనయనచౌలేషు యథాక్ర
మం ॥ వర్షమర్ధం తదర్ధం చ నైత్యకం న తిలతర్పణమితి ॥ అత్ర విశేష
మాహ కాశికః ॥ ప్రాతస్స్నానే విశేషోఽయం విధినైవ తిలైర్యుతం । నైమి
త్తికం చ కామ్యం చ తిలైరేవ విధీయత ఇతి ॥ దేవర్షిపితృతర్పణానంతరం తి

రేయజ్ఞతర్పణంవిహితం ॥ స్మృత్యంతరే ॥ దేవర్షితర్పణం కృత్వా యు
క్ష్మాణాం తర్పణమేత్తతే । యన్మయాదూషితం తోయం శారీరమలసంచ
యాత్ ॥ తద్దోషపరిహారాయ యక్ష్మాణంతర్పయామ్యహమితి॥ దక్షో
క్తి ॥ స్నానాంగతర్పణంకృత్వా యక్ష్మణోజలమాహరేత్ । అన్యథా కు
రుతేయస్తు స్నానంతస్యాఫలంభవేదితి ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః ॥ యావ
ద్దేవానృషీంశ్చైవ పితౄన్ నైవనతర్పయేత్ । తావన్నపీడయేద్వ
స్త్రం యేనస్నాతోభవేన్నరః ॥ నిరాశాఃపితరోయాంతి స్నానవస్త్రని
పీడితే । తస్మాన్నపీడయేద్వస్త్రమకృత్వాపితృతర్పణం ॥ వృద్ధవసిష్ఠః ॥
స్నానార్థమభిగచ్ఛంతం దేవాః పితృగణాస్తథా ॥ వాయుభూతాస్తు గ
చ్ఛంతి తృషార్తాస్సలిలార్థినః । నిరాశాస్తేనివర్తంతే వస్త్రనిష్పీడనే
కృతే ॥ శౌనకః ॥ దేవాదీంస్తర్పయేత్పూర్వం వస్త్రంసంపీడయేత్పరం। ఉ
దకస్యాప్రదానాద్ధి స్నానవస్త్రం నపీడయేత్ ॥ నిష్పీడయతియః పూర్వం
స్నానవస్త్రంతుతర్పణాత్ । నిరాశాఃపితరస్తస్య యాంతిదేవాస్సహర్షి
భిరితి॥ జలోత్తరణానంతర క్రమమాహ భరద్వాజః ॥ వస్త్రోదకముపే
క్షంతే యేమృతాదాసకర్మణః। తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన జలంభూమౌ నని
పాతయేదితి ॥ ఉత్తీర్యకించిత్కాలంతిష్ఠేదిత్యర్థః ॥ తథాచ సంగ్రహే ॥
స్నాత్వోదూరాత్తటేతిష్ఠేత్ప్రాచీనావీతవాన్ద్విజః। యావత్స్రవతిదేహాం
బు తూష్ణీంభూతాదితృప్తయే ॥ స్నాత్వానచ్ఛాద్యసంతిష్ఠేత్కస్మాత్కంప
యతస్తదా । బ్రహ్మహత్యాదిపాపాని కంపయంతినసంశయః ॥ అత్రావస్థా
నేచ విశేషఉక్తః ॥ సురాబిందుసమాఃప్రోక్తాః పృష్ఠతః కేశబిందవః। తా
ఏవపురతఃప్రోక్తాః సర్వతీర్థోపమాబుధైః ॥ అవమృజ్యాన్నచస్నాతో గా
త్రాణ్యంబరపాణిభిః । నచనిర్ధునుయాత్కేశాన్వాసశ్చైవననిర్ధునేత్ ॥ అత్ర
హేతుమాహవ్యాసః ॥ తిస్రఃకోట్యర్ధకోటీచ యావంత్యంగరుహాణితు ।
స్రవంతిసర్వతీర్థాని తస్మాన్నపరిమార్జయేత్ ॥ గోభిలః ॥ పిబంతిశిరసో
దేవాః పిబంతిపితరోముఖాత్ । మధ్యతస్సర్వగంధర్వా అధస్తాత్సర్వజంత

వరిః ॥ సురాబిందుసమం చాంతః శిఖాయాః పృష్ఠపాతితం । తదేవ పురతో
వర్తి గంగాబిందుసమం భవేత్ ॥ స్మృత్యంతరేపి ॥ శిరో వారి శరీరాంబు
వస్త్రస్రుత్తోయాత్ యథాక్రమాత్ । పిబంతి దేవా మునయో పితరో బ్రాహ్మ
ణస్తథా ॥ జాబాలిః ॥ స్నానంకృత్వార్ద్రవాసస్తు విణ్మూత్రం కురుతే
యది । ప్రాణాయామత్రయం కృత్వా పునస్స్నానేన శుద్ధ్యతి ॥ తథా
చపులస్త్యః ॥ కృత్వా తర్పణమేవం తు సముత్తీర్య జలాశయాత్ । పీడయే
త్స్నానశాటీం తు తత ఏవ విచక్షణః ॥ చతుర్వింశతిమతే ॥ స్నానాదనం
తరం యావత్తర్పయేత్పితృదేవతాః । ఉత్తీర్య పీడయేద్వస్త్రం సంధ్యాక
ర్మ తతః పరమితి ॥ అత్ర స్మృత్యర్థసారే విశేషోభిహితః ॥ జలాదుత్తీ
ర్య వస్త్రప్రాంతం నిష్పీడ్యాపస్స్పృష్ట్వా పరిధానోత్తరీయే ధృత్వా స్నాతవ
స్త్రం నిష్పీడ్యాచమ్య సంధ్యాముపాసీతేతి ॥ స్మృత్యంతరేపి ॥ చతుస్సం
వేష్ట్య వాసోంతే స్నాతో నిష్పీడయేత్స్థలే । యే కే చాస్మత్కులే జాతా
ఇతి మంత్రేణ మానవః ॥ మంత్రం చ కాష్ణాజినిః ॥ ఏకే చాస్మత్కులే
జాతా అపుత్రా గోత్రజా మృతాః । తే గృహ్ణంతు మయా దత్తం వస్త్రనిష్పీడ
నోదకమితి ॥ సంవర్తః ॥ ఉత్తీర్య పీడయేద్వస్త్రం అపసవ్యం యథావిధీతి ॥
వృద్ధమనుః ॥ వస్త్రం త్రిగుణితం యస్తు నిష్పీడయతి మూఢధీః । వృథా స్నానం
భవేత్తస్య యస్త్వేవాదశమంబునీతి ॥ యశ్చ వస్త్రమదశం యథా భవతి
తథా నిష్పీడయతి అంబుని చ నిష్పీడయతి తస్య స్నానం వృథేత్యర్థః ॥
తథా చ ప్రదీపికాయాం ॥ జలమధ్యే యదా కశ్చిత్ బ్రాహ్మణోజ్ఞానదుర్బ
లః । నిష్పీడితం ధౌతవస్త్రం యదా స్కంధే వినిక్షిపేత్ ॥ తదా సురం భ
వేత్కర్మ పునస్స్నానం విశోధనం । అమంగళాని వస్త్రాణి ఆర్ద్రవస్త్రాణి యా
ని చ ॥ స్మృత్యంతరేపి ॥ పాదేన స్థాపయేద్వస్త్రం స్కంధేన స్థాపయేత్త
థా । బ్రాహ్మణో ద్వితయం చైవ వర్జయేద్వస్త్రపీడనమితి ॥ వసిష్ఠః ॥
స్నానశాట్యాం తు దాతవ్యా మృదస్తిస్రో విశుద్ధయే । ఉత్తీర్య తాం చ నిష్పీ
డ్య తతశ్శేషం సమాపయేత్ ॥ ఇతి స్మృతిసంగ్రహే ॥ నిమజ్య దేవర్షిపి

త్వార్ధసంతప్యార్ధచమ్యవాససః । ఖండద్వయేనక్రమశః శిరోఽంగంపరిమా
ర్జయేత్ ॥ స్నాతోనాంగానిసంమృజ్యాత్ స్నానశాట్యానపాణినా । న
చనిర్ధునుయాత్కేశాన్నతిష్ఠన్పరిమార్జయేత్ ॥ వ్యాసః॥ మార్జయే
ద్వస్త్రశేషేణనోత్తరీయేణవాశిరః । యదిప్రమాదాన్మృజ్యేత సపిత్వా
న్నాతయత్యఘఇతి ॥ శౌనకః ॥ స్నానవస్త్రేణయోవిప్రఃశరీరంపరిమార్జ
తి । స్నానంవ్యర్థంభవతిపునస్స్నానేనశుధ్యతీతి ॥ సంవర్తః ॥ స్నాన
వస్త్రేణహస్తేనయోద్విజాంగంప్రమార్జయేత్ । వృథాభవతితత్స్నా
నంపునస్స్నానేనశుద్ధ్యతీతి ॥ ఇతిస్నానం ॥ స్నానానంతరంవాసఃపరిద
ధ్యాత్తథాచమత్స్యపురాణం । ఏవంస్నాత్వాతతఃపశ్చాదాచమ్యాసువిధాన
తః । ఉత్థాయవాససీశుక్లేశుద్ధేతుపరిధాయవై ॥ ద్విరాచామేదితిశేషః ॥
తథాచవ్యాఘ్రః ॥ తతోవస్త్రద్వయంశుద్ధంగృహీత్వాద్విరుపస్పృశేదితి ।
అత్రవిశేషమాహ వ్యాసః ॥ నోత్తరీయమధః కుర్యాన్నోపర్యధస్థమం
బరం । నాంతర్వాసావినానాతు నివసేద్వసనంబుధః ॥ చంద్రికాయాం ।
సచానులింపేదస్నాత్వాస్నాతోవాసోననిర్ధునోత్ । ఆర్ద్రఏవతువాసాం
సి స్నాత్వాసేవేతమానవఇతి ॥ అత్రజాబాలిః॥ స్నాత్వాశిరస్యవస్త్రంతు
జంఘయోశ్శోధ్యమృదంభసా । అపవిత్రకృతేహీనా కౌపీనాస్రావవారిణేతి ॥ అ
త్రహేత్వభిధానాజ్జంఘాగ్రహణముపవిత్రీకృతాంగోపలక్షణార్థం ॥ అతఏ
వయోగయాజ్ఞవల్క్యః ॥ స్నాత్వైవంవాససీధౌతే అక్లిన్నేపరిధాయచ ।
ప్రక్షాళ్యోరూమృదాద్భిశ్చ హస్తౌప్రక్షాళయేత్తతః ॥ జలాత్తీరంసమాసా
ద్య తత్ర శుద్ధేచవాససీ । పరిధాయోత్తరీయంచ కుర్యాత్కేశాన్నధూన
యేత్ ॥ తతఃప్రక్షాళయేత్పాదౌ మృత్తోయేనవిచక్షణఇతి ॥ ఆర్ద్రవస్త్రవి
సర్జనేఉక్తః॥సంగ్రహే॥ స్నానంకృత్వార్ద్రవస్త్రంతు ఊర్ధ్వముద్ధృ
త్యనిక్షిపేత్ । స్నానవస్త్రమధస్తాచ్చేత్పునస్స్నానేనశుద్ధ్యతీతి ॥ వస్త్రవిష
యేవిశేషమాహ భృగుః ॥ బ్రాహ్మణస్యసితంవస్త్రంనృపతేరక్తముల్బణం ।
పీతంవైశ్యస్యశూద్రస్య నీలంమలవదిష్యతఇతి ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శుక్లాం

ఖరధరోసీచ కేశశ్మశ్రునఖశ్చచిరితి ॥ భవేదితి శేషః ॥ నరక్తముల్బణంవా సోనసీలంచప్రశస్యతే ॥ మలాక్తంగంధహీనంచ వర్జయేదంబరం బుధః ॥ ఆపస్తంబః ॥ సర్వరాగవాసాంసి వర్జయేత్కృష్ణంచ స్వాభావికం ॥ అనుద్భాసివసీతప్రతికృష్ణంచ శక్తివిషయఇతి ॥ అస్యార్థః ॥ కుసుంభాదయః సర్వరాగవాసాంసి వర్జనీయాని ॥ నకేనచిద్రక్తం వాసోబిభృయాత్ ॥ యచ్చస్వభావతః కృష్ణంకంబళాదితదపినవసీత ॥ ఉద్భాసనశీల ముద్భాసి ఉల్బణం తదన్యదనుద్భాసి ఛాందసోదీర్ఘః ॥ ఏవం భూతం వాసోవసీత ఆచ్ఛాదయేత్ ॥ వ్రతకష్టంనికృష్టజీర్ణంమలవస్త్రంచ తద్విపరీతం ॥ అపకృష్టం తాదృశంచనవాసోవసీతశక్తౌసత్యామితి ॥ గౌతమోపి ॥ నరక్తముల్బణమన్యధృతవాసో బిభృయాదితి ॥ మనుః ॥ నజీర్ణమలవద్వాసో భవేచ్చవిభవేసతి ॥ ప్రజాపతిః ॥ క్షౌమంవాసఃప్రశంసంతితర్పణేసద్విశంయథా । కాషాయధాతురక్తంవా నోల్బణంతస్యకర్హిచిత్ ॥ ఉశనాః ॥ నవేష్టితశిరాః కృష్ణ కాషాయవాససావా దేవ పితృ కార్యాణి కుర్యాదితి॥ యత్తు । అహతధాతురక్తంచ తత్పవిత్రమితి స్మృతమితి ॥ స్మర్యతే ॥ తదనుల్బణరక్తాభిప్రాయం ॥ దేవలః ॥ స్వయంధౌతేన కర్తవ్యాఃక్రియాధర్మ్యావిపశ్చితా । నతునేజకధౌతేన నహతేననకుత్రచిత్ ॥ అహతేతి సమస్తపదం ॥ అహతేన లక్షణమాహ పులస్త్యః ॥ ఈషద్ధౌతం నవం శ్వేతం సదశంయన్నధారితం । అహతంతద్విజానీయాత్సర్వకర్మసు పావన మితి। ధౌతం ప్రక్షాళితం ॥ అహతస్య విషయె విశేషం దర్శయతి॥ సత్యవ్రతః ॥ అహతంయత్రనిర్ముక్తం ఉక్తంవాసస్స్వయంభువా । శస్తంతత్ మాంగలీక్యేషు తావత్కాలంనసర్వదేతి ॥ మంగళీక్యం వివాహాది ॥ అధౌతంకారుధౌతం చ కర్మకాలె వివర్జయేత్ । చండాలనిర్మితం వస్త్రం సర్వదా పరివర్జయేత్ ॥ ఉశనాః ॥ స్నాత్వానుపహతం వస్త్రం పరిదధ్యాద్యథావిధి । అధావె పూర్వవస్త్రంచ సంప్రోక్ష్య ప్రణవెనతు ॥ అత్రానుకల్పమాహ యోగయాజ్ఞవల్క్యః ॥ అలాభెధౌత వస్త్రస్య శాణక్షౌమాదికానిచ । కు

తిసంయోగపట్టాచ వివాసానభవేదితి । కుతపంయోగపట్టంచ ధారయేదవి
శేషతః ॥ చన్ద్రికాయాం ॥ అన్యదేవభవేద్వాసః శయనాయనరాధిప । అ
న్యద్రథ్యాసుదేవానా మర్చాయా మన్యదేవహి ॥ అన్యచ్చలోక యాత్రా
యామన్యదీశ్వర దర్శనే ॥ జాతూకర్ణః ॥ కాషాయంకృష్ణవస్త్రంవా
మలినంక్లేశదూషితం । ఛిన్నాగ్రంచోపవస్త్రంచకుత్సితంధర్మతోవిదుః ॥
భృగుః ॥ నరక్తముల్బణంవాసోననీలంచప్రశస్యతే । దశాహీనంజలార్ద్రం
చవర్జయేదంబరంబుధః ॥ అకచ్ఛఃపుచ్ఛకచ్ఛశ్చ తిర్యక్కచ్ఛోర్ధ్వక
చ్ఛకః । కటిసూత్రైర్బద్ధకచ్ఛఃనగ్నఃపంచవిధస్స్మృతః । కటిసూత్రంవినాశ్రౌ
తంస్మార్తంకర్మకరోతియః । సర్వంతన్నిష్ఫలంవింద్యాత్సోపినగ్నఇతి స్మృ
తః ॥ నగ్నోమలినవస్త్రస్స్యాన్నగ్నశ్చార్ద్రపటస్స్మృతః । నగ్నస్తుదగ్ధవ
స్త్రస్స్యాన్నగ్నస్స్యూతపటస్తథా ॥ స్మృతిః ॥ వికచోనుత్తరీయశ్చాశిఖీచా
స్త్రఏవచ । శ్రౌతంస్మార్తం తథాకర్మ ననగ్నశ్చింతయేదపి ॥ మో
హాత్కుర్వన్నధోగచ్ఛేత్తద్భవేదాసురం కృతమితి ॥ స్మృతిరత్నావళ్యాం ॥
సప్తవాతాహతం వస్త్రం శుష్కవత్ప్రతిపాదితం । ఆర్ద్రంవాపి ద్విజా
తీనాం ఆదృతం గౌతమాదిభిరితి ॥ జపేహోమే తథాస్నానే దైవపిత్ర్యే
చకర్మణి । బధ్నీయాన్నాసురీం కచ్ఛాం శేషేకాలేయథేచ్ఛయా ॥
పరిధానాద్బహిఃకచ్ఛాం నిబద్ధాహ్యాసురీభవేత్ ॥ ధర్మ్యేకర్మణివిద్వద్భి
ర్వర్జనీయా ప్రయత్నత ఇతి ॥ గౌతమః ॥ సతి విభవేనజీర్ణమలవద్వా
సాస్స్యాదితి ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ సర్వరక్తం కృష్ణంవా పరిదధ్యాత్క
దాచన । యజ్ఞోపవీతమన్యద్వా ద్వితీయంతుభవేదిహ ॥ స్మృత్యర్థసా
రే ॥ శుచీవోహవ్యామరుత ఇత్యుక్త్వాశుద్ధమంబరం । సంప్రోక్ష్యదేవస్యత్వే
తి గృహీత్వాచావధూతయేత్ ॥ అవధూతరక్ష ఇత్యవధూయోదుత్యంజాతవే
దసమితి వస్త్రమాదిత్యం దర్శయిత్వా ఆవహంతీతివాసః పరిధాయద్విరా
చమేదితి ॥ పూర్వమనివేదితవాసోవిషయో మంత్రఇత్యాహ ॥ పారస్కరః ॥
వాసశ్ఛాత్రోపానహశ్చ పూర్వాశ్చేన్మంత్రఇతి ॥ బోధాయనః ॥ ఉత్తరం

వాసః కర్తవ్యం పంచ స్వేతేషు కర్మసు । స్వాధ్యాయోత్సర్గదానేషు భుక్త్యాచమనయోస్తథా ॥ ఇతి ॥ వత్సగోమాత్రాదేః ॥ ఏతత్సర్వకర్మోపలక్షణార్థమనుత్తరీయస్య భృగుశాఖినశ్చానుత్తరీయశ్చేతి కర్మమాత్రస్య నిషిద్ధత్వాత్ ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యోపి ॥ స్నానం దానం జపం హోమం స్వాధ్యాయ పితృతర్పణం । నైకవస్త్రో ద్విజః కుర్యాత్ శ్రాద్ధభోజనసత్క్రియాః ॥ గోభిలోపి ॥ ఏకవస్త్రో న భుంజీత న కుర్యాద్దేవతార్చనం । న చార్చయేద్ద్విజాన్నగ్నో కుర్యాదేవంవిధం నరః ॥ పరాశరః ॥ హోమదేవార్చనాద్యాసు క్రియాసు వదనే తథా । నైకవస్త్రః ప్రవర్తేత ద్విజ ఆచమనే జపే ॥ ఏకవస్త్రస్య లక్షణమాహ స ఏవ ॥ సవ్యాదంసాద్భ్రష్టపటం కటిదేశే ధృతాంబరం । ఏకవస్త్రం తు తం విద్యాద్దైవే పిత్ర్యే చ వర్జయేదితి ॥ సవ్యాంసే పటహీనం కటిదేశ ఏవ ధృతమంబరం యేన తథోక్తః ॥ ఆపస్తంబః ॥ నిత్యముత్తరం వాసః కార్యమపి వా సూత్రమేవోపవీతార్థ ఇతి ॥ జాతూకర్ణిః ॥ వస్త్రోత్తరీయాభావే ద్వ్యంగుళం చతురంగుళం వా సూత్రైర్వస్త్రాకృతిపరిమండలం తదుత్తరీయం కుర్యాదితి ॥ తథా చంద్రికాయాం ॥ యజ్ఞోపవీతే ద్వే ధార్యే శ్రౌతే స్మార్తే చ కర్మణి । తృతీయముత్తరీయం చ వస్త్రాభావే తదిష్యత ఇతి ॥ నిష్పీడ్య స్నానవస్త్రం తు పశ్చాత్సంధ్యాం సమాచరేత్ । అన్యథా కురుతే యస్తు స్నానం తస్యాఫలం భవేత్ ॥ ప్రాతస్సంధ్యాముపాసీత వస్త్రసంశోధనాత్పరం । ఉపాస్య మధ్యమం సంధ్యాం వస్త్రసంశోధనం భవేత్ ॥ వస్త్రం చతుర్గుణీకృత్య నిష్పీడ్య చ జలాద్బహిః । వామకోష్ఠే చ నిక్షిప్య ద్విరాచమ్య విశుద్ధ్యతి ॥ స్నానవస్త్రనిష్పీడనే విశేషమాహ హారీతః ॥ వస్త్రనిష్పీడితం తోయం శ్రాద్ధేషూచ్ఛిష్టభాగినః । భాగధేయం శ్రుతిః ప్రాహ తస్మాన్నిష్పీడయేత్స్థలే । ఉచ్ఛిష్టభాగినో దాసా యామ్యాత సైత్వవంశకాః । తృప్యంతు తే పరం ప్రాప్తం ను మసంబంధినో మృతా ఇతి ॥ స్నాతోన్యాదర్న వసనం తు చాదేశే ప్రపీడయేదితి ॥ భారద్వాజోపి ॥ వస్త్రోదకముపేక్షంతే శ్రాద్ధతూచ్ఛిష్టభాగినః । తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన జలం భూమౌ నిపాతయేదితి ॥ ఇతి వస్త్రపరిధానప్రకరణం ॥

—* స్నానభేదః. *—

ప్రాతఃస్నానప్రసంగేన స్నానాంతరాణ్యుచ్యంతే ॥ తత్రశంఖః ॥ స్నానం తు ద్వివిధం ప్రోక్తం గౌణముఖ్యప్రభేదతః । తయోస్తు వారుణం ముఖ్యం తత్పునః షడ్విధం భవేత్ । నిత్యం నైమిత్తికం కామ్యం క్రియాంగం మలకర్షణం ॥ క్రియాస్నానం తథా షష్ఠం షోఢా స్నానం ప్రకీర్తితం । ఏతేషాం లక్షణమాహ స ఏవ । అస్నాతస్తు పుమాన్ స్నాత్వా జప్యాగ్నిహవనాదిషు । ప్రాతస్స్నానం తదర్థం తు నిత్యస్నానం ప్రకీర్తితం ॥ చండాలశవధూపాదిస్పృష్ట్వా స్నానం రజస్వలాం । స్నానార్హస్తు యదా స్నాతి స్నానం నైమిత్తికం హితత్ ॥ పుష్యస్నానాదికం యత్తు దైవజ్ఞవిధిచోదితం । తద్ధి కామ్యం సముద్దిష్టం సకామస్తత్ప్రయోజయేత్ ॥ దైవజ్ఞో జ్యోతిర్విత్ ॥ జప్తుకామః పవిత్రాణి హ్యర్చిష్యన్ దేవతాః పితౄన్ । స్నానం సమాచరేద్యస్తు క్రియాంగం తత్ప్రకీర్తితం ॥ మలాపకర్షణం నామ స్నానమభ్యంగపూర్వకం । మలాపకర్షణార్థాయ ప్రవృత్తిస్తస్య నాన్యథా ॥ సరస్సు దేవఖాతేషు తీర్థేషు చ నదీషు చ । క్రియాస్నానం సముద్దిష్టం స్నానం తత్ర మహాక్రియేతి ॥ స్నానమేవ తత్ర క్రియా కార్యతయా విహితేత్యర్థః ॥ గోభిలోపి ॥ నిత్యం సంతతనిర్వర్త్యం కామ్యం కామాయ తద్ధితం । నిమిత్తాదుపజాతం తు స్నానం నైమిత్తికం స్మృతమితి ॥ అనేన మధ్యందినస్నానస్యాపి నిత్యత్వముక్తం ॥ తస్యాపి సతతం నిర్వర్త్యత్వాత్ ॥ తదిదానీం ప్రసంగేనాభిధీయతే తత్ర బోధాయనః ॥ తతో మధ్యాహ్నసమయే పునస్స్నానం సమాచరేత్ । సూర్యస్య చాప్యుపస్థానం జపహోమాదికం తతః ॥ వసిష్ఠః ॥ పవిత్రపాణిరేకాగ్రః పాశ్వాననవలోకయన్ । అరుగ్ద్వాకరేస్నానం మధ్యాహ్నాత్ప్రాగ్విశేషతః ॥ అరుక్ రోగరహితః ॥ వ్యాసః ॥ స్నానం మధ్యందినే కుర్యాత్ సుజీర్ణే చ నిరామయః । న భుక్త్వాలంకృతో రోగీ స్నాయాదంభసి నాకులం ॥ విష్ణుః ॥ ప్రాతస్స్నాతోపి విధివత్స్నానం మధ్యందినే చరేత్ । శక్తశ్చేదన్యథా రోగీ శాట్యాసమ్మార్జనం చరేత్ ఇతి ॥ అనేన ప్రాతస్స్నాతస్య మధ్యాహ్నస్నా

నాశక్తౌ కాపిలస్నానమనుజ్ఞాయతే ॥ వ్యాసః ॥ మంత్రపూతైర్జలం స్నానం ప్రాహుః స్నానఫలప్రదం । నవృథావారిమగ్నానాం యాదసామివతత్ఫలం ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ మత్స్యకచ్ఛపమండూకాః స్త్రోయేమగ్నాదివానిశం । నతేషాంహిస్నానఫలం తత్తైవవిధివర్జితమితి ॥ కౌశికః ॥ విధిదృష్టం తుయత్కర్మ కరోత్యవిధినాతుయః । ఫలం నకించిదాప్నోతి క్లేశమాత్రం హితస్యతత్ ॥ వివస్వాన్ ॥ అవిజ్ఞాయతుయత్స్నాత్వా విధానంస్నానమాచరేత్ । సయాతినరకంఘోరమితిధర్మస్యశాసనమితి ॥ విష్ణుః ॥ బ్రహ్మక్షత్రవిశాంచైవమంత్రవత్స్నానమిష్యతే । తూష్ణీమేవహిశూద్రస్యస్త్రీణాం చకురునందనేతి ॥ బోధాయనః ॥ అపామవగాహనంస్నానం విహితంసార్వవర్ణికం । మంత్రవత్ప్రోక్షణంచాపి ద్విజాతీనాంవిశిష్యతఇతి ॥

—* అథ స్నానార్హజలాని *—

నదీషు దేవఖాతేషు తటాకేషు సరస్సుచ । స్నానంసమాచరే న్నిత్యం గర్తప్రస్రవణేషుచ ॥ మనుష్యైరఖాతో జలాశయో దేవఖాతః ॥ మనుష్యైః ఖాతస్తటాకః- ఋషిసేవితంసరః-కుల్యాగర్తః-ప్రస్రవణంపుష్కరః - గర్తలక్షణముక్తంశౌనకకాత్యాయనాభ్యాం॥ ధనుఃసహస్రాణ్యష్టౌతు గతిర్యాసాంనవిద్యతే। తి దానదీశబ్దవహా గర్తాస్తాఃపరికీర్తితా ఇతి॥ అనేనార్థాన్నదీలక్షణమప్యుక్తంభవతి ॥ విష్ణుపురాణేపి॥ నదీనదతటాకేషు దేవఖాతజలేషుచ । నిత్యక్రియార్థంస్నాయీత గిరిప్రస్రవణేషుచ ॥ కూపేషూద్ధృతతోయేన స్నానంకుర్వీతవాభువీతి । మార్కండేయోపి । పురాణానిసరేంద్రాణామృషీణాంచమహాత్మనాం। స్నానంకూపతటాకేషు దేవతానాంసమాచరేత్॥ భూమిష్ఠముద్ధృతాత్పుణ్యం తతఃప్రస్రవణోదకం। తతోపిసారసంపుణ్యం తస్మాన్నాదేయముచ్యతే ॥ తీర్థతోయం తతః పుణ్యం గాంగంపుణ్యంతు సర్వతః॥ తీర్థతోయం సాధుజుష్టజలం ॥ విష్ణుః ॥ ఉద్ధృతాత్పుణ్యం భూమిష్ఠముదకం- తస్మాన్నాదేయం - తస్మాదపిసాధుపరిగృహీతం- సర్వతఏవగాంగమితి॥ వివస్వానపి ॥ ఏకతస్సర్వతీర్థాని జా

స్నానైర్వ్యస్తైర్వ వాన్యతః । బ్రహ్మలోకేశ్వరసః పతితాయామహీతలే ॥ మ
చిరపి ॥ భూమిష్ఠముద్ధృతంవాపి శీతముష్ణమథాపివా । గాంగంపయః పు
నాత్యాశు పాపమామరణాంతికం ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః । త్రిరాత్రఫ
లదానద్యః యాఃకాశ్చిదసముద్రగాః । సముద్రగాస్తుపక్షస్య మాసస్యస
రితాంపతిరితి ॥ భారద్వాజః ॥ మహానదీనదస్రోతస్సరస్త్రిదశఖాతికాః ।
నాళస్తటాకఃకుండంచ ధారాకూపస్త్వమీదశ । చాంద్రాయణత్రయంకృ
చ్ఛ్రం గాయత్ర్యయుతత్రయం । ఆప్లావనంమహానద్యాం తుల్యమేత
చ్చతుష్టయం ॥ ఉద్భూత్వాభూధరాదబ్ధిం ప్రవిశత్యంబుసంతతిః । యా
సామహానదీజ్ఞేయా సర్వపాపప్రణాశినీ ॥ ఉద్భూతాపూర్వదిగ్భాగశైలే
సలిలసంతతిః । యాప్రత్యక్సాగరంయాతి సానదస్త్వితిగద్యతే ॥ భూధ
రాద్భూమిభాగోత్థా యామేవజలసంతతిః । నదీంవిశతిసాస్రోతస్స్వయం
వాయత్రలీయతే॥పర్వతస్యతటేవాగ్రే వృత్తాకారజలాస్పదం । అశోష్యంయ
త్సరస్తత్స్యాత్ప్రవిశాలంసపంకజం । భువ్యద్రౌచాతటస్పర్శమశోష్యం
యజ్జలాశయం । విశాలమవిశాలంవా దేవఖాతమితిస్మృతః ॥ గ్రామార్థం
వాథసస్యార్థం నృభిఃసృష్టాంబుపద్ధతిః । యానద్యాద్యంబుధామభ్యస్తాం
నాళాఖ్యాంప్రచక్షతే ॥ అర్ధచంద్రాకృతిర్యస్యాం స్థానస్యాంబువారిణః ।
గ్రామేవసేపివాశైలేతత్తటాకఇతిస్మృతః ॥ చతురశ్రం శిలాబద్ధంససో
పానమధోజలం । విశాలమవిశాలంవాయత్తత్కుండమితిస్మృతం । గిరిరం
ధ్రాద్వినిర్గత్యయాపతత్యంబు సంతతిః ॥ అనాధారమధోభూమౌ సాధా
రేత్యభిధీయతే । పంచహస్తవిశాలంయత్ ఖాతం వృత్తం [illegible] జలం ॥ దార్వి
ష్టకాదిఘటితంయత్తత్కూపమితిస్మృతం । వ్యాసః ॥ [illegible] జలద్రో
ణ్యాంస్నాతుంచననదీతరేత్ । నాతిక్రమయితాసింధుం నానుస్నాతుం
నదీంతరేత్ । సింధుంనదీః అనాచమ్యనలంఘయేదిత్యర్థః ॥ మనుః ॥ పర
కీయనిపానేషున స్నాయాద్ధి కదాచన । నిపానకర్తుఃస్నాత్వాతుదుష్కృ
తాంశేనలిప్యతే ॥ యానవాయాసనాన్యస్యకూపోద్యానగృహాణిచ । అన

త్రాన్యపయుంజానా హ్యేనసోఽస్యతురీయభాక్॥ అస్యపరస్యతురీయభాక్।
తురీయాంశభాక్ ॥ నద్యలాభవిషయే సఏవాహ । అలాభే దేవఖాతానాం
సరసాం సరితాం తథా ॥ ఉద్ధృత్యచతురః పిండాన్ పారక్యే స్నానమాచరేది
తి। అనేనైవాభిప్రాయేణ శౌనకోఽపి ॥ వాపీకూపతటాకేషు యదిస్నా
యాత్కదాచన। ఉద్ధృత్యమృత్తికాపిండం దశపిండాంశ్చవా క్షిపేత్ ॥ జా
బాలిః । నపారక్యేజలే స్నాయాన్నభుంజీత మహానిశి। నార్ద్ర మేకం చవ
సనం పరిదధ్యాత్కదాచన ॥ పంచపిండాన్సముద్ధృత్య పారక్యేస్నానమా
చరేత్ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ పంచపిండాననుద్ధృత్య నస్నాయాదన్యవారి
షు॥ స్నాయాన్నదీ దేవఖాత హ్రదప్రస్రవణేషు చ । ఉదకప్రవాహాభిఘాతకృ
తః కూలమధ్యయోః సజలౌఘనిమ్నప్రదేశో హ్రదః॥ నదీమహానదీస్రోతః కూ
లమధ్యప్రదేశయోః । సర్వదా యోజలప్రాయో హ్రదః సపరికీర్తిత ఇతి భర
ద్వాజస్మరణాత్ ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యోఽపి ॥ పరకీయనిపానేషు యదిస్నా
యాత్కదాచన। సప్తపిండాంస్తతోద్ధృత్య తతః స్నానం సమాచరేదితి ॥ శౌ
నకః ॥ విరుద్ధాసు నకుర్వీరన్ అంశభాక్ తత్ర సేతుకృత్ । తస్మాత్పరకృతా
న్సేతూన్ కూపాంశ్చ పరివర్జయేత్ ॥ ఉద్ధృత్యవాపి త్రీన్ పిండాన్ కు
ర్యాదాపత్సు నోసదా। నిరుక్తాసు చ మృత్పిండాన్ కూపాంస్తు త్రీన్ ఘటాం
స్తథా। అనుద్ధృత్యతు యత్స్నానం పరకీయజలాశయే। వృథా భవతి తత్స్నానం
కర్తుః పాపేన లిప్యతే ॥ అపతోయైరపి స్నాయాత్ సర్వాలాభే సముద్ధృతైః।
స్నానం తు నఘటైః కార్యం నాసాచ్ఛిద్రవివర్జితైరితి ॥ కూపాత్త్రీన్ ఘటాను
ద్ధృత్య మృన్మయపాత్రావర్జితైర్జలైః స్నాయాదిత్యర్థః ॥ తథాఖండాద
ర్శే॥ శూర్పవాయుర్నఖాగ్రాంబు స్నానవస్త్రం ఘటోదకం। మార్జనారేణుః
కేశాంబు హంతిపుణ్యం పురాతనమితి। ఉత్సృష్టేషు సర్వార్థత్వాదనుద్ధరణే
పినదోషః॥ యదాహవ్యాసః॥ అనుత్సృష్టేషు నస్నాయాత్ తథైవాసంస్కృతే
ష్వపి। ఆత్మీయేష్వపి నస్నాయాత్ తథైవాల్పజలేష్వితి॥ సర్వసత్వోద్దేశేనాకృ
తమనుత్సృష్టమసంస్కృతం అప్రతిష్ఠితం॥ అత్రవిజ్ఞానేశ్వరోఽపి॥ సర్వసత్వో

ద్దేశేన త్యక్తేషు తటాకాదిషు పంచపిండాననుద్ధృత్యనస్నాయాత్॥ అస్మి
యోత్సృష్టాభ్యనుజ్ఞాతేషుత్రిషుతుపిండానుద్ధరణేపిస్నానమభ్యనుజ్ఞానమితి॥
అత్రస్వశక్త్యనుసారేణ పిండసంఖ్యాద్యవస్థాద్రష్టవ్యా ॥ వృద్ధమనుః॥ అనా
యోపాత్తవిత్తస్యపతితస్యచవార్ధుషేః । నస్నాయాదుదపానేషుస్నాత్వా
కృచ్ఛ్రం సమాచరేత్ ॥ శౌనకః ॥ అంత్యజైఃఖాత కూపాస్తటాకావాప్య
ఏవవా । తత్రస్నాత్వాచపీత్వాచ ప్రాజాపత్యేనశుద్ధ్యతి ॥ అకామాద్బ్రా
హ్మణశ్శుద్ధ్యేద్బ్రాహ్మకూర్చోపవాసత ఇతి ॥ యత్తుశాతాతపవచనం ॥ అం
త్యజైరపివాఖాతేకూపేవాప్యాదికేతథా । తత్రస్నాత్వాచపీత్వాచప్రాయ
శ్చిత్తంనవిద్యత ఇతి ॥ తదత్యంతాపద్విషయం ॥ చంద్రికాయాం ॥ నద్యాం
తువిద్యమానాయాం నస్నాయాదన్యవారిషు । నస్నాయాదన్యతోయేషు వి
ద్యమానేబహూదకే ॥ ప్రభూతేవిద్యమానేచ ఉదకేతుమనోహరే। నాల్పో
దకేద్విజస్స్నాయాన్నదీంచోత్సృజ్యకృత్రిమే ॥ యత్త్వాపస్తంబేనోక్తం॥ సశి
రావమజ్జనమప్సువర్జయేదితి॥ స్మృత్యంతరే ॥ గృహస్థాస్తుస్రవంతీషు నిమ
జ్యస్నానమాచరేత్ । అన్యత్రసిద్ధహస్తాభ్యామితరేషాంతుమార్జనం॥ నా
ల్పాంభసిశిరోమజ్జేన్నానగాహేన్మహోదధౌ । క్రియాస్నానేశిరోమజ్జేదన్య
త్రాపిసరిత్సుచేతి ॥ అన్యత్రస్థావరోదకే ॥ సముద్రస్నానంతుపర్వకాలే వి
హితం ॥ మహాభాగవతే ॥ అశ్వత్థసాగరౌసేవ్యౌ నస్ప్రష్టవ్యౌకదాచన ।
అశ్వత్థంమందవారేషు సాగరంపర్వణిస్పృశేత్ ॥ అన్యదాతుకురుశ్రేష్ఠ దే
వయోనిరపాంపతిః । కుశాగ్రేణాపి కౌంతేయ నస్ప్రష్టవ్యోమహోదధిః॥
అజన్మశతసాహస్రే యత్పాపం కురుతేక్వచిత్ । ముచ్యతే సర్వపాపేభ్యః
నత్రైవలవణాంభసి॥ గర్భిణీగృహిణీయస్యదూరయాత్రాంసవర్జయేత్।
వపనంసాగరస్నానం శవవాహంచవర్జయేత్॥ ఇతి॥ భరద్వాజః॥ క్షౌరం
చసాగరస్నానంనకుర్యాద్గర్భిణీపతిః । కృతవాన్నభవేత్తస్యాః ప్రజానభవ
తిధ్రువం ॥ స్వారారహారయోరస్తైపర్వణోరుభయోరపి॥ సంతానకామీనస్నా
యాత్ కుర్యాత్తుగ్రహణేతయోః ॥ ఏతచ్ఛుద్ధపర్వవిషయం॥ విద్ధాయాంతు

సఏవాహ ॥ విద్ధేపర్వణినస్నాయాచ్చతుర్దశ్యాంమహోదధౌ ! సాచేద్భూమయుతాస్నాయాత్తత్రక్రమ్యపర్వణి ॥ చతుర్దశ్యాంశతంతత్రముక్త్వాపర్వాంశఏవతు ! సింధుస్నానంప్రకుర్వీత గంగాస్నానఫలంభవేత్ ॥ సంగ్రహేపి॥సర్వామిజాకృష్ణచతుర్దశీచతస్యాంతుపర్వాంశకఏవయుక్తః॥ స్నాత్వాసముద్రేతుతదైవపాపం నిహంతిజన్మాంతరసంచితంయత్ ॥ భారద్వాజః॥ కృష్ణాంగారచతుర్దశ్యాంయోబ్ధౌస్నానంసమాచరేత్ । తస్యజన్మసహస్రేషుసర్వంపాపంప్రణశ్యతీతి । ఏతత్సర్వం సంబంధరహిత చతుర్దశీవిషయం ॥ పురాణే ॥ సేతౌకవేరకన్యాయాంగంగాయాశ్చాపిసంగమే । నవారదోషమీక్షేతపర్వసుస్నానమాచరేదితి ॥ జైమినిః । సేతుర్నాపేక్షతేకాలంనిత్యంస్నానంప్రశస్యతే । నిషేధకాలభేదస్యసేతోరన్యత్రకహిచిత్ ఇతి ॥ పరాశరః ॥ అగ్నిజితరూపిలాషష్ఠీ రాజాభిక్షుర్మహోదధిః । దృష్టమాత్రాఃపునంత్యేతేతస్మాత్పశ్యేతనిత్యశఇతి । అత్రఉపకాంతరేణాచమనంకర్తవ్యం ॥ నసముద్రోదకేన ॥ అక్షారాభిరాచమేదితిస్మరణాత్ । ఉక్తంచతైత్తరీయస్మృతౌ ॥ తస్మాత్సముద్రస్యనపిబంతీతి । తర్పణాదికంతుతేనైవకార్యం ॥ నిషేధాభావాదితిచంద్రికాయాం । యోగయాజ్ఞవల్క్యః॥ నద్యామస్తమితేస్నానంవర్జయేత్తుసదాబుధః । నద్యాంస్నాత్వానదీమన్యాంనప్రశంసేతధర్మవిత్ ॥ శౌనకోపి ।ననదీషునదీంబ్రూయాత్పర్వతేషునపర్వతం । నాన్యత్ప్రశంసేత్తత్రస్థాంస్తీర్థేష్వాయతనేషుచ ॥ ఇతి దేవలః॥ ఏకాంనదీంసమాసాద్యనాన్యాంబ్రూయాచ్చధర్మవిత్ ॥ యదిస్మరేత్తదాసమ్యక్తస్యపుణ్యంవినశ్యతి ॥ వ్యాసః॥ కురుక్షేత్రంగయాంగంగాంప్రభాసంనైమిశంతథా । తీర్థాన్యేతానిసర్వాణిస్నానకాలే స్మరేద్బుధః ॥ సంగ్రహేపి ॥ గయాగంగాకురుక్షేత్రప్రయాగోదధిసంగమాః । తీర్థాన్యేతానిసంస్మృత్యతతోమజ్జేజ్జలాశయే॥

—* వర్జ్యోదకాని. *—

వర్జ్యోదకమాహవ్యాసః । నద్యాయచ్చ పరిభ్రష్టం నద్యాయచ్చ విస్సృతం । గతప్రత్యాగతం యచ్చ తత్తోయం పరివర్జయేదితి । పరిభ్రష్టం విచ్ఛిన్నం విస్సృతమపి త్యజేత్ ॥ గర్గః ॥ ప్రత్యావృత్తంభసి స్నానం వర్జనీయం ద్విజాతిభిః ॥ బోధాయనోఽపి ॥ అథోవర్ణోదకే స్నానం వర్జ్యంనద్యాం ద్విజాతిభిః । నద్యాం రజకతీర్థం తు దశహస్తేన వర్జయేత్ ॥ స్నానం రజకతీర్థే తు భోజనం గణికాగృహే । పక్షిమోత్రం రశాయిత్వంశక్రాదపిహరేచ్ఛ్రియం ఇతి॥ శాండిల్యః ॥ గ్రహాదిసేవితేరూత్షే నీచవాససమీపగే । శ్మశానపార్శ్వే గేఽజ్ఞాతే న స్నాయాగ్నపరాధతః । న స్నాయాత్సహ శూద్రేణ న స్త్రీభిర్నచ నాస్తికైః ॥ న పాషండైశ్చ దాసైశ్చ న రోగాశుచిభిర్నరైః ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః ॥ అగ్రహ్యాస్త్వధమాశ్చాపః నద్యాః ప్రథమవేగకాః । ప్రత్యోభితా వాకేనాపి యాశ్చతీర్థవినాకృతాః ॥ కాత్యాయనః ॥ యాశ్శోషముపగచ్ఛంతి గ్రీష్మేకు సరితో భువి । తాసు ప్రావృషి న స్నాయాత్ అపూర్ణే దశవాసరే ॥ ఉష్ణోదకం నిషేధతి ॥ శంఖః ॥ స్నాతస్య వహ్నితప్తేన తథైవ పరవారిణా । శరీరశుద్ధిర్విజ్ఞేయా నతు స్నానఫలం భవేత్ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ వృథా తూష్ణోదకస్నానం వృథాజప్యమవైదికం । వృథా త్వశ్రోత్రియే దానం వృథాభుక్తమసాక్షికమితి ॥ యత్తూష్ణోదకవిధానం; ఆప ఏవ సదాపూతాః తాసాం వహ్నిర్విశోధకః । తస్మాత్సర్వేషు కాలేషు ఉష్ణాంభః పావనం స్మృతమితి॥ యత్తు షట్త్రింశన్మతే॥ ఆపస్స్వభావతో మేధ్యాః కింపునర్వహ్నిసంయుతాః। యచ్చ సంతః ప్రశంసంతి స్నానముష్ణేన వారిణా ఇతి ॥ యదపి స్మృత్యంతరం ॥ ఆదిత్యకిరణైః పూతం పునః పూతం తు వహ్నినా । స్నానం సంతః ప్రశంసంతి తస్మాదుష్ణేన వారిణా ఇతి ॥ తదాతురస్నానవిషయం ॥ తథా చ యమః ॥ ఆదిత్యస్యకరైః పూతాః పునః పూతాస్తు వహ్నినా । ఆమ్నాతమా

తురస్నానే ప్రశస్తంతులతోదకమితి ॥ యదాతునద్యాదికం నలభ్యతే తదా అనాతురస్యాప్యుష్ణోదక స్నానమనిషిద్ధమిత్యాహ యమః॥ నిత్యంనైమిత్తికంచైవ క్రియాంగమలకర్షణం । తీర్థాభావేతుకర్తవ్య ముష్ణోదకపరోదకైరితి ॥ యత్తువృద్ధమనునోక్తం ॥ మృతేజన్మని సంక్రాంతౌ శ్రాద్ధేజన్మదినేతథా । అస్పృశ్యస్పర్శనేచైవ నస్నాయాదుష్ణవారిణా ॥ సంక్రాంత్యాంభానువారేచ సప్తమ్యాంరాహుదర్శనే । ఆరోగ్య పుత్రమిత్రార్థీనస్నాయాదుష్ణవారిణా ॥ పౌర్ణమాస్యాం తథాదర్శే యస్స్నాయాదుష్ణవారిణా । సగోహత్యాకృతంపాపం ప్రాప్నోత్యేవనసంశయ ఇతి ॥ తేన ఉక్తేషుమరణాదిషు తీర్థాభావేపినోష్ణోదకైఃస్నాయాత్ । అపితుపరకీయైరుద్ధృతైః కూపోదకైర్వా స్నాయాదిత్యుక్తమిత్యవిరోధః ॥ ఉష్ణోదకస్నానేపి విశేషమాహ వ్యాసః ॥ శీతాస్వప్సునిషిద్ధోష్ణా మంత్ర సంభార సంభృతాః । గేహేపిశస్యతేస్నానం తద్ధినిష్ఫలంబహిరితి ॥ సంభారామృదాదయః ॥ తటాకాదౌ ॥ వివస్వన్మంత్రసంయుక్తముపస్పర్శనముచ్యతే । స్నానేవగాహనేచైవ ప్లవనం విధివర్జితమితి ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ సర్వదానిత్యకర్మార్థం స్నాయాదేవకథంచన । వినామృత్తికయావాపి సకృదుష్ణేనవాంబునా ॥ గౌతమః ॥ శివలింగ సమీపేతు యత్తోయంపురతంస్థితం ।శివగంగేతివిజ్ఞేయా తత్ర స్నాత్వాశివంవ్రజేత్ జలంశుద్ధమశుద్ధంవా విష్ణుంవాస్తుసమీపతః । విష్ణుగంగాసమంతోయం మహాపాతకనాశనమితి ॥

ఇతిస్నానార్హజలాని.

—॥ మృదాద్యాహరణమ్. ॥—

దక్షః ॥ చతుర్థేచతథాభాగే స్నానార్థంమృదమాహరేత్ । తిలంపుష్పకుశాదీని స్నానంచాకృత్రిమేజలే ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ మృత్తికాగోమయందర్భాన్ పుష్పాణిసురభీణిచ । ఆహరేత్స్నానకాలేతు గృహ్ణీయాద్బుద్ధిమాన్నరః ॥ నప్రాతర్మృత్తికాస్నానం నచభౌమార్కవారయోః । మధ్యందినేతుకర్తవ్యం నాతిమధ్యందినేరవౌ ॥ వ్యాసః ॥ తతోమధ్యాహ్న

మయే స్నానార్థం మృదమాహరేత్ । పుష్పాక్షతానురూశ్శిలాజ గోమ
యం గంధమేవ చేతి ॥ గృహ్యపరిశిష్టే ॥ శుద్ధదేశసముత్పన్నం గాయత్రీ
గాత్రేణ ఖాత్వా చతురంగుళముద్ధృత్యాధస్తాన్మృదం తథా ఖాత్వా
గాయత్ర్యాదాయ మృదముపాదాయ తాం ... గాయత్ర్యా ప్రో
క్షయేదితి ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః ॥ గత్వోదకాంతం విధివత్స్థాపయేత్తత్పృథక్
క్షితౌ । త్రిధా కుర్యాన్మృదం తాం తు గోమయం చ విచక్షణః ॥ అథ సూ
త్రమమధ్యానాం మానానాం మృదసంకరః శౌనకః ॥ పయుతో మృదమాదాయ
పూర్వాపామార్గ గోమయమ్ । గత్వోదకాంతం విధివత్ స్థాపయేత్తత్పృ
థక్ క్షితౌ ॥ మార్కండేయః ॥ దశహీనేన వస్త్రేణ స్నాయాత్ శౌచహీనకాద్యతే ।
నాన్యదీయేన వాసేన న స్నాయాద్రక్తకేన చ ॥ జలం దేవగృహం చైవ తీర్థ
నం చ ద్విజాలయమ్ । నిర్ణిక్తపాదః ప్రవిశేన్నానిర్ణిక్తః కథంచనేతి । వసి
ష్ఠః ॥ మృదైకయా శిరః క్షాళ్యం ద్వాభ్యాం నాభేస్తథోపరి । అధశ్చ త
స్య తిసృభిః పాదౌ షడ్భిస్తథైవ చ । ప్రక్షాళ్య సర్వకాయం తు ద్విరాచా
మేద్యథావిధి । వ్యాసః ॥ పద్భ్యాం పాదౌ చ తిసృభిర్జంఘానాభికటిం త్రి
భిః । మృదైకయా శిరః క్షాళ్య తిసృభిః కుర్యాత్ ప్రక్షాళనమ్ ॥ మృత్తికా
వసమాదిష్టా త్వార్ద్రామలకమాత్రతః । గోమయస్య ప్రమాణం తత్తేనాంగం
లేపయేత్తతః ॥ ప్రక్షాళ్యాదద్యవిధివత్తతః స్నాయాత్సమాహిత ఇతి ॥
దక్షః ॥ మృద్గోమయాదిభిర్దేహమలం ... స్నానకాలే తథాపి
... స్నిగ్ధలేపం వివర్జయేత్ ॥ ప్రక్షాళ్యం ... మృద్భిరద్భి
శ్శనైశ్శనైః । ఆపాదమస్తకం దేహం తథైవ క్షాళయేద్బుధ ఇతి ॥ కాయ
క్షాళనాదనంతరకృత్యమాహ శౌనకః ॥ గాయత్ర్యా ...
దేవా ఇతి మృదమభిమంత్రయేత్ - తతో యత ఇంద్ర ...
క్షోపి మృధ ఇదం సు మే జనా ఇతి ప్రతిమంత్రం ప్రతి దిశం క్షిపేత్ - పూర్వాదిక్ర
మేణ ॥ తతః సమార్జనం కుర్యాన్మృదా పూర్వం తు మంత్రవిత్ - అశ్వక్రాం
త ఇత్యాదయో మృద్గ్రహణమంత్రా యజుర్వేదే ప్రసిద్ధాః - పునశ్చ గోమయమే

నైవమగ్రమగ్రమిత్యబ్రువన్ । అగ్రమగ్రంచరంతీనా మోషధీనాంవనేవనే। యాతద్వృషిపత్నీనాం సురభీకాంశరీరతః - ఉత్పన్నం లోకసౌఖ్యార్థం పవిత్రంకాయశోధనమ్ । త్వన్మేశోకాంశ్చ రోగాంశ్చ పాపానినుద గోమ యేతిగోమయమంత్రః ॥ కాండాత్కాండాదితి ద్వాభ్యా మంగ మంగ ముపస్పృశేత్ ॥ దూర్వయేతి శేషః - అపామార్గనమసాహ రాత్ మ మదుష్టం భయన్నద ॥ స్వాహేత్యంగమంగమ్మార్జయన్నుపస్పృశేత్ - అథహిరణ్యశృంగ మాపో దేవీరిత్యుప ఉపస్థాయ - సుమిత్రాన అపఇత్యుప స్పృశ్య స్వాదుమిత్యాత్రిః బహిః క్షిపేత్ - ఇంద్రశుద్ధఇత్యాపః ప్రవి శ్యానసాదపేత్ - తత్ర గాయేతసామాని అపివా వ్యాహృతీ జపేత్॥ ఇతవసిష్ఠః ॥ ఏతెనతమితి ద్వాభ్యాం తీర్థాన్యావాహయేచ్ఛచిః । కురు క్షేత్రంగయాంగంగాం ప్రభాసంనైమిశం తథా ॥ శంఖః ॥ ప్రపద్యేవరు ణం దేవమంభసాంపతిమీశ్వరమ్ । యాచితం దేహిమేతీర్థం సర్వపాపని వృత్తయే ॥ తీర్థమావాహయిష్యామిసర్వాఘవినిషూదనమ్ । సాన్నిధ్య మస్మింస్తోయే క్రియతాంమదనుగ్రహాత్ ॥ రుద్రాన్ప్రపద్యేవరం సర్వా నప్సుషదస్తథా । ఆపఃపుణ్యాఃపవిత్రాశ్చ ప్రపద్యేవరుణంతథా ॥ శమయ త్వాశుమేపాపం రక్షంతుచసదైవమామితి ॥ వసిష్ఠః ॥ ఆపోహిష్ఠేనసూ క్తేనపదాదివఇత్యపి । తథాహిరణ్యవర్ణాభిః పావమానీభిరంతతః॥ త తోర్కమీక్ష్యచోంకారం నిమజ్యాంతర్జలెబుధః । ప్రాణాయామాంశ్చ కుర్వీత గాయత్రీంచాఘమర్షణమ్ ॥ ప్రపద్యాస్మూర్ధ్ని చతథామహావ్యా హృతిభిర్జలమితి ॥ సంగ్రహే ॥ సంకల్పసహస్రంపరమాం దేవీమితిమా ర్వాం శిరసినిధాయాశ్వక్రాం తెరథక్రాంతఇతిమృదం గృహీత్వా ఉద్ధృతా సివరాహేణేతిహస్తాభ్యాంయాచేత - హిరణ్యశృంగమితి ద్వాభ్యాంగత్వాసుమి త్రానఆప ఓషధయస్సంత్వితి ఉదకాంజలిం శిరసినిధాయ స్వాదుర్మి తాన్త స్తానిత్యుదకాంజలిం నైఋత్యాందిశి నిరస్య జలస్థఏవ నమోగ్న యేప్సుమ తఇతి తీర్థంనమస్కృత్యోపస్థాయ యాదపాంత్రహరమిత్యమేధ్యాంశందషి

ణతోఽసిరస్యాత్యాశనాదితి ద్వాభ్యాం పాణినా ప్రదక్షిణ ముదక మావృత్య ఇ
మంమేగంగ ఇతి గంగాద్యాదశనదీస్స్నానజలే ఆవాహయేత్ ॥ అథజలే
విహితశ్రోత్రదృఙ్నాసికాముఖాంగం నిమజ్య - ఋతంచ సత్యంచేతి ఋచ
మఘమర్షణసూక్తం ప్రాణాయామేన త్రిర్జపేత్ - అస్యసూక్తస్యమధుచ్ఛం
దసోఘమర్షణ ఋషిః - అనుష్టుప్ఛందః - భావవృత్తః పరమాత్మా దేవ
తా- భావస్యసత్తామాత్రస్యబ్రహ్మణోవృత్తం జగత్సృష్టిః సూక్తస్యప్రతిపా
ద్యం- తతఉత్తరాభి స్తిసృభి ర్యత్పృథివ్యామిత్యాభిః స్నాత్వా అవజ్వల
తిత్యప ఆచమ్య ఆకార్యకార్యవకీర్ణేతి పునస్స్నాత్వా రహస్యకృతపాపక్ష
యార్థం రజోభూమిరితి పునస్స్నాత్వా ఆక్రాంత్సముద్ర ఇతి జపేత్ .ఏష
స్నానవిధిః ప్రోక్తః సర్వాఘౌఘనిషూదనః ॥ వ్యాసః ॥ అంగుష్ఠాం
గుళిభిశ్చైవ శ్రోత్రదృఙ్నాసికాముఖమ్ । పిధాయమగ్నః ప్రస్రోతః త్రిర్జపే
దఘమర్షణమ్ ॥ ద్రుపదానామ గాయత్రీం వేదే వాజసనేయకే । సకృదం
తర్జలేజప్త్వా బ్రహ్మహత్యాం వ్యపోహతి ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యోఽపి. హ
త్వాతు లోకానిమాం త్రీన్పఠేదఘమర్షణమ్ । యథాశ్వమేధావభృ
త ఏవం తం మనురబ్రవీత్ ॥ అఘమర్షణసూక్తస్య ఋషిరేకోఘమర్షణః।
ఛందోఽనుష్టుప్తథా దేవో భావవృత్తస్తుకీర్తితః ॥ ఋతంచేతి తృచస్యార్థం
మనసైవవిచింతయేత్ । ద్రుపదానామగాయత్రీంయజుర్వేద ప్రతిష్ఠితామ్॥
అంతర్జలే త్రిరావృత్త్యముచ్యతే బ్రహ్మహత్యయా । సవ్యాహృతికాంగా
యత్రీం ప్రణవం వాజలే జపేత్ ॥ ధ్యాయేన్నారాయణం దేవంసర్వపాపప్ర
శాంతయే । ఆపఃపాణౌసమాదాయ తాసు జప్త్వా ద్రుపదామృచమ్ ॥ తత్తోయం
భూమౌవిన్యస్యసర్వపాపైః ప్రముచ్యతే । గౌతమః గాయత్రీం పచ్ఛోఽర్ధర్చ
శః సమంతాదితి త్రిరంతర్జలే జపన్ - సర్వస్మాత్పాపాత్ప్రముచ్యతే।
అవివాహ్యావ్యాహృతీస్త్రిరంతర్జలే జపన్సర్వస్మాత్పాపాత్ప్రముచ్యతే ఇతిమనుః॥
అంతర్జలేజపన్నగ్నిం త్రిః కృత్వాత్వఘమర్షణమ్ । ద్రుపదాం వా వర్తయే
త్త్రి నాయంగౌరితివా ఋచం॥ సవ్యాహృతికాం సప్రణవాం గాయత్రీం త్రిర్జ

పేత్తథా । ఆవర్తయేద్వా ప్రణవం స్మరేద్వా విష్ణుమవ్యయమ్ ॥ ధ్యాయేన్నారాయణం దేవం స్నానాదిషు చ కర్మసు। ప్రాయశ్చిత్తం హి సర్వస్య దుష్కృతస్యేతి వై శ్రుతిః ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ జలమధ్యే స్థితో విప్రః శుద్ధభావాత్ హరిం స్మరేత్। తద్విష్ణోరితిమంత్రేణ మజ్జేదప్సు పునః పునః ॥ గాయత్రీ వైష్ణవీ హ్యేషా విష్ణోస్సంస్మరణాయ వై ॥ చంద్రికాయాం ॥ విష్ణోరాయతనం హ్యాపః స హ్యపాంపతిరుచ్యతే । తస్మాదేవ సునాపస్స్వాప స్నాత్వా తం హ్యప్సు సంస్మరేత్ ॥ ఆపోహిష్ఠేతి తిసృభిర్యథావదనుపూర్వశః । హిరణ్యవర్ణా ఇతి చ ఋగ్భిశ్చతసృభిస్తథా ॥ శన్నో దేవీరితి తథా శన్న ఆపస్తథైవ చ । ఇదమాపః ప్రవహతేత్యేవం చ సముదీరయేత్ ॥ ఏవం సమ్మార్జనం కృత్వా ఛందస్సర్షిం స దేవతమ్ । అఘమర్షణసూక్తస్య సంస్మరేత్ప్రయతస్తథా ॥ తతోంభసి నిమగ్నస్తు త్రిః పఠేదఘమర్షణమ్ । ప్రదద్యాన్మూర్ధ్ని తథా మహావ్యాహృతిభిర్జలమితి ॥ వసిష్ఠః ॥ ఆపో హి ష్ఠేతి సూక్తస్య ద్రుపదాదివ ఇత్యపి । తథా హిరణ్యవర్ణాభిః పావమానీభిరంతతః ॥ తతోర్కమీక్ష్యేదోంకారం సముజ్జ్వలంతర్జలే బుధః । ప్రాణాయామాంశ్చ కుర్వీత గాయత్రీం చాఘమర్షణమ్ ॥ యోనేన విధినా స్నాతి యత్ర కుత్రాంభసి ద్విజః । స తీర్థఫలమాప్నోతి తీర్థే తు ద్విగుణం ఫలమితి॥ విష్ణురపి ॥ తతోప్సు మగ్నస్త్రిరఘమర్షణమ్ - తద్విష్ణోః పరమం పదమితి సావిత్రీం వా యుంజతే మన ఇత్యనువాకం వా పురుషసూక్తం వా స్నాత్వా ఆర్ద్రవాససా దేవర్షితర్పణమంతస్థ ఏవ కుర్యాదితి ॥ వ్యాసః ॥ మృద్గోమయాభ్యామాలిప్య తల్లింగాదేవమంత్రితః । ప్రక్షాళ్యాచమ్య విధివత్ తతస్స్నాయాత్సమాహితః ॥ ప్రేక్ష్య సోంకారమాదిత్యం త్రిర్నిమజ్జేజ్జలాశయే। ఆచాంతః పునరాచామేన్మంత్రేణానేన మంత్రవిత్ ॥ అంతశ్చరసి భూతేషు గుహాయాం విశ్వతో ముఖః । త్వం యజ్ఞస్త్వం వషట్కార ఆపో జ్యోతీ రసోమృతమ్ ॥ తతస్సమ్మార్జనం కుర్యాదాపోహిష్ఠామయోభువః । ఇదమాపః ప్రవహత వ్యాహృతిభిస్తథైవ చ ॥ తతోభిమంత్రితం తీర్థమాపోహిష్ఠాదిమంత్రకైః । అంతర్జ

లగతో మగ్నో జపేత్త్రిరఘమర్షణమ్ ॥ ద్రుపదాం వా త్రిరభ్యస్యేద్వ్యాహృ
తీం ప్రణవాదికమ్ । సావిత్రీం వా జపేద్విద్వాన్ తద్విష్ణోః పరమం పదం ॥
ఆవర్తయేద్వా ప్రణవం దేవం వా సంస్మరేద్ధరిమ్ । ద్రుపదాదివ యో మంత్రో
యజుర్వేదప్రతిష్ఠితః ॥ అన్తర్జలే త్రిరావృత్య సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే । య
థాశ్వమేధః క్రతురాట్ సర్వపాపప్రణాశనః । తథాఘమర్షణం సూక్తం
సర్వపాపాపనోదనమితి బోధాయనః । అథ హస్తౌ ప్రక్షాళ్య కమండలుం మృ
త్పిండం చ సంగృహ్య తీర్థం గత్వా త్రిః పాదౌ ప్రక్షాళయేత్ త్రిరాత్మానమథ
హైకే బ్రువతే శ్మశానమాపో దేవగృహం గోష్ఠం యత్ర చ బ్రాహ్మణా అప్రక్షా
ళ్య పాదౌ తన్న ప్రవేష్టవ్యమిత్యథాపో హి ప్రపద్యంతే హిరణ్యశృంగం వరు
ణం ప్రపద్య ఇతి ద్వాభ్యామంజలినోదకం హరంతి ॥ సుమిత్రా న ఆప ఓష
ధయః సంత్విత్యాండశంతురకం యస్యాం దిశి ద్వేష్యో భవతి దుర్మిత్రాస్త
స్మై భూయాసుర్యోఽస్మాన్ ద్వేష్టి యం చ వయం ద్విష్మ ఇతి అథాప ఉపస్పృశ్య
నమోఽగ్నయేఽప్సుమత ఇత్యుపస్థాయ త్రిః ప్రదక్షిణముదకమావర్తయతి-
యోఽపాం క్రూరమితి ॥ ఇమం మే గంగ ఇతి తీర్థమావాహ్యాద్భిర్మార్జయతి ఆ
పోహిష్ఠా మయోభువ ఇతి తిసృభిర్హిరణ్యవర్ణా ఇతి చతసృభిః పవమానః సువ
ర్జన ఇత్యేతేనానువాకేన మార్జయిత్వాంతర్జలమగతోఽఘమర్షణేన త్రీ
న్ప్రాణాయామాన్ ధారయేత్ । ఋతం చ సత్యం చేత్యేతదఘమర్షణం త్రిరం
తర్జలే పఠేత్ ॥ సర్వస్మాత్పాపాత్ప్రముచ్యతే ॥ ఆయం గౌః పృశ్నిరక్ర
మీదిత్యేతామృచం త్రిరంతర్జలే పఠన్- సర్వస్మాత్పాపాత్ప్రముచ్యతే । అపి
వా ప్రణవమేవ త్రిరంతర్జలే పఠన్ సర్వస్మాత్పాపాత్ప్రముచ్యత ఇతి మృత్తి
కాస్నానమప్యుక్తం బోధాయనేన ॥ అథాతో మృత్తికాస్నానవిధిం వ్యాఖ్యా
స్యామః బ్రహ్మచారిగృహస్థవానప్రస్థపరివ్రాజకానామశ్వక్రాంతే సహస్రప
రమా దేవీతి భూమిం దూర్వాభిర్మంత్రైర్యోద్ధృతాసీత్యుద్ధృత్యేత్యాది ॥ తతో
లోష్ఠమాదాయ కాండాత్కాండాదితి ద్వాభ్యాం దూర్వామాదాయ మృత్తికే
హన మే పాపమితి మూర్ధ్ని లోష్ఠం ప్రతిష్ఠాప్య యత ఇంద్రస్వస్తిదా స్వస్తిన ఇం

దో॥ వృద్ధశ్రవాస్త్రాతారమింద్రమాపాంతమన్యుశ్చపరంమృత్యో అనుపరేహీతి
షడ్భిః ప్రతిమంత్రంప్రతివిశం లోష్ఠముత్సృజ్య గంధద్వారామితి లోష్ఠమా
దాయఉదుత్యంజాతవేదసమితిలోష్ఠమాదిత్యం దర్శయిత్వా శ్రీర్మేభజతు-
అలక్ష్మీర్మేనశ్యతు- ఇతిశిరఃప్రదక్షిణీకృత్య । సహస్రశీర్షేతి శిరఆలిప్య వి
ష్ణుముఖాఇంద్రగ్రీవా మోజో గ్రీవాంమహాసంద్రో వజ్రబాహూరితి- బాహూ
సోమానంస్వరణమితికుక్షౌ శరీరంయజ్ఞశ్రమలమితిశరీరంనాభిర్మే చిత్తంవి
జ్ఞానమితినాభిమాలింత ఉన్యరితి కరంవిష్ణోర్లలాట మసీతిస్పృష్ట్వా వరుణస్య
స్తంభనమసీతి కుక్షిం అవంతసంధావిత్యండౌ పురుషోరాజ ఇత్యూరూజం
ఘాభ్యామితిజంఘయోరిదంవిష్ణురితి త్రీణిపదేతి ద్వాభ్యాంపాదౌసజోషా ఇం
ద్రేతి శేషందూర్వాసహితంశిరసినిధాయహిరణ్యశృంగమితితీర్థం గత్వా
సుమిత్రానఆపఓషధయఇతి ఆత్మానమభిషించేదుదకాంజలిమాదాయలోష్ఠ
దేశేదుమిత్రాస్తస్మైభూయాసురితిప్రథమం యోస్మాంద్వేష్టిఇతిద్వితీయం
యంచవయంద్విష్మఇతితృతీయమాపోహిష్ఠామయోభువఇతితిసృభిఃహిరణ్య
వర్ణాః శుచయః పావకాఇతితిసృభిః పవమానః సువర్జన ఇత్యేతేనాను
వాకేనమార్జయిత్వానమోఽగ్నయేప్సుమతేనమఇతి నమస్కృత్య యదపాం
క్రూరమితి అద్భిస్త్రిరావృత్త్య ఇమంమేగంగేతి అపోభిమంత్ర్య ఋతంచస
త్యంచేత్యఘమర్షణసూక్తేనాపోవగాహేతదేవాన్పృషీన్పితౄంస్తర్పయి
త్వాశుచీవోహవ్యేతివస్త్రమద్భిః ప్రోక్ష్య దేవస్యత్వేతివస్త్రమాదాయ అవ
ధూతంరక్షఇత్యవధూయఉదుత్యంజాతవేదసమితివస్త్రమాదిత్యందర్శయి
త్వావహంతీతి వాసః పరిధాయ ద్విరాచమేత్ ॥ భూతప్రేతపిశాచాయే
యేభూతా యేనిశాచరాః । తేషాంసర్వేవిరోధేన బ్రహ్మకర్మసమారభ
ఇతి ॥ దర్భాసనంప్రతిష్ఠాప్యత్రీన్ ప్రాణాయామాన్ ధారయిత్వాష్టో త్త
రశతంగాయత్రీంజపేత్ - బ్రాహ్మణఃపూతోభవతి - గోవధ గురుతల్పగ
మనస్వర్ణస్తేయసురాపానాది సర్వపాపప్రణాశనమితి విజ్ఞాయతే ॥ ధ్యా
త్వానారాయణందేవం ప్రపద్యతఇతిఇత్యాహ భగవాన్ బోధాయనః ఇతి॥

అనుకల్పమాహ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ య ఏష విస్తరః ప్రోక్తః స్నానస్య విధిరుత్తమః । అసామర్థ్యాన్న కుర్యాత్తు ఉపాయవిధిరుచ్యతే ॥ స్నానమంతర్జలే చైవం మార్జనాచమనే తథా । జలాభిమంత్రణం చైవ తీర్థస్య పరికల్పనం ॥ అఘమర్షణసూక్తేన త్రిరావృత్తేన నిత్యశః । స్నానాచరణమిత్యేతదుపదిష్టం మహాత్మభిరితి ॥ తీర్థపరికల్పనమాహ వసిష్ఠః ॥ చతుర్హస్తసమాయుక్తం చతురశ్రం సమంతతః । ప్రకల్ప్యావాహయేద్గంగాం మంత్రేణానేన మంత్రవిత్ ॥ విష్ణోః పాదప్రసూతాసి వైష్ణవీ విష్ణుదేవతా । పాహి నస్త్వేనసస్తస్మాదాజన్మమరణాంతికాత్ ॥ తిస్రః కోట్యర్ధకోటీ చ తీర్థానాం వాయురబ్రవీత్ । దివి భువ్యంతరిక్షే చ తాని మే సంతు జాహ్నవీతి ॥ స్మృత్యంతరే ॥ చతురశ్రం తీర్థపీఠం పాణినోల్లిఖ్య వారిషు । ఆవాహయామి త్వాం దేవీత్యావాహ్య తత్ర జాహ్నవీం ॥ ఇమం మే గంగ ఇత్యుక్త్వా పుణ్యతీర్థాని చ స్మరేత్ । స్నానం ప్లవంగమస్యైవ కృతం విధివివర్జితమ్ ॥ వృథా ద్విజన్మనస్తస్మాద్విధినా స్నానమాచరేదితి స్మరణాత్ ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ నాన్యోన్యం పృష్ఠతో మజ్జేన్న లింపేత్పృష్ఠతో మిథః । స్నాత్వా న ధావయేద్దంతాన్న మృజ్జ్యాద్వాససా ముఖమ్ ॥ అవగాహ్య జలే నగ్నః స్త్రియం యః పరిశోధయేత్ । కృద్ధాస్తత్ర నివర్తంతే దేవాః పితృభిస్సహ ॥ రత్నావళ్యాం ॥ దర్శే స్నానం న కుర్వీత మాతాపిత్రోస్తు జీవతోః । కుర్వంస్తత్ర నిరాచష్టే పిత్రోరున్నతి జీవితే । న రాత్రౌ మృత్తికాస్నానం నైవ భౌమార్కవారయోః ॥ సంధ్యయోర్నైవ గోమూత్రం న శుద్ధ్యై గోమయం నిశి । దివాంబు గోశకృన్మూత్రైశ్శుద్ధిర్నిశ్యంబుభస్మభిః ॥ నాంబు హన్యాన్న నిందేన్న తీర్థే తీర్థాంతరం స్మరేత్ । సంకల్ప్యైవ తథా కుర్యాత్స్నానదానవ్రతాదికమ్ ॥ అన్యథా పుణ్యకర్మాణి నిష్ఫలాని భవంతి వై । భరద్వాజః । సంకల్పరహితం కర్మ యత్స్మృతిశ్రుతిచోదితమ్ । యతో యద్యత్ఫలం తస్య తస్య సంకల్పాత్తత్సమాచరేత్ ॥ పాదౌ కరౌ చ ప్రక్షాళ్య సముపస్పృశ్య వాగ్యతః । ప్రాఙ్ముఖోదఙ్ముఖో వాపి స్థిత్వా దర్భాసనే శుచిః ॥ సదర్భహస్తో జానూర్ధ్వే దక్షిణే

దక్షిణోత్తరే । కృత్వావారాదిసంస్మృత్య ఏతత్కర్మకరోతియత్ ॥ స్వమాంసేతుసంస్మృత్య తత్సంకల్పఇతీరితః । స్నానమదితతనేత్రస్యకర్ణరోగయుతస్యచ ॥ నయుక్తంచతథాఽజీర్ణభుక్తవత్సుపగహిణామ్ । అనాతస్యోశ్చేత్స్మృతెద్యస్తు సప్రపశ్చాద్దసమ్మతః ॥ ప్రాయశ్చిత్తీభవేదేవలోకే భవతినిందితఇతి ॥ భృగుః ॥ నైకవాససానచద్వీపే నాంతరేనకదాచన । శ్రుతిస్మృత్యుదితంకర్మ నకుర్యాదశుచిః క్వచిత్ ॥ తత్రిగాత్రిహ్యాద్వీపమాహ సఏవ ॥ వృషభైకశతంచైవగవాంతిష్ఠత్యసంశయః । నతద్ధన హతద్వీపమిత్రబ్రహ్మవిదోవిదురితి ॥ మనుః ॥ నిత్యంస్నాత్వాశుచిఃకుర్యాద్దేవర్షిపితృతర్పణమ్ ॥ ఇతి జాబాలిః ॥ దేవాన్బ్రహ్మఋషీంశ్చైవ తర్పయేదక్షతోదకైః । తర్పయేత్తుపితౄన్భక్త్యా సతిలోదకచందనైః ॥ యమః ॥ తిలదర్భసమాయుక్తంస్వధయాయత్ప్రదీయతే । తత్సర్వమమృతంభూత్వా పితౄణాముపతిష్ఠతఇతి ॥ ఇతిమాధ్యాహ్నికస్నానమ్.

—* అథనైమిత్తికవిషయస్నానమ్. *—

స్మృత్యర్థసారే॥ ఉచ్ఛిష్టాద్యుపఘాతేషుహ్యాస్పృశ్యస్పర్శనేషుచ । గ్రహసంక్రమణాదౌచ స్నానంనైమిత్తికంస్మృతమ్ ॥ చండాలాదిస్పర్శనేతు శాస్త్యంవారుణమేవతు । శామ్యాంమలాపకర్షణంచ త్రిధాస్నానంచ వారుణమ్ ॥ ఇతరాణియథాయోగ్యం దేశకాలాద్యపేక్షయేతి ॥ గార్గ్యః ॥ కుర్యాన్నైమిత్తికంస్నానం శీతాభిఃకామ్యమేవచ । నిత్యంయాదృచ్ఛికంచైవ యథారుచిసమాచరేత్ ఇతి ॥ మనుః ॥ దివాకీర్త్యముదక్యాంచసూతికాం పతితంతథా । శవంతత్స్పృష్టినంచైవస్పృష్ట్వాస్నానేనశుద్ధ్యతీతి ॥ దివాకీర్త్యశ్చచండాలః ఉదక్యారజస్వలా ॥ అంగిరాః ॥ శవస్పర్శే యథోదక్యాంసూతికాంపతితంతథా। స్పృష్ట్వాస్నానేనశుద్ధిస్స్యాత్సచేలేననసంశయః ॥ గౌతమోపి ॥ పతితచండాలసూతకోదక్యాశవస్పృష్టితత్స్పృష్ట్యుపస్పర్శనేసచేలఉదకోపస్పర్శనాచ్ఛుద్ధ్యేదితి ॥ అనేనపతితాదిస్పృష్టినమారభ్య తృతీయస్యాపిసచేలస్నానమిత్యుక్తంభవతి ॥ స్మృత్యంతరేపి ॥ శవచండా

లకాలే దక్యాస్పృష్టతత్స ష్ట శ్చ సచేలస్నానకు తి ॥ చంద్రికా
డా సూతికోదక్యా తి ఏ ఏతెషా మేవసంస్పృశ్చైత
న్యాయ త్య తి॥ ఏవకారః టధూమాదిస్పృష్టితత్స్పృష్టిన్యాయనివృత్త్య
॥ తథాచ తత్రైవ ॥ ఘటధూమస్పృశంవాంతంవివిక్తం క్షురకర్మణి॥
మైథునాదరితారంచ స్పృష్ట్వాస్నానంనవిద్యతె॥ యత్తుసంవర్తః
త్స్పృష్టినంస్పృశేద్యస్తుస్నానంతస్యవిధీయతె । ఊర్ధ్వమాచమనం ప్రోక్తం
ద్రవ్యాణాంప్రోక్షణంతథేతి। యదపివ్యాసః॥ ససూతకంసమృతకం ప్రసూ
తాంవారజస్వలామ్। స్పృష్ట్వా యాచ్చతత్స్పృష్టంతత్స్పృశ్యాదాచ
మేచ్ఛథఇతి ॥ తదబుద్ధిపూర్వవిషయం॥ తథాచంద్రికామాధవీయయో॥ అ
బుద్ధిపూర్వంసంస్పర్శె ద్వయోస్స్నానంవిధీయతె । త్రయాణాం బుద్ధిపూ
ర్వాతుతత్స్పృష్టిస్యాయకల్పనేతి ॥ చతుర్థస్యత్వాచమనమెవ । ఉపస్పృ
శేచ్చతుర్థస్తు తదూర్ధ్వం ప్రోక్షణం మతమితి మరీచి స్మరణాత్ । య
త్తుకూర్మపురాణే ॥ చండాలసూతకోదక్యా సంస్పృష్టంసంస్పృశేద్యది॥
ప్రమాదాత్తతఆచమ్య జపంకుర్యాత్సమాహితః ॥ తత్స్పృష్టస్పృష్టినంస్పృ
ష్ట్వాబుద్ధిపూర్వంద్విజోత్తమః । ఆచమెతవిశుద్ధ్యర్థంప్రాహ దేవఃపితామహ
ఇతి ॥ యదపిదేవలెనోక్తం ॥ సంస్పృశ్యాశుచిసంస్పృష్టం ద్వితీయంవా
పిమానవః । హస్తౌపాదౌచతోయెన ప్రక్షాళ్యాచమ్య శుద్ధ్యతీతి । యదపి
వృద్ధశాతాతపేనోక్తం॥ అశుచింయత్స్పృశెదన్యఏకఏవసదూష్యతి॥ తత
స్స్పృష్టోనదూష్యేతసర్వద్రవ్యేష్వయంవిధిరితి ॥ ఏతత్సర్వంచండాలాది
స్పర్శవిషయమితి ॥ మాధవీయె ॥ చండాలాదివ్యతిరిక్తాశుచిస్పర్శవిష
యమితితెన్నైతదెవంచండాలాదిస్పర్శేత్రితయస్యాచమనవిషయంకామవిష
యంతత్స్నానపరవచనంకామవిషయంద్వితీయస్యాచమనందండాద్రిస్పర్శ
విషయంచండాలాదివ్యతిరిక్తశవధూమాద్యశుచిస్పర్శే ఏవ స్నానం ద్వితీ
యస్యత్వాచమనమేవఇతివ్యవస్థా॥ అత్రపరాశరః ।దుస్స్వప్నంయదిపశ్యేత్తు
వాంతేచక్షురకర్మణి । మైథునే ప్రేతధూమేచ స్నానమేవవిధీయతే ... మై

౦విషయం॥ తదాహశాతాత

పేస్మృతమ్॥అన్యథాతుతథా.

ష్యవదతి॥ అన్యథావవిక్వచిత్ స్నానంస్మర్యనె। అష్టమ్యాంచ చతుర్దశ్యాం దివాపర్వణిమైథునమ్। కృత్వాసచేలస్నానంతు వారుణీభిశ్చ మార్జయేత్ ఇతి॥ కాత్యాయనః॥చండాలసూతికోదక్యాపతితాశ్శవాకృషువాశ్చ్స్పృష్ట్వాస్నాత్వాశుచిం(పెతంఅనుగమ్యానలంస్పృశేదితి ॥ ఏతత్ప్రమాదసంస్పర్శవిషయం । పతితం సూతికామంత్యం శవంస్పృష్ట్వాచ కామతః । స్నాత్వాసచేలంస్పృష్ట్వాగ్నిం ఘృతంప్రాశ్యవిశుధ్యతి ॥ శవస్పర్శందివాకీర్తించితింయూపంరజస్వలామ్ । స్పృష్ట్వాప్రమాదతోవిప్రః స్నానంకృత్వావిశుధ్యతీతి స్మరణాత్ ॥ పరాశరోపి ॥ చైత్యవృక్షశ్చితిర్యూపశ్చండాలస్సోమవిక్రయీ । ఏతాంస్తు బ్రాహ్మణస్పృష్ట్వా సవాసాజలమావిశేదితి ॥ అతేర్యోగ్యాశ్మశానంచైత్యంతత్రసమారోపితవృక్షశ్చైత్యర్థః ॥సంవర్తోపి ॥ చండాలం పతితంస్పృష్ట్వా శవమంత్యజమేవచ । ఉదక్యాంసూతికాంనారీం సవాసాస్నానమాచరేదితి ॥ ఆపస్తంబః॥ చండాలోపస్పర్శనేసంభాషాయాం దర్శనేనచ దోషస్తత్ర ప్రాయశ్చిత్తమవగాహనమపాముపస్పర్శనం సంభాషాయాం బ్రాహ్మణసంభాషా దర్శనేజ్యోతిషాం దర్శనమితి ॥ ఉపస్పర్శనేసత్యపామవగాహనం ప్రాయశ్చిత్తమిత్యాహ॥ వ్యాసః॥ చండాలపతితౌదృష్ట్వానరఃపశ్యేత్తు భాస్కరమ్ । స్నాతస్తుతౌ సమాలోక్య పునస్స్నానేనశుద్ధ్యతీతి ॥ చండాలాదీనాం వ్యవధానే దేశపరిమాణమాహ॥ పరాశరః॥ యుగంయుగద్వయంచైవత్రియుగంచచతుర్యుగమ్। చండాలసూతికోదక్యా పతితానామధఃక్రమాత్ ॥ తతస్సన్నిధిమాత్రేణ సచేలస్నానమాచరేత్ । స్నాత్వావలోకయేత్సూర్యమజ్ఞానాత్స్పృశతేయదితి॥ అథక్రమాద్విపరీతక్రమాత్ ॥ యుగపరిమాణాలోకవ్యవహారాత్ అవగంతవ్యమితి॥మాధవీయె ॥ నవపదం రథయుగమష్టపద వనోయుగమితి ॥ శాకిశాః ప్రతీయంతె ॥ ఉక్తవ్యవధానాభావేసచేలస్నానం - అజ్ఞానాస్నా

త్రిస్పృశ్యనే సూర్యావలోకనమధికమిత్యర్థః ॥ బుద్ధిపూర్వాంగస్పర్శే తు స
చేలస్నానమగ్నిస్పర్శనం ఘృతప్రాశనంచ పూర్వోక్తం ద్రష్టవ్యం - అంగ
స్పర్శేన మజ్జనసంఖ్యాపిస్మర్యతే॥ వృషలం చాన్త్యజాతం చ చండాలం పతితం
తథా ॥ ఋతావభిప్లుతాం నారీం స్పృష్ట్వా స్నానం సమాచరేత్ । ఏకం చ నవ
కం చైవ ద్వాత్రింశత్త్రింశకం తథా ॥ ద్వాత్రింశచ్చ క్రమేణైవ మజ్జనం తు విధీ
యత ఇతి ॥ స్మృత్యంతరే ॥ చండాలస్య చతుష్షష్టి పదంశ్రేణ్యాః శతద్వయం ।
ద్వాత్రింశాచ్చాథ వాతస్య మనశ్శుద్ధిమాచరేత్ ॥ అవిజ్ఞాతే రజస్స్రావే మలవ
ద్వస్త్రయోగృహే । స్పృష్టం యద్వస్తు తద్దుష్టం నష్టం సన్నికర్షత ఇతి । అ
స్పృశ్యస్పర్శనే చైవ త్రయోదశ నిమజ్జనం । ఆచమ్య ప్రయతః పశ్చాత్ స్నానం
విధివదాచరేత్ ॥ ఇతి భరద్వాజవచనం అంగస్పర్శనాభావవిషయం చండా
లాది వ్యతిరిక్తాస్పృశ్యస్పర్శనవిషయం చ ॥ వ్యాసః ॥ సూతికా పతితో
దక్యా చండాలశ్చ చతుర్థకః । యథాక్రమం పరిహరేదేకద్విత్రిచతుర్యు
గమితి ॥ అత్ర వ్యాసపరాశరవచనయోర్విరోధే వికల్పో ద్రష్టవ్యః - యత్తు॥
చండాలం పతితం చైవ దూరతః పరివర్జయేత్ । గోవాలవ్యజనాద్వాధో స
వాసా జలమావిశేదితి । వైయాఘ్రపాదవచనం తత్సంకటాదివిషయం ॥ య
దాహ సంవర్తకః ॥ సంకటే విషమే చైవ దుర్గే చైవ విశేషతః । హట్టపత్తన
మార్గే చ యథాసంభవమిష్యతే ॥ తృణకాష్ఠాదిఘాతేన వ్యవధానేఽపి తత
థా ॥ గోవాలవ్యజనేనాపి స్నానం తత్ర న విద్యత ఇతి ప్రచేతాః ॥ వస్త్రాంత
రితసంస్పర్శే సాక్షాత్స్పర్శో విధీయతే । సాక్షాత్స్పర్శనే యత్ప్రోక్తం త
ద్వస్త్రాన్తరితేఽపి చేతి ॥ అంగిరాః ॥ యస్తు ఛాయాం శ్వపాకస్య బ్రాహ్మణో
హ్యధిగాహతి । తత్ర స్నానం ప్రకుర్వీత ఘృతం ప్రాశ్య విశుద్ధ్యతి । చండాల
పతితచ్ఛాయాం స్పృష్ట్వా స్నానం సమాచరేత్ । స్మృతిరత్నే ॥ ఛాయాయామం
త్యశ్వపాకాదేః స్పృష్ట్వా స్నానం సమాచరేత్ । చత్వారింశత్పదాదూ
ర్ధ్వం ఛాయాదోషో న విద్యతే । ఏకాంశాఖం సమారూఢ చండాలాదిర్య
థా భవేత్ ॥ బ్రాహ్మణస్తత్ర నివసన్ స్నానేన శుచితామియాదితి । శాఖః

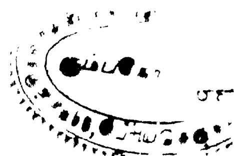
గ్రహణం సజాతీయద్రవ్యోపలక్షణార్థం ॥ అతఏవ చంద్రికాయాం ॥ తాన్నై
సంస్తరఏకస్మిన్ నస్పృశ్యైస్సహాతిష్ఠతి । అస్పృష్టస్సంరద్వృష్టోఽస్మీత్యేవంబ్రూయాద
స్తుమస్యతఇతి । తాణ్డే తృణనిర్ణితే ॥ ఆపస్తంబః ॥ యాదృశస్యాస్తర
ణాసంస్పృశన్నాసప్రయతాన్ ప్రయతో మన్యేత తృణకాష్ఠేషు నిఖాతే
ష్వితి ॥ అత్రహరదత్తః ॥ పతితచండాలసూతికోదక్యాశవస్పృష్టతత్స్పృ
ష్ట్యుపస్పర్శనే సచేలస్నానమితి ॥ గౌతమః ॥ తస్మిన్విషయేదముచ్యతే ॥ శయ
నతియా ఆసనతయావా స్పృష్టఆస్తీర్ణః పలాలాదిసంఘాత ఆస్తరః యతా
ది శ్లక్ష్ణతయాపలాలాదేర్మూలాగ్రవిభాగోనజ్ఞాయతే సయాదృశ్యా సా
స్వస్తరశ్చేతి యాదృశస్తరః - తస్మిన్ పతితాదిష్వాసీనేషు యథా కశ్చిత్ప్రి
యతఉపవిశేత్ నచ తాన్స్పృశేత్ ॥ తత్ర యథాప్రయతఆత్మానఃమన్యతే ప్రి
యతోఽస్మీతి తథైవం మన్యేత నైవంవిధేవిషయే తథా తృణకాష్ఠేషు బాధాయా
నిఖాతేషు తస్పృష్టాన్యాయేన భవతీతి ॥ స్నానే చ నిమిత్తాంతరముక్తం చ
తుర్వింశతిమతే బౌద్ధాన్ పాశుపతాన్ జైనాన్ లోకాయతికకాపిలాన్ ।
విక్రమస్థాన్ద్విజాన్శూద్రాన్ లోకాయతికనాస్తికాన్ ॥ అక్రమస్థాన్ద్వి
జాన్శూద్రాన్సవాసాజ్జలమావిశేత్ । అవకీర్ణోఽవిమన్యంచస్పృష్ట్వాస్నా
నేనశుద్ధ్యతి ॥ స్పృష్ట్వా దేవలకంచైవ సవాసాజలమావిశేత్ । దేవార్చనప
రోయస్తు విత్తార్థీ వత్సరత్రయమ్ ॥ సవై దేవలకో నామ హవ్యకవ్యేషు గర్హి
తః ॥ యమః ॥ శునా చైవశ్వపాకేన మృతనిర్హరణేన వా । తేషాంతుస్పృ
ష్టమాత్రేణ సచేలం ప్లావయేద్ద్విజః ॥ దుస్స్వప్నే దుర్జనస్పర్శేఽభ్యుదితే
స్నానమాచరేత్ ॥ అభ్యుదితే శయానస్యాదిత్యోదయే ॥ స్మృత్యంతరే ॥
స్పృష్ట్వా రుద్రస్య నిర్మాల్యం సవాసాప్లుత్య శుచిః ॥ సంవర్తః ॥ శ్వవరా
హఖరాన్స్పృష్ట్వా వృకగోమాయువానరాన్ । కాకకుక్కుట గృధ్రాంశ్చ
స్పృష్ట్వా స్నానం సమాచరేత్ ॥ హారీతః ॥ చాతకం కుక్కుటం కాకం శ్వసృ
గాలశివావృకాన్ । చితిధూమశ్మశానాని విద్వరాహఖరాశుచీన్ ॥ [illegible]
ణానమంత్యంచస్పృష్ట్వాస్నానంవిధీయతే ॥ పైఠీనసిః ॥ కాకోలూకస్పృ

శ్వానే స్నానం మూత్ర పురీష కరణే సచేలస్నానం మహా వ్యాహృతిభి
ర్హోమశ్చేతి ॥ అంగిరాః ॥ కృత్వా మూత్రపురీషం వా యదా నైవోదకం
భవేత్ । స్నాత్వా లబ్ధోదకః పశ్చాత్సచేలస్తు విశుధ్యతీతి ॥ సంగ్రహే ॥ గా
త్ర్యాశ్చ స్పర్శమాత్రే తు సరటః కృకలాసయోః । శుభే వాప్యశుభే వాపి సచే
లస్నానమాచరేత్ ॥ మనుః ॥ నారం స్పృష్ట్వాస్థి సస్నేహం సవాసా జలమా
విశేత్ । ఆచామేదేవ నిస్స్నేహం గామాలభ్యార్కమీక్ష్య వేతి ॥ విష్ణుః ॥ భ
క్ష్యవర్జం పంచనఖం తదస్థి సస్నేహం చ స్పృష్ట్వా స్నాయాదితి - శవస్పర్శ
విశేషమాహాపస్తంబః ॥ శునోపహతం సచేలోవగాహేత ప్రక్షాల్య వా
తం దేశమగ్నినా సంస్పృశ్య పునః ప్రక్షాల్య పాదావాచమ్య ప్రయతో భవతీతి వ్య
వస్థిత వికల్పోయం - యథాహ మనుః ॥ ఊర్ధ్వం నాభేః కరౌ ముక్త్వా యదంగ
ముపహన్యతే । తత్ర స్నానవిధిః ప్రోక్తో హ్యధః ప్రక్షాళనం స్మృతమితి ॥ విష్ణు
రపి ॥ నాభేరధః కరాగ్రం వా శునా యద్యుపహన్యతే । ప్రక్షాల్య తదభిజ్వా
ల్య పునరాచమ్య శుధ్యతి ॥ నాభేరూర్ధ్వం శునా స్పృష్టో లిప్తో మత్స్యేన వా పు
నః । ప్రక్షాల్య మృద్భిరంగాని సచేలస్నానమర్హతి ॥ శాతాతపః ॥ రజక
శ్చర్మకృచ్చైవ వ్యాధజాలోపజీవినౌ । నిర్ణేజకశ్చ నటకస్తథా శైలూషక
స్తథా ॥ ముఖేభగస్తతో వాచా గ్రామ్యకుక్కుట సూకరౌ । ఏతైర్యదం
గం స్పృష్టం స్యాచ్ఛిరోవర్జం ద్విజాతిషు ॥ తోయేన క్షాళనం కృత్వా ఆచాం
తః ప్రయతో భవేదితి ॥ అత్రాపి శునా సహచర్యాత్ ... గ్రహణం నాభేరూ
ర్ధ్వాంగోపలక్షణార్థం ॥ జాతూకర్ణోపి ॥ ఊర్ధ్వం నాభేః కరౌ ముక్త్వా
యదంగం స్పృశతే ఖగః । స్నానం తత్ర ప్రకుర్వీత శేషం ప్రక్షాల్య శుధ్యతీతి ॥
ఖగః పక్షీ శంఖః ॥ రథ్యాకర్దమతోయేన ష్ఠీవనాద్యేన వా తథా । నాభే
రూర్ధ్వం నరస్స్పృష్టః సద్యస్స్నానేన శుధ్యతీతి ॥ వ్యాసః ॥ కాకవానరమా
ర్జారఖరోష్ట్రాణాం శునాం తథా । సూకరాణామమేధ్యానాం స్పృష్ట్వా స్నా
నం సచేలకం ॥ విష్ణుః ॥ అ[illegible] స్పృష్టం తథా [illegible] సేదహా ॥ ఊ
ర్ధ్వం నాభేస్త్రిరాత్రం స్యాదమేధ్యస్పర్శనే విధిరితి ॥ మనుః ॥ ఉచ్ఛైవిడా

ంస్పృష్ట్వాతతఃస్నాత్వావిశుధ్యతి । భోజనేకర్మకాలేచవిధిరేష ఉదా
హృతః ॥ ఇతరాంగస్పర్శే త్వాచమనమేవ ॥ మార్జారమూషికస్పర్శేక
ర్మకుర్వన్నుపస్పృశేదితి బృహస్పతిస్మరణాత్ ॥ అకర్మకాలేమార్జార
స్పర్శనేనాశుద్ధిః - తథాచమనుః ॥ మార్జారశ్చైవదర్వీచ మారుతశ్చ స
దాశుచిః ॥ పరాశరోఽపి ॥ మార్జారమక్షికాకీటపతంగక్రిమిదర్దురాః ।
మేధ్యామేధ్యంస్పృశంతోఽపి నోచ్ఛిష్టంమనురబ్రవీత్ । యదాపునరశుద్ధ ఏవ
సర్వాన్ స్పృశతి తదావిశేషో దేవలేనదర్శితః ॥ పాషండంపతితంచాంత్య
మున్మత్తంశవదాహకమ్ । సూతికాంస్రావికాంనారీంరజసాచపరిప్లుతామ్ ॥
శ్వకుక్కుటవరాహాంశ్చగ్రామ్యాన్ సంస్పృశ్యమానవః । సచేలస్సశిరాస్స్నా
త్వాతదానీమేవశుధ్యతి ॥ అశుద్ధస్స్వయమేవైతాన్ విశుద్ధస్తుయదిస్పృశేత్ ।
విశుధ్యత్యుపవాసేన తదాకృచ్ఛ్రేణవాపునరితి ॥ స్రావికాప్రసవస్య అకార
ణ్యాది - ఏతద్బుద్ధిపూర్వస్పర్శవిషయం ॥ తథాచకూర్మపురాణం ॥ ఉచ్ఛి
ష్టోఽపినచాచాంతః చండాలాదీన్స్పృశేద్ద్విజః । ప్రమాదాద్వై జపేత్స్నా
త్వాగాయత్ర్యష్టసహస్రకమ్ ॥ చండాలపతితానాంతు కామాద్యస్సంస్పృ
శేద్ద్విజః । ఉచ్ఛిష్టస్తత్రకుర్వీత ప్రాజాపత్యం విశుద్ధయే ॥ అనేనైవాభి
ప్రాయేణ విష్ణురపి ॥ అనుచ్ఛిష్టేనసంస్పృష్టే స్నానంయేనవిధీయతే । తే
నైవోచ్ఛిష్టసంస్పృష్టఃప్రాజాపత్యేనశుధ్యతీతి ॥ సంవర్తోఽపి ॥ కృతేమూ
త్రపురీషేచభుక్త్వోచ్ఛిష్టేతథాద్విజః । శ్వాదిస్పృష్ట్వాజపేద్దేవ్యాస్సహ
స్రంస్నానపూర్వకమ్ ॥ చండాలాద్యైస్తుసంస్పృష్టఉచ్ఛిష్టస్తుద్విజోత్తమః ।
గోమూత్రయావకాహారః షడ్రాత్రేణవిశుధ్యతీతి ॥ పరాశరః ॥ అనుచ్ఛి
ష్టేనశూద్రేణస్పర్శే స్నానంవిధీయతే । తేనోచ్ఛిష్టేనసంస్పృష్టః ప్రాజాప
త్యంసమాచరేత్ ॥ ఉచ్ఛిష్టోచ్ఛిష్టసంస్పర్శః శునాశూద్రేణవాద్విజః । ఉ
పోష్యరజనీమేకాంపంచగవ్యేనశుధ్యతి ఇతి ॥ అనుచ్ఛిష్టస్యవిప్రస్య అనుచ్ఛి
ష్టశూద్రస్పర్శేనస్నానమాత్రం - ఉచ్ఛిష్టశూద్రస్పర్శే కృచ్ఛ్రం - ఉచ్ఛిష్ట
స్యద్విజస్యాన్యేనోచ్ఛిష్టేనద్విజేనశునావానుచ్ఛిష్టేనశూద్రేణవాచండాల

స్పృశ్యేతదహోపవాసః-పంచగవ్యప్రాశనంచేత్యర్థః॥చండాలంపతితంవ్యాసం
ఉదక్యాంసూతికాంతథా।దృష్ట్వాభుక్త్యంతరేస్నాయాన్మౌనస్త్రాకృత్యతంజ
పేత్॥ఉచ్ఛిష్టవదనోవిప్రశ్శూద్రాదీన్నావలోకయేత్। అవలోకప్రమాదా
చ్చసహస్రైర్భుక్తవాన్భవేత్॥భరద్వాజః॥శావేశవగృహంగత్వాశ్మశానే
వాంతరేపివా।ఆతురవ్యంజకంకృత్వాసచేలోజలమావిశేత్ ॥ ఆతురవ్యంజ
నంమృతవిషయమిలాపాది-పరాశరః॥అస్థిసంచయనాత్పూర్వంరుదిత్వా స్నా
నమాచరేత్ । అంతర్దశాహేవిప్రస్యహ్యూర్ధ్వమాచమనంభవేదితి॥ శి
రస్నాభ్యుత్థణంప్రోక్తంబాలస్యాచమనంస్మృతమ్ । రజస్వలాదిసంస్పర్శే
స్నానమేవకుమారకః॥ శిశురాదంతజననాదాచౌలాద్బాలకస్స్మృతః। కు
మారస్తువిజ్ఞేయోబుధైరామౌంజిబంధనాత్ ॥ నిమిత్తాంతరమాహ సఎ
వ ॥ తస్మిన్నాచమనంకుర్యాత్ యత్రాథాండేథభుక్తవాన్। యద్యుచ్ఛిష్టశ
నాచాంతోసౌభుక్తవానాసనాత్తతః ॥ స్నానంసద్యఃప్రకుర్వీతసోన్యథాప
తితోభవేదితి ॥ సఎవ ॥ వృకశ్వానసృగాలాద్యైర్దష్టశ్చేత్తుద్విజోత్త
మః। స్నాత్వాజపేత్సగాయత్రీంపవిత్రాంవేదమాతరమ్ ॥ గవాంశృంగో
దకస్నానం మహానద్యాస్తుసంగమే । సముద్ర దర్శనాద్వాపి శునాదష్ట
శ్శుచిర్భవేత్ ॥ వేదవిద్యావ్రతస్నాతశ్శునాదష్టోద్విజోత్తమః । సహి
రణ్యోదకేనస్నాత్వాఘృతంప్రాశ్యవిశుద్ధ్యతి ॥ సవ్రతస్తుశునాదష్టో యస్త్రి
రాత్రముపావసేత్ । ఘృతంకుశోదకంపీత్వావ్రతశేషంసమాపయేత్ ॥ అ
వ్రతస్సవ్రతోవాపిశునాదష్టోభవేద్ద్విజః । ప్రణిపాతాద్భవేత్పూతోవిప్రైశ్చ
క్షుర్నిరీక్షితః । శునాజిహ్వావలీఢస్య నఖైర్విలిఖితస్యచ ॥ అద్భిః ప్ర
క్షాళనంప్రోక్తంఅగ్నినాచోపచూళనమ్। శునాతుబ్రాహ్మణేదష్టేజంబుకేన
వృకేణవా। ఉదితంగ్రహనక్షత్రం దృష్ట్వాసద్యః శుచిర్భవేత్ ॥ కృష్ణపక్షే
యదాసోమోనదృశ్యేతకదాచన । యాందిశంవ్రజతేసోమస్తాందిశంచావ
లోకయేత్ ॥ అసద్బ్రాహ్మణకేగ్రామేశునాదష్టోద్విజోత్తమః । వృషంప్రద
క్షిణీకృత్యసద్యస్స్నాత్వావిశుద్ధ్యతి ఇతి ॥ వృకఆరణ్యకశ్వావా ఆదిశబ్దే

నచ రాహోదయో వర్జ్యంత్తే । తైర్దర్శనే స్నాత్వా గాయత్ర్యా శతం జ పేత్ ॥ ఏతచ్చా [illegible] స్నానాదికమాచ రేత్ తత్ర శృంగోద [illegible] గాయత్ర్యా శత వార మభిమంత్రితేన శృంగోదకేన [illegible] సంగమ స్నానే సముద్ర దర్శనా నామియం మధ్యమో [illegible] దేన వ్యవస్థా - సత్ర తాత్రతాంబుధావిప్రాన్ ప్రణిపత్య పరీక్ష్య [illegible] ప్రాయశ్చిత్తాకరణేన పూతా భవంతి॥ అన్యస్మిన్నాప్యే బ్రాహ్మణప్రణిపాత నిరీక్షణయో స్థానే వృషభ ప్రదక్షిణస్నానే ద్రష్టవ్యం ॥ యశ్శునా న దష్టః - కింతు నాసికయా ఘ్రాతః జి హ్వయావలీఢః నఖైర్వా విలిఖితః ఏతేష్వేవాపి తంప్రదేశం ప్రక్షాళ్య వహ్ని నా సంతాప్య శుద్ధాస్స్యురితి మాధవీయే వ్యాఖ్యాతం - శాతాతపోపి॥ గవాం శృం గోదక స్నానాన్మహానదీసంగమాత్సముద్రదర్శనా ద్వాపి శునా దష్టః శుచిర్భ వేత్ ॥ అవ్రతస్సవ్రతో వాపి శునా దష్టస్తు యో ద్విజః । హిరణ్యోదకమిశ్రం తు ఘృతం ప్రాశ్య విశుధ్యతీతి ॥ వసిష్ఠః ॥ బ్రాహ్మణస్తు శునా దష్టో నదీం గత్వా సముద్రగామ్ । ప్రాణాయామత్రయం కృత్వా ఘృతం ప్రాశ్య విశుధ్యతీతి॥ అంగిరాః ॥ బ్రహ్మచారీ శునా దష్టస్త్రిరాత్రేణైవ శుధ్యతీతి। గృహస్థాస్తు ద్వి రాత్రేణ ఏకాహేనాగ్నిహోత్రవాన్ ॥ నాభేరూర్ధ్వం తు దష్టస్య తదేవ ద్విగుణం భవేత్ । తదేవ త్రిగుణం వక్త్రే మూర్ధ్ని చేత్స్యాచ్చతుర్గుణమ్ క్షత్రవిట్ఛూద్రయోనిస్తు స్నానేనైవ శుచిర్భవేత్ । ద్విగుణం తు వనస్థస్య త థా ప్రవ్రజితస్య చ । బ్రాహ్మణీ తు శునా దష్టా సోమే దృష్టిం నిపాతయేత్ ॥ య దా న దృశ్యతే సోమః ప్రాయశ్చిత్తం తదా కథమ్ । యాం దిశం తు గతస్సోమ స్తాం దిశం త్వవలోకయేత్ ॥ సోమమార్గేణ సా పూతా పంచగవ్యేన శుధ్య తి ॥ అరుణోదయాత్పూర్వభావి స్నానం నిషేధతి పరాశరః ॥ భాస్కర స్యకరైః పూతం దివాస్నానం రాహోరన్యత్ర దర్శనాత్ ॥ స్నానం దానం జపో హోమాః కర్తవ్యా రాహుదర్శనే । అన్యథా త్వశుచీ రాత్రిస్తస్మాత్తాం పరివర్జయేత్ ॥ మనుః ॥ న స్నానమాచరేద్భుక్త్వా నాతురో న మహానిశి ।

నవాసోభిస్సహాజస్రంనావిజ్ఞాతేజలాశయే ॥ నస్నానమాచరేద్భుక్త్వేతిదృ
ష్టార్థస్యస్నానస్యనిషేధః - నాతురఇత్యదృష్టార్థస్యైవ నవాసోభిరితిసవా
సాజలమావిశేదిత్యుక్తవిషయే - ప్రాతర్మధ్యందినయోశ్చసోత్తరీయ స్నా
నం॥ అత్రయాదృచ్ఛికాదౌ అంతర్వాససైవ సహస్నానమిత్యర్థః॥ పరాశ
రః ॥ మహానిశాతువిజ్ఞేయామధ్యస్థప్రహరద్వయమ్ । ప్రదోషపశ్చిమౌయామౌ
దినవత్స్నానమాచరేత్ ॥ ఏతచ్చాపద్విషయం ॥ అన్యథాభాస్కరస్య
కరైరిత్యనేనవిరుధ్యతే ॥ షట్త్రింశన్మతే॥ అపేయంహి సదాతోయం రా
త్రౌమధ్యమయామయోః । స్నానం తత్రనకుర్వీత కర్మైవాచమన క్రియాః॥
మూత్రోచ్చారేమహారాత్రే కుర్యాదాచమనం తు యః । ప్రాయశ్చిత్తీయ
తేవిప్రః ప్రాజాపత్యార్ధమర్హతీతి ॥ వృద్ధమనుః । ఆరోగ్యం దేవమారా
ధ్యబంధూనప్యనుసృత్యచ । భుక్త్వావ్యాధౌనచస్నాయాన్మృతేనాపిదశాస్వ
పి ॥ మేధాతిథిరపి ॥ నస్నాయాదుత్సవేతీతే మంగళే వినివర్తనే । అను
వ్రజ్యసుహృద్బంధూనర్చయిత్వేష్టదేవతాః ॥ నస్నానమాచరేత్ భుక్త్వా
నాతురోనమహానిశీతి ॥ కాలాదర్శేపి । అనువ్రజ్యేష్టబంధూంశ్చ వ్యాధౌ
భుక్త్యంతరంత్వితి । ఇష్టం దేవంసమభ్యర్చ్య వివాహంచమహోత్సవమ్॥
వినానిమిత్తంనస్నాయాత్ నిమిత్తేపినచాతురఇతి ॥ కామ్యనైమిత్తికేతు-
స్నానేమహానిశ్యప్యనిషిద్ధే॥ తథాచస్మృత్యర్థసారే॥ నమహానిశినిత్యార్థం
కామ్యంనైమిత్తికంభవేత్ । స్నాయాత్తుపూర్వమస్నాతో విశుద్ధేనజలేనచ॥
అస్పృశ్యస్పర్శనేస్నానం నిశ్యుష్ణేనజలేనచ । నద్యాం నాస్తమితేస్నా
యాత్ విశేషాన్మధ్యయామయోః ॥ అగ్నింప్రజ్వాల్యచస్నాయాత్ వాప్యా
దిషుమహాజలే । బ్రాహ్మణాగ్నిగవాంమధ్యే స్నానంవిజ్ఞాయ బుద్ధిమాన్॥ నిశి
స్నానంచ దానంచ నకుర్యాదగ్నినావినా ॥ మనుః ॥ రాహుదర్శన
సంక్రాంతివివాహాత్యయవృద్ధిషు । స్నానదానాదికంకుర్యాత్ నిశికామ్యవ్ర
తేషుచ ॥ అత్యయోమరణం - వృద్ధిర్జననం - యోగయాజ్ఞవల్క్యోపి ॥
గ్రహణోద్వాహసంక్రాంతి యాత్రార్తిప్రసవేషుచ । స్నానంనైమిత్తికం

క్షేయం రాత్రావపి న దుష్యతి॥ అత్రిర్మరణం ॥ పరాశరోఽపి ॥ పుత్రజన్మ
నియజ్ఞే చ తథా సంక్రమణే రవేః ॥ రాహోశ్చ దర్శనే స్నానం ప్రశస్తం నా
న్యథా నిశీతి ॥ యజ్ఞోఽవభృతః ॥ స ఏవ ॥ రాత్రౌ చండాలాదిస్పర్శే శుద్ధిమా
హ - అస్తంగతే యదా సూర్యే చండాలం పతితాం స్త్రియమ్ । సూతికాం ప
తితం స్పృష్ట్వా కథం శుద్ధిర్విధీయతే॥ జాతవేదస్సువర్ణం చ సోమమార్గం
విలోక్య చ । బ్రాహ్మణానుమతశ్చైవ స్నానం కృత్వా విశుధ్యతి ॥ శుక్లపక్షే
సోమోఽవిలోకనీయః ॥ తదభావే వహ్నిః - తదభావే సువర్ణం- తస్యాప్య
భావే సోమమార్గః - తేషామన్యతమం విలోక్య విప్రైరనుజ్ఞాతః స్నాయా
దిత్యర్థః - రాత్రిస్నానే తు విశేషమాహ యమః ॥ విప్రం స్పృష్ట్వా ని
శాయాం తు ఉదక్యాం పతితం తు వా। దివానీతేన తోయేన స్నాపయేదగ్నిసన్ని
ధౌ ॥ తోయేన స్వర్ణసహితేనేతి శేషః ॥ తథా చ పరాశరః ॥ దివాహృతం
తు యత్తోయం కృత్వా స్వర్ణయుతం తు తత్ । రాత్రౌ స్నానే తు సంప్రాప్తే
స్నాయాదనలసన్నిధౌ ॥ దేవలోఽపి ॥ దివాహృతైర్జలైః స్నానం నిశి కు
ర్యాన్నిమిత్తతః । నిక్షిప్య చ సువర్ణం వై సన్నిధాప్య చ పావకమితి ॥ కా
త్యాయనః ॥ ప్రవేశాద్వరుణస్యాప్సు న రాత్రౌ జలముద్ధరేత్ । అన్యత్ర ధా
మ్న ఇత్యేవం తత్రస్థే స్నానమిష్యతే ॥ ధామ్నో ధామ్న ఇతి సమంత్రకోద్ధరణా
దన్యత్ర జలం నోద్ధరేత్ ॥ తత్రస్థే జలే స్నాయాదిత్యర్థః అత్రాపి విశేషమా
హ పరాశరః ॥ యది గేహే న తోయం స్యాత్తావచ్ఛుద్ధిః కథం భవేత్ । ధామ్నో
ధామ్నేతి మంత్రేణ గృహ్ణీయాదగ్నిసన్నిధౌ ॥ రాత్రౌ గృహాంశుభిః పూతం
దివా పూతం తు భానునా । అనేనైవ విశుధ్యేత తథా రాత్రౌ యథా దివేతి ॥
సంవర్తః ॥ ఆపో నిశి న గృహ్ణీయాద్గృహ్ణన్నపి కదాచన । ఉద్ధృత్యాగ్నిము
పర్యా*థ ధామ్నో ధామ్న ఇతీరయేదితి ॥ మరీచిః॥ దివాహృతం తు యత్తో
యం గృహే యస్య న విద్యతే । ప్రజ్వాల్యాగ్నిం తతః స్నాయాన్నదీపుష్క
రిణీషు చేతి ॥ కాలాదర్శే-నిమిత్తతో వినా స్నాయాద్రాత్రౌ న ద్యాం దివాహృ

*అపః

త్రైః తజ్జప్త్వైస్తదభావే తు స్వర్ణం క్షిప్త్వా తదంభసి ॥ ప్రజ్వాల్య వహ్నిమథ్యర్ణే తదభావే సమంత్రకమ్। నిశాహృత్యై గ్జప్త్వై స్నాయాదితి శాస్త్రీయనిశ్చయః ఇతి॥

—* అథగ్రహణస్నానమ్, *—

మహాభారతే॥ గంగాస్నానంప్రకుర్వీత గ్రహణేచంద్రసూర్యయోః। మహానదీషుచాన్యాసుస్నానంకుర్యాద్యథావిధి ॥ శంఖః ॥ వాపీకూపతటాకేషుగిరిప్రస్రవణేపివా । నద్యాంనదేదేవఖాతేసరసీషూద్ధృతాంబుని॥ ఉష్ణోదకేవాథస్నాయాద్గ్రహణేచంద్రసూర్యయోః ఇతి ॥ఉష్ణోదకస్నానమాతురవిషయం ॥ ఆదిత్యకిరణైః పూతంపునఃపూతంచవహ్నినా । అతోవ్యాధ్యాతురస్స్నాయాత్ గ్రహణేప్యుష్ణవారిణేతివ్యాఘ్రస్మరణాత్।పరాశరః॥ సర్వంగంగాసమంతోయం రాహుగ్రస్తేదివాకరే । సోమగ్రహే తథైవోక్తం స్నానదానాదికర్మసు ॥ వ్యాసోపి॥ సర్వంగంగాసమంతోయంసర్వే బ్రహ్మసమాద్విజాః । సర్వంభూమిసమందానం గ్రహణే చంద్రసూర్యయోరితి ॥ శౌనకః ॥ స్వధుర్న్యాతు సమానిస్యుః సర్వాణ్యంభాంసి భూతలే । కూపస్థాన్యపిసోమార్క గ్రహణేనాత్రసంశయః ॥ మార్కండేయః ॥ శీతముష్ణోదకాత్పుణ్యంవారణ్యమపరోదకాత్ । భూమిష్ఠముద్ధృతాత్పుణ్యంతతఃప్రస్రవణోదకమ్ । తతోపిసారసంపుణ్యంతతఃపుణ్యంనదీజలమ్ ॥ తీర్థతోయంతతఃపుణ్యంమహానద్యంబుపావనమ్ । తతస్తతోపిగంగాంబుపుణ్యంపుణ్యస్తతోంబుధిరితి ॥ వృద్ధవసిష్ఠః ॥ గవాంకోటిప్రదానేనసమ్యగ్దత్తేనయత్ఫలమ్ । గంగాస్నానేతత్ఫలంస్యాద్రాహుగ్రస్తేనిశాకరే ॥ పునస్తత్రైవోదాహృతమ్ । చంద్రసూర్యగ్రహేచైవయోవగాహేత జాహ్నవీమ్ ॥ సస్నాతఃసర్వతీర్థేషుకిమర్థమటతేమహీమితి। యత్రక్వాపిజలేస్నానాకరణే ప్రత్యవాయమాహ వసిష్ఠః ॥ గ్రహణే సంక్రమేవాపి నస్నాయాద్యదిమానవః ॥ సప్తజన్మనికుష్ఠీస్యాద్దుఃఖభాగీచజాయతఇతి ॥ శాతాతపః ॥ స్నానందానంతథాశ్రాద్ధం అనంతం రాహుదర్శనే ॥ అత్రహిరణ్యేనామేనవాశ్రాద్ధంకుర్యాత్ ॥ తథాహ బోధాయనః ॥ అన్నాభావే

ద్విజాథావేప్రవాసేపుత్రజన్మని । హేమశ్రాద్ధం సంగ్రహేచ కుర్యాచ్ఛూద్రస్సదైవహి ॥ వ్యాసః ॥ ఆపద్యనగ్నౌ తీర్థేచ గ్రహణే చంద్రసూర్యయోః । ఆమశ్రాద్ధం ద్విజోదద్యాచ్ఛూద్రోదద్యాత్సదైవహీతి ॥ దేవలః ॥ యథాస్నానంచదానంచ సూర్యస్యగ్రహణేదివా । సోమస్యాపి తథారాత్రౌ స్నానదానంవిధీయతే ॥ యద్గ్రహణనిమిత్తమాశౌచంతత్స్నానేననివృత్యతేతదుక్తం బ్రహ్మాండపురాణే ॥ ఆశౌచంజాయతేన్నౄణాం గ్రహణేచంద్రసూర్యయోః। రాహుస్పర్శేతయోస్స్నాత్వాదానాదౌకల్పతేనరః॥ సర్వేషామేవవర్ణానాంసూతకంరాహుదర్శనే । స్నాత్వాకర్మాణికుర్వీతపక్వమన్నంవివర్జయేత్ ॥ గ్రహణకాలేతత్పూర్వం వాయత్పక్వం తత్సూతకాన్నం - తత్తుపశ్చాదపినభుంజీతేత్యర్థః ॥ వృద్ధవసిష్ఠః ॥ సర్వేషామపివర్ణానాం నిమిత్తంరాహుదర్శనే । సచేలంతుభవేత్స్నానంసూతకాన్నంతువర్జయేదితి ॥ వ్యాఘ్రపాదః ॥ స్మార్తకర్మపరిత్యాగోరాహోరన్యత్ర సూతకే ॥ శ్రౌతకర్మణి తత్కాలం స్నాతశ్శుద్ధిమవాప్నుయాత్ ॥ జన్మమరణనిమిత్తాశౌచవానపిస్నానంకుర్యాదిత్యాహ ॥ వృద్ధవసిష్ఠః ॥ చంద్రసూర్యగ్రహే స్నాయాన్మృతకేసూతకేపివా । అస్నాయీ మృత్యుమాప్నోతి స్నాయీమృత్యున్నవిందతి ॥ అత్రస్నానంశ్రాద్ధదానాదేరప్యుపలక్షణం ॥ అతఏవాంగిరాః ॥ సర్వవర్ణాస్సూతకేపిమృతకేరాహుదర్శనే । స్నాత్వాశ్రాద్ధంప్రకుర్వీరన్దానంశాఠ్యవివర్జితమ్॥ సూర్యేందుగ్రహణంయావత్తావత్కుర్యాజ్జపాదికమ్ । నస్వపేన్నచ భుంజీత స్నాత్వా భుంజీతముక్తయోరితి ॥ కాలనిర్ణయేపి ॥ నైమిత్తికంతుకర్తవ్యంగ్రహణేచంద్రసూర్యయోః । యచ్ఛ్రాద్ధం బ్రాహ్మణానాంతు నరకీస్యాత్తతోన్యథా ॥ కామ్యానిచైవశ్రాద్ధాని శక్యంతే గ్రహణాదిష్వపీతి ॥ బ్రహ్మసిద్ధాంతే ॥ యావత్కాలశ్చపర్వణాంతే తావత్ప్రతిపదాదిమః । రవీందుగ్రహణానేహాస్సంపూర్ణోర్మిశ్రణాద్భవేత్॥ గ్రహణానేహాః గ్రస్తకాలః - ఆద్యంతయోస్స్నానం విహితం॥ కాలనిర్ణయే ॥ గ్రస్యమానే భవే

త్స్నానం గ్రస్తే హోమో విధీయతే । ముచ్యమానే భవేద్దానం ముక్తే స్నానం విధీయతే ॥ స్మృత్యంతరే ॥ గ్రస్యమానే రవౌ స్నాయాన్ముచ్యమానే నిశాకరే ॥ బ్రహ్మవైవర్తే ॥ స్నానం స్యాదుపరాగాదౌ మధ్యే హోమః సురార్చనమ్ । దానం జపశ్చ ముక్తే తు పునః స్నానం విధీయత ఇతి ॥ ఆదిమధ్యావసానేషు యద్యద్విహితం తస్య ఫలాతిశయ ఉక్తో బ్రహ్మపురాణే ॥ ఉపరాగే లక్షగుణం గ్రహణే చంద్రసూర్యయోః । పుణ్యం కోటిగుణం మధ్యే ముక్తికాలే త్వనంతకమితి ॥ స్మృత్యంతరే ॥ నాడ్యః షోడశ పూర్వేణ సంక్రాంతేస్తు పరేణ చ । రాహోస్తు దర్శనం యావత్పుణ్యకాల ఉదాహృత ఇతి ॥ వ్యాసః ॥ ప్రాక్పశ్చాత్సంక్రమేషూక్తః పుణ్యకాలో విభాగశః । చంద్రసూర్యోపరాగే తు యావద్దర్శనగోచర ఇతి ॥ యత్తు స్మర్యతే ॥ త్రిదశాః స్పర్శసమయే తృప్యంతి పితరస్తథా । మనుష్యా మధ్యకాలే తు మోక్షకాలే తు రాక్షసా ఇతి ॥ తద్గ్రహణే స్నానాదినా తృప్తిరిత్యేవంపరం- న తు మోక్షకాలే నిషేధపరం - ముక్తికాలే త్వనంతకమితి స్మరణాత్ ॥ వారవిశేషయోగే ఫలాతిశయమాహ ॥ వ్యాసః ॥ రవిగ్రహే సూర్యవారే సోమే సోమగ్రహే తథా ॥ చూడామణిరితి ఖ్యాతస్తత్రానంతఫలం భవేత్ । వారేష్వన్యేషు యత్పుణ్యం గ్రహణే చంద్రసూర్యయోః ॥ తత్పుణ్యం కోటిగుణితం గ్రస్తే చూడామణౌ స్మృతమితి ॥ జాబాలిః ॥ సంక్రాంతౌ పుణ్యకాలస్తు షోడశోభయతః కలాః । చంద్రసూర్యోపరాగే తు యావద్దర్శనగోచరాత్ ॥ గ్రస్తాస్తమయే । అస్తమయపర్యంతం దర్శనగోచరత్వాత్తావత్పుణ్యకాలో భవతి ॥ తత్ర మోచనస్నానమాహ భృగుః ॥ గ్రస్తావేవాస్తమానం తు రవీందూ ప్రాప్నుతో యది । తతః పరేద్యురుదయే స్నాత్వాభ్యవహరేన్నర ఇతి ॥ అహ్ని సూర్యగ్రహణం రాత్రౌ చంద్రగ్రహణం చేత్యేవం ప్రసిద్ధం సర్వజనానాం తాదృశగ్రహణే స్నానాదికముక్తం ॥ యత్తు కాలవిషయేణ ప్రాప్యమాణ జ్యోతిశ్శాస్త్రమాత్రప్రసిద్ధం గ్రహణం తత్ర స్నానాదిన కర్తవ్యం ॥ తదుక్తం కాలనిర్ణయే ॥ సూర్యగ్రహో యదా రాత్రౌ [illegible]

గ్రహస్యతు॥ తత్ర స్నానం న కుర్వీత దద్యాద్దానం న చ క్వచిత్ ॥ సంక్రా
న్తి స్నానాకరణే ప్రత్యవాయమాహ శాతాతపః॥ సూర్యసంక్రమణే పుణ్యే న స్నా
యాద్యది మానవః। సప్తజన్మసు రోగీ స్యాత్ దుఃఖభాగీ చ జాయత ఇతి॥ స ఏవ
సంక్రాన్త్యాం యాని దత్తాని హవ్యకవ్యాని మానవైః। తాని తస్య దదాత్యర్క
స్సప్తజన్మసు నిశ్చితమితి॥ మేషాదిషు ద్వాదశ రాశిషు సంక్రమేణ సంచరతః సూ
ర్యస్య పూర్వస్మాద్రాశేరుత్తరరాశౌ ప్రవేశః సంక్రమణం॥ తత్ర స్నానాద్యం
భూతసంక్రాన్తిముఖ్యస్యాసంభవాత్తత్సంబంధినౌ పూర్వోత్తరకాలౌ గృహీ
తవ్యౌ॥ తదాహ దేవలః॥ సంక్రాన్తిసమయః సూక్ష్మః దుర్జ్ఞేయః పిశితేక్షణైః
తద్యోగాదప్యధశ్చోర్ధ్వం త్రింశన్నాడ్యః ప్రకీర్తితా ఇతి ॥ సంక్రాన్తేః పూ
ర్వోత్తరకాలయోరేకైకస్మిన్ త్రింశద్ఘటికాః పుణ్యా ఇతి సామాన్యేనోక్తం
తత్ర విశేషం దర్శయతి వృద్ధవసిష్ఠః । అయనే ద్వే విషువే ద్వే చతస్రః షడశీత
యః ॥ చతస్రో విష్ణుపద్యశ్చ సంక్రాన్త్యో ద్వాదశ స్మృతాః। మృగకర్కట
సంక్రాన్తీ ద్వే ఉదగ్దక్షిణాయనే ॥ విషువే తు తులామేషౌ గోలమధ్యే తథో
పరాః॥ కన్యాయాం మిథునే మీనే ధనుష్యపి రవేర్గతిః । షడశీతిముఖాః ప్రో
క్తాః షడశీతిగుణైః ఫలైః ॥ వృషవృశ్చికకుంభేషు సింహే చైవ రవేర్గతిః । ఏ
తద్విష్ణుపదం నామ విషువాదధికం ఫలైః ॥ అతీతానాగతౌ పుణ్యే ద్వే ఉదగ్దక్షి
ణాయనే । త్రింశత్కర్కటకే నాడ్యో మకరే వింశతిస్స్మృతాః॥ వర్తమానే
తులే మేషే నాడ్యస్తూభయతో దశ । షడశీత్యామతీతాయాం షష్టిరుక్తాస్తు
నాడికాః । పుణ్యాయాం విష్ణుపద్యాం చ ప్రాక్పశ్చాదపి షోడశ ఇతి ॥
మృగో మకరః ॥ గోలమధ్యే అయనవిషువ గోలమధ్యే ॥ గోలం వనలం ॥
అతీతానాగత ఇతి ఉదగయనమతీతం సత్పుణ్యం భవతి । దక్షిణాయనమనాగ
తం పుణ్యం త్రింశదిత్యాదినా తదేవ స్పష్టీక్రియతే । కర్కటకసంక్రాన్తేః
ప్రాచీనాస్త్రింశద్ఘటికాః పుణ్యాః మకరసంక్రాన్తేరూర్ధ్వకాలీనా వింశతి
ఘటికాః పుణ్యా ఇత్యర్థః ॥ గాలవోపి ॥ స్థిరభే విష్ణుపదం షడశీతిముఖం ద్వి
తనుభే తులామేషవిషువం తికర్కటకే దక్షిణాయనం । మృగసౌమ్యకం సూ

ర్యఇతి ॥ భశబ్దవాచ్యోత్రరాశిః ॥ సూర్యేస్థిరరాశ్యాసితేసతి విష్ణు
తి । ద్విస్వభావరాశౌసూర్యేస్థితేసతిషడశీతిముఖంభవతి । తులామేషస్థి
విషువఇతి । సూర్యేకటకస్థేదక్షిణాయనం ॥ మృగమకరేసౌమ్యకం ॥సౌ
మదిఙ్నామకముత్తరాయనం । తైరేతైఃసంజ్ఞాభేదై రాశయోవ్యవహ్రి
యంతఇత్యర్థః ॥ బృహస్పతిః ॥ అయనేవింశతిఃపూర్వే మకరేవింశతిఃప
రే । వర్తమానేతులామేషే నాడ్యస్తూభయతోదశేతి । నాత్రత్రింశద్ఘటి
కావాదినాంవచనేనవిరోధఃశంకనీయః । సామాన్యవచనస్యాభ్యనుజ్ఞాప
రత్వాద్విశేషవచనోక్తఘటికాసంకోచఏవప్రశస్తః ॥ యాయాఃసన్నిహి
తానాడ్యస్తాస్తాఃపుణ్యతమాస్స్మృతాఇతి దేవలస్మరణాత్ । కేనాపినిమిత్తేన
సన్నిహితఘటికాస్వనుష్ఠానాసంభవేత్రింశద్ఘటికాః పరమావధిత్వేనాభ్య
నుజ్ఞాయంతే । షడశీతిముఖతోపిదీర్ఘావధిరభ్యనుజ్ఞాయతే ॥ భవిష్యో
త్తరేపి ॥ దశార్వాఙ్నాడికాఃపుణ్యాఃపశ్చాదపివిషౌవితి । షష్ఠినాడ్యోవ్యతి
తాసుషడశీతిషుపుణ్యదాః ॥ విష్ణుపద్యాంప్రశస్తాయాంప్రాక్పశ్చాదపిషో
శేతి । సంక్రాంతీనాంపూర్వోత్తరాపుణ్యకాలౌనిర్ణీతౌ ॥ తాశ్చసం
క్రాంతయః కదాచిదహ్నిభవంతి కదాచిద్రాత్రౌతద్భేదేనానుష్ఠాన భేద
మాహ ॥ వృద్ధవసిష్ఠః ॥ అహ్నిసంక్రమణేపుణ్యంఅహఃకృత్స్నంప్రకీర్తితం ।
రాత్రౌసంక్రమణేభానోర్దినార్ధంస్నానదానయోః ॥ అర్ధరాత్రా
దధస్తాచ్చేన్మధ్యాహ్నస్యోపరిక్రియా ।ఊర్ధ్వంసంక్రమణేచోర్ధ్వముద
యాత్ప్రహరద్వయం । పూర్ణేచేదర్ధరాత్రేతు యదాసంక్రమతేర
విః ॥ ప్రాహుర్దినద్వయంపుణ్యం ముక్త్వామకరకర్కటావితి । అహ్ని
యదాసంక్రాంతిర్భవతితదాకృత్స్నమహః పుణ్యమితివదత అర్ధరాత్రే
స్నానాదికంప్రతిషిధ్యతే । ఏవంసత్యుదయోత్తరకాల భావినిదక్షిణాయ
నేపూర్వభాగప్రాశస్త్యంబాధిత్వాఉత్తరభాగఅనుష్ఠానంభవతి । అస్తమా
నప్రాచీనక్షణభావిఃఉత్తరాయణేచ ఉత్తరభాగప్రాశస్త్యం పరిత్యజ్యపూ
ర్వభాగేనుష్ఠాతవ్యం । పూర్వోత్తరభాగప్రాశస్త్యంమధ్యాహ్నేసంక్రమ

ణవిషయం తత్రాహస్స్యైవ హేయోపాదేయభాగద్వయసంభవాత్॥ స్మర్యతే
చ॥ అహస్సంక్రమణే రాత్రౌ అనుష్ఠాననిషేధతః। ఉక్తకాలౌ వ్యవస్థా
ప్యౌ తద్వయాత్పూర్వపశ్చిమావితి - మకరన్యాయేనైవాస్తమయప్రాచీన
భావిషు షడశీతిముఖేష్వపి పూర్వభాగప్రాశస్త్యం ద్రష్టవ్యం॥ ఉభయభా
గప్రాశస్త్యమప్యేతేషు విషువద్విష్ణుపదేషు పూర్వత్రోత్తరత్ర వా స్వేచ్ఛయా
నుష్ఠాతవ్యం - ఉదయానంతరభావిషు తేషు పూర్వభాగప్రాశస్త్యహానిః అ
స్తమయప్రాచీనేషు తేషూత్తరప్రాశస్త్యబాధ ఇతి వివేకః॥ యదా రాత్రౌ
సంక్రమణం భవతి తదా రాత్రేః పూర్వస్య దినస్య ఉత్తరస్య వా అర్ధం ప్ర
హరద్వయం స్నానాదౌ పుణ్యం - కుత్ర పూర్వదినం కుత్రోత్తరమితి వీక్షా
యాం తదుభయమర్ధరాత్రాదిత్యనేన వ్యవస్థాప్యతే॥ ద్వితీయప్రహరస్య
చరమఘటికా తృతీయప్రహరస్య ప్రథమఘటికేత్యేతద్ఘటికాద్వయాత్మకః
కాలోఽర్ధరాత్రం తస్మాదర్ధరాత్రాదధః సంక్రమణే సతి పూర్వదినే మధ్యా
హ్నాస్యోపరి ప్రహరద్వయే క్రియా కార్యా అర్ధరాత్రాదూర్ధ్వం సంక్రమ
ణే సతి ఉత్తరకాలీనాదుదయాదూర్ధ్వం ప్రహరద్వయం పుణ్యం - పూర్ణే
చేదర్ధరాత్ర ఇతి యథోక్తఘటికాద్వయే సంక్రాంతౌ పూర్వోత్తర దినం
కృత్స్నం పుణ్యం - తదుక్తం భవిష్యోత్తరే॥ సంక్రమస్తు నిశీథే స్యాత్ షడ్యా
మాః పూర్వపశ్చిమాః। సంక్రాంతికాలో విజ్ఞేయః తత్ర స్నానాదికం చరే
దితి॥ అత్రాయం వ్యవస్థా॥ అర్ధరాత్రే యదా షడశీతిః స్యాత్తదేతద్వచ
నానుసారేణ పూర్వోత్తరదినద్వయస్య పుణ్యత్వాద్యద్యపి ఔత్సర్గికో వి
కల్పః ప్రాప్నోతి తథాప్యుత్తరదినే షష్టిఘటికాప్రాశస్త్య ప్రతిపాదక
ప్రాతస్వికవచనానుగ్రహబలాత్ తత్రైవానుష్ఠాతవ్యం - విషువయోర్విష్ణు
పదేషు చ ప్రాతస్వికవచనస్య పూర్వోత్తరభాగయోః సామ్యేన ప్రాశస్త్య
ప్రతిపాదకత్వాత్ పూర్వస్మిన్నుత్తరస్మిన్వా స్వేచ్ఛయానుష్ఠానమితి వికల్ప్య
తే - అయనయోస్తు ప్రకారాంతరం వక్ష్యతే॥ అయనవ్యతిరిక్తాసు దశసు
సంక్రాంతిషు మధ్యరాత్రాదూర్ధ్వం ప్రవృత్తాసు పరేద్యురనుష్ఠానమిత్యత్రన

తోపిసంశయః । అర్ధరాత్రాత్పూర్వం ప్రవృత్తాసు దశసుమధ్యే షడశీతి
వ్యతిరిక్తానాంషణ్ణాం పూర్వదినేనుష్ఠానమిత్యత్రాపినాస్తిసందేహః । షడ
శీత్యాంతుసామాన్య వచనేనపూర్వేద్యురనుష్ఠానప్రాప్తంషష్టిఘటికాప్రా
శస్త్యప్రతిపాదకప్రాశస్త్యకవచనేన పరేద్యుఃప్రాప్నోతిఅతఃసందేహః స
తిఅత్ర(పూర్వేద్యురనుష్ఠానమితినిర్ణయః ॥ విష్ణుపద్యాం ధనుర్మీనయు
గ్మకన్యాసుతైయదా । పూర్వోత్తరగతంరాత్రౌ భానోఃసంక్రమణంభ
వేత్ । పూర్వాహ్ణేపంచనాడ్యస్తు పుణ్యాఃప్రోక్తామనీషిభిః ॥ అపరా
హ్ణేతుపంచైవ శ్రౌతస్మార్తేచకర్మణీతి స్మృతేః । ధనుర్మీనేతునృయు
క్కన్యాసుషడశీతిషు । యుగ్మంమిథునం ॥ యదారాత్రౌపూర్వభాగగ
తంవిష్ణుపదీషడశీతిసంక్రమణం । తదాపూర్వేద్యురపరాహ్ణేపంచనాడ్యః
పుణ్యాః ఉత్తరభాగగతేసంక్రమణేపరేద్యుః పూర్వాహ్ణే పంచనాడ్యఃపు
ణ్యాఃనచైవం సతిప్రహరద్వయపుణ్యత్వవిరోధఇతివాచ్యం । పంచనా
డీవచనేనపుణ్యాతిశయస్యవాచ్యత్వాత్ ప్రహరద్వయవాక్యంతుపుణ్యమా
త్రాభిప్రాయమితి ॥ దేవీపురాణే ॥ అర్ధరాత్రేరసంపూర్ణేదివాపు
ణ్యమనాగతం । సంపూర్ణేఉభయోర్జ్ఞేయమతిరిక్తేపరేహనీతి ॥ దేవలో
పి॥ ఆసన్నసంక్రమంపుణ్యందినార్ధంస్నానదానయోః। రాత్రౌసంక్రమణే
భానోర్విషువత్యయనేదినే । రాత్రౌభానోః సంక్రమణేవిషువన్నామ
జాతేసతిసంక్రమణప్రత్యాసన్నదినార్ధం పుణ్యమయననామక సంక్రమణే
వాజాతేసతియథాయోగం కర్కటకేతథామకరేఉత్తరార్ధం పుణ్యంపూ
చ్చమధ్యందినాయనవిషయం । ఉదయాస్తమయప్రత్యాసన్నేష్వయనేక
త్సద్విదివసపుణ్యనిర్ణయః పూర్వమేవోక్తః ॥ అయనవ్యతిరిక్తేషు ద
సుసంక్రమణేషు రాత్రిభాగేషుయోనిర్ణయః తత్సర్వం పర్యుదస్యతివృ
ద్ధవసిష్ఠః ॥ ముక్త్వామకరకర్కటావితి । యాయాఃసన్నిహితానాడ్య
స్తాఃతాఃపుణ్యతమాస్మృతాఇతి॥ సామాన్యవచనేన రాత్రిసంక్రమణే
రాత్రావేవానుష్ఠానంప్రశస్తంతదపేక్ష్యదశసంక్రాంతిషుదివానుష్ఠానంవి

యమకరకటకయోః పర్యుదాసేసతి పూర్వ ప్రశస్తం రాత్ర్యనుష్ఠానమేవ పర్యవస్యతి ॥ ఏవంసతి రాత్రౌ సంక్రాంతిస్నానమభ్యుపగచ్ఛతామనునాపికశ్చిద్విషయవిశేషస్సముపద్యతే । తథాచమనుః । రాహుదర్శనసంక్రాంతివివాహాత్యయవృద్ధిషు। స్నానదానాదికం కార్యం నిశికామ్యవ్రతేషుచేతి ॥ సుమంతురపి ॥ రాత్రౌస్నానంనకుర్వీత దానంచైవవిశేషతః । నైమిత్తికంతుకుర్వీతస్నానందానంచరాత్రిషు । యజ్ఞేవివాహేయాత్రాయాంతథాదేవాద్యుపాసనే ॥ శ్రవణేచేతిహాసస్య రాత్రౌదానంప్రశస్యతే ॥ ఇతి ॥ నను యథోక్తపర్యుదాసగృహీతైర్మన్వాదివచనైర్మకరకర్కటకయోర్నిశ్యనుష్ఠానప్రాపణంశాస్త్రాంతరవిరుద్ధం ॥ తథాభవిష్యోత్తరే ॥ మిథునాత్కర్కిసంక్రాంతిర్యదిస్యాదంశుమత్యతః । ప్రభాతేవానిశీథేవాకుర్యాదహనిపూర్వతః । కార్మ్ముకంతుపరిత్యజ్య మకరంక్రమతేరవిః । ప్రదోషేవార్ధరాత్రేవా స్నానందానంపరేహనీతి ॥ వృద్ధగార్గ్యోఽపి ॥ యదాస్తమయవేళాయాం మకరంయాతిభాస్కరః । ప్రదోషేవార్ధరాత్రేవా స్నానందానంపరేహని ॥ అర్ధరాత్రేతదూర్ధ్వంవా సంక్రాంతౌదక్షిణాయనే । పూర్వమేవదినంగ్రాహ్యంయావన్నోదయతేరవిః । ప్రత్యూషేకర్కటేభానుః ప్రదోషేమకరేయది ॥ సంక్రమేత్షష్టినాడ్యస్తు పుణ్యాః పూర్వోత్తరాస్స్మృతాః॥ బృహస్పతిః ॥ మైవం ॥ ఏతేషువచనేషు రాత్ర్యామనుష్ఠానప్రతిషేధాప్రతీతేః దివసానుష్ఠానవిధానేనైవార్థాద్రాత్ర్యామనుష్ఠానప్రతిషేధకల్పనే పర్యుదాసానుగృహీత రాత్రిస్నానవిధాయకవచనానాంఆనర్థక్యంప్రాప్నోతి । తస్మాచ్ఛాస్త్రద్వయేన వికల్పప్రాప్తౌ తత్తద్దేశ ప్రసిద్ధశిష్టాచారేణవ్యవస్థేతి కాలనిర్ణయేనిర్ణీతం ॥ కేచిత్తు ॥ రాత్రౌసంక్రమణేపుణ్యందినార్ధం స్నానదానయోః । పూర్ణేచేదర్ధరాత్రేతు యదాసంక్రమతేరవిః । ప్రాహుర్దినద్వయంపుణ్యమిత్యేవంమకరకర్కటకయోరవిః ప్రసక్తాముక్త్వా మకరకర్కటయోరితి పర్యుదాసాత్తద్రాత్రౌమకరకర్కటసంక్రాంతౌ స్నానందానంతదహనిపూర్వ

...దినంగ్రాహ్యమితి తయోర్విశిష్యనిశ్చితత్వాద్రాత్రౌస్నానాదికం నకా ర్యం । రాత్రౌసంక్రమణంపుణ్యంరాహుదర్శనసంక్రమే । ఇత్యాదీనిరాత్రి స్నానవిషయాణివచనాని మకరకర్కటకన్యా సంక్రమవిషయాణి । అతస్త యోఃపూర్వపరదినేఏవస్నానం తదితరసంక్రమేషురాత్రౌ సంక్రమణేపు ణ్యందినార్ధంస్నానదానయోరితివిధానాత్ । వికల్పఇతికాలాదర్శాను సారిణఆహుః । ఉక్తస్యస్నానదానాదేరుక్తేష్వపికాలేషు విశేషమాహ శాతాతపః ॥ కుర్యాత్సదాయనేమధ్యేవిష్ణుపద్యాంవిషావితి । షడశీత్యా మంత్యభాగేస్నానాదివిధిమాదృతఇతి । అయనాదిషుయత్రయావాన్పుణ్య కాలఉక్తః తావంతంకాలంత్రేధావిభజ్యమధ్యే విష్ణుపద్యామిత్యాదిఅవ గంతవ్యం । అయనేసదాయావాన్ పుణ్యకాలఉక్తః తస్మిన్సర్వత్రకుర్యా దిత్యర్థః । తస్మిన్నపిమధ్యాదిభాగేయాః సన్నిహితానాడ్యః తాసాంపు ర్వోదాహృతవచనేనపుణ్యతమత్వంద్రష్టవ్యం ॥ గాలవస్తు ॥ మధ్యేవిషు తాందానంవిష్ణుపద్యాందక్షిణాయనేచాద్యేషడశీతిముఖేతేతత్రోదగయనే భూరిఫలోదయమితి। సంక్రాంతిషుఫలమాహ॥ వృద్ధవసిష్ఠః ॥ అయనేకోటి పుణ్యంచసహస్రంవిషువత్ఫలం।షడశీత్యాంసహస్రంతుఫలంవిష్ణుపదేషుచేతి।

—* రజస్వలాస్నానవిషయః. *—

రజస్వలాస్నానమాహ అంగిరాః॥ స్నానంరజస్వలాయాస్తు చతుర్థేహ్నినిర్దిశేత్ । కుర్యాద్రజసినివృత్తేత్వనివృత్తేపునః । పత్నీస్నాయాత్స్వస్మయేవా హవిర్భుక్తేతిశౌయిః । రజస్వలాచతుర్థేహ్ని స్నాత్వాశుద్ధిమవాప్నుయాత్ । పద్ధతౌ॥త్రిరాత్రంచవ్రతంకృత్వాశ్రుతిస్మృతిసమీరితం । చతుర్థేసంగవేస్నాత్వా ... తుసమాచరేత్ ॥ సంగ్రహే ॥ మృతేచసూతకేచాంతేసంగవేహ్నిసమాచరేత్ । సంగవాత్తస్నానమార్తవేతువిశిష్యతేఇతి। రజస్వలాచతుర్థేహ్నిస్నాత్వాశుద్ధిమవాప్నుయాత్ ॥ మనురపి ।రజస్యుపరతేసాధ్వీస్నానేనస్త్రీరజస్వలాఇతి

రజోనివృత్త్యనంతరం పునస్స్నానేన సాధ్వీ దేవాదికర్మార్హా స్యాదిత్యర్థః। యత్త్వంగిరోవచనం । శుద్ధా భర్తుశ్చతుర్థేఽహ్ని స్నాతా నారీ రజస్వలా । దైవే కర్మణి పిత్ర్యే చ పంచమేఽహని శుద్ధ్యతీతి । తద్రజోఽనివృత్తికాలోపలక్షణార్థం ॥ యతస్స ఏవాహ ॥ సాధ్వాచారా న తావత్స్నాతాపి స్త్రీ రజస్వలా । యావత్ప్రవర్తమానం హి రజో న స్యాన్న నివర్తత ఇతి । సాధ్వాచారా దైవాదికర్మయోగ్యేత్యర్థః । స్పర్శయోగ్యా తు స్నానాదనంతరం భవత్యేవ । స్నాతా రజస్వలా యా తు చతుర్థేఽహని శుద్ధ్యతి । కుర్యాద్రజోనివృత్తౌ తు దైవం పిత్ర్యాదికర్మ చేతి పరాశరస్మరణాత్ ॥ రోగజన్యరజోనివృత్తౌ తు నాస్త్యశుద్ధిః ॥ యథాహాంగిరాః ॥ రజశ్చతుర్విధం జ్ఞేయం రాగజం రోగజం తథా । ధాతుజం కాలజం చేతి యోషితాంతు బుధోత్తమైః ॥ ఏకాదశాద్ద్వాదశాద్వా వర్షాదూర్ధ్వం భవేద్రజః । పంచాశద్వత్సరాదూర్ధ్వం స్త్రీణాం తత్తు నివర్తతే । రోగేణ యద్రజః స్త్రీణామత్యర్థం తు ప్రవర్తతే ॥ అశుద్ధా నైవ తాస్తేన యస్మాద్వైకారికం హి తత్ । ఏవం కాలే రాగాదిరచితరజోదర్శనే ద్రష్టవ్యం ॥ తథా చంద్రికాయాం ॥ అకాలే యద్భవేత్ స్త్రీణాం రక్తమాహుర్మనీషిణః । కాలే తు యద్రజః ప్రోక్తం తస్మాత్త్రిదివసాఽశుచిః । అంగిరాః । ఆద్వాదశాహాన్నారీణాం మూత్రవచ్ఛౌచమిష్యతే । అష్టాదశాహాత్స్నానం స్యాత్త్రిరాత్రం పరతోఽశుచిరితి ॥ విజ్ఞానేశ్వరః ॥ యదా రజోదర్శనాదారభ్య పునః సప్తదశదినాభ్యంతరే రజోదర్శనం తదాఽశుచిర్నాస్త్యేవ । అష్టాదశాహే త్వేకాహాచ్ఛుద్ధిః ॥ ఏకోనవింశే ద్వ్యహాత్తదుత్తరే త్ర్యహాచ్ఛుద్ధిః । యస్యా వింశతిదినోత్తరం ప్రాయశో రజోదర్శనం తస్యా ద్వింశతిదినప్రభృతి త్రిరాత్రం యస్యాః పునః ప్రాగేవాష్టాదశదినాత్ ప్రాచుర్యేణ రజోనిర్గమస్తస్యాస్త్రిరాత్రం ॥ అత్రిః । రజస్వలాయాం స్నాతాయాం పునరేవ రజస్వలా । అష్టాదశదినాదూర్ధ్వం త్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్ ॥ అష్టాదశదినాదర్వాగశుచిత్వం న విద్యతే । ఊనవింశద్దినాదర్వాక్ ఏకాహమశుచిర్భవేత్ ఇతి ॥ స్మృత్యర్థసారే । త

జస్వలా చతుర్థేఽహ్ని షష్టిమృత్తికాభిః శౌచం కృత్వా విధవా చేద్ద్విగుణమృత్తికాభిః శౌచం కృత్వా దంతధావనే సంగవే సచేలం స్నాయాత్ । స్నాతాయాః పునరపి రజోదృష్టావష్టాదశదినాదర్వాగశుచిత్వం నాస్తి ॥ అష్టాదశదినై రజోదృష్టావేకరాత్రమశుచిః ॥ ఏకోనవింశే ద్విరాత్రం ॥ వింశే త్రిరాత్రమేవ । త్రయోదశదినాదూర్ధ్వం రజస్రవణికామితిః ॥ ప్రసూతికావిషయే ప్రజాపతిః । ప్రసూతికా తు యా నారీ స్నానతో వింశతేః పరమ్ । ఆర్తవీరజసా ప్రోక్తా ప్రాక్తు నైమిత్తికం రజః । రజస్యపగతే తత్ర స్నానే నైవ శుచిర్భవేత్ ॥ సంగ్రహే ॥ ప్రథమేఽహని చండాలీ ద్వితీయే సూతికా భవేత్ । తృతీయేఽహ్ని స్వధర్మస్థా చతుర్థే పతితో యథా ॥ సంగవాంతే చతుర్థేఽహ్ని స్నానాచ్ఛుద్ధిమవాప్నుయాత్ । ఏకవింశతి నాలిప్య సర్వాంగం శుద్ధయా మృదా । కృత్వా స్నానశతం పశ్చాత్ శుచిర్భవతి నాన్యథా । స్నానాంతే భాస్కరం దృష్ట్వా పుత్రం ప్రాఖ్యేఽనుమంగలీ ॥ త్రివారం ప్రాశయేదన్నం న చేద్దోషవతీ భవేదితి ॥ బోధాయనః ॥ రజస్వలా తు సంస్పృష్టా చండాలాంత్యశ్వవాయసైః । తావత్తిష్ఠేన్నిరాహారా యావత్కాలేన శుధ్యతీతి । భోజనకాలస్పర్శే స ఏవ । రజస్వలా తు భుంజానా చాంత్యజాతీన్స్పృశేద్యది । గోమూత్రయావకాహారా షడ్రాత్రేణ విశుధ్యతీతి । అశక్తౌ కాంచనం దద్యాద్విప్రేభ్యో వాఽభోజనమితి ॥ బృహస్పతిః ॥ పతితాంత్యశ్వపాకైశ్చ సంస్పృష్టా చేద్రజస్వలా । తాన్యహాన్యతిక్రమ్య ప్రాయశ్చిత్తం సమాచరేత్ । ప్రథమేఽహ్ని త్రిరాత్రం స్యాద్ద్వితీయే ద్వ్యహమేవ చ । అహోరాత్రం తృతీయేఽహ్ని చతుర్థే నక్తమాచరేత్ । రజసా భుంజతే నార్యో మోహాత్స్పృష్టాః శవాదిభిః । త్ర్యహం చ పర్యుపేతే తు కృచ్ఛ్రం చాంద్రాయణం చరేత్ ॥ నోత్తరం ॥ అఖండవశే । ఉచ్ఛిష్టేన సంయుక్తా చండాలాదీన్యదిస్పృశేత్ । కృచ్ఛ్రం సాంతపనం కుర్యాత్ చాంద్రాయణమథాపి వేతి ॥ విణ్మూత్రోత్సర్గే భుక్త్వా సకృదాశౌచాయా రజస్వలాయాశ్చండాలాదిస్పర్శే అకామతశ్చాంద్రాయణం కామతః సాంతపనమితి వ్యవస్థా ॥ సంగ్రహే ॥ ఆర్త

వాభిప్లుతా నారీ శవం స్పృష్ట్వా విమోహితా । ఆస్నానకాలం నాశ్నీయాత్
ఆసీనా వా సదా బహిః । సూతకం ప్రేతకం స్పృష్ట్వా శ్రుత్వా బంధుమమార
ణం ॥ ఆస్నానకాలం నాశ్నీయాత్పంచగవ్యం తతః పిబేత్ । ఆర్తవాభిప్లు
తాయాస్తు శావాశౌచం భవేద్యది ॥ సూతకం వా భవేన్మధ్యే స్నాత్వా భోజ
నమిష్యతే । స్నాత్వా వేత్రాదినిర్మితపాత్రోద్ధృతతోయైరితి శేషః । స్నానే
నైమిత్తికే ప్రాప్తే నారీ యది రజస్వలా । పాత్రాంతరిత తోయేన స్నానం కృత్వా
వ్రతం చరేత్ । సిక్తగాత్రా భవేదద్భిః సాంగోపాంగం కథంచన । నవస్త్రపీ
డనం కుర్యాన్నాన్యద్వాసశ్చ ధారయేత్ । శావే చ సూతకే చైవ హ్యంతరా చే
దృతుర్భవేత్ । న స్నాత్వా భోజనం కుర్యాద్భుక్త్వా చోపవసేదహః ॥ అ
త్ర స్నానప్రకారమాహ స ఏవ । మృతసూతకమధ్యే తు రజోదృష్టా కథం భ
వేత్ ॥ బ్రాహ్మణానాం కరైర్ముక్తం తోయం శిరసి ధారయేత్ । సర్వతీర్థజలా
చ్ఛ్రేష్ఠం తోయం విప్రకరచ్యుతం ॥ దద్యాద్భక్త్యా తతో దానం పుణ్యాహేన విశు
ధ్యతీతి । రజస్వలయోరన్యోన్యస్పర్శే వర్ణక్రమేణ శుద్ధిమాహ పరాశరః ॥
స్పృష్ట్వా రజస్వలాన్యోన్యం బ్రాహ్మణీ బ్రాహ్మణీం తథా । తావత్తిష్ఠేన్ని
రాహారా త్రిరాత్రేణైవ శుధ్యతీతి । స్పృష్ట్వా రజస్వలాన్యోన్యం బ్రాహ్మ
ణీం క్షత్రియాం తథా । అర్ధకృచ్ఛ్రం చరేత్పూర్వా పాదమేకం త్వనంతరా ।
స్పృష్ట్వా రజస్వలాన్యోన్యం బ్రాహ్మణీ వైశ్యజాం తథా । పాదహీనం చరే
త్పూర్వా పాదమేకం త్వనంతరా ॥ స్పృష్ట్వా రజస్వలాన్యోన్యం బ్రాహ్మణీ
శూద్రజాం తథా । కృచ్ఛ్రేణ శుధ్యతే పూర్వా శూద్రా దానేన శుధ్యతీతి ॥ బ్రా
హ్మణ్యోస్స్పర్శే తత ఆరభ్య స్నానపర్యంతం ఉభయోరాహారత్యాగః । త్రిరా
త్రకృచ్ఛ్రం చ ॥ ఏతచ్చ సహశయనాదిచిరస్పర్శవిషయం । సకృత్స్పర్శే
తు ఏకరాత్రోపవాసేన పంచగవ్యేన శుద్ధిః । స్నానపర్యంతమాహారత్యాగ
శ్చ । ఆర్తవాభిప్లుతా నారీ త్వార్తవాభిప్లుతాం స్పృశేత్ ॥ స్నాత్వోప
వాసం కుర్యాత్తాం పంచగవ్యేన శుధ్యతః । ఆస్నానకాలం నాశ్నీత భుక్త్వా
చాంద్రాయణం భవేదితి స్మరణాత్ ॥ స్మృత్యంతరే ॥ కృచ్ఛ్రం తస్యాయయా

స్పృష్టో౽న్యస్యాస్తుతదర్ధకం । దండాద్యంతహీనతెహోచేత్ అన్యస్యాఅపికృచ్ఛ్రకమితి ॥ కృఛ్రమాత్రం త్రిరాత్రాదిత త్రైవ । స్పృష్టైరజస్వలెన్యోన్యంసగోత్రైశ్చైకభర్తృకె। అకామతఃకామతోవాపి త్రిరాత్రేణైవశుధ్యతః। త్రిరాత్రేణత్రిరాత్రోపవాసేన- శునాపుష్పవతీస్పృష్టా పుష్పవత్యన్యయాతథా । శేషాణ్యహాన్యుపవసేత్స్నాత్వాశుధ్యేద్ఘృతాశనాత్ ॥ ఇతిసంవర్తవచనం అకామకృత్స్పర్శవిషయం । వృద్ధవిష్ణురపి ॥ రజస్వలాహీనవర్ణాంరజస్వలాంస్పృష్ట్వానతావదశ్నీయాద్యావన్నశుద్ధిస్స్యాత్ ।సవర్ణామధరవర్ణాంస్పృష్ట్వాసద్యస్స్నాత్వాశుధ్యతీతి విష్ణుః ॥ రజస్వలాహీనవర్ణాస్పర్శేయాముత్తమాంయది । స్పర్శేత్సస్పృష్టానభుంజీతస్నానాదూర్ధ్వంతుభోజనమితి । ఉపవాసంతత కు ర్యాత్బ్రాహ్మణాన్భోజయేత్తతః । స్పర్శేసత్యుర్ధృత్తైఃస్నాత్వోపోష్య చతుర్ధాహే స్నానాదూర్ధ్వంబ్రాహ్మణాన్భోజయిత్వాభుంజీతేత్యంగిరాః॥ సఏవ ॥ రజస్వలాంతుసంస్పృష్టో౽స్నాత్వా భుంజన్నుపవాసత్రయంచరేత్ ॥ తచ్ఛాయాంభుక్తిపాత్రంవాస్పృష్ట్వా౽స్నాత్వాభుంజన్నుపవాసేనశుధ్యేత్ । మలినంతద్వాసస్తదన్నంస్పృష్ట్వాస్నాత్వా భుంజన్నుపవాసత్రయంచరేత్ । ఉదక్యాపాత్రెఅజ్ఞానాద్భుంజన్ప్రాజాపత్యమభ్యసేత్ ॥ ఉదక్యోచ్ఛిష్టంభుంజన్కృచ్ఛ్రంసాంతపనంచరేత్ । భోజనకాలెరజస్వలాంతరదర్శనెఆస్నానకాలంనాశ్నీయాద్బ్రహ్మకూర్చంతతఃపిబేత్ । చండాలదర్శనెఉపవాసత్రయం ॥ కామతస్తుప్రాజాపత్యం ॥ రజస్వలాశ్వాదిభిర్దృష్టాయదిపంచరాత్రంనిరాహారం పంచగవ్యేనశుధ్యతీతి ॥ అఖండదర్శే ॥ రజస్వలాయాభోజనెపానే వాప్రతిలోమప్రభూతానాం అన్యతమనిరీక్షణే స్నానాంతమనశనంతదశక్తౌ ప్రతిసంధిరేకస్యదినస్యపంచవారాన్ భోజయేత్ ఇతి ॥ అత్రిః ॥ ఆర్తవాయదిచండాలంఉచ్ఛిష్టాసంప్రపశ్యతి । అస్నానకాలంనాశ్నీయాదాసీనావాగ్యతాబహిః । పాదకృచ్ఛ్రంతతఃకుర్యాత్బ్రహ్మకూర్చంపిబెత్పునః॥బ్రాహ్మణాన్భోజయేద్దవ్యద్విప్రాణామనుశాసనాదితి॥

జ్వరాదిభిరాతురస్య స్నానే నిమిత్తే ప్రాప్తే కర్తవ్యమాహ పరాశరః ॥ ఆతుర స్నానఉత్పన్నే దశకృత్వో హ్యనాతురః । స్నాత్వా స్నాత్వా స్పృశేదన్న స్తతః శుధ్యేత్స ఆతురః ఇతి ॥ తత్ర ప్రతిస్నానమాతురస్య వాసోపి పరివర్తనీయం ॥ ఉశనాః ॥ జ్వరాభిభూతా యా నారీ రజసా చ పరిప్లుతా । కథం స్యా భవేచ్ఛౌచం శుద్ధిస్స్యాత్కేన కర్మణా । చతుర్థేఽహని సంప్రాప్తే స్పృశేదన్యా తు తాం స్త్రియం ॥ సా సచేలావగాహ్యాపః స్నాత్వా స్నాత్వా పునః స్పృశేత్ । దశద్వాదశకృత్వో వా హ్యాచామేచ్చ పునః పునః ॥ అన్యాన్యాని చ వాసాంసి తతశ్శుద్ధా భవేత్తు సా । దద్యాచ్ఛక్త్యా తతో దానం పుణ్యాహేన శుధ్యతీతి ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః ॥ తూష్ణీమేవావగాహేత యదా స్యాదశుచిర్నరః । ఆచమ్య ప్రయతః పశ్చాత్ స్నానం విధివదాచరేత్ । విష్ణురపి । స్నానార్హస్తు నిమిత్తేన కృత్వా తోయావగాహనం । ఆచమ్య ప్రయతః పశ్చాత్ స్నానం విధివదాచరేత్ ॥ ఇతి శాతాతపః ॥ మార్గే తు యత్ర సంస్పృష్టిర్యాత్రాయాం కలహాదిషు । గ్రామసంక్షోభణే చైవ స్పృష్టిదోషో న విద్యతే ॥ షట్త్రింశన్మతేపి ॥ దేవయాత్రావివాహేషు యజ్ఞేషు ప్రకృతేషు చ ఉత్సవేషు చ సర్వేషు స్పృష్టాస్పృష్టిర్న దుష్యతి ॥ బృహస్పతిరపి ॥ తీర్థే వివాహే యాత్రాయాం సంగ్రామే దేశవిప్లవే । నగరగ్రామదాహే చ స్పృష్టాస్పృష్టిర్న దుష్యతి ॥ పాద్మేపి ॥ దేవాలయసమీపస్థాన్ దేవసేవార్థమాగతాన్ । చండాలాన్ పతితాన్వాపి స్పృష్ట్వా న స్నానమాచరేత్ ॥ ఇతి ॥ ఆపస్తంబః ॥ శక్తివిషయేణ ముహూర్తమప్యప్రయతస్స్యాదితి॥

ఇతి నైమిత్తికస్నానాని.

—++—

—* అథ కామ్యస్నానాని. *—

పులస్త్యః । పుష్యే చ జన్మనక్షత్రే వ్యతీపాతే చ వైధృతౌ । అమాయాం చ నదీస్నానం పునాత్యాసప్తమం కులం ॥ రవ్యాంగారశనైర్వారే స్నానం కుర్వంతి యే నరాః । వ్యాధిభిస్తే న పీడ్యంతే మృగైః కేసరిణో యథా ॥

చైత్రకృష్ణచతుర్దశ్యాంయస్స్నాయాచ్ఛివసన్నిధౌ। నప్రేతత్వమవాప్నో
తి గంగాయాంచ విశేషతః యమః॥కార్తిక్యాంపుష్కరేస్నానంసర్వపాపైః
ప్రముచ్యతె । మాఘ్యాంస్నానం ప్రయాగేతు ముచ్యతెసర్వకిల్బిషైః। సూ
ర్యగ్రహణతుల్యాతుశుక్లామాఘస్యసప్తమి । అరుణోదయవేళాయాంత
స్యాంస్నానంమహాఫలం । పునర్వసుబుధోపేతాచైత్రమాసెసితాష్టమీ ॥
స్రోతస్సువిధివత్స్నాత్వావాజపేయఫలంలభేత్ ॥శాతాతపోపి ॥ అమావా
స్యాంరవేర్వారె యదాభూమిసుతస్యవై । జాహ్నవీస్నానమాత్రేణ గోస
హస్రఫలంలభేత్॥ కార్తికంసకలంమాసంనిత్యస్నాయీజితేంద్రియః । జా
హ్నవ్యామష్టభుక్స్నాతః సర్వపాపైఃప్రముచ్యతె।తులామకరమేషె
ప్రాతస్స్నాయీసదాభవేత్ ॥ హవిష్యంబ్రహ్మచర్యంచ మహాపాతక నాశ
నం॥చంద్రికాయాం॥ ఆషాఢాదిచతుర్మాసం ప్రాతస్స్నాయీభవేన్నరః॥ వి
ప్రేభ్యోభోజనందత్వా కార్తిక్యాంగోప్రదోభవేత్ । స్వవైష్ణవపదంయా
తి విష్ణుభూతమిదంస్మృతం ॥ మార్కండేయః ॥ సర్వంకాలం తిలైస్స్నాతః
పుణ్యంవ్యాసోబ్రవీన్మునిః । తువ్యశ్యాయులకైర్విష్ణుః ఏకాదశ్యాంవిశేషతః।
శ్రీకామఃసర్వదాస్నానం కుర్వీతామలకైర్నరః । సప్తమీంనవమీంచైవప
ర్వకాలంచవర్జయేదితి ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యోపి ॥ ధాత్రీఫలైరమావా
స్యాసప్తమీనవమీషుచ ।నస్నాయాత్తస్యలీయంతె తేజశ్చాయుర్ధనంసు
తాః॥ ధాత్రీమామలకం॥ చంద్రికాయాం । షష్ఠీచసప్తమీచైవనవమీచత్ర
యోదశీ। సంక్రాంతౌరవివారేచ స్నానమామలకైస్త్యజేత్ ॥ ఇతి॥ శౌన
కోపి ॥ కల్కేనామలకేనాథునవిప్రస్స్నానమాచరేత్।సంపత్కామస్తుసప్త
మ్యాంనవమ్యాంనష్టధీర్భవేత్ । అర్థకామీత్రయోదశ్యాందశమ్యాంపుత్ర
వాన్బలాత్ । పుత్రార్థకామోయోవిప్రోద్వితీయాయాంకదాచన ॥మాధ
వీయె॥ గురువారెప్యమాయాంచ అశ్వత్థచ్ఛాయవారిణా ।స్నానంప్రయా
గస్నానేనసమంపాతకనాశనం । శాల్మలీంత్రీణినిర్వకరంజాచ్ఛమిధూత
కాః। కోవిదారకపిత్థార్కబదరీచవిభీతకీ। శలుశ్చబాదరిశ్చేషాంస్నానం

చోథాసువర్జయేదితి ॥

—* అథ మాఘస్నానవిధిః *—

తత్ర విష్ణుః ॥ బాలావృద్ధయువానరనారీనపుంసకాః । స్నాత్వామాఘేశుభేతీర్థే ప్రాప్నువంతీప్సితంఫలం । మాఘమాస్యుషసిస్నాత్వావిష్ణులోకం సగచ్ఛతి । మకరస్థేరవౌయోహి నస్నాత్యనుదితేరవౌ ॥ కథం పాపైః ప్రముచ్యేత కథంసత్రిదివంవ్రజేత్ ॥ ఇతి ॥ అనేనమాఘస్నానముదయాత్పూర్వంకర్తవ్యమితిసిద్ధం॥ యత్తుమహాభారతే । మాఘేఽథో దితేసూర్యేస్నానంవిధివదాచరేత్ । నియతోనియతాహారః సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే ॥ కించిదభ్యుదితేసూర్యే స్నానంమాఘేసమాచరేత్ ॥ యస్తస్యసర్వపాపానివినశ్యంతి నసంశయః । మాఘమాసేరటంత్యాపః కించిదభ్యుదితేరవౌ । బ్రహ్మఘ్నంవాసురాపంవాకంపతంతంపునీమహే ॥ ఇతి ॥ తత్సంధ్యోపాసనాద్యనధికృత స్త్రీశూద్రవిషయం । ఉషస్యుషోదయే మాఘస్నానమాహుర్ద్విజన్మనాం ॥ స్త్రీశూద్రాణాంతథాన్యేషాంఅథోదయఉషోదయఇతిస్మరణాత్ ॥ బ్రాహ్మణాదివిషయే సంధ్యాతిక్రమదోషోపిదుర్వారస్స్యాత్, స్నానపూర్వకత్వాత్సంధ్యావందనాదేఃనహ్యుదయాత్పూర్వం కించిదుదయేచకాలద్వయేస్నానమితియుక్తం ; మార్జనాద్యుపస్థానం,తస్యైకకర్మత్వేనకర్మాంతరానుప్రవేశాయోగాత్ । ఉదయేసమయేఉపస్థానవిధానాచ్చ.చమాఘే కించిదుదయస్నానానంతరం అనుష్ఠానం । సంధ్యోస్సంధ్యాముపాసీత నాస్తగేనోద్గతేరవౌ ఇతి యోగియాజ్ఞవల్క్యేన సంధ్యోత్కర్షస్యనిషేధాత్ సంధ్యాతిక్రమే శూద్రతాదిప్రాప్తిస్మరణాచ్చ ॥ యద్వా ॥ ఉషస్యుషసియస్స్నానంసంధ్యాయాముతేపివేళియత్స్నాన ప్రశంసాపరంకైముత్తికన్యాయప్రదర్శనపరంవేత్యాహుః ॥ కేచిత్తు ॥ విచేయతారకేకాలేనిత్యస్నానంవిధాయచ । పునరభ్యుదితే సూర్యేమాఘస్నానంవిధీయతే । అత్యర్ధఘటికాత్పూర్వంపరింసర్యోదయాత్తథా । సఏవాభ్యుదితోనామధర్మశాస్త్రప్రవర్తిత ఇతి వచ

మాఘస్నానే ఉదయానంతరం సార్ధఘటికామధ్యే ద్వితీయస్నానం కర్త
వ్యమితి వదంతి ॥ విష్ణుః ॥ పౌషఫల్గునయోర్మధ్యే ప్రాతస్స్నాయీ సదా భ
వేత్ ॥ దర్శం వా పూర్ణమాసీం వా ప్రారభ్య స్నానమాచరేత్ । పుణ్యా
న్యహాని త్రింశత్తు మకరస్థే దివాకరే । తత్ర చోత్థాయ నియమం గృహ్ణీయా
ద్విధిపూర్వకం ॥ మాఘమాసమిమం పూర్ణం స్నాస్యేఽహం దేవమాధవ ।
తీర్థస్యాస్య జలే నిత్యం ఇతి సంకల్ప్య చేతసి ॥ తతః స్నాత్వా శుభే తీర్థే
దత్త్వా శిరసి వై మృదం । స్నాత్వా పితౄంశ్చ దేవాంశ్చ ఋషీంశ్చైవ య
థావిధి ॥ తర్పయిత్వా విధానేన తతస్త్వేకాశనో భవేత్ । భూశ
య్యాం బ్రహ్మచర్యేణ శక్తః స్నానం సమాచరేత్ ॥ అశక్త
స్య ధనాఢ్యస్య స్వేచ్ఛా సర్వత్ర కథ్యతే । అవశ్యమేవ కర్తవ్యం మాఘ
స్నానమితి శ్రుతిః ॥ తిలస్నాయీ తిలోద్వర్తీ తిలహోమీ తిలోదకీ । తిలద
స్తిలభోక్తా చ షట్తిలీ నావసీదతి ॥ తిలా ఆమలకశ్చైవ తీర్థే దేయాస్తు నిత్య
శః । తథా ప్రజ్వాలయేద్వహ్నిం ఇంధనౌఘైర్ద్విజన్మనాం ॥ ఏవం స్నా
నస్యావసానే భోజయేద్ద్విజదంపతీ । వివిధాని చ దేయాని ప్రచ్ఛాదనప
టాస్తథా ॥ అనేనవిధినా దద్యాత్ మాఘవః ప్రీయతామితి । పిత్రా పితామ
హైః సార్ధం తథైవ ప్రపితామహైః ॥ మాత్రా మాతామహైస్సార్ధం వృ
ద్ధమాతామహైస్తథా । ఏకవింశకులైస్సార్ధం భోగాన్భుక్త్వా యథే
ప్సితాన్ । మాఘమాస్యుషసి స్నాత్వా విష్ణులోకం స గచ్ఛతి ॥ నారదీయపుర
ణే । సంప్రాప్తే మాఘమాసే తు తపస్వీ జనవద్భవేత్ ॥ క్రోశంతి సర్వవారీణి
సముద్యత్యభిభాస్వతి । పునీమః సర్వపాపాని త్రివిధాని న సంశయః ఇతి ॥ పాద్మే
ఆపో నారాయణో దేవః సర్వవేదేషు పఠ్యతే ॥ మకరస్థే రవౌ మాఘే గోవి
న్దాచ్యుత మాధవ । స్నానేనానేన మే దేవ యథోక్తఫలదో భవ ॥ ఇతి మ
న్త్రం సముచ్చార్య స్నాయాన్మౌనసమాశ్రితః । బహిస్స్నాత్వా తు వాప్యాం
ద్వాదశాబ్దఫలం లభేత్ ॥ తటాకే ద్విగుణం రాజన్నద్యాం తు చతుర్గు
ణం । దశధా దేవఖాతేషు శతధా చ మహానదీ । శతం శతగుణం రాజన్మహా

దోష్యస్తుసంగమే । సహస్రగుణితంసర్వంతత్ఫలంమకరేరవౌ । గంగాయాంస్నానమాత్రేణ లభతేమానుషోనృప । పాపానాంభూమిభారస్యదాహాదేశంప్రజాపతిః । ప్రయాగంవిదధేభూపప్రజానాంచహితేస్థితః । దుర్జరావైష్ణవీమాయాదేవైరపిసుదుస్త్యజా । ప్రయాగేదహ్యతేసాపిమాఘమాసినరాధిప ॥ మకరస్థేరవౌమాఘే యత్రక్వాపిబహిర్జలే । నిష్కామైశ్చసకామైర్వాస్నాతవ్యం హరితుష్టయేఇతి ॥ ప్రకరణపర్యాలోచనయామాఘస్నానంనిత్యంకామ్యంచేత్యాహుః ॥ చంద్రికాయాం ॥ నిత్యంనైమిత్తికంకామ్యంత్రివిధంస్నానముచ్యతే । తర్పణంతుభవేత్తస్యాంగత్వేనప్రకీర్తితమితి ॥ ఇతికామ్యస్నానం ॥

—* అథ తైలాపకర్షణ స్నానం. *—

తత్రభరద్వాజః ॥ అభ్యంగస్నపనేయోగ్యావారామతిథిభిస్సదా । కథ్యంతేతేపునస్స్పష్టం పుష్టయేబలవృద్ధయే । ఇందౌబుధేచసౌరేచవారేభ్యంగః ప్రశస్యతే । బలంకాంతింశ్రియందద్యుః భోగంవారాధిపాః క్రమాత్ । ద్వితీయాద్యాశ్చతస్రశ్చప్రశస్తాసప్తమీతథా । నవమీదశమీచైవత్రయోదశ్యపిచస్మృతాః । భానుభౌమసురాచార్య శుక్రవారేషుసంక్రమే ॥ వ్యతీపాతేచజన్మర్క్షేనాభ్యంగ స్నానమాచరేత్ ॥ ఏకాదశ్యాంచతుర్దశ్యామష్టమ్యాంప్రతిపద్యపి । షష్ఠ్యాం పర్వణిచాభ్యంగం స్నానం నైవసమాచరేత్ ॥ ఉత్తరాఫల్గునీజ్యేష్ఠాశ్రవణార్ద్రాసురాత్రిషు । అభ్యంగస్నాపనంధీమాన్సుఖార్థీనసజేత్తథా । శిశోరోగార్తవృద్ధానాం యథాకాలంశరీరిణాం । అభ్యంగోష్ణోదకస్నానంనైవదోషావహంస్మృతమితి ॥ వ్యాసః ॥ పంచమీందశమీంచైవతృతీయాంచత్రయోదశీం । అభ్యంగాత్సపర్శనాత్స్నానాద్యశ్చతైలంనిషేవతే । చతుర్ణాంతస్యవృద్ధిస్స్యాద్ధనాయుర్బలయుషామితి ॥ యత్తుగర్గఆహ ॥ నచస్పృశ్యాత్రయోదశ్యాంతృతీయాంచతిథౌతథా । శాశ్వతీంభూమిమన్విచ్ఛన్దశమ్యామపిపండితఇతి ॥ యదపి గార్గ్యః ॥ త్రయోదశ్యాంతృతీయాయాంప్రతిపద్దశమీద్వయే । తైలాభ్యం

గంనకుర్వీతపిబేత్తుద్వాదశీంవినేతి ॥యదపివృద్ధగార్గ్యః॥దశమీపుత్రనాశాయధనహాన్యైత్రయోదశీ। తృతీయాభయనాశాయస్నానేతౌవర్జయేదత ఇతి ॥ ఏతానివచనానిక్షత్రియవిషయాణి । త్రయోదశ్యాంతృతీయాయాందశమ్యాంచైవసర్వదా ॥ శూద్రవిట్క్షత్రియైస్స్నానంనకుర్యాత్తైలసంస్కృతమితి జాబాలిస్మరణాదితికేచిత్ ॥ అపరేతుసర్వేషామపిద్విజానాందశమ్యాదావభ్యంగస్నాననిషేధపరాణ్యేవగార్గ్యాదివచనాని । జాబాలివచనంతు త్రియాదీనాం దోషాధిక్యప్రతిపాదనార్థం ॥ సామాన్యేన నిషేధేపి దోషాధిక్యవాక్యాన్నిషేధను తద్దోషభేదహేతుత్వాదితి ॥ శాస్త్రవిద్దోషదూరమితిమరీచిస్మరణాదిత్యాహుః॥ తథాచాపస్తంబః॥యాదృచ్ఛికంతుయత్స్నానంభోగార్థంక్రియతేద్విజైః। తంనిషిద్ధదశమ్యాదౌ నిత్యానైమిత్తికంనతె ॥ జాబాలిః ॥ నిత్యంనహాపయేత్స్నానం కామ్యంనైమిత్తికంచయత్ । దశమ్యామపికర్తవ్యంనతుయాదృచ్ఛికంక్వచిత్ ॥ ఇతి ॥ యాదృచ్ఛికంమలాపకర్షణార్థంమలవ్యపోహఫలంస్నానం।యాదృచ్ఛికంతుతదితిగర్గస్మరణాత్ ॥ ఏవంచ ॥ నిత్యంనైమిత్తికంకామ్యందశమ్యాంతావన్నిషేధః । యాదృచ్ఛికస్యైవనిషేధః ॥ యదుక్తమాపస్తంబేన ॥ వినాతుసతతంస్నానంనస్నాయాద్దశమీషుచేతి ॥ యదపిగర్గేణోక్తం ॥ పుత్రజన్మనిసంక్రాన్తౌ శ్రాద్ధేజన్మదినేతథా । నిత్యస్నానేచకర్తవ్యతిథిదోషోనవిద్యతఇతి । తన్నిత్యనైమిత్తికయోరపిప్రదర్శనార్థమితిస్మృతిచంద్రికాయాంవ్యాసః । షష్ఠ్యష్టమీపంచదశీపక్షద్వయచతుర్దశీ॥ అత్రసన్నిహితంపాపం తైలమాంసక్షురేభవేత్ ॥మనురపి ॥ పక్షాదావరవౌషష్ఠ్యాం రిక్తాయాంచతథాతిథౌ । తైలేనాభ్యజ్యమానస్తుధనాయుర్భ్యాంప్రహీయతె ॥ గర్గః ॥ పంచదశ్యాంచతుర్దశ్యాం అష్టమ్యాంరవిసంక్రమె । ద్వాదశ్యాంసప్తమీషష్ఠ్యోస్తైలస్పర్శంవివర్జయేత్ ॥ చంద్రికాయాం॥కుహూపూర్ణేందుసంక్రాంతిచతుర్దశ్యష్టమీషుచ।నరశ్చండాలయోనిస్స్యాత్తైలస్త్రీమాంససేవనాత్ ॥ ఉత్పత్తౌ

చవిపత్తౌ చదంతకాష్ఠేషు మైథునే। అభ్యంగేభ్యుదయే స్నానే తిథిస్తాత్కాలికీస్మృతా ఇతి ॥ పురాణేపి ॥ చతుర్దశ్యష్టమీషష్ఠీ అమావాస్యా చ పూర్ణిమా । సర్వాణ్యేతాని రాజేంద్ర రవిసంక్రాంతిరేవ చ । తైలస్త్రీమాంస భోగీ తు పర్వస్వేతేషు యః పుమాన్ ॥ విణ్మూత్రభోజనం నామ ప్రయాతి నరకం నరః ॥ బోధాయనోపి ॥ అష్టమ్యాం చ చతుర్దశ్యాం పంచదశ్యాం విశేషతః । శిరోభ్యంగం వర్జయేత్తు పర్వసంధౌ తథైవ చేతి ॥ వృద్ధగార్గ్యోపి ॥ ఏకాదశ్యాం దశమ్యాం చ ద్వాదశ్యాం పంచపర్వసు । శ్రాద్ధాహేషు చ సర్వత్ర స్త్రియం తైలం చ వర్జయేత్ ॥ మరీచిరపి ॥ పంచపర్వసు వంచా సువ్యతీపాతే చ సంక్రమే । స్త్రియం తైలం చ మాంసం చ దంతకాష్ఠం చ వర్జయేత్ ॥ గర్గః ॥ తైలస్నానం స నా పుణ్యాం కుర్యాచ్చామలకైశ్శుభైః । సప్తమీనవమీదర్శ రవిసంక్రమణాదృతే ॥ శాతాతపోపి ॥ అమాయాం చ నవమ్యాం చ సప్తమ్యాం చ విశేషతః । ధాత్రీకల్కేన ఘుత్స్నాన్నాతత్స్నానం చ వివర్జయేత్ ॥ కాలాదర్శే ॥ నవమీసప్తమీదర్శసంక్రాంతిగ్రహణేషు చ । ధాత్రీఫలస్య కల్కేన తైలస్నానం చ నాచరేత్ ॥ వృద్ధవసిష్ఠః ॥ దంతకాష్ఠే త్వమావాస్యాం మైథునే చ చతుర్దశీ । హంతి సప్తకులం పుంసాం తైలగ్రహణతోష్టమీ ॥ దివాకపిత్థచ్ఛాయాయాం రాత్రౌ పథిషు సర్వసు । ధాత్రీకల్కేషు సప్తమ్యాం అలక్ష్మీర్వర్తతే సదా ॥ ఏవం వారనిషేధోపి జ్యోతిశ్శాస్త్రే చ దర్శితః । సంతాపః కాంతిరల్పాయుర్ధనం నిర్ధనతా తథా । అనారోగ్యం సర్వకామ అభ్యంగాద్భాస్కరాదిషు ॥ వామనపురాణే ॥ నాభ్యంగమర్కేన చ భూమిపుత్రే క్షౌరం చ శుక్రే చ కుజే చ మాంసం । బుధే చ యోషిత్పరివర్జనీయా శేషేషు సర్వాణి సదైవ కుర్యాదితి ॥ చంద్రికాయాం ॥ తైలాభ్యంగో నార్కవారే న భౌమే నో సంక్రాంతౌ నైవ షష్ఠ్యాం చ దర్శే ॥ పర్వణ్యష్టమ్యాం చ నేష్టశ్చతుర్థ్యాం ప్రోక్తో ముక్త్వా వాసరం సూర్యసూనోః । సూర్యసూనుః శనైశ్చరః ॥ స్మృత్యంతరేపి ॥ పాతే పర్వణి సంక్రాంత్యాం గ్రహణే చంద్రసూర్యయోః । తైలాభ్యంగో న దోషాయ యది స్యాద్రవినందనః ॥

కాలాదర్శే ॥ భౌమార్కశుక్రవారేషు నాభ్యంగస్నానమాచరేత్ । పా
త్రక్రాంతిమృతిదారిద్ర్యారోగ్యలక్ష్మ్యఖిలేప్సితం । క్రమాద్రవ్యాదివారేషు
తైలేనస్నానస్యతత్ఫలమితి ॥ షట్త్రింశన్మతేప్యుక్తం ॥ హృత్తాపః కాంతిర్మర
ణం ధనంచరోగః ప్రహారణం ధనత్వమిష్టమితి ॥ చంద్రికాయాం ॥ చిత్రాను
హస్తే శ్రవణేచ తైలంక్షౌరంవిశాఖాసుచబుధకుజార్కం । మూలేమృగేభాద్ర
పదేతుమాంసం యోషిన్మఘాసూత్తరకృత్తికాసు ॥ కాలాదర్శే ॥ తిథివా
రసమాయోగేబలీయాన్వారఇష్యతే ॥ బ్రహ్మసిద్ధాంతే ॥ తిథిరేకగుణంప్రో
క్తంనక్షత్రంతుచతుర్గుణం । కరణంషడ్గుణంచైవ వారశ్చాష్టగుణస్మృతః
ఇతి ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ తైలాభ్యంగనిషేధేషు తిలతైలంనిషిధ్యతే । అ
భ్యంగస్యనిషేధేతుసర్షపాదేరపీష్యతే ॥ స్నేహాభ్యంగో భవతిసస్నే
హః సార్షపాదికః ॥ నభోజనాదౌ తైలస్యనిషేధోభ్యంగఏవసః । తైలశ
బ్దస్తిలస్నేహేసరూఢో నైవయౌగికః । అతస్తిలవికారేషుపిణ్యాకతిలమో
దకే । శష్కులీకృసరాదౌచనిషిద్ధోనైవజాయతే । సార్షపాదౌ తైల
శబ్దస్తిలస్నేహతత్కార్యసదృశతఇతి ॥ సంగ్రహే ॥ శ్రాద్ధాహేజన్మదివసేవి
వాహేసుఖదుఃఖయోః । వ్రతేచైవోపవాసేచతైలాభ్యంగం వివర్జయే
త్ ॥ ఉపోషితస్యవ్రతినః కృత్తకేశస్యనాపితైః । తావత్తిష్ఠత్యలక్ష్మీర్వైయా
వత్తైలముపస్పృశేత్ ॥ స్మృతిరత్నావళ్యాం ॥ సురయాలిప్తదేహస్య
ప్రాయశ్చిత్తంవిధీయతే । ప్రాతరభ్యక్తదేహస్య నిశికృన్నవిధీయతే ॥ అ
యంనిషేధోనరకచతుర్దశీ వ్యతిరిక్తవిషయః । ప్రత్యూష ఆశ్వయుక్కృ
ష్ణచతుర్దశ్యామినోదయే ॥ స్నానమభ్యజ్యకర్తవ్యం నరైర్నరకభీరుభిరి
తిస్మరణాత్ । ఆశ్వయుక్కృష్ణపక్షేతు చతుర్దశ్యామినోదయే ॥ తైలా
భ్యంగంనకర్తవ్యం స్నానముష్ణేనవారిణా ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ యస్యాం
హతశ్చతుర్దశ్యాంనరకోవిష్ణునానిశీతి । తస్యామభ్యంజనంకార్యం నరై
ర్నరకభీరుభిరితి ॥ కాలాదర్శేపి ॥ ప్రత్యూష ఆశ్వయుగ్దర్శే కృతాభ్యం
గాదిమంగళః । భక్త్యాసంపూజయేల్లక్ష్మీం అలక్ష్మీవినివృత్తయే ॥ సా

రసంగ్రహే ॥ చతుర్దశీచాశ్వయుజస్యకృష్ణాస్వాత్యర్కయుక్తాచభవేత్ప్ర
భాతే । స్నానంసమభ్యజ్య నరైస్తుకార్యంసుగంధితైలేనవిభూతికామైః ॥
ఇతి ॥ తైలేలక్ష్మీర్జలేగంగాదీపావళిదినేవసేత్ ॥ అలక్ష్మీపరిహారార్థ
మభ్యంగంస్నానమాచరేత్ । తతఆభరణంవస్త్రం ధారయేత్సర్వ సంప
దఇతి ॥ విష్ణుపురాణే ॥ స్వాతీస్థితేరవావిందుర్యదిస్వాతీగతోభవేత్ । పం
చత్వగుదయస్నాయీకృతాభ్యంగవిధిర్నరః ॥ నీరాజితోమహాలక్ష్మీమ
ర్చయేచ్ఛ్రియమశ్నుతే । దీపైర్నీరాజనాదత్ర సైషాదీపావళీస్మృతా ॥
ఇతిస్మృత్యర్థసారే । తైలాభ్యంగేనిషిద్ధాస్యుః సర్వాశ్చతిథయస్సదా ॥
ద్వితీయాంవర్జయిత్వైవంసదృష్టాదృష్టదోషతఇతి । ప్రాయశఃసర్వాసుతి
థిషు అభ్యంగస్యనిషేధేప్రాప్తే తైలవిషయమభ్యనుజానాతి ॥ ప్రచేతాః ॥
సార్షపంగంధతైలంచయత్తైలంపుష్పవాసితం । అన్యద్రవ్యయుతంతై
లంనదూష్యేత్కదాచన ॥ యమోపి । ఘృతంచసార్షపంతైలంయత్తై
లంపుష్పవాసితం । తదాపఃపక్వతైలేషు స్నాత్వాభ్యంగేషునిత్యశః ॥ సంగ్ర
హే ॥ పక్వతైలంమంథతైలం సార్షపంపుష్పవాసితం । వర్జ్యాహస్వపి
ఇష్టంస్యాద్ద్రవ్యాంతరయుతంతథా ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ నిషిద్ధదివసేవా
రేరాత్రౌచాకాలికస్యచ । ద్రవ్యాంతరయుతం తైలంనదూష్యతికదాచన ।
శవానుగమనేక్షౌరం కృత్వాచాభ్యంగమాచరేత్ ॥ స్నాతియశ్చతథావిప్రో
నశుధ్యతికదాచనేతి ॥ సత్యవ్రతః ॥ పిష్టపక్వారనాళేనఘృతేనాథజ
లేనవా । ఆమంవాపియుతంతైలంనకదాచిత్ప్రదూష్యతి ॥ రోగాతురస్యా
పితథాతైలంజాతునదూష్యతి ॥ పురాణే ॥ తిథినక్షత్రవారేషునిషిద్ధేష్వ
పిరాత్రిషు । తైలమాజ్యేనసంయుక్తంఘృష్ట్వాశుద్ధిమాప్నుయాత్ । స్మృ
త్యంతరే ॥ రవౌపుష్పంగురౌదూర్వాంభృగౌగోమయమేవచ । భౌమే
భూమింవినిక్షిప్య తైలాభ్యంగంసమాచరేత్ । ద్రవ్యాంతరయుతంతైలంన
దూష్యేద్గ్రహణంవినా ॥ తులసీదళసంయుక్తంగ్రహణేపినదూష్యతి ॥ శిరో
భ్యక్తేనతైలేన నాంగంకించిదుపస్పృశేత్ ॥ తిలపిష్టంచ నాశ్నీయాత్తస్యా

బాయునచశిష్యతీతి । కుర్యాన్నైమిత్తికంస్నానంశీతాద్భిఃకామ్యమేవచ ॥
నిత్యంయాదృచ్ఛికంచైవయథారుచిసమాచరేత్ ॥సత్యవ్రతః॥ మంత్రపూర్వం
త్రహీనంచ స్నానంద్వివిధమీరితం । మంత్రైస్సృతిక్రియాతైస్నానం మంత్ర
విత్తత్పరికీర్తితం॥ మలాపనుత్త్యైతైలాద్యైస్మంత్రహీనం మలాపహమితి ॥
స్మృతిదీపికాయాం॥అనద్ధిస్తైస్సృతైర్వాజత్రైస్స్నానం సమాచరేత్॥
దేవలః॥ ఉద్ధృతాశ్చాపిశుచయంతి ఉద్ధృతాఃపాత్రోస్సముద్ధృతాః । ఏకరా
త్రోషితాఆపస్స్యాజ్యాశుద్ధాంఅపివస్యామితి॥ మహాభారతే॥ పాదాభ్యాం
గంశిరోభ్యంగం ద్విజోచ్ఛిష్టావమార్జనం । ఏకైకంపాండవశ్రేష్ఠ రాజ
సూయాద్విశిష్యతే ॥ నారదీయే ॥ తైలాభ్యంగంమహారాజన్ బ్రాహ్మణా
నాంకరోతియః । సస్నాతోభువిసాగ్రంగంగాయాంనాత్రసంశయఇతి॥
ఇతిమలాపకర్షణస్నానం ॥

—* అథక్రియాస్నానం. *—

తత్రశంఖః॥ క్రియాస్నానంప్రవక్ష్యామి యథావద్విధిపూర్వకం ।
సరస్సుదేవఖాతేషు తీర్థేషునదనదీషుచ ।క్రియాస్నానంసముద్దిష్టం స్నా
నంతత్రక్రియామతా । మృద్భిరద్భిశ్చకర్తవ్యం శౌచమాదౌయథావిధి ।
జలేనిమగ్నఉన్మజ్య ఉపస్పృశ్యయథావిధి ॥ తీర్థస్యావాహనంకుర్యాత్
తత్ప్రవక్ష్యామ్యతఃపరం । ప్రపద్యేవరుణందేవం అంభసాం పతిమూర్జి
తం ॥ యాచితందేహిమేతీర్థం సర్వపాపాపనుత్తయే । తీర్థమావాహ
యిష్యామిసర్వాఘవిసూదనం। సాన్నిధ్యమస్మిన్ తోయేతు క్రియతాంమద
నుగ్రహాత్ । రుద్రాన్ప్రపద్యేవరదాన్ సర్వానప్సుషదస్తథా ॥ దేవమ
ప్సుషదంవహ్నిం ప్రపద్యేఘనిషూదనం । ఆపఃపుణ్యాఃపవిత్రాశ్చప్రపద్యే
ఽథారుణంతథా। రుద్రాఅగ్నిశ్చశర్వశ్చహ్యగ్నిశ్చాపఏవచ। శమయంత్వా
శుమేపాపంరక్షంతుచసదైవమాం।ఇత్యేవముక్త్వాకర్తవ్యం తతఃసమ్మార్జ
నంకుశైః । ఆపోహిష్ఠేతితిసృభిర్యథావదనుపూర్వశః।హిరణ్యవర్ణాఇతిచఋగ్భి
ఋగ్భిశ్చతసృభిస్తథా।శన్నోదేవీరితితథాశన్నఆపస్తథైవచ।ఇదమాపఃప్రవ

హుతేత్యేవంచసముదీరయేత్ । ఏవంసమ్మార్జనంకృత్వాఛందసాఽపాం
పరిగ్రహః ॥ అఘమర్షణసూక్తస్యసంస్మరేత్ప్రయతస్తదా । తతోఽంభసిని
మగ్నస్త్రిఃపఠేదఘమర్షణం ॥ ప్రదద్యాస్త్వర్ఘ్యః తథా మహావ్యాహృతి
భిర్జలమితి । తీర్థయాత్రాయాం వర్జనీయమాహవ్యాసః॥ ఛత్రంచహర
తేపాదమర్ధం హరతిపాదుకా । యానం హరేత్త్రిపాదంతుసర్వంహరతి
డోలికా । ఐశ్వర్యలోభాన్మోహాద్వా గచ్ఛేద్యానాదిభిస్తుయః ॥ నిష్ఫలం
తస్యతీర్థంతు తస్మాద్యానానివర్జయేత్ । గోభిర్యుక్తేనయానేన తీర్థ
యాత్రాంకరోతియః । సయాతినరకంఘోరంయావద్గోరోమసంఖ్యయేతి ॥
పైఠీనసిః ॥ షోడశాంశంసలభతేయఃపరార్థేనగచ్ఛతి। అర్ధంతీర్థఫలం
తస్యయః ప్రసంగేనగచ్ఛతి । తీర్థంప్రాప్యానుషంగేన యస్తత్రస్నానమా
చరేత్ । స్నానార్థఫలమాప్నోతి తీర్థయాత్రాశ్రియంనతు । నృణాం
పాపకృతాంతీర్థేపాపస్యశమనంభవేత్ । యథోక్తఫలదంతీర్థం భవేచ్ఛు
ద్ధాత్మనాంనృణాం ॥ వ్యాసోపి ॥ యస్యహస్తౌచపాదౌచ మనశ్చైవసు
సంయతం । విద్యాతపశ్చకీర్తిశ్చ సతీర్థఫలమశ్నుతే ॥ వృద్ధవసిష్ఠోపి ॥
పితరంమాతరంవాపి భ్రాతరంసుహృదంగురుం । నిమజ్జేత్తుయముద్దిశ్యద్వా
దశాంశంలభేతసః। తత్ప్రతిథిశ్చాష్టమాంశంలభేత్స్నానఫలంనరః| పైఠీన
సిః॥ ప్రతికృతింకుశమయీంతీర్థవారిణిమజ్జయేత్ । మజ్జయేత్తుయము
ద్దిశ్య అష్టభాగంలభేతసః ॥ అత్రాయంమంత్రః ॥ కుశోసిత్వం పవిత్రోసి
బ్రహ్మణానిర్మితఃపురా। త్వయిస్నాతేసచస్నాతః యస్యైతద్గ్రంథిబంధ
నమితి ॥ తీర్థఫలంనవిక్రీయాత్ ॥ తథాచాపస్తంభః ॥ మాంసమాయుధం
సుకృతాశాంచతిలతండులాం శ్చైవధాన్యంచవిశేషేణనవిక్రీణీయాదితి। సు
కృతాశాతీర్థస్నానాదిసుకృతఫలం । ధర్మదానంతువిషయవిశేషేస్మర్య
తే। దేవతానాంగురుణాంచ మాతాపిత్రోస్తథైవచ॥ పుణ్యందేయంప్రయ
త్నేననాపుణ్యంచోదితంక్వచిదితి ॥ శాండిల్యః ॥ జీవనార్థంహృతంతీర్థం
జీవనార్థంహృతంవ్రతం । సందిగ్ధోవిషతోమంత్రోవ్యగ్రచిత్తోహతోద్విజః॥

పృథివ్యాంయానితీర్థాని తానిసర్వాణిసాగరే ॥ సాగరేయానితానిస్యుః
పాదేవిప్రస్యదక్షిణే ॥ ఆశ్వమేధికే ॥ ఆస్తేహరిరచింత్యాత్మాయత్రైవమధు
సూదనః । తత్తీర్థంతత్పరంబ్రహ్మతత్పుణ్యంతత్తపోవనం ॥ ఆచారవస్త్రాం
తరితోధసేనసత్యవ్రతేనతుమశీతలేన । జ్ఞానాంబునాస్నాతిహియశ్చనిత్యం
కింతస్యభూయఃసలిలేననిత్యం ॥ శాండిల్యః ॥ కుటుంబినోవినాన్యేషాం
దృష్టంతీర్థానుసేవనం । కుటుంబినాంగృహేసర్వం వికలోనిర్గతోగృహాత్ ॥
వికలఃశూన్యనిత్యక్రమః । అథనదీరజోదోషనిర్ణయః ॥ తత్రకాత్యాయనః ॥
సంప్రాప్తేశ్రావణేమాసి సర్వానద్యోరజస్వలాః । తాసుస్నానంనకుర్వీత
వర్జయిత్వాతుజాహ్నవీం ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః ॥ యావన్నోదేతిభగ
వాన్దక్షిణాశావిభూషణం । తావద్రజోవహానద్యోవర్జయిత్వాతు జాహ్న
వీం ॥ ఇతి ॥ యావన్నోదేత్యగస్త్యః తావద్రజోవహారజస్వలాఇత్యర్థః ।
ఉదయోపితస్య జ్యోతిశ్శాస్త్రే దర్శితః ॥ ఏవంచ వర్షాకాలేరజస్వలా
ఇత్యుక్తంభవతి ॥ మరీచిః ॥ కర్కటేసరితఃసర్వాః భవంతీహరజస్వలాః ।
అప్రశస్తంతదాస్నానం వర్షాదౌనవవారిణా ॥ వృద్ధగార్గ్యోపి ॥ వ
ర్షాదౌసరితఃసర్వాఃభవంతీహరజస్వలాః । తాసుస్నానంనకుర్వీతవర్జయి
త్వాతుజాహ్నవీమితి । మార్కండేయః ॥ ద్విమాసంసరితఃసర్వాభవంతీహ
రజస్వలాః । అప్రశస్తంతదాస్నానంవర్షాదౌనవవారిణి ॥ కాత్యాయనోపి ॥
నభోనభస్యయోర్మధ్యే సర్వానద్యోరజస్వలాః । తాసుస్నానంనకుర్వీతదే
వర్షిపితృతర్పణమితి । ఏతత్సర్వంకర్కటాది మాసద్వయాభిప్రాయం ॥
యదాహాత్రిః । సింహకర్కటయోర్మధ్యే సర్వానద్యోరజస్వలాః।నస్నా
నాదీనికర్మాణి తాసుకుర్వీతమానవః ॥ సింహకర్కటమాసద్వయ మధ్యేస
ర్వారజస్వలా ఇత్యర్థః ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః । రజోదుష్టేఽంభసిస్నా
నంవర్జ్యంనద్యాదిషుద్విజైః। కదర్థితంరజస్తేషాంసంధ్యోపాస్తిశ్చతర్ప
ణమితి । కదర్థితంకుత్సితం॥ వ్యాఘ్రపాదః। సింహకర్కటయోర్మధ్యేస
ర్వానద్యోరజస్వలాః । తాసుస్నానంనకుర్వీత వర్జయిత్వాసముద్రగాః

సముద్రగామహానదీ ॥ తత్రవిశేషోదర్శితో భవిష్యత్పురాణే ॥ ఆదౌకర్క
టకేసర్వామహానద్యోరజస్వలాః । త్రిదినంతుచతుర్థేఽహ్నిశుద్ధాస్స్యుఃజా
హ్నవీతథేతి ॥ మహాభారతేపి ॥ మహానద్యోదేవికాచకావేరీనర్మదాతథా ।
రజసాతుప్రదుష్టాస్స్యుఃకర్కటాద్యత్ర్యహాంన్నృపేతి। మహానద్యోపదిశితాః॥
బ్రహ్మపురాణే॥ గోదావరీభీమరథీతుంగభద్రాచవేణికా । కావేరీచతథాకృ
ష్ణావింధ్యదక్షిణతస్స్మృతాః॥ భాగీరథీనర్మదాచయమునాచసరస్వతీ।విశోకా
చవితస్తాచవింధ్యస్యోత్తరసంజ్ఞితాః । ద్వాదశైతామహానద్యోదేవర్షిక్షే
త్రసంభవాః ॥ వామనపురాణే గోదావరీభీమరథీకృష్ణవేణీసరస్వతీ । తుం
గభద్రాసుప్రయోగావేణీకావేరికేతిచ। ఏతాఅపిమహానద్యః సహ్యమాలా
ద్వినిస్సృతాఇతి॥ నృసింహపురాణేపి ॥ గంగాచయమునాగోదావరీస్యాత్తుంగ
భద్రకా॥ కావేరీచమహాపుణ్యామహానద్యఃప్రకీర్తితాఇతి॥ భారద్వాజః। ఉద్భూ
త్వాభూమితోంభోధింప్రవిశత్యంబుసంతతిః। యాసామహానదీజ్ఞేయా స
ర్వపాపప్రణాశినీ ॥ ఏవంమహానదీత్వేన పరిగణితానాంఏవదినత్రయంర
జోదోషః అన్యాసాంతుసముద్రగానాం అపిమాసద్వయంరజోదోషఇత్య
భిప్రేత్యాహకాత్యాయనః । ప్రావృట్కాలేమహానద్యః సంతిఃస్యుంర
జస్వలాః ॥ తాసుస్నానంనకుర్వీత వర్జయిత్వాతుజాహ్నవీమితి ॥ సఏవ ॥
కర్కటాదౌరజోదుష్టాగోమతీవాసరత్రయం। చంద్రభాగాంతథాసింధు
సరయూనర్మదాంతథేతి । అత్రాపవాదమాహమరీచిః ।ఆదిత్యదుహితాగం
గారక్షామాతాసరస్వతీ ॥ రజస్వలాభిధాయంతేపిచాన్యేనదసంజ్ఞితాః ॥
మార్కండేయః । శోణీనదీగౌతమీగంగావేణికాచసరస్వతీ । సాన్నిధ్యా
దాభిజాత్యాచ్చరజోనాభిభవంత్యమూః । అభిజాత్యందేవసంభూతత్వం ।
కాత్యాయనోపి॥ జాహ్నవ్యాదిత్యసంభూతాప్లక్షజాచసరస్వతీ । రజసా
నైవదూష్యంతినద్యఃకృష్ణాచవేణికా । సరస్వతీనదీపుణ్యాతథావైతరణీన
దీ ॥ ఆపగాచమహాపుణ్యాగంగామందాకినీతథా । మధుస్రవాహ్యంశుమ
తీకౌశికీపాపనాశినీ । దృషద్వతీతథాపుణ్యాతథావైతరణీనదీ ॥ ఏతాసాము

దకంపుణ్యంవర్షాకాలేప్రవర్ధితం । రజస్వలాత్వమేతాసాం విద్యతేనక
దాచన ॥ యమః ॥ గంగాధర్మోద్భవా పుణ్యాయమునాచసరస్వతీ । అం
తర్గతరజోదోషాస్సర్వావస్థాసునిర్మలాః ॥ కాలాదర్శే ॥ సింహకర్కా
టయోర్మధ్యేనద్యఏవరజస్వలాః ॥ త్రిసంస్యూర్గ్రహేనద్యోగోదావర్యాం
సరస్వతీం । భాగీరథీంచకాళిందీంనందాంశోణాదికాంవినా ॥ కాత్యాయ
నస్తు । గంగాయా అపిరజోదోషమాహ । ప్రవృత్తేశ్రావణేమాసిత్ర్యహం
గంగారజస్వలా । చతుర్థేహనిసంప్రాప్తే శుద్ధాభవతిజాహ్నవీతి ॥ యోగ
యాజ్ఞవల్క్యోపి ॥ ప్రథమంకర్కటాదౌతుత్ర్యహంగంగారజస్వలేతి । అ
త్రజాహ్నవ్యారజోయోగాభావవచనానాంభూయస్త్వాత్ రజోదోషా
నాస్తీత్యేవయుక్తం కేచిత్తు । యానిస్సృతానదాఃప్రోక్తాఃయాశ్చగంగేతికీర్తి
తాః । ఏతాసాంకర్కటేఖ నారజోదోషోనవిద్యతే । కావేరీతుంగభద్రా
చకృష్ణవేణీచగౌతమీ । భాగీరథీతివిఖ్యాతాపంచగంగాఃప్రకీర్తితాః ఇతివ
చనముదాహరంతఃకావేర్యారజోదోషోనాస్తీత్యాహుః అపరేపునః॥ కా
ళిందీగౌతమీగంగావేణికాచసరస్వతీ । సామర్థ్యాచ్చాభిజాత్యాచ్చరజో
నాభిభవంత్యమూరితి ॥ విద్యమానరజోదోషాసుగౌతమీభాగీరథీకృష్ణవే
ణీషుగంగాభిధానాసుయాశ్చగంగేతికీర్తితాఇతి వచనస్యానవకాశత్వా
త్ । మహానద్యోదేవికాచకావేరీనర్మదాతథా । రజసాతుప్రదుష్టాఃస్యుః
కర్కటాదౌత్ర్యహంనృపేతి । ప్రాతిస్వికమహాభారత వచనాచ్చదినత్ర
యంరజోదోషోస్తీత్యాహుః ఏవముక్తరజోదోషస్యకదాచిత్క్వచిదపవా
దమాహకాత్యాయనః । ఉపాకర్మణిచోత్సర్గే పిత్ర్యస్నానేతథైవచ । చంద్ర
సూర్యగ్రహేచైవరజోదోషోనవిద్యతే । మహదంబుసమంవాపి యదితిష్ఠ
త్పురాతనమ్ ॥ నవాంబుమిశ్రితంతేననదుష్టమితి సూరయః ॥ వ్యాఘ్రపా
దః ॥ అథావైకూపవాపీనాం అనపాయుయోగ్యతామ్ । రజోదుష్టేపిప
యసిగ్రామభూమౌనదూష్యతీతి ॥ ఇతినదీరజోదోషనిర్ణయః.

—* అథగౌణస్నానాని. *—

అశిరస్కంభవేత్స్నానం కటిమాత్రమశక్తితః । ఆర్ద్రేణవాససా వాపి సర్వాంగంపరిమార్జనమ్ ॥ జాబాలిః ॥ అశిరస్కంభవేత్స్నానం స్నానాశక్తౌతుకర్మిణః । నాభిమాత్రం నిమజ్జ్యాప్సు కటింవా క్షాళయేజ్జలైః ॥ ఆర్ద్రేణవాససాచాంగంమార్జనంకాపిలంవిదుః ॥ పరాశరః స్నానానిపంచపుణ్యాని కీర్తితానిమహర్షిభిః । ఆగ్నేయంవారుణంబ్రాహ్మ్యం వాయవ్యందివ్యమేవచ ॥ ఆగ్నేయంభస్మనాపాదమస్తకాద్దేహధూళనమ్ । గవాంహిరజసాప్రోక్తం వాయవ్యంస్నానముత్తమమ్ ॥ యత్తుసాతపవర్షేణదివ్యంతత్స్నానముచ్యతే । వారుణశ్చావగాహస్తు మానసంచాత్మవేదనమ్ ॥ యోగికంస్నానమాఖ్యాతం యద్యోగోవిష్ణుచింతనమ్ । ఆత్మతీర్థమితిఖ్యాతం సేవితంబ్రహ్మవాదిభిః ॥ మనశ్శుద్ధికరంపుంసాంనిత్యంతత్స్నానమాచరేత్ । శక్తశ్చేద్వారుణంవిద్వాన్ప్రాయశ్చిత్తేతథైవచేతి ॥ గర్గః ॥ దివ్యంవాయవ్యమాగ్నేయం బ్రాహ్మ్యంసారస్వతంతథా । మానసంచేతివిజ్ఞేయంగౌణస్నానంతుషడ్విధమ్ ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః ॥ అసామర్థ్యాచ్ఛరీరస్య కాలశక్త్యాద్యపేక్షయా । మాంత్రస్నానాదికాన్సప్త కేచిదిచ్ఛంతిసూరయః ॥ మాంత్రంభౌమంతథాగ్నేయంవాయవ్యందివ్యమేవచ । మానసంవారుణంచేతి సప్తస్నానాన్యనుక్రమాత్ ॥ ఆపోహిష్ఠేత్యాదిభిర్మంత్రైః మృదాలంభస్తుపార్థివమ్ । వారుణం చావగాహస్తు మానసంవిష్ణుచింతనమ్ ॥ మానసంప్రవరంస్నానం సర్వేశంసంతిసూరయః । ఆత్మతీర్థప్రశంసాయాం వ్యాసేనపఠితంయతః ॥ స్మృతిరత్నే ॥ చతుర్భుజంమహాదేవంశంఖచక్రగదాధరమ్ । మనసాధ్యాయతేవిష్ణుం స్నానం మానసముచ్యతే ॥ గాయత్ర్యాజలమాదాయ దశకృత్వోభిమంత్ర్యచ । శిరస్యంగాని సర్వాణి ప్రోక్షయేత్తేనవారిణా ॥ తత్స్నానంగాయకంనామ సర్వపాపప్రణాశనమ్ ॥ విష్ణుః ॥ ఋచాభిమంత్రితంతోయం ప్రోక్షయేన్మూర్ధ్నిసర్వతః । అనుకల్పమిదంస్నానం సర్వపాపహరంనృణాం ॥ ఇతి ॥ దక్షః ॥ ఆగ్నే

యం వారుణం బ్రాహ్మ్యం వాయవ్యం దివ్యమేవచ । మానసం యౌగికం చైవ అష్టమం కాపిలం స్మృతమ్ ॥ సారస్వతం తథాప్రోక్తం నవమం స్నానముత్తమమితి ॥ తత్రాగ్నేయస్నానప్రకరణమాహ భరద్వాజః ॥ ప్రాఙ్ముఖశ్చరణౌ హస్తౌ ప్రక్షాళ్యాచమ్య పూర్వవత్ । ప్రాణానాయమ్య సంకల్ప్య భస్మస్నానం సమాచరేత్ ॥ ఆదాయ భసితం శ్వేతం అగ్నిహోత్ర సముద్భవమ్ । ఈశానేనతు మన్త్రేణ స్వమూర్ధని వినిక్షిపేత్ । తత ఆదాయ తద్భస్మ ముఖే తత్పురుషేణతు ॥ అఘోరాఖ్యేన హృదయే గుహ్యే వామాహ్వయేనచ । సద్యోజాతాభిధానేన భస్మ పాదద్వయే క్షిపేత్ ॥ సర్వాంగం ప్రణవేనైవ మన్త్రేణోద్ధూళయేత్తతః । ఏతదాగ్నేయకం స్నానం ఉదితం పరమర్షిభిః ॥ సర్వకామసమృద్ధ్యర్థం కుర్యాదాదావిదం బుధ ఇతి ॥ ఆపస్తంబోపి ॥ భస్మస్యాదగ్నిహోత్రాగ్నేరౌపసథ్యాదథాపివా । అథ వైవాహనయోర్వా స్వగృహ్యాగ్నేరథాపివా ॥ తస్మాదాదాయ విధివత్ స్నానమాగ్నేయమాచరేత్ । భస్మస్నానాశక్తౌ వా మువిధ్యుక్తం ప్రాగ్యథోదితమ్ ॥ సావర్ణేరాజతే వాపి తామ్రపాత్రే తరేపివా । అగ్నిరిత్యాదిభిర్మన్త్రైః ప్రణవేన తథైవచ ॥ షడ్భిర్మన్త్రైః ప్రజప్తేన భస్మ తద్గృహ్య పద్వయే । ఈశాద్యైః పంచభిర్మన్త్రైః క్రమాదుద్ధూళయేత్తత ఇతి ॥ అగ్నిరిత్యాదయో మన్త్రాః అథర్వశిరస్యభిహితాః । అగ్నిరితి భస్మ । వాయురితి భస్మ । జలమితి భస్మ । స్థలమితి భస్మ వ్యోమేతి భస్మ । సర్వం హ వా ఇదం భస్మేతి శిరసి । లింగపురాణే ॥ ఈశానేన శిరోదేశం ముఖే తత్పురుషేణతు । ఉరోదేశమఘోరేణ గుహ్యం వామేన సువ్రత ॥ సద్యోగ పాదౌ సర్వాంగం ప్రణవేన విశోధయేత్ । కృత్వాపి బాతులం పాపం మృత్యుకాలేపి యో ద్విజః ॥ భస్మస్నాయీ భవేత్కశ్చిత్ క్షిప్రం పాపైః ప్రముచ్యత ఇతి ॥ స్మృతిసారసముచ్చయే ॥ త్ర్యాయుషైశ్చ మన్త్రైస్తు లిప్తమాపాదమస్తకమ్ । గోశకృద్భస్మయత్పుణ్యం భస్మస్నానం తదుచ్యత ఇతి ॥ వారుణస్నానమాహ వ్యాసః ॥ స్నానమబ్దైవతైర్మన్త్రైర్జలే మజ్జనగాహనైః । తర్పణం పితృదేవానాం స్నానం వారుణముచ్య

తే ॥ బోధాయనః ॥ జలావగాహనం స్నానం వారుణం సర్వకామికమ్।
మంత్రవత్ప్రోక్షణం చాపి ద్విజాతీనాం విశిష్యత ఇతి ॥ బ్రాహ్మస్నానప్రకా
రమాహ ॥ పాదాంతమార్జన ప్రకారమాహ కాత్యాయనః ॥ ఆపోహి
ష్ఠాదిభిః బ్రాహ్మ్యం మంత్రస్నానం హి తత్స్మృతమ్ । కుశాగ్రైర్మార్జనం కు
ర్యాచ్ఛ్వతీర్థేన వా ద్విజః ॥ ఋగంతే మార్జనం కుర్యాత్పాదాంతే వా స
మాహితః । ఋచశ్చాంతే తథా వా కుర్యాత్ శిష్టానాం మతమీదృశమ్॥ బృహ॥
భువి మూర్ధ్ని తథాకాశే మూర్ధ్న్యాకాశే తథా భువి । ఆకాశే భువి మూ
ర్ధ్ని స్యాత్ మంత్రస్నానం విధీయత ఇతి ॥ భువి పాదయోరాకాశే హృది ప
క్షాంతరముక్తం । స్మృత్యంతరే॥ ఋచోర్ధర్చేణ చ శోఽప్యృక్చ ఆపోహి
ష్ఠేత్యృచేన చ॥ కుశాగ్రైర్మార్జనం కుర్యాచ్ఛ్వతీర్థేన వా ద్విజః।పాదా
దిప్రణవం కుర్యాదర్ధర్చాదిత ఏవ చ॥ఋగాదిప్రణవం కుర్యాత్ మంత్రస్నా
నవిశేషత ఇతి ॥ గృహ్యపరిశిష్టే ॥ అథాశక్తస్య మంత్రస్య శుచౌ దేశే శుచి
రాచాంతః ప్రాణానాయమ్య దర్భపాణిస్త్రిసృభిరాపోహిష్ఠాదిభిః ప్రణవ
పూర్వం దర్భోదకాదిభిర్మార్జయేత్ ॥ పాదయోర్మూర్ధ్ని హృద
యే పాదయోః ॥ హృదయే పాదయోర్మూర్ధని చార్ధర్చయో
మూర్ధ్ని హృదయే ॥ పాదయోర్మూర్ధ్ని
చార్ధర్చో హృదయే పాదయోర్మూర్ధ్ని చాథత్యృచేన మూర్ధ్ని మార్జయి
త్వా గాయత్ర్యా దశధాభిమంత్రితా అపః ప్రణవేన జప్త్వా ద్విరాచామేదిత్యేత
న్మంత్రస్నానమితి ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యస్తు ॥ శన్న ఆపస్తు ద్రుపదా ఆపో
హిష్ఠాఘమర్షణం। ఏతైశ్చ పంచభిర్మంత్రైః మంత్రస్నానముదాహృతమి
తి । వాయవ్యపారవతేదర్శయతి ॥ బృహస్పతిః ॥ వాయవ్యం గోరజః
ప్రోక్తమస్తం గచ్ఛతి గోపతౌ । విద్వత్సరస్వతీప్రాప్తం స్నానం సారస్వతం
స్మృతం ॥ గోపతౌ సూర్యే ॥ విదుషాం సరస్వతీ వాణీ తయా ప్రాప్తం సా
రస్వతమిత్యర్థః ॥ తత్స్వరూపమాహ వ్యాసః ॥ స్వయమేవోపసన్నాయ
వినయేన ద్విజాతయే । తదా సంపాదయేత్స్నానం శిష్యాయ చ సుతాయ చ ।

దాక్షాయణమన్త్రైః కుంభైః మంత్రితైర్జాహ్నవీజలైః ॥ కృతమంగళపుణ్యాహైః స్నానమస్తు తదర్థినః । ఆదౌ తావత్ప్రభాసే బహుగుణసలిలే మధ్యమే పుష్కరే చ గంగాద్వారే ప్రయాగే కనఖలసహితే గవ్యకణేగయాయాం ॥ రాహుగ్రస్తే సుసోమే దినకరసహితే సత్యపత్యాని శేషా దైత్రైర్వ్యాఖ్యాతరూపైస్త్రిభువనవిదితైః స్నానమచ్ఛిద్రమస్తు । ప్రాప్యసారస్వతం తీర్థం భవేన్మ్రుదితమానసః ॥ సర్వాః ధారాభిషేకాద్ధి పవిత్రం విదు.సాంహితాః ॥ ఇతి ॥ సపేవ ॥ శుచిశేశాస్త్ర్యవంగృహ్య కుర్యాన్గాత్రోపలంభనం । మంత్రైః పార్థివసంయుక్తైః భూమస్నానం తదుచ్యతే ॥ మృత్తికే హనమే పాపమిత్యాదయః పార్థివసయుక్తమంత్రాః । గోఖురాద్రజ ఆదాయ గోసావిత్రీం జపేద్బుధః ॥ గాత్రేష్వథ తదాలిప్య స్నానం వాయవ్యముచ్యతే । ఉత్తరాయణమధ్యేసు యదా వర్షతి వాసవః । ఆతపేనసహ స్నానం దివ్యం స్నానం తదుచ్యతే । మృత్తికే హన మే పాప మిత్యాదయః పార్థివసంయుక్తమంత్రాః । గోఖురాద్రజఆదాయ గోసావిత్రీంజపేద్బుధః ॥ గాత్రేష్వథతదాలిప్యస్నానం వాయవ్యముచ్యతే । ఉత్తరాయణమధ్యేతు యదా వర్షతి వాసవః । ఆతపేనసహస్నానం దివ్యం స్నానం తదుచ్యతే॥ హృత్స్థితం సర్వభూతానాం రవిమండలసంస్థితం । నీలజీమూతసంకాశం వాసుదేవం చతుర్భుజం ॥ శంఖచక్రగదాపద్మ ధారిణం వనమాలినం । తత్పాదోదకజాం ధారాం నిపతంతీం స్వమూర్ధని ॥ చింతయేద్బ్రహ్మరంధ్రేణ ప్రవిశంతీం స్వకాంతనుం । తయా ప్రక్షాళితం సర్వం స్వదేహం పరిచింతయేత్ ॥ ఇదం స్నానం వరం మంత్రాత్సహస్రాదధికం శతం । ఏవం స్నాత్వా విశేషేణ సర్వపాపైః ప్రముచ్యత ఇతి ॥ కూర్మపురాణే ॥ అప్రాయత్యే సముత్పన్నే స్నానమేవం సమాచరేత్ ॥ బ్రాహ్మ్యాదీన్యప్యథాశక్తో స్నానాన్యాహుర్మనీషిణః ॥ జాబాలిః ॥ అశిరస్కం భవేత్స్నానం స్నానాశక్తౌ తు కర్మిణః । తస్యాప్యసామర్థ్యే విధౌ మంత్రస్నానాదికం భవేత్ । అసామర్థ్యాచ్ఛరీరస్య వైషమ్యాద్దేశకాలయోః ॥ స్నానాన్యేతాని తుల్యాని వారుణేన భవంతి హి ॥ మనుః ॥

ప్రభుః ప్రథమకల్పేన యోఽనుకల్పేన వర్తతే । నసాంపరాయికంతస్య దుర్మతేర్విద్యతే ఫలమితి ॥ సాంపరాయిక మాముష్మికం ॥ *

ఇతిగౌణస్నానాని.

—* అథోర్ధ్వపుండ్రవిధిః. *—

తత్రవాసుదేవోపనిషత్ ॥ అథగోపీచందనం నమస్కృత్యోద్ధృత్య గోపీచందనపాపఘ్న విష్ణుదేహసముద్భవ । చక్రాంకితనమస్తుభ్యం ధారణాన్ముక్తిదోభవ ॥ ఇమంమేగంగ ఇతి జలమాదాయ విష్ణోర్నుకమితిమర్దయేత్ ॥ అతోదేవాఅవంతు న ఇతి ఏతాభిర్విష్ణుగాయత్ర్యా చ త్రివారమభిమంత్ర్య - శంఖచక్రగదాపాణే ద్వారకానిలయాచ్యుత । గోవిందపుండరీకాక్షరక్షమాంశరణాగతం ॥ ఇతి ॥ మతిమాన్ జ్ఞాత్వా గృహస్థోలలాటాదిషు ద్వాదశస్థానేష్వనామికాంగుల్యా విష్ణుగాయత్ర్యా కేశవాదిద్వాదశనామభిర్వా ధారయేత్ ॥ బ్రహ్మచారీవానప్రస్థోవా లలాట కంఠ హృదయ బాహుమూలేషు వైష్ణవ్యా గాయత్ర్యా కృష్ణాదినామ పంచభిర్వా ధారయేదితి ॥ తర్జన్యా శిరోలలాటహృదయేషు ప్రణవేనధారయేత్ । పరమహంసోలలాటే ప్రణవేనైక మూర్ధ్వపుండ్రంధారయేత్ ॥ తత్రదీపప్రకాశం స్వాత్మానంపశ్యన్బ్రహ్మాహమస్మీతి భావయన్యోగీ మత్సాయుజ్యమవాప్నోతి ॥ ఊర్ధ్వజ్ఞ ఊర్ధ్వరేతాయ ఊర్ధ్వపుండ్రోర్ధ్వరేతవాన్ । ససోర్ధ్వంపదమవాప్నోతి యతిరూర్ధ్వచతుష్కవాన్ ॥ బ్రాహ్మణానాస్తు సర్వేషాంవైదికానామనుత్తమః । గోపీచందనవారిభ్యాం ఊర్ధ్వపుండ్రంవిధీయతే ॥ యోగోపీచందనాభావే తులసీమూలమృత్తికామ్। ముముక్షుర్ధారయేన్నిత్యం అపరోక్షాత్మసిద్ధయఇతి ॥ మహోపనిషది॥ ధృతోర్ధ్వపుండ్రఃపరమీశితారం నారాయణంసాంఖ్యయోగాధిగమ్యం। ధ్యాత్వా విముచ్యేతనరస్సమస్తైః సంసారపాశైః ఇహచేతివిష్ణుమితి ॥ కఠశాఖాయామపి ॥ ధృతోర్ధ్వపుండ్రో ధృతచక్రమీశం విష్ణుంపరంధ్యాయతియో మహాత్మా। స్వరేణమంత్రేణసదాహృదిస్థితం పరాత్పరంయన్మహతో మ

హాంతమితి ॥ అథర్వణేచ ॥ హరేః పదాకృతిమాత్మనో హితాయ మధ్యేఛి
ద్రం ఊర్ధ్వపుండ్రం యో ధారయతి స పరస్య ప్రియో భవతి స పుణ్యభాగ్భవతి
స ముక్తిభాగ్భవతీతి ॥ అతో౽ప్యుపబ్రహ్మణాః స్మృతిపురాణవచనాః లిఖ్యంతే॥
ఉపబ్రహ్మణత్వంచ తేషాం మహాభారతే౽భిహితం ॥ ఇతిహాసపురాణాభ్యాం
వేదార్థముపబ్రహ్మయేదితి ॥ స్కాందే౽పి ॥ పురాణైరేవ స్పష్టార్థైర్వేదా
ర్థో౽జ్ఞాయతే ఖలు । బిభేతిమానవాద్వేద పురాణాభ్యాం సవర్జితాత్ ॥
సుదర్శనాచార్యో౽పి ॥ వేదార్థనిర్ణయనిధాహి పురాణమంగం నిర్ణీత వేద
విషయాస్స్మృతయో భవంతి॥ సూతసంహితాయామపి ॥ అనంతశాఖా ఆ
పేక్ష్య వైదికార్థవినిర్ణయే । స్వబుద్ధికల్పితాన్న్యాయాత్ గౌరియాముప
బ్రహ్మణామితి ॥ విష్ణుస్మృతౌ ॥ ఉపవీతం శిఖాబంధం ఊర్ధ్వపుండ్రం వినా
కృతమ్ । అపవిత్రకృతం కర్మ విప్రస్య విఫలం భవేత్ ॥ యోగో దానం జపో
హోమస్స్వాధ్యాయః పితృతర్పణమ్ । భస్మీభవతి తత్సర్వం ఊర్ధ్వపుండ్రం
వినాకృతమ్ ॥ అశుచిశ్చాప్యనాచారో మనసా పాపమాచరన్ । శుచిరేవ
భవేన్నిత్యం ఊర్ధ్వపుండ్రస్య ధారణాత్ ॥ భృగుః ॥ ఉపవీతవిహీనేన పవి
త్రరహితేనచ । తథోర్ధ్వపుండ్రహీనేన యత్కృతం తన్నిరర్థకమ్ ॥ మా
ర్కండేయః ॥ అమంత్రేణకృతం కర్మ హ్యపవిత్రేణ వా కృతమ్ । ఊర్ధ్వ
పుండ్రం వినా వాపి కర్మ యద్ద్విజైః కృతమ్ ॥ తత్సర్వమాసురం విద్యాత్ క
ర్తా పిశరకం వ్రజేత్ ॥ దక్షః ॥ కుశపాణిః సదాతిష్ఠేత్ సోత్తరీయోర్ధ్వ
పుండ్రధృత్ । వేదోక్తమఖిలం విద్యాదన్యథా స్యాన్నిరర్థకమ్ ॥ హారీతః ॥
సపవిత్రకరస్స్థస్సోత్తరీయోర్ధ్వపుండ్రభృత్ । కుర్యాద్బహిర్... కర్మ
వేదోక్తం విప్రసత్తమః ॥ సర్పం దృష్ట్వా యథా లోకే వదనం ... భయవిహ్వలాః ।
ఊర్ధ్వపుండ్రాంకితం తద్వత్ కంపంతే యమకింకరాః ॥ వ్యాసః ॥ జాహ్న
వీతీరసంభూతాం మృదం మూర్ధ్ని బిభర్తి యః । బిభర్తి రూపం సోర్క
స్యతమోనాశాయ వై స్మృతః ॥ ఊర్ధ్వపుండ్రధరో ... యత్ర దృ
శ్యతే । స చండాలో౽పి శుద్ధాత్మా పూజ్య ఏవ న సంశయః ॥ స్మృత్యంతరే

స్వాధ్యాయేభోజనేచైవ హోమేమంగళ కర్మణి । ఊర్ధ్వపుండ్రంధరో
భూయాద్రక్షసాంచాపనుత్తయే ॥ ఆత్రేయే ॥ ఊర్ధ్వపుండ్రవిహీనంయత్
శరీరంశవసన్నిభమ్ । ఊర్ధ్వపుండ్రవిహీనంతుశ్వపాకమివసంత్యజేత్ ॥ ఊ
ర్ధ్వంనయతియఃపుండ్రం ప్రాణినఃపాపకారిణః ॥ తస్మాఖ్యాహ్యూర్ధ్వ
పుండ్రోఽ తస్మాత్తద్ధారయేద్ద్విజ ఇతి ॥ స్మృత్యంతరే ॥ విష్ణ్వర్పణ విహీ
నంయత్ పవిత్రరహితంతథా । ఉత్తరీయోర్ధ్వ పుండ్రాభ్యాం రహితంత
న్నిరర్థకమ్ ॥ హోమపూజాదిసమయే సాయంప్రాతస్సమాహితః । ఊ
ర్ధ్వపుండ్రధరోవిప్రోభవేచ్ఛుద్ధోనచాన్యథా ॥ నిరూర్ధ్వపుండ్రస్తుభవేన్న
కదాచిదపిద్విజః । వైష్ణవశ్చ విశేషేణ సర్వకర్మాణిసోఽర్హతి ॥ ఊ
ర్ధ్వపుండ్రంలలాటేతు కుర్వీతచతురంగుళః । ఉదరేహృదికంఠేచ దశాష్ట
చతురంగుళానితి ॥ అగ్నివేశ్యాయనిః ॥ త్రిపుండ్రంబ్రాహ్మణోవిద్వాన్ లీ
లయాపినధారయేత్ । ధారయేద్బ్రాహ్మణస్సమ్యక్ ఊర్ధ్వపుండ్రం ప్ర
యత్నతః ॥ సంగ్రహే ॥ శ్రౌతస్మార్తాః క్రియాస్సర్వాః ఊర్ధ్వపుండ్ర
మకుర్వతః । జాయంతేవిఫలాశ్చైవబాధితాశ్చభవంతితాః ॥ పురాణేషుబ్ర
హ్మాండపురాణే బ్రహ్మాణంభగవానాహ ॥ ఊర్ధ్వపుండ్ర ప్రమాణానిద్ర
వ్యాణ్యంగులిభేదతః । వర్ణానిమంత్రదేశాంశ్చప్రవక్ష్యామిఫలానిచ ॥ పర్వ
తాగ్రేనదీతీరే మమక్షేత్రేవిశేషతః । సింధుతీరేచవల్మీకే తులసీమూలమా
శ్రితే ॥ మృదఏతాస్తుసంగ్రాహ్యా వర్జయేదన్యమృత్తికాః । శ్యామ శాంతి
కరంప్రోక్తంరక్తంవశ్యకరంభవేత్ ॥ శ్రీకరంపీతమిత్యాహుః వైష్ణవం శ్వే
తముచ్యతే । అంగుష్ఠః పుష్టిదఃప్రోక్తః మధ్యమాయుష్కరీభవేత్ ॥ అ
నామికాన్నదానిత్యం ముక్తిదాచప్రదేశినీ । ఏతైరంగుళిభేదైస్తు కార
యేన్ననఖైస్స్పృశేత్ ॥ వర్తిదీపాకృతించాపి వేణుపత్రాకృతింతథా । పద్మస్య
ముకుళాకారంతథైవకుముదస్యచ ॥ మత్స్యకూర్మాకృతింవాపి శంఖాకార
మథాపివా । దశాంగుళప్రమాణంతత్ ఉత్తమోత్తమముచ్యతే ॥ నవాంగు
ళంమధ్యమంస్యాదష్టాంగుళమతఃపరమ్ । సప్తషట్పంచభిఃపుండ్రం మధ్యమం

త్రివిధంస్మృతమ్ । చతుస్త్రిద్వ్యంగులైఃపుండ్రంకః స్థంత్రివిధంభవేత్ । లలాటేకేశవంవింద్యాత్ నారాయణమథోదరే ॥ మాధవంహృదివిన్యస్యగోవిందంకంఠకూపకే । ఉదరేదక్షిణేపార్శ్వే విష్ణుంవింద్యాద్ద్విజస్తథా॥తత్పార్శ్వేబాహుమధ్యేతు స్మరేత్తుమధుసూదనమ్। త్రివిక్రమంకంఠదేశే వామేకుక్షౌతువామనమ్॥ శ్రీధరంబాహుకేవామేహృషీకేశంతుకంఠకే। పృష్ఠేతుపద్మనాభంతు కకుద్దామోదరంస్మరేత్ ॥ ద్వాదశైతానినామానివాసుదేవేతిమూర్ధని । పూజాకాలేచహోమేచ సాయంప్రాతస్సమాహితః॥ నామాన్యుచ్చార్యవిధినా ధారయేదూర్ధ్వపుండ్రకమ్ । ఊర్ధ్వపుండ్రధరోమర్త్యః మ్రియతేయత్రకుత్రచిత్ ॥ శ్వపాకోపివిమానస్థోమమలోకేమహీయతే ॥ వామనపురాణేపి ॥ నారదంప్రతిభగవానాహ ॥ శ్రుతిస్మృత్యుక్తమార్గేణమృదోధారణముచ్యతే । శృణువత్సవిధానేన మృత్స్నాధారణముత్తమమ్ ॥ మమక్షేత్రేకురుక్షేత్రేపుణ్యక్షేత్రేతథైవచ । పర్వతాగ్రేనదీతీరే తులసీమూలమాశ్రితే ॥ అశ్వత్థబిల్వవల్మీక వకులాపనసస్తథా । ఏతేషుమృత్తికాఃప్రోక్తాః యథావిధివదాహరేన్నత్యాని ॥ పాద్మేపి । ఊర్ధ్వపుండ్రస్యమాహాత్మ్యంవక్ష్యామితవపార్వతి । ధారణాదేవముచ్యేతభవబంధాద్ద్విజోత్తమః ॥ ఊర్ధ్వపుండ్రస్యమధ్యేతు విశాలేసుమనోహరే । లక్ష్మ్యాధార్యస్సమాసీనః దేవదేవోజనార్దనః ॥ తస్మాద్యస్యశరీరేతుఊర్ధ్వపుండ్రంప్రదృశ్యతే।తస్యదేహంభగవతోవిశాలంమందిరంశుభమ్ ॥ ధారయేదూర్ధ్వపుండ్రంతు త్రిసంధ్యాసుద్విజోత్తమః । సర్వపాపవిశుద్ధ్యర్థ మిష్టాపూర్తఫలాప్తయే ॥ యజ్ఞదానతపశ్చర్యా జపహోమాదికంచయత్। ఊర్ధ్వపుండ్రధరఃకుర్యాత్ తస్యపుణ్యమనంతకమ్ ॥ ఊర్ధ్వపుండ్రవిహీనస్తుకించిత్కర్మకరోతియః । ఇష్టాపూర్తాదికంసర్వంనిష్ఫలంస్యాన్నసంశయః ॥ యచ్ఛరీరంమనుష్యాణాం ఊర్ధ్వపుండ్రవివర్జితమ్ । తద్ద్రష్టవ్యంనైవదద్యాత్ స్మశానసదృశంభవేత్ ॥ ఊర్ధ్వపుండ్రవిహీనోయః సంధ్యాకర్మాదికంచరేత్ ॥ తత్సర్వంరాక్షసైర్నీతంనరకంచాధిగచ్ఛతి ॥ ఊర్ధ్వ

పుండ్రం ద్విజైః కార్యం శ్యామయా పీతయా మృదా । శ్వేతమృత్తికయా ధార్యం వైష్ణవైశ్చ విశేషత ఇతి ॥ నారదీయే ॥ ఊర్ధ్వపుండ్రం యః కరోతి తులసీమూలమృత్స్నయా । తత్రైవ నేత్రం తస్యాస్యాన్మూర్ధ్ని దోర్భిర్భృయాత్కలామ్ ॥ బ్రాహ్మణస్యోర్ధ్వపుండ్రం స్యాత్ క్షత్రియస్యార్ధచంద్రకమ్ । వైశ్యస్య వర్తులాకారం శూద్రస్యైవ త్రిపుండ్రకమ్ ॥ ఊర్ధ్వం పుండ్రం ద్విజః కుర్యాద్వారిమృద్భస్మచందనైః । జపకాలే మృదా కుర్యాత్ సంధ్యాకాలే తు వారిణా ॥ భస్మనా హోమకాలే చ చందనం సార్వకాలికమితి ॥ విష్ణుధర్మోత్తరే ॥ బిభర్తి నిటిలే యో హి జాహ్నవీతీరమృత్తికామ్ । బిభృయాత్స్వత్కురేకత్ర మూర్ధ్ని దోర్భిర్భృయాత్కలామ్ ॥ గంగామృదోర్ధ్వపుండ్రాణి యో బిభర్తి నరో యదా । తద్దైవతస్య పితరో బ్రహ్మలోకమవాప్నుయుః ॥ గంగాకూలమృదా యస్తు బిభృయాదూర్ధ్వపుండ్రకమ్ । తదంగే యే నిరీక్షంతే తేయాం త్రిదివం నరాః వాసిస్మై ॥ ఊర్ధ్వపుండ్రం తు విప్రాణాం సతతం శ్రుతిచోదితం । ముముక్షుభిర్వితరోగై రప్రమత్తైః సమాహితైః ॥ బ్రహ్మచారీ గృహస్థో వా వానప్రస్థోథవా యతిః ॥ అవశ్యం ధారయేత్పుండ్రం ఔర్ధ్వపుండ్రం సుశోభనమ్ । ఊర్ధ్వపుండ్రం ద్విజః కుర్యాద్దండాకారం సుశోభనమ్ ॥ మధ్యచ్ఛిద్రం వైష్ణవస్తు నమోంతైః కేశవాదిభిః । పాద్మే బ్రహ్మగరుడసంవాదే ॥ గృహే యస్య సదా తిష్ఠేత్ గోపిచందనమృత్తికా । యో మృత్తికాం ద్వారవతీసముద్భవాం కరే సమాదాయ లలాటపట్టే ॥ కరోతి నిత్యం తనుశుద్ధిహేతోః క్రియాఫలం కోటిగుణం సదా భవేత్ ॥ క్రియావిహీనం యది మంత్రహీనం శ్రద్ధావిహీనం యది భక్తివర్జితం । కృతం లలాటే యది గోపిచందనం ప్రాప్నోతి తత్పుణ్యఫలం సదాక్షయమ్ ॥ యస్యాంతకాలే ఖగ గోపిచందనం బాహ్వోర్లలాటే హృది మస్తకే వా । ప్రయాతి లోకం కమలాసనస్య గోపాలఘాతీ యది బ్రహ్మహా భవేత్ ॥ అస్నాతో యః క్రియాం కుర్యాదశుచిః పాపశజిలతః । స్నాతః సద్యో భవేన్నిత్యం గోపిచందనధారణాత్ ॥ ద్వారవత్యుద్భవం గోపిచందనం చోర్ధ్వపుండ్రకం । ధారయేన్నిత్యశేషం హి పాపం హంతి దినే దినే

పీచందనలిప్తాంగో యం యం పశ్యతి చక్షుషా । తం తం పూతం విజానీయాం నాత్ర కార్యా విచారణా ॥ పరాశరోపి ॥ మృదం మన్త్రేణాభిమన్త్ర్య యో ర్ధ్వపుణ్డ్రాణి ధారయేత్ । లలాటాదిషు చాంగేషు ధార్యం పుణ్డ్రం శుభావహం । ఆరభ్య నాసికామూలం లలాటాన్తం లిఖేన్మృదమితి ॥ బ్రహ్మాండపురాణే ॥ మృత్తికా చన్దనం భస్మ తోయం చైవ చతుర్థకం । ఏభిర్ద్రవ్యైర్యథాకాలమూర్ధ్వపుణ్డ్రం భవేత్సదా । స్నాత్వా పుణ్డ్రం మృదా కుర్యాత్ హుత్వా చైవ తు భస్మనా ॥ దేవానభ్యర్చ్య గంధేన సర్వపాపాపనుత్తయే ఇతి ॥ వైఖానససూత్రే । సమిద్భిర్హోమమన్త్రైస్స్వైర్నవహవనే విహితే సతి ॥ తద్భస్మ సంగృహ్యాకారే మన్త్రేణైవాభిమన్త్ర్య చ । యదూర్ధ్వపుణ్డ్రకరణమాగ్నేయం స్నానమేవ తత్ ॥ భూతిర్భూతిస్తి భస్మ గృహీత్వా లలాటహృదయ బాహు కంఠాదినాదిత్యాః సో మోనమోనమ ఇతి ఊర్ధ్వాగ్రమాపృ ఆపోహిష్ఠేతి ప్రోక్ష్య యత్తే అగ్నే తేజస్తేనేత్యగ్ని ముద్వ్యయమిత్యాదిభిరాదిత్యం చోపతిష్ఠేత్ । భూతిమూలఫతేనిత్యం సర్వయజ్ఞకృతం భవేదితి ॥ పాద్మేపి ॥ సమిదాజ్యాహుతానాం చ హోమియస్యాహుతస్య చ ॥ సితేన భస్మనాంగేషు లలాటాదిషు చక్రమాత్ । యదూర్ధ్వపుణ్డ్రకరణం మన్త్రోచ్చారణపూర్వకం ॥ తదాగ్నేయం భవేత్స్నానం శోధనం పరమం స్మృతమితి ॥ పాద్మోత్తరే । శ్రౌతం వైఖానసంప్రోక్తం స్మార్తణం వాసిష్ఠముచ్యతే । పాంచరాత్రాద్యాగమోక్తమాగమోక్తం తదిష్యత ఇతి ॥ స్మృతిసంగ్రహేపి ॥ త్రిపుణ్డ్రం భస్మనా తిర్యగూర్ధ్వపుణ్డ్రం మృదాన్యసేత్ । ఉభయం చందనేనైవ చతుర్ణాలం న కదాచన ॥ కదాచిన్న మృదా తిర్యక్ న్యసేదూర్ధ్వం న భస్మనా ॥ తుషాదిభస్మ పాషాణరజో ధార్యం న చక్వచిత్ ఇతి ॥ గారుడపురాణే ॥ భస్మనా తూర్ధ్వపుణ్డ్రం చ తిర్యక్పుణ్డ్రం తథా మృదా । బ్రహ్మహత్యాసమం ప్రోక్తం మునిభిర్వేదపారగైరితి । ఏవం చ భస్మోర్ధ్వపుణ్డ్రస్య విధిప్రతిషేధాభ్యాం యథాకులాచార వ్యవస్థితో వికల్ప ఇత్యాహుః ॥ సన్ని కృపచిదూర్ధ్వపుణ్డ్రప్రతిషిధ్యతే । ... బాహాపర... పురాణే ... తం

లింగంచ విజ్ఞేయం త్రిపుండ్రోద్ధూళనాత్మకమ్ । అశ్రౌత మూర్ధ్వపుండ్రాదినైవతిర్యక్త్రిపుండ్రకం ॥ నగాణాముక్తికాజాతియేషాంతత్రోక్తవర్త్మనా । లలాటేతైస్సదాధార్యంమృదాపుండ్రాంతరంద్విజః ॥ జన్మనాలబ్ధజాతిస్తువేదపంథానమాశ్రితః ॥ పుండ్రాంతరంభ్రమాద్వాపిలలాటేనైవధారయేత్ ॥ఇతి॥ వామనోపపురాణేచ॥ ఊర్ధ్వపుండ్రంచశూలంచవర్తులంచార్ధచంద్రకం । తంత్రేః ష్మైనధార్యంస్యాన్నధార్యంవైదికైర్జనైరితి । సోర్ధ్వపుండ్రముఖందృష్ట్వాసవ్రితం చాంద్రాయణంచరేదితి ॥కూర్మపురాణేపి ॥ గోపీచందనధారీతుశివంస్పృశతియోద్విజః । సనైకవింశతికులఃసాత్మయంనరకంవ్రజేదితి ॥ సూతసంహితాయామపి ॥ స్వమాతుఃసోదరాయాశ్చగమనంతద్వదేవతు । మాతృష్వసుర్మిత్రసఖ్యాదుహితుర్గమనంతథా ॥ మాతులానీస్నుషాశ్వశ్రూగమనంచతథైవచ । త్రిపుండ్రధారణాభావోశ్రుత్యాముద్ధూళనంతథా । పుండ్రాంతరస్యవిప్రేంద్రధారణంతద్వదేవహి ॥ పురాణాంతరేపి ॥ ఊర్ధ్వపుండ్రంత్రిశూలంచశ్రద్ధయాశ్రుత్యచోదితం । ధారయంతిలలాటేతుమనుష్యాఃపాపకర్మిణఇతి ॥ లైంగేపి ॥ త్రిపుండ్రంసురవిప్రాణాంవర్తులంనృపవైశ్యయోః । అర్ధచంద్రంతుశూద్రాణాంఅన్యేషామూర్ధ్వపుండ్రకం । అశ్రౌతమూర్ధ్వపుండ్రాదిలలాటేశ్రద్ధయాసహ । ధారయిష్యంతిమోహేన యుగాంతేసముపస్థితఇతి ॥ సత్యం । ఏతాదృశానిహాపానిబహూనివచనానిశూయంతే । తేషుకానిచిద్వచనానిపాశుపతాదిశైవతంత్రేపతితస్యఊర్ధ్వపుండ్రనిషేధపరాణి ॥ కానిచిత్తువైదికస్యాశ్రౌతపాంచరాత్రాద్యాగమోక్తశూద్రాది రూపఊర్ధ్వపుండ్రధారణనిషేధపరాణి ॥ తథాచ పరాశరః ॥ తంత్రనిష్ఠశ్శివేభక్తః తంత్రసిద్ధేనవర్త్మనా । త్రిపుండ్రంధారయేన్నిత్యంలలాటేభస్మనైవతు । తంత్రనిష్ఠస్తథావిష్ణౌ భక్తస్తంత్రోక్తవర్త్మనా । త్రిశూలంచతురశ్రంవా ధారయేదూర్ధ్వపుండ్రకమ్ ॥ తంత్రనిష్ఠో మహాదేవ భక్తస్తిర్యక్త్రిపుండ్రకం । వినాపుండ్రాంతరం మోహాద్ధారయన్నరకీభవేత్

సూతసంహితాయామపి ॥ శైవాగమోక్తాశ్రమస్థమానవా స్త్రిపుండ్రధలిం
గంతుసదైవధారయేత్ । తదుక్తమంత్రేణలలాటమధ్యకేతంత్రప్రసిద్ధేనని
తేనభస్మనా॥విష్ణ్వాగమోక్తాశ్రమనిష్ఠమానవాలలాటమధ్యేపిచవతుర్లాకృ
తిం।తదుక్తమంత్రేణసితేనభస్మనామృదాథవా చందనతస్తుధారయేత్॥ కా
మేఽపి ॥ సర్వాగమేషు స్థానాంశంభోర్లింగమనుత్తమం । అనేనభస్మ
నాకార్యంలలాటేచత్రిపుండ్రకమ్ । యస్తునారాయణందేవం ప్రపన్నఃపర
మంపదమ్ ॥ ధారయేత్సర్వదాశూలం లలాటేగంధవారిణా । ప్రపన్నా
యేజగద్బీజం బ్రహ్మాణంపరమేష్ఠినమ్ ॥ తేషాంలలాటేతిలకం ధారణీ
యంతుసర్వదా । ఊర్ధ్వపుండ్రంత్రిశూలంచవతుర్లంచార్ధచంద్రకమ్॥
తంత్రనిష్ఠేనధార్యంస్యాన్నధార్యంవైదికైరితి । త్రిశూలమూర్ధ్వరూప
మూర్ధ్వపుండ్రమిత్యర్థః ॥ పాంచరాత్రేభగవతోక్తమ్ ॥ ఏకాంతినో
మహాభాగా మత్స్వరూపవిదోమలాః । సాంతరాళాన్ప్రకుర్వీరన్ పుం
డ్రాన్హమపదాకృతీన్ ॥ పరమైకాంతినోప్యేవం మత్పాదైకపరాయణాః ।
హారిద్రాచూర్ణసంయుక్తాన్ శూలాకారాంస్తునిర్మలాన్ । అన్యేతువైది
కాఃపుండ్రాన్ అచ్ఛిద్రానపిభక్తితః । ప్రకుర్వీరన్దీపలింగం వేణుపత్రో
పమాకృతీన్ । అచ్ఛిద్రాన్వాథసచ్ఛిద్రాన్కుర్యుఃకేవలవైష్ణవాః ॥ అచ్ఛిద్ర
కరణేతేషాం ప్రత్యవాయోనవిద్యతే । ఏకాంతినాంప్రపన్నానాంపరమైకాం
తినామపి ॥ అచ్ఛిద్రకరణేతేషాం ప్రత్యవాయోమహాన్భవేత్ । పవిత్రా
దిగదాబ్జాది శంఖచక్రాదికంతథా ॥ ధారయేన్నోపహాస్యేతకదాచిత్కిం
కరాదిభిః। బ్రాహ్మణఃక్షత్రియోవైశ్యః శూద్రోనారీతథేతరః॥ చక్రాద్యై
రంకయేద్గాత్రం ఆత్మనఃపరయామువా । అస్పష్టానాంనివృత్త్యర్థం మైకాం
త్యేనజగత్పతౌ । సిద్ధ్యర్థంకర్మణాంచైవ ధార్యంచక్రాదిలాంఛనమ్ ॥
విష్ణోర్నారాయణస్యాగ్నావాగురోరాత్మనఏవవా । హుతేహోమేతతస్తప్తైః
స్వరూపారమిత్రైఃక్రమాత్॥ చక్రాంబుజగదాశార్ఙ్గ ఖడ్గమంత్రేణదాహ
యేత్ । అంకితశ్శంఖచక్రాభ్యాం సహైవ్వరంకితఏవవా।శంఖచక్రప్రధానాంహి

ధర్మ్యమన్యద్ధ[illegible] ॥ అగ్న్యుష్ణ[illegible]చక్రాబ్జసర్వ్యమవలేపాత్మకః । దక్షి
ణేతు[illegible]బిభ్యాయాద్యస్మురతేశానమ్ । సవ్యేతుశంఖంబిభృయా
[illegible]విదోవిదుః ॥ ఇతి ॥ ఏవంచపాంచరాత్రాద్యాగమవిహితంశంఖ
చక్రాద్యంకనంవిహితం । ఔర్ధ్వణంపుండ్రంవేదానధికృతస్త్రీశూద్రద్విజ
బంధువిషయమితివేదితవ్యం । తేషామేవనవైదికకర్మస్వధికారః ॥ తథాచ
భారతే। స్త్రీశూద్రద్విజబంధూనాం త్రయీనశ్రుతిగోచరేతి ॥ మనురపి ॥
వేదశ్చవేదమూలానిస్మృత్యాదీన్యఖిలానిచ । స్వతఃప్రామాణ్యమర్త్యానాం
భూమావన్యానిసర్వశః। మార్గో వేదవిరుద్ధోయఃసతుసర్వఃతపోధన ॥ వే
దప్రస్ఖలితస్స్యైవనప్రోక్తో వైదికస్మృతిష్వితి ॥నచ ॥ బ్రాహ్మణఃక్షత్రియోవైశ్యః
శూద్రోనారీత థేతరః । చక్రాద్యైరంకయేద్గాత్రమాత్మనఃపరయాముదే
తి । బ్రాహ్మణాదీనధికృత్య భగవతోక్తంశంఖచక్రాదిధారణంకథంస్త్రీ
శూద్రవిషయమితివాచ్యం మోహనార్థమేవమంత్రస్యప్రవర్తితత్వాత్ ॥ త
థాచపాద్మేహరిః॥ఏష మోహంసృజామ్యాశుయోజనమ్మోహయిష్యతి।త్వం
చరుద్రమహాబాహో మోహశాస్త్రాణికారయ । అతథ్యానిచతథాని
దర్శయిత్వాఫలానిచ ॥ కూర్మపురాణేచ ॥ తస్మాత్తువేదబాహ్యానాంరక్ష
ణార్థాయపాపినాం । విమోహనానిశాస్త్రాణికరిష్యావో వృషధ్వజ ॥ ఏ
వంసంచోదితోరుద్రో మాధవేనమురారిణా । చకారమోహశాస్త్రాణికే
శవశ్చశివేరితః । కాపాలంకాపిలంవామంభైరవంపూర్వపశ్చిమం । పాంచ
రాత్రంచకౌలంచఅథాన్యానిసహస్రశః ॥ భాగవతేపి ॥ త్రిచక్రీయ ఉపశ్లోక
పుత్రఃకృష్ణమనువ్రతః । శిష్యఃశిక్షాంనారదస్యద్వయీంస్మృతమఖండితం ।
తేనోక్తంసాత్వతంతంత్రంయజ్ఞాత్వాథక్తిమార్గభవేత్ । యత్రస్త్రీశూద్ర
దాసానాంసంస్కారో వైష్ణవస్మృత ఇతి॥ వాసిష్ఠలైంగేపి॥ తతోవిష్ణోఃప్ర
సాదేనవేదమార్గాతివర్తినాం । శాండిల్యఃసంహితాంచక్రే వైష్ణవీంసుమహా
తీంమునే. । తస్యాంచక్రుర్మునేదీక్షాం పాషండాఃపాపయోనయః ఇతి
కౌర్మే ॥ శివః ॥ అన్యానిచైవశాస్త్రాణి లోకేస్మిన్మోహనాయవై । వేద

వాదవిరుద్ధాని మన్వాదికథితాని తు । వామం పాశుపతం సోమం లాకులం
చ భైరవం ॥ న సేవ్యమేతత్కథితం వేదబాహ్యం తథేతరత్ ॥ తత్రైవ ॥
ఆథర్వణం సాత్వతో నామ విష్ణుభక్తః ప్రతాపవాన్ । మహాత్మా దానశీలః ధను
ర్వేదవిదాంవరః । స నారదస్య వచనాద్వాసుదేవార్చనే రతః । శాస్త్రం
ప్రవర్తయామాస కుండగోళాదిభిః కృతం । తస్య నామ్నా తు విఖ్యాతం సాత్వ
తం నామ శోభనం । ప్రవర్తతే మహాశాస్త్రం కుండాదీనాం హితావహం । సూత
సంహితాయాం ॥ శ్రేయాన్స్వవేదోదితో ధర్మః పరధర్మో భయావహః । వేదం
వేదేతరం మార్గం సమం పశ్యన్భవోదధౌ నిమగ్నః సర్వదా మర్త్యో భవేన్నా
త్ర విచారణా । మానవే చ ॥ అతశ్చ వేదా వేదాంతాస్తన్మూలాన్యఖిలాని చ ।
ధారణీయాని సంశుద్ధ్యై త్యాజ్యాన్యేవ పరాణి చ ॥ ఇతోనాని తు శాస్త్రాణి
లోకేస్మిన్యాని కానిచిత్ । న తేషు రమతే ధీరః పాషండో రమతే యది । త
త్రైవ ॥ బ్రాహ్మణైశ్చ పురా సర్వైర్గౌతమేన సురక్షితైః । విచార్య కా
ర్యం సంభూయ స్వదేశగమనోద్యతైః ॥ గోహత్యా గౌతమే నేతి ఘృణాతైః
పురుషాధమైః । కృతో మిథ్యాభిశాపస్తు మహామోహవశేన తు ॥ తచ్ఛ్రు
త్వా స మునిః శ్రీమాన్ గౌతమో మునిసత్తమః । మహాక్రోధేన సంయుక్తః శశా
ప బ్రాహ్మణాధమాన్ ॥ యద్యత్తు రుద్రసంబంధి తత్ర తత్రాపి దుర్జనాః ।
భవతానున్ముఖా యూయం సర్వథా బ్రాహ్మణాధమాః ॥ స్వాధ్యాయే చ జ
పే చైవ తథా ప్రవచనేపి చ । భవతానున్ముఖా యూయం సర్వథా బ్రాహ్మణా
ధమాః ॥ శ్రుతిస్మృతిపురాణోక్తేష్వర్థేషు సకలేషు చ । భవతానున్ముఖా
యూయం సర్వథా బ్రాహ్మణాధమాః । శంఖచక్రగదాపద్మదండపాశాం
కుశాదిభిః ॥ అంకితాశ్శ్రద్ధయా యూయం భవత బ్రాహ్మణాధమాః । బౌద్ధే
ష్వప్యర్హతేష్వేవ తథా పాశుపతేపి చ । శాంభవదీక్షితా యూయం భవతా
బ్రాహ్మణాధమాః ॥ పాషండేషు తథాన్యేషు మార్గేష్వశ్రౌతకేషు చ ॥
శ్రద్ధయా దీక్షితా యూయం భవతా బ్రాహ్మణాధమాః । వతుర్ణాలాశ్వత్థప
త్రాధరా చంద్రకపాలాదిలింగినః ॥ భవత శ్రద్ధయా సాధనం లలాటే బ్రాహ్మ

పాధమాః॥ అశ్వత్థక్షతలింగీబౌద్ధః॥ పాంచరాత్రేచకాపాలే తథాకాళాము
ఖేపిచ । శాస్త్రేచదీక్షితాయూయం భవతాబ్రాహ్మణాధమాః॥ ఇతితంత్రే
ధికారీనిరూపితః॥ పారాశర్యే॥ శ్రుతిభ్రష్టస్మృతిప్రోక్తప్రాయశ్చిత్తేభ
యంగతః। క్రమేణశ్రుతిసిద్ధ్యర్థంమనుష్యస్తంత్రమాశ్రయేత్ ॥ తంత్రాణి
తంత్రనిష్ఠానాం రక్షకాణ్యపిచక్రమాత్ । బాధకానివిశేషేణవేదమార్గైక
కవర్తినామితి ॥ మానవే॥ వేదప్రస్ఖలితోమర్త్యో వేదోక్తైచేవవర్త్మనా।
ప్రాయశ్చిత్తైర్బుధైర్భీతో విరుద్ధమార్గమాశ్రయేత్ ॥ మార్గేవేదవిరుద్ధో
యః సోపికాలేనదేహినాం । తత్తన్మార్గాభిమానిన్యా దేవతాయాః ప్ర
సాదతః । హేతుస్స్యాద్వేదమార్గస్య ప్రాప్తయేననిరర్థకః ఇతి ॥
కౌర్మేపి ॥ స్మృత్వాతానూచిరేదేవాః కుర్వాణాంస్తంత్రచోదితం। పతం
తినిరయేఘోరేబహూన్కాలాన్స్వయంపునః ॥ జాయంతేమానుషేలోకేక్షీ
ణపాపచయాస్తతః । ఈశ్వరారాధనబలాత్ గమిష్యంతిసతాంగతిమితి ॥
స్కాందే ॥ అత్యంతస్ఖలితానాంతుప్రాణినాంవేదమార్గతః । పాంచరా
త్రాదయోమార్గాః కాలేనైవోపకారకాః ॥ శంఖచక్రగదాపూర్వైరం
కనంనాన్యదేహినాం । దీక్షితానాంతుతంత్రేషు నరాణామంకనంప్రజాః ॥
ఉపకారకమేవోక్తం క్రమేణమునిపుంగవాః ॥ బాధకంతువిశేషేణవేదమా
ర్గైకవర్తినామితి ॥ విష్ణుస్మృతౌ ॥ శంఖచక్రాద్యంకనంచ నృత్తగీతాదికం
తథా । ఏకజాతేరయంధర్మోనద్విజాతేఃకథంచన । యత్తుసంతప్తశంఖాది
లింగచిహ్నితనుర్ద్విజః । ససర్వయాతనాభోగీ చండాలఃకోటిజన్మసు ॥ చ
క్రాంకితతనుర్వాపి తథాలింగాంకితోపివా । నాధికారీసవిజ్ఞేయఃశ్రౌతస్మా
ర్తేషుకర్మసు ॥ ఇతి ॥ గోభిలోపి ॥ శ్రౌతస్మార్తక్రియో విప్రోనాంకయే
దంగమంకకైః। అపివిష్ణ్వాదిసంబంధైః తప్తైర్వ్యాపతితోభవేత్ ॥ అజ్ఞానా
దథవాలోభాద్రాగతోవాసుదర్శనమ్ ।యఃకులఘ్నంతుతందృష్ట్వాసవాసా
జలమావిశేత్ । భుజాగ్రేసలిలేనైవ విలిఖేద్యస్సుదర్శనమ్ ॥ వేదాగ్నిజ్ఞా
నవాన్సోపి దహత్యాసప్తమంకులం ।శంఖంచక్రంచపద్మంచ యోమూర్ధో

ధారయేత్తనౌ ॥ పాషండః సహి విజ్ఞేయః సర్వకర్మబహిష్కృత ఇతి ॥ శా
తాతపః ॥ నాంగేషు నాంకయేద్విప్రో దేవతాయుధలాంఛనైః ॥ దహనాల్లే
ఖనాద్విప్రః పతిత్వం యాతి తత్క్షణాదితి॥ బోధాయనోపి నాంకయేన్న దహే
ద్దేహం దహేచ్చేత్తాడ్యమకారతః । నాధికారీమేతదగ్ధాంగః శ్రౌతస్మార్తే
షుకర్మసు ఇతి ॥ చక్రోపనిషది ॥ తస్మాచ్ఛూద్రాణామేవ శంఖచక్రంవ్వి
భుజే ధారయేదితి ॥ స్మృతిరత్నే ॥ భూదేవస్తప్తముద్రాభిర్భిన్నాంకృత్వా
విమూఢధీః । ఇహజన్మని శూద్రత్వం ప్రేత్యచశ్వా భవిష్యతి ॥ స్మృత్యంత
రే ॥ యానిశాస్త్రాణి దృశ్యంతే లోకేస్మిన్వివిధానితు । శ్రుతిస్మృతివిరోధాని
నిష్ఠా తేషాంహితామసీ। శంఖంచక్రంమృదాయస్తు కుర్యాత్తప్తాయసేనవ ॥
సశూద్రవద్బహిష్కార్యః సర్వస్మాద్ద్విజకర్మణః । యథాశ్మశానగం కాష్ఠం అ
నర్హః సర్వకర్మసు ఇతి ॥ బ్రహ్మపురాణే ॥ తప్తముద్రాత్వన్యజాయ
హరిణాసర్పితాపురా। గోపీచందనసంలిప్తఫలకాప్యంత్యజాతయ ఇతి॥ మాన
వేచ ॥ ఆయుధైః శంఖచక్రాద్యైర్న దహేచ్చకదాచన । మనుష్యాణాంతు
నామ్నేవ నలిఖేచ్చోరసిక్రమాత్ । దగ్ధాంగశ్చాయుధైర్దివ్యైర్లిఖ్యాతేనర
నామతః ॥ శ్రౌతస్మార్తే సమాచారేనాధికారీకదాచన। దగ్ధాంగాలిఖితాం
గాశ్చనసంభాష్యా ద్విజాతిభిః ॥ నద్రష్టవ్యాశ్చతాన్రాజా దేశాచ్ఛీఘ్రంప్ర
వాసయేత్ ॥ నారదీయే ॥ స్వకర్మత్యాగినో రాజన్ వేదమార్గబహిష్కృ
తాః । ఆగమాన్ పాంచరాత్రాదీన్ విశంతో నారకానరాః ॥ శైవాన్ పాశు
పతాంశ్చైవ పాంచరాత్రంజనేశ్వర । స్పృష్ట్వాస్నాయాజ్జపేత్సూక్తం దృ
ష్ట్వాసూర్యంతుపశ్యతి ॥ సూక్తం పౌరుషం ॥ బ్రాహ్మణస్యతనుర్జ్ఞేయా సర్వ
దేవసమాశ్రయా । సాచేత్సంతాపితా రాజన్ కింవదామిమహైనసః । అని
మిత్తందహేద్దేహం యః పుమాన్ వ్యాధివర్జితః । హవ్యకవ్యాదిదానేషు
తంత్యజేదంత్యజంయథా ॥ కౌర్మేపి ॥ బుద్ధిశ్రావకనిర్గ్రంథాః పాంచరా
త్రవిదోజనాః । కాపాలికాః పాశుపతాః పాషండాయేచతద్విధాః । య
స్యాంతేతుభవిష్యంతి దురాత్మానస్తు తాపసాః॥ సతస్యతద్భవేచ్ఛ్రాద్ధం ప్రేత్య

చేహఫలప్రదం ॥ సర్వేపునరభోజ్యాన్నా అదానార్హాస్తుకర్మసు ॥ బ్ర
హ్మభావాన్నిరస్తాశ్చ జనసీయాః ప్రగాత్మనః । పాషండినోవికర్మస్థానిర్మ
ర్యాదాస్తథైవచ॥ పాంచరాత్రాః పాశుపతాః వాఙ్మాత్రేణాపినార్చయే
దితి ॥ శ్రావకాజైనాః ॥ నిర్గ్రంథాదిగంబరాః ॥ శ్రావకాగురవః ॥ తత్రై
వ ॥ అంకితోయస్స్వదేహే తంరాజా శీఘ్రంప్రవాసయేత్। అతీత్యపతితా
నాంహి వ్యాపదాద్యంకసంస్పృశాం । విధీయతేనశుద్ధానాంతతశ్శుద్ధ న
చాంకయేత్ । అధ్యాపనేచాధ్యయనే శ్రౌతస్మార్తేషుకర్మసు । సంభాషణే
చసంబంధేనాధికారీచలాంఛిత ఇతి ॥ పురాణాంతరే ॥ వేదమూలతయాని
త్యంప్రవృత్తా అపిసత్తమాః । క్వచిత్కదాచిత్స్మర్తారః తంత్రార్థాంచ
బ్రువంతివై ॥ క్వచిత్తంత్రానుసారేణ ధర్మంపౌరాణికాఅపి। వదంతితాదృ
శోంశస్తుగ్రాహ్యస్సంత్రావలంబినా । పురాణేధర్మశాస్త్రేవాయోయః శ్రు
త్యావిరుధ్యతే ॥ సతంత్రార్థ ఇతిజ్ఞేయః సమాసేనమహర్షిభిః ॥ యశ్చవే
దవిరుద్ధోర్థః పురాణేష్వఖిలేషుచ । తదంశస్తుపరిత్యాజ్యః సర్వదాసక
లైరపీతి ॥ తస్మాత్తంతసిద్ధతప్తముద్రాదిసహితోర్ధ్వపుండ్రంవైదికై
ర్నధార్యం। కేవలోర్ధ్వపుండ్రంతుఉక్తానేకశ్రుతిస్మృతిపురాణాదిసమ్మ
తత్వాద్ధార్యమేవ॥ నచతాసాంశ్రుతీనాంఅప్రామాణ్యశంకా।ఊర్ధ్వపుండ్రం
తువిప్రస్యసతతంశ్రుతిచోదితం । శ్రుతిస్మృత్యుక్తమార్గేణ వృదోర్ధారణము
చ్యతేఇతి వైఖానసేప్రోక్తమితిచ వాసిష్ఠవామనపాద్మపురాణాదిషు తదు
పబృంహణాత్ ఊర్ధ్వపుండ్రమాత్రస్య తాంత్రికత్వాత్ ఉక్తానాంబ
హుశ్రుతిస్మృతిపురాణవచనానాం వైదికాధికారప్రవర్తకానామనన్యగతి
కానాం వ్యాకోపప్రసంగః । అశ్రౌతమూర్ధ్వపుండ్రాదీత్యాద్యాహ్య
తానితువచనాని ॥ తప్తముద్రాసహితోర్ధ్వపుండ్రవిషయతయాసావకాశా
ని ॥ నను । తాంత్రికైస్తప్తముద్రావిషయాపిశ్రుతిః ఉదాహ్రియతే ॥ పవి
త్రంతేవితతంబ్రహ్మణస్పతే । ప్రభుర్గాత్రాణిపర్యేషివిశ్వతః। అతప్తత
నూర్నతదామోఅశ్నుతే। శ్రితాసఇద్వహంతస్తత్సమాసతేతి॥ నాస్య స

ప్తముద్రావిషయత్వం । తస్మిన్నదీచీనదిశాంపవిత్రత్వేనాన షభిమంత్రయ తే । యజమానఇతికల్ప సూత్రకారైర్దశాపవిత్రాభిమంత్రణేవినియోగ ప్రదర్శనాత్ । తథాచవిద్యారణ్యభాష్యంపవిత్రంతఇతి ॥ దశాపవిత్రాస్తర ణాదిమంత్రణేచేయంవినియుజ్యతే॥ పవిత్రంసర్వపావనం । తేతవాత్మ భూతం తేజఃతంముఖ్యంవితతంవిస్తృతంసర్వత । హేబ్రహ్మణస్పతేబ్రాహ్మ ణానాంస్వామిన్ ॥ ఏషవోభరతారాజా సోమోస్మాకంబ్రాహ్మణానాం రాజా। తస్మాత్సోమరాజానోబ్రాహ్మణాఇతిదర్శనాదితి। ప్రాహుస్త్వం గాత్రాణి అంగానిపాత్రాణాం పర్యేషిగచ్ఛసివిశ్వతస్త్వయావ్యాప్తేనాత ప్తతనూః అశోధితశరీరఃఅతఏవఆమఃనతద్వితతంపవిత్రమశ్నుతేఅసోమప స్యశుద్ధాభావాత్ జ్ఞానద్వారాపగమాన్నప్రాప్తినః సృతఇత్శృతాసఇతిపశ్చా ఏవత్వయావహంతో యజ్ఞంజనా సమశ్నువతేయాపిచముషశ్చేన్నధకున్నో బిభృత్వాగోవిమద్రిప్సఆయుధాసబిభ్రదితి ॥ సాపిశ్రుతిఃసోమవిషయేతిభా ష్యోభాషితం । ననుసోమవిషయత్వేపి తయోస్తప్తశంఖచక్రాంకనవిష యత్వమప్యస్తీతిచేన్న। తథాత్వేతన్నిషేధపరాణాంశ్రుతిస్మృతిపురాణా నాంనిర్విషయత్వప్రసంగాత్ । కించపవిత్రమితిమంత్రేణ యదిచక్రాంకనంభ వేత్ శూలాంకనంవాకింనస్యాత్ యత్రగాత్రాదిత్శ్రుతేః ॥ ఇతిప్రశంసి తంశూలాంకనమపిశ్రౌతంస్యాత్ । అన్యపరస్యశ్రుతిభాగస్యఅన్యవిషయత్వ కల్పనామాత్రేణార్థాంతరపరత్వం ననర్థాయేత్యురహంతఅశుభిఃపవిత్రం తోమదిరంమధు ॥ అత్రశవాంశిదధిరేఇఃపీతసోమమరుత్ప్రశం సాపరస్యా స్యశక్తేః స్వీయతంత్రవిషయత్వేనకల్పితార్థస్యాపితదర్థపరత్వేనశా క్తతంత్రస్యాపివైదికత్వాపత్తిః ॥ నను ॥ విష్ణోరరాటమంత్రేణమద్యపాన స్యాభిహితత్వేనతత్తంత్రస్యాపివైదికత్వాపత్తేః ॥ తథాచ॥ పాంచరాత్రేచ కాపాలేతథాశాశాముఖేపిచ । శాక్తేచదీక్షితాయూయంభవతబ్రాహ్మణా ధమాఇతి గౌతమాదికృత శాపోప్యనుగ్రహో యస్యాత్ । అతస్తప్తము ద్రాసహితనూర్ధ్వపుండ్రంతాంత్రికమేవ । తద్రహితమూర్ధ్వపుండ్రం

తి)తిస్మృతిపురాణశిష్టాచారసిద్ధత్వేనవైదికైర్ధార్య మితిసిద్ధి యత్ ॥ అ త్రత్రిపుండ్రవిధిః ॥ కాలాగ్నిరుద్రోపనిషది ॥ ఆగ్నేయంభస్మసద్యోజాతమి తిమంత్రేణాదాయ మంత్రైః ప్రతిగృహ్యాఅగ్నిరిత్యనేనచాభిమంత్ర్యమానస్తోక ఇతి సముద్ధృత్యజలేనసంసృజ్యశిరోలలాటవక్షస్కంధేష్వాయుషై స్త్ర్యంబకైః స్తిర్యక్తిస్రో రేఖాః ప్రకుర్వీత వ్రతమేతచ్ఛాంభవంసర్వేషు వేదేషు వేదవాదిభి రుక్తం భవతి తస్మాత్సమాచరేత్తమపునర్భవాయ త్రివిధా రేఖా త్రిపుండ్ర ప్రమాణం త్రిధాచలలాటాదౌచక్షుషోరాభ్రువోరితి తత్రైవ ప్రశంసాచ శ్రూయతే । త్రిపుండ్రంభస్మనాకరోతియోవిద్వాన్ బ్రహ్మచారీగృహస్థో వానప్రస్థోయతిర్వాససమస్తమహాపాతకోపపాతకేభ్యఃపూతోభవతి । స్వ ర్గేషాంధ్యాతో భవతిసస ర్వేషుతీర్థేషుస్నాతోభవతి । ససర్వ సంపత్సమ ర్థో భవతి సతతంసర్వరుద్రమంత్రజాపీభవతిసర్వభోగభుగ్దేహంత్యక్త్వా శివసాయుజ్యమవాప్నోతినచ పునరావర్తతేనచపునరావర్తత ఇత్యాహ భగవాన్ కాలాగ్నిరుద్రఇతి ॥ అథర్వశిరసి ॥ జాబాలోపనిషది ॥ అ గ్నిరితిభస్మ వాయురితిభస్మ జలమితిభస్మస్థలమితిభస్మవ్యోమేతి భస్మసర్వం హవా ఇదంభస్మమనఇత్యాదీనిచక్షూంషిభస్మాని । అగ్నిరిత్యాదినాభస్మగృ హీత్వావిమృజ్యాంగానిసంస్పృశేత్ । తస్మాద్వ్రతమేతత్పాశుపతంపశుపాశ విమోక్షాయేతి ॥ స్మృత్యంతరే ॥ మానస్తోకేతిమంత్రేణమంత్రితంభస్మధా రయేత్ । ఊర్ధ్వంపుండ్రంభవేత్సామ మధ్యపుండ్రంయజూంషిచ । అధః పుండ్రమృచఃసాక్షాత్ తస్మాత్పుండ్రంత్రియాయుషం ॥ త్రియాయుషేణకురు తేలలాటేచభుజద్వయే । నాభౌశిరసిహృత్పార్శ్వే బ్రాహ్మణోవైదికఃస దేతి ॥ త్రియాయుషంత్రియాయుషసంజ్ఞకం । తథాచవాయుపురాణం ॥ త త్ర త్రిపుండ్రరచయేత్త్రియాయుషసమాహ్వయేతి । తైత్తరీయశ్రుతౌచశి క్షాయామనుశాసనే ॥ సత్యాన్నప్రమదితవ్యం ॥ ధర్మాన్నప్రమదితవ్యంకుశలాన్నప్రమ దితవ్యం । భూత్యైనప్రమదితవ్యం । స్వాధ్యాయప్రవచనాభ్యాన్నప్ర మదితవ్యం । దేవపితృకార్యాభ్యాన్నప్రమదితవ్యం । మాతృదేవోభవత్యాది

అత్రభూతిశబ్దస్య భస్మార్థత్వం బోధాయనేనోక్తం అథాతో ద్విజాతీనాం
త్రిపుండ్రధారణవిధిం వ్యాఖ్యాస్యామో భూత్యై న ప్రమదితవ్యమితి విజ్ఞాయ
తే। అథాప్యుదాహరంతి ॥ మధ్యమానామికాంగుష్ఠైః త్రిపుండ్రం భస్మనా
కృతమ్ । తత్త్రిపుండ్రం భవేచ్ఛ్రేష్ఠం మహాపాతకనాశనమితి ॥ అథత్ర్యం
బకమితి సర్వాంగం సంస్పృశేత్పూతో భవతి ॥ దశపూర్వేషాం దశ పరే
షాం ఆత్మానం చైకవింశతిం పంక్తిం చ పునాతి - బ్రహ్మణస్సాయుజ్యం స
లోకతామాప్నోతీత్యాహ భగవాన్బోధాయనః ఇతి ॥ మానవపురాణేపి॥
శ్రుత్యుపబ్రహ్మణం దృశ్యతే - సత్యాత్ప్రమదితవ్యం వై ధర్మాచ్చ కుశలా
చ్చన। భూత్యా అగ్నిసముత్థాయాస్తతో దేహావకుంఠనాత్ ॥ లలాటహృ
దిదోర్ద్వంద్వే త్రిపుండ్రస్య చ ధారణాత్ । నైవ ప్రమదితవ్యం వై భూమా
ద్యాపికదాచన । స్వాధ్యాయాధ్యయనం నిత్యం కురు ప్రవచనం తథేతి॥ భా
ష్యకారేణ యద్యపి భూతిశబ్ద ఐశ్వర్యపరతయా వ్యాఖ్యాతః ॥ తథాపి బో
ధాయనేన భూత్యై న ప్రమదితవ్యమిత్యస్యాశ్శ్రుతేర్భస్మత్రిపుండ్రప్రమాణ
తయోదాహృతత్వాత్ ॥ తదుపబ్రహ్మక పురాణవాక్యానాం చ సత్త్వాత్।
భూతిశబ్దస్య భస్మపరత్వమేవ యుక్తం - భూతిశబ్దస్య నానార్థపరత్వేన ఐ
శ్వర్యపరతయా వ్యాఖ్యానేపి నేహ కశ్చిద్విరోధః - ఉపబృంహణస్య సత్త్వే
తదపి వ్యాఖ్యానాంతరమస్తు ॥ బోధాయనః ॥ అథాతో విభూతిసంపాదన
ధారణవిధిం వ్యాఖ్యాస్యామః శుచిర్భూత్వా వికటాం గాం ఉన్మత్తామశివాం
హీనాతిరిక్తాంగాం వంధ్యాం అస్థి బహుళాం అశుద్ధభక్షిణీం విహాయ సుల
క్షణాయా గోమయమాదాయ పిండం కృత్వా సంశోష్య శ్వేతపచనీయైః సం
భారైః పరిచ్ఛాద్య గృహ్యాగ్నౌ వైతానే వాపచనే వా ప్లావయేత్ ॥ బిల్వఫల
మాత్రే మృణ్మయే వా స్థాపయేత్। అథ తద్భస్మాదాయాభిమంత్రయేదీశానస్స
ర్వవిద్యానాం + శివోం ॥ తత్పురుషాయ + రుద్రః ప్రచోదయాత్ - అఘో
రేభ్యో + రుద్రరూపేభ్యః - వామదేవా + మనోన్మనాయ నమః - సద్యోజా
తం + భవాయ నమః - పునరేవాభిమృశతి - సద్యోజాతం ప్రపద్యామీతి పం

[illegible] స్నానస్తోకేతనయఇతిమధ్యమానామికాంగుష్ఠైః సమాదాయ
ష్ఠీమద్భిః సమాహృత్య త్రియాయుషమితి పుండ్రం ధారయేత్ ॥ అథా
ప్యుదాహరంతి ॥ లలాటె హృదిదోర్ద్వంద్వే గళేకుక్షౌ శిరస్యథ । ధారయే
ద్భసితంభస్మ ద్విజోనిత్యమతంద్రితఇతి ॥ బోధాయనస్మృతౌచ ॥ సద్యోగ
గోశకృద్గృహ్య వామేనత్వభిమంత్రయేత్ । అఘోరేణదహేత్పిండంపురుషే
ణతుశోధయేత్ ॥ స్నానమీశానమంత్రేణ కుర్యాన్మూర్ధాదిపాదతః ॥ ఆచ
మ్యకూర్చఆసీనః శివోభూత్వాశివంజపేత్ ఇతి ॥ భరద్వాజః ॥ ప్రాఙ్ము
ఖాస్తరణౌహస్తౌప్రక్షాళ్యాచమ్యపూర్వవత్ । ప్రాణానాయమ్యసంకల్ప్య
భస్మస్నానంసమాచరేత్ ॥ ఆదాయభసితంశ్వేతం అగ్నిహోత్రసముద్భ
వమ్ । ఈశానేనతుమంత్రేణ స్వమూర్ధ్నినివిక్షిపేత్ ॥ తతఆదాయత
ద్భస్మముఖేతత్పురుషేణతు । అఘోరాఖ్యేనహృదయే గుహ్యే వామదే
వేనచ ॥ సద్యోజాతోభిధానేన భస్మపాదద్వయేక్షిపేత్ । సర్వాంగంప్రణ
వేనైవమంత్రేణోద్ధూళయేత్తతః ॥ ఏతదాగ్నేయకంస్నానముదితం పరమ
ర్షిభిః । సర్వకర్మసమృద్ధ్యర్థంకుర్యాదాదావిదంబుధః ॥ తతఃప్రక్షా
ళ్యహస్తాదీనుపస్పృశ్యయథావిధి । తిర్యక్త్రిపుండ్రవిధినాలలాటెహృదయే
గళే ॥ ధృత్వాగ్నిహోత్రజేనైవ భస్మనాతుప్రసన్నధీః । పంచభిర్బ్రహ్మభి
ర్వాపి కృతేనభసితేనచ ॥ ధృతమేతత్త్రిపుండ్రంస్యాత్ సర్వకర్మసుపావనం
త్రిపుండ్రంధారయేన్నిత్యంసర్వపాపవిశుద్ధయే ॥ శూద్రహస్తస్థితంభస్మ న
హిధార్యంద్విజాతిభిః ॥ శూద్రైరంత్యజహస్తస్థంనధార్యంభస్మజాతుచిత్
అతోగ్నిహోత్రజేనైవ భస్మనాతుత్రిపుండ్రకమ్ । నిత్యంద్విజైఃప్రయత్నేన
ధార్యంకర్మవివృద్ధయే । అన్యథాసర్వకర్మాణి నఫలంతి కదాచనేతి ॥
కాత్యాయనోపి ॥ శ్రాద్ధేయజ్ఞేజపేహోమే వైశ్వదేవసురార్చనే । ధృతత్రి
పుండ్రఃపూతాత్మామృత్యుంజయతిమానవః ॥ త్రిపుండ్రంయద్యధృత్వాతుకు
ర్యాద్యత్కర్మతద్వృథేతి ॥ స్మృత్యంతరంచ ॥ అగ్నిరిత్యాదిభిర్మంత్రై
ర్భస్మనోద్ధూళనంతథా । త్రిపుండ్రధారణంకృత్వా సంధ్యావందనమాచ

శివ ॥ త్రిపుండ్రం పరమం పుణ్యం బ్రహ్మవిష్ణుశివాత్మకమ్ । యే ఘోరా రాక్ష-
సాః ప్రేతాశ్చ యే చాన్యే క్షుద్రజంతవః ॥ త్రిపుండ్రధారణం దృష్ట్వా పలా-
యంతే న సంశయః ॥ మధ్యమానామికాంగుష్ఠైర్లలాటే భస్మనా కృతః ॥ సత్రి-
పుండ్రో భవేచ్ఛస్తో మహాపాతకనాశనః । త్రిపుండ్రం ధారయేద్యస్తు శివప్ర-
ణవమానసః । భూర్భువస్స్వస్త్రయో లోకాధృతాస్తేన మహాత్మనా । త్రిపుం-
డ్రధృగ్విప్రవరో యో రుద్రాక్షధరశ్శుచిః ॥ సహంతి రోగదురిత వ్యాధిదు-
ర్భిక్షతస్కరాన్ । స ప్రాప్నోతి పరం బ్రహ్మ యతో నావర్తతే పునః ॥ సప-
ఙ్క్తిపావనః శ్రాద్ధే పూజ్యో విప్రైస్సురైరపి ॥ శాతాతపః ॥ సత్యం శౌచం త-
పో హోమస్తీర్థం దేవాదిపూజనమ్ । తస్య వ్యర్థమిదం సర్వం యస్త్రిపుండ్రం న
ధారయేదితి ॥ స్మృతిరత్నావళ్యాం ॥ మధ్యమానామికాంగుష్ఠైః లలాటే
యత్ త్రిపుండ్రకమ్ । తత్ త్రిపుండ్రం భవేచ్ఛస్తం మహాపాతకనాశనమితి ॥
స్మృతిసారసముచ్చయే ॥ అశక్తశ్చేన్మయాచారే మనసా పాపమాచరేత్ । శుచి-
రేవ భవేన్నిత్యం త్రిపుండ్రస్య తు ధారణాత్ ఇతి ॥ స్మృతిభాస్కరే ॥ భస-
త్రిపుండ్రితో భస్మోద్ధూళితవిగ్రహః । అర్చితం శంకరం దృష్ట్వా సర్వపా-
పైః ప్రముచ్యతే ॥ భస్మనా భసితం ప్రోక్తం భస్మ కల్మషభక్షణాత్ । భూతి-
భూతికరీ పుంసాం రక్షా రక్షాకరీ పరమితి ॥ ధర్మసారసుధానిధౌ ॥ త్రిపుం-
డ్రకం సదా కుర్యాన్మంత్రపూతేన భస్మనా । వేదోక్తేన విధానేన శివసాయు-
జ్యమాప్నుయాదితి ॥ మహాభారతేపి ॥ ఆయుష్కామోథవా రాజన్
భూతికామోథవా నరః । నిత్యం వై ధారయేద్భస్మ మోక్షకామీ చ వై ద్విజ
ఇతి ॥ క్రియాసారే ॥ మధ్యాంగుళిత్రయే నైవ స్వదక్షిణకరస్య తు । షడం-
గుళాయతం మానమథవార్ధికమానకమ్ ॥ నేత్రయుగ్మప్రమాణం వా ఫాలే
దీప్తం త్రిపుండ్రకమ్ । కదాచిద్భస్మ వా కుర్యాత్స రుద్రో నాత్ర సంశయః ॥ అకా-
రోనామికా ప్రోక్తా హ్యుకారో మధ్యమాంగుళిః । మకారస్తర్జనీ తస్మా-
త్త్రిభిః కుర్యాత్త్రిపుండ్రకమితి ॥ సాంఖ్యాయనగృహ్యేపి ॥ త్ర్యాయుషమితి
పంచభిః స్థానేషు త్రిర్లలాటే హృదయే దక్షిణస్కంధే వామే చ పృష్ఠే చ

పంచమంభస్మనాత్రిపుండ్రంకరోతిసర్వేషాంవేదానామేకం వ్యాత్రిక సర్వాన ధీతఇతి॥ మాధ్యందినగృహ్యేపి॥ భస్మనాలలాటే గ్రీవాయాం దక్షిణేంసే హృదిచ - త్రియాయుషమితిప్రతిమంత్రమితి ॥ స్కాందే ॥ భస్మనావై త్రిసంధ్యంచ తాంత్రికాణాంజలైర్యుతమ్ । ధార్యం త్రిపుండ్రం స్త్రీణాంచ యతీనాంజలవర్జితమ్। వనస్థవ్రతికాన్యానాందీక్షాహీననృణాంతథా। మధ్యాహ్నాత్ప్రాక్జలైర్యుక్తంపరతోజలవర్జితమితి ॥ ఆదిత్యపురాణే ॥ త్రిపుండ్రధారీసతతం బ్రాహ్మణస్సర్వకర్మసు। భస్మనైవాగ్నిహోత్రస్యశివాగ్నిజనితేనవేతి ॥ వాసిష్ఠలైంగ్యే ॥ వసిష్ఠం ప్రతిమహాదేవః - భస్మవిద్ధిపరంబ్రహ్మ సత్యబోధసుఖావహమ్। భస్మతద్వదనాల్లభ్యంముఖ్యంతపరంబుధః ॥ ఆజ్ఞేయంగౌణమజ్ఞానధ్వంసనంజ్ఞానసాధనమ్। గౌణంనానావిధంవిద్ధిబ్రహ్మన్ బ్రహ్మవిదాంవర ॥ అగ్నిహోత్రాగ్నిజంతద్వద్విరజానలజంమునే। ఔపాసనసముత్పన్నంసమిదగ్నిసముద్భవమ్ ॥ అన్యేషామపిసర్వేషాంధార్యం దావానలోద్భవమ్। అగ్నిరిత్యాదిభిర్మంత్రైః షడ్భిరాథర్వణైస్తథా॥ జాబాలేః సప్తభిర్వాపి గౌణేనైవతుభస్మనా। ఉద్ధూళయేత్స్వయం దేహం పాపపుంజభయాపహమ్ ॥ త్రియాయుషేణమంత్రేణ ప్రణవేనయుతేనచ। లలాటేహృదయేచైవ దోర్ద్వయేంద్వేచమహామునే ॥ త్రిపుండ్రం ధారయేన్నిత్యంగృహస్థశ్చవనాశ్రమీ। ఆత్మమంత్రేణహంసేన ప్రణవేన సమాహితః ॥ త్రిపుండ్రంధారయేన్నిత్యంసన్యాసాశ్రమమాశ్రితః। నమోంతేనశివేనైవ శూద్రశ్శుశ్రూషణప్రియః ॥ ఉద్ధూళనంత్రిపుండ్రంచ నిత్యంభక్త్యాసమాచరేత్। అన్యేషామపిసర్వేషాం వినామంత్రేణసువ్రత ॥ ఉద్ధూళనంత్రిపుండ్రంచకర్తవ్యంభక్తితోమునఇతి ॥ బ్రహ్మచారిణంప్రతిధారణప్రకారమాహబోధాయనః ॥ యస్మిన్నగ్నౌకర్మకృత్వోపతిష్ఠతేతస్మాత్తూష్ణీం భస్మాదాయతూష్ణీమభిమంత్ర్యాభిమృశ్య మానస్తోక ఇతి మంత్రేణేవంధారయేత్ - మేధావీతిలలాటే - తేజస్వీతిదక్షిణే వర్చస్వీతి సవ్యే బ్రహ్మవర్చస్వీతి హృదయే - ఆయుష్మానితికంఠే భూయాసంస్వస్తీతి సర్వత్రానుషఙ్గఇతి

తథాశరః ॥ భస్మనా వేదమంత్రేణ త్రిపుండ్రంచావకుంఠనమ్ । యస్యాశ్రి
త్య త్రియత్నేన బ్రాహ్మణ్యం తస్యపుష్కలమ్ ॥ జన్మనా వేదమంత్రేణ త్రిపుం
డ్రస్యతుధారణమ్ । ఆశ్రమాణాంచ సర్వేషాం ధర్మత్వేనాహు రాస్తి
కాః ॥ శివస్యవిష్ణో ర్దేవానాం బ్రహ్మణ స్తృప్తికారణమ్ । పార్వత్యాశ్చమ
హాలక్ష్మ్యా భారత్యా స్తృప్తికారణమ్ ॥ భస్మనా వేదమంత్రేణ త్రిపుండ్ర
స్యతుధారణమ్। భస్మసంఛన్నసర్వాంగంత్రిపుండ్రాంకితమస్తకమ్ ॥ దృష్ట్వానిం
దన్తినరా రాజాహన్యాత్తానవిచారతః । వైణవీంధారయేద్యష్టింసోదకంచ
కమండలుమ్ ॥ పవిత్రముపవీతంచత్రిపుండ్రోద్ధూళనంద్విజః । యథావశిష్టే
మానుష్యేబ్రాహ్మణేపాతువిగ్రహే ॥ యజ్ఞదానాద్యనుష్ఠానందుర్లభంస
ర్వదేహినామ్। తథాశ్రౌతేషుధర్మేషు త్రిపుండ్రంభస్మకుంఠనమ్॥ రుద్ర
లింగార్చనంచాపి దుర్లభంచశరీరిణామ్ । త్రిపుండ్రధారణంతిర్యక్ భస్మనై
వావకుంఠనమ్ ॥ సదుర్లభమితిజ్ఞాత్వా ఖలుసర్వేశ్వరోకరోత్ । అనిత్యేష్వ
స్యకర్తవ్యంత్రిపుండ్రాదేస్తుధారణమ్ ॥ విశేషేణస్వలాభాయథాన్యలాభా
యాసత్తమ । స్వలాభమంతరేణాపి పారాచారార్థమాస్తికః ॥ నిత్యన్నైమి
త్తికర్తవ్యంయథాసర్వైశ్చైరేణత్వితి ॥ మానవపురాణే ॥ త్రిపుండ్రధారణం
దృష్ట్వా భూతప్రేతపురస్సరాః । భీతాః ప్రకంపితాః శీఘ్రంగచ్ఛంత్యేవ
నసంశయః ॥ త్రిపుండ్రధారణంభూత్వాతథాదేహావకుంఠనమ్ । యోన
కుర్యాత్తుమంత్రేణ ససాక్షాత్పతితోభవేత్ ఇతి ॥ కూర్మపురాణే ॥ స్రష్టా
సృష్టిచ్ఛలేనాహ త్రిపుండ్రస్యప్రశస్తతామ్ । ససర్జసలలాటంహి తిర్యక్చో
ర్ధ్వంనవర్తులమ్ ॥ తిర్యగ్రేఖాః ప్రకారాంతేలలాటేసర్వదేహినామ్।
తథాపిమానవామూఢానకుర్వంతిత్రిపుండ్రకమ్। వేదస్యాధ్యయనేశూద్రో
నాధికారీయథాభవేత్ ॥ త్రిపుండ్రేణవినావిప్రో నాధికారీస్వకర్మసు । యథా
థారాజాస్వచిహ్నాంకం స్వజనంమన్యతేసదా ॥ తథాశివస్త్రిపుండ్రాంకంన
రంస్వమివమన్యతే । ద్విజాతి ర్వాన్త్యజాతిర్వా సితశుద్ధేన భస్మనా
ధారయేద్యస్త్రిపుండ్రాంకం రుద్రస్తేనవశీకృతఇతి ॥ లైంగ్యే ॥ త్రిపుం

త్రైవర్ణానాం చతుర్ణాం వాన్యపక్షయోః । అర్ధచంద్రం తు శూద్రాణాం అన్యేషామూర్ధ్వపుండ్రకమితి ॥ బ్రహ్మకైవర్తే ॥ ధార్యం భస్మ సదాగ్నిహోత్రజనితం యద్వైదికం ప్రాదికైస్త్రిర్యక్పుండ్ర తయోర్లలాటఫలకే తత్స్వస్వే తమస్తకే। బాహ్వోర్మంత్రపురస్సరం క్రతుశతం తైరేవ సమ్యక్కృతం స్నాతం తీర్థసహస్రకోటిమథ రాదత్తాచ తైశ్చాఖిలేతి । శాంకరసంహితాయాం ॥ యత్ర భుంజీత భస్మాంగీ మూర్ఖో వా పండితోఽపి వా । తత్ర భుక్తో మహాదేవః సపత్నీకో వృషధ్వజః । భూతిరేవాష్టధం పుంసాం ముక్తిస్త్రివర్గకర్మణీతి ॥ సౌరసంహితాయాం ॥ భస్మనాచ్ఛన్నసర్వాంగం అనుగచ్ఛతియః పుమాన్ । సర్వపాతకయుక్తోఽపి స సద్యః పూయతే నరః ॥ యథా పురీషు సర్వేషు పురీ వారాణసీ శుభా । తథా శుభ్రం త్రిపుండ్రం చ సర్వపుండ్రేష్వితి ॥ మానవీయసంహితాయాం ॥ ప్రాతఃకాలే చ మధ్యాహ్నే సాయాహ్నే చ త్రిపుండ్రకం । సితేన భస్మనా కుర్యాత్స రుద్రో నాత్ర సంశయః ఇతి సూతసంహితాయాం ॥ లలాటే చైవ దోర్ద్వంద్వే త్వేతత్త్రైవారసబ్ధి... । త్రిపుండ్రం ధారయేన్నిత్యం భుక్తిముక్తిఫలప్రదమ్ ॥ భస్మనోద్ధూళనం చైవ తథా తిర్యక్త్రిపుండ్రకం । ప్రమాదాదపి మోక్షార్థీ న త్యజేదితి హి శ్రుతిరిత్యాది ॥ పురుషార్థప్రబోధేపి ॥ విభూతిధారణవిధిం ప్రవక్ష్యామి సమాసతః । భస్మాగ్నిహోత్రజం వాథ విరజాగ్నిసముద్భవమ్ ॥ ఆదరేణ సమాదాయ శుద్ధపాత్రే నిధాయ తత్ । ప్రక్షాళ్య హస్తౌ పాదౌ చ ద్విరాచమ్య సమాహితః ॥ గృహీత్వా భస్మ తత్పంచబ్రహ్మమంత్రైశ్శనైశ్శనైః । ప్రాణాయామత్రయం కృత్వా అగ్నిరిత్యాదిమంత్రతః । తైరేవ సప్తభిర్మంత్రైస్త్రివారమభిమంత్ర్య తత్ ॥ ఓమాపో జ్యోతిరిత్యేతాం ధ్యాత్వా విష్ణుం జలాధిపం । సంయోజ్య భస్మనా తోయైరగ్నిరిత్యాదిభిః పునః ॥ నిర్మృజ్య... సముద్ధూళ్య పాదమస్తకే । తేన భావనయా బ్రహ్మభూతేన సర్వాత్మనా । లలాటవక్షస్కంధేషు ...మోచితమంత్రతః ॥ మధ్య...ముకాంగుష్ఠైరనులోమవిలోమతః । త్రిపుండ్రం ధారయేన్నిత్యం

[illegible]భిక్షితః । ఉద్ధూళనస్య [illegible] ర్ధస్తు ప్రతిష్ఠా శ్యతత్ప [illegible]
దాతా త్రిపుండ్రస్య ధారణాం తేత్రైవ చేతి॥ క్రియాసారే ॥ శూద్రస్య [illegible]
తం భస్మ ద్విజాతి స్సైవ ధారయేత్ । తత్రైవాంత్యజహస్తస్థం శూద్రో ధా[illegible]
ర్యేన్న జాతుచిత్ ॥ యావంతః పతితా భూమౌ భస్మనః పరమాణవః । తావ
ద్వర్షసహస్రాణి రౌరవం నరకం వ్రజేదితి ॥ పరాశరే ॥ శ్రౌతధర్మైకనిష్ఠా
నాం లింగం తు శ్రౌతమేవ హి । అశ్రౌతధర్మనిష్ఠానామశ్రౌతం లింగమేవ హి ॥
శ్రౌతం లింగం చ విజ్ఞేయం త్రిపుండ్రోద్ధూళనాత్మకం । అశ్రౌతమూర్ధ్వపుం
డ్రాది నైవ తిర్యక్త్రిపుండ్రకం । వేదసిద్ధో మహాదేవః సాక్షాత్సంసారమోచ
కః । ఉమార్ధవిగ్రహః శుక్లశ్చంద్రార్ధకృతశేఖరః । లోకానాముపకా
రార్థం శ్రౌతం లింగం దధాతి చ ॥ వేదసిద్ధస్య విష్ణోశ్చ శ్రౌతం లింగం న చేష్యతే ॥
తిర్యక్త్రిపుండ్రమధారణవిశేషేణ తత్త్రాతిస్యాత్ దైవహీతి ॥ భవిష్యత్పురాణే ॥ [illegible]
పాపానామతిబాహుళ్యాత్ దధీచస్య చ శాపతః । గౌతమస్య మునేః శా[illegible]
శ్రౌతం లింగం న రోచతే ॥ ఆదిత్యపురాణేపి ॥ దుర్వాససో మునేః శా[illegible]
ఋషి[illegible]మహాత్మనః । కణ్వశాపాచ్చ భృగోశ్శాపాత్ ఉపమన్యోశ్చ [illegible]
దధీచస్య మునేః శాపాత్ గౌతమస్య చ శాపతః । విప్రాణాం దాక్షిణాత్యా
నాం పాపోపహతచేతసాం । శివే భస్మని రుద్రాక్షే కించిద్ద్వేష [illegible]
త్రిపుండ్రోద్ధూళనాధారనివచనాని సహస్రశః । సంతి తాని న లిఖ్యంతే గ్రంథ
విస్తరభీతితః ॥ యత్తు బ్రహ్మరాతవచనం బ్రాహ్మణస్యోర్ధ్వపుండ్రం స్యాత్
క్షత్రియస్యార్ధచంద్రికం । వైశ్యస్య వర్తులాకారం శూద్రస్య త్రి
పుండ్రకమితి ॥ యదపి పాద్మవచనం ॥ కాపాలికైశ్చ భస్మస్థైః శ్లక్ష్ణా [illegible]
రిణః త్రిపుండ్రధారిణాం విప్రం చండాలమివ సంత్యజేత్ । బాలేందు [illegible] త్రి
పుండ్రాం వైశ్యానాం వర్తులాకృతిః ॥ త్రిపుండ్రం శూద్రజాతీనాం [illegible]
[illegible] । కలినో బ్రాహ్మణో విద్వాన్ భస్మ గ్రాహ్యం [illegible] । [illegible]
[illegible]కం [illegible] మధ్యచ్ఛిద్ర[illegible]భూతం య[illegible] త్రిపుండ్రం బ్రాహ్మణో [illegible]
[illegible]రయేత్ । [illegible]

[illegible]సేషుపురాణేషు మోహనార్థం సురద్విషాం । త్రిపుండ్రధారణం
[illegible]క్తంతామసైర్మునిసత్తమైః ॥ తామసానిపురాణాని దృష్ట్వామోహాత్ప్ర
తోద్విజాః । త్రిపుండ్రధారణంకృత్వా తమస్యంధేనిమజ్జతి ॥ తిర్యక్పుండ్రంన
కుర్వీతసంప్రాప్తేమరణేపిచ । తిర్యక్పుండ్రాగతి స్తిర్యక్ ఊర్ధ్వపుండ్రాత
థోర్ధ్వగా ॥ శస్త్రధార్యసిధారీచధనుర్ధారీధనాపహః । తిర్యక్పుండ్ర
ధరోవిప్రశ్చండాలసదృశోభవేత్ ॥ బ్రాహ్మణఃకులజోవిద్వాన్ తిర్యక్పుండ్రధరో
యది । తంగర్దభంసమారోప్యరాజారాష్ట్రాత్ప్రవాసయేదితి ॥ వసిష్ఠసం
హితాయాం । యత్తురుద్రార్చితంప్రోక్తం త్రిపుండ్రంవాపిసత్తమాః ।
తదబ్రాహ్మణ్యవిషయం నతువిప్రస్యకర్హిచిత్ ॥ నత్రిపుండ్రంద్విజైర్ధా
ర్యంపట్టకాకారమేవచ । నచాన్యదేవతాభక్తిరాపద్యపికదాచనేతి ॥ య
చ్చబ్రహ్మాండపురాణవచనం । త్రిపుండ్రంశూద్రకల్పానాంశూద్రాణాం
[illegible]విధేయతఇతి । ఏవమాదీనిత్రిపుండ్రనిషేధవచనాని పాశుపతాదిమంత్రదీ
[illegible]త్రవిష్టబ్రాహ్మణనిందాపరాణి । అతఏవవరాహగౌతమః ॥ శశాప
తాంజటాభస్మదీక్షావ్రతధరాంస్తథా ॥ త్రిపుండ్రధారణానిత్యంభస్మోద్ధూ
ళనతత్పరాః । భవిష్యథత్రయీంత్యక్త్వా మిథ్యాజ్ఞానప్రలాపినః ॥ బౌద్ధవి
డాంబితేచైవతథాపాశుపతేపిచ । శాంభవేదీక్షితాయూయంభవథబ్రా
హ్మణాధమాః ఇతి ॥ చతుర్వింశతిమతే ॥ బౌద్ధాన్పాశుపతాన్జైనాన్ లో
కాయతికకాపిలాన్ । వికటస్థాన్ద్విజాన్దృష్ట్వాసచేలోజలమావిశేదితి ॥ [illegible]
త్రికాయామపి । జైనాన్పాశుపతాన్దృష్ట్వా లోకాయతికనాస్తికాన్ ॥
స్పృష్ట్వాదేవలకంచైవసవాసాజలమావిశేదితి ॥ నారదీయపురాణే ॥ శైవా
న్పాశుపతాంశ్చైవపాంచరాత్రాన్జనేశ్వర । స్పృష్ట్వాస్నాయాజ్జపేత్సూ
క్తంయతోనిందంతివైదికానితి ॥ కౌర్మేపి ॥ కాపాలికాఃపాశుపతాఃపాషం
డాశ్చైవతద్విధాః । బ్రహ్మాభావనిరస్తాస్తే వర్జనీయాః ప్రయత్నతః ॥
వసిష్ఠతంత్రేపి । కేచిత్కాపాలమిచ్ఛంతి కేచిత్పాశుపతంమునే । కేచి
[illegible]ంప్రశంసంతి కేచిద్దిగంబరంమునే । కేచిల్లోకాయతంబ్రహ్మన్కేచి

ధ్యామంతు మహామునే। కేచిద్భైరవమిచ్ఛంతి కేచిచ్ఛాక్తం తథైవచ ॥ శాం
భవం కేచిదిచ్ఛంతి యామలం భువి కేచన। అన్యాని యాని శాస్త్రాణి విరుద్ధాని
మహామునే। స్వతః ప్రమాణభూతేన వేదేన మునిసత్తమ ॥ తాన్యేవ శ్రద్ధ
యా యుక్తాః పరిగృహ్య ద్విజాతయః। ఆచరంతి మహామోహాద్యుగాంతే
సముపస్థిత ఇతి ॥ విష్ణుపురాణేపి ॥ యేన కేనాపి యోగేన ద్విజాతిర్దీక్షితః
కలౌ। యత్ర కేవచ మైత్రేయ ప్రాయశ్చిత్తం కలౌ క్రియా ॥ యదా యదా
హి పాషండవృద్ధిర్మైత్రేయ లక్ష్యతే। తదా తదా కలేర్వృద్ధిరనుమేయా విచక్ష
ణైః ఇతి ॥ ద్విజబంధూనాం తంత్రాధికార ఉక్తో జాతినిర్ణయసంగ్రహే।
బ్రాహ్మణాద్ద్విజకన్యాయాం జాతో నామ శివద్విజః। మహాదేవస్య పూజా
ర్థముపనేయః సమంత్రకం। శివాగమం పఠేన్నిత్యం శివశేషాన్నభుక్తిమాన్।
దీక్షాధర్మవిధానం చ ద్విజో ధర్మమివాచరేత్ ॥ బ్రాహ్మణ్యాం సధవాయాం
తు విప్రాజ్జాతస్తు కుండకః। విధవాయాం తు గోళస్స్యాదేతౌ శ్రాద్ధబహిష్కృ
తౌ। తౌ చ దేవస్య పూజార్హా ఉపనేయాశ్చ మంత్రతః। ఆరామపోషణః కుం
డః గోళకో హింగువిక్రయీ ॥ సువర్ణస్యధమావేతౌ కానీనత్వాచ్ఛివద్విజ
ఇతి ॥ యత్తు శంఖవచనం ॥ దీపాగ్నిం దీపతైలం చ భస్మ చాస్థిరజస్వలాః। ఏ
తాని బ్రాహ్మణస్స్పృష్ట్వా సవాసా జలమావిశేదితి ॥ తద్దీపాగ్నిపదసన్నిధా
త్ తదగ్నిజభస్మవిషయమ్। భస్మమాత్రపరత్వే తు పూర్వోక్తభస్మధా
రణవిధాయకశ్రుతిస్మృతీతిహాసపురాణవిరోధస్స్యాత్ ॥ ఉద్ధూళనం త్రి
పుండ్రం చ వైదికైర్ధార్యమేవ తత్ ॥ అత్ర వికల్పమాహ వ్యాసః ॥ ఊర్ధ్వపుం
డ్రం త్రిపుండ్రం వా ధారయేత్సర్వకర్మస్వితి ॥ శైవేపి ॥ ఊర్ధ్వపుండ్రం త్రిపుం
డ్రం వా ధృత్వా కర్మాణి వై ద్విజః। ఇష్టాపూర్తాని కుర్వీత నాన్యథా తత్ఫలం
లభేదితి ॥ అన్యత్రాపి ॥ ఆచమ్య ధారయేదూర్ధ్వపుండ్రం పుణ్యస్థలీమృ
దా। అథవా ధారయేద్విప్రో భస్మనా తు త్రిపుండ్రకం ॥ యజ్వా తు ధారయే
న్నిత్యం భస్మనైవ త్రిపుండ్రకమితి ॥ అత్ర వ్యవస్థా మాధవీయే దర్శితా। ఊ
ర్ధ్వపుండ్రం త్రిపుండ్రం వా ధారయేత్తు యథాకులమితి ॥ పారిజాతే ॥ అ

పవిత్రేణయజ్ఞస్త్రమస్నానేనకృతంహుతం । యచ్చశూన్యలలాటేన తదస్య నిష్ఫలంభవేత్ । ఊర్ధ్వపుండ్రంత్రిపుండ్రంవా ధారయేత్తుయథాకులమితి । హారీతః । ఆచమ్యభస్మనాధార్యంత్రిపుండ్రంగోపిచందనాత్ । ఊర్ధ్వపుండ్రంయథాపూర్వమనుష్ఠానంసమాచరేదితి । తత్రైవసముచ్చయోపస్మర్తిహారీతః । ఊర్ధ్వపుండ్రంమృదాపూర్వ మనుష్ఠాయసమాచరేత్ । అగ్నిహోత్రసముద్భూతం భస్మనాపిత్రిపుండ్రకం ॥ ఊర్ధ్వపుండ్రంత్రిపుండ్రం తద్ద్వావేతౌ ధారయేద్ద్విజః । తయోరేకంపరిత్యజ్యరౌరవంనరకంవ్రజేదితి యత్తువచనం ॥ గోపీచందనసంయుక్తం భూత్వాతిర్యక్త్రిపుండ్రకం । షష్టివర్షసహస్రాణినరకంతంప్రవేశయేదితి। తత్త్రిపుండ్రోపరిఊర్ధ్వపుండ్రధారణనిషేధపరం ॥ ఊర్ధ్వపుండ్రేత్రిమండ్రంస్యాత్ త్రిపుండ్రేనోర్ధ్వపుండ్రకమితి స్మరణాత్ ॥ తథాచబ్రహ్మకైవర్తే ॥ వృద్ధగిరిమాహాత్మ్యే తిర్యగ్భస్మమృదంతథోర్ధ్వముదితాంధత్తేఽనయోర్వ్యత్యయో విప్రధ్వంసన మన్యథాధారణ కృతాభస్మాపి ధార్యం తతః ॥ అన్యన్మాపరిభస్మధారణకృతామోహాదయంనిష్పతేద్యద్యచ్చందన కుంకుమాద్యపిచ మృత్స్నాల్లౌకికీకేవలం । భస్మతిర్యగేవధారయేత్ ॥ తథా। గాహ్యత్వనా చితాముక్తాం గోపీచందనాదికాంమృదమూర్ధ్వాగ్రామేవధారయేత్॥ అనయోర్వ్యత్యయశ్చవ్యత్యాసః భస్మనోర్ధ్వపుండ్రకరణంమృదాతిర్యక్పుండ్రకరణంచ విప్రధ్వంసనం బ్రాహ్మణ్యహానికరం । అన్యథాధారణకృతాగోపీచందనాదిమృద్ధారణకృతాతతఉపరిభస్మాపిధార్యం । భస్మధారయితాతదుపరిగోపీచందనాదినధార్యం మోహాద్ధారయన్ పతితస్స్యాత్ ఏవం లౌకికీకేవలమలంకారార్థంమృచ్చందనకుంకుమకస్తూరికాదికమపిభస్మోపరి ధార్యమిత్యర్థః ॥ స్మృత్యంతరే ॥ వైదికైర్మంత్రరహితంచందనాగరుకుంకుమం।తిర్యక్పుండ్రమనాక్ధార్యంకాంతిసౌఖ్యాభిలాషిభిః॥ పుండ్రోర్ధ్వతంచందనాద్యైరితిభస్మనసంత్యజేత్ । దహ్యేతభస్మసంత్యాగీశ్రుతిశాస్త్రోక్తవహ్నినా । చందనాదుపరిప్రాజ్ఞఃధారయేద్భస్మవైదికం । లౌకికంచందన

ద్యంతుభస్మాపరినధారయేదితి ॥ హారీతః కాలేజలైర్యుక్తా మధ్యాహ్నే[illegible]
దనైర్యుతా । సాయమంభోవిరహితాధూళిరంహోవినాశినీతిస్మరణాత్ ।
భస్మేపరిభస్మమిశ్రితంచందనం ధార్యమిత్యాహుః ॥ తథాచస్మృత్యంతరే ।
బ్రాహ్మణానాంనృపాణాంచభస్మమిశ్రంచచందనం । నేత్రయుగ్మప్రమాణం
తుత్రిపుండ్రోపరిచేష్యత ఇతి ॥ ఏవంచ ॥ ఊర్ధ్వపుండ్రంత్రిపుండ్రంవాధార
యేత్తుయథాకులమితి । ఉభయంవాయథాచారం ధారయేద్వైదికోద్విజ
ఇతి । తంత్రనిష్ఠస్తుతత్తంత్రసిద్ధమేవేతినిర్ణయః । శ్రాద్ధేఊర్ధ్వపుండ్ర
ధారణముక్తం హేమాద్రౌ ॥ జపేహోమేతథాదానే స్వాధ్యాయేపితృక
ర్మణి । తత్సర్వంనశ్యతిక్షిప్రం ఊర్ధ్వపుండ్రంవినాకృతం । వతఃకాలనిశు
భస్మన్యర్యతే ॥ తత్రైవ ॥ వామహస్తేతుదర్భాంశ్చైరంగవల్లీంతథాగృహే
లలాటేతిలకందృష్ట్వానిరాశాఃపితరోగతాః ॥ సంగ్రహే ॥ వర్జయేత్తి
లకంఫాలేశ్రాద్ధకర్మణిసర్వదా । తిర్యగ్వాప్యూర్ధ్వపుండ్రం వాధారయే
చ్ఛ్రాద్ధకర్మణీతి । యోగోదానంజపోహోమః స్వాధ్యాయఃపితృతర్పణం ॥
భస్మీభవతితత్సర్వం ఊర్ధ్వపుండ్రంవినాకృతమితి ॥ చంద్రికాయాం ॥ శ్రౌ
తస్మార్తక్రియాస్సర్వా హ్యూర్ధ్వపుండ్రమకుర్వతః ॥ జాయంతేవిఫలా
బ్రహ్మన్ బాధితాశ్చభవంతితాః । సంధ్యాకాలే జపేహోమే స్వాధ్యాయే
పితృకర్మణి ॥ శ్రాద్ధకాలేవిశేషేణ కర్తాభోక్తాచనత్యజేత్ ॥ స్మృత్యంతరే ॥
శ్వోభూతేనిత్యకర్మాణి నద్యాదౌవిమలేజలే । కృత్వాశ్రాద్ధంమృదాశుభ్ర
మూర్ధ్వపుండ్రంతు ధారయేదితి ॥ పాద్మే ॥ ఊర్ధ్వపుండ్రవిహీనస్తుయ
శ్శ్రాద్ధేభోజయేద్ద్విజః । అన్నంతత్పితరస్తస్యభుంజతేనాత్రసంశయః ॥ ఊ
ర్ధ్వపుండ్రవిహీనస్తుయశ్శ్రాద్ధంకురుతేద్విజః ॥ సర్వంతద్రాక్షసైర్నీతం
నరకంచసగచ్ఛతి । త్రిపుండ్రధారణమాహలోకాక్షిః ॥ త్రిపుండ్రధృగ్విప్ర
వరశ్శిరోరుద్రాక్షధరశ్చయది । సపఙ్క్తిపావనశ్శ్రాద్ధేపూజ్యోవిప్రశతైర
పి । శ్రాద్ధేయజ్ఞేజపేహోమే వైశ్వదేవేసురార్చనే । ధృతత్రిపుండ్రః
పూతాత్మామృత్యుంజయతిమానవః । త్రిపుండ్రంయద్యధృత్వాతుకుర్యాద్య

త్పూర్వం తద్వ్రతమితి ॥ తిర్యక్త్రిపుండ్రనిషేధో హేమాద్రౌ స్మర్యతే । తిర్య
క్పుండ్రం తథా దృష్ట్వా సకంఠమాలాం తథైవ చ ॥ నిరాశాః పితరో యాం
తి దృష్ట్వా చ వృషలీపతిమితి ॥ వసిష్ఠః ॥ కాంస్యపాత్రే హవిర్ద్రవ్యం కంఠే చైవ
తుమాలికాం । లలాటే తిలకం దృష్ట్వా నిరాశాః పితరో గతా ఇతి ॥ తిలకం వ
ర్తులం మాలికామితి పుష్పమాలానిషేధః ॥ తథా చ షడ్ధతౌ ॥ ఊర్ధ్వపుం
డ్రం త్రిపుండ్రం వా నిత్యమేవ తు ధారయేత్ । శ్రాద్ధకాలే తు సంప్రాప్తే కర్తా
భోక్తా చ వర్జయేత్ । ఆయసం ఘంటానాదం చ త్రిపుండ్రం చ విశేషతః ॥
పుష్పమాలాం తముద్రాం చ నిరాశాః పితరో గతాః । న్యత్వా త్రిగతమష్యర్ణం
చ మృత్తికాగంధలేపనం । ఆజ్యేన ఘూపం దృష్ట్వా చ నిరాశాః పితరో గతాః ॥
రుద్రాక్షధారిణం శ్రాద్ధే భోజయిత్వా తథా ద్విజం । పితృలోకమవాప్నోతి
న్నాత్ర కార్యా విచారణా ॥ త్రిపుండ్రేణ తు సంయుక్తః శ్రాద్ధం కురుతే
ద్విజః ॥ రాక్షసాస్తద్విలుంపంతీత్యాహ వైవస్వతో మనుః ॥ త్రిపుండ్రం వ
ర్తులాకారం ఊర్ధ్వపుండ్రం చ ధారయేత్ । శ్రాద్ధం కుర్వంత్స పాపీ స్యా
త్ రౌరవం నరకం వ్రజేత్ । విప్రాన్సమంత్రయిత్వా తు త్రిపుండ్రం యస్తు
ధారయేత్ । స కర్తా నరకే ఘోరే పితృభిస్సహ మజ్జతి ॥ త్రిపుండ్రం చైవ సర్వే
షామగ్నిహోత్రిసమో విధిః । శ్రాద్ధే కాలే తు సంప్రాప్తే కర్తా భోక్తా చ త
త్త్యజేత్ ఇతి ॥ అత్ర విధిప్రతిషేధాభ్యాం యథా కులాచారం వ్యవస్థితో వి
కల్పో ద్రష్టవ్యః ॥ కేచిత్తు ॥ శ్రాద్ధే త్రిపుండ్రోర్ధ్వపుండ్రవిధి శ్శైవవైష్ణ
వతంత్రావలంబి ద్విజవిషయః తన్నిషేధో వైదికవిషయ ఇత్యాహుః ॥ అ
న్యే తు నిషేధః ప్రేతశ్రాద్ధవిషయః । త్రిపుండ్రధారిణం దృష్ట్వా ప్రేతభూత
పురస్సరాః । భీతాః ప్రకంపితాః శీఘ్రం గచ్ఛంత్యేవ న సంశయః । యే ఘోరా దా
రుణాః ప్రేతా యే చాన్యే క్షుద్రజంతవః । త్రిపుండ్రధారిణం దృష్ట్వా పలాయం
తే న సంశయ ఇతి పురాణవచనాత్ ఆహుః ॥ నిరాశాః పితరో గతా ఇతి తు వ
వచనం నిత్యత్వం ప్రాప్తస్యాపి అబ్దపూర్తిపర్యంతం ప్రేతభావనా నివ
ర్తేః సపిండనానంతరభావిని మాసికశ్రాద్ధే పుండ్రం న ధార్యమిత్యేవం పరం ।

సపిండీకరణాదూర్ధ్వం ప్రేతత్వస్యానివృత్తితః । తావద్భస్మ వధార్యం స్యా
ద్యావదబ్దం న పూర్యత ఇతి స్మరణాదిత్యాహుః ॥ శిష్టాచారానుసారేణ
యథోచితమత్ర గ్రాహ్యం - నను దేవతోత్కర్ష నికర్ష ప్రతిపాదకాని
పుండ్రస్తుతినిందాపరాణి చ వచనాని పరస్పరవిరుద్ధాని బహూనీతిహాస పురా
ణేషు దృశ్యంతే - అతః పరస్పర విరుద్ధార్థాభిధాయకత్వాదితిహాసపు
రాణాన్యప్రమాణానీతి చేత్ ॥ భవేదయం దోషో భేదవాదినాం శైవానాం వై
ష్ణవానాం చ శివాదన్యో విష్ణుర్విష్ణోరన్యః శివ ఇత్యభ్యుపగచ్ఛతాం - అభేదవాది
నాం తు సిద్ధాన్తినాం నాయం దోషః - ఈశ్వరస్యైకత్వాభ్యుపగమాత్త
థాహి - ఏక ఏవేశ్వరో జగత్సృష్ట్యాది కారణీభూతమాయయా బ్రహ్మవిష్ణురు
ద్రేంద్రాది విగ్రహాన్ స్వీకృత్య తత్తద్విగ్రహే భక్తాంస్తేన తేన రూపేణాను
గృహ్ణన్ వర్తతే । అష్టాదశపురాణానాం కర్తా వ్యాసోపి తత్తద్విగ్రహ
భక్తానాం తత్ర తత్ర భక్త్యతిశయోత్పాదనాయ తత్తద్రూపం స్తౌతి । అయ
మేవ సర్వజ్ఞః సర్వేశ్వరః సర్వాత్మా నాన్యః అతోయమేక ఏవ సేవ్య ఇతి ॥ సా
తు నిందా తేషాం న నిందాపరా భవతి - కింతు ప్రకృతవిగ్రహస్తుతిపరా యథాఽ
నుదితహోమనిందా ఉదితహోమస్తుతిపరా న హి నిందా నింద్యం నిందితుం -
అపి తు స్తుత్యం స్తోతుమితి న్యాయాత్ । అన్యథా ప్రకృతవిగ్రహస్య స్తుత్యస్య
వచనాంతరేణ నిందితత్వేన వచనాంతరేణాస్య విరోధాత్ ॥ తస్మాద్రూ
పాంతరనిందయా ఏకైకరూపం స్తువంస్తద్వారా స్వరూపమేకమేవ సర్వే
శ్వరం దర్శయతి - తస్య స్వరూపస్యైకత్వాత్ సర్వేషామితిహాసపురాణా
నాం తత్రైవ పర్యవసానాదేకార్థత్వేనావిరోధాత్ - పురాణానామ
ద్వైతపరత్వేన వేదాంతానుసారత్వేన చ తన్మూలత్వాత్ ప్రామాణ్యం - భేద
వాదిపక్షే తు పరస్పరవిరుద్ధార్థాభిధానాత్ పౌరుషేయత్వేన మూలప్ర
మాణాపేక్షాయాం తదనిరూపణాదప్రామాణ్యం - తస్మాదేకస్యైవ ఈశ్వ
రస్య సర్వదేవమయత్వాత్ దేవతాంతరనిందావర్జితైరేవ ఈశ్వరభ
క్తైర్భావ్యః ॥ శివో విష్ణురన్యో వా దేవః పుండ్రమితి తద్దేవతా ప్రతికర్తుం పుండ్రాం:

తరనిందావర్జితైరేవధార్యం - తథాచపాద్మే కౌర్మేచ విష్ణుశంకరాదివచనాని ॥ మద్భక్తః శంకరద్వేషీ మద్ద్వేషీశంకరప్రియః । తావుభౌ నరకంయాతః యావదాభూతసంప్లవమ్ ॥ పరాత్పరతరంయాంతి నారాయణపరాయణాః । నతేతత్రగమిష్యంతి యేద్విషంతి మహేశ్వరమ్ ॥ అయంనారాయణోయోహం ఈశ్వరోనాత్రసంశయః । నాంతరంయే ప్రపశ్యంతి తేషాందేయమిదంపరమ్ ॥ మమైవపరమామూర్తిర్నారాయణసమాహ్వయాః । సర్వభూతాత్మభూతస్థా శాంతాచాక్షరసంజ్ఞితా ॥ యేత్వన్యథాప్రపశ్యంతి లోకభిన్నదృశోజనాః । నతేమాంసంప్రపశ్యంతిజాయంతేచపునఃపునః ॥ యేత్వేనంవిష్ణుమవ్యక్తంమాంచదేవంమహేశ్వరమ్ । ఏకీభావేనపశ్యంతినతేషాంపునరుద్భవః ॥ తస్మాదనాదినిధనం విష్ణుమాత్మానమవ్యయమ్ । మామేవసంప్రపశ్యధ్వంపూజయధ్వంతథైవచ । యేన్యథామాం ప్రపశ్యంతి మత్వేమందేవతాంతరమ్ ॥ తేయాంతినరకాన్ఘోరాన్నాహంతేషువ్యవస్థితః । మూర్ఖంవాపండితంవాపిబ్రాహ్మణంవామదాశ్రయం॥ మోచయామిశ్వపాకంవాననారాయణనిందకమ్ । తస్మాదేవమహాయోగీ మద్భక్తైః పురుషోత్తమః ॥ అర్చనీయోనమస్కార్యోమత్ప్రీతిజననాయహి। అహంకారమాత్రశరణాః కేచిద్ద్వైదికమానినః ॥ భేదదృష్ట్యావినిందంతియుగశక్తికృతంతుతత్ । ఆమ్నాయధర్మశాస్త్రాణి పురాణానికలౌయుగే। కుర్వంతిచావతారాణి బ్రాహ్మణానాంకులేషువై । దధీచశాపనిర్దగ్ధాః పురాదక్షాధ్వరేద్విజాః ॥ నిందంతిచమహాదేవంతమసావిష్టచేతసః । యేచాన్యేశాపనిర్దగ్ధాః గౌతమస్యమహాత్మనః ॥ సర్వేతేవతరిష్యంతి బ్రాహ్మణాద్యాసుయోనిషు । వినిందంతిహృషీకేశం బ్రాహ్మణాన్బ్రహ్మవాదిన ఇతి ॥ ఇతిత్రిపుండ్రధారణమ్॥ *

—* అథసంధ్యావిధిః. *—

తత్రదక్షః ॥ అహోరాత్రస్యయస్సంధిః సూర్యనక్షత్రవర్జితః । సాతుసంధ్యాసమాఖ్యాతామునిభిస్తత్వదర్శిభిః ॥ పితామహః ॥ నక్షత్రజ్యో

తిరారభ్య సూర్యస్యోదయదర్శనాత్ । ప్రాతస్సంధ్యేతితాంప్రాహుః శ్రు
తయోమునిసత్తమాః ॥ అత్రవ్యవస్థామాహదక్షః ॥ రాత్ర్యంతయామనా
డీద్వేసన్ధ్యాదిః కాలఉచ్యతే । దర్శనాద్రవిరేఖాయాః తదంతోమునిభిస్స్మృ
తఇతి ॥ యద్యపికాలవాచకత్వేనాత్రసంధ్యాశబ్దః ప్రతీయతే । తథాపి త
స్మిన్కాలే ఉపాస్యదేవతాసన్ధ్యాశబ్దేన ఉపలక్ష్యతే ॥ అతఏవయోగయా
జ్ఞవల్క్యః ॥ సంధ్యాసన్ధ్యాముపాసీత నాస్తగేనోద్గతేరవౌ । బ్రహ్మణోపా
స్యతేసన్ధ్యా విష్ణునాశంకరేణచ ॥ కస్మాన్నోపాసయేద్దేవీం శ్రేయస్కామో
ద్విజోత్తమఇతి ॥ శంఖః ॥ ప్రాతస్సన్ధ్యాంసనక్షత్రాంమధ్యమాంస్నానక
ర్మణి । ఆదిత్యంపశ్చిమాంసన్ధ్యాం ఉపాసీతయథావిధి ॥ ఆదిత్యం పశ్చి
మాంసన్ధ్యాంఅర్ధాస్తమితభాస్కరమ్ ॥ కాశ్యపః ॥ బ్రహ్మణోహృదయం
విష్ణుర్విష్ణోరపిశివస్స్మృతః ॥ శివస్యహృదయం
సన్ధ్యాతేనోపాస్యాద్విజోత్తమైరితి ॥ వ్యాసోపి ॥ ఉపాసతేతుయాంసంధ్యా
నిశాయాదివసస్యచ । తామేవసన్ధ్యాంతస్మాత్తుప్రవదంతిమనీషిణః ॥ అనాగ
తాంతుయేపూర్వామనతీతాంతుపశ్చిమామ్ । సన్ధ్యాంనోపాసతేవిప్రాః క
థంతేబ్రాహ్మణాస్స్మృతాః ॥ యోన్యత్రకురుతేయత్నం ధర్మకార్యేషు వై
ద్విజః । విహాయసన్ధ్యాప్రణతింసయాతినరకాయుతమ్ ॥ అతిక్రామతి యో
మోహాత్సన్ధ్యామన్యపరాయణః । ససాధుభిర్బహిష్కార్యః సర్వస్మాద్ద్వి
జకర్మణః ॥ ఉత్తమాతుసనక్షత్రా మధ్యమాలుప్తతారకా । అధమా
సూర్యసహితా ప్రాతస్సన్ధ్యాత్రిధామతా ॥ సూర్యసహితేతిగౌణకాలా
భిప్రాయేణ॥సఏవ ॥ యఃసూర్యోదయసహితాం సన్ధ్యాంకుర్వీతమోహి
తః । నతస్యవిద్యతేసన్ధ్యాసర్వకర్మబహిష్కృతః ॥ విధినాపికృతాసన్ధ్యా
కాలాతీతాఫలాభవేత్ ।అయమేవదృష్టాంతోవన్ధ్యాస్త్రీమైథునంయథా॥ అ
కాలేచేత్కృతంకర్మకాలంప్రాప్య పునః క్రియా । కాలాతీతంతుయఃకు
ర్యాదకృతంతద్వినిర్దిశేత్॥అకాలేసకాలాత్పూర్వస్మిన్కాలే॥యఃసన్ధ్యాం
కాలతః ప్రాప్తామాలస్యాదతివర్తతే ॥ సూర్యహత్యామవాప్నోతిసోలూక

త్యమియాత్తతః। సాయంప్రాతఃసదాసన్ధ్యాంయేవిప్రానోపాసతే। కా
మంతాన్ధార్మికోరాజా శూద్రకర్మసుయోజయేత్।యాసన్ధ్యాసాజగ
త్సూతిఃమాయాతీతాతునిష్కలా ॥ ఐశ్వరీకేవలాశక్తి స్తత్త్వత్రయ సము
ద్భవా । తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన సంధ్యోపాసనమాచరేత్ ॥ ఉపాసితో
భవేత్తేన శివోయోగతనుఃపరః ॥ యమః ॥ సన్ధ్యాముపాసతే యేతు సత
తం శంసితవ్రతాః । విధూతపాపాస్తేయాంతి బ్రహ్మలోకం సనాతనమ్॥
యదహ్నాకురుతేపాపంకర్మణామనసాగిరా । ఆసీనఃపశ్చిమాంసంధ్యాం
ప్రాణాయామైస్తుహంతితత్॥ యద్రాత్ర్యాకురుతేపాపంకర్మణా మనసా
పివా । పూర్వాంసంధ్యాముపాసీనఃప్రాణాయామైర్వ్యపోహతి ॥ మనుః॥
ఋషయోదీర్ఘసంధ్యాత్వాద్దీర్ఘమాయురవాప్నువన్ । ప్రజ్ఞాంయ
శశ్చకీర్తించ బ్రహ్మవర్చసమేవచేతి।యాగాది ధర్మకృత్యాఖ్యాభిః-య
శస్యాగాదికృతాకీర్తిః । సన్ధ్యాయేననవిజ్ఞాతాసన్ధ్యాయేనానుపాసితా॥
జీవమానోభవేచ్ఛూద్రోమృతశ్శ్వాచాపిజాయతే॥ చంద్రికాయామ్ ॥ ఉపా
స్యపశ్చిమాంసన్ధ్యాంసాదిత్యాంవైయథావిధి। గాయత్రీమభ్యసేత్తావద్యా
వదృక్షాణిపశ్యతి। పూర్వాంసధ్యాంసనక్షత్రాంఉపక్రమ్యయథావిధి॥ గా
యత్రీమభ్యసేత్తావద్యావదాదిత్యదర్శనాత్ ॥ ఛందోగశ్రుతిరపి ॥ బ్ర
హ్మవాదినోవదంతి తస్మాద్బ్రాహ్మణః । సాయమాసీనః సంధ్యాముపా
స్తేకస్మాత్ప్రాతస్తిష్ఠన్ కశ్చసంధ్యాయాః కాలః కించ సంధ్యాయాస్సం
ధ్యాత్వం దేవాశ్చవా సురాశ్చ స్పర్ధంతతే అసురా ఆదిత్యమభిద్ర
వన్స ఆదిత్యోబిభేతతస్య హృదయం కూర్మరూపేణాతిష్ఠన్సప్రజాపతి
ముపాధావత్ । తస్యప్రజాపతిరేతత్ భేషజంపశ్య ద్వృతంచ సత్యంచ
బ్రహ్మచోంకారంచత్రిపదాంచ గాయత్రీం బ్రాహ్మణమపశ్యత్ తస్మా
ద్బ్రాహ్మణోహోరాత్రస్యసం యోగే సంధ్యాముపాస్తే॥సజ్యోతిష్యా
జ్యోతిషోదర్శనాత్ సః సంధ్యాకాలః సాసంధ్యాయాఃసంధ్యాత్వంయః స
[illegible]ముపాస్తేతయా వీరస్థానంజయాత్యథాయదః ప్రయుక్త్యా.

తావిప్రోషోవజ్రీభూత్వా అసురానపఘ్నంతీతి । తైత్తిరీయకేపి ॥ రక్షాగ్ం
సిహవాపురోనువాకేతపోగ్రమతిష్ఠంతతాన్ప్రజాపతిర్వరేణోపామంత్రయ
తతానివరమవృణీతాదిత్యోనోయోద్ధాఇతితాన్ప్రజాపతిరబ్రవీద్యోధయధ్వమి
తితస్మాదుత్తిష్ఠన్తగ్ంహవాతానిరక్షాగ్ంస్యాదిత్యంయోధయంతియావదస్తమ
న్వగాత్తా హవాఏతానిరక్షాగ్ంసిఇత్యాదిమందేహారుణేద్వీపే ప్రక్షిపంతియ
త్ప్రదక్షిణంప్రక్రమతి తేనపాప్మానమవధూన్వంతి - అత్రహారీతః। ఆదిత్యేనస
హప్రాతర్మణ్ణందేహానామరాక్షసాః। యుధ్యంతివరదానేనబ్రహ్మణోవ్యక్త
జన్మనః ॥ ఉదకాంజలినిక్షేపాః గాయత్ర్యాచాభిమంత్రితాః । నిఘ్నంతిరా
క్షసాంత్సర్వాన్మందేహాన్ద్విజేరితాః తతఃప్రయాతిసవితా బ్రాహ్మణైర
భిరక్షితః । మరీచ్యాద్యైర్మహాభాగైః సనకాద్యైశ్చయోగిభిః ॥ త
స్మాన్నలంఘయేత్సంధ్యాంసాయంప్రాతఃసమాహితః । ఉల్లంఘయతియోమో
హాత్ సయాతినరకంధ్రువమితి॥ యాజ్ఞవల్క్యోపి॥ త్రింశత్కో
ట్యస్తువిఖ్యాతామందేహానామరాక్షసాః । ప్రాద్రవంతిసహస్రాంశుముద్యం
తంచదినేదినే ॥ అహన్యహనితేసర్వేసూర్యమిచ్ఛంతిఖాదితుమ్। అథసూ
ర్యస్యతేషాంచయుద్ధమాసీత్సుదారుణమ్ ॥ తతోదేవగణాస్సర్వే ఋషయ
శ్చతపోధనాః। సంధ్యాసంధ్యాముపాసీనాః తత్క్షిపంత్యవ్వహాంజలమ్ ॥ బ్రహ్మ
వ్యాహృతిసంయుక్తంగాయత్ర్యాచాభిమంత్రితమ్। దహ్యంతేతేనతేదైత్యా
వజ్రీభూతేనవారిణా ॥ ఏతద్విదిత్వాసంధ్యాయామపాస్తింకుర్వతేతుయే।
తేహింసంతిసదాసూర్యం మోక్షద్వారాననుత్తమాః ॥ కథంమోక్షస్యసం
ప్రాప్తిర్భవేత్తేషాంద్విజన్మనామ్ । సంధ్యాత్రయమహాత్రిః ॥ సంధ్యాత్ర
యంతుకర్తవ్యంద్విజేనాత్మవిదాసదేతి । అత్రసంధ్యాశబ్దేన సంధ్యోపాసనా
రూపంకర్మోపలక్ష్యతే॥ అన్యథాదేవతాయాఃకర్తవ్యతాఽయోగాత్-
ఏతదభిప్రేత్యపరాశరోప్యాహ ॥ సంధ్యాస్నానం జపోహోమో దేవతా
నాంచపూజనమ్ । ఆతిథ్యంవైశ్వదేవంచ షట్కర్మాణిదినేదినఇతి ॥ తత్ర
కాలభేదేన దేవతాయానామాది భేదమాహ వ్యాసః ॥ గాయత్రీనామపూ

ర్వాహ్ణే సావిత్రీమధ్యమేదినే । సరస్వతీచసాయాహ్నేసైవ సన్ధ్యాదిమ స్మృతా ॥ ప్రతిగ్రహాదన్నదోషాత్పాతకా దుపపాతకాత్ । గాయత్రీప్రోచ్యతేతస్మాత్ గాయంతంత్రాయతెయతః॥ సవితృద్యోతనాచ్చైవ సావిత్రీ పరికీర్తితా । జగతః ప్రసవిత్రీవాగ్రూపత్వాత్సరస్వతీ ॥ గాయత్రీవథ వేదస్త్రా సావిత్రీశుక్లవర్ణికా । సరస్వతీతథాకృష్ణా ఉపాస్యా వర్ణభేదతః ॥ గాయత్రీబ్రహ్మరూపాతు సావిత్రీరుద్రరూపిణీ । సరస్వతీవిష్ణురూపా ఉపాస్యా రూపభేదతః ॥ ఉదయేబ్రహ్మ రూపంతు మధ్యాహ్నేతు మహేశ్వరం । సాయాహ్నేవిష్ణురూపంత్రిరూపంచైవదివాకరం॥ అనుసంధ్యాముపాసీతసన్ధ్యారూపంరవింద్విజః ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ యాసన్ధ్యాసాతుగాయత్రీ త్రయీభూతాప్రతిష్ఠితా । సంధ్యాహ్యుపాసితాయేన విష్ణుస్తేనహ్యుపాసితఇతి ॥ ఉపాసనమభిధ్యానం ॥ అతఎవ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణం ॥ ఉద్యంతమస్తంయంతమాదిత్యమభిధ్యాయన్ కుర్వన్బ్రాహ్మణో విద్వాన్సకలంభద్రమశ్నుతేఇతి ॥ సన్ధ్యాభిన్నమాదిత్యం బ్రహ్మత్వేనధ్యాయన్నైహికాముష్మికంచ సకలంభద్రమశ్నుతే । య ఎవముక్తధ్యానేనశుద్ధాంతఃకరణో వేద బ్రహ్మసాక్షాత్కురుతే సపూర్వమపిబ్రహ్మైవసన్ అజ్ఞానాజ్జీవభావం ప్రాప్తో యథోక్తధ్యానేనతజ్జ్ఞానావగమెబ్రహ్మైవప్రాప్నోతీతి॥ అతఎవవ్యాసః ॥ ప్రాక్కూలేషుతతఃస్థిత్వాదర్భేషుసుసమాహితః। ప్రాణాయామత్రయంకృత్వా ధ్యాయేత్సన్ధ్యామితి శ్రుతిః ॥ నభిన్నాం ప్రతిపద్యేత గాయత్రీంబ్రహ్మణాసహ । సోహమస్మీత్యుపాసీతవిధినాయేనకేనచిత్ ఇతి ॥ ధ్యానదేశోపిచంద్రికాయాందర్శితః ॥ గాయత్రీం చింతయేద్యస్తు హృత్పద్మేసముపస్థితామ్ । ధర్మాధర్మవినిర్ముక్తః సయాతి పరమాంగతిమితి ॥ ఎవంచసంధ్యాముపాసీతేత్యనేన సన్ధ్యాముక్తరూపాంరవిమణ్డలాంతర్గతా మాదిత్యాఖ్యాం బ్రహ్మాత్మికాం దేవతాం హృది సోహమస్మీత్యుపాసీతఃధ్యాయేదిత్యుక్తంభవతి ॥ తేనాత్రోపాసనమేవ ప్రధానం అగ్నతర్పణమార్జనాద్యంగమిత్యనుసంధేయమితి ॥ చంద్రికామాధవీయా

దా అతఏవవ్యాసః ॥ దశకృత్వోభిజలాప్రాప్తౌ మార్జనాదేర సంభవే। సన్ధ్యాగతసహస్రాంశు మన్త్రైః కుర్యాదుపస్థితిమితి ॥ అతఏవఋషిభిరాదిభిర్వృద్ధోద్యత్తైః సాంగానస్థానాసమర్థైః సకలాంగపరిత్యాగేనాదిత్యోపస్థానమాత్రమనుష్ఠితమ్ ॥ తదుక్తంమహాభారతే ॥ తైత్తథైవమహారాజ దంసీతారణమూర్ధని । సన్ధ్యాగతంసహస్రాంశు మాదిత్యముపతస్థిరే ॥ సన్ధ్యాగతంసంధిమాగతం - అపరేతు అర్ఘ్యదానం సంధ్యాధ్యానం గాయత్రీజపః - ఉపస్థానంచప్రధానమితి వదంతి ॥ తదేవంగాయత్ర్యాదినామోపేతసన్ధ్యాశబ్దప్రతిపాద్యః - సవితాచోపాస్యః సంధ్యోపాసనకాలశ్చ ప్రాగుదయాద్ఘటికాద్వయాత్మకః - రాత్ర్యంతయామనాడీద్వే సన్ధ్యాకాల ఉదీరితః । ద్వినాడికాభవేత్సంధ్యా ఘటికాద్వయమీరితం ॥ సన్ధ్యాముహూర్తమాత్రైవ హ్రాసవృద్ధౌసహాస్మృతేతి దక్షగర్గ బోధాయనస్మరణాత్ ॥ యత్తు ప్రాతస్సన్ధ్యా త్రినాడీస్యాత్సాయంసన్ధ్యా తథా విధేతి స్మరణం ॥ తత్సన్ధ్యాకాలవిహితకర్మాంతరాభిప్రాయమిత్యాహుః ॥ యత్ర-ద్విఘటీతూదయాదర్వాక్ ప్రహరార్ధంతతోపరి ॥ సన్ధ్యాకాలస్సవిజ్ఞేయోహ్యన్యథాలంఘనంస్మృతమితి స్మరణం ॥ తత్రాప్తిరోభజలాలాభాశక్త్యాద్యాపత్సు అనుకల్పాభ్యనుజ్ఞాపరమ్ యదాహవృద్ధమనుః నాప్రదోషంచసన్ధ్యాయాయదాకాలోతిపద్యతే ॥ ముఖ్యకల్పోనకల్పశ్చ సర్వస్మిన్ స్వకర్మణి స్మృతః ఇతి - మధ్యాహ్నసన్ధ్యాయా గౌణకాలమాహ దక్షః ॥ అత్యోర్ధ్వయామాదాసాయంసన్ధ్యామాధ్యాహ్నికయుతా ఇతి ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ అనాతశ్చేత్సృజేద్యస్తు సవిప్రః శూద్రవత్స్మృతః । ప్రాగుక్తేభవేచ్చైవ లోకేభవతినిందితః ॥ అత్రిరపి ॥ నోపతిష్ఠంతియస్సన్ధ్యా స్వస్థానస్థాస్తు యే ద్విజాః । తాంసంత్యజైసదాపాపాంభగవత్తిదివాకరమితి ॥ విష్ణుపురాణే। ఉపతిష్ఠంతినవై సన్ధ్యాంయేచపూర్వాంసపశ్చిమాం వ్రజంతితేదురాత్మానః తామిస్రంనరకంనృప ॥ తస్మాత్కాలంఘనసంధ్యోపాసనకమణాత్। సహాంతిసూర్యంసంధ్యాయా నోపాస్తింకుర్వతేతుయే ॥ సర్వకాలముప

స్థానంసంధ్యయోః పార్థివేష్యతే । అన్యత్రసూతకాదౌచ విభ్రమాతురభీతితఇతి ॥ సూతకాదావప్యపి సామర్థ్యే సంధ్యోపాసనంకార్యమిత్యాహ మరీచిః॥ సూతకేకర్మణాం త్యాగః సంధ్యాదీనాం విధీయత ఇతి సంగ్రహేపి॥ రాష్ట్రక్షోభే నృపక్షోభే రోగార్తే శావసూతకే । సంధ్యావందనవిచ్ఛిత్తిర్న దోషాయకదాచనేతి ॥ యత్తుపులస్త్యేనోక్తం॥ సంధ్యామిష్టిం చరుంహోమంయావజ్జీవంసమాచరేత్ । నత్యజేత్సూతకేవాపి త్యజన్గచ్ఛేదధోద్విజ ఇతి । తన్మానససంధ్యాభిప్రాయం॥ యతస్తేనైవోక్తం॥ సూతకేమృతకేచైవసంధ్యాకర్మనసంత్యజేత్ । మనసోచ్చారయేన్మంత్రాన్ ప్రాణాయామమృతేద్విజఇతి । ఏవంచ యాని సూతకాదౌ సంధ్యాకర్మనిషేధప్రతిపాదకాని తాని వచనాని మంత్రప్రయోగనిషేధపరాణీతి మంతవ్యం ॥ అత్రవిశేషమాహ వ్యాసః । ప్రక్షిపేత్సూతకేత్వర్ఘ్యం గాయత్రీంతు సముచ్చరన్ ॥ దత్వాప్రదక్షిణంకుర్యాత్సూర్యంధ్యాయేత్తతోద్విజఇతి ॥ పైఠీనసిరపి ॥ సూతకేసావిత్ర్యాచాంజలింప్రక్షిప్యప్రదక్షిణంకృత్వా సూర్యంధ్యాయన్నమస్కుర్యాదితి । ఏవంమార్జనాదిసకలసంధ్యాకర్మోపలక్షణార్థమితికేచిత్ ॥ యత్రసంధ్యాకర్మణిశ్రోత్రజలాంజలిదానాది తదేవానుష్ఠేయం నాన్యదిత్యేవ మిత్యపరే। యథాశిష్టాచారమత్రవ్యవస్థా ॥ శక్తస్యముఖ్యకాలాతిక్రమేప్రాయశ్చిత్తమాహసంగ్రహకారః । ఆచాంతోవిధివత్ప్రాణానాయమ్యార్ఘ్యంచతుర్థకమ్॥ కాలాత్యయవిశుద్ధ్యర్థం దత్వాసంధ్యాంసమాచరేత్ । చతుర్థమర్ఘ్యంగాయత్ర్యాదద్యాద్వ్యాహృతిసంపుటం॥ కాలాత్యయవిశుద్ధ్యర్థంత్రిసంధ్యాసుసమాచరేత్ । ప్రాణాయామత్రయంకృత్వా సంధ్యాకర్మసమాచరేత్ ॥ ప్రాతఃకాలేత్రియంకుర్యాత్సంగవేద్వాదశోపరి । షట్త్రింశన్మధ్యమేకాలే తతోనప్రాణసంయమః ॥ కాలాత్యయేతుకర్తవ్యేవంకృత్వా సంధ్యాతునిష్ఫలేతి ॥ సంవర్తః ॥ అర్ఘ్యంప్రధానతఃపూర్వం ఉదయేస్తమయేపివా। గాయత్ర్యష్టశతంజప్యం ప్రాయశ్చిత్తంద్విజాతిభిః ॥ గౌణకా

లాతిక్రమేపిసఏవ ॥ ఉపాసీతనచేత్సన్ధ్యాంనాగ్నికార్యంనచేత్కృతం । గాయత్ర్యష్టసహస్రంతు జపంకృత్వావిశుధ్యతి ॥ బోధాయనస్తు ॥ సాయమతిక్రమశే రాత్ర్యుపవాసః । ప్రాతరతిక్రమేతదహరుపవాసఇతి ॥ ఇదంఅబుద్ధిపూర్వవిషయః ॥ బుద్ధిపూర్వేతు ॥ వేదోదితానాంనిత్యానాం కర్మణాంసమతిక్రమె । స్నాతకవ్రతలోపేచ ప్రాయశ్చిత్తమభోజనమితి ॥ మనూక్తదివసోపవాసః కార్యః ॥ శంఖోపి ॥ సన్ధ్యాదినిత్యలోపేతు దినమేకమభోజనం ॥ దినద్వయేత్రిరాత్రంస్యాత్ కృఛ్రార్ధంతుదినత్రయె । దశాహేకృఛ్రమేకంస్యాత్ ఊర్ధ్వంచాంద్రాయణంచరేత్ । చాంద్రాయణంపరాకంచ మాసాదూర్ధ్వంవిధీయతె ॥ తతోప్యేవంప్రకల్ప్యంస్యాత్ వ్యాసస్యవచనంయథా । సన్ధ్యాత్రయస్య తారతమ్యే నవిశేషమాహవ్యాసః ॥ గృహేత్వేకగుణంసన్ధ్యా గోష్ఠేదశగుణాస్మృతా । శతంసహస్రంనద్యాంచహ్యనంతంవిష్ణుసన్నిధౌ ॥ బహిస్సన్ధ్యాదశగుణా గర్తప్రస్రవణెషుచ । త్రితీర్థేశతగుణా సహస్రంజాహ్నవీజలఇతి ॥ శాతాతపః ॥ అనృతంమద్యగంధంచ దివామైథునమేవచ ॥ పునాతివృషలస్యాన్నం బహిస్సంధ్యాహ్యుపాసితా ॥ హారీతోపి ॥ తతస్సన్ధ్యాముపాసీత బహిర్గత్వావిధానతఇతి ।

బహిస్సన్ధ్యాముపాసీతాహితాగ్నేర్గ్య దావిహారశాద్యంగలోపఃతదావిహారణదేశఏవసంధ్యాద్వయం కర్తవ్యం । ఏతదేవాభిప్రేత్యోక్తంచంద్రికాయాం ॥ సంధ్యాత్రయంతుకర్తవ్యం ద్విజేనాత్మవిదాసదా । ఉభేసంధ్యేతుకర్తవ్యే బ్రాహ్మణైశ్చగృహేష్వితి ॥ ఆపస్తంబోపి ॥ సంధ్యయోశ్చ బహిర్గ్రామాదాసనంవాగ్యతశ్చవిప్రతిషేధేశ్రుతిలక్షణంబలీయః । అహోరాత్రయోః సంధాన.సంధిః ॥ తౌచద్వౌ సాయంప్రాతశ్చ తయోస్సంధ్యయో గ్రామాద్బహిఃసంధ్యాముపాసీత వాగ్యతోధ్యేత తత్రశ్రుతిలక్షణం అగ్నిహోత్రమేవకర్తవ్యంనస్మార్తంబహిరుపాసనంతస్యకల్పమూలత్వాత్ ॥ ఇతరక్లృప్తమూలత్వాదిత్యర్థః ॥

ఇతిసంధ్యానిర్ణయః.

— * అథ ప్రాతస్సన్ధ్యా. * —

తత్ర యాజ్ఞవల్క్యః ॥ ప్రాణానాయమ్య సంప్రోక్ష్య ఋచేనాబ్దైవతేన త్వితి వ్యాసః । ఆపోహిష్ఠాత్ర్యృచైః కుర్యాన్మార్జనం తు కుశోదకైః । ప్రణవేన తు సంయుక్తం క్షిపేద్వారి పదే పదే ॥ విప్రుషోష్టౌ క్షిపేదూర్ధ్వం అధో యస్య క్షయాయ చ । రజస్తమో మోహజాతాన్ జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తిజాన్ ॥ వాఙ్మనః కాయజాన్ దోషాన్ నవైతాన్ నవభిర్దహేత్ । యోగయాజ్ఞవల్క్యః ॥ నవప్రణవయుక్తాభిః జలం శిరసి నిక్షిపేత్ ॥ ఆపోహిష్ఠేతి తిసృభిరృగ్భిస్సంప్రయతశ్శుచిః ॥ నారాయణః ॥ ప్రాఙ్ముఖోదఙ్ముఖో వాపి సన్ధ్యోపాసనమాచరేత్ । నవప్రణవసంయుక్తామాపోహిష్ఠేత్యృచేన తు ॥ శిరస్యష్టభిరభ్యుక్షేత్ భూమాయస్యక్షయాయ చ । సన్ధ్యాత్రయేపి కర్తవ్యం ఆపోహిష్ఠైస్తు మార్జనమితి ॥ భూమౌ పాదయోః ॥ అత ఏవ యోగయాజ్ఞవల్క్యః । ఆచమనం స్వకీయమార్గేణ కృత్వా ఋషిచ్ఛన్దో దేవతాస్మరణపూర్వకమాపోహిష్ఠాదిత్ర్యృచస్యాదితః సప్తభిః పాదైరూర్ధ్వం సప్తవిప్రుషః ఉత్క్షిప్య అష్టమేనైకాం విప్రుషమధః శరీరే నిక్షిప్య నవమేనైకాం విప్రుషమూర్ధ్వముత్క్షిపేదితి । ప్రణవయుక్తేన మన్త్రేణ ప్రోక్షణే ఫలవిశేషమాహ శానకః ॥ నవప్రణవయుక్తేన ఆపోహిష్ఠేత్యృచేన తు । సంవత్సరకృతం పాపం మార్జనాన్తే వినశ్యతి ॥ బ్రహ్మ ॥ ఋగన్తే మార్జనం కుర్యాత్పాదాన్తే తు సమాహితః ॥ త్ర్యృచస్యాన్తే తథా కుర్యాత్ శిష్టానాం మతమీదృశమితి ॥ బహుప్రమాణానుగుణ్యాచ్ఛిష్టాచారాచ్చ పాదాన్తమేవ గ్రాహ్యం ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ ఆపోహిష్ఠా ఋచా సమ్యక్ ఉల్లేఖ్యం న తు వేష్టితః । న తస్య విద్యతే సన్ధ్యా యథా శూద్రస్తథైవ సః ॥ ఆపోహిష్ఠా ఋచం త్వేకాముల్లేఖ్యం త్రిషు కారయేత్ । చతుర్థం కారయేద్యస్తు బ్రహ్మహత్యాం చ విన్దతీతి ॥ ప్రతిపాదమేకమేకమేవోల్లేఖ్యాకార్యం ॥ ఏవం చ ప్రతి ఋచమ్మార్జనత్రయమేవ ॥ న చతుర్థమిత్యర్థః ఉల్లేఖ్యం మార్జనం తథావర్తత్రైవ ॥ ఉత్తానదేవతీర్థేన చ దర్భాగ్రైర్మూర్ధ్ని విప్రుషామ్ । స్పృ

ష్ట్యాప ఊర్ధ్వవిక్షేప ఉల్లేఖమితిసూరయః॥ భూమిష్ఠముదకంస్పృష్ట్వా ఽ
పసవ్యేన కరేణతు । మార్జనన్నాచరేద్విద్వాన్ సన్ధ్యాకర్మణి సుసర్వ్య
చేతి ॥ హారీతః॥ మార్జనాచమనబలికర్మభోజనాది దేవతీర్థేనకుర్యాత్।
తచ్చమార్జనంధారాచ్యుతేనకార్యం ॥ తథాచబ్రహ్మ ॥ ధారాచ్యుతేన
తోయేనసన్ధ్యోపాస్తిర్విగర్హితా ।నప్రశంసంతిపితరో నప్రశంసంతిదేవ
తాఇతి ॥ అత్రహేతుమాహసఏవ ॥ వంతపూతం జలంయస్మాత్ ఆపోహి
ష్ఠాభిమంత్రితమ్ । పతత్యశుచిదేశేషుతస్మాత్తత్పరివర్జయేదితి ॥ అనేన
మార్జనజలబిందుః క్షితితలేయథానచ్యుతో భవతితథా శిరస్యేవ మార్జ
నం అబ్భిఃకుర్యాదితిగమ్యతే ॥ కథంతర్హిమార్జనమితితత్రాహ ।
నద్యాంతీర్థేహ్రదేవాపి భాజనేమృణ్మయేపివా । ఔదుంబరేథసౌవర్ణే
రాజతేదారుసంభవే ॥ కృత్వాతువామహస్తేవా సంధ్యోపాస్తిం సమాచరే
దితి ॥ ఔదుంబరేతామ్రమయేకృత్వాఉదకమితిశేషః ॥ యత్విదం వచనం॥
వామహస్తేజలంకృత్వా యేతుసంధ్యాముపాసతే । సాసంధ్యావృషలీజ్ఞే
యాఅసురాస్తేనతర్పితాఇతి ॥ తామ్రమయాదిపాత్రసద్భావవిషయమితి॥
మృణ్మయాద్యభావేతుకృత్వాతు వామహస్తేవేతి వామహస్త విధానమితి॥
మాధవీయేవ్యాసః ॥ ఉపవీతీబద్ధశిఖ స్స్వాచాంతోద్విరనాకులః । ప్రాఙ్ము
ఖః సతతంవిప్రఃసంధ్యోపాసనమాచరేత్ ॥ ఆపోహిష్ఠాదిభిస్తృభి ర్మార్జ
యేత్తుకుశోదకైః । సింధుద్వీపఋషిశ్ఛందో గాయత్ర్యాపో ముఖాదిభిః ।
మార్జనే వినియోగశ్చ అద్భిర్దైవత్యేఽప్రకీర్తితః। అవిదిత్వా ఋషింఛందో
దైవతంయోగమేవచ॥ నధ్యాపయేజ్జపేద్వాపి పాపీయాన్జాయతేతుసఇతి॥
యోగోవినియోగః - యాజ్ఞవల్క్యోపి ॥ బ్రాహ్మణం వినియోగంచ ఛంద
స్త్వార్షంచదైవతమ్।అజ్ఞాత్వాపంచయఃకుర్యాన్నసతత్ఫలమశ్నుతేతి ॥
మంత్రార్థశ్చ ప్రతిపత్తవ్యః ఉచితార్థానుజ్ఞేయార్థప్రకాశనసమర్థాః
అతః ప్రతిపన్నమంత్రార్థాః-అనుష్ఠేయకర్మఫలానిప్రాప్నుతినచప్రత్య
వైతీతి న్యాయసిద్ధం ॥ మనురపి ॥ యదధీతమవిజ్ఞాతం నిగదేనైవశబ్ద్యతే।

అగ్నావవిచక్షుషేటంధోనతత్ఫలతికహిణ్ చిత్॥ వ్యాసోపి॥ పాదమాత్రా
వసానస్తు పంక్తిగౌరివసీదతీతి॥ శ్రూయతే॥ య దేవవిద్యయా కరోతిత దేవవీర్య
వత్తరం భవతి ॥ అర్థజ్ఞ ఇతి సకలంభద్రమశ్నుతే - సనకామ ఇతి జ్ఞాన
విధూతపాప్మేతి చ అత్రహారదత్తేన మంత్రార్థోఽభిహితః - ఆపోహిష్ఠామ
యోభువః - హే ఆపః యూయం మయోభువః- సుఖభూమయః-స్థహి భ
వథఖలు హి శబ్దః ప్రసిద్ధౌ తానఊర్జేదధాతన తాః యూయంనః అస్మాన్
అస్మాకం వా ఊర్జే అన్నాయదధాతన। స్థాపయత అన్నవస్యభ్యందదత ఇత్యర్థః-
మహేరణాయచక్షసే - మహేమహతే రణాయ రమణీయాయ చక్షసే ద
ర్శనాయదధాతన। మహద్రమణీయం, జ్ఞానం అస్మభ్యందదత ఇత్యర్థః. యో
వశ్శివతమోరసః । వః యుష్మాకం సంబంధీయః శివతమోరసః సుఖాతిశ
యహేతురసేనేంద్రియగ్రాహ్యః । తస్యేతి ద్వితీయార్థే షష్ఠీ తంరసంభా
జయత ఇహలోకే నః అస్మాన్ కిమివ ఉశతీః ఉశ్యతః కామయమానాః మాతరః
పుత్రాన్ క్షీరాదిరసేన భాజయంతి పాయయంతి తథా యుష్మదీయం రసమస్మ
భ్యందదతేత్యర్థః -అపిచ తస్మై- ద్వితీయార్థే చతుర్థీ- తంరసం అరంఅలం
పర్యాప్తం గమామ ప్రాప్నుయామేత్యర్థః ॥ ఛాందసం రూపం - వః యు
ష్మాకం- యస్య క్షయాయ జిన్వథ- యస్యతృతీయార్థే షష్ఠీ - యేనరసేన క్ష
యాయ నివాసాయ నివాసనం చేదమాద్యుదాత్తత్వాత్ - ద్వితీయార్థే చ
తుర్థీ- క్షయన్నివాసమస్మదీయం జిన్వథ ప్రీణయథ । ఆపోజనయథాచనః - హే
ఆపః । యేనచ పుత్రపౌత్రాదికాన్ నః అస్మాకం జనయథ సంపాదయథేతి॥ వ్యా
సః॥ ఆపోహిష్ఠాస్వ ప్రసిద్ధానవపాదాభవంతి తే । పాదపాదే క్షిపేద్వారి
బ్రహ్మహత్యాంవ్యపోహతీతి శ్రూయతే॥ ఆపోహిష్ఠామయోభువ ఇత్యద్భిర్మా
ర్జయంతి - ఆపో వై సర్వా దేవతాః- దేవతాభిరేవాత్మానం పూయంతే-
ఇత్యేవముక్తవిధినా మార్జయిత్వా సూర్యశ్చేత్యపః పిబేత్ - తథాచశా
నకః ॥ అగ్నిశ్చేత్యనువాకేనసాయంకాలే అపః పిబేత్॥ సూర్యశ్చేత్యను వా
కేన ప్రాతఃకాలే పిబేదపః। అపః పునంత్విత్యనేన మధ్యాహ్నే చ జలం పిబేత్

తస్మాల్లింగాభిః పవిత్రాభిః ప్రోక్షయేతు రాశ్వవారి జేతి ॥ బోధాయనోపి అథా
తః సంధ్యోపాసనవిధిం వ్యాఖ్యాస్యామః తీర్థం గత్వా ప్రయతోఽభిషిక్తః ప్ర
క్షాళితపాణిపాదోఽప ఆచమ్యాబ్లింగాభిః ప్రోక్ష్యాగ్నిశ్చ మామన్యుశ్చేతి
సాయం అపః పీత్వా సూర్యశ్చమామన్యుశ్చేతి ప్రాతః సపవిత్రేణ పాణినా సము
భిమంత్ర్యాబ్లింగాభిర్వారుణీభిర్హిరణ్యవర్ణాః పావమానీభిర్వ్యాహృతీ
భిరన్యైశ్చ పవిత్రైరాత్మానం ప్రోక్ష్య పూతో భవతీతి । పితామహోపి ॥ సూ
ర్యశ్చేత్యనువాకేనత్వపః పీత్వా సమాహితః । ఆత్మానం ప్రోక్షయేత్పశ్చాత్స
పవిత్రకరో ద్విజః ॥ ప్రోక్షేచ్ఛ్రుతిభిర్మంత్యైశ్చ ఆపోహిష్ఠాదిభిస్తథా । ప్ర
దక్షిణం పరిషిచ్యాశ్వాం శ్వేష్యం పోతకమ్॥ సురభిమతీ దధిక్రావ్ణ ఇతి ఋక్-ద
ధిక్రావ్ణో అకారిషమితి సురభిమత్యృక్ వదంతి॥ ప్రాణా వై సురభయః।
ప్రాణానేవాత్మన్ దధత ఇతి శ్రుతేః॥ సూర్యానువాకస్యాగ్నిఋషిః ఛం
దో గాయత్రీ అంతమూక్త దేవతా వినియోగోఽపాం ప్రాశనేఽథ సముపస్పృశేత్॥
ఋషిరగ్నిశ్చ మేత్యస్య సూర్యో వా నామనోపి వా । ఛందో గాయత్ర మిత్యు
క్తం దేవతాగ్నిః సమీరితా॥ ఆపః పునంతు మంత్రస్య విశ్వేదేవాస్తథర్ష
యః । ఛందోనుష్టుబ్దేవతా సా బృహస్పతిరథాపి వా ॥ ఆత్మానం ప్రోక్షయే
త్పశ్చాత్ దధిక్రావ్ణ ఇత్యృచా । ఆపోహిష్ఠాదితిసృభిః ఋగ్భిశ్చ సకుశై
ర్జలైః ॥ దధిక్రావ్ణ ఇత్యస్య వామదేవ ఋషిస్స్మృతః । ఛందోనుష్టుప్
విశ్వేదేవా దేవతాః ప్రోక్షణే స్మృతాః ॥ వ్యాహృత్యా తత ఆత్మానం పరి
షించేత్సమాహిత ఇతి ॥ చర్యాపాదే॥ పాదౌ హస్తౌ చ సంక్షాళ్యాచమ్య బ
ద్ధశిఖః శుచిః । ప్రాణానాయమ్య సంకల్ప్య సంధ్యోపాస్తిం సమాచరేత్॥
ప్రోక్ష్యాబ్లింగైర్వ్యాహృతిభిః పరిషిచ్య సమంత్రకమ్। పీత్వాచమ్య దధిక్రా
ద్యైః ప్రోక్ష్యాద్భిః పరిషిచ్య చేతి ॥ స్మృత్యంతరేపి ॥ సూర్యశ్చేత్యనువాక
స్య ఛందో గాయత్రముచ్యతే । సవితా దేవతా త్వస్య ఋషిరగ్నిరితిస్మృతః॥
విశ్వేదేవాస్తు దేవస్స్యాత్ దధిక్రావేతి వా స్మృత ఇతి । ఛందోగానాంతు ఆ
చమనమంత్రో గౌతమేనోక్తః - అహశ్చ మాదిత్యశ్చ పునాత్వితి ప్రాతః- రాత్రి

శ్చమావరుణశ్చపునాత్వితిసాయమితి- మంత్రార్థస్తు - సూర్యశ్చ మామ న్యుశ్చ మన్యుపతయశ్చ - సూర్యోనామఅహ్నాధిపతి మండలాంతర్వర్తీ దేవః - అహ్నికరిష్యమాణానాంతదధీనత్వాత్ ప్రార్థనా ॥ మన్యుః । క్రోధః । తదధీనత్వాత్ పాపప్రవృత్తేరితి తత్ప్రార్థనా ॥ మన్యుపతయశ్చ- క్రోధ పతిః - నియోజక ఏషామింద్రియాణాం తానీంద్రియాణి - మన్యుపతయః చక్షురాదీంద్రియబడిశైర్విషయ దురంతసూనాస్థానేషు స్వస్వాకర్షణాభావాయ తద్విషయప్రార్థనా సర్వత్రచకారః సముచ్చయార్థః ॥ మన్యుకృతేభ్యః పాపేభ్యోరక్షంతాం । కామఏషక్రోధ ఏషరజోగుణసముద్భవః - మహాశనోమహాపాప మవిద్ధ్యే మవైరిణం ॥ ఇత్యాది శాస్త్రప్రసిద్ధక్రోధాఖ్యమన్యుకృతేభ్యః తన్నిమిత్తేభ్యః పాపేభ్యః సర్వేభ్యోరక్షంతాంమాం - యథాహంమన్యుపరవశోభూత్వాపాపం నకరిష్యామితథాసూర్యాదయోరక్షంత్విత్యర్థః - కించయద్రాత్ర్యా పాపమకార్షం । రాత్ర్యేతి సప్తమ్యర్థే తృతీయా రాత్రావిత్యర్థః । యద్వారాత్రిశబ్దేనతదభిమానినీ దేవతోచ్యతే । రాత్ర్యభిమానిన్యా దేవతయా ప్రేరితః సన్ యత్పాపం రాత్రౌకృతవానస్మిత దేవసా తతోవిశినష్టి । మనసావాచాహస్తాభ్యాం - పద్భ్యాముదరేణ- మనసా- పరహింసాది చింతనేన- వాచా- అనృతభాషణాదిభిః హస్తాభ్యాం బ్రాహ్మణేతర గ్రహణాదిభిః. పద్భ్యాంనామపుణ్యలింగదేశాద్యాక్రమణాదిభిః - ఉదరేణ - అభక్ష్యభక్షణాదిభిః . శిశ్నాశిశ్నేన సుపాంసులుకీ త్యాకారః అగమ్యాగమనాదిభిః ఉపలక్షణత్వాత్ అన్యైరింద్రియైశ్చ యచ్చపాపమకార్షం- రాత్రిస్తదవలుంపతు- రాత్ర్యభిమానదేవతా అగ్నిశ్చంద్రమావా తత్సర్వమవలుంపతుఛినత్తువినాశయతు। కించయత్కించదురితంమయి। ఇదమహంమామమృతయోనౌ । సూర్యేజ్యోతిషిజుహోమిస్వాహా॥ ఇహజన్మనిజన్మాంతరేవాకృతం యత్కించ నవిరచితంపాపజాతం మయివర్తతే ఇదం పాపజాతంసర్వం మాంచాస్యపాపస్యకర్తారంలింగశరీరాభిమానినం అమృతం దేవయోనిశ్చే

త్యమృతయోః। తస్మిన్నమృతే అమరణధర్మకే యోనౌ సర్వకారణే సూ
ర్యే ఈరయతి ప్రేరయతీతి సూర్యః - తస్మాదాదిత్యాత్మకే జ్యోతిషి స్వ
యం ప్రకాశబోధైకతానే ఆత్మని అహం జుహోమి ప్రక్షిపామి ఆత్మవపశాన్న
ప్రక్షిప్యతే నాగ్నినా పూర్వోక్తం పాపం సర్వం భస్మీకరోమీతి యావత్ - అగ్ని
శ్చేత్యస్య సూర్యశ్చేత్యనేన సమానార్థః ఇయాంస్తు విశేషః అగ్నిః రాత్ర్య
ధిపతిః - యదహ్నా అహస్తదవలుంపతు - ఇత్యహ్నపదాదాదిత్యోఽహ
రుచ్యతే - సత్యే జ్యోతిషీతి అవితథస్వభావే జ్యోతిషీతి అపః అభిమం
త్రితాః పునంతు పృథివీం పృథివ్యంశస్య బహుత్వాత్ పృథి
వీశబ్దేన స్థూలశరీరముచ్యతే - పృథివీ పూతా పూతం లింగశరీరం లింగశరీ
రాభిమానినం మాం పునాతు తద్గత రాగద్వేష పాపాది మలనిరాసేన శోధ
యతు। పునంతు బ్రహ్మణస్పతిః। ఏకవచనస్య బహువచనం బ్రహ్మణః పతిశ్చ।
భగవాన్ మాం పునాతు। పరబ్రహ్మవిశ్వేశ్వరపూతం ప్రథమమేకవచనస్యాకా
రః। వేదో వా బ్రహ్మ॥ యదుచ్ఛిష్టం అపేయత్యాకారం పాత్రలేపాదియ
ద్వాఽభోజ్యం పతితాన్నాద్యం యద్వావర్ణసంబంధిదురితం పరదారగమనా
దికం తన్నిమిత్తం సర్వమఘజాతం పునంతు - ఆపః అసతాంచ ద్రవ్యప్రతిగ్ర
హనిమిత్తం పాపం శోధయంతు నాశయంతు - అపాస్తాశేషపాపం మాం
స్వాహా ప్రక్షిపామి నిరస్తసమస్తోపప్లవే పరమాత్మని ఏకీకరోమీత్యర్థః॥
అత్ర విష్ణుః॥ జానుభ్యాముపరిష్టాత్తు ఉపస్థ-వాసాష్ఠ్నోర్జపేత్। సవ్యా
చమనం కుర్వన్ శుచిస్స్యాదశుచిస్స్వయమి॥ మంత్రాచమనానంతరం నా
రాయణస్తు విశేషమాహ॥ స్పృష్ట్వాఽభిష్టుతం తోయం మూర్ధ్ని బ్రహ్మ
ముఖేన తు। ఆపో హి ష్ఠేతి సూక్తేన దర్భైర్మార్జనమాచరేత్॥ అభిష్టు
తోంకారబ్రహ్మముఖ ఇత్యనేనోక్తమ్। ఓంకారపూర్వకాస్తిస్రో మహావ్యా
హృతయస్తథా। త్రిపదా చైవ గాయత్రీ విజ్ఞేయా బ్రహ్మణో ముఖమితి। తేన తో
యం స్పృష్ట్వా తేన తోయేన ఆపో హి ష్ఠేతి సూక్తేన దర్భైర్మూర్ధ్ని మార్జన
మాచరేదిత్యర్థః - కాత్యాయనస్తు। శిరసో మార్జనం కుర్యాత్ కుశైః

సోదకబిందుభిః । ప్రణవో భూర్భువస్స్వశ్చ గాయత్రీచ తృతీయకా ॥ అబ్దైవతం త్ర్యృచం చైవ చతుర్థమితి మార్జనమితి ॥ మంత్రాచమనానంతరం ప్రాతర్మార్జనం బహ్వృచస్మృత్యనురోధాత్ స్మృత్యంతరాచ్చ - సురభిమత్యాబ్లింగాభిశ్చ తిసృభిరవశ్యం కర్తవ్యం - అసకంతు తథాచారం గాహ్యం. అథర్వస్తు- దధిక్రావ్ణ్ణో అకారిషం (రిషం) । దధిక్రామతిక్రామతీతి దధిక్రావా ఏతన్నామకో దధిక్రిమిదాః కశ్చిద్దేవతావిశేషః । అగ్నిరిత్యన్యే । తస్య దేవస్య చాకారిషం అహం కర్మ కృతవానస్మి । కీదృశస్య జిష్ణోః జయశీలస్య అశ్వస్య వ్యాపినః వాజినోన్నవతః స దేవః - నః అస్మాకం ముఖా ముఖం సురభికరత్ కర్పూరాదిసమృద్ధిప్రదానేన సుగంధోపలక్షితం కరోతు నః అస్మాకమాయూంషి చ ప్రతారిషత్ - ప్రవర్ధయత్విత్యర్థః త్వంచ నూ) హతే ॥ దధిక్రావ్ణ్ణ పునాతేతి- మార్జనానంతరం ॥ ప్రజాపతిః । జలపూర్ణాంజలిం తథాహ స్వనాసికాగ్రే సముద్ర్పమేత్ । ఋతం చేతి పఠిత్వాతు తజ్జలం నిక్షిపేత్పరేదితి ॥ తతః సూర్యార్ఘ్యం నివేదయేత్ ॥ తత్ర శౌనకః ॥ వ్యాహృత్యా సహ సావిత్ర్యా సంధ్యాం ప్రత్యంజలిం క్షిపేదితి ॥ వ్యాసోపి । కరాభ్యాం తోయమాదాయ గాయత్ర్యా చాభిమంత్రితమ్ । ఆదిత్యాభిముఖస్తిష్ఠన్ త్రిరూర్ధ్వమథ చోత్క్షిపేత్ ॥ అత్ర విశేషమాహ హారీతః ॥ సావిత్ర్యాభిమంత్రితముదకం పుష్పమిశ్రం జలిం వా క్షిపేదితి ॥ పితామహః ॥ కరాభ్యాం తోయమాదాయ గాయత్ర్యా చాభిమంత్రితమ్ । గాయత్ర్యాభిమంత్రితా ఆపః ప్రణవవ్యాహృతి పూర్వయా ॥ రవేరభిముఖస్తిష్ఠన్ ఊర్ధ్వం త్రిస్సంధ్యయోః క్షిపేత్ ॥ శంఖోపి ॥ సూర్యాయైవతు గాయత్ర్యా త్రిసంధ్యాస్వంజలిం క్షిపేత్ । ప్రాతర్మధ్యాహ్నయోస్తిష్ఠన్ సాయమాసీన ఏవ చ । మందేహానాం వధార్థాయ ప్రక్షిపేదుదకాంజలిమ్ ॥ ప్రాయశ్చిత్తార్థమాద్యమ్యముచ్యతే బ్రహ్మహత్యయా ! ప్రణవవ్యాహృతిభిశ్చైవ కృత్వాత్మానం ప్రదక్షిణమ్ ॥ ఆచమేత తతస్తిష్ఠన్ ధ్యాయేత్సంధ్యాం సమాహిత ఇతి ॥ పారిజాతే ॥ ఈషన్నష్టే ప్రభాతే తు మధ్యాహ్నే తు ఋజుస్థితః । గాయత్ర్యా ప్రక్షిపేదర్ఘ్యం సాయం తూపవి

శర్భువి ॥ గోశృంగమాత్రముద్ధృత్య రవిం దృష్ట్వా జ
లాంజలిమ్ । ద్వౌ పాదౌ చ సమౌ కృత్వా పార్ష్ణీ ఉద్ధృత్య నిక్షిపేత్ ॥
సంగ్రహేఽపి ॥ జలేష్వర్ఘ్యం ప్రదాతవ్యం జలాభావే శుచిస్థలే । సంప్రో
క్ష్య వారిణా సమ్యక్ తతోఽర్ఘ్యాణి ప్రదాపయేత్ ॥ ముక్తహస్తేన దాతవ్యం
ముద్రాం తత్ర న కారయేత్ । తర్జన్యంగుష్ఠయోర్యోగే రాక్షసీ ముద్రికా
స్మృతా ॥ రాక్షసీముద్రికాదత్తం తత్తోయం రుధిరం భవేత్ ॥ భారద్వాజః॥
ప్రదక్షిణీకృత్య పశ్చాద్గత్వా సంప్రోక్షితే శుచౌ ॥ దేశే చ దర్భసంక్లృప్తే స్వ
స్తః ప్రాఙ్ముఖస్స్థితః । దర్భాన్ ధారయమాణస్సన్ ఆత్మనో ధ్యానమాస్థితః ॥
ఉపవిశ్య ద్విరాచమ్య గ్రహాదీన్ తర్పయేత్తత ఇతి ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః॥
బ్రహ్మాద్యం కారణాత్ ప్రత్యాహృత్యాంతఃకరణం చాత్మని ప్రతిష్ఠాప్య స్ఫటి
కమణికల్పే చిత్తమణిదర్పణే ప్రతిబింబితమాత్మానముపాధేః పర్యవస్య స్వ
మహిమ్ని స్థితం సచ్చిదానంద మహమస్మీతి కించిత్కాలం ధ్యాయేత్ । పా
ణినా జలమాదాయ సవ్యహస్తాద్యాత్ప్రదక్షిణమ్ ॥ ఆదిత్యాదీన్ గ్రహాంస్తత్ర
తర్పయేత్సుసమాహిత ఇతి । సంధ్యయోరుభయోః కాలే ధ్యాత్వా విష్ణుం స
నాతనం । నిమ్నగాత్రస్థితే దర్భే గాయత్రీమారభేత్తతః । అర్ఘ్యదానే
మంత్రాంతరముక్తం విష్ణునా ॥ కరాభ్యామంజలిం కృత్వా జలపూర్ణం స
మాహితః । ఉదిత్యమితి మంత్రేణ తతోఽయం నిక్షిపేద్భువి ॥ తతః ప్రదక్షిణం
కృత్వా జలం స్పృష్ట్వా విశుధ్యతి । జలాభావే మహామార్గే బంధనే త్వశుచావపి ॥
ఉభయోస్సంధ్యయోః కాలే (మనసా) రజసా వాఽర్ఘ్యముత్క్షిపేత్ । తద
భావేఽపి సూర్యస్య ధ్యానమేవ సమాచరేత్ ॥ కాత్యాయనస్తు। ఉత్థాయార్కం ప్ర
తి ప్రోహ్య త్రికేణాంజలినాంభసః । (ఉదిత్య) ఉద్యన్త్రమిత్యనేనైవముపతిష్ఠే
దనంతరం ॥ స్మృత్యంతరేఽపి ॥ ఉదుత్యం చిత్రం తచ్చక్షురుపస్థాయ త్రిభిస్స
దా । సంధ్యయోరుభయోస్సూర్యం గాయత్రీజపమారభేత్ । దర్భహీ
నా తు యా సంధ్యా యచ్చ దానం వినోదకమ్ ॥ అసంఖ్యాతం తు యజ్జప్తం త
త్సర్వం స్యాన్నిరర్థకమ్ । సంధ్యాతిక్రమణే యస్య సప్తరాత్రం గమిష్యతి ॥

ఉన్మత్తకోపయుక్తోపి పునస్సంస్కారమర్హతీతి । అత్రప్రయోగః ॥ పాదౌ హస్తౌ ప్రక్షాళ్య ద్విరాచమ్య దర్భపాణిః ప్రాణానాయమ్య ప్రాతస్సంధ్యాముపాసిష్యే ఇతి సంకల్ప్య వారిణా పుండ్రం కృత్వా । ఆపోహిష్ఠేతి మంత్రస్య ॥ సింధుద్వీపఋషిః ॥ గాయత్రీఛందః ॥ ఆపో దేవతా ॥ ఇతి శిరోముఖహృదయేషు విన్యస్య । ప్రోక్షణే వినియోగ ఇతి ॥ వినియోగం స్మృత్వా మంత్రార్థస్మరణపూర్వకం । ఆపోహిష్ఠేత్యృచస్యాదిభిః సప్తభిః పాదైః సప్రణవైః తద్రహితైర్వా సప్తవిప్రుషః శిరస్యుత్క్షిప్య । నవమేనప్కాం శిరసి ఉత్క్షిప్య సప్రణవవ్యాహృత్యాత్మానం పరిషించేత్ । తతస్సూర్యశ్చేత్యనువాకస్యాగ్నిఋషిః ॥ గాయత్రీ ఛందః ॥ సూర్యో దేవతా । ఆచమనే వినియోగ ఇతి పూర్వవత్ । వినియోగ ఇతి వినియోగస్య చ స్మృత్వార్థపూర్వకం । సూర్యశ్చేత్యనేనాభిమంత్రితా అపః పీత్వా ద్విరాచమేత్ । దధిక్రావ్ణ్ణ ఇత్యస్య వామదేవఋషిః । అనుష్టుప్ఛందః ॥ విశ్వేదేవా దేవతా । దధిక్రావా దేవతా ॥ మార్జనే వినియోగః ॥ ఇతిపూర్వవద్విన్యస్యైతయా సురభిమత్యా ఆపోహిష్ఠేతి తిసృభిశ్చ పాదశో మార్జయిత్వా పూర్వవదాత్మానం పరిషించేత్ । తతః అర్ఘ్యప్రదానం కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య గాయత్ర్యా వక్ష్యమాణం ఋష్యాదికం విన్యస్య తదర్థం చ స్మృత్వాభిమంత్రితం జలాంజలిం సూర్యాయ త్రిరుత్క్షిపేత్ ॥ తత ఆచమ్య సజలేన పాణినా సకృదాత్మప్రదక్షిణం కృత్వా అసావాదిత్యో బ్రహ్మేతి ఆత్మానం ధ్యాత్వా హృదయమభిమృశ్యాచమ్య యథాచారం గాయత్రీం తర్పయేత్ ఇతి ॥ జపదేశమాహ యోగయాజ్ఞవల్క్యః । అగ్న్యగారే జలాంతే వా జపేద్దేవాలయే ఽథవా । పుణ్యతీర్థే గవాంగోష్ఠే సిద్ధక్షేత్రే ఽథవా గృహే ॥ స్మృతిరత్నే ॥ సూర్యాగ్నిరుద్రదేవానాం గురూణామపి సన్నిధౌ । అన్యేషాం చ ప్రశస్తానాం మంత్రాన్ అభిముఖో జపేత్ । అశ్వత్థబిల్వతులసీవనే పుష్పఫలైర్వృతే ॥ స్మృతిసారే ॥ సూర్యస్యాగ్నేర్గురోరిందోర్దీపస్య చ జలస్య చ । విప్రాణాం చ గవాం చైవ సన్నిధౌ శస్యతే జపః ॥ శంఖః ॥ గృహే త్వేకగుణం ప్రోక్తం నద్యాం

దౌర్ద్విగుణంస్మృతమ్ | గవాంగోష్ఠేదశగుణం అగ్న్యగారేశతాధికమ్ | సిద్ధక్షేత్రేషుతీర్థేషు దేవతాయాశ్చసన్నిధౌ | సహస్రంశతకోటీనాం అయుతంవిష్ణుసన్నిధౌ || అంగిరా అపి || ప్రచ్ఛన్నానిచదానాని జ్ఞానంచనిరహంకృతం || జప్యానిచసుగుప్తాని తేషాం ఫలమనంతకమ్ || శౌనకః || ఆబ్రహ్మలోకాదాశేషాదాలోకాలోకపర్వతాత్ | యేవసంతిద్విజాదేవా స్తేభ్యోనిత్యంనమోనమః | ఇతిమంత్రంసముచ్చార్య నమస్కుర్యాత్పురద్విజాన్ | అపసర్పంతుయేభూతా యేభూతాభువిసంస్థితాః | యేభూతావిఘ్నకర్తారస్తేనశ్యంతుశివాజ్ఞయా | తలేనావామపాదస్యఘాతాఘాతత్రయంచరేత్ | ఉగ్రభూతపిశాచాద్యా ఏతేవైభూమిభారకాః | ఏతేషామవిరోధేనబ్రహ్మకర్మసమారభేత్ || సంకల్ప్యైవంజపేన్న్యస్య మంత్రార్థగతమానసః | కుశాజినాంబరైశ్చాఢ్యం కల్పయేదాసనంబుధః || వంశేష్టకాశ్మధరణీతృణపల్లవనిర్మితం | వర్జయేదాసనంధీమాన్ దారిద్ర్యవ్యాధిదుఃఖదం || సర్వసిద్ధ్యైవ్యాఘ్రచర్మ జ్ఞానసిద్ధ్యైమృగాజినం | నాపేక్షితస్యాగృహిణఃకృష్ణసారాజినంస్మృతం | విశేషతోపవర్ణస్య బ్రహ్మచారీమృగాజినే || వస్త్రాసనంరోగహరం కంబళందురితఘ్నమేవచ | స్వస్తికాద్యాసనేనాథవిశేత్తత్రనిరాకులః || వీరాసనంస్వస్తికంవా బద్ధ్వావ్యతరదాసనం | పద్మంవాముక్తకంవాపిబద్ధ్వాజపన్నథాచరేత్ ఇతి | ఆసనలక్షణముక్తంతత్రైవ || ఏకంపాదమథైకస్మిన్ విన్యస్యోరుణిసంస్థితః | పాదేన్యస్మింస్తథాచోరుం వీరాసనముదాహృతం || జానూర్వోరంతరేసమ్యక్ కృత్వాపాదతలేనతు | ఋజుకాయఃసమాసీనః స్వస్తికంతత్ప్రచక్షతే | ఊర్వోరుపరివిప్రేంద్ర కృత్వాపాదతలేఉభే | పద్మాసనంభవేదేతత్ సర్వేషామపిపూజితం | సంపీడ్యచాపనీంసౌక్ష్మ్యాత్ గుల్ఫేనైవతుసర్వతః | సవ్యందక్షిణగుల్ఫేనముక్తాసనముదీరితం | ఏవమాసనయుక్తస్సన్ భూతశుద్ధింసమాచరేత్ | మంత్రదేవతాప్రకాశికాయాం | పృథివ్యామేరుపృష్ఠ ఋషిఃసుతలంఛందః | కూర్మోదేవతా | ఆసనేవినియోగః ఇతిసవ్యేనాంజలింకృత్వాజ్ఞానవాళద

ర్యాష్టదళ వైరాగ్యకర్ణికహృదయాంబుజముకుళం వికసితం ధ్యాత్వా కర్ణికా
కావస్థం చైతన్యాత్మకం జీవం ప్లుతప్రణవోచ్చారణేన సుషుమ్నా నాడీమా
ర్గేణ తోని స్వార్చ్యతం జీవం ద్వాదశాంతస్థిత సహస్రదళ కమలస్థపరమాత్మ
నా సహ హంసః ఇతి మంత్రేణ ఏకీకృత్య స్వశరీరస్థకల్మషజాతం పురుషాకా
రేణ విచింత్య శోషణ దాహ న ప్లావనాని తత్ర కుర్యాత్ । బ్రహ్మహత్యా శిరస్కం
చ స్వర్ణస్తేయభుజద్వయం । సురాపానహృదా యుక్తం గురుతల్పకటి
ద్వయం । తత్సంసర్గపదద్వంద్వం ప్రత్యంగం సముపాతకం । ఉపపాతకరో
మాణం నఖశ్మశ్రువిలోచనం । ఖడ్గచర్మధరం కృష్ణం కుక్షౌ పాపం విచింత
యేత్ ॥ తం పాపపురుషం నాభిదేశస్థిత షట్కోణాంతర్గత యమితి వా
యు బీజోత్థ వాయునా శోషయిత్వా పునస్తం హృదయదేశస్థిత త్రికోణగత
రం ఇత్యగ్ని బీజోత్థవహ్నినా దాహయిత్వా తద్భస్మ దక్షిణనాసాపుటాన్ని
స్సార్య భూమ్యాం స్థాప్యాథ చంద్రాకారామృత మండలాంతస్థ వమిత్యమృ
త బీజోత్థితామృతధారయా నిష్కల్మషం స్వశరీరమాప్లావ్య శుద్ధిం కృత్వా
ద్వాదశాంతం నీతమాత్మానం సుషుమ్నానాడీమార్గేణ హృదయకమలే హంసః సోహ
మితి మంత్రేణ స్థాపయేత్ । ఏవం భూతశుద్ధిం కృత్వా ప్రాణప్రతిష్ఠాం కుర్యాత్ ।
ప్రాణప్రతిష్ఠామంత్రస్య । బ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరా ఋషయః । ఋగ్యజు
స్సామాని ఛందాంసి ప్రాణశక్తిః పరా దేవతా । ప్రాణప్రతిష్ఠార్థే వినియో
గః ॥ రక్తాంభోధిస్థపోతోల్లసదరుణసరోజాధిరూఢా కరాబ్జైః పాశం
కోదండమిక్షూద్భవమణిగుణమప్యంకుశం పంచబాణాన్ । బిభ్రాణా
సృక్కపాలం త్రినయనవిలసత్పీనవక్షోరుహాఢ్యా దేవీ బాలార్కవర్ణా భవ
తు సుఖకరీ ప్రాణశక్తిః పరా నః । ఇతి ధ్యాత్వా ప్రాణప్రతిష్ఠాం జపేత్
ఆం హ్రీం క్రోం యరలవశషసహ హంసః అముష్య ప్రాణ ఇహ ప్రాణాః అము
ష్య జీవ ఇహ స్థితః । అముష్య సర్వేంద్రియాణి అముష్య వాఙ్మనః శ్రోత్రత్వక్చ
క్షుర్జిహ్వాఘ్రాణప్రాణా ఇహాగత్య సుఖం చిరం తిష్ఠంతు స్వాహా ఇతి । అముష్యస్థా
నే ముమేత్యుచ్చారయన్ । ప్రాణ ప్రతిష్ఠాం కుర్యాత్ - తతో మాతృకాన్యాసం

కుర్యాత్ ॥ మాతృకాసరస్వతీదేవతా - మాతృకాన్యాసే వినియోగః ॥ పంచా
శద్వర్ణభేదైర్విహితవదనదోఃపాదయుక్కుక్షివక్షో దేశాం భాస్వత్కపో
లాంకలితశశికలా మిందుకుందావదాతాం । అక్షస్రక్కుంభచింతాలిఖిత
కరవరామబ్జసంస్థాం త్రినేత్రామిచ్ఛాకల్పామతుచ్ఛస్తనజఘనభరాం భార
తీం తాంనమామితి॥ ధ్యాత్వాబిందుసహితాం మాతృకాం న్యసేత్ ॥ ప్రపంచసా
రే మాతృకాన్యాసస్థానమభిహితం॥ కాననవృత్తద్వ్యక్షిశ్రుతినాసికగండోష్ఠ
దంతమూర్ధాస్యేందోః॥ పత్సంధ్యగ్రేషు పార్శ్వద్వయపృష్ఠనాభిజఠరేషు
హృద్దోర్మూలాపరగళకక్షేషు హృదాది పాణిపాదయుగే - జఠరానన
యోర్వ్యాపకసంజ్ఞాన్న్యసేదథార్ణాన్ క్రమశ ఇతి॥ కంఠీరవః ద్వ్యక్షిశబ్దః అక్షి
శ్రోత్ర నాసికాగండోష్ఠదంతేషు ప్రత్యేకం సంబధ్యతే దోః పత్సంధ్య గ్రాణి
వింశతిః । దోర్మూలం దక్షిణం యామ్యదిక్షాంస వ్యాపక సంఖ్యాతాభిర్వ్యాప
కంన్యాసమపికుర్యాత్ ఇత్యర్థః ॥ ❋

—❋ అథ ప్రాణాయామవిధిః. ❋—

తత్ర యోగయాజ్ఞవల్క్యః॥ ఏవం స్నాత్వా జలే సంకృత్వా బాహ్యశుద్ధ్యర్థమా
దరాత్ ।తథాభ్యంతరశుద్ధ్యర్థం ప్రాణాయామం సమాచరేత్ ॥బృహస్పతిః ॥
బద్ధ్వాసనం నియమ్యాసూన్ స్మృత్వా చ వ్యాపకంతథా। సన్నిమీలితదృక్శ్రో
నీ ప్రాణాయామం సమభ్యసేత్ । ఆసనం చాత్ర స్వస్తికాది । యత్తు దక్షవచ
నమ్ । సంధ్యాత్రయేపి కర్తవ్యం ప్రాణాయామత్రయం ద్విజైః ॥ ఆసీనస్తు
భవేత్సాయం మధ్యాహ్నే స్థిత ఏవ వా । తిష్ఠన్నేవ తథా కుర్యాత్ప్రాతఃకా
లే సమాహిత ఇతి ।. తదసావాదిత్యో బ్రహ్మేతి ధ్యానాత్పూర్వకాలీనవిష
యం । ప్రాతస్తిష్ఠన్ ప్రాణాయామేన శుధ్యతి సాయమాసీనః ప్రాణాయా
మేన శుధ్యతీత్యఖండదర్శవచనాత్ । ప్రాతస్తిష్ఠన్నేవ ప్రాణాయామః క
ర్తవ్య ఇత్యాహుః ॥ సంవర్తః ॥ ప్రాణాయామైస్త్రిభిః పూతో గాయత్రీం
తు జపేత్తత ఇతి ॥ కర్మప్రదీపే ॥ దేవార్చనజపే హోమే స్వాధ్యాయే శ్రా
ద్ధకర్మణి। స్నానే దానే తథా ధ్యానే ప్రాణాయామాస్త్రయస్స్మృతాః॥ ఆదా

వంతేచగాయత్ర్యాః ప్రాణాయామాస్త్రయస్స్మృతాః । సన్ధ్యాయామ ప్యుదాసేచ స్మృతఏకోనసంయమః ॥ అంగుష్ఠానామికాభ్యాంతు తథైవ చకనిష్ఠయా । ప్రాణాయామస్తుకర్తవ్యో మధ్యమాంతర్జనీంవినా । తర్జనీమధ్యయోర్యోగం ప్రాణాయామేతువర్జయేత్ । తర్జన్యామధ్యమాం స్పృష్ట్వా కుర్వన్శూద్రసమోభవేదితి । తత్రైవ ॥ గణనం వామహస్తే తత్ప్రాణాయామంజపేద్ద్విజః । కృత్వా చామేచ్చ సర్వత్ర తథా కుత్సితకర్మణీతి ॥ ప్రాణాయామలక్షణమాహ ॥ సవ్యాహృతికాంసప్రణవాంగాయత్రీంశిరసాసహ । త్రిఃపఠేదాయతప్రాణః ప్రాణాయామః సఉచ్యతే ॥ పఠేన్మనసేతిశేషః ॥ తథాచసంవర్తః ॥ ప్రణవేనతుసంయుక్తా వ్యాహృతీఃసప్తనిత్యశః । సావిత్రీంశిరసాసార్ధం మనసాత్రిఃపఠేద్ద్విజ ఇతి ॥ యాజ్ఞవల్క్యోఽపి ॥ గాయత్రీంశిరసాసార్ధం జపేద్వ్యాహృతిపూర్వకాం । ప్రతిప్రణవసంయుక్తాం త్రిరయంప్రాణసంయమః ఇతి ॥ ప్రతివ్యాహృతింప్రణవేనసంయుక్తాం గాయత్రీం ముఖనాసికాసంచారిణం వాయుం నిరుధ్యమనసాత్రి వారంజపేదిత్యయం సర్వత్రప్రాణాయామఇతి విజ్ఞానేశ్వరః ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యోఽపి ॥ భూర్భువస్స్వర్మహర్జనస్తపశ్చసత్యంతథైవచ । ప్రత్యోంకారసమాయుక్తం తథాతత్సవితుఃపరమ్ ॥ ఓమాపోజ్యోతిరిత్యేతచ్ఛిరః పశ్చాత్ప్రయోజయేత్ । ఓమాపోజ్యోతిరిత్యేష మంత్రోవైతైత్తిరీయకః । త్రిరావర్తనయోగాత్తు ప్రాణాయామస్తుశబ్దితఇతి॥యమోఽపి॥ఓంకారపూర్వకాఃసప్త జపేత్తువ్యాహృతీస్థిరాః। శిరసాసహగాయత్రీం ప్రాణాయామఃపరంతపఇతి ॥ అశక్తస్యజపమాహ భరద్వాజః । అశక్యస్యాద్యదిప్రోక్తః ప్రాణాయామోద్విజన్మనః ॥ బాలస్యచేతరేషాంచ దశకృత్వోజపస్స్మృతః ॥ అత్యంతాశక్తస్యైవ॥ సప్తైవవ్యాహృతీరేతాః కేవలావాద్విజోజపేత్ ।జపక్రమోఽయమేవస్యాత్ సర్వపాపప్రణాశనఇతి ॥ సచప్రాణాయామః పూరకకుంభకరేచకభేదేనత్రివిధః । తథాచయోగయాజ్ఞవల్క్యః ॥ పూరకఃకుంభకోరేచ్యః ప్రాణా

యామస్త్రిలక్షణః। నాసికాకృష్టఉచ్ఛ్వాసో ధ్మాతః పూరక ఉచ్యతే॥ కుంభకో నిశ్చలోచ్ఛ్వాసో రిచ్యమానస్తు రేచకః। బాహ్యస్థితం ఘ్రాణపుటేన వాయుమాకృష్య యత్నేన శనైః సమస్తం। నాడ్యశ్చ సర్వాః పరిపూరణీయాః సపూరకో నామ మహానిరోధః ఇతి। కుంభకరేచకయోర్విశేషమాహాత్రిః। ఆకేశాగ్రాన్నఖాగ్రాచ్చ నిరోధో యః శస్యతే బుధైః॥ నిరోధాజ్జాయతే వాయుః వాయోరగ్నిశ్చ జాయతే। అగ్నేరాపశ్చ జాయంతే తతోంతః శుధ్యతే త్రిభిః। శనైర్నాసాపుటే వాయుం ఉత్సృజేన్న తు వేగతః॥ న కంపయేచ్ఛరీరం తు స యోగీ పరమో మత ఇతి॥ వ్యాసః॥ నాభిమధ్యస్థితం ధ్యాయేత్ కారణం పూరకేణ తు। నీలోత్పలాభం హృత్పద్మే కుంభకేన జనార్దనం॥ లలాటస్థం శివం శ్వేతం రేచకేనాభిచింతయేత్। శుద్ధస్ఫటికసంకాశం నిర్మలం పాపనాశనం। శంకరం త్ర్యంబకం శ్వేతం ధ్యాయన్ముచ్యేత బంధనాత్॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః॥ పూరకే విష్ణుసాయుజ్యం కుంభకే బ్రహ్మణోంతికం। రేచకే న తృతీయేన ప్రాప్నుయాదైశ్వరం పదం। ఇడయా వాయుమారోప్య బాహ్యం ద్వాదశమాత్రకమ్॥ పూరయిత్వోదరం తేన నాసాగ్రనయనద్వయం। ధ్యాయన్విరేచయేత్పశ్చాన్మందం పింగళయా పునః॥ ఇడా వామనాడీ పింగళా దక్షిణనాడీ॥ కుంభకే మానసజపః॥ స్మృత్యర్థసారే। దక్షిణే రేచకం కుర్యాత్ వామేనాపూర్య చోదరం। కుంభకేన జపం కుర్యాత్ ప్రాణాయామస్య లక్షణం ఇతి॥ నారదః॥ ప్రాణాయామ ఇతి ప్రోక్తో ద్వివిధః ప్రోచ్యతే హి సః। అగర్భశ్చ సగర్భశ్చ ద్వితీయశ్చ తయోర్వరః॥ అపి ధ్యానం వినాగర్భః సగర్భస్తత్సమన్విత ఇతి॥ భరద్వాజః॥ సమాహితమనాః ప్రాణానాయమ్యైవ తదాకృతిం। దశకృత్వో జపిత్వైవం ప్రాగ్గాయత్రీం తతో జపేత్॥ జపక్రమోయమేవ స్యాత్ సర్వపాపప్రణాశక ఇతి॥ తదాకృతిం కుంభకజపోక్తరూపాం॥ స్మృత్యంతరే చ॥ సప్తవ్యాహృతిసంయుక్తాం గాయత్రీం శిరసా సహ। దశవారం జపిత్వైవ గాయత్రీం తు తతో జపేదితి॥ ఋష్యాదికమాహ భరద్వాజః॥ ప్రణవస్య పరబ్రహ్మ ఋషిః పరమాత్మా చ

దేవతా ॥ ఛందస్తు దేవీగాయత్రీ వినియోగః క్రియావశః ॥ పితామహః ॥
ప్రణవస్యఋషిః బ్రహ్మా దేవతాగ్నిస్త్రయీచ సా । ఛందస్తు దేవీగాయత్రీ వే
దాదౌ వినియుజ్యతే । జపకాలే త్రయీదేవో హోమకాలే హుతాశనః ॥
ధ్యానకాలే పరంబ్రహ్మ విశ్వేదేవాస్తతోన్యథా । వ్యాహృతీనామృష్యాదిక
మాహ స ఏవ ॥ అత్రిర్భృగుశ్చ కుత్సశ్చ వసిష్ఠో గౌతమస్తథా । కాశ్యపశ్చాంగి
రాశ్చైవ ఋషయస్స్యుర్యథాక్రమం । గాయత్ర్యుష్ణిగనుష్టుప్చ బృహతీపఙ్క్తి
రేవచ ॥ త్రిష్టుప్చ జగతీ చైవ ఛందాంస్యేతాని సప్తవై । అగ్నిర్వాయుస్తథా
ర్కశ్చ వాగీశో వరుణస్తథా । ఇంద్రశ్చ విశ్వేదేవాశ్చ దేవతాః సముదాహృ
తాః ॥ బ్రాహ్మీ స్వాహా వాహినీచ తథా త్యావిలాసినీ । ప్రభావతీ చ లోలా చ
సప్తవ్యాహృతిశక్తయః । శ్వేతం శ్యామం చ పీతం చ పిశంగం నీలలోహితం ॥
నీలం కనకవర్ణం చ వర్ణాన్యేతాన్యనుక్రమాత్ । విశ్వామిత్రస్తు గాయ
త్ర్యా ఋషిశ్ఛన్దస్స్వయం స్మృతి । సవితా దేవతా చైవ బ్రహ్మా చైవ ఋషిస్స్మృ
తః ॥ అనుష్టుభైః ఛందస్స్యాత్ పరమాత్మా చ దేవతా । యోగయాజ్ఞవల్క్య
స్తు । వ్యాహృతీనాం తు సర్వాసామృషిశ్చైవ ప్రజాపతిః ॥ అగ్నిర్వాయు
స్తథాదిత్యో బృహస్పత్యా ఏవచ । ఇంద్రశ్చ విశ్వేదేవాశ్చ దేవతాః సముదా
హృతాః ॥ శిరః ప్రజాపతిఋషిర్యజుశ్ఛందో వివక్షితం ॥ అగ్నిర్వాయుస్సూర్యశ్చ
దేవతాః పరికీర్తితాః ॥ ప్రాణాయామప్రయోగేషు వినియోగ ఉదాహృతః ॥ న్యా
సమాహ స ఏవ । పాదయోర్జంఘయోర్జాన్వోస్తథైవ జఠరేపివా ॥ కంఠే
ముఖే తథా మూర్ధ్ని క్రమేణ వ్యాహృతీర్న్యసేత్ । భూరంగుష్ఠద్వయే న్యస్య
భువస్తర్జనికాద్వయోః । స్వస్తాంగుళిద్వయే ధీమాన్ స్వఃపదం వినియోజ
యేత్ ॥ అనామికాద్వయోర్ధీమాన్ న్యసేద్ధృదయమగ్రతః । కనిష్ఠికాద్వయోః
భగణః ప్రాణోర్ధ్వ్రధ్యధి గః పదం । భూః పదం హృది విన్యస్య భువః శిరసి విన్య
సేత్ ॥ శిఖాయాం స్వఃపదం న్యస్య కవచే తత్పదం న్యసేత్ । అక్ష్ణోర్భర్గ
పదం న్యస్య న్యసేద్ధియో ధియః పదం । శిరస్తస్యాస్తు సర్వాంగే ప్రాణాయా
మపదం న్యసేత్ ॥ విన్యస్యైవం తతః కృత్వా ముద్రా ధ్యాత్వా క్రమేణ తు ।

పూరకాదిక్రమేణైవ ప్రాణాయామాంస్సమాచరేత్ ॥ పద్మముద్రా సౌరభే
యీశంఖముద్రావరాహకౌ । వాసుదేవాఖ్యసంవిచ్ఛ సప్తవ్యాహృతిముద్రి
కా ఇతి ॥ ప్రణవధ్యానముక్తం మంత్రదేవతాప్రకాశికాయాం । విష్ణుం
భాస్వత్కిరీటాంగదవలయగలాకల్పహారోదరాంఘ్రి శ్రోణీభూషం సు
వక్షోమణి మకరమహాకుండలామండితాంగం । హస్తోద్యచ్చక్రశంఖాంబు
జకరయుగలం పీతకౌశేయవాసం విద్యోతభాసం దినకరసదృశం ప
ద్మసంస్థం నమామి । వ్యాసః ॥ స్వస్వోక్తవర్ణతే నవోరూపయౌవన సం
యుతాః క్షౌమవస్త్రపరీతాంగ్యస్సర్వాభరణభూషితాః । దివ్యచందనలిప్తాం
గ్యః దివ్యమాల్యైరలంకృతాః వర్ణ్యోపవీతహృదయాస్సపవిత్రచతుష్కరాః ।
ఉద్యన్నవసనాంభోజజటామండలమండితాః । జటాకలాపపూర్ణేందుప్రభా
స్ఫూరితదిఙ్ముఖాః । అభయాక్షాబ్జగాయత్రీవరహస్తసరోరుహాః । ఏవం
హి మేజసారంభే ధ్యేయా వ్యాహృతయో ద్విజైః ॥ గాయత్రీధ్యానం ॥ ము
క్తావిద్రుమహేమనీలధవళచ్ఛాయైర్ముఖైస్త్రీక్షణైర్యుక్తామిందుకళానిబద్ధ
మకుటాం తత్త్వార్థవర్ణాత్మికాం । గాయత్రీం వరదాభయాంకుశకశాం
శుభ్రాకపాలంగుణం శంఖంచక్రగదారవిందయుగళం హస్తైర్వహంతీంభ
జే ॥ ఇత్యేవంకర్వఃఫలమాహ సంవర్తః । మానసం వాచికంపాపం కాయేనైవ
తుయత్కృతం తత్సర్వంనశ్యతి క్షిప్రంప్రాణాయామత్రయేకృతే । యోగయా
జ్ఞవల్క్యోపి ॥ ప్రాణాయామత్రయంకృత్వా సూర్యస్యోదయనం ప్రతి । నిర్మ
లాస్స్వర్గమాయాంతి సంతః సుకృతినోయథేతి ॥ మనుః ॥ ప్రాణాయా
మాః బ్రాహ్మణస్య త్రయోపివిధివత్కృతాః । వ్యాహృతిప్రణవైర్యుక్తా విజ్ఞే
యంపరమంతపః । దహ్యంతే ధ్మాయమానానాం ధాతూనాంహియథామ
లాః । తథేంద్రియాణాం దహ్యంతే దోషాః ప్రాణస్యనిగ్రహాత్ । సవ్యాహృ
తికాస్సప్రణవాః ప్రాణాయామాస్తుషోడశ । అపిభ్రూణహనం మాసాత్ పు
నంత్యహరహః కృతం ॥ శౌనకోపి ॥ ప్రాణాయామాన్ ధారయేత్త్రీన్ యథా
విధి సమాహితః । అహోరాత్రకృతం పాపం తత్క్షణాదేవ నశ్యతి ॥ అన్యత్ను

ద్ధిః ద్వాదశభిశ్చ* ర్వింశత్పరంతప ఇతి ॥ యమోపి ॥ దశప్రణవసంయు క్తైః ప్రాణాయామైశ్చతుర్దశైః । ముచ్యతే బ్రహ్మహత్యాయాః మాసాచ్చైవోపపాతకైః సవ్యాహృతిం సప్రణవాం గాయత్రీం శిరసా సహ యే జపంతి సదా తేషాం న భయం విద్యతే క్వచిత్ । యోగయాజ్ఞవల్క్యోపి ॥ య ఏతా వ్యాహృతీస్సప్త సంస్మరేత్ప్రాణసంయమః । ఉపాసితం భవేత్తేన విశ్వం భువనసప్తకం । సర్వేషు చైవ లోకేషు కామచారశ్చ జాయతే । షోడశాక్షరకం బ్రహ్మగాయత్ర్యాస్తు శిరస్స్మృతం । సకృదావర్తయన్విప్రః సంసారాదపి ముచ్యత ఇతి ॥ ఇతి ప్రాణాయామవిధిః ॥ భరద్వాజః ॥ ఆయాత్విత్యనువాకేన హృదయే వాకర్ణమండలే । ధ్యానయోగేన సంపశ్యేద్వర్ణరూపసమన్వితాం ॥ ప్రాణానాయమ్య చావాహ్య స్మృత్వార్షాది తతో న్యసేత్ । ముద్రాః ప్రదర్శ్య ధ్యాత్వాథ జపేన్మంత్రమయం క్రమః ॥ శౌనకః ॥ ఆవాహనం త్రైత్తిరీయే ఉక్తం చాపి వర్జనమిత । మంత్రాంతరమాహ గోభిలః ॥ ఆయాతు వరదా దేవీత్యాహరేద్బ్రహ్మవాదినః ॥ గాయత్రీం ఛందసాం మాతః బ్రహ్మయోనే నమోస్తుతే । ఆవాహయేత్తు గాయత్రీం సర్వపాపప్రణాశినీం । ఆగచ్ఛ వరదే దేవి జప్యే మే సన్నిధౌ భవ ॥ గాయంతం త్రాయతే యస్మాద్గాయత్రీత్వమతస్స్మృతా ఇతి ॥ బృహస్పతిః ॥ ఋషిచ్ఛందో దేవతాశ్చ ధ్యాత్వా మంత్రార్థమేవ చ ॥ గాయత్ర్యాస్తు సమస్తాయా ఋషిఛందోధిదేవతాః స్మృత్వా ప్రత్యక్షరం పశ్చాద్దృష్ట్యాదీనథ సంస్మరేదితి ॥ పితామహః ॥ సవితా దేవతా యస్య ముఖమగ్నిస్త్రిపాచ్చ యా । విశ్వామిత్ర ఋషిశ్ఛందో గాయత్రీ సా విశిష్యతే ॥ వ్యాసః ॥ విశ్వామిత్ర ఋషిశ్ఛందో ఋగ్గాయత్రీయముచ్యతే । దేవతా పరమాత్మా చ సవితా సా ప్రకీర్తితా ॥ ప్రాణాయామం జపేత్వర్ఘ్యదానే న వినియుజ్యత ఇతి । ఓం భూరిత్యాదీనామయమర్థః । అకారోకారమకారాత్మకస్య ప్రణవస్య బ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరాత్మకః పరమాత్మా ప్రతిపాద్యోఽర్థః । తేన సప్తవ్యాహృతిప్రతిపాద్యార్థస్యైకత్వముచ్యతే ॥ ఓం భూః సప్తస్వభావః ॥ ప్రణవార్థః ॥ ఏవం భువస్సృతికాలే సర్వవస్తుస్స్వభ

తీతి । భువః సర్వస్థితికారణ మపిప్రణవార్థః ॥ ఓం సువః సుపూర్వస్య
వృఞ్ వరణ ఇత్యస్య రూపం శోభనైః సనకాదిభిర్వృతం సుష్టుసవనం వృ
ణోతి వ్యాప్నోతీతి వా సువః బ్రహ్మ ॥ ఓంమహః ॥ మహ తేః పూజాకర్మణో
రూపంముముక్షుభిః పూజనీయత్వాత్ బ్రహ్మైవమహ ఇత్యుచ్యతే ।
ఓంజనః జనేరంతర్భావితార్థస్వరూపం సర్వస్య జగతో జనకం బ్రహ్మే
త్యర్థః ॥ ఓంతపః ॥ తపతేరంత ర్భావితార్థస్య రూపం సూర్యా
త్మనాస్థిత్వా జగత్తాపయతి ప్రకాశయతీతి వా తపః తదపి ప్రణవార్థ ఏవ
ఓంసత్యం । క్వచిదపి దేశే కాలె వస్తుని కేనాపి ప్రమాణేనాబాధితంసత్యం
కార్యం కారణం ప్రణవః । ప్రత్యక్షంచ పరోక్షంచ యద్వా సత్యమితీరితమ్
తదపి ప్రణవార్థ ఏవ । యద్వా భూరిత్యాదయో లోకా నాముపలక్షణం । భూ
ప్రభృతయశ్చ సప్తోపరిలోకాః పాతాళాద్యాశ్చ మెలోకాః సప్తచతు
ర్దశలోకా అపి బ్రహ్మకార్యత్వాత్ ఉపాదానభూత బ్రహ్మాత్మకా ఇత్యర్థః ।
అథ గాయత్ర్యర్థః ॥ సవితుః సర్వజగతః ప్రసవితుః జగత్కారణస్య దేవ
స్య ద్యోతనస్వభావస్య స్వయంప్రకాశ చిదేకరసస్య వరేణ్యం వరణీయం స
ర్వైః ప్రార్థనీయం సుఖైకతానరూపం సర్వైః సుఖస్యైవ ప్రార్థనీయ
త్వాత్ భర్గః భర్జ దాహే దాహ ప్రకృతి ప్రాకృతిలక్షణస్య సంసారస్య
దాహకః యః ధియః ధీవృత్తీః ప్రచోదయాత్ సదా ప్రేరయతి తస్య బు
ద్ధ్యాది ప్రేరకస్య సవితుః దేవస్య వరేణ్యం పరమానందైకరసం భర్గః సకా
రణం సంసార దాహక నిర్గుణం ధీమహి ధ్యాయామ ఇతి ॥ స్మృతిభా
స్కరే ॥ తదిత్యేతత్పరంబ్రహ్మ ధ్యేయం తత్సూర్యమండలె । సవితుః సక
లోత్పత్తి స్థితి సంహార కారిణః ॥ వరేణ్యమాశ్రయణీయం యదాధారమిదం
జగత్ । భర్గస్య సాక్షాత్కారే శా నిద్యాతత్కార్యదాహకం । దేవస్య జ్ఞాన
రూపస్య స్వానందాతిక్రీడతోపి వా ॥ ధీమహ్యహం స ఏ వేతి సదైవాభేదసిద్ధ
యె ॥ ధియోంతఃకరణవృత్తీః ప్రత్యక్ప్రవణకారిణీః । య ఇత్యరూపమవ్య
క్తం సమ్యక్ జ్ఞానాదిలక్షణమ్ । నోస్మాకం బహుధాధ్యస్త భేదేనానేక దేహి

నాం ॥ ప్రచోదయాత్ప్రేరయతి సత్యజ్ఞానాది లక్షణ ఇతి ॥ విశ్వామిత్రః ॥ దేవస్య సవితుస్తస్య ధియో యో నః ప్రచోదయాత్ । భర్గో వరేణ్యం తద్బ్రహ్మ ధీమహీత్యర్థ ఉచ్యతే ॥ అగస్త్యః ॥ యో దేవః సవితాస్మాకం ధియో ధర్మాదిగోచరాః । ప్రేరయేత్తస్య యద్భర్గస్తద్వరేణ్యముపాస్మహే ॥ మన్త్రదీపికాయాం ॥ దేవస్య సవితుస్తేజో వరేణ్యం భర్గసమ్మితం । ధ్యాయేమహీతి శబ్దార్థో ధీమహీత్యర్థ ఉచ్యతే । యశ్శబ్దస్య యదిత్యర్థే లింగవ్యత్యయతో భవేత్ ఇతి ॥ వరదరాజీయే ॥ నిత్యమన్త్రవ్యాఖ్యానే తచ్ఛబ్దశ్రుతేర్యచ్ఛబ్దాధ్యాహారః । సవితుర్జగతాం ప్రసవితుః సవితా వై ప్రసవానామీశే । ఉత త్వేషే ప్రసవస్య త్వస్యైక ఇత్యాదిశ్రుతిర్వరేణ్యం సంభక్తైర్భ్యర్థ్యః । సర్వేషాం భజనీయం భర్గః ప్రకాశప్రదానేన జగతో బాహ్యాభ్యన్తరతమోభఞ్జనాద్వా కాలాత్మకతయా సకల కర్మఫలపాకహేతుత్వేన భజనాద్వా సృష్టిప్రదానేన భూతానాం భరణాద్వా భర్గః దేవస్య ద్యోతమానస్య ధీమహి ధ్యై చింతాయాం ॥ దేవస్య సవితుర్వరేణ్యం యద్భర్గస్తద్ధ్యాయామి । తచ్ఛబ్దో బ్రహ్మవాచకత్వేన చ ప్రసిద్ధః ॥ ఓం తత్సదితి నిర్దేశో బ్రహ్మణస్త్రివిధస్స్మృతః ఇతి భగవద్గీతాస్మరణాత్ ॥ ఆదిత్యమండలాంతర్వర్తినం పురుషమనుచింతయామి । య ఏషోఽన్తరాదిత్యే హిరణ్మయః పురుషః ॥ అథో య ఏష ఏతస్మిన్మండలే అర్చిషి పురుష ఇత్యాదిశ్రుతేః । యస్సవితా నోఽస్మాకం ధియః జ్ఞానోపరాగాదివిషయాణి జ్ఞానాని ప్రచోదయాత్ । ప్రచోదయతి ప్రవర్తయతి తత్సవితుస్తద్భర్గశ్చింతయామ ఇతి ॥ మార్కండేయోపి ॥ కుశముఖ్యే నిషిక్తస్తు కుశపాణిర్జితేంద్రియః । అర్కమధ్యగతం ధ్యాయేత్ పురుషం తు మహాద్యుతిమితి ॥ నిరుక్తభాష్యేపి ॥ యః ప్రభుర్నిత్యం హృది సన్నివిష్టః మాం ప్రేరయ తిష్ఠతి నస్సుబుద్ధీః । భర్గస్వరూపం భజనీయమేతత్ ధ్యాయామి నిత్యం రవిమండలస్థం । దేవస్య సవితుర్మధ్యే యో భర్గో నో ధియస్స్వయం ప్రచోదయాత్తద్వరేణ్యం ధీమహీత్యన్వయక్రమః । ద్యుస్థానాద్ద్యోతనాద్వాపి భాసు దేవ ఉదా

హృతః। జగత్ప్రసవహేతుత్వాత్స ఏవ సవితా భవేత్ ॥ తస్యంబ ధీరో
భర్గః పాపానాంభంజకత్వతః। అస్మాకంకార్యవిషయే బుద్ధీః ప్రేరయతీహ
సః ॥ తద్బ్రహ్మప్రార్థనీయంస్యాత్ వరణీయముపాస్మహే । ధ్యేయః
స్సదాసవితృమండలమధ్యవర్తీ నారాయణస్సరసిజాసనసన్నివిష్టః॥ కేయూ
రవాన్మకరకుండలవాన్కిరీటీహారీహిరణ్మయవపుర్ధృతశంఖచక్రః॥ఇతి।
అథ గాయత్రీశిరస ఓమిత్యస్యార్థః॥ ఆప్నోతీత్యర్థః॥ అఖండసత్తా
స్వరూపేణసర్వవ్యాపకః॥ స ఏవ జ్యోతిః॥ స్వప్రకాశకచైతన్యజ్యోతిః। ర
సః। స ఏవానందస్వభావః॥ తదేవామృతమ్। అమరణధర్మకం॥ తదేవబ్ర
హ్మదేశాద్యనవచ్ఛిన్నమేవంభూతస్యార్థస్య వ్యాహృతిత్రయా
ర్థైక్యముచ్యతే। భూరిత్యాదినా భూస్సత్తాస్వభావః। సృష్టికాలే స
ర్వమస్మిన్భవతీతి స్థితికాలే సర్వమస్మిన్భవతీతి వా సువః సర్వోపాదానం
సర్వస్థితికారణంచేతి యావత్। సువః సర్వసంహర్తా। అయంశిరసో
ర్థః ప్రణవార్థ ఏవ॥ ప్రణవసహితసప్తవ్యాహృతిభిః ప్రణవసహి
తగాయత్ర్యా ప్రణవసహితశిరసా చ ప్రతిపాదితమఖండైకరసంబ్రహ్మప్ర
త్యగాత్మ తయానుజానామి ఓమితి। ఆయాత్విత్యనువాకస్యార్థః। ఆయా
తుఆగచ్ఛతు॥ వరమీప్సితంభక్తేభ్యో దదాతీతి వరదా। దేవీ ద్యోతనస్వభా
వా నక్షరతి సర్వమశ్నుత ఇతి వా అక్షరంబ్రహ్మ అపరిచ్ఛిన్నంసమ్మితంసమ్య
జ్మ్రితమవగతంభావే నిష్ఠా జ్ఞానస్వభావమ్ యదేవంభూతంతదాయాత్విత్య
ర్థః గాయత్రీంప్రథమార్థే ద్వితీయా గాయత్రీ ఛందసాం మాతా ఛందసాం
వేదానాముష్ణిగాదీనాంచ మాతా గాయత్రీత్వం ఇదమఖండైకరసం పూ
ర్వోక్తం బ్రహ్మనః అస్మాకం జుషస్వమంతర్లోపి తర్న్యర్థః సేవయగా
యత్ర్యాత్మకం పరంబ్రహ్మ స్తూయమానే భ్య ఓజసీత్యాదినా। ఓజోస్తే
జః తదసి, సహః, పరాభవశక్తిః తదసి మహాప్రళయాదౌ సర్వాభిభవసామ
ర్థ్యస్య సత్త్వాత్ బలంప్రాణానాం భ్రాజో దీప్తిః దేవతానాం వస్వాదీ
నాం ధామస్థానమసి నామాఖ్యా నిఖిలశబ్దరాశిరపి త్వమేవాసి కింబహునా

విశ్వమసివిశ్వం పరిదృశ్యమానం ప్రపంచజాతం విశ్వమాయుః విశ్వస్యజీవనహేతుత్వాత్ । సర్వమసిసర్వంసర్గాం తరాదికార్యమసి ॥ సర్వాయుః అసీతి సంబంధః విశ్వాయురిత్యనేన వ్యాఖ్యాతః అభిభూః సర్వం సర్గజాత మభిభవతీత్యభిభూః ఓంప్రణవార్థశ్చాసి అథవాఓంగాయత్రీమావాహయామి । గాయత్ర్యాత్మకం పరంబ్రహ్మావాహయామి సోహమితి మహాత్మతయాప్రాపయామీతి ॥ అథష్యార్షదిన్యాసః ॥ స్మృత్యంతరే ॥ ఛందోగాయత్రీ । గాయత్ర్యాస్సవితాచైవ దేవతా ॥ ముఖమగ్నిస్త్రిపాచ్చైవ విశ్వామిత్రఋషిస్తథా । త్రయీశిరఃశిఖారుద్రో విష్ణుహృదయమేవచ ॥ ఉపాసనవినియోగ స్సాంఖ్యాయనగోత్రికా । త్రైలోక్యంచరణం జ్ఞేయం పృథివీకుక్షిరేవచ ॥ ఏవంధ్యాత్వాతుగాయత్రీం జపేద్ద్వాదశలక్షణామితి । అథాక్షరఋషయః ॥ విశ్వామిత్రః ॥విశ్వామిత్రోభరద్వాజో గౌతమఃకుత్సఏవచ । భృగుశ్శాండిల్యకశ్చైవ లోహితోగర్గఏవచ ॥ శాతాతపఃసనత్కుమార స్తథాసత్యతపస్స్మృతః । భార్గవఃపరాశరశ్చ పుండరీకఃక్రతు స్తథా । దక్షశ్చకాశ్యపశ్చైవ జమదగ్నిశ్చవత్సకః ॥ విమలశ్చాంగిరాశ్చైవ అత్రిఃకండూ స్తథైవచ । కుంభయోనిశ్చతుర్వింశో ఋషయఃపరికీర్తితాః । అథఛందాంసి॥ గాయత్ర్యుష్ణి గనుష్టుప్చబృహతీప ఙ్క్తిరేవచ॥ త్రిష్టుప్చజగతీచైవ అనుష్టుప్ప ఙ్క్తిరేవచ । జగతీవిష్టారాప ఙ్క్తిరనుష్టుప్ప ఙ్క్తిరేవచ ॥అక్షరప ఙ్క్తిరనుష్టుప్చజగతీత్రిష్టుభాతథా । జగత్యానుష్టుభాచైవ అనుష్టుప్త్రిష్టుభాతథా । త్రిష్టుప్చజగతీచైవ దేవీగాయత్రముచ్యతే। గాయత్ర్యాస్తుచతుర్వింశ ఛందాంస్యక్షరశఃక్రమాదితి ॥ అథాక్షరదేవతాః ॥ అగ్నిఃప్రజాపతిశ్చైవ సోమఈశానఏవచ ॥ ఆదిత్యోథగురుశ్చైవ ఇంద్రశ్చైవభగ స్తథా । అర్యమాచైవసవితా త్వష్టాపూషాచ దేవతాః । ఇంద్రాగ్నిశ్చైవవాయుశ్చ వామదేవ స్తథైవచ ॥ మిత్రశ్చవరుణశ్చైవ క్రమశోదేవతాస్స్మృతాః । వైశ్వదేవంతతఃప్రోక్తం వైష్ణవంవాసవంతథా ॥ మారుతశ్చైవకౌబేర మాశ్వినంబ్రాహ్మమేవచ। సావిత్ర్యాస్తుచతుర్వింశద్దే

వర్ణాస్సముదాహృతాః॥ చంద్రికాయాం॥ అక్షరాణాంచసర్వేషాంప్రజాపతి
ఋషిస్స్మృతః। ఛందో గాయత్రమేవస్యాద్దేవో బ్రహ్మైవకీర్తిత ఇతి॥ విశ్వా
మిత్రః అథతత్త్వానివక్ష్యామి అక్షరాణాంవిభాగశః। పృథివీచోదకంతేజో
వాయురంబరమేవచ। గంధోరసశ్చరూపంచ స్పర్శశ్శబ్దోథవాగితి। హ
స్తావుపస్థంపాయుశ్చపచ్ఛ్రోత్రేత్వక్చచక్షుషీ। జిహ్వాఘ్రాణంమనస్తత్త్వమ
హంకారోమహత్తథా ॥ గుణత్రయంచక్రమశో వర్ణతత్త్వవినిశ్చయః।
అథాక్షరశక్తయః ॥ ప్రహ్లాదినీప్రభానిత్యా విశ్వభద్రావిలాసినీ। ఈశ్వ
రీవిజయాశాంతా కాంతిదుర్గాసరస్వతీ ॥ విరూపావిశదాచేశా వ్యాపి
నీవిమలాతథా। తమోపహారిణీసూక్ష్మా విశ్వయోనిర్జయావహా ॥ పద్మా
లయాపరాశోభా గదారూపేతిశక్తయః ॥ అథకరన్యాసః ॥ విశ్వామి
త్రః ॥ ఆదావస్త్రేణసంశోధ్య కరన్యాసంతతశ్చరేత్ । దక్షిణాంతర్జ
నీమాదిం కృత్వాపర్వసువిన్యసేత్ ॥ క్రమాద్వామకనిష్ఠాంతం అక్షరాణి
కరద్వయే। తత్కారంవిన్యసేత్స్వాంగ పాదాంగుష్ఠద్వయేద్విజః ॥ సకా
రంగుల్ఫదేశేతు వికారంజంఘయోర్న్యసేత్। జాన్వోస్తువిద్ధితుఃకారం వ
కారంచోరుదేశతః ॥ రేకాంవిన్యసేద్గుహ్యేణికారంవృషణేన్యసేత్ ।
కటిదేశేతుయంకారం భకారంనాభిమండలే ॥ గోకారంజఠరేయోగీ
దేకారంస్తనయోర్న్యసేత్। వకారంహృదివిన్యస్య స్యకారంకంఠఏవతు ॥
ధీకారమాస్యేవిన్యస్య మకారంతాలుమధ్యతః । హికారంనాసికాగ్రేతు
ధీకారంనయనద్వయోః ॥ భ్రువోర్మధ్యేతుయోకారం లలాటేతుద్వితీయ
కం। పూర్వాననేతునఃకారం ప్రకారందక్షిణాననే । చోకారంవిన్యసె
త్పాలేదకారంతుకపోలయోః ॥ విన్యస్యేన్మూర్ధ్నియాత్కారం సర్వ
వ్యాపినమీశ్వరం ॥ ఓంకారమాదావుచ్చార్య నమోంతంచాక్షరంజ
పేత్ ఇతి ॥ అథవర్ణధ్యానమ్ ॥ బ్రహ్మే ॥ కృత్వాచైవాక్షరన్యాస
మశేషాఘవినాశనమ్ । పశ్చాత్సమాచరేద్ధ్యానం వర్ణరూపసమన్వి
తమ్ ॥ తత్కారంచంపకాపీతం బ్రహ్మవిష్ణుశివాత్మకమ్। శాంతం

పద్మాసనారూఢం ధ్యాత్వా దహతి పాతకమ్ ॥ సకారం చింతయేచ్ఛా మమతసీపుష్పసన్నిభమ్ । పద్మమధ్యస్థితం సౌమ్య ముపపాతకనాశనమ్ ॥ వికారం పింగళం నిత్యం కమలాసనసంస్థితమ్ । ధ్యాయేచ్ఛాంతం ద్విజశ్రేష్ఠో మహాపాతకనాశనమ్ ॥ తుకారం చింతయేత్ప్రాజ్ఞః ఇంద్రనీలసమప్రభమ్ । నిర్దహేత్సర్వదుఃఖం తు గ్రహరోగసముద్భవమ్ ॥ వకారం వహ్నిదీప్తాభం చింతయేత్తు విచక్షణః । భ్రూణహత్యాకృతం పాపం తత్క్షణాదేవ నశ్యతి ॥ రేకారం విమలం ధ్యాయేచ్ఛుద్ధస్ఫటికసన్నిభమ్ । అభక్ష్యభక్షజం పాపం తత్క్షణాదేవ నశ్యతి ॥ ణికారం చింతయేద్యోగీ విద్యుత్స్ఫురితసప్రభమ్ । గురుతల్పకృతం పాపం తత్క్షణాదేవ నశ్యతి ॥ యంకారం తారకావర్ణమిందుశేఖరభూషణమ్ । యోగీనాం వరదం ధ్యాయేత్ బ్రహ్మహత్యావినాశనమ్ ॥ భకారం కృష్ణవర్ణం తు నీలమేఘసమప్రభమ్ । ధ్యాత్వా పురుషహత్యాది పాపం నాశయతి ద్విజః ॥ గోకారం రక్తవర్ణం తు కమలాసనసంస్థితమ్ । గోహత్యాయాః కృతం పాపం నాశయంతం విచింతయే ॥ దేకారం మరకతశ్యామం కమలాసనసంస్థితమ్ । సతతం చింతయేద్యోగీ స్త్రీహత్యాదహ్యతే పరమ్ ॥ వకారం శుక్లవర్ణం తు జాతిపుష్పసమప్రభమ్ । గురుహత్యాకృతం పాపం ధ్యాత్వా దహతి తత్క్షణాత్ ॥ స్యకారం చింతయేత్పీతం సువర్ణద్యుతిసన్నిభమ్ । మనసా యత్కృతం పాపం తత్క్షణాదేవ నశ్యతి ॥ ధీకారం చింతయేదిందుకుందపుష్పసమప్రభమ్ । పితృమాతృవధాత్పాపాత్ ముచ్యతే నాత్ర సంశయః ॥ మకారం పద్మరాగాభం చింతయేద్దీప్తతేజసమ్ । పూర్వజన్మార్జితం పాపం తత్క్షణాదేవ నశ్యతి ॥ హికారం శంఖవర్ణం తు పూర్ణచంద్రసమప్రభమ్ । అశేషపాపదహనం ధ్యాయేన్నిత్యం విచక్షణః ॥ ధీకారం పాండరం ధ్యాయేత్ పద్మస్యోపరిసంస్థితమ్ । ప్రాణిహత్యాకృతం పాపం తత్క్షణాదేవ నశ్యతి ॥ యోకారం రక్తవర్ణం తు ఇంద్రగోపకసన్నిభమ్ । ప్రతిగ్రహకృతం పాపం ధ్యాత్వా దహతి తత్క్షణాత్ ॥ ద్వితీయశ్చైవ యః ప్రోక్తో యోకారో రుక్మసన్నిభః । నిర్దహేత్సర్వ పాపాని

నాన్యైః పాపైశ్చ లిప్యతే ॥ నకారం తు ముఖం పూర్వం ఆదిత్యోదయసన్ని
భమ్ । సకృద్ధ్యాత్వా ద్విజశ్రేష్ఠః సగచ్ఛేద్దైవతం పదమ్ ॥ నీలోత్పలదళశ్యామం
ప్రకారం దక్షిణాముఖమ్ । సకృద్ధ్యాత్వా ద్విజశ్రేష్ఠః సగచ్ఛేద్బ్రహ్మణః
పదమ్ ॥ సౌమ్యం గోరోచనాపీతం చోకారం చోత్తరాననమ్ । సకృద్ధ్యా
త్వా ద్విజశ్రేష్ఠః సగచ్ఛేద్వైష్ణవం పదమ్ ॥ శంఖకుందేందు సంకాశం దకా
రం పశ్చిమాననమ్ । సకృద్ధ్యాత్వా ద్విజశ్రేష్ఠః సగచ్ఛేదైశ్వరం పదం ॥ యా
కారస్తు శిరః ప్రోక్తః చతుర్వర్ణసముద్భవః । ప్రత్యక్షఫలదా బ్రహ్మవిష్ణురు
ద్రాఖ్యాస్థితాః ॥ ఏవం ధ్యాత్వా తు మేధావీ జపం హోమం కరోతి యః । న భవే
త్సూతకం తస్య మృతకం చ న విద్యతే ॥ సాక్షాద్భవత్యసౌ బ్రహ్మా స్వయంభూః
పరమేశ్వరః । యస్త్వేతాం న విజానాతి గాయత్రీం తు యథావిధి ॥ కథి
తం సూతకం తస్య మృతకం చ సదైవ హి । నైవ దానఫలం తస్య నైవ యజ్ఞఫ
లం భవేత్ । న చ తీర్థఫలం ప్రోక్తం తస్యైవం సూతకే సతి ॥ పాదాదికు
క్షిపర్యంతం శిరః ప్రభృతివక్షసి । కర్తవ్యం కామిభిర్న్యాసో గృహస్థైరితిని
ర్ణయ ఇతి । పాదన్యాసమాహ స ఏవ ॥ దక్షిణాంగుష్ఠమారభ్య యావద్వా
మకనిష్ఠికా । దశైతాః పదేన్యస్యాః క్రమేణైవం న్యసేత్సుధీః । శిరో
భ్రూమధ్యనవవక్త్రోదేషు త్రైక్రమాత్ । హృన్నాభిగుహ్యదేశేషు జా
నుపాదద్వయే న్యసేత్ ॥ చంద్రికాయామ్ ॥ ప్రతి పాదమృష్యాదికముక్తం ।
తత్సవితురిత్యస్య విశ్వామిత్రఋషిః । గాయత్రీఛందః । బ్రహ్మా దేవతా ॥ భ
ర్గో దేవస్యేత్యస్య గాయత్రీఛందః । విశ్వామిత్రఋషిః ॥ విష్ణుర్దేవతా ॥
ధియో యో న ఇత్యస్య విశ్వామిత్రఋషిః విష్ణుర్దేవతా । ధియో యో న ఇత్య
స్య విశ్వామిత్రఋషిః గాయత్రీఛందః రుద్రో దేవతేతి ॥ పాదన్యాసమాహ వి
శ్వామిత్రః । ఏతైస్త్రిభిః పదైః కుర్యాత్కరశుద్ధిం ద్విజోత్తమః ॥ అనామి
కాద్వయోర్ధీమాన్ న్యసేత్తత్పాదమగ్రతః । కనిష్ఠికాద్వయోర్భర్గః పా
ణ్యోర్మధ్యే ధియః పదం । శిరసి ప్రథమం పాదం ద్వితీయం నాభిమధ్యతః ॥
తృతీయం పాదయోర్న్యస్య ససర్వాంగం న్యసేదితి ॥ చంద్రికాయామ్ ॥

గాయత్ర్యా వ్యాపకం కృత్వా కరన్యాసపూర్వకం షడంగన్యాసం కుర్యాత్ ఇతి ॥ తత్ర న్యాసః ॥ హృది తత్సవితుర్న్యస్య న్యసేన్మూర్ధ్ని వరేణియం । భర్గో దేవస్యేతి ఖండం శిఖాయాంతు తతో న్యసేత్ । ధీమహీతి న్యసేద్వర్మ ధియోయోనశ్చ నేత్రయోః । ప్రచోదయాదితి పదం అస్త్రే వినియోజయేత్ । అంగన్యాసస్తు యైర్మంత్రైః కరన్యాసస్తు తైః స్మృతః । గాయత్రీసారే తు విశేషోఽభిహితః । తత్సవితుర్బ్రహ్మాత్మనే హృదయాయ నమః ॥ వరేణ్యం విష్ణ్వాత్మనే శిరసే స్వాహా । భర్గో దేవస్య రుద్రాత్మనే శిఖాయై వషట్ । ధీమహి ఈశ్వరాత్మనే కవచాయ హుం । ధియో యోనః సదాశివాత్మనే నేత్రత్రయాయ వౌషట్ ఇతి ॥ పితామహః । ఓం భూః విన్యస్య హృదయే ॥ ఓం భువః శిరసి విన్యసేత్ । ఓం సువః శిఖాయాం విన్యస్య గాయత్ర్యాః ప్రథమం పాదం విన్యసేత్ ॥ కవచే విన్యసేద్ధీమాన్ ద్వితీయే నేత్రయోర్న్యసేత్ । తృతీయేనాస్త్రవిన్యాసం చతుర్థం కటిలే న్యసేత్ । పరోరజసి సావదోమితి గాయత్ర్యాశ్చతుర్థం పాదం సర్వతః మూర్ధ్నాది పాదపర్యంతం న్యసేదిత్యర్థః । న్యాసప్రకారమాహ భరద్వాజః । అంగుష్ఠాదికనిష్ఠాంతం అంగుళీషు న్యసేత్తతః । ప్రకోష్ఠాంతబహిః పాణ్యోర్హస్తయోస్తలపృష్ఠయోః ॥ హృన్మస్తకశిఖాబాహునేత్రప్రహరణాని షట్ । అంగాన్యమూని చోక్తాని పల్లవానివ దేవహి । అంగుళీభిశ్చతసృభిః ద్వయోర్హృదయశీర్షయోః । ముష్టేరంగుష్ఠశిరసా పశ్చిమే తస్య వర్మణః । బహిః కరాభ్యాం దృక్షూల మధ్యమధ్యాంగుళైస్త్రిభిః । అంగుష్ఠతర్జన్యగ్రాభ్యాం సశబ్దాద్దిక్షు పార్శ్వయోః ॥ షడంగన్యాసమిత్యుక్తమిదమేతత్ప్రకారతః । ఏవం విన్యస్య గాయత్రీమావాహ్య చ యథావిధి । ధ్యాత్వోపచారసకలం కృత్వాథో జపమాచరేత్ ఇతి ॥ ఏవం భారద్వాజేన షడంగన్యాసముక్త్వానంతరం జపధ్యానం విహితం ॥ నిత్యజపేతు ప్రాణాదిషడంగన్యాసమావశ్యకం ఫలాధిక్యాపేక్షాయాంతు శక్తస్య న్యాసాది కార్యమిత్యాహుః ఏషోఽంగన్యాసః ॥ ఏనవిధిమప్యేకే నేచ్ఛంతి తే విధిహింసకాః ఇతి చంద్రికా

యాం॥ అంగుష్ఠే చైవ గోవిందం తర్జన్యాన్తు మహీధరం । మధ్యమా
యాం హృషీకేశ మనామికాయాం త్రివిక్రమం । కనిష్ఠికాయాం న్యసేద్విష్ణుం కర
మధ్యేషు మాధవం । యత్కృతం చ హుతం జప్తం దత్తమిష్టం విశేషతః ॥
హస్తన్యాసప్రభావేన సర్వం భవతి చాక్షయం । హృదయే భూరితి ముఖే భు
వఇతి శిరసి స్వరితి సర్వాంగం న్యసే దేశత్ గాయత్రీ కవచం తతః యథావిధి
గాయత్రీమభ్యసేదితి ॥ ఏవం కుర్వతః ఫలమాహ వ్యాసః । విన్యస్యైవ జపే
ద్యస్తు గాయత్రీం వేదమాతరం । బ్రహ్మలోకమవాప్నోతి వ్యాసస్య వచనం
తథా ॥ స్వరూపం యః పునస్తస్య జ్ఞాత్వోపాస్తే యథావిధి । గృష్ణావోష్ఠే
నలిప్యేత సంపూర్ణాం చ వసుంధరాం । యథా కథంచిజ్జప్త్వా సా దేవీ ప
రమపావనీ । సర్వకామప్రదా ప్రోక్తా కిం పునర్విధినా నృప ఇతి ॥
అథ ముద్రాః । అత్రి బ్రహ్మా ॥ అథాతో దర్శయేన్ముద్రాః సుముఖం సంపు
టం తథా । తతో వితతవిస్తీర్ణే ద్విముఖం త్రిముఖం తతః ॥ చతుర్ముఖం పంచ
ముఖం షణ్ముఖాధోముఖే తతః । వ్యాపకాంజలికాఖ్యాం చ శకటం తదనంత
రం ॥ యమపాశం చ గ్రథితం తతః స్యాత్సన్ముఖోన్ముఖం । విలంబో ముష్టికోపి
నః తతః కూర్మవరాహకౌ । సింహాక్రాంతం మహాక్రాంతం తతో ముద్గరప
ల్లవావితి । ఏతాసాం లక్షణమాహ స ఏవ ॥ సమ్ముఖం సన్మతౌ హస్తౌ వృత్తా
నాకుంచితాంగులీ ॥ కుంచితా వక్రాః ॥ అంగుళయః ఉక్తలక్షణౌ యయో
హస్తయోస్తౌ సమ్ముఖం నామ ముద్రా । సంపుటం పద్మకోశాభౌ కరా
వన్యోన్యసంహతౌ । పద్మముకుళాభౌ కరౌ సంపుటం నామ ముద్రా ॥ వి
తతం సంహతం హస్తౌ వృత్తానాయతాంగులీ । ఆయతాః ప్రసారితా
అంగుళయో ఉక్తలక్షణౌ యయోస్తౌ ఇతి తన్నామ ముద్రా । విస్తీర్ణ సంహ
తౌ పాణీ మిథో ముక్తాంగుళీద్వయా । ముక్తాంగుళీద్వయాభ్యాం పాణిభ్యాం
తౌ మిథః సంహతౌ ॥ విస్తీర్ణం నామ ముద్రా । సమ్ముఖాసక్తయోః పా
ణ్యోః కనిష్ఠాద్వయేన యోగో శేషాంగుళీనాం వైరళ్యకం గుష్టద్వయమార
భ్య నామికాంతం యావద్ద్విముఖం త్రిముఖం చతుర్ముఖం పంచముఖం నా

మముద్రా భవంతి । తత్ర వకారే ద్విముఖం రేకారే త్రిముఖం ణకారే చతు
ర్ముఖం యకారే పంచముఖం శేకారేంగుళీనాం సంయోగాత్పూర్వయో
గవినాశనః । తిర్యక్సంయుజ్య మానాగ్రౌ సంయుక్తాంగుళిమండలౌ ॥
హస్తౌ షణ్ముఖమిత్యుక్తా ముద్రాముద్రావిశారదైః । పూర్వయోః కనిష్ఠా
ద్వయ సంయోగః స్తద్వినాశే ఇతరాంగుళీనాం సంయోగస్తిర్యక్ సంయుజ్య
మానమగ్రయోస్తథా । సంయుక్తమండలయోస్తౌ షణ్ముఖంనామము
ద్రాః ॥ ఆకుంచితాగ్రౌ సంయుక్తౌ వ్యక్తౌ హస్తావధోముఖం । ఈష
ద్వక్రాగ్రవదకృతౌ హస్తావధోముఖముద్రా ॥ ఉత్తానౌ తాదృశా
వేవ వ్యాపకా అకుంచితో పకరౌ తాదృశౌ సంయుక్తలక్షణౌ కరౌ వ్యాప
కాంజలికం నామముద్రా అధోముఖౌ బద్ధముష్టిముక్తాగ్రాంగుష్ఠకౌ కరౌ
శకటంచ తత్కథితం ముక్తాగ్రావంగుష్ఠౌ యయోరుక్తలక్షణయోః కర
యోస్తౌ శకటం నామముద్రాయమపాశమతఃపరం । బద్ధముష్టికయోః
పాణ్యోరుత్తానావామతర్జనీ । కుంచితాగ్రాన్యయాముక్తా తర్జన్యాబ
ద్ధవక్రయా ॥ ఉక్తాయమపాశంనామముద్రా । ఉత్తానసంధిసంలీన బద్ధాం
గుళితలౌ కరౌ । సమ్ముఖౌ ఘటితౌ దీర్ఘాంగుష్ఠౌ గ్రథితముచ్యతే । ఉ
త్తానానిసంధిసంలీనాని బద్ధాన్యంగుళితలాని యయోస్తథోక్తౌ తావన్యో
న్యమా ఘటితౌ దీర్ఘావంగుష్ఠౌ యయోస్తౌ గ్రథితంనామముద్రాసం
చితోర్ధ్వాంగుళిర్వామస్తాదృశోదక్షిణేనతు । అధోముఖేనసంయు
క్తః సమ్ముఖోన్ముఖఉచ్యతే । సంచితాసబద్ధాఊర్ధ్వాంగుళయోగస్యయ
స్తథోక్తః । తాదృశందక్షిణాధోముఖేన సంయుక్తసమ్ముఖోన్ముఖంనా
మముద్రా । ఉత్తానోన్నతకోటీతు విలంబఃకథితఃకరౌ ॥ ఉత్తానేన
ఉన్నతకోటీయయోః కరయోస్తౌ విలంబంనామముద్రా । ముష్టినాన్యోన్య
సంయుక్తౌ ఉత్తానాముష్టికౌ భవేత్ ॥ అన్యోన్యసంయుక్తౌ ఉత్తానాముష్టిము
ష్టికానామముద్రా । మీనస్తుసమ్ముఖేభూతౌ యుక్తానామికనిష్ఠకౌ ॥ ఊ
ర్ధ్వసంయుక్తపకాగ్రౌ శేషాంగుళికరౌ । ఉక్తసంబంధే అనామికా

కనిష్ఠికయోః కరయోస్తా అథోక్తా వన్యోన్యస్య సమ్ముఖీభూతౌ తథాఙ్గుష్ఠౌ
ర్ధ్వసంయుక్తాని వక్రాణి శేషాఙ్గుళి దళాని యయోః కరతలే స్యాత్సీ
నో నామముద్రా । అధోముఖకరో వామస్స్యాదూర్ధ్వో దక్షిణేనతు ॥ పృష్ఠ
దేశే సమాక్రాన్తః కూర్మో నామాభిధీయతే । అధోముఖోబద్ధో వామః
తావ్యశేన దక్షిణేన పాణినా పృష్ఠదేశే యుక్తః కూర్మో నామముద్రా ।
ఊర్ధ్వాగ్రమధ్యావామస జఃకక్షాభ్యామాశ్రయేకరే ॥ వరాహః కథ్యతే ॥ కక్ష
సమీపాశ్రయే కరేనత్యుక్త లక్షణో వామ భుజో వరాహో నామముద్రా ।
సింహాక్రాన్తం నిశ్రితౌ కరౌ కర్ణశ్రోత్రయోరుపరి తాం గుళికరౌ సింహాక్రాన్
తం నామముద్రా । కించిదాకుంచితాగ్రౌ చేన్మహాక్రాన్తం తతః పరం । తలావా
కుంచితాగ్రౌ మహాక్రాన్తం నామముద్రా ॥ ఊర్ధ్వం కించిద్గతౌ పాణీ ము
ద్గరో నామ తర్జనీ । గ్రస్తా దక్షిణహస్తేన, కించిదూర్ధ్వం గతయోః పా
ణ్యోర్వామతర్జనీ ॥ దక్షిణహస్తేన గృహీత్వా ముద్గరో నామముద్రా ॥
పల్లవో దక్షిణకరః ॥ అధోముఖస్థితో మూర్ధ్ని ముద్రా నామేతి లక్షణమ్ ।
ఉక్తలక్షణా నామ మూర్ధ్ని నిహితః పల్లవో నామముద్రా - పితామహః ॥ ప
ద్మముద్రా సౌరభేయీ శంఖముద్రా వరాహకౌ । వాసుదేవాత్మ సంవి
చ్చ సప్తవ్యాపృతిముద్రికాః ॥ తథాఙ్గుష్ఠద్వయం మధ్యే దత్వాథ పరితః క
రౌ । మండలీకరణం సమ్యగఙ్గుళీనాం చ సర్వతః ॥ పద్మముద్రాభవేదేషా
సౌరభేయీ తతః పరమ్ । వామాఙ్గుష్ఠం తు సంగృహ్య దక్షిణేన తు ముష్టినా ॥
కృత్వోత్థానం తథా ముష్టిమఙ్గుష్ఠే తు ప్రసారయేత్ । వామాఙ్గుళ్యస్తథాశి
ష్టాః సంయుక్తాః సంప్రసారితాః ॥ దక్షిణాఙ్గుష్ఠసంస్పృష్టా ముద్రా శం
ఖస్య చోదితా । దక్షహస్తం చోర్ధ్వముఖం వామహస్తమధోముఖమ్ ॥ అం
గుళ్యగ్రం తు సంయుక్తం ముద్రా వారాహసంజ్ఞితా । అంజల్యా చాత్మము
ద్రా స్యాత్ వాసుదేవాభిధా చ సా ॥ దక్షిణాఙ్గుష్ఠతర్జన్యా సంయుక్తా
గ్రే హృది స్థితే । ప్రసారితేతరాఙ్గుళ్యః సా హి ముద్రా స్మృతా బుధైః । ముద్రా
తు మోదయేద్దేవీం ద్రావయేద్దూరతస్తథా । న జాతు దర్శయేన్ముద్రాం

మహాజనసమాగమే ॥ క్షుభ్యంతి దేవతాస్తస్య ఫలంచ నకృతం భవేత్ ।అర్చ
నే జపకాలేతు ధ్యానే కామ్యే చ కర్మణి ॥ తత్తన్మంత్రాః ప్రయోక్తవ్యా దేవ
సాన్నిధ్యకారికా ఇతి॥ అథ ధ్యానం ॥ తత్రగోభిలః ॥ ప్రాతర్గాయత్రీ రవి
మధ్యస్థితా రక్తవర్ణా కుమారీ అక్షమాలాహంసాసన మారూఢా బ్ర
హ్మదైవత్యా ఋగ్వేదముదాహరంతీ- మధ్యాహ్నే సావిత్రీ రవిమధ్యస్థితా శ్వే
తవర్ణా యావనస్థా త్రినేత్రా త్రిశూలహస్తా వృషభాసన మారూఢా రు
ద్రదైవత్యా యజుర్వేదముదాహరంతీ ॥ గృహ్యపరిశిష్టే ॥ అథ దేవతాధ్యా
నం ॥ యా సంధ్యోక్తా సైవ మంత్రదేవతా ఖలు ఉపాస్యతే॥ తాం సర్వదైకరూ
పాం ధ్యాయేదనుసన్ధ్యామన్యోన్యం భిన్నరూపాం వా సదైకరూపాం ఋగ్యజుః
సామత్రిపదాం తిర్యగూర్ధ్వాధరాం షట్కుక్షిం పంచశీర్షాణం అగ్నిముఖీం
విష్ణుహృదయాం బ్రహ్మశిరసం రుద్రశిఖాం దండకమండలాక్షసూత్రాభయాంక
చతుర్భుజాం శుభ్రవర్ణాం శుభ్రాంబరానులేపనస్రగాభరణాం శరచ్చం
ద్రసహస్ర ప్రభాం సర్వదేవ మయీం దేవీం గాయత్రీ మేకామేవ తిసృషు
సంధ్యాసు ధ్యాయేదథ యదిభిన్నరూపాం- ప్రాతఃబాలాం బాలాదిత్యమణ్డ
లమధ్యస్థాం రక్తాంబరానులేపనాం స్రగాభరణాం చతుర్వక్త్రాం కమండలువ
క్షసూత్రాభయాంక చతుర్భుజాం హంసాసనారూఢాం బ్రహ్మదైవత్యామృ
గ్వేదముదాహరంతీం భూలోకాధిష్ఠాత్రీం గాయత్రీం నామ దేవతాం ధ్యా
యేత్ ॥అథమధ్యందినే తాం యువతీం యువాదిత్యమండలమధ్యస్థాం శ్వేతాం
బరానులేపన స్రగాభరణాం పంచవక్త్రాం ప్రతివక్త్రం త్రినేత్రాం పంచశేఖ
రాం(చంద్రశేఖరాం) త్రిశూలఖడ్గఖట్వాంగడమరుగాంక చతుర్భుజాం వృష
భాసనారూఢాం రుద్రదైవత్యాం యజుర్వేదముదాహరంతీం భువోలోకాధి
ష్ఠాత్రీం తాం సావిత్రీం నామ దేవతాం ధ్యాయేత్ -అథ సాయం వృద్ధాం వృద్ధాది
త్యమణ్డలమధ్యస్థాం శ్యామవర్ణాం శ్యామాంబరానులేపనస్రగాభరణామేక
వక్త్రాం శంఖచక్రగదాపద్మాంక చతుర్భుజాం గరుడాసనారూఢాం విష్ణుదైవ
త్యాం సామవేదముదాహరంతీం స్వర్లోకాధిష్ఠాత్రీం తాం సరస్వతీం నామ దేవ

తాంధ్యాయేదితి వ్యాసః ॥ నభిన్నాం ప్రతిపద్యేత గాయత్రీం బ్రహ్మణా సహ। సోహమస్మీత్యుపాసీత విధినా యేన కేనచిదితి ॥ ఏతత్సర్వం సన్ధ్యానిరూపణే దర్శితం॥ తతః గాయత్ర్యాస్తురీయం పాదం జపిత్వా తేన గాయత్రీమభిముఖీకృత్య జపేత్ - తదుక్తం వ్యాసేన ॥ తురీయం తు పదం తస్య పరే బ్రహ్మణి సంస్థితమ్। ఉపస్థాయ తురీయేణ జపేత్తాం తు సమాహిత ఇతి ॥ గాయత్ర్యాస్త్రయః పాదాశ్చతుష్పాదపి సా స్మృతా । జపేత్తు త్రిపదైవోక్తా హ్యర్చనే తు చతుష్పదేతి ॥ తురీయపాదస్వరూపముక్తం చంద్రికాయామ్ ॥ తురీయం పాదం పరోరజసే సావదోమితి ॥ అష్టాక్షరం తస్య విమలఋషిః - తురీయం ఛందః - పరమాత్మా దేవతా - మోక్షే వినియోగ ఇతి

—* అథ గాయత్రీమహిమా. *—

తత్ర మనుః ॥ అకారం చాప్యుకారం చ మకారం చ ప్రజాపతిః । వేదత్రయాన్నిరవహత్ భూర్భువస్సువరోమితి ॥ నిరవహత్ నిశ్చకర్ష - తదిత్యృచోఽస్యాః సావిత్ర్యాః పరమేష్ఠీ ప్రజాపతిః ॥ త్రిభ్య ఏవ తు వేదేభ్యః పాదం పాదమదూదుహత్ ॥ ఏతదక్షరమేతాం చ జపన్వ్యాహృతిపూర్వికామ్। సంధ్యయోర్వేదవిద్విప్రో వేదపుణ్యేన యుజ్యతే॥ అక్షరం ప్రణవమ్ ॥ ఏతాం సావిత్రీం వేదత్రయార్థవిదో వేదత్రయజాపినో యత్ఫలం తల్లభత ఇత్యర్థః - స ఏవ ॥ ఏతయర్చా విసంయుక్తః కాలేన క్రియయా స్వయా । విప్రక్షత్రియవిడ్యోనిర్గర్హణాం యాతి సాధుషు ॥ సహస్రకృత్వస్త్వభ్యస్య బహిరేతత్త్రికం ద్విజః । మహతోఽప్యేనసో మాసాత్ త్వచేవాహిర్విముచ్యతే॥ యోఽధీతేఽహన్యహన్యేతాం త్రీణి వర్షాణ్యతన్ద్రితః। సబ్రహ్మ పరమభ్యేతి వాయుభూతః ఖమూర్తిమాన్ ॥ అతన్ద్రితః, శక్త్యాంత్యాగ, కదాచిదప్యనన్యపరః. వాయుభూతః, సర్వవ్యాపీ. ఖమూర్తిమాన్, లేపరహితః ॥ శాస్త్రాంతరేషు బ్రహ్మప్రాప్తేరుపాయః సమాధిరిత్యుక్తం. తస్మాదపి ప్రణవాదిత్రికజపో విశిష్టతర ఇత్యాహ ॥ ఏకాక్షరం పరం బ్రహ్మ ప్రాణాయామః పరం తపః । సావిత్ర్యాస్తు పరం నాస్తి మౌనాత్సత్యం విశిష్యతే ॥ ప్రాణాయా

మఖశబ్దేన వ్యాహృతయో లక్ష్యంతే ॥ మౌనం సమాధిః సత్యం జపః పరంబ్రహ్మస్వ
రూపం వ్యాహృతయః పరమతపస్థానస్థానాః సావిత్ర్యాః విశిష్టం నకించిదస్తి
తస్మాత్తేషాం జపః సర్వేభ్యో విశిష్యత ఇత్యర్థః । యమోఽపి ॥ గాయత్రీంచైవ
వేదాంశ్చ తులయాఽతోలయత్ప్రభుః ఏకతశ్చతురో వేదాన్ సాంగాంశ్చ సప
దక్రమాన్ । ఏకతశ్చైవ గాయత్రీం తుల్యభావావుభౌ స్మృతౌ ॥ శంఖోఽపి ॥
నాఘమర్షణాత్పరం జప్యం న వ్యాహృతిభ్యః పరం హుతం న సావిత్ర్యాః పరం జప్య
మితి । బృహస్పతిః ॥ గాయత్ర్యా న పరం జప్యం గాయత్ర్యా న పరం తపః । గాయ
త్ర్యా న పరం ధ్యేయం గాయత్ర్యా న పరం హుతమ్ । వ్యాసః ॥ దశకృత్వః ప్ర
జప్తా సాత్ర్యహాద్యత్కృతం లఘు । తత్పాపం ప్రణుదత్యాశు నాత్ర కార్యా వి
చారణా ॥ శతజప్తా తు సా దేవీ పాపౌఘశమనా స్మృతా । సహస్రజప్తా సా
దేవీ ఉపపాతకనాశనీ ॥ కోటిజప్తేన గాయత్ర్యా యదిచ్ఛతి తదాప్నుయాత్ ।
యక్షవిద్యాధరత్వం వా గంధర్వత్వమథాపి వా ॥ దేవత్వమథవా రాజ్యం భూ
లోకం వాప్యకంటకమితి ॥ సంవర్తః ॥ ఐహికాముష్మికం పాపం సర్వం నిరవ
శేషతః । పంచరాత్రేణ గాయత్రీ జప్యమానా వ్యపోహతి ॥ గాయత్ర్యాస్తు
పరం నాస్తి శోధనం పాపకర్మణామ్ । గాయత్రీమాత్రసారోఽపి వరో విప్రః
సుయంత్రితః ॥ నాయంత్రితశ్చతుర్వేదీ సర్వాశీ సర్వవిక్రయీ । బ్రహ్మచా
రీ మితాహారః సర్వభూతానుకంపనః ॥ గాయత్ర్యా లక్షజాపీ యః సర్వపాపైః
ప్రముచ్యతే, అయాజ్యయాజనం తథా కృత్వా భుక్త్వా చాన్నం విగర్హితమ్ గాయత్ర్య
ష్టసహస్రం తు జపం కృత్వా విశుద్ధ్యతి ॥ విశ్వామిత్రః ॥ ప్రణవే నిత్యయుక్త
స్య వ్యాహృతీషు చ సప్తసు । త్రిపదాయాం చ గాయత్ర్యాం న భయం విద్య
తే క్వచిదితి ॥ తదిత్యృచా సమో నాస్తి మంత్రో వేదచతుష్టయే । సర్వవేదాశ్చ
యజ్ఞాశ్చ దానాని చ తపాంసి చ ॥ సమాని కలయా ప్రాహుర్మునయో న తది
త్యృచః । పరిహార్యాపి వేదాంస్త్రీన్ కర్మాణి వివిధాని చ ॥ సావిత్రీమా
త్రమావృత్య ద్విజో భవతి నిర్భయః ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః ॥ వాయుభక్షో
దివం తిష్ఠేత్ రాత్రిం నీత్వాఽప్సు సూర్యదృక్ ॥ జప్త్వా సహస్రం గాయత్ర్యాః శుచిర్బ్రహ్మ

ష్టావధార్యతే। సాయంప్రాతస్తు యస్సన్ధ్యామాసనాముపతిష్ఠతే ॥ జప
న్నైవ పావనీం దేవీం పవిత్రాం వేదమాతరం। సతయా పావితో దేవ్యా బ్రాహ్మణో
ధౌతకల్మషః ॥ నసీదేత్ప్రతిగృహ్ణానః పృథివీంచ ససాగరామ్ ॥ గాయత్ర్యాల
క్షజపేన పాతకేభ్యో విముచ్యతే। స్వాధ్యాయేన గాయత్ర్యాశ్శతమన్తర్జ
లేజపేత్ ॥ అపశ్శతేనపీత్వాచ సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే । చతుర్ణామపి
వేదానాం గాయత్రీజపసంభవేత్॥ తాముపాస్తేయో నిత్యం సవిప్రః పఙ్క్తిపా
వనః ॥ మార్కండేయః॥ సర్వేషామపి పాపానాం సంకరేసముపస్థితే। శ
తసాహస్రిమభ్యస్య గాయత్రీశోధయేత్తతః ॥ చతుర్వింశతిమతే ॥ గాయ
త్ర్యాస్తుజపన్కోటిం బ్రహ్మహత్యాంవ్యపోహతి। లక్షాశీతింజపేద్యస్తుసురా
పానాత్ప్రముచ్యతే ॥ పునాతిహేమహర్తారం గాయత్రీలక్షసప్తతిః ॥
గాయత్ర్యాష్షష్టిభిర్లక్షైర్ముచ్యతేగురుతల్పగః ॥ సా
విత్ర్యాష్టసహస్రంతు జపం కృత్వోత్థితేరవౌ । ముచ్యతేసర్వపాపేభ్యో
యదినబ్రహ్మహాభవేత్ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ యత్రయత్రచ సంకీ
ర్ణమాత్మానంమన్యతేద్విజః । తత్రతత్రతిలైర్హోమో గాయత్ర్యా
వచనం తథా ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః ॥ ఘృతముక్తైస్తిలైర్వహ్ని
హుత్వాతుసుసమాహితః । గాయత్ర్యాప్రయతశ్శుద్ధః సర్వపాపైః ప్రము
చ్యతే ॥ వసిష్ఠః ॥ యదాయదాసంకీర్ణమాత్మానమ్మన్యతేద్విజః ।
తదాతదాతిలైర్హోమో గాయత్ర్యాజపఏవవేతి ॥ స్మృతిరత్నే ॥ గా
యత్రీమూల్యమాదాయపరస్మైయఃప్రయచ్ఛతి । సజీవన్నన్త్యజాతిత్వం
ప్రాప్నోతిహ్యనసంశయః ఇతి ॥ *

—* అథజపవిధిః. *—

తత్రమనుః ॥ ఆచమ్యప్రయతోనిత్యముభేసంధ్యే సమాహితః ।
శుచౌదేశేజపంజప్యముపాసీతయథావిధి॥ శంఖః కుశబృస్యామాసీనః కు
శోత్తరాయాంవాకుశపవిత్రపాణిరుదఙ్ముఖః సూర్యాభిముఖోవాక్షమాలా
మాదాయదేవతాంధ్యాయన్మంత్రజపంకుర్యాదితి। మంత్రజపశబ్దయోః

ర్వచనము క్తం॥స్మృతిరత్నే॥మకారంమనఇత్యాహు స్త్రకారం త్రాణమేవ చ।మనస్త్రాణసమాయుక్తో మంత్ర ఇత్యభిధీయతే జకారో జన్మవిచ్ఛేదకః పకారః పాపనాశనః। జన్మకర్మహరో యస్మాత్తస్మాజ్జపఇతి స్మృత ఇతి. ఆసీనఇతివచనం సాయంసంధ్యాదిన జపవిషయః ॥ తథా చ మనుః ॥ పూర్వాం సంధ్యాం జపం స్తిష్ఠేత్ సావిత్రీమార్కదర్శనాత్ । పశ్చిమాం తు సమాసీనస్సమ్యగా ఋక్షవిభావనాత్ ॥ ఆ ఋక్ష విభావనాదితి పదచ్ఛేదః । ఆనక్షత్రదర్శనాదిత్యర్థః ॥ స ఏవ ॥ పూర్వాం సంధ్యాం జపం స్తిష్ఠన్ నైశమేనో వ్యపోహతి । పశ్చిమాంతు సమాసీనో మలం హంతి దివాకృతం ॥ స్థానాసనయోరకరణే ప్రత్యవాయమాహ స ఏవ । నతిష్ఠతి తు యః పూర్వాం నోపాస్తే న తు పశ్చిమామ్ ॥ సశూద్రవద్బహిష్కార్యః సర్వస్మాద్ద్విజకర్మణ ఇతి ॥ మాధవీయే॥ తథా మధ్యమసంధ్యాయామాసీనః ప్రాఙ్ముఖో జపేత్ । స్థితో ఽపి ఏత్స కాలమాదిత్యాభిముఖో ద్విజ ఇతి ॥ ఆదిత్యాభిముఖశ్చేత్ప్రదా ప్రాతర్మధ్యాహ్నే చ స్థిత ఏవ జప ఇత్యర్థః ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ జపన్నాసీతసావిత్రీం ప్రత్యగాతారకోదయాత్ । సంధ్యాం ప్రాక్ప్రాతరేవం హి తిష్ఠేదాసూర్యదర్శనాత్ ॥ శౌనకోపి ॥ ఋష్యాదీని చ సంస్మృత్య సాయమాసీత వాగ్యతః । ప్రాతస్తు ప్రాఙ్ముఖస్తిష్ఠన్ మధ్యాహ్నే సూర్యదిక్స్థితః ॥ గౌతమః ॥ తిష్ఠేత్పూర్వామాసీతోత్తరాం సజ్యోతిష్యాజ్యోతిషోదర్శనాద్వాగ్యత ఇతి । యత్త్వాపస్తంబేనోక్తం ॥ సంధ్యయోశ్చ బహిర్గ్రామాదాసనం వాగ్యతశ్చేతి తత్రాసనం స్థితేరప్యుపలక్షణం ॥ వాగ్యమనం చ లౌకికవాఙ్నివర్తనం । అన్యథా మన్వాది బహుస్మృతివ్యాకోపప్రసంగాన్మన్వాది స్మృతిషు విహితస్య స్థానస్య ప్రకరణాత్ । బహిష్కారి విషయత్వకల్పనే బ్రహ్మచర్యమనధికృత్య ద్విజమాత్రమధికృత్య ప్రవృత్తానాం స్థానాసనవిశిష్ట జపవిధాయక శ్రుతిస్మృతీనామనన్వయప్రసంగః । తథా ఛాందోగ్యశ్రూయతే ॥ తస్మాద్బ్రాహ్మణః సాయమాసీనః సంధ్యాముపాస్తే తస్మాత్ప్రాతస్తిష్ఠన్ యత్సాయమాసీనః సంధ్యాముపాస్తే

తయా వీరస్థానం జయతి యత్ప్రాతస్తిష్ఠన్ తయా స్వర్గం లోకం జయతీతి ॥
అథ దక్షః । వాగ్యతః ప్రాఙ్ముఖస్తిష్ఠేత్ గాయత్ర్యాం జపమాచరేదితి ।
యోగయాజ్ఞవల్క్యః ॥ ప్రాతస్తిష్ఠన్నిత్యజస్రం ధ్యాయన్ జపం కుర్యాదితి । మను
రపి ॥ ఉత్థాయావశ్యకం కృత్వా కృతశౌచః సమాహితః । పూర్వాం సం
ధ్యాం జపంస్తిష్ఠేత్ స్వకాలే చాపరాం చిరమితి । అత్ర సర్వత్ర తిష్ఠన్ జపేదితి ।
వ్యత్యయే నాన్వయః । జపస్యైవ ప్రధానత్వాత్ తదఙ్గత్వాత్ స్థానాసన
యోరితి చన్ద్రికాయాం వ్యాకృతం ॥ అత ఏవ శంఖః ॥ పూర్వాం సం
ధ్యాం జపేత్తిష్ఠన్ ఆసీనః పశ్చిమాం తథేతి ॥ గృహ్యపరిశిష్టేపి ॥ దేవీమావా
హ్య తిష్ఠన్ అదర్శనన్నక్షత్రేషు ప్రాఙ్ముఖో మణ్డలదర్శనాన్మన్త్రార్థమనుసన్దధానః
ప్రణవవ్యాహృతిపూర్వకాం సావిత్రీం జపేదితి ॥ స్మృత్యర్థసారేపి ॥ ఆ
సూర్యదర్శనాత్తిష్ఠన్ ప్రాఙ్ముఖో గాయత్రీం జపేదితి ॥ ఆనక్షత్రదర్శనాత్
సాయమాసీనః ప్రత్యఙ్ముఖః ॥ చన్ద్రికాయామపి ॥ పూర్వాం సంధ్యాం సన
క్షత్రాముపక్రమ్య యథావిధి । గాయత్రీమభ్యసేత్తిష్ఠన్ యావదాదిత్యద
ర్శనమితి ॥ వ్యాసోపి ॥ తిష్ఠన్ప్రాతర్జపేద్దేవీమాసీనః పశ్చిమాం జపేత్ ఇ
తి । ఏవం చ గాయత్రీజపస్య ప్రధానత్వాత్తదఙ్గత్వాదఙ్గస్యోద
యానన్తరం గౌణకాలే జపం కుర్వన్నపి తిష్ఠన్నేవ కుర్యాత్ । తిష్ఠేదాసూ
ర్యదర్శనాదిత్యాదివచనం తు గాయత్రీజపస్య ముఖ్యకాలవిధిపరం । న
తూదయానన్తరమాసనవిధిపరం అగ్నికార్యం తతః కుర్యాదితి తదుదయానన్త
రం హోమవిధానాత్ ॥ ఉదయానన్తరమాసీన ఇతి వచనాభావాచ్చ ।
న చ తిష్ఠేదాసూర్యదర్శనాదితి వచనాదుదయానన్తరమర్థసిద్ధమాసన
మితి వాచ్యం ఆసీనః పశ్చిమాం సంధ్యామితి పశ్చిమాయామేవాసనవి
ధానాదన్యత్ర స్థితేరర్థసిద్ధేర్నవ ప్రాతః సూర్యదర్శనపర్యన్తం స్థా
నస్య సాయం నక్షత్రోదయపర్యన్తమాసనస్య విధానాత్తదన్తరాళకాలే
స్థానం వైకల్పికమితి వాచ్యం కాలవిశేషానభిధాయి వచనానిచ యేన
వ్యవస్థావిధేః ॥ తథా చ భరద్వాజసంవర్తవ్యాసాః । సహస్రపరమాం దే

వీంశతమధ్యాందశాపరాం ॥ గాయత్రీం వైజపేత్ప్రాతః ప్రాఙ్ముఖ ప్రయత
స్థితః ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యోఽపి। ప్రాతస్తిష్ఠన్ జపేదితి ॥ మనురపి ॥ పూ
ర్వాం సంధ్యాం జపం స్తిష్ఠే న్నైశమేనో వ్యపోహతి॥ ఉభేషువచనేషుఉద
యాత్పూర్వాపరాభావవివేకవిరహాత్ । ప్రాతః కాలస్థితిపరత్వాదసతివి
శేషోపస్థాపకే సామాన్యసంకోచాయుక్తత్వాత్ ॥ సూర్యోదయానంతరం
ఆసనస్య కల్పనేచ సాయంసంధ్యానక్షత్రోదయానంతరం గౌణకాలె జపేస్థితేర
వికల్పనా ప్రసంగాత్పూర్వస్యాం తిష్ఠన్ జపేత్ । సాయమాసీన ఇత్యాహుః॥
యమః ॥ సహస్రపరమాం దేవీం శతమధ్యాం దశాపరాం । గాయత్రీంతు
జపేన్నిత్యాం సర్వపాపప్రణాశినీం ॥ బోధాయనస్తు విశేషమాహ । దర్భే
ష్వాసీనో దర్భాన్ ధారయమాణో సోదకేన పాణినా ప్రత్యఙ్ముఖః సావి
త్రీం సహస్రకృత్వా వర్తయేత్॥ ప్రాణాయామాన్ దశకృత్వో వా ఉభయత్ర ప్ర
ణవాన్ సప్తవ్యాహృతిపూర్వకాన్ మనసా వా దశకృత్వ స్త్రిభిశ్చ ప్రాణా
యామైస్తాంత ఏవం ప్రాతః ప్రాఙ్ముఖ స్తిష్ఠేదితి ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యోఽపి ॥
సహస్రకృత్వస్సావిత్రీం జపేదవ్యగ్రమానసః। శతకృత్వోఽపి వా సమ్యక్ ప్రా
ణాయామపరోఽయది ॥ సప్తవ్యాహృతిపూర్వాం చేదాద్యంతప్రణవాన్వి
తామ్ । మనసా వా జపేచ్చైవం జపం కృత్వా పరస్మృతః ।వ్యాసః॥ సహ
స్రపరమాం నిత్యాం శతమధ్యాం దశాపరాం । సావిత్రీం వైజపేద్విద్వాన్ ప్రా
ఙ్ముఖః ప్రయతశ్శుచిః । అత్ర చంద్రికాయాం వ్యవస్థా కృతా ॥ దశాపరామి
త్యాపద్విషయం । బ్రహ్మచారిణోఽపి సంధ్యయోరగ్నికర్మ చేతి ॥ ప్రాగుద
యాదగ్నికార్యస్మరణాత్ । ఆహితాగ్నిగ్రహణమేకాగ్నేరప్యుపలక్షణం ॥
తథా సంవర్తః ॥ గృహస్థబ్రహ్మచారీచ శతమష్టోత్తరం జపేత్ । వానప్ర
స్థోయతిశ్చైవ జపేదష్టసహస్రకం ॥ స్మృత్యర్థసారేఽపి॥ బ్రహ్మచారీ
గృహస్థశ్చ శతమష్టోత్తరం జపేత్ । వానప్రస్థో యతిశ్చైవ సహస్రాద
ధికం జపేత్ ॥ దశాపత్సు జపేద్దేవీం అష్టావింశతిమష్టపేతి । ననుసావి
త్రీమర్కదర్శనాదితి ఉదయపర్యంతం జపవిధానాత్ । నచాంతరావ్యా

హరేత్తు విరమేద్వాకథంచన । నాంతరా విరమేత్కర్హి చిదితి వ్యాసశౌనకా భ్యాంజప మధ్యే విరమణస్య చప్రతిషిద్ధత్వాత్ । ఉదిత హోమినఆహితాగ్నే ర్విరమణలోపప్రసంగః । మైవం॥ శ్రుతివిరోధేన తమధ్యే విరమణేఽవిరోధాత్ అతఏవాపస్తంబః ॥ విప్రతిషేధశ్రుతిలక్షణం బలీయ ఇతి ॥ శంఖః ॥ స్వరవ ర్ణపదైర్వాక్యం శుద్ధమావర్తయన్ జపేత్ । నకంపయేచ్ఛిరోగ్రీవాం దంతాన్నైవ ప్రఘట్టయేత్ । తచ్చవాక్యంమనునోక్తం ॥ ఏతదక్షరమేతాంచ జపన్వ్యాహృతిపూర్వకాం ॥ సంధ్యయోర్వేద విద్విప్రో వేదపుణ్యేనయుజ్య తే । ఎతదక్షరంప్రణవం ఏతాం గాయత్రీం । వ్యాసోపి ॥ ప్రణవవ్యాహృ తియుతాంగాయత్రీంతుతతోజపేత్ | సమాహితమనాస్తూష్ణీంమనసావా విచింతయేత్ ॥ పితామహః ॥ ప్రణవోవ్యాహృతిస్తిస్రో గాయత్రీంచజపే త్క్రమాత్ । ప్రణవవ్యాహృతీయుతా స్వాహాంతా హోమకర్మణి ॥ శుద్ధా వాత్ర ప్రయోక్తవ్యా వ్యాహృతి ప్రణవైర్వినా । స్మృతిరత్నే ॥ శుద్ధ యైవతు హోతవ్యం గాయత్ర్యా హోమకర్మణి । త్రికేణైవజపఃకార్యో జ పయజ్ఞప్రసిద్ధయే ॥ ప్రణవంవ్యాహృతయో గాయత్రీచేతిత్రికమ్ ॥ బోధా నః ॥ ప్రణవోవ్యాహృతయస్తిస్రః సావిత్రీచేత్యేతే పంచబ్రహ్మయజ్ఞాఅ హరహః బ్రాహ్మణం కిల్బిషాత్ పావయంత ఇతి ॥ యత్తుయోగయాజ్ఞ వల్క్యఆహ ॥ ఓంకారంపూర్వముచ్చార్య భూర్భువస్స్వస్తథైవచ। గా యత్రీం ప్రణవం చాంతే జప ఏవముదాహృతః ఏషా సంపుటగాయత్రీ స ర్వపాపప్రణాశినీ ఇతి ॥ బోధాయనోపి ॥ ఉభయతఃప్రణవాంసవ్యాహృ తికాంజపేదితి॥ యదపివృద్ధమనుః॥షడోంకారాం జపేద్విప్రో గాయత్రీంమ నసాశుచిః। అనేకజన్మజైఃపాపైః ముచ్యతే నాత్రసంశయః ॥ తిస్రోవ్యా హృతయఃపూర్వం పృథగోంకారసంయుతాః । పునస్సంహృత్య చోంకా రం మంత్రస్యాద్యంతయోస్తథేతి ॥ తన్నైష్ఠికబ్రహ్మచారి వ్యతిరిక్త విషయమ్ । తథాచస్మృతిరత్నావళ్యామ్ ॥ సంప్రదాయికాషడోంకారా గాయత్రీత్రివిధామతా। తత్రైకప్రణవా గార్హస్థ్యే గృహస్థైర్జపకర్మణి ॥

గృహస్థవత్తుజప్తవ్యా సదైవబ్రహ్మచారిభిః । సంపుటాచ షడోంకారా భవేత్తామూర్ధ్వరేతసామ్ ఇతి ॥ స్మృతిసారసముచ్చయేపి । గృహస్థోబ్రహ్మచారీవ ప్రణవాద్యామిమాంజపేత్ । అంతేయఃప్రణవంకుర్యాన్నాసౌవృద్ధిమవాప్నుయాదితి । సోంకారాచతురావృత్త్యావిజ్ఞేయాసాశతాక్షరా । శతాక్షరాంసమావృత్య సర్వవేదఫలంలభేత్ । ఏతయాజ్ఞాతయా నిత్యం వాఙ్మయంవిదితంభవేత్ ॥ ఉపాసితంభవేత్తేన విశ్వంభువనసప్తకమితి । అస్యార్థశ్చంద్రికాయామభిహితః ॥ సోంకారమిత్యనేనవ్యాహృతీనాంసంఖ్యానుప్రవేశఉచ్యతే । ఏవంచ ఓంకారేణ సహపంచవింశత్యక్షరాసంపద్యతే ॥ మంత్రేతు వ్యాహృతిత్రయస్యాను ప్రవేశోస్త్యేవేతి । అతఏవవిశ్వామిత్రః ॥ ప్రణవోప్యత్రమంత్రాదౌ వ్యాహృతిత్రితయంతతః ॥ జపేత్ప్రశస్తాసావిత్రీ ప్రణవేనసమన్వితా । అతిప్రశస్తాతేనాపి వ్యాహృతిత్రితయేనచేతి ॥ సంవర్తోపి ॥ ప్రణవాద్యాంతుసంధ్యాయాం జపేద్వ్యాహృతిభిస్సహేతి ॥ వ్యాసః ॥ త్రిసంధ్యాసుజపేద్దేవీం విచ్ఛిద్యైవపదత్రయమ్ । అవిచ్ఛిన్నాంజపేద్యస్తు రౌరవంనరకంవ్రజేత్ ॥ విష్ణుః ॥ అచ్ఛిన్నపాదాగాయత్రీ బ్రహ్మహత్యాం ప్రయచ్ఛతి । ఛిన్నపాదాతుగాయత్రీ బ్రహ్మహత్యాంవ్యపోహతి ॥ తస్మాత్పాదత్రయంఛిత్వా జపయజ్ఞంసమాచరేత్ ॥ స్మృతిరత్నావళ్యాం ॥ అచ్ఛిన్నపాదంగాయత్ర్యా జపంకుర్వంతియేద్విజాః । అధోముఖాస్తేతిష్ఠంతి కల్పకోటిశతాన్యపీతి । జపస్యభేదోభిహితఃమాధవీయే ॥ వాచికాఖ్య ఉపాంశుశ్చ మానసశ్చత్రయస్స్మృతః ॥ త్రయాణాంజపయజ్ఞానాం శ్రేయాంస్స్యాదుత్తరోత్తరః । ఏతేషాం లక్షణంతత్రైవోక్తం ॥ యదుచ్చనీచస్వరితైః స్పష్టైఃస్పష్టపదాక్షరైః । మంత్రముచ్చారయేద్వాచా జపయజ్ఞఃసవాచికః ॥ శనైరుదీరయేన్మంత్రమీషదోష్ఠౌప్రచాలయేత్ । కించిచ్ఛబ్దంస్వయంవిద్యా దుపాంశుఃసజపస్స్మృతః ॥ విశ్వామిత్రః ॥ విజ్ఞాయచక్షురశ్రేణ్యా వర్ణాద్వర్ణంపదాత్పదమ్ । మంత్రార్థచింతనంధ్యాయః కథ్యతేమానసోజపః ॥ ఉత్తమంమా

నసంజప్యం ఉపాంశుమధ్యమః స్మృతః । అధమంవాచికంప్రాహుః సర్వమంత్రేషువైద్విజాః ॥ వాచికస్త్వేకమేకంస్యా దుపాంశుఃశతముచ్యతె । సహస్రంమానసంప్రోక్తంమన్వత్రిభృగునారదైః ॥ హారీతః ॥ మంత్రముచ్చారయేద్వాచా జపయజ్ఞఃసవాచికః ॥ సచోపాంశుజపఃశబ్దశ్చలజ్జిహ్వాదశచ్ఛదః । మానసస్త్వచలజ్జిహ్వాదశనచ్ఛదఈరితః ॥ ఉచ్చైస్త్వేకగుణఃప్రోక్తోధ్వానోదశగుణస్స్మృతః ॥ ఉపాంశుస్స్యాచ్ఛతగుణః సహస్రంమానసస్స్మృతః ॥ ముక్తిదోమానసోజ్ఞేయో ఉపాంశుఃసర్వసిద్ధిదః ॥ త్రివిధోజపయజ్ఞస్స్యా ద్వాచికఃక్షుద్రకర్మణి ॥ వైయాఘ్రపాదః ॥ త్రివిధోజపయజ్ఞస్స్యా న్మానసోపాంశుభాషికః । పరశ్రవణయోగ్యోయః సభాషికఉదీరితః ॥ ఉపాంశురోష్ఠసంస్పర్శ మాత్రంస్యాన్నాతిగోచరః । యోభవేదచలజ్జిహ్వాదశనావరణోజపః । సమానసస్సమాఖ్యాతో జపఃశ్రుతివిభూషణైః ॥ ఉచ్చైర్జపాద్విశిష్టస్స్యాదుపాంశుఃదశభిర్గుణైః । (జిహ్వాగుణాత్ శతగుణః) సహస్రోమానసస్స్మృతః ॥ మానసఃసిద్ధికర్మాణాం పుష్టికామైరుపాంశుకః । వాచికోమారణేచైవ ప్రశస్తోజపఈరితః ॥ యత్తువ్యాసేనోక్తమ్ ॥ మనసైవజపంకుర్యా త్సావిత్ర్యాస్తు విశేషతః ఇతి ॥ తన్మానసజపప్రశంసాభిప్రాయం ॥ నపునరుపాంశుత్వనిషేధార్థం ॥ తథాత్వేఉపాంశుజపముఖ్యస్య శంసాచ్ఛతగుణోభవేదిత్యాదివచనవిరోధస్స్యాత్ । శంసఉచ్చైజపః ॥ జపనియమమాహశౌనకః ॥ కృతోత్తానౌకరౌప్రాతః సాయంచాధోముఖౌతథా । మధ్యేస్తబ్ధకరాభ్యాంతు జపఏవముదాహృతః ॥ వ్యాసోపి ॥ ప్రాతరుత్తానపాణిభ్యాం స్తబ్ధాభ్యాందినమధ్యమె । అధోముఖాభ్యాంపాణిభ్యాంసాయంసంలక్షితోజపేత్ । ప్రాతర్నాసాసమౌకుర్యాత్ మధ్యాహ్నేతూరసాసమౌ సాయంకాలేనాభిసమౌ కరౌకుర్యాదతంద్రితః ॥ అపవిత్రకరోశుద్ధంప్రలపన్నజపేత్క్వచిత్ ॥ అప్రావృతకరోవాపి శిరసిప్రావృతోపివేతి ॥ శౌనకః ॥ మనస్సంతోషణంశౌచం మౌనంమంత్రార్థచింతనం । అవ్యగ్రత్వమనిర్వేదో జపసంపత్తిహేతవః । వ్యాసః ।

నప్రక్రామన్నహసన్నపార్శ్వమవలోకయన్ । నాపాశ్రితో నజల్పంశ్చ స్యాన్నప్రావృతశిరాస్తథా । నపదాపదమాక్రమ్య నచైవహి తథాకరౌ ॥ నచాసమాహితమనా నచసంశ్రావయన్ జపేత్ ॥ అపాశ్రితః సమస్తాధిశితః । జపకాలేనభాషేత వ్రతహోమాదికేష్వథ । ఏతేష్వేవావసక్తస్తు యద్యాగచ్ఛేద్ద్విజోత్తమః । అభివాద్య తతో విప్రం యోగక్షేమంచకీర్తయేత్ ॥ బోధాయనః ॥ విరమేద్బ్రాహ్మణే ప్రాప్తే కామం తేనచసంవదేత్ । శూద్రందృష్ట్వాతుసంప్రాప్తే నాధీయీతకథంచన ॥ శూద్రందృష్ట్వా విరమేదేవనసంవదేదిత్యర్థః । లోకవార్తాదికం శ్రుత్వాస్పృష్ట్వాదృష్ట్వాప్రభాషిణం । సంఖ్యాంవినాచయజ్జప్తం తత్సర్వం నిష్ఫలం భవేత్ ఇతి ॥ ప్రభాషిణంబహుభాషిణం ॥ క్రోధంమాద్యం క్షుతంనిద్రాం నిష్ఠీవనవిజృంభణం ॥ తథా ॥ దర్శనంచశ్వనీచానాం వర్జయేజ్జపకర్మణి । ఆచామేత్సంభవేచ్చైషాం స్మరేద్విష్ణుం సురార్చితం । జ్యోతీంషిచప్రపశ్యేద్వా కుర్యాద్వాప్రాణసంయమం । జ్వలనంగాంశ్చవిప్రాంశ్చ యతీన్వాపివిశుద్ధయే । రత్నావళ్యాం ॥ చండాలాశుచిపతితాన్ దృష్ట్వాచమ్య పునర్జపేత్ । తైరేవభాషణంకృత్వా స్నాత్వాచవ్యజపేత్పునః ॥ అసత్యభాషణం జిహ్మభాషణంవర్జయేత్సదా । సత్యైరపినభాషేత జపహోమార్చనాదిషు ॥ నారదః ॥ సశూద్రపతితాంశ్చైవ రాసభంచరజస్వలాం । దృష్ట్వాతోయముపస్పృశ్యాభాష్యస్నాత్వాపునర్జపేత్ ॥ మార్జారంకుక్కుటంక్రౌంచం శ్వానం గృధ్రంఖరంకపిం । దృష్ట్వాచమ్యచరేత్కర్మ స్పృష్ట్వాస్నానంవిధీయత ఇతి ॥ బోధాయనః ॥ సంధ్యయోరుభయోర్జప్యే భోజనేదంతధావనే । పితృకార్యేచదైవేచ తథామూత్రపురీషయోః । గురూణాంసన్నిధౌ దానే యోగేచైవవిశేషతః ॥ ఏతేషుమౌనమాతిష్ఠన్ స్వర్గమాప్నోతిమానవః । యోగయాజ్ఞవల్క్యః ॥ యదివాగ్యమలోపస్స్యాత్ జపాదిషుకదాచన । వ్యాహరేద్వైష్ణవంమంత్రం స్మరేద్వావిష్ణుమవ్యయం ॥ తద్విష్ణోరితిమం[illegible] గాయత్రీవైష్ణవీహ్యేషా [illegible] విష

రిత్యపి ॥ ప్రజాపతిః ॥ ప్రమాదాత్కుర్వతోకర్మ ప్రచ్యవేత్యధ్వరేషుయత్॥
స్మరణాదేవతద్విష్ణోః సంపూర్ణంస్యాదితిశ్రుతిః । అన్యేరేషుజపాదిష్వ
ప్యేషు ॥ బోధాయనః ॥ నాభేరధఃసంస్పర్శనం కర్మయుక్తోవర్జయేదితి ॥
యమోపి ॥ నాభేరధఃస్వకాయంతు స్పృష్ట్వాప్రక్షాళయేత్కరౌ । ద
క్షిణంవాస్పృశేత్కర్ణం స్మరేద్వావిష్ణుమవ్యయమితి ॥ సుమంతుః ॥
నాన్యథోక్తిర్నాన్యమనా నచాన్యశ్శ్రుతవత్కరః । యజపేత్ప్రలపన్వాపికృ
తంనిష్ఫలముచ్యతే ॥ వ్యాసః ॥ హోమఃప్రతిగ్రహోదానం భోజనాచమ
నేజపః । నబహిర్జానుకార్యాణి సాంగుష్ఠానిసమాచరేత్ ॥ ఉష్ణీషీకంచు
కీనగ్నోముక్తకేశోగళావృతః । చింతావ్యాకులచిత్తోవా భ్రాంతఃక్రుద్ధో
బుభుక్షితః ॥ అయానసశ్శయానోవా గచ్ఛన్నుత్తిష్ఠేపివా । రథ్యాయామశివ
స్థానేనజపేత్తిమిరాంతరే ॥ ఉపానద్గూఢపాదోవాయానశయ్యాసన స్తథా ॥
ప్రసార్యనజపేత్పాదం ఉత్కటాసనఏవచ । జపేన్నప్రౌఢపాదశ్చ నావస్త్ర
ధ్యోలసోశుచిః ॥ నసంఖ్యానోస్యాదథాశ్చ నశిఖాకచ్ఛబంధన ఇతి । భర
ద్వాజః ॥ నిష్ఠీవనజృంభణక్రోధ నిద్రాలస్యక్షుధోదయః । పతితశ్వాంత్యజా
లోకోదక్షైత్రేజపవైరిణః ॥ శాండిల్యః ॥ ప్రదక్షిణేప్రణామేచపూజా
యాంహవనేజపే । నచసంవృతవస్త్రస్స్యాత్ దర్శనే గురుదేవయోః॥
ఆచార్యంభగవద్భక్తం భగవన్మందిరంజలం । అశ్వత్థమగ్నింమద్యంచస్పృష్ట్వాకృ
త్యజపేనతు ॥ ఆర్ద్రవాసాస్తుయఃకుర్యాజ్జపంహోమంప్రతిగ్రహమ్ । స
ర్వంతద్రాక్షసంవింద్యాద్బహిర్జానుచయత్కృతమితి । ఆర్ద్రవాసాఇతి
స్థలవిషయః ॥ యదాహవ్యాసః ॥ యదిస్యాత్క్లిన్నవాసావై వారిమధ్య
గతోజపేత్ । అన్యథాతుశుచౌభూమ్యాం దర్భేషుసుసమాహితః ॥ న
క్లిన్నవాసాస్థలగోజపాదీనాచరేద్బుధః॥ వ్రతాదికేనార్ద్రవాసా ఆచా
మేన్నైకవాససా । నజీర్ణేనననీలేన పరిప్లుష్టేన వాజపేత్ ఇతి ॥ యది
స్యాత్క్లిన్నవాసాఇతిచాపద్విషయం ॥ గాయత్రీజపవ్యతిరిక్త విషయంవా.
మతిమాన్నకదాచిత్తు గాయత్రీముదకేజపేత్ । గాయత్ర్యగ్నిముఖీప్రోక్తా

తస్మాదుత్తీర్య తాంజపేదితి గోభిలస్మరణాత్ ॥ సుమంతుః ॥ ఖండవస్త్రావృతస్త్వైవ వస్త్రార్ధాలంబినస్తథా । ఉత్తరీయవ్యతీతస్య సర్వాస్తాః నిష్ఫలాః క్రియాః ॥ సంఖ్యాచైవోపవీతేన జపహోమాదినిష్ఫలమితి ॥ గచ్ఛతస్తిష్ఠతో వాపి శయానస్య చ సర్వతః । అశుచేర్వా వినా సంఖ్యాం తత్సర్వం నిష్ఫలం భవేత్ ఇతి ॥ తిష్ఠత ఇతి గాయత్రీవ్యతిరిక్తమంత్రవిషయమ్ । జపాంగభూతామక్షమాలామాహ ॥ శంఖరూప్యమయీమాలా కాంచనీ నింబజైః ఫలైః । పద్మాక్షకైశ్చరుద్రాక్షైర్విద్రుమైర్మణిమౌక్తికైః ॥ రజతేంద్రాక్షకైర్మాలా తథైవాంగుళిపర్వభిః । పుత్రజీవమయీమాలా శస్తా వై జపకర్మణీతి ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః ॥ స్ఫటికేంద్రాక్షరుద్రాక్షైః పుత్రజీవసముద్భవైః । అక్షమాలా ప్రకర్తవ్యా ప్రశస్తా హ్యుత్తరోత్తరేతి ॥ చంద్రికాయామ్ ॥ అక్షసూత్రం తు కర్తవ్యం ముక్తామణిమయం శుభమ్ । సౌవర్ణం రాజతం తామ్రం స్ఫటికం వాథ కారయేదితి ॥ స్మృత్యర్థసారేపి ॥ హస్తేనావర్తయేద్వాపి మక్షసూత్రైరథాపి వా । సౌవర్ణై రాజతైస్తామ్రైః స్ఫటికై రత్నజైస్తథా ॥ అరిష్టైః పుత్రజీవోత్థైరింద్రాక్షైశ్శంఖసంభవైః ॥ రుద్రాక్షైరపి పద్మాక్షైః కుశగ్రంథిభిరేవ వా ॥ మణిభిస్త్వక్షసూత్రం స్యాత్తదష్టశతసంఖ్యయా । చతుఃపంచాశతం వాపి సప్తవింశతిరేవ వేతి ॥ ప్రజాపతిరపి । అష్టోత్తరశతం కుర్యాత్ చతుఃపంచాశతం తథా । సప్తవింశతికా కార్యా తతో న్యూనా న కారయేత్ । స్మృత్యంతరేపి ॥ అష్టోత్తరశతైర్మాలా పంచాశచ్చతురుత్తమైః । సప్తవింశతిసంఖ్యా వేతి ॥ గోభిలః ॥ అంగుళ్యా జపసంఖ్యానామేకమేకముదాహృతమ్ । రేఖయాష్టగుణం పుణ్యం జీవైర్దశగుణాధికమ్ ॥ శతం స్యాచ్ఛంఖమణిభిః ప్రవాళైశ్చ సహస్రకమ్ । స్ఫటికైర్దశసాహస్రం మౌక్తికైర్లక్షముచ్యతే । పద్మాక్షైర్దశ లక్షస్తు సౌవర్ణైః కోటిరుచ్యతే । కుశగ్రంథ్యా చ రుద్రాక్షైరనంతం ఫలముచ్యతే ॥ తులసీకాష్ఠఘటితైర్మణిభిర్జపమాలికా । సర్వకర్మణి సర్వేషా [illegible] ॥ [illegible] తాంగుళిజపం కుర్యాత్ సాంగుష్ఠాంగుళిభిర్జప

పేత్ । అఙ్గుష్ఠేనవినాకర్మకృతంతదఫలంయతః॥ అంగుళాని నయుంజీ
త కించిదాకుంచితేతలే। అంగుళీనాంవియోగాత్తు ఛిద్రేషుస్రవతేజపః ఇతి॥
...కీర్తోపి ॥ శంఖైః శతగుణం జప్యంరౌప్యైశ్చైవ సహస్రకమ్ । జప్యంశత
...ంప్రోక్తంనింబారిష్టక మేవవా ॥ రుద్రాక్షైర్లక్షగుణితం విద్రుమైర్దశ
లక్షకమ్।మౌక్తికైస్స్ఫటికైశ్చైవకోటికోటిగుణోత్తరమ్ ॥ పరిసంఖ్యా
నవిజ్ఞేయా రుద్రాక్షాంగుళిపర్వభిః । పద్మాక్షైఃపుత్రజీవైశ్చపరిసంఖ్యాన
విద్యతే । మణిమేకైకమాదాయశ్వేతసూత్రేణయోజయేత్ ॥ ముఖం ము
ఖేనసంయోజ్య పృష్ఠంపృష్ఠేనయోజయేత్ । ప్రోక్తసంఖ్యాన్యమేకాక్షం మే
రుత్వేనాగ్రతోన్యసేత్।ఏకైకమణిమధ్యేతుగ్రంథిబంధంప్రకల్పయేత్। జప
మాలాంవిధాయైవ తతఃసంస్కారమాచరేత్ ॥ క్షాళయేత్పంచగవ్యైస్తాం
సద్యోజాతేనవైజలైః। చందనాగరుగంధాద్యైర్వామదేవేనఘర్షయేత్।
ధూపయేత్తామఘోరేణలింపేత్తత్పురుషేణతు ॥ మంత్రేణశతవారంతు పం
చమేనాభిమంత్రయేత్ । మేరుంచపంచమేనైవతథామంత్రేణమంత్రయేత్॥
జపమంత్రేణతాంమాలాం అభిమంత్ర్యప్రసుగోపయేత్ । మధ్యమాయాం
న్యస్తమాలాంజ్యేష్ఠయావర్తయేత్క్రమాత్ । అపివాంగుష్ఠమధ్యస్థాం చాల
యేన్మధ్యమాగ్రతః । నస్పృశేద్వామహస్తేన కరభ్రష్టాంనకారయేత్ ॥
తర్జన్యానస్పృశేత్సూత్రం కంపయేన్నవిధూనయేత్ । ప్రమాదాత్ప
తితేహస్తాత్ ఛతమష్టోత్తరంజపేత్ ॥ జీర్ణసూత్రేపునస్సూత్రం గ్రంథ
యిత్వాశతంజపేత్ । భుక్తిముక్తిప్రదఃసోయం మాలికాగణనక్రమ ఇ
తి ॥ గౌతమః ॥ అంగుష్ఠం మోక్షదంవింద్యాత్తర్జనీశత్రునాశినీ । మధ్య
మానామయాప్రోక్తాఽనామికాపుష్టిదాతథా ॥ కనిష్ఠారక్షణీప్రోక్తాజపక
ర్మణిశోభనా । అంగుష్ఠేనవినాజప్యం కృతంతదఫలంభవేత్ ॥ ఉల్లంఘితేత
థామేరౌపతితేచాక్షసూత్రకే । ప్రాణాయామత్రయంకృత్వా ఘృతప్రాశ
నమాచరేత్ ఇతి ॥ రుద్రాక్షంప్రకృత్యస్కాందపురాణే । లక్షకోటిసహ
స్రస్యలక్షకోటిశతస్యచ ॥ జపేచలభతేపుణ్యం నాత్రకార్యావిచారణా । ఉ

చ్ఛిష్టోవాశికర్మస్థః సంయుక్తసర్వపాతకైః ॥ లిప్యతేనసపాపేన రుద్రా క్షస్యతుధారణాత్ । కంఠెరుద్రాక్షమాలాంయల్ధృత్వాతుక్రియతేయది॥ సోఽపిరుద్రత్వమాప్నోతి కింపునస్తానుపాదయ ఇతి । యఃకుర్యాత్తులసీకా ష్ఠై రక్షమాలాంసురూపిణీం । కంఠమాలాంచయత్నేన కృతంతస్యాక్ష యంభవేదిత్యాదివచనం భాక్తమిత్యాహుః ॥ అతఏవ స్మృతిరత్నావ ళ్యాం స్మృతిరత్నేచ ధారణనిషేధఉక్తః । తులసీకాష్ఠసంభూతాం స్కాంధేమాలాంబిభర్తియః ॥ సశూద్రవద్బహిష్కార్యః సర్వస్మాద్ద్విజ కర్మణః । స్కంధేకంఠెశిఖాయాంవా యస్తుధారయతేమణీన్ ॥ దైవే కర్మణిపిత్ర్యేచ తంవిప్రందూరతస్త్యజేదితి ॥ విష్ణుః ॥ ఆద్యంతంగణయే న్మంత్రం జపేచ్చాంగుళిపర్వభిః । జపస్యావర్తిగణనేప్యుక్త్యా సంఖ్యానవి ద్యతె ॥ రత్నావళ్యామ్ ॥ పర్వభిస్చజపఃకార్యోనాంగుళీనాంనిపాతనైః । తన్నిపాతైస్తు యజ్జప్తంసర్వంవింద్యాత్తదాసురం। రేఖాగణనప్రకారమాహ శంఖః ॥ అథాంగుళీనాంరేఖాభిజపమన్వహమాచరేత్ । ప్రారభ్యా నామికాయాస్తుమధ్యమెపర్వణిక్రమాత్ ॥ తర్జనీమూలపర్యంతం జపేద్ద శసుపర్వసు ; మధ్యమాంగుళిమూలేతుయత్పర్వద్వితయంభవేత్ । తంవై మేరుంవిజానీయాజ్జపెత్తంనాభిలంఘయేత్ । అనామికామూలపర్వప్రార భ్యాపిక్రమేణతు । మధ్యమామూలపర్యంతం జపెద్దశసుపర్వసు ; మధ్యా మాయాంగుళేర్మధ్యరేఖారభ్యప్రదక్షిణం । మధ్యమాం మూలపర్యంతం అంగుష్ఠేనయథాకృతం । స్పృష్ట్వాద్వాదశసంఖ్యాస్యాదేకవారేణతన్నవ వామహస్తేనసంఖ్యాతంశతమష్టోత్తరంస్మృతమితి । అత్రపక్షత్రయేయ థోపదేశం వికల్ప ఇత్యాహుః ॥ రత్నావళ్యాం ॥ పర్వభిస్తు జపేద్దేవీ మన్యత్రానియమఃస్మృతః । గాయత్ర్యా వేదమూలత్వా ద్వేదఃపర్వసుగీయత ఇతి ॥ తదేతద్రుద్రాక్షకుశగ్రంథ్యోరప్యుపలక్షణం ॥ బ్రాహ్మేరానంత్యమాప్నోతి రౌద్రైశ్చ మణిభిర్బుధః । బ్రాహ్మైఃకుశమ యోరౌద్రోరుద్రాక్షకృపాపనాశనః ॥ సావిత్ర్యాస్తుజపస్తాభ్యాం ఏషోస్య

నంతమృచ్ఛతి । గాయత్ర్యా విశ్వామిత్రఋషిర్గాయత్రీ ఛన్దస్సవితా దేవతా ఇతి ॥ గౌతమః అనేన విధినా నిత్యం జపం కుర్యాత్ ప్రయతో ద్విజః । స ప్రసన్నో మహాదేవో భుక్తిం ముక్తిం చ విన్దతీతి ॥ పితామహః ॥ ఏవం జప్త్వా గాయత్రీం హస్త్యాది తేజసో వారకః । ఉత్తమేత్యనువాకేన ఉపస్థాయ యథాగతమ్ ॥ ఉత్తమే త్యనువాకస్య వామదేవ ఋషిస్స్మృతః । అనుష్టుప్ఛన్దో గాయత్రీ దేవతా స్మృతా ॥ వ్యాసః ॥ యథోపదిష్టై రాదిత్యముపతిష్ఠేత్ సమాహితః । మన్త్రైస్తు వివిధైస్సౌరైః ఋగ్యజుస్సామసంభవైః ఇతి ॥ ఉపస్థానం తు స్వశాఖాధీతైర్మన్త్రైః కార్యం ॥ ఉపస్థానం స్వకైర్మన్త్రైరాదిత్యస్య తు కారయేత్ ఇతి వసిష్ఠస్మరణాత్ ॥ చన్ద్రికాయాం ॥ యజుశ్శాఖినాం మిత్రస్య చర్షణీ ధృత ఇత్యుపస్థానం । సామగానాం ఉదుత్తమేత్రిష్టుభా - విశ్వేదేవా ఋషయః - మిత్రో దేవతా - సూర్యోపస్థానే వినియోగః ఇతి । పితామహః ॥ మిత్రస్యేతి ఋచస్య విశ్వామిత్ర ఋషిస్స్మృతః । హిరుట్ గాయత్రమాద్యస్తు త్రిష్టుభావశేషయోః ॥ దేవతా చైవ మిత్ర స్స్యాదిత్యువాచ బృహస్పతిః । ఏతాభిః ప్రాఞ్జలిస్సమ్యగుపతిష్ఠేత మండలమ్ । సహస్రాంశుం భగవంతం ముపతిష్ఠేత్తతస్సురిమితి ॥ ❋

—* సాయంసన్ధ్యోపస్థానే మంత్రవిశేషమాహ. ❋—

నారాయణః ॥ వారుణీభిరాదిత్యముపస్థాయ ప్రదక్షిణం కుర్వన్ దిశానమస్కుర్యాదితి - వారుణ్యశ్చ - ఇమం మే వరుణ తత్త్వాయామి - యచ్చిద్ధి తే విశో - యత్కిం చేదమ్ - కితవాసః ఇతి । ఇత్యాదిభిర్వరుణస్యోపస్థానం లింగసామర్థ్యాత్ తథాపి ప్రకరణ ప్రాబల్యాత్ తథా లింగం బాధిత్వా దిత్యోపస్థానే ఏవ మంత్రో వినియుజ్యతే ॥ పితామహః ॥ ఇమం మ ఇతి గాయత్రం తత్త్వాయామీతి త్రైష్టుభమ్ । యచ్చిద్ధి తే ఇతి చ గాయత్రం యత్కించేదం త్రిష్టుభం విదుః ॥ కితవాస ఇతి త్రిష్టుప్ దేవతా వరుణస్స్మృతః । ఋష్యాణాం తు శునశ్శేఫశ్చతుర్థ్యా వసిష్ఠ ఉచ్యతే ॥ పంచమ్యామత్రిరిత్యేవమృషయః పరికీర్తితాః ॥ బోధాయనః - వారుణీభ్యాం రాత్రిముపతిష్ఠతే - ఇమం మే వరుణ తత్త్వాయా

హితిద్వాభ్యాం - ఏవమేవ ప్రాతః - ప్రాక్స్థితః మైత్రీభ్యాముపతిష్ఠతే - మిత్రస్య చర్షణీధృతో మిత్రో జనాన్యాతయతీతి ద్వాభ్యాం - యదుపస్థాకృతం పాపం పద్భ్యాం వా యత్కృతం భవేత్ - బాహుభ్యాం మనసా వాపి వాచా వా యత్కృతం భవేత్ । సాయంసన్ధ్యాముపస్థాయ తేన తస్మాత్ప్రముచ్యతే ॥ రాత్ర్యా చాపి సంధీయతే తేన వరుణో గృహ్ణాత్యేతమేవ ప్రాతరుపస్థాయ రాత్రికృతాత్ పాపాత్ప్రముచ్యతేఽహ్నా చాపి సంధీయతే ॥ మిత్రశ్చైనం గోపాయేత్యాదిత్యశ్చైనం స్వర్గం లోకం నయతి సఏవమేవాహోరాత్రయోః సంధిషూపతిష్ఠమానో బ్రహ్మభూత మభిజపతీతి ॥ మధ్యందినోపస్థానమాహ సఏవ - దర్భేష్వాసీనో దర్భాన్ధారయమాణః - ప్రాఙ్ముఖః సావిత్రీం సహస్రకృత్వావర్తయేచ్ఛతకృత్వోఽపరిమిత కృత్వో వా దశాపరమథాదిత్యముపతిష్ఠతే ॥ ఆసత్యేనోద్వయంతమస స్పర్యుదుత్యం చిత్రం తచ్చక్షుర్దేవహితం యదుదగాదితి ॥ నారాయణోఽపి ॥ ఆసత్యేనోద్వయం తముదుత్యం చిత్రమిత్యపి । తచ్చక్షుర్దేవ ఇతి హంస శ్శుచిషదిత్యపి ॥ ఏతజ్జపేదూర్ధ్వబాహుః సూర్యం పశ్యన్సమాహితః ॥ శౌనకస్తు విశేషమాహ ॥ ఉత్తమేత్యనువాకేన చోద్వాస్యపరమాంశుభామ్ । సాయంప్రాతరుపస్థాయ జాతవేదస ఇత్యృచా ॥ ఇమం మే వరుణ తత్త్వేతి సాయంకాలే విశేషతః ॥ మిత్రస్య చర్షణీ ధృత ద్వాభ్యాం ప్రాతస్సమాహితః । పిశంగభృష్టిమిత్యృచాముఖం స్పృష్ట్వా ప్రదక్షిణమ్ ॥ భద్రంకర్ణేత్యృచాకయాకర్ణౌంస్పృష్ట్వా ప్రదక్షిణమ్ । కేశ్యగ్నిమిత్యృచా పశ్చాచ్ఛిఖాంస్పృష్ట్వా ప్రదక్షిణమ్ ॥ సంధ్యాకాలే చ సావిత్రీం సర్వాన్దేవాన్ప్రణమ్య చ । దిశశ్చాధిపతీన్నత్వా గురూనప్యభివాదయేత్ ॥ మధ్యాహ్నే మండలం పశ్యన్నుపతిష్ఠేత భాస్కరమ్ । కృతాంజలిః పఠేత్సూక్తం ఉదుత్యం జాతవేదసమ్ ॥ ఏవమాదీని సౌర్యాణి జపన్వీక్షేత భాస్కరమ్ ఇతి ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ జపాంతే ప్రాతః సౌరైర్మంత్రైః సూర్యముపతిష్ఠేత సాయం వారుణైర్యద్వోభయత్ర జాతవేదసే సునవామ సోమమిత్యాదిభిరుపతిష్ఠేత దిగ్భ్యో దేవతాభ్యో నమస్కృత్య

సంధ్యాయై సావిత్ర్యై గాయత్ర్యై సరస్వత్యై సర్వాభ్యో దేవతాభ్యోన మోనమ ఇత్యాదియథాస్వాచారంకుర్యాదితి ॥ భరద్వాజః ॥ ఉపస్థాయన మస్కుర్యాచ్చతుస్సంధ్యాది దేవతాః । సంధ్యాపురస్తాత్సావిత్రీ గాయత్రీచ సరస్వతీ ॥ ఏతాః సంధ్యాదయః ప్రోక్తాశ్చతస్రో దేవతాః క్రమాత్ । స్వస్వనామచతుర్థ్యంతంప్రణవాదిన మోంతకమ్ ॥ మంత్రమాసా మిహప్రోక్తంప్రణతిస్సాస్వమంత్రతః । కేచిత్తుమునయః ప్రాహుః ప్రతిమంత్రేప్రదక్షిణమ్ ॥ సర్వాభ్యో దేవతాభ్యశ్చేత్యత్రస్స్యాత్ప్రణవసంపుటమ్। ఊధ్వానమో నమ ఇతిప్రణమేత్సర్వదేవతాః । కామోకారుషీన్మన్యురకార్షీన్నమ ఇత్యపి ॥ ఊర్ధ్వప్రదక్షిణేనైవదేవీంవిప్రోభివాదయేత్ । కర్ణయుగ్మం స్వహస్తాభ్యాంస్పృష్ట్వాజానుద్వయాదికమ్॥ చరణాంగుష్ఠపర్యంతంసమ్మృజ్యతుశనైశ్శనైః । అభివాద్యతుగాయత్రీంనమస్కుర్యాద్దిశస్తథా॥ *

—* ఉపస్థాన మంత్రనామావళిః *—

అభివాద్యతుగాయత్రీం నమస్కుర్యాద్దిశస్తథా । ప్రాచీచదక్షిణాచైవ ప్రతీచీచోత్తరోర్ధ్వకా ॥ అధరాచాంతరిక్షాచ భూమిశ్చాష్టోదితాదిశాః । ఏతాఃప్రదక్షిణేనైవ ప్రణమేత్స్వస్వమంత్రతః ॥ యమవిష్ణువిరూపాక్ష సవితౄణాముపస్థితిమ్ । కుర్యాత్తల్లింగకైర్మంత్రైః దిశోయాప్యాదిదిఙ్ముఖః ॥ ఏవంసంధ్యాముపాస్యాథ పితరావగ్రజాన్గురూన్ । త్రివర్షపూర్వాంశ్చ్చిష్టాంశ్చ పార్శ్వస్థానభివాదయేదితి ॥ చంద్రికాయామ్ ॥ అస్మృపాదౌతథాభూమిం సంధ్యాకాలేభివాదయేత్ । అనువిద్యాధనారోగ్యంప్రాప్నోతిపురుషఃసదేతి ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ సావిత్ర్యాదికీర్తనః సర్వా అతిత్యాభిముఖశ్చరేత్ । జపస్థానాన్ననిర్గచ్ఛేద్దేవతాసన్నిధౌక్వచిత్ ॥ ప్రదక్షిణంనమస్కారంనకుర్యాద్దేవతాలయె ॥ హారీతః ॥ ఆదర్వాప్రాజపేకుర్యాత్తర్పణావమనంజపమ్॥ ఉపస్థానంతుఃగచ్ఛేద్వర్జయేన్నప్రదక్షిణమితి ॥ మంత్రార్థస్తు ॥ ఉత్తమేశిఖరే దేవీ దేవన శిలావిగ్రహ్యేన్యత్యయతి । దేవనశిఖే దే

హే దేవభూమన్ త్వమాగత్యాస్మభ్య మనుజ్ఞానం కృత్వా ఉత్తమ ఉత్కృష్ట తమే శిఖరే సర్వ స్మాదుచ్ఛ్రితే పర్వతమూర్ధని సుమేరోః మూర్ధ్ని బ్రహ్మలోకే స్వస్థానే యథాసుఖంగచ్ఛ మిత్రస్యేత్యాది మంత్రస్య సూర్యస్య చర్షణయో మనుష్యాః తాన్ ధారయతి వృష్టి ప్రదానద్వారేణే తి చర్షణీ । ధృత శ్రవ ఇతి దీప్తినా తదిహోపచారాత్ శ్రవస్త్వం తెన వర్తతే దేవస్య ప్రకాశమానస్య సానసిం, మండలవిశేషేణ రమేత్యుదుష్ట సంభక్తావిత్యా సుదర్శనీయాం తస్య ఛాందస ష్టేల్ద్రూపం యోగిభిః సంభజనీయ మిత్యర్థః సత్యం పరమార్థభూతం చిత్రశ్రవస్తమం చిత్రాణి శ్రవాంసి తేజాంసి యేషామగ్న్యాదీనాం త ఇమే చిత్రశ్రవసః తేషాం మధ్యే ఉత్కృష్టం ఏవంభూతం వయం వింద్యామహ ఇతి వాక్యశేషః మిత్రో జనాన్ సర్వమిదం కరతలామలకవత్ ప్రజానన్ పశ్యన్ మిత్రః సూర్యః జనాన్ యాతయతి వ్యాపారవతః కరోతి, మిత్రోవృష్టి ప్రదానేన ధారయతి పృథివీం పృథివీస్థం ప్రాణిజాతం ఉతద్యాం దివమపి ఉపలక్షణం చైతత్, సకలభువనానాం కించిన్మిత్రః కృష్టీః కృష్టయో మనుష్యాః, తాన్ పుణ్యపాపయోః ప్రవర్తమానాన్ అనిమిషా, సుషాం సులిగిత్యాకారః, అనిమేషేణ దివ్యేన చక్షుషా అభిచష్టే. అభిముఖ్యేన పశ్యతీయుః, తస్మై సత్యాయ నిత్యమహాయ మిత్రాయ హవ్యం చరుపురోడాశాది ఘృతవత్ ఘృతసిక్తం, విధేమ దద్మ ఇత్యర్థః, ప్రసమిత్రమర్తో అస్తు, హే మిత్ర, సమర్తః, మర్త్యః ప్రాస్తు భవతు, కీదృశః ప్రయస్వాన్ ప్రయ ఇత్యన్న నామ తద్వాన్ భూయిష్ఠమేత్యర్థః, బహ్వన్నో భవతు, కోసౌ యో యజమానః హే ఆదిత్య అదితేః పుత్ర శిక్షతి వ్రతాదివ్రతమితి కర్మనామసు పఠితేన యాగాద్య కర్మణా ప్రవృత్తత్వాత్, ఘృతవద్ధవిరితి సంబధ్యతే కర్మణా యో హవిర్దదాతి సః ప్రయస్వాన్ ప్రభవత్వితి యావత్ న కేవల మన్నవానేవ భవత్విత్తి, కింతు తహిర్న న హన్యతే మృత్యునా న జీయతే వ్యాధినా శతవత్సర లక్షణాద్దా

యుయోనజీయుతెతోర్వ్యేతః ఉత ఇతివ్యంతోరక్షణార్థః స్యేత్రమాపంత్వ
యారక్షితఇత్యర్థః నైనఏనంత్వదారాధనపరంఅగ్ంహః పాపంనాప్నో
తి నసంబధ్నాతి అంతితః సమీపే ఇహజన్మని దూరాత్పూర్వ జన్మనికృత
మిత్యర్థః శునశ్శేఫోవరుణం ప్రార్థయతే, ఇమంమె వరుణేతి, హేవ
రుణ ఇమం అస్మదీయ్యం హవంస్తోత్రం శ్రుధిశ్రుణు, శ్రుత్వాచ, అద్యై
వమాం మృడయసుఖయయస్మాదహంత్వాం అవస్యుః రక్షణమాత్మన ఇ
చ్ఛన్నవస్యుః, ఆచకె ఆభిముఖ్యేన ప్రార్థయామి కైగైశబ్దె తత్వాయా
మీతి, హెవరుణ బ్రహ్మణా మంత్రేణ వందమానః స్తువన్ తత్తదర్థం
చతుర్థ్యార్థల్యాట్ తదర్థమేవత్వాంయామి భజె యజమానోపి సర్వస్తదే
హాశాస్తె హవిర్భిశ్చరు పురోడాశాదిభిః హె ఉరుశం సబహుభి ర్యజ
మానైఃస్తూయమాన ఇహఅస్మిన్కాలె అస్మదీయాం విజ్ఞాపనాం అహేడ
మానః, అకృధ్యన్ బోధిబుధ్యస్వచ్ఛాందస రూపం కింపునస్తత్వార్థనీ
యమిత్యాహ మానఇతినః అస్మాకం ఆయుః జీవితం మాప్రమోషీః ॥
మాప్రహాషీః యచ్చిద్ధితె చిత్సహి ఇతిద్వావపి నిపాతావనర్థకౌ తెత
వవ్రతమిత్యనేన సంబధ్యతె హెదేవవరుణ విశోమనుష్యావివేకశూన్యా వి
హితం కర్మాణిఉం పంతిత్రథావయమపిలేవ్రతం పరిచర్యాకర్మ ప్రమినీ
మసీహవంతః, ద్యవిద్యవిదినేదినె యత్కించేదం యత్కించిదిదమిత్యశం
హేవరుణ దైవ్యే దేవసమూహె జనెఅభి ద్రోహమపచారం పాపరూపం
మనుష్యావయంచమసి కుర్వన్తః అచిత్తీప్రథమా బహువచనస్య ఈకా
రః ఆచిత్తాఅజ్ఞానినోవయం తవధర్మా ధర్మం పరిచర్యారూపం యు
యోపిమనాశితవంతః మేతిప్రతిషేధార్థః నఃఅస్మాన్ తస్మాదేనసః పా
పాస్యరీరిపః, మాహింసీరిత్యర్థః కితవాసః యదస్మద్విషయే కితవాసః
కితవాః రిపుః పాప మారోపయంతి నదివి దేవనస్థాన ఇవయద్వాఘేతి
పాపపూరణె ఏవకారార్థే వర్తనే సత్యమేవ ఉతయన్నవిద్మయదపి
వయం నజానీమః యథాకితవాదేవనస్థానె పరస్పరం సత్యమసత్యంచవదం

తి తద్వత్సర్వాతాః సర్వాణి తానివివ్య అపనయసిద్ధిరేవ శిథిలాసీవ, అథ, అనంతరం, తేతవప్రియా స్యామేత్యర్థః, ఆసత్యేనేత్యాది సత్యేన సత్త్వ స్తంభ కుంభాదిషు భ్రాజమానేన రజసా జ్యోతిషా ఆవర్తమానః అమృతంమర్త్యంచ అమరణ ధర్మణో దేవాన్ మరణధర్మణో మనుష్యాంశ్చ నివేశయన్వ్యాపారయన్ ఆదిత్యోహిస్వేన తేజసాసర్వం వ్యాపారయతి, హిరణ్యయేనస్వర్ణమయేన రథేనసవితాకర్మ ప్రసవితా అభ్యనుజ్ఞాత దేవోయాతిభువనానిపశ్యన్ భువనాని సాక్షిరూపేణ వివిక్తంపశ్యంత్సన్నిత్యర్థః, ఉద్వయంతమసస్పరి,ఉద్, ఉత్తంతమసస్పరిపరివర్జితేతపోవినాశ్యాదికమిత్యయావత్, జ్యోతిః తేజోమయం ఉత్తరం ఉత్కృష్టందేవం దేవతా దేవానామపిత్రాతారం సూర్యం పశ్యంతోవయం, ఉత్తమజ్యోతిః అగన్మ గమిష్యామ ఇత్యర్థః, ఉదుత్యం, ఉఇతినిపాతోవధారణార్థః, ఉదుత్యంతంజాతాకర్మభూతాని వేత్తీతిజాతవేదాః తందేవంకేతవః, సహస్ర సంఖ్యాదీధితయః ఉద్వహంతిఉద్గమయంతి, కిమర్థం దృశోదర్శనాయ విశ్వాయ విశ్వస్య సూర్యం శరశీలం చిత్రం దేవానామ్ ॥ దేవానామగ్న్యాదీనాం మధ్యేచిత్రం అద్భుతం పూజ్యం అనీకశబ్దః సేనావచనః దేవద్విషామ పనోదకమిత్యర్థః, మిత్రస్య వరుణస్యాగ్నేశ్చక్షుః చక్షుర్దేవానాంకిముతమనుష్యాణామితిశ్రుతేః । ఆప్రాః ప్రథమపురుషస్థానేమధ్యమపురుషః ద్యావాపృథివీఅంతరిక్షం । సర్వాన్ లోకాన్ స్వేనమహిమ్నాపూరయతి, పరీత్యలోకాన్ పరీత్యభూతాని పరీత్యసర్వాః ప్రదిశో దిశశ్చేతిశ్రుతేః సూర్య ఆత్మా జగతః జంగమస్య మనుష్యాదేః తస్థుషః స్థావరస్యవృక్షాదేః సర్వస్యాయమేవాత్మరూపేణావస్థితః ॥ తచ్చక్షుః । తత్ ఆదిత్యస్య జ్యోతిః చక్షుః సర్వస్య సాక్షిభూతా దేవహితం అగ్నిహోత్రాదిహవిః ప్రదానార్థమహోరాత్రాది విభజనక్షమయా దేవానాం హితకరం । పురస్తాత్ పూర్వస్యాం దిశి శుక్రం శుక్లదీప్తిః అస్యాస్తీతి మత్వర్థీయోచ్ ప్రత్యయః । ఉచ్చరత్, ఉద్గచ్ఛత్, జ్యోతిరాదిత్యాఖ్యః

పశ్యేమః। ఇయంతం కాలం శరదః శతం సంవత్సరశతం జీవేమేతి, సర్వేః సం
పద్భిః సహ జీవనమాశాస్యతే న ప్రాణధారణమాత్రం । నందామ, సమృ
ద్ధాస్స్యామ మోదామ హృష్టాస్స్యామ భవామ, ఐశ్వర్యపాత్రాస్స్యామ, శ్రు
ణువామ, ప్రబ్రువామ, ప్రవక్తారస్స్యామ, సహితాస్స్యామ, శత్రుభిరజితా
స్స్యామ, జ్యోక్చ సూర్యం దృశే, పశ్యేమ, య ఉదగాన్మహతోఽర్ణవాత్ స
ముద్రాత్ విభ్రాజమానః విరాజమానః సరిరస్య సలిలస్య మధ్యాత్ స
మా వృషభః శ్రేష్ఠః లోహితాక్షః సూర్యో విపశ్చిత్ విశుద్ధదృష్టిర్మనసా మాం పు
నాతు శోధయేత్ ॥ స్వపరిగ్రహయోగ్యాం స్వయమేవ కరోత్విత్యర్థః ॥ అన్యా
న్యపి పాపక్షయార్థాని జప్యాన్యాహ ॥ యమః ॥ జపేద్వాప్యస్యవామీయం
పావమానీః యథారుచం వాలఖిల్యాంశ్చ శితోప్రివం వృషాకపిం హో
తౄన్ రుద్రాన్ పితౄన్ జప్త్వా ముచ్యతే సర్వపాతకైః ॥ అస్యవామీయం అ
స్యవామస్య పలితస్యేతి ద్విపంచాశదృచః పావమానీః పవమానస్సువర్జన
ఇత్యాద్యా హోతౄన్ చిత్తిస్స్రుగిత్యాదీన్ పితౄన్ పరే యుఞాంసి ది
త్యాదీన్ వసిష్ఠః ॥ సర్వవేదపవిత్రాణి వక్ష్యామ్యహమతః పరమ్ । ఏషాం జ
పైస్తు పాపౌఘాత్ ముచ్యతే నాత్ర సంశయః ॥ అఘమర్షణం దేవకృతం శు
ద్ధవత్యస్తరత్సమాః। కూశ్మాండాః పావమాన్యశ్చ దుర్గా సావిత్ర్యేవ
చ ॥ అభీషంగాః పదస్తోమాః సామాని వ్యాహృతీస్తథా। వారుణాని చ సామా
ని గాయత్రం రైవతం తథా। అబ్లింగా బార్హస్పత్యం చ వాక్సూక్తం మధ్వృచ
స్తథా । శతరుద్రీయమథర్వశిరస్త్రిసుపర్ణం మహావ్రతం - గోసూక్తమ
శ్వసూక్తం చ ఇంద్రశుద్ధి చ నామనీ। త్రీణ్యాజ్యదోహాని రథంతరాశ్చాగ్నే
వ్రతం వామదేవ్యం బృహచ్చ ॥ ఏతాని జప్యాని పునంతి జంతూన్ జాతిస్మ
రత్వం లభతే యదీచ్ఛేత్ । ఇతి అఘమర్షణం ఋతం చేత్యాద్యాస్తిస్రః దేవ
కృతో దేవకృతస్యైనసోఽవయజనమసీత్యాదయః శుద్ధవత్యః ఏకొత్విగ్రం స్త
వామేత్యాదయస్తిస్రః తరత్సమాః తరత్సమందీ ధావతీత్యాద్యాశ్చతస్రః
కూశ్మాండ్యో యద్దేవా దేవహేళనమిత్యనువాకత్రయం పావమాన్యః స్వా

దిష్టయామదిష్టయూపపమానః సువర్ణన ఇత్యేవమాద్యాః దుర్గాణాం జాతవేదసే సునవామసోమమిత్యేతాబుక్ - సావిత్రీం తత్సవితురితి ॥ అభిషంగాదయో హైవకాంతాః సమవిశేషాః అబ్లింగా ఆపోహిష్ఠేత్యాద్యాః బాహః స్పత్యం యస్తస్తంభసహాసేత్యేకాదశర్చం - వాక్సూక్తమహం రుద్రేభిర్వసుభిరిత్యృచమ్। మధ్వృచో మధువాతా ఋతాయత ఇత్యాద్యాస్తిస్రః - శతరుద్రీయం నమస్తే రుద్రమన్యవ ఇత్యేకాదశానువాకాః । త్రిసుపర్ణం బ్రహ్మమేతుమామిత్యాద్యనువాకత్రయం రాజనం నామ సామ గోసూక్తం ఆగావో అగ్మన్నిత్యష్టర్చం అశ్వసూక్తం మానోమిత్ర వరుణ ఇతి ద్వావింశర్చం ఇంద్రశుష్మ్యాదయో బృహద్రథంతరాః సామవిశేషాః చతుర్వింశతిమతే - అగ్నేర్మతేనువాకంతు జపేదేనమనుత్తమమ్ । హేమేమన్యురిత్యేతమనువాకం జపేద్ద్విజః ॥ జప్త్వా పాపైః ప్రముచ్యేత బోధాయన వచో యథా । త్రిమధుస్త్రిసుపర్ణం చ నాచికేతత్రయం తథా ॥ నారాయణం జపేన్నిత్యం ముచ్యతే బ్రహ్మహత్యయా । యత్కించిత్పాతకం కుర్యాత్ యత్కించేహ ప్రచంజపేత్ ॥ హంసశ్శుచిషదిత్యేతాం జపేద్వాపి త్ర్యంబకమ్ । బ్రాహ్మణానిచ కల్పాంశ్చ షడంగాని తథైవచ ॥ ఆఖ్యాతాని తథాన్యాని జప్త్వా పాపైః ప్రముచ్యతే ఇతి ॥ ఇతిహాసపురాణాని దేవతాస్తవనాని చ । దేవవ్రతాజ్యదోహాన్యాగ్నేర్వ్రతం చ రథంతరమ్ ॥ ధర్మసామాని రౌద్రాణి జప్త్వా పాపైః ప్రముచ్యతే । యజ్ఞాయజ్ఞీయమిత్యాజ్యేష్ఠసామ వరాజకమ్ ॥ గారుడానిచ సామాని జప్త్వా ముచ్యేత కిల్బిషాత్ ఇతి ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ జపయజ్ఞోపకర్తవ్యః సర్వవేదప్రణీతకైః । పవిత్రైర్వివిధైశ్చాన్యైర్గృహ్యోపనిషదస్తథా ॥ అధ్యాత్మవిద్యవివిధా జప్యా సజ్జనసిద్ధయే। అన్యైశ్చ వివిధైర్మంత్రైర్దేవతాస్తవనాదిభిః ॥ శుక్రియారణ్యకజపో గాయత్ర్యాశ్చ విశేషతః । సర్వపాపహరా హ్యేతే రుద్రైకాదశినీ తథా ॥ ఇతి బోధాయనః ॥ ఉపనిషదో వేదాదయో వేదాంతాః సర్వఛందస్సుసంహితా మధూన్యఘమర్షణమథర్వశిరో రుద్రాః పురుషసూక్తం రాజనరౌహిణీయ

సామాని బృహద్రథంతరపురుషసూక్తం వహావైరాజజ్యేష్ఠసామ్నా మన్య
తమత్వాత్ - బహిష్పవమానాసికూశ్మాండాః। పావమాన్యః అచిత్తీమేతిపా
వమానీత్యాది। స ఏవ అఘమర్షణం దేవకృతం శుద్ధవత్యస్తరత్సమాః। కూశ్మాం
డః పావమాన్యశ్చ విరజా మృత్యులాంగలమ్॥ దుర్గా వ్యాహృతయో రుద్రా
మహాపాతకనాశనా ఇతి। గౌతమః॥ పఙ్క్తిపావనాః షడంగవిదితి ॥ జ్యేష్ఠసా
మికస్త్రిణాచికేతస్త్రిమధుస్త్రిసుపర్ణః పంచాగ్నిః స్నాతకో మంత్రబ్రా
హ్మణవిద్ధర్మజ్ఞో బ్రహ్మదేయానుసంతాన ఇతి॥ బ్రాహ్మవివాహోఢపుత్రః॥
ఆపస్తంబః॥ అథ పఙ్క్తిపావనాః పఙ్క్తిః పావ్యతే యైర్ద్విజోత్తమైః। తాన్ని
బోధత వై సర్వాన్ సద్విజాన్ పఙ్క్తిపావనాన్॥ త్రిణాచికేతః పంచాగ్నిః త్రిసు
పర్ణః షడంగవిత్ బ్రహ్మదేయాత్మసంతానశ్ఛందోగో జ్యేష్ఠసామగః।
వేదార్థవిత్ప్రవక్తా చ బ్రహ్మచారీ సహస్రతః ॥ శతాయుశ్చైవ యజ్వా చ వి
జ్ఞేయాః పఙ్క్తిపావనా ఇతి ॥ ఆశ్వలాయనః ॥ కుంతాపం వాలఖిల్యాం
శ్చ జప్త్వా పాపైః ప్రముచ్యతే। ఉపపాతకసంఘాతాలీయంతే నాత్ర సంశయః।
తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన పావమానీ జపేద్బుధ ఇతి ॥ శౌనకః ॥ అపనశ్శోశు
చదితి జపన్ముచ్యేత వాంహసః । తముష్టహీతి మంత్రంచ ఏకాదశదినే ది
నే ॥ శ్రీరుద్రస్యతు యత్పుణ్యం తత్పుణ్యం విందతే జపాత్ । స్వస్త్యాత్ర
యం జపేన్నిత్యం ప్రాతః ప్రాతర్దినే దినే ॥ ఏతత్స్వస్త్యయనం పుణ్యం స
ర్వకర్మవినాశనమ్ । సోమారుద్రా జపేత్సూక్తం కృత్స్నమేనో వ్యపో
హతి ॥ తచ్ఛంయోరావృణీమహ ఇతి తత్స్వస్త్యయనం భవేదితి ॥ బో
ధాయనః ॥ పవిత్రైర్మార్జనం కుర్వన్ రుద్రైకాదశినీ జపన్ । ము
చ్యతే సర్వపాపేభ్యో మహతః పాతకాదృతే ॥ అత్ర్యంగిరసౌ ॥ ఏకాద
శగుణాన్వాపి రుద్రానాదిత్యధర్మవిత్ । మహాపాపైరపిస్పృష్టో ముచ్య
తే నాత్ర సంశయః ॥ పృథివీం ససాగరాం యో హి కృత్స్నాం శైలవనాని
తామ్ । దద్యాత్కాంచనసంపూర్ణాం హేమమౌషధిసంయుతామ్ ॥ త
స్యాధికఫలం నూనం రుద్రజాపీ సకృద్ద్విజః ॥ లభత ఇతి శేషః ॥ తపస్స్య

తీర్థాన్యర్థానాం సహస్రాణి సంయమీ ॥ నసతత్ఫలమాప్నోతి యత్సకృద్రు
ద్రజాపకః । గవాంకోటిప్రదానోయః కరోతిఃధినద్దురా ॥ నసతత్ఫల
మాప్నోతియః సకృద్రుద్రజాపకః । యజ్ఞస్తపాంసి జ్ఞానాని తీర్థాని వి
విధానిచ । ఏతానిరుద్రజాపస్య కలాంనార్హంతిషోడశీమ్ ఇతి ॥ యా
జ్ఞవల్క్యః ॥ సురాపస్స్వర్ణహారీచ రుద్రజాపీజలేస్థితః । సహస్రశీర్ష
జాపీచ ముచ్యతేసర్వకిల్బిషైః ॥ వేదమేకగుణంజప్త్వా యథాహ్నైవవి
శుధ్యతి ॥ శాతాతపః ॥ సురాంపీత్వా బ్రహ్మహత్యాం చకృత్వాస్తేయం
కృత్వాగురుదారాంశ్చగత్వా । భస్మచ్ఛన్నో భస్మశయ్యాశయానో రు
ద్రాధ్యాయీముచ్యతే సర్వపాపైః ॥ శుభభావంసముత్సృజ్య యశ్చ
రుద్రంజపేత్సదా । సతేనైవచదేహేన రుద్రఃసంజాయతేధ్రువమ్ ॥ చమ
కంనమకంచైవ పురుషసూక్తంతథైవచ । నిత్యంతుయఃప్రయుంజానో
బ్రహ్మలోకేమహీయతే ॥ చమకంనమకంచైవ జపంతం పురుషంసదా ।
ప్రవిశేత్సమహాదేవో గృహంగృహపతిర్యథా ఇతి ॥ కైవల్యసూత్రే ॥
యశ్శతరుద్రీయమధీతే సోగ్నిపూతోభవతి । సురాపానాత్పూతోభవతి బ్ర
హ్మహత్యాత్పూతోభవతికృత్యాకృత్యాత్పూతోభవతి, తస్మాదవిముక్తాశ్రి
తోభవతి । అత్యాశ్రమీ సర్వదా సకృద్వాజపేదనేనజ్ఞానమాప్నోతి సం
సారార్ణవనాశనమితి ॥ జాబాలశ్రుతౌచ ॥ అథహైనంబ్రహ్మచారిణఊ
చుః । కింజప్యేనామృతత్వం బ్రూహీతి సహోవాచ యాజ్ఞవల్క్యః ॥
శతరుద్రీయేణేత్యేతాని హవామృత నామధేయాన్యేతైర్హవామృతో
భవతీతి॥ శౌనకః। శ్రుతిషుప్రబలంమంత్రాస్త్వవ్యధ్యాత్మవాదినః॥ త
త్రాపిపౌరుషంసూక్తం నతస్మాద్విద్యతేపరమ్ । ప్రాయశ్చిత్తేజపేచ్చైవ వి
ష్ణోరారాధనేపిచ॥ మోక్షవశ్యేగ్న్యుపస్థానే సుపుత్రప్రాపణేతథా సర్వక
ర్మ ఫలావాప్త్యా వారోగ్యే మృత్యునాశనే । ఏతేష్వర్థేష్విదంసూక్తం
మునయోవినియుంజతే ॥ వాధూలః ॥ యత్రయత్రకర్మమధ్యే మంత్ర
భ్రష్టో యజ్ఞభ్రష్టోవా తత్రపురుషం ధ్యాయన్ పురుషసూక్తముచ్చరేత్ ॥

పూర్ణత్వాత్పురుష ఇతి విజ్ఞాయతే । రహస్యపాఠ్యశ్చిత్రే వ్యాసః ॥ యో నూచానంద్విజంమర్త్యో హతవానర్థలోభతః । సజపేత్పౌరుషంసూక్తం జలస్థశ్చింతయన్హరిమ్ ॥ తత్రైవ బ్రహ్మహత్యాయాం ముచ్యతేనాత్రసంశయః ॥ మనురపి ॥ సకృజ్జప్త్వాస్యవామీయం శివసంకల్పమేవచ । హావిష్మంతియమభ్యస్య నతమంహఇతీతిచ । జప్త్వాతుపౌరుషంసూక్తం ముచ్యతేగురుతల్పగః ॥ బ్రహ్మయజ్ఞేజపన్సూక్తం పౌరుషం చింతయన్హరిం ॥ ససర్వాంస్తు సజపేద్వేదాన్ సాంగోపాంగం ద్విజోత్తమ ఇతి బోధాయనోపి ॥ మాతృదుహితృస్నుషా శ్వశ్రూసవర్ణా విధవాగమసంకృత్యాయః పురుషసూక్తం త్రిరుచ్చారయేత్సతదానీమేవపూతో భవతి ॥ విష్ణురపి ॥ స్నాతఃపవిత్రకాయాణి యథాశక్తిజపేద్ద్విజః । సావిత్రీం పురుషసూక్తంచ నైతాభ్యాం సదృశమస్తీతి ॥ విరజాద్విగుణంజప్త్వాశదహ్నైవవిశుధ్యతి । పౌరుషంసూక్తమావృత్య ముచ్యతేసర్వపాతకాత్ ॥ సంవర్తః ॥ షణ్మాసంపంచమాసంవా నియతోనియతాశనః । జప్త్వాతు పౌరుషంసూక్తం ముచ్యతేసర్వపాతకైః ॥ చతుర్వింశతిమతే ॥ పావమానీస్తథారౌద్రం పురుషంసూక్తమేవచ । జప్త్వాపాపైఃప్రముచ్యేత మధుచ్ఛందసమేవచ ॥ యోగవాసిష్ఠే ॥ సంసారాన్మోక్షమిచ్ఛద్భిః సనంత్యక్త్వైషణత్రయమ్ । సర్వదాపౌరుషంసూక్తం మనసైవజపేచ్ఛుచిః ఇతి ॥ శౌనకః ॥ పురుషస్యహరేస్సూక్తం సర్వపాపప్రణాశనమ్ । యస్తు పౌరుషసూక్తస్య జానాత్యర్థంయథాతథా ॥ సజన్మనిహముక్తస్స్యాత్ పురుషేషుచదర్శనాత్ ॥ విష్ణుః ॥ పురుషసూక్తార్థః పురుషోధ్యవసీయతే ॥

—※ అథ కామ్యజపాని. ※—

పులస్త్యః ॥ కామఃకామప్రదఃకాంతః కామపాలస్తథాహరిః । అనంతోమాధవశ్చైవ కామస్యసిద్ధయేజపేత్ ॥ ఏతానినామానీత్యర్థః ॥ రామఃపరశురామశ్చ నృసింహోవిష్ణురేవచ । త్రివిక్రమశ్చేత్యాదీని జప్త్వాస్యరిజిగీషుభిః ॥ విద్యామభ్యస్యతానిత్యం జప్తవ్యఃపురుషోత్తమః । దామో

దరంజగన్నాథం నిత్యమేవజపేన్నరః ॥ కేశవంపుండరీకాక్షం అనిశం హితథాజపేత్ । నేత్రబాధాసుసర్వాసు హృషీకేశంభయేషుచ ॥ అచ్యుతంచామృతంచైవ స్మరేదౌషధకర్మణి । సంగ్రామాభిముఖోనిత్యం సంస్మరేదపరాజితం ॥ చక్రిణంగదినంచైవ శార్ఙ్గిణంఖడ్గినంతథా । క్షేమార్థీప్రవసంనిత్యం దిక్షుప్రాచ్యాదిషుస్మరేత్ ॥ అజితంచాధిపంచైవ సర్వంసర్వేశ్వరంతథా । సంస్మరేత్పురుషోభక్త్యా వ్యవహారేషుసర్వదా ॥ నారాయణంసర్వకాలం క్షుతప్రస్ఖలనాదిషు । గ్రహనక్షత్రపీడాసు దేవబాధాసుసర్వదా ॥ దస్యువైరాదిరోధేషు వ్యాఘ్రసింహాదిసంకటే ॥ అంధకారేమహాఘోరే నరసింహమనుస్మరేత్ । తరత్యఖిలదుర్గాణి తాపాగ్నౌజలశాయినం ॥ గరుడధ్వజానుస్మరణా ద్విషవీర్యంప్రశామ్యతే । స్నానేదేవార్చనేహోమే ప్రణిపాతేప్రదక్షిణే । కీర్తయేద్భగవన్నామ వాసుదేవేతితత్పరః ॥ స్థాపనేవిత్తధాన్యాదే రపధ్యానేచదుష్టజే । కుర్వీతతన్మనాభూత్వా అనంతాచ్యుతకీర్తనమ్ ॥ నారాయణంశార్ఙ్గధరం శ్రీధరంపురుషోత్తమం।వామనంఖడ్గినంచైవ దుస్స్వప్నేషుసదాస్మరేత్ ॥ ఏకార్ణవాదౌపర్యంక శాయినంచసదాస్మరేత్ । బలభద్రంసమృద్ధ్యర్థీ సీరకర్మణికీర్తయేత్ ॥ జగత్పతింత్వపత్యార్థీ స్తువన్భక్త్యానసీవతి। శ్రియంసర్వాభ్యుదయికేకర్మణ్యాశుప్రకీర్తయేత్॥ అరిష్టేస్వప్నశేషేషువిశోకంచసదాజపేత్ । మరుత్ప్రవాతాగ్నిజల బంధనాదిషుమృత్యుషు ॥ స్వతంత్రపరతంత్రేషు వాసుదేవంజపేద్బుధః । సర్వార్థశక్తియుక్తస్య దేవదేవస్యచక్రిణః ॥ యద్వాభిరోచతేనామ తత్సర్వార్థేషుకీర్తయేత్ । సర్వార్థసిద్ధిమాప్నోతి నామ్నాసర్వార్థదాయిన ఇతి ॥ బోధాయనః ॥ హరేర్నామపరంజప్యం ధ్యేయంజ్ఞేయంనిరంతరం।కీర్తనీయంచబహుధానివృత్తింబహుధేచ్ఛతా॥విశ్వామిత్రః॥విశ్రుతానిబహూన్యేవతీర్థానివివిధానిచ ॥ కోట్యంశేనాపితుల్యాని హరినామజపేనవై ॥ శ్రీరామనామనియతం పరిచింతనీయం వృత్తింహినైష్ఠికమిదంసతతంద్విజేషు । జన్మార్జితానివివిధా

న్యపహాయ దుఃఖాన్యత్యంతధర్మనిచయం హరిలోకమేతి ॥ బోధాయనః ॥
ఇష్టాపూర్తానికర్మాణి సుబహూనికృతాన్యపి । భవహేతూని తాన్యే
వహరేర్నామతుముక్తయే ॥ కాత్యాయనః ॥ అర్థవాదం హరేర్నా
మ్నాంసంభావయతియోనరః । సపాపిష్ఠో మనుష్యాణాం నరకే పతతి స్ఫు
టమ్ ॥ వసిష్ఠః ॥ హిత్వా సకలపాపాని లబ్ధ్వా సుకృతసంచయమ్। సపూతో
జాయతే ధీమాన్ మురజిన్నామకీర్తనాత్ ॥ కృష్ణకృష్ణేతి రామేతి సజప
న్హరితత్పరః । రాజసూయసహస్రాణాంఫలంప్రాప్నోతిమానవః ॥ నిత్యక
ర్మావిరుద్ధేషు కాలేషు జపయుష్యతే ॥ భృగుః ॥ కోటిశో మనుజానాంవై
ర్భీతిదంసముపస్థితమ్ । రామరామేతిసంకీర్త్య తన్నాశయతిమానవః ॥ గాల
వః ॥ సర్వక్లేశయుతో వాపి సర్వరోగాదిసంయుతః । సర్వపాపయుతో
యస్తు నృహరేర్నామకీర్తనాత్ । కృత్వా విముచ్య దుఃఖాని యాతి బ్రహ్మ
సనాతనమ్ ॥ చ్యవనః ॥ శ్రుతిస్మృతిపురాణేషు రామనామ సమీరితమ్। తన్నా
మకీర్తనం భూయాత్తాపత్రయవినాశనమ్ ॥ సర్వేషామేవపాపానాం ప్రా
యశ్చిత్తమిదం స్మృతమ్ । నాంతః పరతరం పుణ్యం త్రిషు లోకేషు విద్యతే ॥
మాండవ్యః ॥ సురాపో బ్రహ్మహా స్తెయీ రోగీ భగ్నవ్రతోశుచిః । స్వాధ్యా
యవర్జితః పాపాలుబ్ధో నైకృతికః శఠః ॥ సోపి ముక్తిమవాప్నోతి విష్ణునామ
జపాద్ధ్రువమ్ ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః ॥ న తావత్పాపమస్తీహ యన్నామ్నా
నిహతం హరేః । అతిరేకభయాదాహుః ప్రాయశ్చిత్తాంతరం వృథా ॥ వసిష్ఠః ॥
హరిపూజాపరో యస్తు హరినామపరాయణః । సస్నాతః సర్వతీర్థేషు స
ర్వయజ్ఞేష్వపి స్మృతః ॥ శ్రీశబ్దపూర్వం జయశబ్దమధ్యం జయద్వయాదుత్తర
తస్తథైవ । త్రిస్సప్తకృత్వో రఘునాథనామ జప్తం విహంత్యా ద్విజకోటిహ
త్యామ్ ॥ శ్రీశబ్దః పూర్వో యస్య రఘునాథనామ్నో రామశబ్దస్య సంబుధ్యం
తస్య స శ్రీశబ్దపూర్వకః శ్రీరామేతిశబ్దః - తతో మధ్యే జయశబ్దః యస్య రామశబ్ద
స్యసః జయరామశబ్దః - తతో జయజయేతిశబ్దః తతో రామేతి - శ్రీరామ జయరా
మ జయజయరామేతి - త్రయోదశాక్షరః ॥ పైఠీనసిః ॥ సర్వపాప ప్రసక్తోపి

ధ్యాయన్నిమిషమచ్యుతమ్ । పునస్తపస్వీ భవతి పఙ్క్తిపావనపావనః ॥ యస్యైవం జన్మసాహస్రాత్యం యోన మచ్ఛంకరం స్వయమ్ । తేనైష్టాలభతే విద్యా శ్రీమత్పంచదశాక్షరీ ॥ ఆదౌ తు శివ రామేతి గోవిందేతి తతః పరమ్ । నారాయణ మహాదేవేత్యేషా పంచదశాక్షరీ ॥ మహాదేవ మహాదేవ మహాదేవేతి యో జపేత్ । ఏకేనైవ లభేన్ముక్తిం ద్వాభ్యాం శంభూరుణీ భవేత్ ॥ మహాదేవ విరూపాక్ష గంగాధర మృడావ్యయ । ఇతీరయంతి యే నిత్యం తే కృతార్థా న సంశయ ఇతి ॥ గోసహస్రప్రదానస్య అశ్వమేధక్రతోరపి । ఫలం యద్విద్యతే సిద్ధిః ప్రోక్తం రుద్రేతి కీర్తనాత్ ॥ బ్రహ్మకైవర్తే ॥ మహాపాతకయుక్తోపి కీర్తయన్నిశం హరిమ్ । శుద్ధాంతః కరణో భూత్వా జాయతే పఙ్క్తిపావన ఇత్యాదీని వచనాని హరిహరనామవైభవప్రతిపాదకాని స్మృతిపురాణేషు సహస్రశః సంతి తానీహ గ్రంథవిస్తరభీత్యా న లిఖ్యంతే ॥ ✻

—✻ జపయజ్ఞప్రశంసామాహ. ✻—

వసిష్ఠః ॥ యే పాకయజ్ఞాశ్చత్వారో విధియజ్ఞసమన్వితాః । సర్వే తే జపయజ్ఞస్య కలాం నార్హంతి షోడశీమ్ ॥ పాకయజ్ఞాః దేవయజ్ఞాదయః విధియజ్ఞః జ్యోతిష్టోమాదిః । యథాగ్నిర్వాయునా ధూతో హవిషా చైవ దీప్యతే ॥ ఏవం జప్యపరో నిత్యం మంత్రయుక్తః సదా ద్విజ ఇతి ॥ మనురపి ॥ విధియజ్ఞాజ్జపయజ్ఞో విశిష్టో దశభిర్గుణైః । ఉపాంశుః స్యాచ్ఛతగుణః సహస్రో మానసః స్మృత ఇతి ॥ జప్యేనైవ తు సంసిద్ధ్యేత్ బ్రాహ్మణో నాత్ర సంశయః । కుర్యాదన్యం న వా కుర్యాన్మైత్రో బ్రాహ్మణ ఉచ్యతే ॥ సర్వానుకూల్యాన్మైత్రః తస్మాన్మైత్రత్వేన హింసనసంబంధినో విధియజ్ఞాజ్జపయజ్ఞో బ్రాహ్మణస్య విశిష్టతర ఇత్యర్థః ॥ హారీతః ॥ జపేన దేవతా నిత్యం స్తూయమానా ప్రసీదతి । ప్రసన్నా విపులాన్భోగాన్ప్రాప్నువంతి మనీషిణః ॥ యక్షరక్షః పిశాచాశ్చ గ్రహాః సర్వే విభీషణాః । జపినం నోపసర్పంతి దూరాదేవాపయాంతి తా ఇతి ॥ ✻

ఇతి సంధ్యాజపప్రకరణమ్.

—* అథాభ్యుక్షణాహరణవిధిః. *—

తత్ర శాట్యాయనిః ॥ తతస్స్వార్థ్యముపస్థాయ సవ్యగాచమ్యచస్వయమ్ । అభ్యుక్షణంసమాదాయసంయతాత్మాగ్రహంవ్రజేత్ ॥ ఆచమ్యద్విరితివిశేషః ॥ తథాచవృద్ధమనుః ॥ తతస్సమ్యక్ద్విరాచమ్యఅభ్యుక్షణముదాహరేత్ ॥ నవినాభ్యుక్షణంజాతు విధిజ్ఞఃకించిదాచరేత్ । అభ్యుక్షణంప్రోక్షణార్థజలంతద్వినా ॥ అప్రోక్షితేన గృహేణ కించిత్కర్మనాచరేదితియావత్ ॥ సఏవ ॥ నాహరేదేకవస్త్రస్తునాఽవ్రతోనచకన్యకా । నపాణినానవస్త్రేణతోయమభ్యుక్షణాయవై ॥ ప్రోక్షణగ్రహణంపాత్రం నిదధద్గృహమాగతః । అకృత్వాచమనంపూర్వమాచాంతః ప్రయతోభవేత్ ॥ తేన ద్రవ్యాణ్యదోషాణి ప్రోక్ష్యాచమ్య పునర్గృహే । తతఃకర్మాణి కుర్వీత సత్క్రియాశ్చ ద్విజోత్తమ ఇతి ॥ ప్రచేతాః ॥ సంగృహ్యాభ్యుక్షణం యావత్ సోపానత్కోగృహంప్రతి । తదభ్యుక్ష్యగృహం ప్రాప్యాచమేత్ ॥ పరిచారకాత్ ॥ గార్గ్యాయణిః ॥ సోపానత్కః సదర్భశ్చ పాత్రస్థం సద్యశ్శాత్తరః । జలమాహరేదితిశేషః ॥ సదశముత్తరీయంయస్యసతథోక్తః ॥ ప్రచేతాః ॥ నాహరేదేకజాతిస్తు నశిశుర్నచకన్యకాం । నానుపేతోనైకవస్త్రస్తోయమభ్యుక్షణాయవై ॥ యమః ॥ పాత్రాద్వినారహితంతోయముద్ధృతంసవ్యపాణినా । నతేనప్రోక్షణంకుర్యాత్ వస్త్ర నిష్పీడనేనచ ॥ శాట్యాయనిః ॥ ఆశ్మంహైరణ్మయంరౌప్యందారవంమృణ్మయందృఢమ్ । తామ్రంపత్రపుటంచాపి పాత్రమభ్యుక్షణాయవై ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః ॥ సౌవర్ణంరాజతంతామ్రం ముఖ్యంతామ్రం ప్రకీర్తితమ్ । తదలాభే స్మృతంపాత్రంస్రవతేయన్నధారితమ్ ॥ శాతాతపః ॥ శైవాలతృణపర్ణాద్యైరసంపాకరంబుధాజనైః । సికతావస్త్రలోపేసనకుర్యాత్ప్రోక్షణంబుధః ॥ ఆపస్తంబః ॥ నఖిలాభిన్నపాత్రేణ స్వపాత్రేణైవహి । ప్రాణ్యంగఫలజేనాపి కుర్యాన్నాభ్యుక్షణంద్విజఇతి ॥ శైవాలవాలుకాదూర్వాతృణపర్ణాద్యైరపి । అభ్యుక్షణంనగృహ్ణీయాత్ ఆపస్తంబోబ్రవీన్మునిః ॥ న్యా

శిలా వేణుమయీ స్త్రాణ్యంనశంఖశుక్త్యాదిఫలజన్మాళికేరాదీ॥ గర్గః ॥ త్రిసంధ్యంవాగ్యతో వారిగుప్తమాహృత్య శోధమేత్ । ఆహృత్యవారికాప్రోక్ష్యద్రవ్యంశోధ్యంచశోధమేత్ ఇతి ॥ ఉశనాః॥ తేనోదకేనద్రవ్యాణిప్రోక్ష్యాచమ్యపునర్గృహే।తతఃకర్మాణికుర్వీతసత్యంవై యానికానిచేత్।అన్యేషణహారణేఅసమర్థంప్రత్యాహ॥ శాట్యాయనిః ॥ నద్యాదౌసమ్యగాచాంతః సంయతోగృహమాగతః॥ ఉద్ధృత్యమణికాతోయంతథాభ్యుక్షణమాచరేత్॥ ఆత్మీయంప్రథమంప్రోక్తం విప్రహస్తాద్ద్వితీయకమ్। తృతీయముదకస్థానాత్ చతుర్థంమణికంస్మృతమ్ ॥ మణికేసర్వతీర్థాని వహన్త్యైవైసర్వదేవతాః । మంత్రాశ్చప్రణవేసర్వే సర్వంసత్యేప్రతిష్ఠితమ్ ॥ బృహజ్జలభాండంమణికః॥ గృహేవాసముపస్పృశ్య కృత్వాస్వర్ణకుశోదకమ్ । కృత్వాచమనమాచాంతః పునఃప్రోక్షణమాచరేత్ ॥ ప్రచేతాః ॥ వైశ్వానరేణయత్కించిత్ కురుతేప్రోక్షణంద్విజః । గంగాతోయసమంసర్వే వదంతిబ్రహ్మవాదినః ॥ వైశ్వానరేఅజీజనదితిమంత్రేణ ॥స్మృత్యర్థసారే॥ గుప్తమగ్రామ్యంబునీత్వాహోమంకుర్యాద్యథావిధి ॥

—* అథౌపాసన హోమవిధిః *—

తత్రవ్యాసః ॥ అథాగమ్యగృహంవిప్రః సమాచమ్యయథావిధి । ప్రజ్వాల్యవహ్నింవిధివత్ జుహుయాజ్జాతవేదసమ్ ॥ దక్షః॥ సంధ్యాకర్మావసానేతు స్వయంహోమోవిధీయతే । స్వయంహోమేఫలంయత్స్యాత్ తదన్యేనలభ్యతే ॥ హారీతః ॥ ఉపాస్యవిధివత్సంధ్యా ముపస్థాయదివాకరమ్ । సాయంప్రాతరుపాసీత వివాహాగ్నింద్విజోత్తమః ॥ ఆపస్తంబః ॥ సాయంప్రాతరతఃఊర్ధ్వంహస్తేనైకే ఆహుతీ తండులైర్యవైర్వాజుహుయాత్స్థాలీపాకవద్దేవతాసారీపూర్వాహుతిః ప్రాతరిత్యేకఉభయతఃపరిషేచనం ప్రాక్పురస్తాదితి॥ సఏవ ॥ యత్రక్వచాగ్నిముపధాస్యం స్యాత్తత్రప్రాచీరుదీచీశ్చ తిస్రస్తిస్రోరేఖాలిఖిత్వా అగ్నిముపసమిధ్యాఉత్సిచ్యైతదుదక ముత్తరేణ పూర్వేణ వాన్య దుపదధ్యాదితి । ప్రాచీః పూర్వముద

క్సంస్థం దక్షిణారంభమాలిఖేత్ । అథోదీచీః పురఃసంస్థాః పశ్చిమారంభమా లిఖేత్ ॥ అథాగ్నిం ప్రతిష్ఠాప్య జ్వలయేదగ్నిమింధనైః । ఉత్సిక్తాన్యవో క్షణోచ్ఛిష్టం ప్రాంవర్తో త్తరతోపి వా ॥ పాత్రస్థమన్యదుదకం పూర్వవ త్తత్రనిక్షిపేదితి ॥ బోధాయనః ॥ యస్మిన్నగ్నావుపనయతి తస్మిన్ బ్ర హ్మచర్యం తస్మిన్ వ్రతచర్యా తస్మిన్ సమావర్తనం తస్మిన్ పాణి గ్రహణం తస్మిన్ గార్హ్యాణి కర్మాణి క్రియంతే తస్మిన్ కామ్యాని త స్మిన్ ప్రజాసంస్కార ఇత్యేకే । స ఏష ఉపనయన ప్రభృతివ్యాహృతి భిః సమిద్భిర్హూయత ఆసమావర్తనాత్సమావర్తన ప్రభృతి ఆజ్యేన వ్యాహృతిభిరేవ హూయత ఆపాణిగ్రహణాత్ పాణిగ్రహణ ప్రభృతివ్యా హృతిభిర్వ్రీహిభిర్యవైర్వా హస్తేనైకే ఆహుతీర్జుహోతీతి॥ హిరణ్య కేశీ ॥ పాణిగ్రహణాదగ్నిస్తమౌపాసనమిత్యాచక్షతే । తస్మిన్ గా ర్హ్యాణి కర్మాణీతి ॥ గౌతమస్తు ॥ భార్యాదిరగ్నిర్దాయాదిర్వా తస్మిన్ గార్హ్యాణీతి । భార్యాశబ్దేన వివాహోపలక్ష్యతే ॥ తదాగ్నిపరిగ్రహః ॥ యదా పితృభ్రాతృభిర్దాయవిభాగః తదా వాగ్నిపరిగ్రహః ఇత్యర్థః ॥ యాజ్ఞవల్క్యోఽపి ॥ కర్మస్మార్తం వివాహాగ్నౌ కుర్వీత ప్రత్యహం గృహీ । దాయకాలాహృతే వాపి శ్రౌతం వైతానికాగ్నిషు ॥ స్మార్తముపాస నాది ॥ అపిశబ్దాత్ ప్రేతే వాగ్రే పతౌ వాహృతేఽతశ్చ కాలత్రయవ్య తిక్రమే । ప్రాయశ్చిత్తీయత ఇతి విజ్ఞానేశ్వరః ॥ శౌనకః ॥ స్మార్తోఽగ్ని ర్విధిజ్ఞేయో గృహ్యః పౌరుష ఇత్యపి । యస్మిన్ వివాహః క్రియతే సోఽధి గృహ్యోపహుతాశనః ॥ జాతకర్మాదిసిద్ధ్యర్థం మయాశ్చాహుతిభిరా హుతిః । సోఽగ్నిః పౌరుష ఇత్యుక్తః శాలాగ్నిర్లౌకికస్మృతః ॥ కేచిద్వైశ్య స్యభవనాత్ ఆహృతో జాతకస్మృతః ॥ సంగ్రహే ॥ ఆత్మార్థమపి దారా ర్థం ఉభయార్థం సుతార్థకం । ఇత్యేవం కర్మణాం హోమశ్చతు ర్విధ్యం ప్రవక్షతే ॥ ఆత్మార్థం సంధ్యాకర్మాది సీమంతాది క్రియా స్త్రి యాః । పార్వణాద్యుభయార్థం స్యాజ్జాతకాదిసుతార్థకం ॥ సుతా

ధర్మకర్మణాం హోమో లౌకికాగ్నౌ విధీయతే ॥ ఇతరేషాంత్రయా-
ణాంతు నిత్యాగ్నావితినిశ్చయః । భార్యాద్వయం యస్యభవేత్తస్య సం-
సృష్టవహ్నౌ సవనంతు కుర్యాత్ ॥ తత్రైవ సీమంతమపిప్రశస్తం వదం-
తి వహ్న్యనవిభాగ ఇష్ట ఇతి ॥ విష్ణుః ॥ స్మార్తమౌపాసనేకుర్యా-
చ్ఛ్రౌతం వైతానికే గృహీ। లౌకికేపిసురాణాంతువిధిరేషపురాతనః ॥ బహ-
వో యత్ర హోమాః స్యుః శాంతికే పౌష్టికే తథా । లౌకికాగ్నౌ తదా కుర్యా-
ద్గృహ్యాగ్నౌ న కదాచన ॥ చౌలజాతకగోదాన స్నానోపనయనాదిషు ।
లాజాహోమే సమిత్కార్యే లౌకికాగ్నిర్విధీయతే ॥ హోమం వైతానికం
కృత్వా స్మార్తం కుర్యాద్విచక్షణః । స్మృతీనాం వేదమూలత్వాత్ స్మార్తం
కేచిత్పురా విదుః॥ సత్యాం వైదికానుష్ఠానాశక్తౌ స్మార్తమాత్రేణ పరితుష్యే-
త ॥ తదాహ గర్గః ॥ యో వైదికమనాదృత్య కర్మ స్మార్తేతిహాసకం । మో-
హాత్సమాచరేద్విప్రో న స పుణ్యేన యుజ్యతే ॥ శ్రౌతం కర్మ న చేచ్ఛక్తః క-
ర్తుం స్మార్తం సమాచరేత్ । అత్రాప్యశక్తః కరణే సమాచారం లభేద్బు-
ధః ॥ మనుః ॥ వేదోదితం స్వకం కర్మ నిత్యం కుర్యాదతంద్రితః । తద్ధి కుర్వ-
న్యథాశక్తి ప్రాప్నోతి పరమాంగతిం ॥ అగ్నిహోత్రంచ జుహుయా దా-
ద్యంతే ద్యునిశోః సదా । దర్శేన చార్ధమాసాంతే పౌర్ణమాసేన చైవహి
॥ హోమే చ ఫలముద్దిష్టం జుహ్వతః స్వయమేవతు । హూయమానం త-
దన్యేన ఫలమర్ధం ప్రపద్యతే ॥ ఋత్విక్పుత్రో గురుర్భ్రాతా భాగినేయోథ
విట్పతిః । ఏతైరపి హుతం యత్స్యాత్ తద్ధుతం స్వయమేవతు ॥ విట్పతిర్జా-
మాతా ॥ స్వయం హోమ ఏవ ముఖ్యః తదభావ ఋత్విగాది హోమః
తత్రవిశేషో వ్యాసేన దర్శితః। ఋత్విక్పుత్రోథవా పత్నీ శిష్యోవాపి సహో-
దరః ॥ ప్రాప్యానుజ్ఞాం విశేషేణ జుహుయాద్వా యథావిధి । పవిత్రపాణిః
పూతాత్మా శుక్లాంబరధరో నరః ॥ అనన్యమనసో వహ్నిం జుహుయాత్సం-
యతేంద్రియ ఇతి ॥ శౌనకః ॥ పాణిగ్రహణాదధి గృహ్యం పరిచరేత్స్వ-
యం పత్న్యపి వా పుత్రః కుమార్యంతేవాసీ వతి । ఋత్విగాద్యభావే

గోభిలః గృహ్యాగ్నౌ జుహుయాత్పత్నీ సాయంప్రాతశ్చ హోమయోః ॥ మనుః ॥ అగ్నిహోత్రశ్చ శుశ్రూషా సన్ధ్యోపాసనమేవ చ । కార్యం పత్న్యా ప్రతిదినం బలికర్మ చ నైత్యకమ్ ॥ సన్ధ్యోపాసనం సాయం ప్రాతర్హోమయోః ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ హోమే ముఖ్యో యజమానః పత్నీ పుత్రశ్చ కన్యకా । ఋత్విక్ శిష్యో గురుర్భ్రాతా భాగినేయః సుతాపతిః । ఏతైరేవ హుతం యత్తు తద్ధుతం స్వయమేవ తు ॥ పర్యుక్షణం వినా పత్నీ జుహుయాత్కన్యకాపి చేతి ॥ భారద్వాజః ॥ అపి వా స్త్రీ జుహుయాన్మంత్రవర్జమితి ॥ గౌతమః ॥ పత్నీ జుహుయాదిత్యేక ఇతి ॥ మనుః ॥ నైవ కన్యా న యువతిర్నాల్పవిద్యో న బాలిశః । హోతా స్యాదగ్నిహోత్రస్య నార్తో నాసంస్కృతస్తథా । నరకే హి పతన్త్యేతే జుహ్వతః స తద్వ్యయస్య తత్ ॥ తస్మాద్వైతానకుశలో హోతా స్యాద్వేదపారగ ఇతి ॥ శాతాతపః ॥ శ్రౌతం యత్తత్స్వయం కుర్యాదన్యోఽపి స్మార్తమాచరేత్ । అశక్తౌ శ్రౌతమప్యన్యః కుర్యాదాచమనం తత ఇతి ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ దుహిత్రా స్నుషయా వాపి విహారేణ విశుధ్యతే । నిర్ణేజనం చ పాత్రాణాముపలేపనమర్చనమితి ॥ ఆపస్తంబః ॥ అహరహః స్వయమగ్నిహోత్రం జుహుయాత్ । పర్వణి వా బ్రహ్మచారీ వా జుహుయాత్ ॥ యోఽస్యాగ్నిం నాధత్తే స క్షీరహోతేతి హారీతస్మరణాచ్చ ॥ ఆశ్వలాయనోఽపి ॥ స్వయం పర్వణి జుహుయాదృత్విజామిత్యేకే । ఇతరం కాలమన్తేవాసీ వేతి ఋత్విజామేక ఇతి యః కర్మణి కర్మణి క్రియతే యస్యాను తే పరం పరా ప్రాప్తాః యస్త్వేకస్య పురుషస్య సర్వకర్మాణి క్రతూనాం క్రియన్తే తేషాం త్రివిధానామృత్విజాం మధ్య ఏక ఇత్యర్థః ॥ బోధాయనః ॥ పుత్రోఽన్తేవాసీ వేతి । హోతృతారతమ్యం దర్శయతి ॥ ఛాన్దోగ్యశ్రుతిః ॥ అన్యైః శతహుతాద్ధోమాదేకశిష్యహుతో వరమ్ । శిష్యైః శతహుతాద్ధోమాదేకపుత్రహుతో వరం । పుత్రైః శతహుతాద్ధోమాదేకోఽప్యాత్మహుతో వరమ్ ॥ స్వయం పరోక్షం స్వయం వాఽపి స్వయమేవోపతిష్ఠతే । అగ్నిహోత్రం హోమశేషం దక్షిణాసమ్ప్రదానం [illegible]

ఏవంవిద్వానగ్నిహోత్రంజుహోతీతి। ఋత్విగాదిహోమెవిశేషమాహకా త్యాయనః॥ అసమక్షంతుదంపత్యోర్హోతవ్యోనర్త్విగాదినా। ద్వయోరప్య సమక్షంతు భవేద్ధుతమనర్థకమితి॥ ఉభయోః సన్నిధానం ముఖ్యం తదభా వేత్వన్యతరసన్నిధానేనాపి హోతుంశక్యం। తథాచవ్యాసః॥ నిక్షిప్యా గ్నింత్స్వదారేషు పరికల్ప్యర్త్విజంతథా। ప్రవసేత్కార్యవాన్విప్రో వృథైవనచిరంవసేదితి॥ వైతీనసిః॥ ప్రష్ఠీకృతధర్మస్య పీడ్యమానస్యశత్రు భిః। మాసద్వయంప్రవాసోస్తి పరతోనాహితాగ్నేరితి॥ విష్ణుః। శ్రౌ తంస్మార్తంచయత్కించిత్ విధానంసర్వమాదరాత్। గృహేనివసతా కార్యంఅన్యథాదోషమృచ్ఛతి॥ అగ్నేరపరిత్యాగమాహగార్గ్యః। కృతదా రోనవైతిష్ఠేత్ క్షణమప్యగ్నినావినా॥ తిష్ఠేతిచేద్ద్విజోవ్రాత్య స్తథావ పతితోభవేత్। యథాస్నానంతథాధార్య వేదస్యాధ్యయనంయథా॥ త థైవోపాసనంప్రోక్తం నతిష్ఠేత్తద్వియోగతః॥ వ్యాసః॥ యోహిహి త్వావివాహాగ్నిం గృహస్థఇతిమన్యతే। అన్నంతస్యనభోక్తవ్యం వృథా పాకోహిసస్మృతః॥ యాజ్ఞవల్క్యః॥ ద్వాదశాహమనగ్నిస్తు సంధ్యాహీన స్తథైవచ। శూద్రఏవభవేద్విప్రశ్చతుర్వేదమపారగః॥ స్మృతిరత్నే హ తంవిత్తముదానేన హంతానారీనిరంకుశా। బ్రహ్మస్వేనహతో రాజా నిరగ్ని బ్రాహ్మణోహతః॥ దేశాంతరగతోవాపి మృతపత్నీకఏవవా। వైవాహికా గ్నౌజుహుయాత్ సాయంప్రాతర్యథావిధీతి॥ బృహస్పతిః॥ సూతకేమృతకే చైవ అశక్తౌశ్రాద్ధభోజనే। ప్రవాసాదినిమిత్తేషు హావయేన్నతుహాపయేత్ కాత్యాయనః॥ యావతాంలమహోమీస్యా త్తావద్ద్రవ్యమశేషతః। తద్దానంచైవవిప్రేభ్యో దయాహోమస్తథైవతత్। యావంత్యబ్దాన్యతీ తాని నిరగ్నేర్విప్రజన్మనః॥ తావంతికృచ్ఛ్రాణిచరేత్ హోమద్రవ్యాదద్యాత్త థైవచ॥ వ్యాసః॥ యదిమాసమహోమీస్యాత్ విప్రాయగుణశాలినే। పంచప్రస్థాంప్రదద్యాత్తు యావత్తండులమేవవ॥ కాత్యాయనః॥ షష్టిప్ర స్థమితంధాన్యం త్రిప్రస్థప్రమితంఘృతమ్। ఔపాసనాగ్నౌనష్టేషు వత్సర

స్యవిధీయత ఇతి ॥ మనుః ॥ అగ్నిహోత్ర్యపవిధ్యాగ్నీన్ బ్రాహ్మణః కామ కారతః । చాంద్రాయణం చరేన్మాసం వీరహత్యాసమం హి తదితి ॥ శాతాతపః ॥ అగ్న్యుత్సాదీ క్రియాభ్రష్టో న శుద్ధ్యతీతి ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ సన్నిధౌ యజమానస్యాధ్వర్యుస్త్యాగకారకః । అసన్నిధౌ తు పత్న్యాస్స్యాత్పుత్రాదిస్తదనుజ్ఞయా ॥ ఉన్మాదే ప్రసవే చాపి కుర్వీతానుజ్ఞయా వినా । సర్వథా యజమానో వా త్యజేత్తద్దిఙ్ముఖశ్శుచిః । ప్రవాసీనో త్వాహినీహి స్యాత్ పత్నీ ధారయతే వ్రతమితి ॥

❊

—* అథ హోమకాలః. *—

తత్ర విహరణకాలమాహ ॥ ఆపస్తంబః ॥ అధివృక్షుబ్రహ్మచర్యవిత్స్వాగ్న్యోర్వేతి సముచ్చయార్థో వాశబ్దః ॥ సూర్యశబ్దేనాథ యత్రాపిలక్షణం ॥ సాయం భూమేరుద్ధృతాస్తస్యా యోధివృక్షమేవ పిశం తే యస్మిన్కాలే సోధివృక్షస్సూర్యః । తథా ప్రాతః ప్రాచ్యాం దిశి రశ్మయ ఆవిర్భూతాస్సూర్యస్మిన్కాలే స ఆవిర్భూతః సూర్యః తస్మిన్కాలే ప్రణయనమిత్యర్థః ॥ కాత్యాయనోపి ॥ సూర్యేస్తశైలమప్రాప్తే షట్త్రింశద్భిరథాంగులైః । ప్రాదుష్కరణమగ్నీనాం ప్రాతర్భాసాం చ దర్శనే ॥ ఆశ్వలాయనస్తు ॥ అపరాహ్ణే ప్యాత పాపాయమితి ॥ సాయం హోమార్థమపరాహ్ణే అహ్నస్తుర్భాగే ప్రాతరుదయాత్ । పూర్వం విహరేదితి ॥ వృత్తౌ గృహ్యపరిశిష్టే । అనస్తమితి ఆదిత్యే సాయమగ్నీన్ ప్రాదుష్కరణముదయనే ప్రాతరితి ॥ సంవర్తః ॥ కపాలైర్భిన్నపాత్రైర్వా ఆయసైర్గార్హమయేన వా । నాగ్నిప్రణయనం కుర్యాద్యజమానభయావహః ॥ స్మృతిరత్నే ॥ శరావే భిన్నపాత్రే చ కపాలే చోల్ముకే వవా । అగ్నిప్రణయనం కుర్యాద్వ్యాధిశోకభయావహమ్ ॥ అగ్నౌ ప్రక్షిపేదగ్నిసద్భిర్న శమయేత్తథేతి ॥ హోమకాలమాహాపస్తంబః ॥ సముద్రో వా ఏష యదహోరాత్రస్తస్యైతే గాధేతీర్థే యత్ ॥ సన్ధిస్తస్మాత్సంధౌ హోతవ్యమితి ॥ తైలాలిబ్రాహ్మణం భవతి - నక్షత్రం దృష్ట్వా ప్రదోషే నిశాయాం వా సాయమితి - సముద్రత్వేన రూపితస్యాహోరాత్రస్య స

త్రిద్వయంసుప్రవేశేతిథిద్వయాంతస్తాత్సంధిహోమముఖ్యః - నక్షత్రదర్శనాదయస్త్రయః కాలాః సంధిహోమవికల్ప్యంతే - ఏకనక్షత్రోదయే నక్షత్రదర్శనం ప్రదోషః ప్రథమయామం నిశా నిద్రాకాలః ప్రాతర్హోమకాలోఽపి చతుర్విధస్తత్రైవదర్శితః॥ ఉషస్యుషోదయం సమయాధ్యుషసి ఉదితే వా ప్రాతరుషసి ప్రాచ్యాం ప్రాక్ప్రకాశాయామనుదయం ఉదయాత్పూర్వస్మిన్ సమయే సమయాధ్యుషిత ఈషద్రవిమండలే ఉదితే వా సూర్యైత్యర్థః - మనుస్తు ॥ ప్రథమస్త్వాతీయా వైకల్పిక కాలత్రయమాహ ॥ ఉదితేనుదితే చైవ సమయాధ్యుషితే తథా । సర్వథా వర్తతే యజ్ఞ ఇతీయం వైదికీ శ్రుతిరితి ॥ ఏతేషాం లక్షణమాహ వ్యాసః ॥ రాత్రేః షోడశభాగే తు గ్రహనక్షత్రభూషితే । కాలే త్వనుదితం ప్రాహుః హోమం కుర్యాద్విచక్షణః॥ తథా ప్రభాతసమయే నష్టే నక్షత్రమండలే । రవిర్యావన్న దృశ్యేత సమయాధ్యుషితస్తు సః ॥ రేఖామాత్రస్తు దృశ్యేత సోదితి స్త్రిషు హోమయేదితి ॥ మరీచిః॥ ద్విరశ్మిమత్యాం సంధ్యాయాం సూర్యనక్షత్రరశ్మిభిః । హోమకాలః స విజ్ఞేయో హ్యగ్నిగర్భ్యాత దామహీంతి ॥ కాత్యాయనః ॥ యావత్సమ్యఙ్న భావ్యంతే నభస్యృక్షాణి సర్వతః ॥ లోహితత్వం చ నాపైతి తావత్సాయంతు హూయతే । హస్తాదూర్ధ్వం రవిర్యావత్ భువం హిత్వా న గచ్ఛతి॥ తావద్ధోమవిధిః పూర్ణో నాన్యోఽభ్యుదితహోమినామ్ ॥ ఉశనాః ॥ అర్ధమండలసంప్రాప్తే భానావనుదితే హుతమ్ । తస్మిన్నస్తంగతే హోమో భవేదుదితహోమినః । సాయమస్తమితే హోమకాలస్తు నవనాడికా ఇతి॥ స్మృతిసారసముచ్చయే ॥ ముహూర్తే చతురర్ధే తు ప్రాతర్హోమో విధీయతే। సాయం కాలేత్వథైవ స్యాత్ భానోరస్తమయాత్పరమితి ॥ ప్రదీపికాయాం ॥ నిశాయామవ్యతీతాయాం సాయం సాయం హోమోభిపద్యతే। తత్రైవ సంగవేతీతే ప్రాతర్హోమోఽప్యనాపది ఇతి ॥ సంగ్రహేఽపి ॥ నిశావ్యతీయాద్యదిసంగవో వాసంకల్పితశ్చ సమయోనచాపది । యద్యనాపది నవనాడికాభ్యంతరయోః ప్రాతర్హోమనక్రియతే ॥ సంకల్పితేవా సన్ధ్యా

కాలేయద్యథయత్రసకృదియతైవదా కాలాతిపత్తిప్రాయశ్చిత్తం కర్తవ్యం-
త్రపదితువక్ష్యమాణకాలేష్వపి ప్రాయశ్చిత్తమిత్యర్థః - భాస్కరః ॥ కాలాతి
పత్తిస్తు నాడికోర్ధ్వం సంకల్పితే వా సమయే వ్యతీతే ॥ కాలాత్యయః సంగవతః
పరస్తాత్ సంకల్పితే వా సమయే వ్యతీతే ఇతి ॥ సర్వ ఏవైతే కాలవిశేషాః సం
ధ్యాదయో యథాశాఖం ముఖ్యతయా వ్యవతిష్ఠంతే - యథా కథంచిన్ముఖ్యకా
లాతిక్రమః తదా గౌణకాలో ద్రష్టవ్యం ॥ అథాపి గృహ్యాగ్నౌ సాయం
ప్రాతర్హోమయోర్దర్శపూర్ణమాసయోశ్చాహవ్యం హోతారం నాధిగచ్ఛేత్ ॥
కథంకుర్యాదిత్యాశాయామాహూతేః ప్రాతరాహుతిర్నాత్యేత్యా ప్రా
తరాహుతేః సాయమాహుతిరమావాస్యాయాః పౌర్ణమాసీ నాత్యేత్యా
పౌర్ణమాస్యా అమావాస్యేతి ॥ బోధాయనోఽపి ॥ ఉక్తయోః కాలయోః క
థంచమశక్తౌ సాయమాహుతిం రాత్రౌ కుర్వీత కృత్స్నాయాం కృత్స్నేఽహ్ని ప్రా
తరాహుతిం ॥ ఆ సాయకర్మణః ప్రాతః ఆ ప్రాతః సాయకర్మణః - ఆహు
తిర్నాతిపద్యేత పర్వతాం పార్వణాంతరాదితి ॥ భరద్వాజోఽపి ॥ ఆసాయ
మాహుతికాలాత్ప్రాతరాహుతికాలో నాతీయాదాప్రాతరాతికాలాత్సా
యమాహుతికాల ఇతి ॥ ఆపది గౌణకాలస్యాప్యనుగ్రాహకం బ్రాహ్మణం ద
ర్శయత్యాపస్తంబః ॥ యదుదితే జుహోతి యన్మధ్యరాత్రే జుహోతి మధ్య
మం తేన రాత్రిపర్యాయమాప్నోతి - యదపరరాత్రే జుహోతి జఘన్యం తేన
రాత్రిపర్యాయమాప్నోతీతి ఉదితే పూర్వాహ్ణ ఇత్యర్థః - రాత్రిపర్యా
యో క్రత్వధికారాత్ అధిరాత్రో లక్ష్యతే ॥ ఏతేషు కాలేషు జుహ్వాదేతై
ర్యజ్ఞైరిష్టవాన్భవతి - ఏవంచ సర్వముహూః కాలేషు హోతవ్యం - ఆపది
హుతమిత్యేవ ప్రతీయాదితి విజ్ఞాయత ఇతి - సోఽయం ప్రత్యక్షాన్నైవం మన్యే
త - సర్వే అమీ హోమకాలా ఇతి ॥ కింత్వాపది తు అత్యమీషు కాలేషు హు
తమపి హుతం భవతీత్యేవమేవ ప్రతీయాదిత్యర్థః ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ వి
వాదితాసికమార్గాణి ప్రమాదాదకృతానితు । సర్వాణ్యాద్యప్రథమే యామే తా
ని కుర్యాదతంద్రితః ॥ రాత్రావుక్తాసకర్మాణి ప్రమాదాదకృతాని వై । దినస్యపశ్చి

మేయామేతానికుర్యాదతంద్రితః॥ కాలాతీతేషు హోమేషు హ్యుత్తరేవాగతేషు। కాలాతీతేషు హోమేషు హుత్త్వైవ ఉత్తరాణి సమాపయేత్। యస్త్వతీతాన్యతిక్రమ్య ఉత్తరాణి సమాచరేత్ ॥ న దైవం నైవ చ పిత్ర్యం హవిస్తదుపతిష్ఠత ఇతి॥ స్మృత్యంతరే॥ రాత్రౌ ప్రహరపర్యంతం దివా కృత్యాని కారయేత్। బ్రహ్మయజ్ఞం చ సౌరం చ వర్జయిత్వా విశేషతః ఇతి॥ స్మృతిరత్నే॥ ఏకభ్యుదితహోమాస్స్యురన్యేనుదితహోమినః। అన్యే భోజనహోమాశ్చ పక్షహోమస్తథైవ చేతి॥ బృహస్పతిః॥ సాయం ప్రాతస్తనౌ హోమౌ ఉభౌ సాయం సమస్యతి। ఆపన్నో జుహుయాత్సమ్యస్సమిదే కాథవాద్వయమ్॥ సాయ హోమస్య ముఖ్యత్వాత్తదీయం తంత్రమిష్యతే। తత్ర ఆహుతీ జుహుయాత్తత్ర ద్వే సాయమాహుతీ ద్వే ప్రాతరాహుతీ చైవ ఉపస్థానం సకృత్తథేతి। ఆపన్నస్యాహితాగ్నేః పక్షహోమమాహ మరీచిః॥ శరీరాపద్భవేద్యత్ర భయాద్వార్తిః ప్రజాయతే। కథాన్యాస్వపి చాపత్సు పక్షహోమో విధీయతే॥ రత్నావళ్యాం॥ ప్రవాసినోగ్నిహోత్రస్య త్రిపంచాహాశ్చ సప్త వా। దాతవ్యో హోమమేకాహే సాయం ప్రాతః పృథక్పృథక్॥ ఆపస్తంబః॥ యాయావరా హ వై నామ పురా ఋషిః ఆస్తైన్వస్య శ్నాత్రిమ్యం స్తైర్ధమాసాయార్ధమాసాగ్నిహోత్రం జుహువుః॥ తస్మాద్యాయావరధర్మేణ మాయావ్యాగ్రేవా జననమరణయోరథ్వన్యాపత్సు వార్ధమాసాయార్ధమాసాయాగ్నిహోత్రం జుహుయాత్। ప్రతిపదిసాయం చతుర్దశ చతుర్గృహీతాన్యుదయత్యేకాసమిత్సకృద్ధోమః। సకృత్పాణినీ మార్జనం సకృదుపస్థానం ఏవం ప్రాతరేతావానేవ విశేషః॥ ప్రకృతివత్॥ పక్షతమేవ గోధేయమగ్నీన్ సమారోపయతే ధారయతే వా అపసథా హావా పవసద్ధే గృహ నిర్మథ్యా పవసథాదికర్మ ప్రతిపద్యత ఇతి॥ భారద్వాజోపి॥ జననమరణయోరాపత్సు వార్ధమాసాయాగ్నిహోత్రం జుహుయాత్। ఊర్ధ్వం ద్వాదశాహాత్ నిర్మంథ్యాతిపక్షహోమినస్తత్ పక్షనుధ్య ఆపన్నవృత్తౌ తదా ప్రభృతి పునర్హోమః కర్తవ్యః॥

తదాహ మరీచిః ॥ పశుహోమానథాహుత్వా మధ్యేకర్మాం నివృత్తితః ।
హోమంపునః ప్రకుర్యాత్తు నచాసౌదోషభాగ్భవేత్ ॥ ఇతిస్మృత్యర్థసా
రే ॥ సమస్యేదగ్నిహోత్రాణి యథాసంభవమాపది । ప్రతిపద్యగ్నయే
త్సాయమాపద్యన్యత్రవాదినే ॥ యావంత్యౌపవసథ్యాహాత్ ప్రాగ్దినా
నిభవంతిహి ॥ తావంతిపరిగృహ్ణీయా చ్చతురున్నయనానితు । ప్రా
తర్హోమాన్ సమస్యైవజుహుయాచ్చపరేహని । సర్వథౌపవసథ్యాహి
సాయంహోమీపృథక్భవేత్ । తథైవయజనీయాహి ప్రాతర్హోమో
భవేత్పృథక్ ॥ ఉపవాసేనశూన్యంచేత్ ఔపసథ్యమహర్యదా । తదా
తత్సాయంహోమోఽపి పూర్వైః సహసమస్యతే ॥ ఏవంప్రతిపదోఽన్యత్ర
యత్రాపదుపజాయతే । తన్నాశేఽపిపునర్హోమః ప్రాగౌపవసథాదపి ॥
ఇతిపశుహోమః ॥ హోమయోగ్యసమిధః స్మృత్యర్థసారేదర్శితాః ।
పాలాశఖాదిరాశ్వత్థ శమ్యుదుంబరజా సమిత్ । అపామార్గకదూర్వా
శ్చకుశాశ్చేత్యపరేవిదుః ।సత్వచఃసమిధః కార్యారుజుః శ్లక్ష్ణాః సమాస్తథా ।
శస్తా దశాంగులాస్తాస్తు ద్వాదశాంగులకాస్తథా । ఆర్ద్రాశ్శుష్కాః సమ
చ్ఛేద్యాస్తర్జన్యంగులవర్తులాః । అపాటితాశ్చాద్విశాఖాః క్రిమిదోషవి
వర్జితాః ॥ సమిత్పవిత్రంవేదశ్చ త్రయంప్రాదేశసంమితమ్ । ఇధ్మస్తుద్వి
గుణః కార్యః త్రిగుణాః పరిధిస్మృతాః । స్మార్తే ప్రాదేశ ఇధ్మోవాద్వి
గుణః పరిధిస్మృతః ॥ కాత్యాయనః ॥ పాలాశ సమిధః కార్యాః
ఖాదర్యస్తదభావతః । శమిరోహితకాశ్వత్థాస్తదలాభేర్కవేతసౌ ॥ ప్రాదే
శిన్యధికానాత్ర సమిత్స్థూలతయాక్వచిత్ । నసపర్ణానిర్వీర్యా నస
కీటానపాటితా ॥ స్మృతిరత్నే ॥ కోవిదారం కరంజంచశిరీషం వ్యాధి
ఘాతకం । శ్లేష్మాతకమకమర్ణ్యం వర్జయేదింధనంబుధః ॥ సమిత్పుష్పకు
శాదీని శ్రోత్రియః స్వయమాహరేత్ । శూద్రాహృతైః క్రయక్రీతైః క
ర్మకుర్వన్ వ్రజత్యధః ఇతి ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ పాలాశఃఖదిరోవేధ్మః
ముఖ్యస్స్యాత్తదలాభతః । శమీవటోదుంబరజాః అశ్వత్థస్తదలాభతః ॥ వన

స్మృతీనాం సర్వేషామిధ్మాః కార్యా విశేషతః॥ తత్ర తాన్ వర్జయేద్వృక్షాన్ కోవిదారవిభీతకౌ । కపిత్థామలకౌ రాజవృక్షః శాకద్రుమాస్తథా। నీపనింబకరంజంచ తిలకం శాల్మలీమపి । శ్లేష్మాతకమపిత్యక్త్వా గ్రాహ్యోన్యాః సకలద్రుమాః॥ తులసీకాష్ఠముక్తేగ్నౌ జుహ్వా తామక్షయం ఫలమితి ॥ దక్షః ॥ పూర్వం ప్రాదేశికాం దత్వా తతో హోమోవిధీయతే । ద్వితీయా పృష్ఠతో జేయా తతోగ్నిముపతిష్ఠతే ॥ పృష్ఠతః హోమాత్ప్రాదేశికా సమిత్ ॥ ఆపస్తంబః ॥ నాప్రోక్షితమింధనమగ్నావాదధ్యాదితి । అయోగ్యసమిధో హోమే దోషమాహ వ్యాసః ॥ విశీర్ణా యుఃక్షయం కుర్యాత్ విదళావ్యాధిసంభవా । హ్రస్వయా మృత్యుమాప్నోతి వక్రా విఘ్నకరీ తథా ॥ స్థూలా చహంతి తేలక్ష్మీం కృశా వైబాంధవక్షయం । ద్విశాఖా నేత్రరోగంచ కీటజుష్టార్థనాశనం । ద్వ్యష్యం ప్రకురుతేదీర్ఘా ప్రాణఘ్నా విత్వచాస్మృతా ఇతి । హవిర్లక్షణముక్తం కాత్యాయనేన ॥ హవిస్త్రివిధం జ్ఞేయం కృతంచైవకృతాకృతం । అకృతంచ క్రమాదేషాం లక్షణం సమ్యగుచ్యతే ॥ కృతమోదనసక్త్వాది తండులాదికృతాకృతం । వ్రీహ్యాదిచాకృతం ప్రోక్త మితిహవ్యం త్రిధాబుధైః ॥ ఆపస్తంబః ॥ పయసాపశుకామస్య జుహుయాద్దధ్నేంద్రియకామస్య యవాగ్వా గ్రామకామస్యౌదనేనాం నాద్యకామస్య తండులైరోజస్కామస్య బలకామస్యేత్యేకే మాంసేన యశస్కామస్య సోమేన బ్రహ్మవర్చస కామస్యాజ్యేన తేజస్కామస్యేతి । పయసో నిత్యస్యైవ సతికామేఫలవచనమ్ ॥ తథాచాశ్వలాయనః ॥ పయసా నిత్యహోమేయవాగూరోదనేనహి । సపిర్గ్రామకామానాంనాద్య కామేంద్రియకామతేజస్కామానామితి ॥ వ్యాసః ॥ కాపిలాయాస్తు పయసా యోగ్నిహోత్రాణ్యుపాసతే । ఆదిత్యమండలం భిత్వా యాతి బ్రహ్మ సనాతనమితి ॥ గృహ్యపరిశిష్టే ॥ యేనసాయంజుహుయాత్తేన ప్రాతరితి ॥ చంద్రికాయాం ॥ తైలం దధి పయః సోమో యవాగూరోదనం ఘృతం । తండులా మాంసమాపశ్చ దశద్రవ్యాణ్యుదాహృతాః । స్మృత్యర్థసారే ॥ శాలిశ్యామాకనీవా

రాః వ్రీహిగోధూమవాచకాః । ఏతేషాం తండులాహోమ్యా యావనాశ్యాః ప్రియంగవః ॥ నీవారాశ్శాలయశ్చైవ గోధూమావ్రీహయో యవాః । స్వరూపేణాపి హోమ్యాస్స్యుస్స్వరూపేణైవ వైదలాః ॥ ద్రవంస్రువేణ హోతవ్యం పాణినా కఠినం హవిః ॥ పయో దధి యవాగూశ్చ సర్పిరోదనతండులాః । సోమో మాంసం తైలమాపో దశైతాన్యగ్నిహోత్రకే । స్యాదగ్నిహోత్రవద్గ్రాహ్యో హోమ్యా సంస్కారో మంత్రవర్జితః । యద్వా త్రిః ప్రోక్షణం తేషాం మాంసమాపాసనేనచ ॥ యద్యగ్నిహోత్రహోమార్థం పయో న స్యాత్కదాచన । తదా వ్రీహియవా గ్రాహ్యా శాఖాభ్యంతరమేవ వా ॥ యద్వా యజ్ఞీయవృక్షస్య కందమూలఫలం జలమ్ । యథోక్తవస్త్వసంప్రాప్తౌ గ్రాహ్యం తదనుసారి చ । యవాభావే తు గోధూమా వ్రీహిణాంపి వశాళయః । యవాభావే తు గోధూమాస్తతో వేణుయవాదయః ॥ ఫలం వా యజ్ఞవృక్షస్య తత్పత్రమథవా భవేత్ । ఆజ్యం హవ్యమనాదేశే జుహోతిషు విధీయతే ॥ మంత్రస్య దేవతాయాస్తు ప్రజాపతిరితి స్థితిరితి ॥ వ్యాసః ॥ హవ్యైస్తు గోఘృతం గ్రాహ్యం తదభావే తు మాహిషం । ఆజ్యం వా తదభావే తు సాక్షాత్తైలం గృహ్యతే ॥ తైలాభావే గృహీతవ్యం తైలం జర్తిలసంభవం । తదభావే తసీస్నేహః కౌసుంభః సర్షపోద్భవః ॥ వృక్షస్నేహోథవా గ్రాహ్యః పూర్వాభావే పరః పరః । తదభావే యవవ్రీహిస్యామాకాన్యతరోద్భవం ॥ పిష్టమాలోడ్య తోయేన ఘృతార్థే యోజయేత్సుధీః । వృక్షతైలేషు పున్నాగనింబైరండోద్భవం త్యజేత్ । యద్వాలాభే గోఘృతాదేః క్రమాత్ క్షీరం విధీయతే । తదభావే దధి గ్రాహ్యమలాభే తైలమిష్యతే । ఏషాం కేషాంచిదన్యేషాం హవిషామప్యసంభవే ॥ సర్వత్రాజ్యముపాదేయం భరద్వాజమునేర్మతాదితి ॥ స్మృతిభాస్కరే ॥ శిష్టప్యాభావతస్తుల్యం ద్రవ్యం ప్రతినిధీయతే । కందైః పుష్పైః ఫలైః క్షీరై రూపైః సదృశమిష్యతే ॥ స్మృతిరత్నే ॥ కాయైరూపైస్తథా వర్ణైః క్షీరైః పుష్పైః ఫలైరపి । గంధైరసైః సదృగ్గ్రాహ్యః పూర్వాభావే పరః పరః ॥ నాపి ప్రతినిధా

తన్యం నిషిద్ధం యత్ర కుత్రచిత్ । శ్రోత్రియాణామభోజ్యం యత్ ద్రవ్యం
తదపి నేష్యతే । గ్రాహ్యం ప్రతినిధిత్వేన సోమకామేషు న క్వచిత్ ॥
కామ్యే ప్రతినిధిర్నాస్తి నిత్యనైమిత్తికే హి సః । కామ్యే తూపక్రమాదూ
ర్ధ్వమన్యే ప్రతినిధిం విదుః ॥ న చ ప్రతినిధిర్మన్త్రః స్వామిదైవాగ్నికర్మ
సు । న దేశకాలయోర్నాస్తి హ్యరణ్యామగ్నిరేవ చ ॥ సమారూఢాం చ స
మిధమరణిం బ్రువతే బుధాః । నాభావస్య ప్రతినిధిరభావాన్తరమిష్యతే ॥ నా
పి ప్రతినిధాతవ్యం బద్ధం వస్తు కుత్రచిత్ । ద్రవ్యం వైకల్పికం కించిత్ యత్ర
సంకల్పితం భవేత్ ॥ తదభావే న తద్గ్రాహ్యం సత్తు వైకల్పికాన్తరమ్ । స్మృ
త్యర్థసారే ॥ సంస్కారా నామయోగ్యాపి ముఖ్య ఏవ హి గృహ్యతే । న హి
సంస్కారయోగ్యోఽన్యో గృహ్యతే ప్రతిరూపకః ॥ కార్యం నివృత్తిపర్యాప్తం
ముఖ్యద్రవ్యస్య సంభవే । పురోడాశమహత్త్వార్థం న నీవారపరిగ్రహః ॥ కృ
ష్ణవ్రీహ్యాదికే ద్రవ్యే శిష్టే ప్రచరితే సతి । గ్రాహ్యః కృష్ణోఽపి స వ్రీహిర్నాన్యో వ్రీహిః
కృష్ణ ఇత్యపి ॥ అథ వ్రీహియవాభావే సమతండులయోగినీః । ఓషధీః పరి
గృహ్ణీయాత్ కోద్రవాదివివర్జితాః ॥ ఉపాత్తే తు ప్రతినిధౌ ముఖ్యార్థో
లభ్యతే యది । తదా ముఖ్యమనాదృత్య గౌణేనైవ సమాపయేత్ ॥ ముఖ్యా
లాభే తు సదృశలాభో విధీయతే ॥ యావద్యావత్సుసదృశం తత్తదేవ హి గృ
హ్యతే ॥ ఉపాత్తే యస్మిన్ కస్మిన్వా ముఖ్యాపచరితే సతి । అన్యద్ద్రవ్యం స
జాతీయం విజాతీయమథాపి వా ॥ ఉపాదాయ ప్రయుంజానో యది పూర్వ
మవాప్నుయాత్ । ఉపాత్తత్వాద్విశేషేణ పూర్వం త్యక్త్వా పరం శ్రయేత్ ॥
ముఖ్యలాభే యదా గౌణముపాత్తం తద్వినశ్యతి । తత్ర ముఖ్యోపమం గౌణం
గ్రాహ్యం గౌణోపమన్న తు ॥ ప్రభుః ప్రథమకల్పస్య యోఽనుకల్పేన వర్తతే ।
అనాప్నోతి ఫలం తస్య పరత్రేతి శ్రుతిస్మృతీ ॥ ఆహుతిపరిమాణమాహ
బృహస్పతిః ॥ ప్రస్థధాన్యం చతుఃషష్ఠిరాహుతైః పరికీర్తితమ్ । తిలా
నాం తు తదర్ధం స్యాత్తదర్ధం స్యాద్ఘృతస్య తు ॥ బోధాయనః ॥ వ్రీహీ
ణాం వా యవానాం వా శతమాహుతిరిష్యతే । ఓదనో ద్విగుణో గ్రాహ్యో

మయూరాండాకృతిస్తథా ॥ కుక్కుటాండప్రమాణస్తు పిండ ఇత్యభిధీయ
తే । అంగుష్ఠపర్వమాత్రం స్యాదవదానం తతో౽పి వ ॥ జయస్విష్టకృదాజ్యం
తు చతురంగులసమ్మితమ్ ॥ చంద్రికాయామ్ ॥ తీర్థాయతన సంపూర్ణం
ప్రాంతరుత్తానపాణినా । ద్వ్యంగుళీసమిధాం తిత్యా వాగ్యతో జుహుయాద్ధవిః ॥
వృద్ధహారీతః ॥ దేవానాం తర్పణం హోమం బలికర్మ చ భోజనమ్ । అర్చ
నం మార్జనం కుర్యాద్దేవతీర్థేన సర్వదా ॥ స్మృతిరత్నే ॥ అంగుళ్యగ్రై
ర్న హోతవ్యం న కృత్వాంగుళిభేదనమ్ । అంగుళ్యుత్తరపార్శ్వే తు హోత
వ్యమితి హి స్మృతిః ॥ గృహ్యపరిశిష్టే ॥ ఉత్తానేన తు హస్తేన అంగుష్ఠాగ్రే
నపీడితమ్ । సంహతాంగుళిపాణిస్తు వాగ్యతో జుహుయాద్ధవిః ॥ కాత్యా
యనః ॥ జుహూషుశ్చయుతే చైవ పాణిశూర్పస్ఫ్యదారుభిః । నకుర్యాద
గ్నిధమనం నకుర్యాద్వ్యజనాదినా ॥ దేవలః ॥ వస్త్రేణ వాథ పర్ణేన పాణి
శూర్పస్ఫ్యదారుభిః । వ్యజనేనాగ్నిధమనం నకుర్యాదితి హి శ్రుతిః ॥ పటేన
నవై భవేద్వ్యాధిః శూర్పేణ ధననాశనమ్ । పాణినా మృత్యుమాప్నోతి
ఆయుః క్షీణం ముఖేన మె ॥ యత్తు మనురాహ ॥ నాగ్నిం ముఖేనైవ ధమే
న్నగ్నాం నేక్షేత చ స్త్రియమ్ । నామేధ్యం ప్రక్షిపేదగ్నౌ నచ పాదౌ ప్రతాప
యేత్ ॥ అధస్తాన్నోపదధ్యాచ్చ నచైనమభిలంఘయేత్ । నచైనం పాదతః
కుర్యాన్నప్రాణబాధమాచరేత్ ఇతి ॥ తద్ధమన్యారహిత ధమనవిష
యం ॥ తథాచ దేవలః ॥ ధమనీమంతరే కృత్వా తృణం వా కాష్ఠమేవ వా । ము
ఖేనాగ్నిం సమింధీత ముఖాదగ్నిరజాయత ॥ విష్ణుః ॥ అప్రబుద్ధే౽పి ధూమే
వా జుహుయాద్యో హుతాశనే । యజమానో భవేదంధః సో౽పుత్రేతి హి న
శ్రుతమ్ ॥ యో౽నర్చిషి జుహోత్యగ్నౌ వ్యంగారిణి చ మానవః । మందా
గ్నిరామయావీ చ దరిద్రశ్చ ప్రజాయతే । బహుశుష్కేంధనే చాగ్నౌ సుస
మిద్ధే హుతాశనే । విధూమే లేలిహానే చ హోతవ్యం కర్మసిద్ధయే ॥ అగ్నిక
ర్ణహుతం భోగం నాసికాయాం మనఃక్షయం । చక్షుషోర్నిధనం కుర్యాత్కేశే
దారిద్ర్యకృద్భవేత్ ॥ హుతం శిరసి పాపం స్యాత్తస్మాజ్జిహ్వాసు హోమ

వేత్ । యత్రకాష్ఠంతుతచ్ఛ్రోత్రం యత్రధూమస్తునాసికా ॥ యత్రాల్ప
జ్వలనం నేత్రం యత్ర భస్మ తచ్ఛిరః । యత్రైవజ్వలితో వహ్నిః జిహ్వాతత్ర ప్ర
కీర్తితా ॥ ఆపస్తంబః ॥ శిరోంగారా అభ్యూహంతే - తతోతిలీలా
చిరుబుదేతి బ్రహ్మణిహుతం భవతీతి । శరః భస్మ అంగారా భస్మనా సూ
క్ష్మేణ సంయోగమాపద్యంతే ॥ తతస్తేభ్యః లీలః ప్రకాశోచిః స్తైతితస్యా
మవస్థాయాం హుతం బ్రహ్మణి హుతం భవతీత్యర్థః ॥ స ఏవ ॥ యదంగారే
ష్వవశాంతేషు లేలాయతి న భాతి తద్దేవానామాస్యం తస్మాత్తథా హో
తవ్యం యదా స్వైవిదధత్యేవం తదితి విజ్ఞాయత ఇతి ॥ శ్రుతిరపి ॥ సర్వ ఏవ స
ర్వథా ఇధ్మ ఆదీప్తో భవతి ॥ విశ్వేదేవా స్తర్హ్యగ్నిః ॥ తస్మిన్ యస్య తథా
విధే జుహ్వతి - విశ్వేష్వేవాస్య దేవేష్వగ్నిహోత్రం హుతం భవతి నితరామ
గ్నిరుపాదైవిలోహినీకేవ భవతి ॥ ఇంద్ర స్తర్హ్యగ్నిః - తస్మిన్ యస్య త
థావిధే జుహ్వతి ॥ ఇంద్ర ఏవాస్యాగ్నిహోత్రం హుతం భవతి - అంగారా
భవంతి - తేభ్యోంగారేభ్యో చిరుదేతి - ప్రజాపతి స్తర్హ్యగ్నిః త
స్మిన్ యస్య తథావిధే జుహ్వతి ప్రజాపతావేవాస్యాగ్నిహోత్రం హుతం
భవతి ॥ శిరోంగారా అభ్యూహంతే - బ్రహ్మ తర్హ్యగ్నిః తస్మిన్ యస్య
తథావిధే జుహ్వతి - బ్రహ్మణ్యేవాస్యాగ్నిహోత్రం హుతం భవతి వసుషు
రుద్రేష్వాదిత్యేషు విశ్వేషు దేవేషు ఇంద్రే ప్రజాపతౌ బ్రహ్మన్ అపరివర్గ
మేవాస్యైతాసు హుతం భవతి ॥ సర్వ ఇధ్మః సర్వశః సర్వప్రదేశే ఆదీప్తో
భవతి - యదా తర్హి తస్మిన్ కాలే విశ్వేదేవా అగ్నిః విశ్వేదేవా రేకీ
భూయ తిష్ఠతి తస్మిన్ విధేతాదృశప్రకారే గ్నౌ జుహ్వతి విశ్వేషు దేవేష్వే
వాస్యాహుతం భవతి - విశ్వేదేవాః సర్పితా అసేన భవంతి - నితరాం నీ
చైస్తరాం అచిరుపాపైతి స్వల్పా భవతి లోహినీకేవ భవతి రక్తే
వ భవతి వర్ణాదనుదాత్తాదితి జీప్ సంజ్ఞాయాం కనకాంగార ధూమే తేషు
సత్సు ప్రేషు యదచిరుదేత్ తదజ్వాస్యమస్య జిహ్వాస్థానీయం గృహాతే రసుని
శరః ॥ తస్మాత్తదంగారా అభ్యూహంతే ఉపరిహూవంతి । అపరివర్గంకా

శ్చిదపి దేవతావర్జయిత్వా ఏతాసు దేవతాసు హుతంభవతీత్యర్థః॥ స్మృతి
రత్నే॥ సువర్ణా కనకా రక్తా కృష్ణా చైవ తు సుప్రభా॥ అతిరక్తా బహు
రూపా చ సప్తజిహ్వాః ప్రకీర్తితాః। సువర్ణా వారుణీ జిహ్వా మధ్యమా కన
కా స్మృతా॥ రక్తా చైవోత్తరా జిహ్వా కృష్ణా యామ్యాదిశి స్మృతా। సుప్ర
భా పూర్వదిగ్జిహ్వా అతిరక్తాగ్నిగోచరా॥ ఈశాన్యే బహురూపా చ జిహ్వా
స్థానాన్యనుక్రమాత్। వివాహే వారుణీ జిహ్వా మధ్యమా యజ్ఞకర్మసు॥ ఉ
త్తరా చోపనయనే దక్షిణా పితృకర్మసు। పూర్వదిక్సర్వకామేషు ఆ
గ్నేయీ శాంతికర్మసు॥ ఐశానీ చోగ్రకార్యేషు ఏతద్ధోమస్య లక్షణమ్॥ అ
జ్ఞానాత్సప్తజిహ్వాసు హోమం యః కురుతే ద్విజః॥ హోమో నిష్ఫలతాం
యాతి హోమీ చ నరకం వ్రజేత్। హోమప్రకారస్తు గృహ్యోక్తవిధిః కర్త
వ్యః॥ తదుక్తం గృహ్యపరిశిష్టే॥ స్వగృహ్యోక్తేన విధినా హోమం కుర్యా
ద్యథావిధి॥ స్మృతిరత్నేపి॥ ఉపావరోహంకృత్వా ప్రాణాయామ
మనంతరమ్। స్వగృహ్యోక్తప్రకారేణ వహ్నేరర్చనమాచరేత్॥ అది
తేన్వాదిమంత్రైస్తు చతుర్భిః పరిషేచయేత్। అదితేనుమన్యస్వేతి వామదేవ
ఋషిస్స్మృతః॥ దేవీ తు జగతీ ఛందో హ్యదితి ర్దేవతా స్మృతా। అనుమతే
నుమన్యస్వేతి వామదేవ ఋషిస్స్మృతః॥ ప్రాజాపత్యా తు గాయత్రీ దేవతా
నుమతిస్తథా। సరస్వతేనుమన్యస్వ వామదేవ ఋషిస్స్మృతః॥ ప్రా
జాపత్యా తు గాయత్రీ మంత్రోక్తా దేవతా స్మృతా॥
దేవసవితః ప్రసువ వామదేవ ఋషిస్స్మృతః। ప్రాజాపత్యా తు గాయత్రీ సవితా
దేవతా స్మృతా। వినియోగశ్చ తూష్ణీం తు సేచనే పరికీర్తితాః॥ సంవ
ర్తః॥ హోమే పర్యుక్షణే శ్రాద్ధే సంధ్యాకర్మసు మార్జనే। ఆచామే భో
జనే పాత్రం తోయం వామేన సంస్పృశేత్॥ హోమాదిమపాత్రం సంధ్యా
మార్జనే తోయం వామహస్తేన స్పృశేదిత్యర్థః॥ సంగ్రహే॥ గృ
హ్యోక్తవిధినా హుత్వా పూర్వవత్పరిషేచయేత్। అన్వమంస్థాః ప్రాసా
వీరితి మంత్రైస్సన్నమయేచ్ఛుచః। అథాగ్నిముపతిష్ఠేత మంత్రేణాగ్నే నయే

తిచ । ఏతత్ప్రజ్ఞాశ్వానుష్ఠేయం అన్యథానోపశ్రవణాత్ ॥ తదాహాంగిరాః ॥ స్వాభిప్రాయకృతంకర్మ యత్కించిద్జ్ఞానవర్జితం । క్రీడాకర్మేవ బాలానాం తత్కర్మనిష్ప్రయోజనం । హతజ్ఞానంక్రియాహీనం హతాస్త్వజ్ఞానినఃక్రియాః । అపశ్యన్నంధకో దగ్ధః పశ్యన్నపి చ పంగుక ఇతి ॥ మంత్రార్థస్తు ॥ అదితేనుమన్యస్వ । అదితిర్దేవమాతా హే అదితే అనుమన్యస్వ మయా క్రియమాణంకర్మ అనుజానీహి । అనుమతేతి ఊన చంద్రా పౌర్ణమాసీ సరస్వతీ వాగ్దేవతా ॥ ఖాదసో గుణః ॥ హే దేవ సవితః సర్వస్యాభ్యనుజ్ఞాతః అస్మానపి ప్రసువ అస్వమంస్థాః అనుజ్ఞాతవతీ ॥ ప్రాసావీః ప్రానుజ్ఞాతవాన్ । అగ్నేనయ । హే అగ్నే సుపథా శోభనేన శాస్త్రావిరుద్ధేన మార్గేణ అస్మాన్ రాయేన శ్రియంప్రాపయ । విశ్వాని వయునాని పాపాని విద్వాన్ జానానః ఏనః పాపం అస్మాత్ అస్మత్తః యుయోధి । అపనయ । యాతే పృథక్ భావే లుగి బహులం ఛందసీతి మంత్రప్రచురః । వాంఛసీత్యపి త్వాభావే గుణః । కీదృశమేనః జుహురాణం కుటిలస్వభావం తదర్థం వయమపి తే తుభ్యం భూయిష్ఠాం సముత్కృష్టాం విధేమ క్రియాస్వ విధివిధానే ఆశిషిలుజ్ ॥ వ్యాసః ॥ స్నానస్యతో వరుణః శోభాం జుహ్వతోగ్నిః శ్రియంహరేత్ । భోజనే మృత్యుమాప్నోతి తస్మాన్మౌనం త్రిషు స్మృతమితి ॥ అనుగతేగ్నౌ సంధానమాహాపస్తంబః । నిత్యోర్ధార్యోనుగతో మంథ్యః శ్రోత్రియాగారాద్వాహార్య ఇతి । నిత్య ఇతి సిద్ధే ధార్య ఇత్యారంభాత్ ॥ ఉఖాదౌ ధారణమేవాస్య ముఖ్యః । సత్వరణ్యాదావాత్మని వా సమారోపణం ॥ సచ ధ్రియమాణోగ్నిరనుగతశ్చేత్ తదైవ సంధాతవ్య ఇతి వ్యాఖ్యాతారః । ధ్రియమాణేగ్నౌ విశేషమాహ స ఏవ । చతూరాత్రమహూయమానోగ్నిర్లౌకికః సంపద్యత ఇతి ॥ ఆత్మసమారూఢో ద్వికాలమహుతస్తథా ॥ శౌనకః ॥ అగ్నావనుగతో యత్ర హోమకాలద్వయం వ్రజేత్ । ఉభయోర్విప్రవాసేవ లౌకికోగ్నిర్విధీయతే ఇతి । భారద్వాజః ॥ ఏకాగ్నిర్ద్వాదశాహం విచ్ఛిన్నం పునరాధేయ ఇతి ॥ బోధాయనోపి ॥ అర్వాక్ త్రిరాత్రాదయ

సే గ్నమేస్యా త్తతఃపరంతంతుమతీచకార్యా । ఆసప్తరాత్రాన్నసేత్ హుత్వాఆసప్తరాత్రత్తున రానధీతేతి ॥ ద్వాదశదినపర్యంతం అగ్న్యసుగ తప్రాయశ్చిత్తమేవోక్తంనాగ్నిసంధానమ్ । అత్రయథాస్వగృహ్యంవ్యవ స్థా ॥ శౌనకః ॥ విచ్ఛిన్నవహ్నిరాధాయ కర్మాంగంవిధివద్ద్విజః । సా యమారభ్యజుహుయా దాహుతీనాంచతుష్టయం । యదాసంధీయతేవ హ్నిః ప్రాయశ్చిత్తపురస్సరమ్ ॥ తదాసాయం విజానీయాత్పాత్రత్రస్థాలీపు రస్సరమ్ । ప్రతిపత్పర్వసంధానం కర్మణకర్తుర్విన్నాశనమ్ ॥ సంధాయ త్రిదినంహుత్వాస్థాలీపాకం సమాచరేత్ ఇతి ॥ కథంచిద్ధారణాశక్తౌ బో ధాయనః॥ఏకాగ్నేస్త్రీవిధిసమారోపణమాత్మన్యరణ్యోర్వాసమిత్త్వితి।సమి ధశ్చ స్మృత్యర్థసారేదగ్నిః ॥ పాలాశాశ్వత్థఖాదిరబిల్వోదుంబరజా స మిదితి - ఆత్మసమారోపణంయజమానకర్తృకమేవ - సమిదాదికర్తృ కంత్వధ్వర్యుకర్తృకమపిభవతి॥ తథాచాపస్తంబః।ఉపర్యగ్నేరరణింధా రయంజపతిఅయంతేయోనిఋత్విజయఇతి ॥ అపివాయజమానఏవాత్మం త్సమారోపయతేయాతే అగ్నేఇతి-హస్తంప్రతప్యముఖామాహరతఇతి॥య జమానాసన్నిధానేపిపత్నీసన్నిధౌఅధ్వర్యుణారణ్యాదౌ సమారోప్యావరో హ్యాచహోతుంశక్యతే। యజమానకర్తృకత్వేపావరోహమంత్రజపం యజమానాసన్నిధౌ అన్యః కుర్యాత్ ॥ పత్నీనకుర్యాత్- శ్రౌతమంత్రో ద్వార్యక్రియా మంత్రవ్యతిరిక్తమంత్రేషు స్త్రియాఅనధికారాదితి న్యాయ విదః ॥ తథాశాతాతపః ॥ శ్రౌతంయత్నంస్వయంకుర్యాదన్యోపిస్మార్త మాచరేత్ ॥ బోధాయనః ॥ ఆరూఢోగ్నిపునస్సంధాననిమిత్తమాహస ఏవ - అథాగ్నేర్వ్యపత్తింవ్యాఖ్యాస్యామః - మేధ్యాశుచిచండాలశూ ద్రవాయసపతితరజస్వలాశ్వభిశ్చసంస్పృశ్టారణ్యోర్వినాశఇతి పునరగ్నింస మిధ్యాదితి ॥ సంగ్రహే ॥ స్వశేషతుధార్యమాణంవా సమిదారూఢమేవ వా ॥ త్యక్త్వాతుపునరాధానమాత్మారూఢంత్యజేద్బుధః ॥ గవానగమనా శౌచాద్యుపహతేగ్నిమాత్రకమ్ । విసృజ్యహోమమేచ్ఛకృంహోమయేచ్చవతు

త్యజేత్ ॥ అహుతేష్వగ్నిషు యజమానో నాశ్నీయాత్ । యత్రైవయం యథాహ తద్వసవే ఇత్యాహుతిం జుహుయాత్ ॥ సమిధావా దధ్యాజ్జపేది త్యేకే । అనాజ్ఞాతమితి త్రిస్రో జుహుయాజ్జపేదిత్యేకే- త్వన్నో అగ్నే సత్వం నో అగ్న ఇతి సర్వత్రాంతరాయే దేవతావిపర్యాసే చైతే ఆహుతీ జుహోతీతి తిగం సర్వప్రాయశ్చిత్తం సర్వశక్రియే తేత్యాది ప్రాయశ్చిత్తమాపస్తంబేనోక్తం ॥ స్మార్తేఽపి కర్తవ్యం ॥ అవిరోధాత్ - స్మృత్యంతరే ॥ ఔపాసనాగ్నిద్వయసంగతిశ్చేత్ అగ్నింసమారోప్యతౌ విభజ్య పూర్వస్య హోతుర్వివిచించహుత్వా పశ్చాచ్చ హోతుః పథికృచ్చసోఽది ॥ ద్వయోరౌపాసనాగ్న్యోః సంసర్గే సంసృష్టాగ్నిసమారోపణార్థం విభజేత్ మనూయమం శౌమమాయమంశ ఇతి ప్రత్యేకమభిమానీకృత్య స్వాం శే పూర్వం హోతా అగ్నయే వివిచయే స్వాహేతి హుత్వా సర్వప్రాయశ్చిత్తం చ జుహుయాత్ - అపశ్చాద్ధోతాతు అగ్నయే పథికృతే స్వాహా అగ్నయే వివిచయే స్వాహేతి హుత్వా సర్వప్రాయశ్చిత్తం చ జుహుయాత్ । తతస్తావుభౌ సహైవ సమారోపయేతామిత్యర్థః ॥ లౌకికాగ్నిసంపర్కే వివిచం షాహి పంచ కంచ జుహుయాదితి ॥ బోధాయనోక్తం ద్రష్టవ్యం ॥ విధిరప్యావృత్తిసంగ్రహే దర్శితా ॥ ఉద్ధృత్యవహ్నిం ప్రణవేన పూర్వమన్వగ్నిమంత్రేణ హరేత్పురస్తాత్ । నిధాయ పృష్ఠోదివిమంత్రకేణ తతశ్చ హోమ స్స్వకల్పైశ్చతుర్భిః ॥ తేషాదయో నైవచ తత్సతాంస విశ్వానిదేవ్యానఇమేచమంత్రాః । ఆరోపణం నాప్యవరోపణం స్యాదుత్పత్తిరేవం విధురానలస్య ॥ నిత్యాని నైమిత్తికకామ్యకర్మాణ్యత్రైవకుర్యాద్విధురస్సదైవ । తత్సవితుః - తాంసవితుః ॥ విశ్వాని దేవసవితః అద్యానో దేవసవితః ఇమేశకలహోమమంత్రా ఇత్యర్థః ॥ చంద్రికాయాం ॥ బ్రహ్మణ్యాధాయకర్మాణి సస్సంగః కామవర్జితః । ప్రసన్నేనైవమనసా కుర్వాణో యాతి తత్పదమ్ ॥ నాహంకర్తా సర్వమేతత్ బ్రహ్మైవకురుతే సదా । ఏతద్బ్రహ్మార్పణం ప్రోక్తం ఋషిభిస్తత్త్వదర్శిభిః । యద్వా ఫలానాం సన్యాసం ప్రకుర్యాత్పరమేశ్వరే ॥ కర్మణామేతదప్యా

హు బ్రహ్మార్పణమనుత్తమమ్ ॥ మనురపి ॥ సన్న్యస్యసర్వకర్మాణి కర్మ దోషానపానుదత్ । నియతో వేదమభ్యస్యన్ పుత్రైశ్వర్యేసుఖంవసేత్ ॥ మంగళాచారయుక్తానాంనిత్యంచప్రయతాత్మనామ్ । జపతాంజుహ్వతాంచైవవినిపాతోనతువిద్యతఇతి ॥ శ్రీభగవాన్ ॥ బ్రహ్మార్పణం బ్రహ్మహవిర్బ్రహ్మాగ్నౌబ్రహ్మణాహుతమ్ । బ్రహ్మైవతేనగంతవ్యంబ్రహ్మకర్మసమాధినా ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ స్వకర్మహానౌపతనంఅబ్దేకాపద్యనాపది । స్వకర్మహానౌనాస్తిక్యాత్ మాసేనపతనం స్మృతమ్ ॥ ద్వాదశాబ్దవ్రతేనైవతస్యశుద్ధిస్తునాన్యథా । తన్నిరీక్ష్యార్కమీక్షేత స్పర్శేస్నాయాత్సచేలకమ్ ॥ తేనసంభాషణంహాస్యం కుర్వన్నబ్దేన తత్సమః । తదన్నభుక్త్వాతద్వస్తుసహశయ్యాసనేషుచ ॥ హోమంప్రశంసతి వసిష్ఠః ॥ త్రివిష్టపూర్వాంపృథివీంయోదద్యాత్ససాగరామ్ । తత్సాయమగ్నిహోత్రస్య కలాంనార్హతిషోడశీమ్ ॥ ఆన్యావ్యాహృతయస్తిస్రః స్వధాస్వాహానమోవషట్ । యస్యైతేవశ్యాస్సదాబ్రహ్మలోకస్థఏవసః ॥ సవన ॥ యోదద్యాత్కాంచనంమేరుంపృథివీంచససాగరామ్ । తత్ప్రాతరగ్నిహోత్రస్య తుల్యంభవతివానవా ॥ మనురపి ॥ అగ్నౌప్రాస్తాహుతిఃసమ్యక్ ఆదిత్య ముపతిష్ఠతే । ఆదిత్యాజ్జాయతేవృష్టిః వృష్టేరన్నంతతఃప్రజాః ॥ దైవకర్మణియుక్తోహిబిభర్తీదంచరాచరమ్ ॥ ఇతిహోమప్రకరణమ్.

హోమాదనంతరకార్యమాహ దక్షః ॥ దేవకార్యంతతఃకృత్వా కుర్యాన్మంగళవీక్షణమ్ ॥ ధ్యానదీపే ॥ హోమంచ కృత్వాలభనం శుభానాంతతోబహిస్స్యాద్గమనంప్రశస్తం - దూర్వాందసర్పిర్దధిచోదకుంభం ధేనుంసవత్సాంవృషభంసువర్ణాం । మృద్గోమయంస్వస్తికమక్షతాంశ్చతైలం మధుబ్రాహ్మణకన్యకాంశ్చ - శ్వేతానిపుష్పాణితథాశమీంచహుతాశనం చందనమర్కబింబమ్ । అశ్వత్థవృక్షంచసమాలభేత తతశ్చకుర్యాన్నిజజాతిధర్మమ్ ॥ చంద్రికాయామ్ ॥ రోచనంచందనంహేమం మృదంగందర్పణంమణిమ్ । గురుమగ్నించసూర్యంచ ప్రాతఃపశ్యేత్సదాబుధః ॥ నారదః ॥

లోకేస్మిన్ మంగళాన్యష్టౌ బ్రాహ్మణో గౌర్హుతాశనః । హిరణ్యం సర్పి
రాదిత్య ఆపో రాజా తథాష్టమః ॥ ఏతాని సతతం పశ్యేత్ నమస్యేదర్చయే
చ్చయః । ప్రదక్షిణం చ కుర్వీత తథాస్యాయుర్న హీయతే ॥ స్వాత్మానం చ
ఘృతే పశ్యేద్యదిచ్ఛేచ్చిరజీవికమ్ ॥ మనుః ॥ సువర్ణం చందనం రత్నం పంచగ
వ్యాని రోచనామ్ । ప్రియంగుసర్పిషః క్షౌద్రాణి మంగళాని ప్రచక్షతే ॥ అగ్ని
చిత్కపిలా సత్రీ రాజా భిక్షుర్మహోదధిః । దృష్టమాత్రాః పునంత్యేతే తస్మా
త్పశ్యేత్తు నిత్యశః ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ విప్రాగ్న్యర్కాంబుగోహేమార్జపా
ద్యం మంగళం శుభమ్ । అగ్నిచిత్కపిలా సత్రీ యజ్వా దృష్టాం సదోంబుధిః ॥ జ్ఞా
నసిద్ధస్తపశ్శాంతః దీర్ఘాయుర్ధార్మికశ్శుచిః । ఏతే పాపహరాస్తైర్నాక
సదా పశ్యేన్నమేదపి ॥ భరద్వాజః ॥ విష్ణుక్రాంతాం శమీం దూర్వాం చంద
నం శంఖపుష్పికామ్ । సిద్ధార్థాన్ ప్రియంగూంశ్చ ప్రాతశ్శిరసి ధారయేత్ ॥
పాపిష్ఠం దుర్భగం చాంధం నగ్నముత్కృత్తనాసికమ్ । ప్రాతర్న పశ్యేదేతాం
స్తు దృష్ట్వా పశ్యేద్దివాకరమ్ ॥ స్మృతిరత్నే ॥ గోమూత్రం గోమయం సర్పిః
క్షీరం దధి చ రోచనమ్ । షడంగమేతత్పరమం మంగళం సర్వతో నృణామ్ ॥
హరిద్రాం లవణం ధాన్యం రాజమాషస్తథా గుడమ్ ॥ జీరకం ఫలపుష్పం చ
మంగళాష్టకముచ్యతే । ఇక్షవస్సూపరాజశ్చ నిష్పావశ్చాస ధాన్యకమ్ ॥
వికారవచ్చ గోక్షీరం కుసుంభం కుసుమం తథా । లవణం చాష్టమం తద్వత్సౌ
భాగ్యాష్టకముచ్యతే ॥ రత్నావళ్యాం ॥ ధార్యాణి శిరసా నిత్యం పుష్పాణి శ్రీ
యమిచ్ఛతా । ద్రోణేతుపుష్పం శ్రీవృక్షపత్రం మూర్ధని నిక్షిపేత్ ॥ బోధా
యనః ॥ అరణిం కృష్ణమార్జారం సువర్ణం చ మణిం ఘృతమ్ । తిలాన్ కృ
ష్ణాజినం ఛాగం గృహేష్వేతాని ధారయేత్ ॥ గృహే పారావతా ధార్యా
శారికా వై శుకస్తథా । స్నాంతి వై ధారికా హ్యేతే భూతభావాన్ గృహే ధ్రు
వమ్ ॥ స్మృతిప్రదీపికాయామ్ ॥ చిత్రభానుమనడ్వాహం దేవం గోష్ఠం చతు
ష్పథమ్ । బ్రాహ్మణం ధార్మికాంశ్చైవ నిత్యం కుర్యాత్ప్రదక్షిణమ్ ॥ భర
ద్వాజః ॥ కండూయపృష్ఠతో గాం తు కృత్వా చాశ్వత్థవందనమ్ । ఉపగమ్య

గురూన్ సర్వాన్ విప్రాంశ్చైవాభివాదయేత్ ॥ అభివాదనవిధిః పూర్వమేవ నిరూపితః ॥ ఇతి సంగవద్రవ్యాన్వేషణమ్. ✻

—✻ అథ బ్రహ్మయజ్ఞవిధిః. ✻—

తత్ర దేశకాలావాహ శ్రుతిః ॥ బ్రహ్మయజ్ఞేన యక్ష్యమాణః ప్రాచ్యాం దిశి గ్రామాదచ్ఛదిర్దర్శ ఉదీచ్యాం ప్రాగుదీచ్యాం వోదిత ఆదిత్య ఇతి ॥ అచ్ఛదిర్దర్శశబ్దేన దేశవిశేషో లక్షితః ॥ ఛదిః గృహాచ్ఛాదనం తృణకటాది తద్యత్ర న దృశ్యతే తత్రేత్యర్థః ॥ ఉదిత ఆదిత్య ఇత్యనేన ఉదయాత్ప్రాగ్విక్రమణకాలో నిషిధ్యతే - ఉదయానన్తరం హోమకాలత్వాత్ తదనన్తరకాలో విధీయతే ॥ ఏతచ్చాహ్నవిహితకాలోపలక్షణమ్ ॥ తథా బృహస్పతిః ॥ సచార్వాక్ తర్పణాత్ప్రాతర్హ్యః పశ్చాద్వా ప్రాతరాహుతేః । వైశ్వదేవావసానే వా నాన్యదర్థే నిమిత్తత ఇతి ॥ అత్ర వైశ్వదేవశబ్దేన వైశ్వదేవకర్మ వివక్షితమ్ ॥ యదాహ వ్యాసః ॥ యది స్యాత్తర్పణాదర్వాక్ బ్రహ్మయజ్ఞః కృతో న హి । కృత్వా మనుష్యయజ్ఞం తు తతః స్వాధ్యాయమారభేత్ ॥ తర్పణం చ మాధ్యాహ్నే సావిత్రీజపానన్తరం విహితమ్ ॥ చన్ద్రికామాధవీయస్మృత్యర్థసారాదౌ ॥ తథా చ బోధాయనః ॥ అథాదిత్యముపతిష్ఠత ఉద్వయం తమసస్పరీత్యుదుత్యం చిత్రం తచ్చక్షుర్దేవహితం య ఉదగాదితి । అథోపవీతీ దేవతాస్తర్పయతి ॥ అథ నివీతీ భూత్వా ఋషీన్ తర్పయతి అథ ప్రాచీనావీతీ పితౄనితి ॥ వ్యాసోఽపి ॥ మధ్యాహ్నసమయే స్నాత్వా సావిత్రీం వై జపేద్ద్విజః । అపవ్యవ[illegible]థాశాస్త్రం శక్త్యా స్వాధ్యాయమాచరేత్ ॥ తతః సన్తర్పయేద్దేవాన్ ఋషీన్ పితృగణాంస్తథా ॥ జమదగ్నిః ॥ మధ్యాహ్నకృతోపస్థానః ప్రాగాసీనః కుశాసన ఇతి ॥ గౌతమోఽపి ॥ నిత్యస్వాధ్యాయః పితృభ్యశ్చోదకదానమితి । ఏతదేవాభిప్రేత్య బ్రహ్మయజ్ఞాన్తే ఆశ్వలాయన ఆహ ॥ దేవతాస్తర్పయతీత్యాది ॥ కాలాదర్శే ॥ ప్రాతర్మధ్యం దినే వాపి బ్రహ్మయజ్ఞో విధీయతే । ప్రాతర్యది తదా హోతః ఆహుతాగ్నిః పరతో భవేత్ । మధ్యాహ్నే

చేత్తర్పణాత్ప్రాగూర్ధ్వం వా దేవాత్పరత్ర వా ఇతి ॥ ఏవం ప్రాతరాహుత్య
నంతరం వా మాధ్యాహ్నికసావిత్రీజపానంతరం తర్పణాత్పూర్వం వా
మనుష్యయజ్ఞానంతరం వా బ్రహ్మయజ్ఞః కర్తవ్యః । దేశాదితికర్తవ్యతా
మాహ మనుః ॥ అపాం సమీపే నియతః నైత్యకం విధిమాస్థితః । సావిత్రీమప్యధీ
యీత గత్వారణ్యం సమాహితః ॥ ఆపస్తంబోపి ॥ అకృతప్రాతరాశఉ
దకాంతం గత్వా ప్రయతః శుచౌ దేశేఽధీయీతేతి । ఉపవీతాదికర్తవ్యాం
శ్రుతిరాహ । దక్షిణత ఉపవీయోపవిశ్య హస్తావవనిజ్య త్రిరాచామేద్ద్విః ప
రిమృజ్య సకృదుపస్పృశ్య శిరశ్చక్షుషీ నాసికే శ్రోత్రే హృదయ మాలభ్యే
తి । యజ్ఞోపవీతీ స్యూపవిశ్య బ్రహ్మయజ్ఞేన యక్ష్య ఇతి సంకల్ప్య విద్యుద
సీత్యుదకముపస్పృశేత్ । యక్ష్యమాణో వేష్ట్వా వేతి శ్రుతేః ॥ తతః హస్తా
వవనిజ్య మణిబంధనాత్ప్రక్షాళ్య పాదయోరప్యుపలక్షణం ఏతత్కర్మాం
గం క్షాళనానంతరం హస్తపదస్య తత్త్రిరపః పిబేత్ । ద్విరోష్ఠౌ పరి
మృజ్య సకృదుపస్పృశ్య సవ్యం పాణిం పాదౌ చ ప్రోక్ష్య శిరశ్చక్షుషీ నా
సికే శ్రోత్రే హృదయం చాలభ్య ప్రత్యేకం జలం స్పృష్ట్వేత్యర్థః ఇతి । హా
రీతేనవ్యాకృతం ॥ త్రిరాచామేదిత్యాదియదుక్తం తస్య ఫలమాహ శ్రుతిః ।
యత్త్రిరాచామతి తేన ఋచః ప్రీణాతి । యద్విః పరిమృజతి తేన యజూంషి య
త్సకృదుపస్పృశతి తేన సామాని యచ్ఛిరశ్చక్షుషీ నాసికే శ్రోత్రే హృదయ
మాలభతే తేనాథర్వాంగిరసో బ్రాహ్మణానీతిహాసాన్పురాణాని కల్పాన్
గాథా నారాశంసీః ప్రీణాతీతి । ఆంధ్రాదయస్తు కేచిత్ । యత్సకృదుప
స్పృశతి తేన సామానీత్యస్యానంతరం యత్సవ్యం పాణిం పాదౌ ప్రోక్ష
యతి । యచ్ఛిరశ్చక్షుషీతి ఫలవాక్యమధీయతే ॥ కర్తవ్యాంతరమాహ శ్రుతిః ॥
దర్భాణాం మహదుపస్తీర్యోపస్థం కృత్వా ప్రాగాసీనః స్వాధ్యాయ
మధీయీతేతి । మహత్ప్రభూతం యథా తథాసనత్వేన దర్భానుపస్తీ
ర్య ద్వితీయార్థే షష్ఠీ ఉపస్థమితి దక్షిణోత్తరిణమాసనే విశేషం కృ
త్వా ప్రాఙ్ముఖ ఆసీనమ్మాత్రోఽపి ద్యావాపృథివ్యోః సంధిమీక్షమాణః స

దూహితః స్వాధ్యాయమధీయీత అత్రీయం వేదం పఠేదిత్యర్థః । ద
ర్భాసనస్యావశ్యకర్తవ్యతార్థం దర్భాః త్రయం తైస్తృతం తత్రోపవిశ్యై
వ । అపాంవాఏష ఓషధీనాం రసో యద్దర్భాః సరసమేవ బ్రహ్మకురు
తే ఇతి ॥ అపామోషధీనాంచ రసేనదర్భాణాం తస్మాత్ ప్రాసీనార్థి
యానః సరసం సవీర్యం బ్రహ్మయజ్ఞం కురుత ఇత్యర్థః । ప్రాగాసీన ఇత్య
త్రవిశేషమాహ శ్రుతిః ॥ దక్షిణోత్తరౌ పాణీ కృత్వా సపవిత్రావితి । దక్షి
ణో హస్త ఉత్తరః పరిభూతో యయోస్తౌ దక్షిణోత్తరౌ । ఏవంభూతౌ
సపవిత్రౌ పాణీ ఉత్సంగపతితౌ సమావ ప్రచ్ఛిన్నాగ్రౌ దర్భౌ పవిత్రే
మాత్రేపవిత్రే, అథ యదుక్తం స్వాధ్యాయమధీయీతేతి ॥ తత్ర విశేషమా
హ ॥ ఓమితి ప్రతిపద్యత ఇతి । ప్రతిపద్యతే ఆరభ్యతే ॥ అథోంకారస్యాన
న్తే ॥ ఏత ఇత్యాదినా । ఓమితి ప్రతిపద్యానంతరకర్తవ్యమాహ శ్రుతిః ॥
త్రీనేవ ప్రాయుఙ్క్త భూర్భువః సువరిత్యాహైతద్వై వాచః సత్యం యదేవ
వాచః సత్యం తత్ప్రాయుఙ్క్త అథ సావిత్రీం గాయత్రీం త్రిరన్వాహ ॥ ప
చ్ఛోర్ధర్చశోఽనవానం సవితా శ్రియః ప్రసవితా శ్రియమేవాప్నోత్యథో ప్ర
జ్ఞాతయైవ ప్రతిపదా ఛందాంసి ప్రతిపద్యత ఇతి ॥ భూర్భువః సువరిత్యా
హ వ్యాహృతిత్రయం పఠతి కింకృతం భవతి । త్రీనేవ వేదాన్ ప్రయుఙ్క్తే వాక్
భవతి । ఏతద్వై వ్యాహృతిత్రయం వాచః సత్యం వేదాత్మకాయా వాచః సం
బంధి సత్యం సారభూతం త్రిభ్యః సారత్వేన ప్రభూతత్వాద్దధ్నో నవనీతమి
వ తస్మాత్తదేవ పఠన్ త్రయీసారమేవ పృథగవస్థితం ప్రయుఙ్క్తే వాక్ భ
వతి । అథ వ్యాహృత్యనంతరం సావిత్రీం సవితృదేవత్యాం గాయత్రీం తత్స
వితురితి బ్రువంతి త్రిరన్వాహ అనుక్రమేణ పఠతి । పచ్ఛః పాదం పాదం అర్ధర్చ
శః అర్ధర్చమర్ధర్చం సంఖ్యైకవచనాదిశసి । అథానవానం అనుచ్ఛ్వాసం
అర్ధర్చే పృథవయవాన్ । అత్ర కేచిద్వ్యాహృతీస్సహ్యౌ త్రిష్వనువచనేషు
కుర్వంతి । అన్యే తు వ్యాహృతీర్విహృతాః పాదాదిష్వంతేషు వా తథార్ధ
ర్చయోరుత్తమాయాం కృత్స్నాయాం ఇతి ॥ బ్రహ్మోదేశక్రమేణదు

ష్యంతి । సవితా ఖలు సర్వస్య శ్రేయసః ప్రసవితా ఉత్పాదయితా । అథ తద్దేవ తాం గాయత్రీ వధీయానః త్రీంస్త్రీన్ప్రాహ్నేతి । అథ సావిత్ర్యాం తే స్వాధ్యాయమధీయీతేతి ॥ ఏవమేతస్మిన్నహని విధానముక్తం । అథానంతరాదిషు దివసేషు ప్రజ్ఞాతస్త్వేన పతిపదా ఉపక్రమేత ఛందాంసి ఛందోవయవాన్ ప్రతిపద్యతే । ఆరభ్యాత, అన్యవధానేనావస్థితత్వం ప్రజ్ఞాతత్వం పూర్వేద్యుర్యావదధీతం తత ఏవారభ్య ఉత్తరేద్యురధీయీత ॥ నను యంకంచిద్వేదభాగమితి । స్వశాఖాధ్యయనం బ్రహ్మయజ్ఞః తథా చ బ్రాహ్మణం । యత్స్వాధ్యాయం వేదమధీయీత తామృచ్యుచం యజుః సామ వా తద్బ్రహ్మయజ్ఞః సంతిష్ఠత ఇతి । శౌనకః ॥ యశ్చ శ్రుతిజపః ప్రోక్తో బ్రహ్మయజ్ఞః స ఉచ్యతే ఇతి ॥ స్మృతిరపి ॥ స్వశాఖాధ్యయనం యత్తద్బ్రహ్మయజ్ఞం ప్రచక్షతే । బ్రహ్మయజ్ఞేన విప్రో బ్రహ్మలోకే మహీయతే ఇతి ॥ ఆశ్వమేధికేపి ॥ వేదస్వాధ్యాయనాభ్యస్య తథోపర్యుపరిక్రమామ్ ॥ యదధీతేన్వహం శక్త్యా తత్స్వాధ్యాయం ప్రచక్షతే ॥ ఋచం వాథ యజుర్వాపి సామ గాథామథాపి వా । ఇతిహాసపురాణాని యథాశక్తిర్నహాపయేత్ ఇతి ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః ॥ ప్రదక్షిణం సమావృత్య నమస్కృత్యోపవిశ్య చ । దర్భేషు దర్భపాణిభ్యాం సంహతాభ్యాం కృతాంజలిః ॥ స్వాధ్యాయం తు యథాశక్తి బ్రహ్మయజ్ఞార్థమాచరేత్ ఇతి । హారీతః ॥ దర్భాసీనో దర్భపాణి బ్రహ్మయజ్ఞవిధానతః । ప్రాఙ్ముఖో బ్రహ్మయజ్ఞం తు కుర్యాచ్ఛ్రద్ధాసమన్విత ఇతి ॥ శౌనకః ॥ ప్రాచ్యాయామైన్ద్ర్యదోషః శుక్లాంబరధరశ్శుచిః । యథావిధ్యుపఆచమ్య ఆహరేద్దర్భసంస్తరం ॥ పవిత్రపాణిః కృత్వా తు ఉపస్థం దక్షిణోత్తరం ఇతి ॥ శౌనకః ॥ ప్రాగ్గోప్యుదగ్వా గ్రామాన్నిష్క్రమ్యాప ఆప్లుత్య శుచౌ దేశే యజ్ఞోపవీత్యాచమ్యాక్లిన్నవాసా దర్భాణాం మహదుపస్తీర్య ప్రాక్కూలానాం తేషు ప్రాఙ్ముఖ ఉపవిశ్య ఉపస్థం కృత్వా దక్షిణోత్తరౌ పాణీ సంధాయ పవిత్రవంతౌ ద్యావాపృథివ్యోః సంధిమీక్షమాణః సమీక్ష్య గాయత్రీం వాక్య

యుక్తమాత్మానం మన్యతే ॥ తథా యుక్తోఽధీయీత స్వాధ్యాయం ఓం పూర్వా వ్యాహృతీః సావిత్రీమన్వాహ పచ్ఛోఽర్ధర్చశః సర్వామితి ॥ స్మృతిరత్నావళ్యాం ॥ స్నాత్వా యజ్ఞోపవీతీ చ భూత్వాచమ్యోదకం తథా । పవిత్రేల ఘుపైర్యుక్తైకృత్వాఛిన్నాగ్రతాదికైః ॥ తయోరైకైకమేకైకపాణినా ధారయేత్ పృథక్ । సవ్యపాణేస్తథాంగుష్ఠప్రదేశిన్యోస్తు మధ్యకః ॥ దక్షిణస్యాంగుళీస్నాస్యచతస్రోంగుళివర్జితః । తథా సవ్యకరాంగుష్ఠం దక్షిణాంగుష్ఠవేష్టితమ్ ॥ నిధాయ చైవం సంబద్ధౌ పాణీ దక్షిణసక్థితః । ప్రణవం వ్యాహృతీంశ్చైవ గాయత్రీం చ జపేత్క్రమాత్ ॥ పచ్ఛోఽర్ధర్చసదుచ్ఛ్వాసాద్వేదాదీంశ్చతుర్ణో జపేత్ । నిత్యం ప్రశ్నమధీయీత యథాశక్త్యథవా పఠేత్ ॥ తత్ర త్రయం కాఠకం చ వైశ్వదేవమనూత్పఠేత్ । మంత్రప్రశ్నః పునశ్చైవం బ్రహ్మయజ్ఞైకమంవినః । యావంతం మంత్రమధ్యేతి శక్త్యా స్వాధ్యాయమాత్మనః ॥ తావంతమనువాకం వా సూక్తం ప్రశ్నమథాపి వా । తథా యావత్ప్రతిజ్ఞాతం అధ్యాయం సూక్తమేవ వా ॥ ఋచం వాప్యం తతోఽవశ్యం అధీయీత స్వశక్తితః । ఓం నమో బ్రహ్మణ ఇతి జపిత్వా ప్రణవం జపేత్ ॥ యదద్యాదతిథిభ్యస్తు బ్రహ్మయజ్ఞస్య దక్షిణా । న కుర్యాదాసనస్థస్తు బ్రహ్మయజ్ఞం కదాచనేతి ॥ ఆసనస్థః కంబళాద్యాసనస్థః ॥ స్మృత్యంతరే ॥ నమో బ్రహ్మణ ఇత్యేతాన్ త్రిరుక్త్వా ప్రణవం వదేత్ । గ్రామాద్బహిరధీయీత మధ్యమేన స్వరేణ తు ॥ అధీతే న స గ్రామే బ్రహ్మయజ్ఞం కరోతి చేత్ । అయం తు బ్రహ్మయజ్ఞస్య భిక్షాదానాదిదక్షిణ ఇతి ॥ ఆపస్తంబః ॥ శుచౌ దేశేఽధీయీత యథా స్వాధ్యాయముత్సృజేత్ ॥ వాచా వ మనసా నధ్యాయమితి ॥ యథాధ్యాయం యథాపాఠమనేన పదక్రమాద్యనుషంగోఽనిషిధ్యతి । వా చేతి మానసస్య వ్యుదాసః ॥ ఉత్సృజన్ ఆదిత ఆరభ్య ప్రథమాద్వ్యహస్వధీయీత ద్వితీయాదిష్వహస్సూత్సృజ్య తతః పరమధీయీతేత్యర్థః ॥ మధ్యందినేవిశేషమాహ శ్రుతిః - మధ్యందినే ప్రబలమధీయీతా సౌఖిలు వా వైష ఆవి తంగినయః బ్రాహ్మణ సప్తా తపీర తేజసా లేపతీతి ॥ ప్రబలం ... మాత్రం యో

యంబ్రాహ్మణోనామఏషఃఅసావాదిత్యస్స్వయమేవాదిత్యఏవాయంతయో
రేకత్వాత్ - యశ్చాసావాదిత్యే - సఏక ఇతి శ్రుతేః ॥ యస్మాద్బ్రా
హ్మణాఖ్య ఆదిత్యః మధ్యందినేముఖ్యాదిత్యస్తస్మిన్ప్రతితీక్ష్ణతరంతపతీత్యర్థః॥
తత్రైవ- నమోబ్రహ్మణ ఇతిపరిధానీయాంత్రిరన్వాహఅపఉపస్పృశ్యగృహానే
తి తతోయత్కించిద్దదాతిసాదక్షిణేతి - పరిధానీయాం పరిసమాపనీమృ
చంత్రిరన్వాహఉపస్పృశ్య । ఆదావంతేచేతివేదితవ్యం - తత్రాదావపి
ద్యుదసీతి । అంతేవృష్టిరసీతి । తతోగృహంగత్వాయత్కించిదపి గృహస్థో
దద్యాత్సాదక్షిణా - అస్యయజ్ఞస్యఅంగంతస్మాద్యత్కించిద్దద్యాదితివిధిః॥
ఏవంముఖ్యవిధిముక్త్వాఽపత్కల్పమాహశ్రుతిః॥గ్రామేమనసాస్వాధ్యాయ
మధీయీతదివానక్తంవేతిహస్మాహశౌచఆహ్నేయఉతారణ్యే బలఉతవా
చోతతిష్ఠన్ ఉతవ్రజన్నుతాసీన ఉతశయానోధీయీతైవస్వాధ్యాయంత
పస్వీపుణ్యోభవతియ ఏవంవిద్వాన్స్వాధ్యాయమధీత ఇతి ॥ యదుక్తం
ఉత్సృజన్ ఇతితత్రోచ్యతే ॥ గ్రామేవనసేతి ॥ యదుక్తముదితఆదిత్య
ఇతితత్రోచ్యతే । దివానక్తంవేతిమనసేత్యేవ శౌచః శుచేఃపుత్రః ఆహ్నే
యః ఏవంనామంజప్తిరిత్యాహస్మఉతారణ్యేఅరణ్యేపి అబల అశక్తశ్చేత్ మ
నసాధీయీత ఉతవాచాఆసనాశక్తౌస్థానాద్యనుజ్ఞాయతే - ఉతతిష్ఠన్నిత్యా
దినాఅధీయీతైవఅశక్తశ్చేద్యథాకథంచిదధ్యయనమేవకుర్యాత్ - నత్వం
గాశక్త్యాప్రధానంపరిత్యాజ్యమిత్యర్థః॥యఏవంస్వాధ్యాయమాహాత్మ్యం
విద్వాన్ విజానన్ స్వాధ్యాయమధీతే - సఏవ తపస్వీభవతి- అధ్యయన
ఫలంప్రాప్నోతిపుణ్యః పఙ్క్తిపావనశ్చభవతీత్యర్థః॥ నక్తంవేత్యేతత్-
బ్రహ్మయజ్ఞస్యావశ్యకప్రతిపాదనపరం- నతు రాత్రావనుష్ఠానపరం - తథా
చశ్రూయతే ॥ సవాఏషయజ్ఞః సద్యః ప్రతాయతే సద్యఃసంతిష్ఠతే తస్య
ప్రాక్సాయమవభృథ ఇతి ॥ సఏషబ్రహ్మయజ్ఞః ॥ సద్యః అహన్యేవ ప్రతా
యతే- అద్యాహన్యేవసంతిష్ఠతే-సమాప్యతే-తస్యసాయంకాలాత్పూర్వ
[illegible]

దివాకృత్యానికారయేత్ । బ్రహ్మయజ్ఞంచసౌరంచవర్జయిత్వావిశేషతఇతి॥ అతః దివాబ్రహ్మయజ్ఞాద్యకరణే,స్నాతకవ్రతలోపేన ప్రాయశ్చిత్తమభోజనమితిమనూక్తంద్రష్టవ్యం - ఆపస్తంబః ॥ తపస్స్వాధ్యాయఇతిబ్రాహ్మణం, తత్రశ్రూయతే॥ సయదితిష్ఠన్ ఆసీనః శయానోవాస్వాధ్యాయమధీతేతపఏవతత్తప్యతే తపోహిస్వాధ్యాయఇతి,అనధీతవేదస్య బ్రహ్మయజ్ఞేగాయత్రీజపమాహ॥ మనుః ॥ అపాంసమీపేనియతోనైత్యకం విధిమాస్థితః । గాయత్రీమప్యధీయీతగత్వారణ్యంసమాహితః ॥ బ్రహ్మయజ్ఞప్రవృత్త్యర్థంసావిత్రీమాత్రమప్యుత । సవేదవిజ్జపేన్నిత్యం బ్రహ్మద్యానుజ్ఞసిద్ధయే ॥ సంగ్రహే ॥ బ్రహ్మయజ్ఞజపేద్యుక్తం పౌరుషం చింతయన్ హరిమ్ । ససర్వాన్ జపతేదేవాన్ సాంగోపాంగాన్విధానతః ॥ యాజ్ఞవల్క్యః । వేదవాక్యపురాణాని సేతిహాసానిశక్తితః । బ్రహ్మయజ్ఞప్రసిద్ధ్యర్థంవిద్యాంచాధ్యాత్మికీంజపేత్ ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ ప్రణవ వ్యాహృతిరుక్త్వా సావిత్రీంపచ్ఛోర్ధర్చశోనవానం ఉక్త్వా అధ్యాయం సూక్తమృచం వా ఇతిహాసపురాణంవా మంత్రేణమధ్యమేనవా స్వరేణాధీత్యనమోబ్రహ్మణఇతి త్రిరుక్త్వా ఓంతత్సదితి సమాపయేదితి ॥ గ్రహణాధ్యయనవద్బ్రహ్మయజ్ఞాధ్యయనస్యానధ్యాయదినే సపరిత్యాగప్రాప్తౌమనురాహ ॥ వేదోపాకరణేచైవ స్వాధ్యాయేచైవనైత్యకే । ననిరోధోస్త్యనధ్యాయే వేదమంత్రేషుచైవహి ॥ నైత్యకేనాస్త్యనధ్యాయః బ్రహ్మసత్రంహితత్స్మృతమ్ । బ్రహ్మాహుతిహుతం పుణ్యం యదధ్యాయవషట్కృతమ్ ॥ బ్రహ్మాహుతిద్రవ్యం తేనహుతమధీయీత మిత్యధ్యాయో యజ్వాది మంత్రసమూహః - తేనవషట్కారేణాపి హుతమిత్యర్థః ॥ యతోనాస్త్యనధ్యాయః - అతఏవానధ్యాయ విశేషాననూద్య తేషుజపం ప్రశంసతిశ్రుతిః ॥ తస్యవా ఏతస్యయజ్ఞస్యమేఘోహవిర్ధానం విద్యుదగ్నిర్వర్షణం హవిః స్తనయిత్నుర్వషట్కారో యదవస్ఫూర్జతి సోనువషట్కారో వాయురాత్మామావాస్యాస్విష్టకృద్యఏవం విద్వాన్మేఘేవర్షతి విద్యోతమానే స్తన

యిత్నుస్స్ఫూర్జతి పవమానేవా యోమావాస్యాయాం స్వాధ్యాయమధీతే
తపఏవతత్తప్యత ఇతి అస్య యజ్ఞస్యాఙ్గత్వాత్ కర్మణి వానధ్యాయాభావాత్
తదేవ కర్మత్వం స్పష్టయితుం మేఘాదయో హవిర్ధానాది రూపేణ
రూప్యంతే తస్య బ్రహ్మయజ్ఞస్యాధ్యయనాత్మనో మేఘాదయో హవిర్ధా
నాదిస్థానీయాః ॥ ఉదకాధారత్వేన మేఘో హవిర్ధానీయః । ఉదకస్యహ
విష్ట్వమావర్షణం హవిరితి హవిర్ధానే హి సోమాదీని హవీంషి నిధీయం
తే ॥ విద్యుదగ్నిస్థానీయా ప్రకాశవత్త్వాత్ వృష్టిహేతుత్వాచ్చ వర్షణం హ
విస్థానీయం । సస్యాద్యుత్పత్తిహేతుత్వాత్ స్తనయిత్నుస్తనితం కుర్వ
న్ఘోషో వషట్కారస్థానీయః తదనంతరం వర్షలక్షణస్య హవిషః ప్ర
పతనాత్ అనస్ఫూర్జనశబ్దః సోనువషట్కారస్థానీయః ॥ పశ్చాద్భా
వసామ్యాత్ ॥ వాయురాస్థానీయః ॥ ప్రాణత్వాత్ । అథవాస్య స్విష్టకృ
త్స్థానీయః యజనసంపత్తిహేతుత్వాత్ । య ఏవం మేఘాదీనాం అధ్యయ
నాంగత్వం విద్వాన్ మేఘాదిసంభవేపి వా అశౌచపవమానే అమావాస్యా
యాం చాధీతే తపఏవతత్తప్యతే । నిత్యస్వాధ్యాయాధ్యయన లక్షణం తపః
అవిగుణమేవ తరతి తదేవాహ ॥ తపో హి స్వాధ్యాయ ఇతి ఆపస్తంబః ॥ వా
జసనేయిబ్రాహ్మణం బ్రహ్మయజ్ఞో హ వా ఏషః తత్స్వాధ్యాయః తస్యై
తే వషట్కారా యత్స్తనయతి । తద్విద్యోతతే యదవస్ఫూర్జతి యద్
వాతో వాతి తస్మాత్స్తనయతి విద్యోతమానేవ స్ఫూర్జతి వాతేవా
త్యధీయీతైవ వషట్కారాణామచ్ఛంబట్కారాయేతి తస్య శాఖాంతరేవా
క్యసమాప్తిః అథ యది వా వాతో వాయాత్స్తనయతి । యద్వా విద్యోతవావ
స్ఫూర్జేద్వైకామృచం ఏకంవా సామాభివ్యాహరేత్ ॥ భూర్భువస్స్వ
స్సాంత్యంతపః శ్రద్ధాయాంజుహోమీతి వైతత్తేనోభైవాస్యైతత్స్వా
ధ్యాయఉపాత్తో భవత్యేవం స్వాధ్యాయో నవిప్రతిషిద్ధః । అధ్యయనాధ్యా
యం హ్యుపదిశంతి తదనర్థకం స్యాద్వాజసనేయిబ్రాహ్మణాం వేదవేత్తే
తైతి అస్యార్థః । స్వాధ్యాయో నామయ ఏష బ్రహ్మయజ్ఞః బ్రహ్మ వేదః

తత్సాధనోఽయాగః । తస్యాయజ్ఞస్య ఏతేస్తనయిత్న్వాదయోవషట్కా-
రాః బహువచననిర్దేశాద్వషట్కారానువషట్కారస్వాహాకారాః
ప్రధానార్థా గృహ్యంతే । యస్యైతేవషట్కారాః తస్మాత్స్తనయిత్న్వా
దిష్వనధ్యాయనిమిత్తేషు సత్స్వపి అధీయీతైవ సపునరనధ్యాయ ఇతి । నా
ధీయీతేతినఞర్థం వషట్కారాణామేతేషాం అచ్ఛంబట్కారాయ అధ్య
యనార్థత్వాయత్తస్య వాజసనేయిబ్రాహ్మణస్య శాఖాంతరే పర్యవసానమి
తి తదేవ శాఖాంతరం పఠతి । అథయదివాతాదిషు సత్స్వపి కామ్యద
మధీయీత ॥ ప్రాప్తేప్రదేశే యజుర్వేదాధ్యయనమేకంసామ సర్వేషు
వా వేదేషు భూర్భువః సువః సత్యంతపఇతి యజుర్భిరభివ్యాహరేత్ ।
నపునర్యథాపూర్వం ప్రశ్నమాత్రంతేనైవ తావతైవ ఽసాధ్యేతు తస్మి
న్మహానిస్వాధ్యాయ ఉపాత్తోభవతి । అధీతోభవతీతియావత్ । ఏవంసతివాజ
సనేయిబ్రాహ్మణస్య శాఖాంతరేవాక్య సమాప్తావాశ్రయ మాణాయాం
ఆర్యసమయేన ఆన్యాపిశిష్టాఃమన్వాదయస్తేషాం సమయోవ్యవస్థానే
నాపి ప్రతిషిద్ధంభవతి । ఇతరథాఽవిప్రతిషిద్ధం స్యాత్ కథంచర్యాత్తహ్యాన
ధ్యాయమనధ్యాయంచోపదిశంతి । తదుపదేశ అనర్థకంస్యాత్ ॥ యది
వాజసనేయిబ్రాహ్మణం యథాశ్రుతమవేక్షేతాధ్యేతా అతోవాకసమా
ప్తిరేవయుక్తా ఏవం హి వాజసనేయిబ్రాహ్మణస్యాపి నాత్యంతబాధః । అ
నధ్యాయాంశస్యాపి ప్రసిద్ధాధ్యయనవిషయతయా అర్థవత్త్వమితి ॥ కే
చిత్తు నిత్యప్రశ్నాధ్యాయినోఽనధ్యాయోనాస్తి ॥ అమావాస్యాయాంస్వా
ధ్యాయమధీయీత ఇతి నిత్యమనధ్యాయేఽప్యధ్యయన విధానాదేకామృచ
మేకంవాయజుః ॥ అల్పంజపన్ననధ్యాయే పఠిత్యల్పతరం జపేదిత్యాదికం
తు అనియతప్రశ్నాధ్యాయివిషయం । అతఏవోజ్జ్వలాయాం ॥ కావున
రసౌస్మృతిః । యాబ్రహ్మయజ్ఞేష్వనధ్యాయముపదిశంతీ మానమేతావద్విప
ర్యస్తంశ్రూయతె । నైత్యకేనాస్త్యనధ్యాయఇతి సామాన్యేనాధ్యాయో
ద్దేశస్తుబ్రహ్మయజ్ఞాదన్యత్రచరితార్థః । తస్మాత్తాదృశస్మృతిమృగ్యతే ।

తథాస్మృతిరత్నావళ్యాం ॥ దేవతార్చనమంత్రాణాం నానధ్యాయస్స
దాస్మృతః ॥ సంకల్పితానాంమంత్రాణాం వైదికానాంతథైవచ ॥ నాన
ధ్యాయనిరోధోస్తి జపకర్మణిసర్వదా ॥ నిత్యేజపేచకామ్యేచ కృతౌపా
రాయణేతథా । నానధ్యాయోస్తి వేదానా మంగాధ్యానేతథైవచ ॥ సం
కల్పితానాం రుద్రైకాదశినీం పురుషసూక్తం నిత్యమహం జపిష్యామీతిసం
కల్పిత వైదిక మంత్రాణాం; విద్యాం ప్రత్యేవగ్రహణ ధారణాధ్యయనం ప్ర
త్యేవానధ్యాయః నపునర్బ్రహ్మయజ్ఞాగ్నిహోత్రాది కర్మాంగమం
త్రాణామిత్యర్థః । నచకర్మాంగానధ్యాయనిషేధ ఏకదేశవిషయత
యాచరితార్థ ఇతివాచ్యం । అగ్నిహోత్రమంత్రాణామప్యేకదేశాధ్య
యన ప్రసక్తేః । అతోనిత్యప్రశ్నాధ్యాయినో నానధ్యాయనివృత్తిః ॥ అ
నియతాధ్యయనంతు ఏకదేశాధ్యయనమిత్యాహుః ॥ అత్ర దేశయోరశుచిత్వే
బ్రహ్మయజ్ఞోవర్జనీయః ॥ తథాచశ్రుతిః ॥ తస్యవా ఏతస్యయజ్ఞస్యద్వా
వనధ్యాయౌ యదాత్మాశుచిర్యద్దేశ ఇతి । బ్రహ్మయజ్ఞోయంనిత్యః ॥ అ
గ్నికార్యపరిభ్రష్టః పతితఃపరికీర్తితః ॥ బ్రహ్మయజ్ఞవిహీనశ్చ బ్రహ్మహా
కీర్తితోబుధైః ఇతిప్రశ్నేనాయుస్మృతేః ॥ ఏతత్త్వంయోనుత్సృజత్యభాగో
వాచినభవత్యభాగోనాక ఇతిశ్రుతేశ్చ । తమేతం స్వాధ్యాయమారభ్య యోను
త్సృజతి పశ్చాద్వ్యజతి తస్యవాచి అభాగోభవతిఫలం నభవతి అతఏవనాకే
పి అభాగోభవతీత్యర్థః ॥ బ్రహ్మయజ్ఞంప్రశంసతిశ్రుతిః ॥ ఉత్తమంనాకం
రోహత్యుత్తమస్సమానానాం భవతి యావంతం హవా ఇమాంవిత్తస్య పూ
ర్ణాందదత్స్వర్గం లోకంజయతి తావంతంలోకంజయతి భూయాంసం
చాక్షయ్యం చాపపునర్మృత్యుం జయతి బ్రహ్మణః సాయుజ్యం గచ్ఛతీతి ।
అరణ్యేగ్రామేవా యావత్తరసం స్వాధ్యాయమధీతే సర్వాన్ లోకాంజ
యతీతి । యంయంక్రతుమధీతేతేన తేనాస్యేష్టం భవత్యగ్నేర్వాయోరా
దిత్యస్యసాయుజ్యంగచ్ఛతితదేవాభ్యుక్తా ఇతిచ । బ్రహ్మయజ్ఞాధ్యయన
ఫలమాహ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ మధునాపయసాచైవ సదేవాంస్తర్పయ

యేద్ద్విజః ॥ పితౄన్మధుఘృతాభ్యాంచ ఋచోఽధీతేహి యోఽన్వహం ॥ యజూం
ష్యశక్తితోఽధీతే యోఽన్వహం స ఘృతామృతైః ॥ ప్రీణాతి దేవానాజ్యేన మధు
నా చ పితౄన్ తథా ॥ స తు సోమఘృతైర్దేవాన్ తర్పయేద్యోఽన్వహం ప
ఠేత్ । సామాని తృప్తిం కుర్యాచ్చ పితౄణాం మధుసర్పిషా ॥ మేదసా త
ర్పయేద్దేవానథర్వాంగిరసః పఠన్ । పితౄంశ్చ మధుసర్పిర్భ్యాం అన్వహం
శక్తితో ద్విజః । వాకోవాక్యం పురాణం చ నారాశంసీశ్చ గాథికాః ॥
ఇతిహాసాంస్తథా విద్యాం శక్త్యాధీతే చ యోఽన్వహం । మాంసక్షీరౌదనం మ
ధు తర్పణం స దివౌకసాం । కరోతి తృప్తిం కుర్యాచ్చ పితౄణాం మధుసర్పి
షా । తే తృప్తాస్తర్పయంత్యేనం సర్వకామఫలైశ్శుభైః ॥ యం యం క్ర
తుమధీతే చ తస్య తస్యాప్నుయాత్ఫలం । త్రిర్వృత్తపూర్ణపృథివీ దాన
స్య ఫలమశ్నుతే ॥ తపసశ్చ పరస్యేహ నిత్యస్వాధ్యాయవాన్ ద్విజః ॥ వా
కోవాక్యం ప్రశ్నానురూపం వేదవాక్యం పురాణం బ్రాహ్మ్యాది. పరాశరా
ద్యాని వా ధర్మశాస్త్రాణి ॥ నారాశంసీః రుద్రదైవత్యా మంత్రాన్ గాథాః
యజ్ఞగాథేంద్రగాథాద్యా ఇతిహాసాన్ భారత రామాయణాదీన్ విద్యా
వారుణ్యాద్యాః ॥ శ్రుతిరపి ॥ యదృచోఽధీతే పయసః కుల్యా అస్య పి
తౄన్ స్వధా అభివహంతి యద్యజూంషి ఘృతస్య కుల్యా యత్సామాని
సోమ ఏభ్యః పవతే యదథర్వాంగిరసో మధోః కుల్యా యద్బ్రాహ్మణా
నీతిహాసాన్పురాణాని కల్పాన్ గాథా నారాశంసీః మేదసః కుల్యా అస్య పి
తౄంత్స్వధా అభివహంతి యదృచోఽధీతే పయసాహుతిభిరేవ తద్దేవాగ్ంస్త
ర్పయతి త ఏనం తృప్తా ఆయుషా తేజసా వర్చసా శ్రియా యశసా బ్రహ్మ
వర్చసేనాన్నాద్యేన చ తర్పయంతీతి । పయసః కుల్యాః పయః పరిపూ
ర్ణాః కుల్యా అస్యాధ్యేతుః పితౄన్ స్వరూపాన్ అభిముఖ్యేన వహంతి ॥
సుగమమన్యత్ ॥ అత్ర కేచిత్ బ్రహ్మయజ్ఞే నిత్యే కామ్యే చాథర్వాంగి
రసాది మంత్రజపం కుర్వంతి । తత్ర యో యజ్ఞేన దక్షిణయా సమస్తపిగణ
ద్వయమథర్వాంగిరసమంత్రః । చిత్తి పృథివీసూక్తాగ్నిస్తోత్రేత్యాది వా

బ్రాహ్మణమంత్రః । ఘృతం పిబంతి మధు తే పిబంతి సోమం పిబంతి అమృతేన సార్ధం మృత్యోః పరస్తాదమృతా భవంతి । యే బ్రాహ్మణా బ్రహ్మచర్యం చరంతి॥ ఇతిహాసమంత్రః పరిత్రాణాయ సాధూనాం వినాశాయ చ దుష్కృతాం । ధర్మసంస్థాపనార్థాయ సంభవామి యుగే యుగే ఇతి శ్లోకపురాణం ॥ అథాతో దర్శపూర్ణమాసౌ వ్యాఖ్యాస్యామః ఇతి ॥ ఇత్యాదికల్పః ॥ తదేషాఽభియజ్ఞగాథా గీయతే । వైశ్వానరీం వ్రాతపతీం పవిత్రేష్టిం తథైవ చ ॥ ఋతావృతౌ ప్రయుంజానః పునాతి దశపూరుషం । ఇతి గాథామంత్రః । ఇదం జనా ఉపశ్రుత నరాశంసః ప్రశస్యతే । షష్టిం సహస్రా నవతిం చ కౌరవ ఆరుశమేషు దదుమహే ఇతి నారాశంసమంత్రః ॥ తతః ॥ తచ్ఛంయోరావృణీమహే ఇతి శాంతిం పఠంతి । అయాజ్ఞవల్క్యః యాజ్ఞవల్క్యః ॥ పంచక్లృప్తా మహాయజ్ఞాః ప్రత్యహం గృహమేధినాం । పంచసూనా గృహస్థస్య వర్తంతే హరహః సదా ॥ ఏతాసాం పావనార్థాయ పంచ యజ్ఞాః ప్రకల్పితాః॥ ఇత్యాదిభిః పంచమహాయజ్ఞాంతః పాతితో బ్రహ్మయజ్ఞస్య గృహస్థకార్యావగమేపి బ్రహ్మచారిభిరపి కర్తవ్యం । సాయంప్రాతశ్చాగ్నికార్యం యథాశక్తి జితేంద్రియః ॥ కుర్యాత్ప్రతిదినం వర్ణీ బ్రహ్మయజ్ఞం చ తర్పణమితి విశేషస్మరణాత్ ॥ వసిష్ఠః ॥ ఋక్సామాథర్వణోక్తాన్ జపేన్మంత్రాన్ యజూంషి చ । జపిత్వైవం తతః కుర్యాత్ దేవర్షిపితృతర్పణమ్ ॥ తర్పణం తు యథాస్వశాఖం ద్రష్టవ్యం । తచ్చాగ్రే వక్ష్యతే॥ ఇతి బ్రహ్మయజ్ఞవిధిః । * ద్వితీయభాగకృత్యం * అథాష్టధావిభక్తస్య దివసస్య ప్రథమభాగకృత్యముక్త్వా ద్వితీయభాగకృత్యమాహ దక్షః॥ ద్వితీయే చ తథా భాగే వేదాభ్యాసో విధీయతే॥ కూర్మపురాణేపి॥ వేదాభ్యాసం తతః కుర్యాత్ ప్రయత్నాచ్ఛక్తితో ద్విజః । జపేదధ్యాపయేచ్ఛిష్యాన్ ధారయేద్వై విచారయేత్ । అవేక్ష్యేత చ శాస్త్రాణి మన్వాదీని ద్విజోత్తమః । వైదికాంశ్చాపి నిగమాన్ వేదాంగాని చ సర్వశః ॥ వ్యాసః । నాన్యతో జాయతే ధర్మః వేదాద్ధర్మో హి నిర్బభౌ । తస్మాత్స

గ్వ్రప్రయత్నేనధర్మార్థంవేదమాశ్రయేత్ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ హు
త్వాగ్నింసూర్యదైవత్యాన్ జపేన్మంత్రాన్సమాహితః । వేదార్థానధి
గచ్ఛేచ్ఛశాస్త్రాణివివిధానిచ ॥ తస్మిన్నేవభాగేకృత్యాంతరమాహ ॥
దక్షః ॥ సమిత్పుష్పకుశాదీనాం సకాలఃసముదాహృత ఇతి ॥ చంద్రికా
యామ్ ॥ సంధ్యాసావిత్రిహోమశ్చ పూర్వస్మిన్భాగఏవతు । వేదా
భ్యాసోద్వితీయాంశే సమిత్పుష్పకుశాహృతిః ॥ స్మృత్యంతరే ॥ తతశ్శి
ష్యహితార్థాయ స్వాధ్యాయంకించిదాచరేత్ ॥ కుశపుష్పేంధనాదీనిగ
త్వాదూరంసమాహరేత్ ॥ సంవర్తః ॥ సమిత్పుష్పకుశాదీని శ్రోత్రి
యఃస్వయమాహరేత్ ॥ సంగ్రహే ॥ శూద్రాహృతానిపుష్పాణి క్ర
యక్రీతానియానిచ । పారక్యానిచపుష్పాణి లబ్ధాన్యర్హాణినార్చనే ॥
ఉత్తమంస్వార్జితంపుష్పం మధ్యమంవన్యముచ్యతే ॥ అధమంతుక్రయ
క్రీతం పారక్యంచాధమాధమం । త్యాజ్యంపర్యుషితంజంతు దూషితంపా
దలంఘితమ్ ॥మ్లానంస్పృష్టంతథాస్పృశ్యైర్నీతంచప్రతిలోమజైః । హ
స్తానీతంపదానీతం స్వయంపతితమేవవా ॥ దేవారామోద్భవంపుష్పంగ్ర
హేదేవాయనార్చయేత్ ॥ ఆశ్వమేధికే ॥ అర్కపుష్పాణిచాన్యాని అ
ర్కపత్రస్థితానిచ । నిర్గంధానిచపుష్పాణి సర్వాణ్యేతానివర్జయేత్ ॥
కీటకేశాపవిద్ధాని శీర్ణపర్యుషితానిచ । స్వయంపతితపుష్పాణి త్యజే
దుపహతానిచ ॥ స్మృతిరత్నే ॥ జలజానాంచసర్వేషాం పాత్రాణామహ
తస్యచ । కుశపుష్పస్యరజత సువర్ణకృతయోరపి ॥ నపర్యుషితదో
షోస్తితీర్థతోయస్యచైవహి ॥ మౌద్గల్యః ॥ అవాలుకాయుతంతోయం అ
స్నేహోక్తంతథోదనమ్ ॥ అసూత్రగ్రథితంపుష్పం సర్వంపర్యుషితంభ
వేత్ ॥ వర్జ్యంపర్యుషితంచాన్నం వర్జ్యంపర్యుషితంజలమ్ । నవర్జ్యంజా
హ్నవీతోయం నవర్జ్యంతులసీదళం । అరవారేచశుక్రేచ మన్వాదిషుయు
గాదిషు ॥ నాహరేత్తులసీపత్రం మధ్యాహ్నాత్పరతోహని । సంక్రాంత్యాం
పక్షయోరంతే ద్వాదశ్యాంనిశిసంధ్యయోః ॥ తులసీంయేవిచిన్వంతి తేఛి

దంతిహారేఃశిరః ॥ భారతే ॥ తులసీపత్రమాదాయ మధ్యక్రోగతవార్జయ
తః । తమేవానుగమిష్యామి యథాగౌర్వత్సలంతథా ॥ తులస్యాహర
ణమంత్రః ॥ తులస్యమృతసంభూతే సదాత్వంకేశవప్రియే । కేశవార్థం
లునామిత్వాం వరదాభవశోభనే ॥ క్షీరోదమథనోద్భూతే తులసీత్వం
ప్రసీదమేఇతి ద్వితీయభాగకృత్యం *తృతీయభాగకృత్యం*॥తృతీయభాగకృ
త్యమాహదక్షః॥తృతీయేచతథాభాగేపోష్యవర్గార్థసాధనమ్॥వ్యాసోపి॥
ఉపేయాదీశ్వరంచాథయోగక్షేమార్థసిద్ధయే॥సాధయేద్వివిధానార్థాన్
కుటుంబార్థంద్విజోత్తమః॥ ఈశ్వరంరాజానమ్ ॥అలబ్ధలాభోయోగః ।
లబ్ధపరిపాలనంక్షేమః ॥ హారీతః ॥ సంచింత్యపోష్యవర్గస్య భరణార్థంవి
చక్షణః । ఈశ్వరంచైవకార్యార్థం అభిగచ్ఛేద్ద్విజోత్తమః ॥ గౌతమో
పి ॥ యోగక్షేమార్థమీశ్వరమభిగచ్ఛేత్ నాన్యమన్యత్రదేవగురుధార్మి
కేభ్య ఇతి ॥ మనుః ॥ యాత్రామాత్రప్రసిద్ధ్యర్థం ధనమిచ్ఛేత్తుబుద్ధిమాన్।
పోష్యవర్గోదక్షేణదర్శితః।మాతాపితాగురుర్భ్రాతా ప్రియోదాసస్స
మాశ్రితః । అభ్యాగతోతిథిశ్చాగ్నిః పోష్యవర్గఉదాహృతః । జ్ఞాతిబం
ధుజనక్షీణః తథానాథస్సమాశ్రితః ॥ అన్యోపిధనహీనస్తు పోష్యవర్గఉదా
హృతః ॥ భరణంపోష్యవర్గస్య ప్రశస్తంస్వర్గసాధనమ్ । నరకంపీడనం
తస్య తస్మాద్యత్నేనతాన్భరేత్ । సజీవతియఏవైకః బంధుభిశ్చోపభుజ్యతే।
జీవంతోపిమృతాస్త్వన్యే పురుషాశ్చోదరంభరాః * చతుర్థభాగకృత్య
మాహదక్షః ।చతుర్థేతుతథాభాగే స్నానార్థంమృదమాహరేత్ । తిల
పుష్పకుశాదీనిస్నానంచాకృత్రిమేజలే । మధ్యాహ్నస్నానవిధిస్తు ప్రసం
గాత్పూర్వమేవనిరూపితః ॥ మధ్యాహ్నసంధ్యావిధిమాహశంఖః। ప్రాతః
సంధ్యాంసనక్షత్రాం మధ్యమాంస్నానకర్మణి ॥ సాదిత్యాంపశ్చిమాంసం
ధ్యాం ఉపాసీతయథావిధి । ఆపోహిష్ఠేతిసంప్రోక్ష్య త్ర్యృచేనాబ్దైవతేన
తు । ఆపఃపునంతుమంత్రేణ పీత్వాపోమార్జనంపునః । దధిక్రావ్ణ్ణ ఇ
తిచ ఆపోహిష్ఠాదిభిస్తథా ॥ ప్రదక్షిణంపరిషిచ్య త్వారఖేత్ శుచిచోది

తమ్ ॥ అర్ఘ్యమేకం ప్రదాతవ్యం మాధ్యాహ్నే భాస్కరం ప్రతి । పాణి
నాజలమాదాయ సకృత్కుర్యాత్ప్రదక్షిణమ్ ॥ దర్భాన్ ధారయమాణ
స్సన్ ఆత్మనోధ్యానమాచరేత్ । ఆదిత్యాదీన్ గ్రహాంస్తత్ర తర్పయేత్సు
సమాహితః ॥ అథమధ్యమసంధ్యాయాం ఆసీనః ప్రాఙ్ముఖో జపేత్ । స్థితో
జపేత్సదాకాలం ఆదిత్యాభిముఖోద్విజః ॥ యదిస్యాత్క్లిన్నవాసావై
వారిమధ్యస్థితో జపేత్ । సహస్రపరమాం దేవీం శతమధ్యాం దశావరాం॥
గాయత్రీంతుయథాశక్తి జపేదవ్యగ్రమానసః ।స్వశాఖావిహితైర్మంత్రైః
ఆదిత్యముపతిష్ఠతే ॥ ప్రదర్శయన్ వేదముద్రా మాసత్యేనేతిమంత్రతః ।
స్థితఃపశ్యేదూర్ధ్వ బాహుస్సూర్యంపశ్యేత్సమాహితః ॥ యోగయాజ్ఞ
వల్క్యః ॥ ఆసత్యేతుర్నవపూర్వేద్వే త్రిష్టుభోకవయోవిదుః । గాయ
త్రీతితృతీయాస్యాత్ చతుర్థీ జగతీమతా । ఉష్ణిక్పంచమురాద్యాస్యాఛం దఋ
త్యుద్యతేబుధైః ॥ హిరణ్యస్తూపఇత్యేషఋషి దేవో త్రభాస్కరః। ఉప
స్థానమనుస్కుర్యా చ్ఛతుస్సంధ్యాదిదేవతాః । దిశశ్చదిక్పతీన్నత్వా
గురూనప్యభివాదయేత్ ॥ ప్రాతఃహోమానంతరం బ్రహ్మ యజ్ఞాకరణే
మాధ్యాహ్నిక జపానంతరం తర్పణాత్ప్రాక్ బ్రహ్మయజ్ఞః కార్యః । నచా
ర్వాక్తర్పణాత్కుర్యాఇతిస్మృతేః । మధ్యాహ్నే బ్రహ్మయజ్ఞానంతరం
తర్పణంకార్యం॥ తథాచవ్యాసః ॥ఆచమ్యతుయథాశాస్త్రం శక్త్యాస్వా
ధ్యాయమాచరేత్ । తతస్సంతర్పయేద్దేవాన్ పితౄన్నృషిగణాం స్తథా ॥
ఆదావోంకారముచ్చార్య నామాంతే తర్పయామితి । దేవాన్బ్రహ్మఋషీం
శ్చైవ తర్పయేదక్షతోదకైః ॥ తిలోదకైః పితౄన్భక్త్యా స్వసూత్రోక్త
విధానతః । యజ్ఞోపవీతీదేవానాం నివీతీఋషితర్పణే ॥ ప్రాచీనావీతిపిత్ర్యే
మ స్వేనతీర్థేనభావితః ॥ చంద్రికాయామ్ ॥ సాధకాయామాదూర్ధ్వం
మధ్యాహ్నః । తత్రమాధ్యాహ్నికానంతరం నిత్యతర్పణంకుర్యాత్ ॥
తచ్చ దేవర్షిపితృతర్పణమితి । మాధవీయే ॥ ప్రాగగ్రేషు సురాం శ్చైవ
మనుష్యాం శ్చైవమధ్యతః ॥ పితౄంస్తుదక్షిణాగ్రేషు స్త్రైః ద్విస్త్రిర్జలాంజ

లీన్ ఇతి ॥ వ్యాసః । ఏకైకమంజలిం దేవాః ద్వౌద్వౌతుసనకాద
యః ॥ అర్హంతిపితరస్త్రీన్ స్త్రీన్ స్త్రియస్త్వేకైకమంజలిం । విష్ణుపు
రాణే ॥ త్రిరపః ప్రీణనార్థాయ దేవానాముపవర్జయేత్ । తథార్షీ
న్యథాన్యాయం సకృచ్చాపిప్రజాపతేః ॥ పితౄణాం ప్రీణనార్థా
య త్రిరపః పృథివీపత ఇతి । అత్రాంజలిసంఖ్యాయథాశాఖంవ్యవతిష్ఠతే ॥
యత్రశాఖాయాం నసంఖ్యానియమశ్రుతిః తత్రవికల్ప ఇతి మాధవీయే ॥
శంఖలిఖితౌ ॥ ఉభాభ్యామపి హస్తాభ్యాం ప్రాఙ్ముఖో యజ్ఞోపవీతీ ప్రా
గగ్రైఃకుశైర్దేవతా తర్పణం దేవతీర్థేనకుర్యాదితి ॥ విష్ణురపి ॥ తతః
కృత్వానివీతంతు యజ్ఞసూత్రమతంద్రితః । ప్రాజాపత్యేనతీర్థేన మను
ష్యాం స్తర్పయేద్వ్రతీ ॥ ప్రాచీనావీతీపిత్ర్యేణ పితౄంస్తీర్థేనతర్పయేత్ ।
పైఠీనసిః ॥ అపసవ్యంతతఃకృత్వా స్థిత్వాచపితృదిఙ్ముఖః । పితౄందివ్యాన
దివ్యాంశ్చ పితృతీర్థేనతర్పయేత్ ॥ దివ్యావసురుద్రాదిత్యాః ॥ అదివ్యాః
పిత్రాదయః ॥ హారీతః ॥ వసిత్వావసనంశుష్కం స్థలేవిస్తీర్ణబర్హిషి ॥ వి
ధిజ్ఞస్తర్పణంకుర్యాత్ నపాత్రేషుకదాచన । పాత్రాద్వాంజలిమాదాయ
శుభపాత్రాంతరేక్షిపేత్ ॥ జలపూర్ణేథవాగర్తే నస్థలేహీనబర్హిషి ।
కేశభస్మతుషాంగార కటకాది సమాకులం ॥ భవేన్మహీతలం యస్మాత్ బర్హి
షాస్తరణంతతః । స్థలస్థోనోదకేకుర్యాత్ ॥ తదాహ గోభిలః ॥ నోదకేషున
పాత్రేషు నక్రుద్ధోనైకపాణినా । నోపతిష్ఠతితత్తోయం యన్నభూమౌప్ర
దీయతే ॥ విష్ణుః ॥ స్థలేస్థిత్వాజలేయస్తు ప్రయచ్ఛేదుదకంనరః ॥ నోపతి
ష్ఠతితత్తోయం యన్నభూమౌప్రదీయతే । యత్తుకార్ష్ణాజనినోక్తం । దే
వానాంచపితౄణాంచ జలేదద్యాజ్జలాంజలిమ్ । తదశుద్ధస్థలవిషయమ్ ॥
స్నానాంగతర్పణవిషయంచ ॥ తదాహవిష్ణుః ॥ యత్రాశుద్ధిస్థలంవాస్యాదు
దకేదేవతాః పితౄన్ ॥ తర్పయేత్తుయథాకామం అప్సుసర్వంప్రతిష్ఠి
తం ॥ సఏవ ॥ స్నానంచార్ద్రవాసా దేవర్షిపితృతర్పణమ్ । అంభస్థ
ఏవకుర్వీతేతి ॥ పితామహః ॥ పాత్రాద్వాజలమాదాయ శుభపాత్రాంతరే

క్షిపేత్ । హేమరూప్యమయంపాత్రం తామ్రకాంస్యసముద్భవమ్ ॥ పి
తౄణాంతర్పణేపాత్రం మృన్మయంతుపరిత్యజేత్ ॥ మరీచిః ॥ సౌవర్ణే
నపాత్రేణ తామ్రరూప్యమయేనవా । ఔదుంబరేణఖడ్గేన పితౄణాం
దత్తమక్షయమ్ ॥ మాధవీయే ॥ ఖడ్గమౌక్తికహస్తేన కర్తవ్యంపితృతర్ప
ణం । మణికాంచనదర్భైర్వానశుద్ధేనకదాచన ॥ మరీచిః ॥ వినారూప్య
సువర్ణేన వినాతామ్రతిలైస్తథా । వినామంత్రైశ్చదర్భైశ్చపితౄణాం
నోపతిష్ఠతే ॥ తిలానామప్యభావేతు సువర్ణరజతాన్వితం । తదభావేని
షించేత్తుదర్భైర్మంత్రేణవాపునః । తిలగ్రహణేవిశేషమాహ యోగ
యాజ్ఞవల్క్యః । యద్యుద్ధృతంనిషించేత్తుతిలాన్హస్తస్యనిక్షిపేత్ । త
త్తిలంపూతపుణ్యంస్యాత్తత్తోయమమృతోపమం ॥ శిలాతలేపదేపత్రే
రోమస్థానేషుకుత్రచిత్ । తత్తిలంక్రిమితుల్యంస్యాత్ తత్తోయంరుధిరం
భవేత్ ॥ పితరస్తర్పితాస్తేన రుధిరేణమలేనచ । తిలగ్రహణేతర్జ
న్యం గుష్ఠయోగంవర్జయేత్ ॥ దక్షిణాంగుష్ఠేనైవాంజలినాతిలాన్ని
క్షిపేత్ ॥ తథాసఏవ ॥ తర్జన్యంగుష్ఠసంయోగ రాక్షసీముద్రికాస్మృ
తా । తయాతిలాన్నగృహ్ణీయాద్దక్షాంగుష్ఠేననిక్షిపేత్ ॥ సఏవ ॥ శు
క్లైస్తుతర్పయేద్దేవాన్మనుష్యాన్శబలైస్తిలైః । పితౄంస్తుతర్పయేత్కృ
ష్ణైర్దేవర్షీనపవాక్షతైః । తిథ్యాదివిశేషేతిలతర్పణంనిషేధతి ॥ సప్త
మ్యాంరవివారేచ గృహేజన్మదినేతథా । భృత్యపుత్రకళత్రార్థీ నకుర్యా
త్తిలతర్పణం ॥ సంగ్రహే ॥ అర్కశుక్రత్రయోదశ్యాం షష్ట్యాంచత్రిజన్మ
సు । తర్పయేద్యస్తిలైర్మిశ్రం తత్తోయంరుధిరంభవేత్ । పక్షయోరుభ
యోశ్చైవ సప్తమ్యాంనిశిసంధ్యయోః ॥ విద్యాపుత్రకళత్రార్థీతిలాన్పంచ
సువర్జయేత్ ॥ బోధాయనః ॥ సప్తమ్యాంరవివారేచ జన్మర్క్షదివసేషు
చ । గృహేనిషిద్ధంసతిలం తర్పణంతద్బహిర్భవేత్ ॥ యద్యశక్తోగృ
హేకుర్యాత్ తర్పణంసతిలంసదా । తిలానరౌప్యపాత్రస్థాజలేవ్యామి
శ్రితైస్తిలైః । పాత్రాంతరేక్షిపేదత్ర మృన్మయాంతువిసర్జయేత్ । వివా

హోమోపనయనే చాపి సతి యథాక్రమం। దర్భమధ్యం తదర్భం చ నైత్యకే తిలతర్పణమితి ॥ తిథితీర్థవిశేషేషు కార్యం ప్రేతేషు సర్వదా । తీర్థే తిథివిశేషే చ ప్రోక్షస్నానే తథైవ చ ॥ నిషిద్ధేఽపి తథా కుర్యాత్తండులైస్సహ తర్పణం ॥ సఏవ ॥ నజీవపితృకః కృష్ణైస్తిలైస్తర్పణమాచరేత్ ॥ సత్యవ్రతః ॥ కృతోపవీతీ దేవేభ్యో నివీతీ చ భవేత్తతః । మనుష్యాంస్తర్పయేద్భక్త్యా బ్రహ్మపుత్రానృషీంస్తథా ॥ అపసవ్యం తతః కృత్వా సవ్యం జాన్వాచ్య భూతలే । దర్భపాణిస్తు విధినా పితౄన్ స్వాంస్తర్పయేత్తతః ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యోఽపి ॥ బ్రహ్మాణం తర్పయేత్పూర్వం విష్ణుం రుద్రం ప్రజాపతిం ॥ వేదాంశ్ఛందాంసి దేవాంశ్చ ఋషీంశ్చైవ తపోధనాన్। ఆచార్యాంశ్చైవ గంధర్వాన్ ఆచార్యతనయాంస్తథా ।సంవత్సరం సావయవం దేవీరప్సరసస్తథా ॥ దేవానుగాన పితథా నాగాన్ సాగరాన్ పర్వతానపి । సరితోఽథ మనుష్యాంశ్చ యక్షాన్ రక్షాంసి చైవ హి ॥ పిశాచాంశ్చ సుపర్ణాంశ్చ భూతాన్యథ పశూంస్తథా ॥ వనస్పతీనోషధీంశ్చ భూతగ్రామాంశ్చతుర్విధాన్ । సవ్యం జాను తతో న్యాచ్య పాణిభ్యాం దక్షిణాముఖః । తల్లింగైస్తర్పయేన్మంత్రైః సర్వాన్ పితృగణాంస్తథా। మాతామహాంశ్చ సతతం శ్రద్ధయా తర్పయేద్ద్విజః।యజుశ్శాఖినాం కాండఋషితర్పణముక్తం ॥ మాధవీయే ॥ అథ కాండఋషీన్ దేవాన్ ఉదకాంజలిభిశ్శుచిః । అవ్యగ్రస్తర్పయేన్నిత్యం మంత్రైరేవ స్వనామభిః ॥ గృహ్యావృత్తౌ ॥ పవిత్రపాణిః సవర్షీన్ తర్పయతి । ప్రజాపతిం కాండఋషిం తర్పయామి ॥ ఓం సోమం కాండఋషిం తర్పయామి ॥ అగ్నిం+మి। ఓం విశ్వాన్ దేవాన్+మి। ఓం సాంహితీర్దేవతా ఉపనిషదః తర్పయామి । ఓం యాజ్ఞికీః+మి । ఓం వారుణీః+మి । ఓం బ్రహ్మాణం స్వయంభువం+మి । ఓం సదసస్పతిం+మి । శౌనకోఽపి । అగ్నిర్విష్ణుః ప్రజాపతిరింద్రాదియోగయాజ్ఞవల్క్యాః ।వసూన్రుద్రాంస్తథాదిత్యాన్ నమస్కారసమన్వితం ॥ తర్పయేదితి శేషః ॥ వస్వాదీనాం నామాని పైఠీనసినా దర్శితాని । ధ్రువో ధర్మశ్చ సోమశ్చ అపశ్చైవానలోఽనిలః ॥ ప్రత్యూషశ్చ ప్ర

భాసశ్చ వసవోష్టౌ ప్రకీర్తితాః । అజైకపాదహిర్బుధ్న్యో విరూపాక్షో
థభైరవః ॥ హరశ్చబహురూపశ్చ త్ర్యంబకశ్చ సురేశ్వరః । సావిత్రశ్చ జ
యంతశ్చ పినాకీచాపరాజితః ॥ ఏతేరుద్రాః సమాఖ్యాతాః ఏకాదశసు
రోత్తమాః ॥ ఇంద్రోధాతాభగః పూషామిత్రోథవరుణోర్యమా । అ
చిర్వివస్వాన్ త్వష్టాచసవితావిష్ణురేవచ ॥ ఏతేవైద్వాదశాదిత్యా దేవా
నాంప్రవరాస్తథా । ఏతేచదివ్యాః పితరః పూజ్యాః సర్వే ప్రయత్నతః ॥
యోగయాజ్ఞవల్క్యః ॥ సవర్ణేభ్యో జలం దేయం నాసవర్ణేభ్య ఏవచ ।
గోత్రవర్ణస్వధాకారైః తర్పయేదానుపూర్వ్యశః । నామగ్రహణే విశే
షమాహ బోధాయనః । శర్మాంతం బ్రాహ్మణస్యోక్తం వర్మాంతం క్షత్రి
యస్యతు । గుప్తాంతం చైవ వైశ్యస్య దాసాంతః శూద్రజన్మనః ॥ సత్య
వ్రతః । పితృభ్యః ప్రత్యహం దద్యాత్ తతో మాతృభ్య ఏవచ ॥ తతో మా
తామహానాంచ పితృవ్యస్యసుతస్యచ ॥ హారీతోపి ॥ పిత్రాదీన్మాత్రాదీ
న్మాతామహాదీన్ పితృవ్యాన్ సపత్నీన్ జ్యేష్ఠభ్రాతౄన్ తత్పత్నీర్మాతు
లం తత్పత్నీం గురూన్ ఆచార్యోపాధ్యాయాన్ సుహృత్సంబంధిబాంధవాన్
దాతృపోషకనిర్ధనానాం స్తత్పత్నీశ్చ తర్పయేదితి ॥ బోధాయనః ॥ అగ్నిః ప్ర
జాపతిః సోమో రుద్రోదితిర్బృహస్పతిః । సర్పాఇత్యేతాని ప్రాగ్ద్వారా
ణి దేవతాని సనక్షత్రాణి సాహోరాత్రాణి సముహూర్తాని తర్పయామి వ
సూంస్తర్పయామి । పితరోర్యమాభగః సవితాత్వష్టా వాయురింద్రాగ్నీ ఇ
త్యేతాని దక్షిణద్వారాణి దైవతాని సనక్షత్రాణి సగ్రహాణి సాహోరా
త్రాణి సముహూర్తాని తర్పయామి । ఇంద్రోమహాపితరః జాతపావిశ్వే
దేవాః బ్రాహ్మవిష్ణురిత్యేతాని ప్రత్యగ్ద్వారాణి । ఓంతర్పయామి ॥ వరు
ణశ్చైకపాదహిర్బుధ్న్యః పూషాశ్వినౌయమ ఇత్యేతాః ఉదగ్ద్వారాణి ।
ఓంబ్రహ్మాణంతర్పయామి । ప్రజాపతింపరమేష్ఠినం హిరణ్యగర్భంచతు
ర్ముఖం స్వయంభువం బ్రహ్మపారిషదాన్ బ్రహ్మపారిషదీస్తర్పయా
మి । అగ్నింతర్పయామి వాయుం వరుణం సోమం సూర్యం చంద్రం సు

నక్షత్రాణి సద్యోజాతం । ఓంభూః పురుషం । ఓంభువః పురుషం । ఓంసువః పురుషం । ఓంభూ స్తర్పయామి । ఓంభువ ‡ మి । ఓంసువః ఓంమహః ఓంజనః ఓంతపః ఓంసత్యం భవం దేవం శర్వం దేవం ఈశానం దేవం పశుపతిం దేవం రుద్రం దేవ ముగ్రం దేవం భీమం దేవం మహాంతం దేవం భవస్య దేవస్య పత్నీః శర్వస్య దేవస్య ఈశానస్య దేవస్య పశుపతే ర్దేవస్య రుద్రస్య దేవస్య ఉగ్రస్య దేవస్య భీమస్య దేవస్య మహతో దేవస్య సుతం రుద్రాం స్తర్పయామి । రుద్రపారిష దాం స్తర్పయామి రుద్రపారిషదీ స్తర్పయామి సనత్కుమారం స్కందమింద్రం జయంతం షణ్ముఖం వినాయకం మహాసేనం స్కందపార్షదాన్ స్కందపార్షదీ స్తర్పయామి ॥ విఘ్నం ‡ మి ॥ వినాయకం ‡ మి । వీరం శూరం వరదం హస్తి ముఖం వక్రతుండం లంబోదరం ఏకదంతం విఘ్నపార్షదాన్ విఘ్నపార్షదీః । కేశవం నారాయణం మాధవం గోవిందం విష్ణుం మధుసూదనం త్రివిక్రమం వామనం శ్రీధరం హృషీకేశం పద్మనాభం దామోదరం ॥ శ్రియం దేవీం ॥ పుష్టిం దేవీం తుష్టిం దేవీం సరస్వతీం దేవీం విష్ణుపార్షదాన్ విష్ణుపార్షదీస్తర్పయామి । కాలం- నీలం- మృత్యుం- అంతకం- యమం- ధర్మరాజం- చిత్రగుప్తం- వైవస్వతపార్షదాన్ వైవస్వతపార్షదీః- అథః నీతీభూత్వా- ఋషీం స్తర్పయామి మహర్షీం స్తర్పయామి- పరమర్షీన్ బ్రహ్మర్షీన్ దేవర్షీన్ వైశ్యర్షీన్ సూతర్షీన్ శ్రుతర్షీన్ జనర్షీన్ తపర్షీన్ సప్తర్షీన్ కాండర్షీన్ రుషీన్ రుషిపత్నీః ఋషిపుత్రాన్ ఋషిపౌత్రాన్ కణ్వబోధాయన ఆపస్తంబ సూత్రకారం సత్యాషాఢం హిరణ్యకేశినం వాజసనేయినం యాజ్ఞవల్క్యం ఆశ్వలాయనం శౌనకం వ్యాసం వసిష్ఠం ప్రణవం వ్యాహృతీః సావిత్రీం ఛందాంసి ఋగ్వేదం యజుర్వేదం సామవేద మథర్వణవేద మథర్వాంగిరస ఇతిహాస పురాణాని సర్వదేవజనాన్ భూతాని తర్పయామీతి । అథ ప్రాచీనావీతీ పితౄంత్స దానమ స్తర్పయామి పితామహాం స్తర్పయామి । ప్రపితామహాంస్తర్పయామి ॥ మాతాపితామహీః ప్రపితామహీః మా

తామహాన్ మాతుః పితామహాన్ మాతుః ప్రపితామహాన్ ఓం మాతామహీః ఓం మాతుః పితామహీః ఓం మాతుః ప్రపితామహీః ఓం ఆచార్యాన్ ఆచార్యపత్నీః స్తర్పయామి । ఓం గురూన్ తర్పయామి ఓం గురుపత్నీః స్తర్పయామి ఓం సఖీన్ ఓం సఖిపత్నీః ఓం జ్ఞాతీన్ ఓం జ్ఞాతిపత్నీః ఓం అమాత్యాన్ ఓం అమాత్యపత్నీః ఓం సర్వాన్ ఓం స్వధా నమస్తర్పయామీతి పితృతర్పణం ।
అనుతీర్థమపసవ్యేన దత్వా వహంతీతి తృప్యతేతి । నార్ద్రవాసా నైకవస్త్రో దైవాని కర్మాణ్యనుసంచరేత్ ॥ పితృసంయుక్తాని చేత్యేకే షామితి। జీవత్పితృతర్పణే విశేషమాహ ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః ॥ కవ్యవాహోనలః సోమో యమశ్చైవార్యమా తథా । అగ్నిష్వాత్తాః సోమపాశ్చ తథా బర్హిషదోపిచ ॥ యది స్యాజ్జీవపితృకః తాన్ దివ్యాంస్తథా పితౄన్ ॥ ఏతాంశ్చైవ ప్రమీతాంశ్చ తర్పయేత్పితృకో ద్విజః ॥ విష్ణుపురాణే ॥ దద్యాత్పైతృతీర్థేన కామ్యం చాన్యాన్ శృణుష్వమే । మాత్రే ప్రమాత్రే తన్మాత్రే గురుపత్న్యై తథా నృప । గురూణాం మాతులాదీనాం స్నిగ్ధమిత్రాయ భూభుజే । ఇదం చాపి జపన్నంబు దద్యాదాత్మేచ్ఛయా నృప ॥ ఉపకారాయ భూతానాం కృతదేవాదితర్పణః॥ దేవాసురాః తథా యక్షాః నాగగంధర్వరాక్షసాః । పిశాచా గుహ్యకాస్సిద్ధాః కూశ్మాండాః పశవః ఖగాః॥ జలేచరా భూనిలయా వాయ్వాహారాశ్చ జంతవః । తృప్తిమేతేన యాంత్వాశు మద్దత్తేనాంబునాఖిలాః॥ నరకేషు సమస్తేషు యాతనాసు చ సంస్థితాః। తేషామాప్యాయనాయైతత్ దీయతే సలిలం మయా । యేబాంధవాఽబాంధవా యే యేన్యజన్మని బాంధవాః ॥ తే తృప్తిమఖిలాం యాంతు యశ్చాస్మత్తోభివాంఛతి । దత్వా కామ్యోదకం సమ్యక్ ఏతేభ్యః శ్రద్ధయాన్వితః ॥ జగదాప్యాయనోద్భూతం పుణ్యమాప్నోతి మానవః ॥ మాధవీయే ॥ అవసానాంజలిమాహ ॥ కాత్యాయనః ॥ పితృవంశ్యా మాతృవంశ్యా యేచాన్యే మద్దత్తముదకమహంతి తేషామితి। విస్తరేణ కర్తుమసమర్థస్య సంక్షేపేణ తర్పణముక్తం మాధవీయే ॥ ఆబ్రహ్మస్తంబపర్యంతం జగత్తృప్య

త్యేతిబ్రువన్ । క్షిపేత్తోయాంజలీంస్త్రీన్ కుర్యాత్సంక్షేపతర్పణం । త
ర్పణప్రశంసాచదర్శితా ॥ తత్రైవ॥ ఏవంయఃసర్వభూతాని తర్పయేద
న్వహంద్విజః । సగచ్ఛేత్పరమంస్థానం తేజోమూర్తిరనామయం ॥ అక
రణేప్రత్యవాయోపిదర్శితః । దేవాంశ్చైవపితౄంశ్చైవ మునీన్యోవై
నతర్పయేత్ । దేవాదీనామృణీభూత్వా నరకంసప్రజత్యధః ॥ కాత్యా
యనోపి ॥ ఛాయాంయథేచ్ఛేచ్ఛరదాతపార్తః పయఃపిపాసుఃక్షుధి
తోన్నమాశు । బాలోజనిత్రీంజననీచ బాలం యోషిత్పుమాంసం పురుష
శ్చయోషాం ॥ తథాసర్వాణిభూతాని స్థావరాణిచరాణిచ । విప్రా
దుదకమిచ్ఛంతి సర్వేప్యుదకకాంక్షిణః । తస్మాత్సదైవకర్తవ్యం అకు
ర్వన్మహతైనసా ॥ యుజ్యతే బాహ్యణస్సర్వాన్ విశ్వమేతద్బిభర్తిహి ।
హారీతోపి ॥ దేవతాఃపితరశ్చైవ కాంక్షంతిసలిలాంజలిం। అనత్రేతునిరా
శాస్తే పునయాంతియథాగతం । అత్రపితృగాథా । ఆకుఃకపరకేభూ
యాద్యోవోదద్యాజ్జలాంజలిం । నదీషుబహుతోయాసు శీతలాసువిశేష
తః ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః ॥ నాస్తిక్యభావాద్యస్తాంస్తునతర్పయతి
వైపిత్ర్యాన్॥ పిబంతిదేహస్రావం పితరోస్యజలార్థినః । తస్యనాశేక్ర
మేప్రాయశ్చిత్తముక్తం స్మృతిరత్నే ॥ అకృత్వాతర్పణంవిప్రః యోభుంక్తే
నిరపత్రపః । స్నాత్వాసంతర్పయేద్విప్రాన్ ఇతిశాతాతపోబ్రవీత్ ॥ య
మతర్పణంవృద్ధమనునోక్తం । దీపోత్సవచతుర్దశ్యాం అపికార్యంసదైవ
వా ॥ యమాయధర్మరాజాయ మృత్యవేచాంతకాయచ । వైవస్వ
తాయకాలాయ సర్వభూతక్షయాయచ । ఔదుంబరాయదధ్నాయ నీ
లాయపరమేష్ఠినే । వృకోదరాయచిత్రాయ చిత్రగుప్తాయతేనమః ॥ చ
తుర్దశ్యైతేమంత్రాస్యుః ప్రత్యేకంతునమోన్వితః । ఏకైకస్యతిలైర్మి
శ్రాన్ త్రీంస్త్రీన్కృత్వాజలాంజలీన్ । యావజ్జీవకృతంపాపం తత్క్షణా
దేవనాశయేత్ ఇతి ॥ చంద్రికాయాం ॥ కృష్ణపక్షేచతుర్దశ్యాం అం
గారకదినేయదా । తదాస్నాత్వాశుభేతోయె కుర్వీతయమతర్పణమ్ ॥

దక్షః ॥ కృష్ణపక్షే చతుర్దశ్యాం యాం కాంచిత్సరితం ప్రతి । యాత్వానా థాఽవిశేషేణ నియతస్తర్పయేద్యమమ్ ॥ నియమస్స్కాందపురాణేఽనిరూపితః । దక్షిణాభిముఖో భూత్వా తిలైస్సహ సమాహితః ॥ దేవతీర్థేన దేవాఽపై తిలైః ప్రేతాధిపాయ చ ॥ స్మృతిసారే ॥ యజ్ఞోపవీతినా కార్యః ప్రాచీనావీతినాథవా । దేవత్వం చ పితృత్వం చ యమస్యాస్తి ద్విరూపతా ॥ తర్పణానంతరం జపమంత్రోప్యుక్తః । యమో నిహంతా పితృధర్మరాజో వైవస్వతో దండధరశ్చ కాలః । ప్రేతాధిపో దత్తకృతానుసారీ కృతాంతకశ్చైతి సకృజ్జపంతి । నీలపర్వతసంకాశః రుద్రకోపసముద్భవః । కాలో దండధరో దేవః వైవస్వత నమోఽస్తు తే ॥ ఏవం కుర్వీత తత్ఫలమాహ ॥ యత్ర క్వచన నద్యాం హి స్నాత్వా కృష్ణచతుర్దశ్యాం సంతర్ప్య ధర్మరాజం తు ముచ్యతే సర్వకిల్బిషైః । మాఘశుక్లాష్టమ్యాం భీష్మతర్పణమాహ ॥ వ్యాసః ॥ శుక్లాష్టమ్యాం తు మాఘస్య దద్యాద్భీష్మాయ యో జలం । సంవత్సరకృతం పాపం తత్క్షణాదేవ నశ్యతి । వైయాఘ్రపాదగోత్రాయ సాంకృతిప్రవరాయ చ ॥ గంగాపుత్రాయ భీష్మాయ ప్రదాస్యేఽహం తిలోదకం । అపుత్రాయ దదామ్యేతత్ సలిలం భీష్మతర్పణమ్ ॥ మన్వాదితర్పణముక్తం । మన్వాద్యాసు యుగాద్యాసు ప్రదత్తస్సలిలాంజలిః । సహస్రవార్షికీం తృప్తిం పితృణామావహతి హి శాశ్వతీమ్ ॥ మత్స్యపురాణేఽపి ॥ పానీయమప్యత్ర తిలైర్విమిశ్రం దద్యాత్పితృభ్యః ప్రయతో మనుష్యః । శ్రాద్ధం కృతం తేన సమాసహస్రం రహస్యమేతత్పితరో వదంతి ॥ బృహన్మనుః ॥ ఆషాఢీమవధిం కృత్వా పంచమం పక్షమాశ్రితాః ॥ కాంక్షంతి పితరః క్లిష్టాః అన్నమప్యన్వహం జలం । తస్మాత్తత్రైవ దాతవ్యం దత్తమన్యత్ర నిష్ఫలం । అమావాస్యాసు సంక్రాంతౌ పాతాదిగ్రహణేషు చ । స్నాత్వోదకాంజలిం దత్వా తతః శ్రాద్ధం సమాపయేత్ ॥ యస్తు తర్పణతః పితౄన్ప్రీణాతి శ్రాద్ధం కృత్వా పరేఽహని ॥ పితరస్తస్య తృప్యంతి న చేత్కుప్యంతి వై భృశమ్ ॥ ఏకో వా బహవో వాపి పుత్రాః ప్రోక్తా యథావిధి । కృత్వా పిండాంతు తైః కార్యా

పరేహనితిలోదకమ్ । అబ్దికంప్రత్యాబ్దికమ్ । బ్రాహ్మేపరేద్యురుత్థాయ స్నాత్వాదత్త్వోదకాంజలిం । పునస్స్నాత్వాబ్దికకృత్యంకుర్వాణికురుతే ద్విజః । వృద్ధిశ్రాద్ధేతుసాపిండ్యే ప్రేతశ్రాద్ధేనమాసికే । సంవత్సరవిమోకేతునకుర్యాత్తిలతర్పణం ॥ సంగ్రహే ॥ దర్శేతిలోదకంపూర్వం పశ్చాత్కుర్యాన్మహాలయే । ప్రత్యబ్దంప్రతిమాసంచ పరేహనితిలోదకం ॥ ప్రతిమాసిమాసిశ్రాద్ధే । గయామహాలయేశ్రాద్ధే తర్పణంతుదినేదినే । సకృన్మహాలయశ్రాద్ధే పరేహనితిలోదకమ్ । పూర్వేద్యుశ్శ్రాద్ధకృద్విప్రః ప్రాతస్స్నాత్వాపరేహని । సంతర్పయేదార్ద్రవాసాః తిలైర్బ్రహ్మపిత్రాంస్తథా ॥ స్మృత్యంతరే ॥ మహాలయంచాబ్దికంచ యద్దినేతుసమాపయేత్ । తద్దినేతిలతోయంతుభవేత్పితృఘాతుకమ్ । తస్మాత్పరేద్యుఃకర్తవ్యంతిలదానంతర్పణోదకైః । స్నాత్వాపరం సమాగత్య ఉపవిశ్యకుశాసనే । శ్రాద్ధాంగతర్పణంకృత్వా పశ్చాత్సంధ్యాముపాసయేత్ ॥ పరేద్యుశ్శ్రాద్ధకృన్మర్త్యః యోనతర్పయతేపితౄన్ । పితృహాసతువిజ్ఞేయః కల్పాంతంనరకంవ్రజేత్ । క్షేత్రేష్వపితథాదత్వా హిరణ్యేనతిలైశ్చవా । శ్రాద్ధాంతే పిండదానంచ కృత్వాదద్యాజ్జలాంజలిమ్ । హిరణ్యేనోదకంపశ్చాత్మృతేహనిపరేహని ॥ అన్యత్రాపి ॥ సపిండీకరణాదూర్ధ్వం మాససంక్రమణాదిషు । పుత్రస్తిలోదకందద్యాత్ క్షేత్రపిండాంస్తథాచరేత్ । సపిండీకరణాదూర్ధ్వం వర్షంపక్షార్ధమేవవా ॥ దర్శాదికంనకుర్వీతహ్యష్టకానవిహన్యతే । దర్శాదిశ్రాద్ధనిషేధస్మరణంభోజనపర్యంతశ్రాద్ధవిషయమ్ । ద్వాదశాహేదౌసపిండీకరణేకృతే తతఆరభ్యదర్శాదౌ తిలోదకమాత్రంకర్తవ్యం పుత్రస్తిలోదకందద్యాదితి విశేష్యాభిధానాత్ । సపిండీకరణాదర్వాగామశ్రాద్ధంనకారయేత్ । తిలోదకంచనోదద్యాత్ప్రరతశ్చేద్యథావిధిరితిస్మృతేశ్చ ॥ స్మృతిసారే ॥ ఆబ్దికేసమనుప్రాప్తే దర్శశ్చేత్తర్పణంనహి । బ్రాహ్మణాన్భోజయేత్పూర్వం పిండాత్పూర్వంతుతర్పణమ్ ॥ అమాపాతశ్చసంక్రాంతిః తథావైధృతిరేవచ । అష్ట

కాంశ్చైవమన్వాదీన్ యుగాదీశ్చమహాలయాన్ ॥ యేషాందర్భాంజలింద
ద్యాత్ అన్నంచపితృతృప్తయే । శ్రాద్ధంవాహారహఃకుర్యాత్ అన్నా
ద్యేనోదకేనవా ॥ భృగ్వాదితీర్థవారేషు పితృతృప్త్యైజలాంజ
లిః । సంక్రాన్త్యాదిశ్రేష్ఠమాసే తీర్థశ్రాద్ధాదికేదినే ॥ పిత్రోః
ప్రత్యాబ్దికంశ్రాద్ధం కృత్వాతస్మిన్పరేహని । నిషిద్ధేఽపితిథౌకృత్స్నైః వి
ధినాతర్పయేద్ద్విజః ॥ వసిష్ఠః ॥ నతర్పయేన్నిషిద్ధేపి శ్రాద్ధంకృత్వాప
రేహని । యస్తిలాంజలిభిస్తైః పిత్రా నావసన్నోభవేత్ ॥ శంఖః ॥
అనుశ్రాద్ధంప్రకుర్వీత పూర్వంచ స్వతిలోదకమ్ । ప్రత్యాబ్దికేతథామా
సి శ్రాద్ధేచవాప్యపరేహని ॥ స్మృత్యంతరే ॥ ప్రత్యాబ్దికమారభ్య తర్ప
ణంతువిధీయతే ॥ తస్మాత్పూర్వంనకర్తవ్యం ఇతిశాతాతపోబ్రవీత్ ।
నాందీశ్రాద్ధేదర్శేచ తద్దినేతర్పణంభవేత్ ॥ అనేనైవహితృప్తిస్స్యాది
తిహారీతభాషితమ్ । తర్పణం తిలసమ్మిశ్రం పిత్రూనుద్దిశ్యవాగ్యతః ॥ ఆసీ
నః ప్రాఙ్ముఖఃకుర్యాద్దక్షిణాభిముఖఃకరః । ఉపవీతీవిమలేసూర్యే తత్పుణా
దేవతర్పయేత్ । నోదయాత్పితృతృప్తిస్స్యాదిత్యాహభగవాన్మనుః ॥
శాతాతపః ॥ శ్రాద్ధకృత్తేతుపూర్వేద్యుః పరేద్యురుదితేరవౌ । ఉపస్థా
నస్యపరతః సాయాహ్నేపూర్వంతుతర్పణమ్ ॥ విజ్ఞానేశ్వరీయే ॥ అబ్దికే
స్వస్యవర్గస్యతృప్తిరేకస్యశాశ్వతీ ॥ తృప్తిర్వర్గద్వయస్యాపి పరే
హ్నిస్యాత్తిలోదకైః ॥ స్మృత్యంతరే ॥ ప్రత్యాబ్దికేతిలందద్యాత్ నిషిద్ధే
పిపరేహని । యస్త్వేకవర్గస్యోద్దేశ ఇతరేషాంతువర్జయేత్ ॥
అత్రపరస్పరవిరుద్ధానాం వచనానాంశిష్టాచారాద్వ్యవస్థావగంతవ్యా ॥ తర్ప
ణానంతరదర్భత్యాగఉక్తోరత్నావళ్యాం । పిత్రేపిండదానేచ తర్పణే
స్నానకర్మణి । ఆచమ్యైవప్రకుర్వీత దర్భసంత్యజనంబుధః ॥ దర్భత్యా
గమంత్రః ॥ తత్రైవోక్తః ॥ ఏషాంనపితానభ్రాతా నపుత్రోనాన్య
గోత్రిణః । తేసర్వేతృప్తిమాయాంతు మయోత్సృష్టైఃకుశైస్సదా ॥ త
ర్పణానంతరంవస్త్రనిష్పీడనంకర్తవ్యం ॥ తదాహయోగయాజ్ఞవల్క్యః ॥

యావద్దేవానృషీంశ్చైవ పితౄంశ్చాపి న తర్పయేత్ । తావన్న పీడయేద్వస్త్రం యేన స్నాతో భవేద్ద్విజః । నిష్పీడయతి యో వస్త్రం స కృత్వా పితృతర్పణమ్ ॥ నిరాశాః పితరో యాంతి శాపం దత్త్వా సుదారుణం । వస్త్రనిష్పీడనం తోయం శ్రాద్ధే నోచ్ఛిష్టభోజనమ్ । భాగధేయం శ్రుతిః ప్రాహ తస్మాన్నిష్పీడయేత్ స్థలే ధరణ్యాం ద్విజః ॥ వస్త్రనిష్పీడనం ప్రాతః కర్మణః ప్రాక్ప్రశస్యతే । మధ్యాహ్నే బ్రహ్మయజ్ఞాంతే వస్త్రనిష్పీడనం భవేత్ ॥ యే కే చాస్మత్కులే జాతా వస్త్రం నిష్పీడయేత్స్థలే । వస్త్రం చతుర్గుణీకృత్య పీడయిత్వా జలాన్వితః । వామప్రకోష్ఠే నిక్షిప్య ద్విరాచమ్య విశుధ్యతి ॥ స్నానవిధౌ ॥ ఆదిత్యాయ తతో దద్యాత్ త్రీనర్ఘ్యాన్ సకలాంజలిం । నమో వివస్వతే బ్రహ్మన్ భాస్వతే విష్ణుతేజసే । జగత్సవిత్రే శుచయే సవిత్రే కర్మదాయినే ఇతి ॥ తర్పణం సంపూర్ణమ్.

—* అథ దేవపూజనమ్. *—

తత్ర ప్రాతర్హోమానంతరమితి కేచిత్ । విధేయా దేవతాపూజా ప్రాతర్హోమాదనంతరమ్ ఇతి మరీచిస్మరణాత్ । తథా చంద్రికాయామ్ ॥ స్వశాఖోక్తక్రియాం కుర్యాత్ హుత్వా చైవాగ్నిహోత్రకమ్ ॥ కుర్యాదారాధనం విష్ణోర్దేవదేవస్య చక్రిణః ॥ బ్రహ్మయజ్ఞజపతర్పణానంతరమిత్యన్యే । తథా చ హారీతః ॥ కుర్వీత దేవతాపూజాం జపయజ్ఞాదనంతరమ్ । వ్యాసోఽపి ॥ జలదేవాన్నమస్కృత్య తతో గచ్ఛేద్గృహం బుధః ॥ పౌరుషేణ చ సూక్తేన తతో విష్ణుం సమర్చయేత్ ॥ యాజ్ఞవల్క్యోఽపి ॥ స్నాత్వా దేవాన్పితౄంశ్చైవ తర్పయేదర్చయేత్తథా ॥ మధ్యాహ్నే తర్పణానంతరం గంధకుసుమాక్షతైః హరిహరహిరణ్యగర్భాదీనామన్యతమం యథావాసనం ఋగ్యజుస్సామమంత్రైస్తత్ప్రకాశనైః స్వనామభిర్వా చతుర్థ్యంతైర్నమస్కారయుక్తైరారాధయేదితి విజ్ఞానేశ్వరః । గాయత్రీం తు జపేత్పూర్వం బ్రహ్మయజ్ఞజపస్తతః । దేవాదీంస్తర్పయేత్పశ్చాత్ ఇష్టాన్దేవాంస్తతోఽర్చయేత్ ॥ కూర్మపురాణేఽపి ॥ నిష్పీడ్య స్నాన

వస్త్రంవై సమాదద్యాత్పవాక్యతః । స్వైస్వైర్మంత్రైరర్చయేద్దేవాన్ పవ
త్రైః పుష్పైస్తథాంబుభిః । బ్రహ్మాణం శంకరం సూర్యం తథైవ మధుసూ
దనమ్ ॥ అన్యాంస్త్వభిమతాన్ దేవాన్ భక్త్యాచారాధయేన్నరః ॥ హా
రీతోపి ॥ తతో దేవాన్నమస్కృత్య గృహంగచ్ఛేత్తతః పునః । విధినా పురు
షసూక్తస్య గత్వా విష్ణుం సమర్చయేత్ ॥ విష్ణుపురాణేపి ॥ తతో గృహార్చ
నం కుర్యాదభీష్టసురపూజనమ్ । జలాభిషేకం పుష్పాణాం ధూపాదేశ్చ
నివేదనమ్ ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః ॥ దేవానామర్చనం కుర్యాత్ బ్రహ్మాదీ
నామమత్సరః । బ్రాహ్మణైస్తు వరాద్యైశ్చ సావిత్ర్యావథవా యుతైః ॥ తన్నామ్నై
వార్చయేన్మంత్రైస్సర్వదేవాన్ సమాహితః ॥ మనుః ॥ ఆదిత్యమథవా విష్ణుమీ
శం బ్రహ్మాణమేవ చ । అర్చయేద్వైదికైర్మంత్రైః గృహస్థః ప్రయతోఽభవేత్ ॥
ఆరోగ్యం భాస్కరాదిచ్ఛేత్ శ్రియమిచ్ఛేద్ధుతాశనాత్ । ఈశ్వరాత్ జ్ఞాన
మన్విచ్ఛేత్ మోక్షమిచ్ఛేజ్జనార్దనాత్ ॥ గృహ్యపరిశిష్టే । అథ గృహస్థో
హరహరిష్టాం దేవతాం మిష్టాభిస్తానథాణ్ణంశి నోతి ॥ తేన దేవాః గణపతి
ర్వా స్కందోవా సూర్యోవా సరస్వతీవా గౌరీవా గౌరీపతిర్వా శ్రీపతి
ర్వాన్యోవాభిమతస్సపి తైరుధారు బిసమస్త్వస్యా చేత్యంతరేఖణ ॥ సం
గ్రహే ॥ ఆదిత్యమంబికాం విష్ణుం గణనాథం మహేశ్వరం ॥ పంచయజ్ఞప
రో నిత్యం గృహస్థః పంచ పూజయేత్ ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ బ్రహ్మాణం శివం
విష్ణుం వా సూర్యమగ్నిం గణాధిపం ॥ దుర్గాం సరస్వతీం లక్ష్మీం గౌరీం వా నిత్యమ
ర్చయేత్ । పౌరుషేణైవ సూక్తేన దేవాన్ప్రాణవేన వా ॥ తన్నామ్నైవాథవా
మంత్రైః అర్చయేద్గురుర్నుజ్ఞయా । స్త్రీశూద్రాణాంచ భవతి నామ్నైవ
దేవతార్చనం ॥ సర్వే చాగమమంత్రేణ కుర్యాద్వేదానుసారిణా । సమూక్తేన
ప్రకారేణ వేదబాహ్యం నాచరేత్ ॥ స్మృతిరత్నే ॥ మంత్రైర్వైష్ణ
వరాద్యైస్తు సావిత్ర్యాంభస్తథా । విష్ణుం ప్రజాపతిం వా శివం వా
భాస్కరం తథా ॥ అన్యాంశ్చాభిమతాన్ దేవాన్ భక్త్యాచారాధయేన్నరః ।
అప్స్వగ్నౌ హృదయే సూర్యే స్థండిలే ప్రతిమాసు చ ॥ షట్స్వేతేషు హరేః

సమ్యక్ అర్చనంమునిభిస్స్మృతమ్॥ హవిషాగ్నౌజలైఃపుష్పైః ధ్యానేన హృదయేహరిమ్। అర్చంతిసూరయోనిత్యం జపేచరవిమండలే॥ సాలిగ్రామేచచక్రాంకె పట్టేముద్రాసుదేవతా। పూజనీయాహిరత్నేషు తథాగోబ్రాహ్మణేషుచ। యాంకాంచిద్దేవతాంకశ్చిత్ ఆరాధయితుమిచ్ఛతి। ససర్వోపాయయత్నేన బ్రాహ్మణాన్ గాశ్చతోషయేత్॥ నారదః॥ విప్రాణాంవపురాశ్రిత్య సర్వాస్తిష్ఠంతిదేవతాః॥ అతఃతత్రైవతాః పూజ్యాఅలాభేప్రతిమాదిషు॥ ప్రతిమాపట్టయంత్రాణాం నిత్యస్నానంనకారయేత్। కారయేత్పర్వదివసే యథామలధారణం। అగ్నౌక్రియావతాందేవః దివిదేవోమనీషిణాం। ప్రతిమాస్వల్పబుద్ధీనాం యోగినాంహృదయెహరిః। తస్మిన్సంసగిత త్వాచ్చ స్వాంతరేభావితాత్మనాం। సాలిగ్రామశిలాయత్ర యత్రద్వారవతీశిలా। ఉభయోఃసంగమోయత్ర తత్ర ముక్తిర్నసంశయః। సాలిగ్రామశిలాయత్ర పూజ్యతేభగనన్మయైః। తద్దేశేయోజనాదర్వాక్ కృతోని ర్వాణమశ్నుతే। సాలిగ్రామశిలాయాస్తునచ సంప్రోక్షణంస్మృతమ్। నప్రతిష్ఠావిధాతవ్యా నచైవావాహనాదికం। విష్ణుపూజాప్రకారమాహనారదః। వేదేషుపౌరుషంసూక్తం జపితంగృహ్యముత్తమమ్। అనుష్టుభస్యసూక్తస్య త్రిష్టుబంతస్యదేవతా।పురుషో యోజగద్బీజమృషిర్నారాయణస్స్మృతః। ఛందోనుష్టుప్పదశచతస్రాణాం త్రిష్టుభంతతః॥ప్రత్యృచమృషిభేదమాహసఏవ।బృహస్పతిర్మనుఃకాత్యః శౌనకోత్రిశ్చముద్గలః। శాతాతపోవసిష్ఠశ్చ యాజ్ఞవల్క్యశ్చనారదః। గౌతమోథభరద్వాజః శుకోగర్గోశనాంగిరాః॥ వ్యాసశ్చపరాశరశ్చైవ ఋషయోష్టాదశస్మృతాః। ... కూర్మశ్చవరాహశ్చనారసింహశ్చవామనః॥ రామో ... కృష్ణకల్కిచ ... । శ్రీవల్లభోహరిఃశౌరిః అచ్యుతో ... జ ... నోహృషీకేశః మాధవశ్చతథైవ చ। దేవాఅష్టాదశ ... క్తాః పూజాంవక్ష్యేయథాక్రమమ్॥ ఆవాహనాసనంపాద్య మర్ఘ్యం మా ... కమ్। మధుపర్కంతథాస్నానం

వస్త్రంచైవోపవీతకమ్ ॥ గంధంపుష్పంచధూపంచ తథాదీప ప్రకల్ప
యేత్ । నైవేద్యంచైవతాంబూలం ప్రదక్షిణనమస్కృతీ । ఉద్వాసనంచ
క్రమశః కుర్యాత్పూజాపరాయణః । షోడశచేనపూజాప్రకార ఉ
క్తంచంద్రికామాధవీయాదౌ ॥ పౌరుషేణతుసూక్తేన తతోవిష్ణుంసము
చర్చయేత్ । ఋగ్వేదేపౌరుషంసూక్తం షోడశర్చముదీరితమ్ । అను
ష్టుభస్యసూక్తస్య త్రిష్టుభంతస్యదేవతా ॥ పురుషోయోజగద్బీజ మృషి
ర్నారాయణస్స్మృతః । ప్రథమాంవిన్యసేద్వామే ద్వితీయాందక్షిణేకరే ॥
తృతీయాంవామపాదేతు చతుర్థీందక్షిణేపదే । పంచమీంవామజంఘా
యాం దక్షిణస్యాంతథోత్తరామ్ ॥ సప్తమీంవామకట్యాంతు దక్షిణస్యాం
తథాష్టమీం । నవమీంనాభిమధ్యేతు దశమీంహృదయేన్యసేత్ ॥ ఏకాద
శీంకంఠదేశే ద్వాదశీంవామబాహుకే ॥ త్రయోదశీందక్షిణేతు ఆస్యదే
శేచతుర్దశీమ్ । అక్ష్ణోఃపంచదశీంన్యస్య షోడశీంమూర్ధ్ని విన్యసేత్ ॥
యథాత్మనితథాదేవే న్యాసకర్మసమాచరేత్ । ఏవంన్యాసంతుకృత్వాదౌ
పశ్చాద్దేవస్యపూజనమ్ ॥ గంధమాల్యైస్తథాత్మానమర్చయేత్పరమేవచ ।
ఆద్యయావాహయేద్దేవ మాసనంతుద్వితీయయా । పాద్యంతృతీయయా
చైవ చతుర్థ్యార్ఘ్యంప్రదాపయేత్॥ పంచమ్యాచమనందద్యాత్ షష్ఠ్యా
స్నానంసమాచరేత్ । సప్తమ్యాతుతతోవాసః అష్టమ్యాంచోపవీతకం ॥
నవమ్యాంగంధతోయంతు దశమ్యాంపుష్పకంతథా ॥ ఏకాదశ్యాంతథా
ధూపం ద్వాదశ్యాందీపమేవహి । నైవేద్యంతుత్రయోదశ్యాం నమస్కా
రెచతుర్దశీం। ప్రదక్షిణేపంచదశీం వందనేషోడశీంతథా ॥ స్నానేవస్త్రే
చనైవేద్యే దద్యాదాచమనంతథా । దద్యాత్పురుషసూక్తేన యఃపుష్పా
ణ్యపఏవవా ॥ అర్చితంతేనవైసర్వం త్రైలోక్యంసచరాచరమ్ । తతఃప్ర
దక్షిణంకృత్వా జపంకుర్యాత్సమాహితః । జితంతేపుండరీకాక్ష మహాపు
రుషపూర్వజ ॥ ఇత్యేవమనయాస్తుత్వా స్తుత్వాదేవందినేదినే । కింకరో
స్మీతిచాత్మానం దేవాయైవంనివేదయేత్ ॥ బోధాయనోపి ॥ అథాతోమ

హాపురుషస్యాహ రహః పరివర్యావిధింవ్యాఖ్యాస్యామః స్నాతః శుచౌ స మదేశే గోమయేనోపలిప్య ప్రతికృత్యాతుత పుష్పైర్యథాలాభమర్చయేత్ । సహాపుష్పోదకేనమహాః పురుషమావాహయేత్ ॥ ఓంభూఃపురుషమావా హ యామ్యోం భువః మహాపురుష మావాహయామ్యోంసువః మహాః పురుషమావాహయామ్యోం భూర్భువః సువః పురుషమావాహయామి । ఆయాతుభగవాన్ మహాః పురుషఇత్యర్ఘస్వాగతేనాభినందతి । స్వాగతంభగ వతే మహాపురుషాయ తదాసన ముపక్లృప్తమత్రాస్యతాం భగవాన్మహాః పురుషఇత్యత్రకూర్చం దదాతి భగవతోఽయంకూర్చో దర్భమయ స్త్రివృద్ధ రిత స్తంజుషస్వేత్య త్రస్థానాని కల్పయత్యగ్రతః శంఖాయకల్పయామి । వ నమాలాయైకల్పయామి ॥ పశ్చిమతఃశ్రీవత్సాయైకల్పయామి । గరుత్మ తేకల్పయామి సరస్వత్యైకల్పయామి ॥ పశ్చిమతఃశ్రీవత్సాయైకల్పయా మి । గరుత్మతేకల్పయామి సరస్వత్యైకల్పయామి ॥ తుష్ట్యైకల్పయామి అథసావిత్ర్యాపాత్రమభిమంత్ర్య ప్రక్షాళ్య త్రిరపః పరిషిచ్య త్రిరపః పవి త్రమప ఆనీయపున స్తేనైవాప స్త్వభిమంత్ర్య సపవిత్రేణాదిత్యం దర్శయే దోమిత్యేతత్పాత్రే ప్రాణమాయచ్ఛేత్ । త్రీణిపాదావిచక్రమ ఇతిపా ద్యందద్యాత్ ॥ అథవ్యాహృతిభిర్మార్ఘ్య మపోహ్యాఉత్తరతో గణపత మేనమ ఇతి ఇదంవిష్ణుర్విచక్రమ ఇత్యర్ఘ్యందద్యాత్ । అథైనంస్నా పయిత్వాపో హిష్ఠామయోభువ ఇతి బ్రహ్మజజ్ఞానం వామదేవ్యశ్చ య జుః పవిత్రేణేత్యాదిభిః షడ్భిస్స్నాపయిత్వాథాద్భి స్తర్పయతి । కేశవం నారాయణం మాధవం గోవిందం విష్ణుంమధుసూదనం త్రివిక్రమం వామ నం శ్రీధరం హృషీకేశం పద్మనాభం దామోదరం తర్పయామీతి తర్ప యిత్వావ్యాహృతీభిః ప్రదక్షిణ ముదకుంభం పరిషిచ్యప్రణవేనవాసోదద్యా దితి । సావిత్ర్యా యజ్ఞోపవీత మాచమనీయ ముదకేన ఇదం విష్ణుర్విచక్రమ ఇతి గంధందద్యాత్ద్విష్ణోః పరమంపదమితి పుష్పం ఇరావతీత్యక్షతాన్ సావిత్ర్యాధూపముద్దీప్యస్వేతి దీపం దేవస్యత్వేతి మహాపురుషజుష్టం నివే

దయామిఇతినైవేద్యం ॥ అథకేశవాదినామభిః ద్వాదశపుష్పాణిదద్యాత్। శంఖాయనమః చక్రాయనమః గదాయైనమః వనమాలికాయైనమః శ్రీవత్సాయనమః ॥ గరుత్మతేశ్రియైనమః ॥ సరస్వత్యైనమః ॥ పుష్ట్యైనమః ॥ తుష్ట్యైనమః । ఇత్యవశిష్టైర్గంధమాల్యైర్బాహ్యావరణానలంకృత్యాథైనమృగ్యజుః సామాథర్వభిఃస్తువన్విష్ణుసూక్తైశ్చాన్యాంశ్చవైష్ణవాన్మంత్రానిత్యేకే । ఓంభూర్భువఃసువరోంభగవతే మహాపురుషాయ చరుముద్వాసయామీతిచరుముద్వాస్యవ్యాహృతిభిఃపురుషముద్వాసయేదోంభూఃపురుషముద్వాసయామ్యోం సువఃపురుషముద్వాసయామ్యోం సువఃపురుషముద్వాసయామ్యోంభూర్భువస్సువఃపురుషముద్వాసయామీత్యుద్వాస్యయాతుభగవాన్మహాపురుషోనేనహవిషాతృప్తోంహరిః పునరాగమనాయత్వన్యంకర్తనాయ చేతి।ప్రతిమాస్థానేష్వావాహనోద్వాసనవర్జం సర్వంసమానందుహాత్ప్వాయనమిత్యాచక్షతే।మహాత్స్వయనమాహభగవాన్బోధాయనః ।ఆశ్వమేధికే॥ ఉపచారమాహాఫలమ్ ॥ పులస్త్యః ॥రథ్యాదీనాంవికారాణాం క్షీరతఃసంభవోయథా ॥ తథైవాశేషకామానాం క్షీరస్నపనతోహరేః । స్నాప్యదధ్నాసకృద్విష్ణుం నిర్మలంప్రియదర్శనమ్ । విష్ణులోకమవాప్నోతి సేవ్యమానఃసురోత్తమైః ॥ గవాంశతస్యవిప్రాణాం యద్దత్తస్యఫలంభవేత్ । ఘృతప్రస్నేనతద్విష్ణోః భవేత్స్నానంనసంశయః ॥ అనునిచోత్తరైప్రాప్తైయత్ స్నాపయతికేశవం । ఘృతప్రస్థేనపాపాని సకలానివ్యపోహతి। కపిలాంవిప్రముఖ్యాయదద్యాదనుదినంహియః॥ ఘృతస్నానంచదేవస్య విష్ణోఃకాలంసమాహితం । దేవమాల్యాపనయనం దేవాగారసమూహనమ్। స్నాపనంసర్వదేవానాం గోప్రదానసమంస్మృతమ్ ॥ స్మృతిరత్నే ॥ కుంకుమాగరుశ్రీగంధకర్దమైరచ్యుతాకృతిం ఆలిప్యభక్త్యాదేవేశంకల్పకోటింవసేద్దివి ॥ గంధేభ్యశ్చందనంపుణ్యం చందనాదగురుర్వరః । కృష్ణాగురుతతఃశ్రేష్ఠః కుంకుమంతుతతోపరమ్ ॥ ఆచారసాగరే ॥ మాలతీమల్లికాచైవ యూథికాచాథిముక్తికా । పాటలీకరవీరంచ

జపాశావంతి మేవచ ॥ కుటజంశ్రీకరంచైవ కర్ణికారం కురంటకమ్ । పున్నా
గం చంపకం కుందం బాణం చ సర్వమల్లికా । అశోకం తిలకం చైవ నంద్యావ
ర్తం తథైవచ । శమీపుష్పప్రకారశ్చ క్లిష్టాః కేశవపూజనే । బిల్వపత్రం
శమీపత్రం భృంగరాజస్య పత్రకమ్ ॥ తులసీ కృష్ణతులసీపత్రం వాసకమేవచ ।
కేతకీపత్రపుష్పం చ సద్యస్తుష్టికరం హరేః ॥ శ్వేతరక్తసరోజాని నీలరక్త
తథోత్పలే । నీలోత్పలం చక్రపాణేర్దయితాని సదా హరేః ॥ నీపార్జునక
దంబైశ్చ వకులైశ్చ సుగంధిభిః । కల్హారైర్విష్ణుమభ్యర్చ్య విష్ణులోకే మహీ
యతే । కాంచనైః కుసుమైర్విష్ణుం కర్ణికారద్రుమసంభవైః ॥ పూజయన్ స్వర్గ
పుష్పైర్వైకుంఠలోకముక్తిమవాప్నుయాత్ ॥ పులస్త్యః ॥ పుష్పజాతిషు స
ర్వాసు సౌవర్ణం పుష్పముత్తమమ్ । త్రుటిమాత్రప్రదానాత్తు శక్రాద్యా
సనమాప్నుయాత్ ॥ మార్కండేయః ॥ సకృదభ్యర్చ్య గోవిందం బిల్వపత్రే
ణ మానవః । ముక్తిభాగీ నిరాతంకః కృష్ణస్యానుచరో భవేత్ । సుగంధి
తులసీపత్రైః ప్రతిమాసమనంతతః । నిష్పాద్య పూజయేద్యస్తు సోఽనంత
ఫలమాప్నుయాత్ ॥ ధర్మసారే ॥ సాలగ్రామశిలామూర్ధ్ని తులసీపత్రపా
తనమ్ । కర్మనిర్మూలనాయాలమేకాదశ్యామభోజనమ్ । సవిప్రసదృశం
పాత్రం న దానం సురభీసమమ్ ॥ గంగాజలసమం తీర్థం న పత్రం తులసీస
మమ్ ॥ చంద్రికాయామ్ ॥ దశదత్త్వా సువర్ణాని యత్ఫలం లభతే నరః ।
తత్ఫలం లభతే విష్ణోః ద్రోణపుష్పప్రదానతః । బిల్వపత్రసహస్రాద్ధి వకుళం
పుష్పముత్తమమ్ ॥ తస్మాద్వకుళపుష్పాద్ధి నంద్యావర్తం విశిష్యతే । నంద్యా
వర్తసహస్రాద్ధి కరవీరం విశిష్యతే ॥ సర్వైర్వర్ణోరిమైః పుష్పైః జాతిపు
ష్పం విశిష్యతే । వర్ణానాం తు యథా విప్రః తీర్థానాం జాహ్నవీ తథా ॥ సు
రాణాం చ యథా విష్ణుః కల్హారకుసుమం తథా । సితరక్తైర్మహాపుష్పైః
కుసుమైః కరవీరజైః ॥ అర్చయిత్వాచ్యుతం యాంతి యత్రాస్తే గరుడధ్వ
జః ॥ గంధాఢ్యైర్వివిధైరమ్యైః కుసుమైః కుందకోద్భవైః । భక్త్యాభ్య
ర్చ్య హృషీకేశం కుసుమైః కేతకోద్భవైః ॥ అశోకకుసుమైరభ్యర్చ్య నరో

ఆహ్నికకాణ్డః

యాంతిపరంపదమ్ ॥ అభ్యర్చ్య గంధమంత్రైస్తు [illegible]
స్తైః ॥ సమభ్యర్చ్య హృషీకేశం జన్మమృత్యుజరాత్యయాత్ । [illegible]
ఫలం పత్రం పుష్పం దూర్వాంకురం జలమ్ । అచిరాత్ప్రతిగృహ్ణాతి [illegible]
గ్రామ్యాహి కేశవః ॥ తులసీకృష్ణగౌరాద్యైర్భక్త్యాభ్యర్చ్య జనార్దనమ్
నరో యాంతి తనుం త్యక్త్వా వైష్ణవీం శాశ్వతీం గతిమ్ । ఏవం తు బిల్వైస్సదా
పుష్పైః పూజనీయో జనార్దనః । నిషిద్ధైర్దుఃఖదైర్దేవం నార్చయే
త్కదాచన । నశుష్కైః పూజయేద్దేవం కుసుమైర్మహీగతైః । అవ
కీర్ణదళైః శీర్ణైః నాశుభైర్నావికాసిభిః ॥ రత్నావళ్యామ్ ॥ ముకులై
ర్నార్చయేద్దేవం చంపకైర్జలజైర్వినా ॥ నకంటకిభవం పుష్పం ద
ద్యాచ్ఛుక్లమృతే సదా । నింద్యపుష్పైస్త్రిలోకేశ మర్చయంతి జనార్దనమ్ ॥
తేభ్యః క్రుద్ధోఽక్షయం దుఃఖం క్రోధాత్ విష్ణుః ప్రయచ్ఛతి ॥ ఉన్మత్తకేన యే
మూఢాః పూజయంతి త్రివిక్రమమ్ । ఉన్మాదం దారుణం తేషాం దదాతి గ
రుడధ్వజః । నక్తం గృహీతోదకేన నకుర్యాద్దేవతార్చనం ॥ చందన
కుంకుమ కర్పూర మృగజాతి ఫలవర్జం అనులేపనం నదద్యాన్మణి సువ
ర్ణ ముక్తాఫలవిద్రుమరజతవర్జం ప్రతిరూపకమలంకారం నకుర్యాత్ ।
నచాసౌ నీలం రక్తం నాగంధిపుష్పం నోగ్రగంధి నకంటకిజం దద్యాత్ । కం
టకిజమపి శుక్లసుగంధి రక్తమపి కుంకుమజం దద్యాదితి ॥ సారసముచ్చయే ॥
గిరికర్ణికయా విష్ణుం యోఽర్చయత్యబుధో నరః । తేషాం కులక్షయం ఘో
రం కురుతే మధుసూదనః । గుగ్గులుం కుంకుమం చైవ దేవదారుం సయావకమ్ ॥
సజ్జారసం జాతిఫలం ధూపయేద్ఘృతం హరేః । నధూపయేజ్జీవజాతైః
నాహవిష్యైర్నివేదయేత్ ॥ ఘృతతైలైర్వినా కించిత్ దీపార్థం న సమాచ
రేత్ । ప్రజ్వాల్య దేవదేవస్య కర్పూరేణ తు దీపకమ్ ॥ అశ్వమేధమ
వాప్నోతి కులం చైవ సముద్ధరేత్ ॥ సంవర్తః ॥ దేవాగారే ద్విజానాం
చ దీపం దత్వా చతుష్పథే । మేధావీ జ్ఞానసంపన్నః చక్షుష్మాన్ జాయతే
నరః ॥ పాద్మే ॥ నైవేద్యపాత్రం వక్ష్యామి కేశవాయ మహాత్మనే ॥ హై

రౌప్యం రాజతం కాంస్యం తామ్రం మృణ్మయమేవవా । పాలాశం పద్మపత్రం
వా పాత్రం విష్ణోరతి ప్రియమ్ । హవిః శాల్యోదనం దివ్యం ఆజ్యయుక్తం సశ
ర్కరమ్ ॥ నైవేద్యం దేవదేవాయ యావకం పాయసం తథా । సంస్కృ
తం చాన్నమాజాద్యం దధిక్షీరమధూని చ । ఫలమూలవ్యంజనాని మోద
కం చ నివేదయేత్ । అపూపమాషమశీయాంచ హవిస్తాంబూలమేవచ ॥ ద
క్షిణే దేవదేవస్య హాస్తైవ వ్యాద్విచక్షణః । హవిర్దానం త్రికాలం తు ఉ
త్తమోత్తమముచ్యతే ॥ ద్వయోశ్చ మధ్యమం ప్రోక్తం ఏకకాలే నవం హ
విః ॥ రత్నావళ్యాం ॥ నైవేద్యస్యాప్యభావేతు ఫలానితు నివేదయేత్ ।
ఫలానామప్యలాభేతు తృణగుల్మౌషధీరపి ॥ ఔషధీనామలాభేతు తోయా
న్యపి నివేదయేత్ । తదలాభేతు సర్వత్ర మానసం ప్రవరం స్మృతమ్ ॥ గాం
డూషికం జలం దద్యాత్ దద్యాదాచమనం తతః । హస్తవాసం సకర్పూ
రం మకుటం భూషణాని చ ॥ ఆదర్శయేత్తథాదర్శం కల్పయేచ్ఛత్రచా
మరే ॥ మహానీరాజనం శ్రీమన్మంగళేశాయ కల్పయేత్ । కర్పూరం తు
లసీపత్రం తాంబూలం యోనివేదయేత్ । విష్ణవే భక్తియుక్తశ్చ విష్ణులో
కే మహీయతే । విష్ణోర్విమానం యః కుర్యాత్ సకృద్భక్త్యా ప్రదక్షిణమ్ ।
అశ్వమేధసహస్రస్య ఫలమాప్నోతి మానవః ॥ ప్రణమ్య దండవద్భూమౌ న
మస్కారేణ యోర్చయేత్ । సయాం గతిమవాప్నోతి నతాం క్రతుశతైరపి ॥
దోర్భ్యాం పద్భ్యాం చ జానుభ్యాం ఉరసా శిరసా దృశా । మనసా వచసా చే
తి ప్రణామోష్టాంగ ఈరితః ॥ జానుభ్యాం చైవ బాహుభ్యాం శిరసా వచ
సా ధియా । పంచాంగకః ప్రణామః స్యాత్ పూజాసు ప్రవరావిమౌ ॥ చం
ద్రికాయామ్ ॥ ఉరసా మనసా చైవ శిరసా చ కపోలయోః । పద్భ్యాం క
రాభ్యాం జానుభ్యాం ప్రణామోష్టాంగ ఉచ్యతే । కూర్మవచ్చతురః పా
దాన్ శిరశ్చైవాత్ర పంచమమ్ । మనోబుద్ధ్యభియానేన పంచాంగం పరికీ
ర్తితః ॥ స్తువన్ దేవం సమస్కుర్యాత్ ప్రసీద భగవన్నితి । ఏకహస్తప్ర
ణామం చ హ్యేకంచాపి ప్రదక్షిణం । అకాలే దర్శనం విష్ణోః హంతి పుణ్యాని రా

తనమ్ ॥ ఏకోఽపి కృష్ణస్య కృతః ప్రణామః దశాశ్వమేధావభృథేన తుల్యః ।
దశాశ్వమేధీ పునరేతి జన్మ కృష్ణప్రణామీ న పునర్భవాయ ॥ శంఖమధ్యస్థి
తం తోయం భ్రామితం కేశవోపరి । అంగలగ్నం మనుష్యాణాం బ్రహ్మహ
త్యాయుతం హరేత్ । శంఖస్థం పోతయేత్తోయం పుత్రమిత్రపరిగ
హం ॥ వ్యాసః । దేవదేవ జగన్నాథ శంఖచక్రగదాధర । దేహి దేవ మహా
నుజ్ఞాం తవ తీర్థనిషేవణే । ఇత్యనుజ్ఞాం తతో లబ్ధ్వా పిబేత్తీర్థమఘాపహమ్ ॥
అకాలమృత్యుహరణం సర్వవ్యాధివినాశనం । విష్ణోః పాదోదకం తీర్థం శిరసా
ధారయామ్యహం ॥ ఇతి మంత్రం సముచ్చార్య సర్వదుష్టగ్రహాపహం । తులసీమి
శ్రితం తీర్థం పిబేన్మూర్ధ్ని చ ధారయేత్ ॥ సాలగ్రామశిలాతోయం అపీత్వా
యస్తు మస్తకే । ప్రక్షేపణం ప్రకుర్వీత బ్రహ్మహా స నిగద్యతే । విష్ణోః పాదోదకం
పీతం కోటిహత్యాఘనాశనమ్ । తదేవాష్టగుణం పాపం భూమౌ బిందునిపాత
నాత్ ॥ మార్కండేయః ॥ ఆమేక్షుఖండతాంబూలచర్వణే నోపహన్యతే । వి
ష్ణోః శ్రీపాదతోయపానే చ నాద్యంతాచమనం స్మృతం । విష్ణుపాదోదకం తీ
ర్థం పీత్వా వమౌ యశస్కరమ్ । తాళమేధ్యాదిమోహేన పంచపాతకమా
ప్నుయాత్ ॥ శ్రుతిరపి ॥ భగవాన్ పవిత్రం భగవత్పాదోదకం పవి
త్రం తత్పానేనాచమనం యథాహి సోమేష్వితి ॥ చంద్రికాయాం ॥ హ్యా
దిరూపం ముఖే నామ నైవేద్యముదరే హరేః । పాదోదకం చ పుష్పం చ మస్తకే
యస్య సోఽచ్యుతః । అగ్నిష్టోమసహస్రైస్తు వాజపేయశతైరపి ॥ యత్ఫ
లం లభతే భక్త్యా విష్ణోర్నైవేద్యభక్షణాత్ । బహ్వృచపరిశిష్టే ॥ పవి
త్రం విష్ణునైవేద్యం సురసిద్ధర్షిభిస్స్మృతం । అన్యదేవస్య నైవేద్యం భు
క్త్వా చాంద్రాయణం చరేత్ । గ్రాహ్యం హరేస్తు నిర్మాల్యం పత్రం పు
ష్పం జలం ఫలం । సాలగ్రామశిలాసంగాత్ సర్వం యాతి పవిత్రతామ్ ॥ వ్యా
సః ॥ నైవేద్యమన్నం తులసీవిమిశ్రం విశేషతః పాదజలేన సిక్తం । యో
శ్నాతి నిత్యం పురతో మురారేః ప్రాప్నోతి యజ్ఞాయుతకోటిపుణ్యం ॥ పితా
మహః ॥ నైవేద్యం తులసీమిశ్రం స్వయం భుంజీత వాగ్యతః । గృహీత్వా స్తోత్ర

యత్నేన సగచ్ఛేద్వైష్ణవంపదం ॥ శ్రుతిః॥ తదస్య ప్రియమభిపాథో౽శ్యా స్య నరో యత్ర దేవయవో మదంతి ॥ ఉరుక్రమస్య సహిబంధురిత్థా ॥ విష్ణోః పదేపరమేమధ్వఉత్సః ॥ అస్యవిష్ణోః ప్రియం తత్పాథః ॥ నివేదిత మన్నమభ్యస్య యత్ర దేవారాధకానరాహ్యృష్యంతి ॥ ఇత్థాఇత్థంవర్తమానః తస్యబంధుమధ్యే మధువదోభ్యే ఉత్సః ఉత్సుక ఇత్యర్థః ॥ స్మృతిరత్నే ॥ శుభమిచ్ఛన్నరఃప్రోక్తః సగంధేమాలాంనధారయేత్ ॥ ధారయేత్తాంశిరస్యేవ సుగంధాంప్రియదర్శనాం ॥ తతస్తుత్వాతు దేవేశం అపరాధాన్ క్షమాపయేత్ ॥ అపరాధసహస్రాణి క్రియంతేహర్నిశంమయా ॥ దాసో౽యమితిమాంమత్వా క్షమస్వపరమేశ్వర ॥ భగవన్ దేవదేవేశపురుషోసిసనాతన ॥ క్షమస్వసర్వలోకేశ భక్తస్యదవిశేషతః॥ జ్ఞానాదజ్ఞానతో వాపి యన్న్యూనాదికృతంమయా॥తత్సర్వంపూర్ణమేవాస్తు త్వత్ప్రసాదాజ్జనార్దన ॥ సంగ్రహే ॥ సాధువాసాధువాకర్మ యద్యదాచరితంమయా ॥ తత్సర్వంభగవాన్ విష్ణుర్గృహాణారాధనంమమ ॥ ఇతికర్మార్పణంకృత్వా స్వాత్మానంచనివేదయేత్ ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః॥ ఏవం సంపూజ్యదేవేశం క్షణంధ్యాత్వానిరంజనం ॥ తతో౽వలోకయేదర్కం హంసఃశుచిషదిత్యృచా ॥ మహాభారతే ॥ బ్రాహ్మణైః క్షత్రియైర్వైశ్యైః శూద్రైశ్చకృతలక్షణైః ॥ అర్చనీయశ్చసేవ్యశ్చ భక్తియుక్తైః సదాహరిః॥ స్మర్యతే ॥ జపస్తపస్తీర్థసేవా ప్రవ్రజ్యామంత్రసాధకమ్ ॥ దేవతారాధనంచైవ స్త్రీశూద్రపతనానిషట్ ॥ తద్వైదికార్చనాభిప్రాయమ్ ॥ వైదికం బ్రాహ్మణానాంస్యాత్ రాజ్ఞాంవైదికతాంత్రికమ్ ॥ తాంత్రికంవైశ్యశూద్రాణాం స్త్రీణామపిచతాంత్రికమ్ ॥ స్త్రీశూద్రయోస్తాంత్రికత్వా భ్యనుజ్ఞానాత్ ॥ నారదః ॥ స్త్రీశూద్రపూజితంలింగం విష్ణుంవాపినమేత్తుయః ॥ త్రిస్సప్తకులసంయుక్తః నరకంప్రతిపద్యతఇతి ॥ హారీతః ॥ యో మోహాదథవాలస్యాత్ అకృత్వాదేవతార్చనమ్ ॥ భుంక్తేసయాతినరకం శ్వసూకరేష్వభిజాయతే॥ అర్చయేత్సదావిష్ణుంసివం శౌదంతరాత్మనా॥

నవేధహాత్మహిజాయంతే వైష్ణవాస్సహవాసినః । శంఖచక్రగదాశా
ర్ఙ్గధరా విష్ణుసారూప్యమాః ॥ శ్వేతా బకస్య చైవ గంధమాల్యో
పశోభితాః ॥ శాండిల్యః ॥ నవఖండాన్యైర్నాజల్పేత్ విధినాపాదనాయే
ధ్రరిం । యస్తున్నేనవద్యే తేకించిత్ నధర్మాద్విస్మరన్నైవతత్ । సంపద్యతే
తుసర్వం ప్రాప్తేపదేవస్యశార్ఙ్గిణః ॥ భాగవతే ॥ సహస్రనామానంతవ
చింబనజ్ఞితం కథాదిహీనాశ్చ గిరః శివాహితాః । శతంజన్మోపార్జితంచ
పుణ్యైకాపదంతిహీనాశ్చయస్యాప్రతీతంవిష్ణుమ్ ॥ పాద్మే ॥ ప్రహరీపాంథ
మంధసోధియాయతే । సహైవహరాయవిష్ణవేపాదతి ॥ యజ్ఞాం
షిప ॥ ధవావిప్రోనశివాశ్చధ్యానాతిః ॥ ఇత్యాదిధర్మాహాత్మ్యప్రాను
మతింభజానహాత్మ్యంతం ॥ పురాణే ॥ విష్ణుపూజావిహీనస్య జన్మం
చేష్టాహీనంతంప్రయచ్ఛ । తవస్యాపృథగాంయాంతి ప్రేతాలం కారవద్విజః ॥
హాస్యవత్సరిపతంతం స్వస్థింపదినాంకేన । యోనాపదాయతిప్రవిష్టం
సోతుయంనరకంవ్రజేత్ । హాగతే ప్రాదానసుకంధాసహరేవా । అ
ధరంచకీలంపాత్రి రుత్థరంపుడిణాసనేత్ । తద్వేంత తపహాహారాత్రంత
త్రింశన్మాసపద్యతే ॥ తద్దినస్య ఉపవాసాలేపాపమాసంపుణ్యధాః । త
స్మాత్సర్వప్రయత్నేన పాపమాసవినాశనే । ఉపవాసాతేసంప్రాప్తే అర్చ
యిత్వాజనార్దనమ్ । ఉపచారైష్షోడశభిః సుగ్రాన్నంచనివేదయేత్ ॥
ఆదిత్యపురాణే ॥ పాపంగనేతేతస్యాస్యప్రత్యాషేణ్యపూజయేత్ ।
అర్చయేజ్జగన్నాథం యావత్స్యాన్మహదూర్త్యారా । తతఃప్రభాతస
మయే అభ్యర్చంప్రతిష్ఠాప్య ద్విజః । గాయత్రింపఠేత్వా జప్త్వా ఉపతిష్ఠేత
భాస్కరమ్ ॥ భాగవతేపి ॥ కోటిజన్మసమార్జితైఃపుణ్యైః నైవపూజనాద్ధరేః ।
సహస్రాబ్దార్చనఫలం దినేనైకేనలభ్యతే ॥ స్కాందేపి ॥ పాపనాశస్థితే
సూర్యేద్వాదశికానాదినేదినే ॥ అభిషేచంతతఃకుర్యాత్ శాస్త్రమంత్రేణ
మంత్రవిత్ । అర్కపుష్పైర్బిల్వైర్వా పూజయిత్వామహేశ్వరమ్ । నైవే
ద్యంవతతోదద్యాత్ లోకసంహారశాంతయే ॥ శాండిల్యః ॥ ఏకాదశ్యాం

సితేపక్షే చాపేతిథ్యతిథ్యాస్కరి ॥ ఉత్సవంకారయేద్ధీమాన్ వేదపారా యణైస్సహ । సంక్రాంతిజన్మనక్షత్రే శ్రవణద్వాదశీద్వయం ॥ పర్వద్వ యంసముద్దిష్టంసవిశేషక్రియానిధౌ ॥ కూర్మపురాణే ॥ చంద్రసూర్యో పరాగేచ ప్రాదుర్భావదినేహరేః ॥ మాసక్షేత్రేషుచపుణ్యేషు విశేషారా ధనంవిదుః । దుర్నిమిత్తేషుసర్వేషు సంక్రాంతేచమహాభయే ॥ ఆగతే షుచభక్తేషు కుర్యాద్వై శేషికీంక్రియామ్ ॥ కూర్మపురాణే ॥ నవిష్ణ్వా రాధనాత్పుణ్యం విద్యతేకర్మవైదికమ్ । తస్మాదనాదిమధ్యాంతం నిత్యమా రాధయేద్ధరిమ్ । తద్విష్ణోరితిమంత్రేణ సూక్తేనపురుషేణతు । నైతేనస దృశోమంత్రః వేద సూక్తశ్చ తిష్వపి । శివపూజాపిత్రోక్తా ॥ బోధా యనః ॥ అథాతోమహాదేవస్యాహరహఃపరిచర్యావిధింవ్యాఖ్యాస్యా మః । స్నాతః శుచౌదేశే గోమయేనోపలిప్య ప్రతికృతిం కృత్వాక్షత పు ష్పైర్యథాలాభమర్చయేత్ । సహస్రశీర్షకేనమహాదేవమావాహయేత్ । ఓంభూః మహాదేవ మావాహయా మ్యోంభువః మహాదేవ మావాహయా మ్యోంసువః మహాదేవమావాహయామ్యోంభూర్భువస్సువః మహాదేవమా వాహయామీత్యావాహ్య । ఆయాతుభగవాన్ మహాదేవ ఇత్యథస్వాగ తేనానందతి స్వాగతమనుమానకృతం భగవతే మహాదేవాయై తత్స్వ సనంకౢప్త్వ మాస్తాంభగవన్మహాదేవఇత్యత్ర కూర్చందదాతి భగవతో యం కూర్చోదర్భమయస్త్రీ వృద్ధరితస్సవణాన్ స్తుజుష స్వేచ్ఛత్రాస్థా నానికల్పయతి ॥ అగ్రతో బ్రహ్మణేకల్పయామి దక్షిణతస్స్కందాయ క ల్పయామివినాయకాయకల్పయామి పశ్చిమతః శూలాయకల్పయామిమ హాకాలాయకల్పయామి । ఉత్తరతఉగ్రాయకల్పయామి నందికేశ్వరా యకల్పయామి ॥ అథసావిత్ర్యావిష్ణవేకల్పయామి । సావిత్ర్యాపాత్రమ భిమంత్ర్య ప్రక్షాళ్య శిరసః పవిత్రమపఆసీయ సహపవిత్రేణాదిత్యందర్శ యేదోమిత్యాతమితోరితరుద్రేణవాదద్యాత్ । ప్రణవేనార్ఘ్యమథవా వ్యాహృతిభిర్వామార్ఘ్యంవ్యాహరేదుత్తరతఃచండీశ్వరాయనమః ఇత్యక్షే

నం స్నాపయిత్వాపోహిష్ఠామయోభువ ఇతి తిసృభిః హిరణ్యవర్ణాః శు
చయః పావకా ఇతి పవమానః సువర్జన ఇత్యేతేనానువాకేన స్నాపయి
త్వాద్భిస్తర్పయేత్ భవం దేవం తర్పయామి శర్వం దేవం తర్పయామి ఈ
శానం దేవం తర్పయామి పశుపతిం దేవం తర్పయామి । రుద్రం దేవం త
ర్పయామి ఉగ్రం దేవం తర్పయామి భీమం దేవం తర్పయామి మహాన్తం
దేవం తర్పయామి ఓమితి తర్పయిత్వా అథైతాని యజ్ఞోపవీతాచమనీయా
ని ॥ ఉదకేన వ్యాహృతీభిర్దత్త్వా వ్యాహృతిభిః ప్రదక్షిణముదకం పరిషి
చ్య నమస్తే రుద్ర మన్యవ ఇతి గన్ధం దద్యాత్ । సహస్రాణి సహస్రశ ఇతి
పుష్పం దద్యాత్ ఈశానం త్వా భువనానామధిశ్రియమిత్యక్షతాన్ దద్యాత్ ।
సావిత్ర్యా ధూపముద్దీప్య స్వేతి దీపం - దేవస్య త్వా సవితుః ప్రసవ ఇతి భ
గవతే మహాదేవాయ జుష్టం చరుం నివేదయామీతి నైవేద్యమథాష్టభిర్నామ
మన్త్రైరష్ట పుష్పాణి దద్యాత్ ॥ భవాయ దేవాయ నమః శర్వాయ
దేవాయ నమః ఈశానాయ దేవాయ నమః పశుపతయే దేవాయ నమః రు
ద్రాయ దేవాయ నమః ఉగ్రాయ దేవాయ నమః భీమాయ దేవాయ నమః ।
ఓం మహతే దేవాయ బ్రహ్మణే నమః విష్ణవే నమః స్కన్దాయ నమః వి
నాయకాయ నమః శూలాయ నమః మహాకాలాయ నమః నన్దికేశ్వరాయ
నమ ఇతి చరుశేషేణాష్టభిర్నామధేయై రష్టాహుతిభిర్భవాయ దేవా
య స్వాహేత్యాహుతిభిః హుత్వా శిష్టైర్గన్ధైర్బ్రాహ్మణానలంకృ
త్య వేదైరృగ్యజుస్సామాదిభిః స్తుతిసహస్రాణి సహస్రశ ఇత్యనువాకం
జపిత్వాన్యాంశ్చ రౌద్రమన్త్రాన్ యథాశక్తి జపేత్ । ఓం భూర్భువస్సు
వర్మహరోం భగవతే మహాదేవాయ చరుముద్వాసయామీత్యుద్వాస్య ।
ఉద్వాసనకాలే ఓం భూః మహాదేవ ముద్వాసయామీత్యాదిభిరుద్వా
స్య । ప్రయాతు భగవానీశః సర్వలోకనమస్కృతః ॥ అనేన హవిషా
తృప్తః పునరాగమనాయ చ ॥ పునస్సందర్శనాయ చేతి ॥ ప్రతిమాస్థానే
ష్వావాహన ముద్వాసనవర్జం । మహాస్స్వయనమిత్యానుక్తే ఇత్యా

మహాభగవాన్ బోధాయనః ॥ శివార్చనం ప్రశంసతి నందికేశ్వరః । యః
ప్రయచ్ఛేద్గవాం లక్షం దోగ్ధ్రీణాం వేదపారగే । ఏకాహమర్చయేల్లింగం త
స్యపుణ్యం తతోఽధికమ్ ॥ సకృత్పూజయతే యస్తు భగవంతముమాపతిం ॥ తస్యా
శ్వమేధాదధికం ఫలం భవతి భూసుర ఇతి * పాకక్రమః * ॥ భృగుః అత ఊర్ధ్వం
ప్రవక్ష్యామి హవిష్పాకవిధిక్రమం । పరాకకోద్రవాదీని వర్జయేత్తు విచక్షణః ॥
కులత్థజాతిభేదాంశ్చ ప్రియంగూంశ్చైవ వర్జయేత్ । ధాన్యానామపి సర్వేషాం
కృష్ణధాన్యం వివర్జయేత్ । అభావాన్యదలబ్ధం చేత్ ధాన్యం శుద్ధం సమాహ
రేత్ ॥ త్రివర్షాతీతధాన్యాని న ప్రశస్తాని దైవికే ॥ తండులానపి సర్వాం
శ్చ మాసాదూర్ధ్వం వివర్జయేత్ । అజ(వ)కం జీరకం చైవ మరీచం సర్షపం
తథా ॥ రాజమాషమహామాషం శ్యామాకం స్థూలమాషకమ్ । చణముద్గం
మహాముద్గం నిష్పావం తిలతిల్లకం । ఫలాని చూతకదళీపనసానాం సమా
హరేత్ । భేదస్తు కారవల్ల్యాది సర్వం గ్రాహ్యమితీరితమ్ । ఘుమకందం
మహాకందం ఆహరేత్తు విచక్షణః । సహకారప్రభేదైస్తు తథైవ పనస
ద్వయం । కదళ్యాదిప్రభేదైస్తు గృహ్ణీయాత్తు ప్రయత్నతః । కూశ్మాం
డోర్వారుకం చైవ సింహీవ్యాఘ్ర్యౌ తథైవ చ । కాకోటికాది సంగ్రాహ్యం
కలంజాదివివర్జయేత్ । బింబాలకఫలాదీని వర్జయేదితి కేచన ॥ భేదైశ్చ
బృహతీ సర్వా సంగ్రాహ్యా త్వత్ర తే బుధైః । మరీచిరపి । అథ హవిర్విధిః ॥ బ
ధ్యా ॥ వేణుకన్యయవాన్ సితాన్ నీవారాన్ ప్రియంగూన్ శాలిభేదాన్
అన్యాన్ వ్రీహీన్వాప్యేకజాతీయాన్ చతుర్వర్ణైరేవాననయేత్ । తేషాం
పూర్వం ప్రోక్తం తస్మాద్వరాకకోద్రవాదీని కులాన్యాని ప్రతిలోమాని తాని
వర్జయేత్ । కదళీచూతపనసనారికేళతింత్రిణీకారవల్లీవ్యాఘ్రీ కర్కటం
దూర్వారుకకూశ్మాండ కాకోటకాని సూరణకంద తుగ్రమహాకంద
వల్లీకంద శృంగిబేరోత్పలకందాన్యాని భక్ష్యాణి యథాలాభమాహరేత్ ।
కోశాతకమలాబుం చ విశేషేణ వివర్జయేత్ । ఇతి దేవపూజాప్రకర
ణమ్ * । అథ పంచమహాయజ్ఞాః ॥ తత్ర దక్షః పంచమేవ తథా భాగే సంవి

భాగోయథాహతః । పితృదేవమనుష్యాణాం జటినాంచోపదిశ్యతే ॥ వైశ్వదేవస్యపూజానంతరభావిత్వముక్తం ॥ నృసింహపురాణే ॥ పౌరుషేణైవసూక్తేన తతోవిష్ణుంసమర్చయేత్ ॥ వైశ్వదేవంతతఃకుర్యాద్బలికర్మతథైవచ ॥ వ్యాసోపి ॥ నైవేద్యార్థంపృథగ్భాండే పక్వాన్నాత్సాపచేద్గృహే । వైశ్వదేవార్థమన్యస్మిన్ వ్యంజనానిపృథక్పృథక్ ॥ సుకృతాన్నైశ్చవివిధైః హవిష్యవ్యంజనైస్తతః । తైరేవాన్నైర్బలిందద్యాత్ శేషమాప్లావ్యవారిణా । కృత్వాపసవ్యంస్వధయా సర్వందక్షిణతోహరేత్ ॥ హారీతోపి ॥ ద్విజఃపురుషసూక్తస్య విధినావిష్ణుమర్చయేత్ । వైశ్వదేవమతఃకుర్యాద్బలికర్మవిధానతః ॥ యత్తుశౌనకవచనమ్ ॥ హుతశేషేణపృథగన్నేనవాకుర్యాత్ । నాన్యస్యశేషేణ వైశ్వదేవంకుర్యాత్ ॥ తద్వైశ్వదేవార్థముద్ధృత్య తచ్ఛేషేణనివేదనంకుర్యాదితి ఏవంపరమ్ । ఉద్ధృత్యవైశ్వదేవార్థం దేవస్యప్రాఙ్నివేదయేదితిస్మరణాత్ ॥ వైశ్వదేవహోమాత్పూర్వం సకలహోమంకుర్వంతిశిష్టాః । తత్రబోధాయనః ॥ అష్టౌసమిధఆదధ్యాద్దేవకృతస్యైనసోవయజనమసిస్వాహా ॥ మనుష్యకృతస్యైనసోవయజనమసిస్వాహా ఆత్మకృతస్యైనసోవ యజనమసిస్వాహా । యద్దివాచనక్తంచైనశ్చకృమతస్యావయజనమసిస్వాహా ॥ యత్స్వపంతశ్చజాగ్రతశ్చైనశ్చకృమతస్యావయజనమసిస్వాహా । యద్విద్వాంసశ్చావిద్వాంసశ్చైనశ్చకృమతస్యావయజనమసిస్వాహా । ఏనసఏనసోవయజనమసిస్వాహా ॥ ఇత్యేతైరష్టభిర్హుత్వా సర్వస్మాత్పాపాత్ప్రముచ్యత ఇతి పంచమహాయజ్ఞస్వరూపమాహశ్రుతిః । దేవయజ్ఞః పితృయజ్ఞో భూతయజ్ఞో మనుష్యయజ్ఞో బ్రహ్మయజ్ఞ ఇతి ॥ యదగ్నౌజుహోత్యపిసమిధంతద్దేవయజ్ఞఃసంతిష్ఠతే । యత్పితృభ్యఃస్వధాకరోత్యప్యపస్తత్పితృయజ్ఞఃసంతిష్ఠతే । యద్భూతేభ్యోబలింహరంతి తద్భూతయజ్ఞఃసంతిష్ఠతే । యద్బ్రాహ్మణేభ్యోన్నందదాతి తన్మనుష్యయజ్ఞఃసంతిష్ఠతే । యత్స్వాధ్యాయమధీయీతైకామప్యృచంయజుఃసామవా తద్బ్ర

హ్మయజ్ఞస్సంతిష్ఠతే ఇతి। వ్యాసః॥ దేవయజ్ఞంపితృయజ్ఞం భూతయజ్ఞంతథైవచ । మానుష్యంబ్రహ్మయజ్ఞంచ పంచయజ్ఞాన్ప్రచక్షతే ॥ యదిస్యాత్తర్పణాదర్వాక్ బ్రహ్మయజ్ఞఃకృతోనహి । కృత్వామనుష్యయజ్ఞంవై తతస్స్వాధ్యాయమాచరేత్ ॥ అగ్నేఃపశ్చిమతోదేశే భూతయజ్ఞాంతఏవవా । యమః ॥ పంచసూనాగృహస్థస్య వర్తంతేహరహస్సదా । ఖండనీపేషిణీచుల్లీ జలకుంభఉపస్కరః॥ ఏతాభిర్వ్యవహరన్వై ప్రవిబధ్యతేవైముహుర్ముహుః । ఏతాసాంపావనార్థాయ పంచయజ్ఞాఃప్రకీర్తితాః । సూనాహింసాస్థానాని । ఖండనీముసలోలూఖలాదిః । పేషిణీదృషదుపలాదిః చుల్లీపాకస్థానం జలకుంభ ఉదకాధానం ఉపస్కరాః కూర్చాదిః ఏతాభిః సూనాభిః స్వకార్యం ప్రాపయన్ పాపేనయుజ్యత ఇత్యర్థః ॥ మనుః ॥ పంచసూనాగృహస్థస్య చుల్లీపేషణ్యుపస్కరీ ॥ ఖండనీచైవకుంభశ్చ బధ్యతేయాస్తువాహయేత్ । తాసాంక్రమేణ సర్వాసాం నిష్కృత్యర్థంమహర్షిభిః । పంచక్లృప్తామహాయజ్ఞాః ప్రత్యహంగృహమేధినాం । అధ్యాయనంబ్రహ్మయజ్ఞః పితృయజ్ఞస్తుతర్పణమ్ । హోమోదేవబలిర్భౌతో నృయజ్ఞోతిథిభోజనం ॥ పంచైతాన్యోమహాయజ్ఞాన్ నహాపయతిశక్తితః । సగృహేపివసన్నిత్యం సూనాదోషైర్నలిప్యతే। నాహంతరన్యాహ ॥ సఏవ ॥ అహుతంచహుతం చైవ తథాప్రహుతమేవచ॥ బ్రాహ్మ్యంహుతంప్రాశితంచ పంచయజ్ఞాన్ప్రచక్షతే। జపోహుతోహుతోహోమః ప్రహుతోభౌతికోబలిః । బ్రాహ్మ్యంహుతంద్విజాగ్ర్యార్చా ప్రాశితంపితృతర్పణమ్ । స్వాధ్యాయేనార్చయేతర్షీన్ హోమైర్దేవాన్యథావిధి । తథాశ్రాద్ధేనచాన్నేన భూతానిబలికర్మణి॥ యాజ్ఞవల్క్యోపి ॥ బలికర్మస్వధాహోమస్వాధ్యాయాతిథిసత్క్రియా । భూతపిత్రమరబ్రహ్మ మనుష్యాణాంమహామఖాః ॥ నారాయణః ॥ సభార్యస్తుశుచిస్స్నాతః శుచినాచమ్యవాగ్యతః । ఉపవిశ్యసమిద్ధేగ్నౌ వైశ్వదేవంసమాచరేత్ ॥ వసిష్ఠః ॥ వైశ్వదేవంసాయంప్రాతః గృహ్యాగ్నౌజుహు

యాదితి ॥ మనుః ॥ వైవాహికేగ్నౌకుర్వీత గార్హ్యంకర్మయథావిధి ।
పంచయజ్ఞవిధానంచ పక్తించాన్వాహికంగృహీ ॥ గార్హ్యకర్మహోమ
జ్ఞాదికమ్ । పితృభూతమనుష్యబ్రహ్మయజ్ఞానా మగ్నౌకరణమగ్నిసమీపే
కరణంబాహుమాత్రాత్ । బ్రహ్మయజ్ఞోపిమనుష్యయజ్ఞానాంతరం చే
త్క్రియతే తదాగ్నిసమీపేకర్తవ్యం అగ్నేఃపశ్చిమతోదేవ భూతయజ్ఞాం
తరంవేతివ్యాసస్మరణాత్ । తథాచకణ్వః । అగ్నిమతోపిపచనే నిషిద్ధాః
పంచయజ్ఞాః అహితాగ్నేరపీతి బ్రహ్మయజ్ఞస్యాగ్నిసంబంధఉక్తనసాపిపక్తౌ
దర్శితః । అగ్నిసమీపఇత్యేకేష్వితి ॥ అంగిరాః ॥ లౌకికేవైదికేవాపి
హుతోత్సృష్టేజలేక్షితౌ । వైశ్వదేవస్తుకర్తవ్యః పంచసూనాపనుత్తయే ॥ వ్యాసోపి ॥ శాలాగ్నౌలౌకికేవాథ జలేభూమ్యామథాపివా ॥ వై
శ్వదేవస్తుకర్తవ్యః దేవయజ్ఞఃసవైస్మృతః ॥ గృహ్యపరిశిష్టేపి ॥ వైశ్వదే
వస్యప్రాతరారంభః అగ్నిమాపాసనంపచనం వాసమూహ్యేతి విశ్వేదే
వాః సర్వేదేవాః తద్దేవత్యమిదం వైశ్వదేవమితిచ ॥ అత్రవ్యవస్థామాహాం
గిరాః ॥ శాలాగ్నౌతుపచేదన్నం గృహ్యాగ్నౌహోమఏవచ । ప్రాతర్హోమం
తుసర్వత్ర సముద్ధృత్యహుతాశనాత్ ॥ శేషంమహానసేకృత్వాతత్రైవా
కంసమాచరేత్ । తమగ్నింపునరాహృత్య శాలాగ్నౌవైవినిక్షిపేత్ ॥ శే
తోస్మిన్వైదేవాదికర్మకుర్యాదతంద్రితఇతి ॥ చంద్రికాయామపి ॥ యస్మిన్న
గ్నౌభవేత్పాకః వైశ్వదేవస్తుతత్రవై । తత్రావహుత్వాతుయోభుంక్తే సభుం
క్తేకిల్బిషంనరః ॥ వ్యాసోపి ॥ యదిస్యాల్లౌకికేపాకః తతోన్నంతత్రహూ
యతే । శాలాగ్నౌతత్రచేదన్నం విధిరేవసనాతనః ॥ దేవేభ్యస్తుహుతాదః
న్నాత్ శేషాద్భూతబలింహరేత్ । భూతయజ్ఞఃసవిజ్ఞేయఃభూతిదః స
ర్వదేహినాం ॥ తత్ప్రకాలద్వయేపికర్తవ్యమాహకాత్యాయనః ॥ సాయం
ప్రాతర్వైశ్వదేవఃకర్తవ్యోబలికర్మచ । అనశ్నతాపిసతతం అన్యథాకిల్బి
షీభవేత్ ॥ ప్రజాపతిరపి ॥ వైశ్వదేవంబహ్వృచిగ్ ప్రత్యహంగృహమేధి
నః । సాయంప్రాతశ్చకుర్వీరన్ సూనాదోషాపనుత్తయే ॥ తాత్పర్యదర్శ

నే । ఋతే మహాయజ్ఞేభ్యః సాయంప్రాంతంకృత్వా వైహాయస మాకా
శేభూతబలింకుర్వీరన్ । అన్యతఆహుర్నక్తమేవ వైహాయసమిత్యాపస్తమ్బ
వచనే ఏవకారస్య వ్యవహితాన్వయాత్ వైహాయసమేవ సాయమితి ॥ త
థాపితృకాండే । వైశ్వదేవందివా రాత్రౌ కుర్యాద్బలిహృతింతథా॥ రాత్రౌ
హోమంప్రకుర్వీత యోభూతంమంత్రతో బలిమ్ । నాన్యద్బలిహృతింరా
త్రౌ యద్వాకుర్యాదమంత్రతః ॥ మనుః ॥ సాయంత్వపత్న్యమంత్రంబలిం
హరేత్ తత్ర వైశ్వదేవప్రకారమాహాశ్వలాయనః ॥ సాయం ప్రాతఃసిద్ధస్య
హవిష్యస్య జుహుయాదగ్నిహోత్రదేవతాభ్యః సోమాయవనస్పతయే
గ్నీషోమాభ్యాంద్యావాపృథివీభ్యాం ధన్వంతరయే ఇంద్రాయ విశ్వేభ్యో
దేవేభ్యః బ్రహ్మణేస్వాహేతి హవిష్యస్యేతి హవిర్యోగ్యస్యేత్యర్థః॥ అగ్ని
హోత్రదేవతాభ్యః సూర్యాగ్నిప్రజాపతయ ఇత్యర్థః ॥ ఆపస్తంబః ॥ ఔ
పాసనేపచనేవాషడ్భిరాద్యైః ప్రతిమంత్రంహస్తేన జుహుయాత్ ఉభయ
తఃపరిషేచనం యథాపురస్తాదితి । షడ్భిరాద్యైరగ్నయేస్వాహా సోమా
యస్వాహా విశ్వేభ్యోదేవేభ్యస్స్వాహా ధ్రువాయభూమాయ స్వాహా ధ్రువ
క్షితయేస్వాహా ॥ అచ్యుతక్షితయేస్వాహా ॥ కేచిత్స్విష్టకృతమపి సప్త
మంజుహ్వతి॥ అగ్నయేస్విష్టకృతేస్వాహేతి ఓషధీహవిష్కేషు సర్వత్రాస్య
ప్రవృత్తిరితివసంతః । అన్యేతుసోమాయస్వాహేతిపఠంతి । స్విష్టకృతంప
ఠంతీతిహరిదత్తః ॥ గౌతమః ॥ అగ్నావగ్నింధన్వంతరిం విశ్వేదేవాః
ప్రజాపతిఃస్విష్టకృదితిహోమాఇతి । అగ్న్యాదిభ్యః స్విష్టకృతం తేభ్యోఅ
గ్నౌహోమాః కర్తవ్యా ఇత్యర్థః ॥ మనురపి ॥ విశ్వేదేవస్యసిద్ధస్య గృ
హ్యేఽగ్నౌవిధిపూర్వకం । ఆభ్యాంకుర్యాద్దేవతాభ్యః బ్రాహ్మణోయమథా
న్వహమ్॥ అగ్నేస్సోమస్యదేవస్య చైతయోశ్చైవసమస్తయోః। విశ్వేషాంచై
వ దేవానాంధన్వంతరయఏవచ। కుహ్వైచైవానుమత్యైచప్రజాపతయఏవచ।
సహద్యావాపృథివ్యోశ్చ తథాస్విష్టకృతంతతః ॥ చతుర్థ్యర్థేషష్ఠీ ॥ సహ
ద్యావాపృథివ్యోః సమస్తద్యావాపృథివీభ్య ఇత్యర్థః కాత్యాయనోఽపి ।

స్వాహాకారైర్జుహుయాద్బలిహ్నానౌ ప్రజాపతయేగృహేభ్యః కాశ్యపాను మతయ ఇతి। అత్రయథాస్వశాఖంవ్యవస్థా ॥ వైశ్వదేవంప్రకుర్వీతస్వశాఖా విహితంతథా । యస్యయావత్స్వగృహ్యోక్తం స్వల్పంవాయదివాబ హు ॥ యస్యతావతిశాస్త్రార్థే కృతేసర్వంకృతంభవేత్ ఇతివ్యాసస్మ రణాత్ ॥ స్మృతిసారే ॥ అప్రబుద్ధేతుహోమాగ్నౌ వైశ్వదేవంనకార యేత్ । యజమానోభవేదంధః ఇత్యేవంమనురబ్రవీత్ ॥ హోతవ్యా న్నస్యసంస్కారమాహవ్యాసః । జుహుయాత్సర్పిషాభ్యక్తం తైలక్షార వివర్జితమ్ ॥ దధ్యాక్తంపయసాక్తంవా తదభావేంబునాపివా । గృహ్య పరిశిష్టేపి ॥ అగ్నేః ప్రత్యగ్దర్భేషు నిధాయసర్పిషాభ్యజ్య సకృదవదా నేన పాణినాజుహుయాదితి ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ కోద్రవంకరకంమాషం మసూరంచకుళిత్థకం । క్షారంచలవణంసర్వం వైశ్వదేవేవివర్జయేత్ ॥ ఆపస్తంబోపి ॥ నక్షారలవణహోమో విద్యతేతథా అవరాన్నస్య సంసృష్టస్యా హవిష్యస్య హోమఉదీచీనఉష్ణంభస్మాపోహ్యాతస్మిన్ జుహు యాత్ తద్ధుతమహుతంచాగ్నౌభవతి ॥ నస్త్రీజుహుయాన్నాను పే తఇతి యస్యాగ్నౌనక్రియతే యస్య చాగ్నౌనదీయతే నతద్భోక్తవ్యమితి । బోధాయనః ॥ అంగారాంశ్చభస్మమిశ్రాస్తు నిరూహ్యోత్తరతోత్రతు । జు హుయాద్వైశ్వదేవంతు యదిక్షారాదిమిశ్రితమ్ ॥ భరద్వాజః ॥ సర్వే షు పాకయజ్ఞేషు తథావైదికకర్మసు॥ స్త్రీయశ్చానుపనీతస్య బలిర్మంత్రేణ విద్యతఇతి ద్రవ్యానుకల్పశ్చతుర్వింశతిమతేదర్శితః। అలాభేయేనకేనాపి ఫల శాఖోదకాదిభిః।పయోదధిఘృతైఃకుర్యాత్ వైశ్వదేవంసురేణతు। హస్తే నాన్నాదిభిఃకుర్యాత్ అద్భిరంజలినాజలఇతి।వ్యాసోపి॥ పక్వాభావేప్రవా సేచతండులానోషధీస్తువా।పయోదధిఘృతంవాపి కందమూలఫలానివా॥ జు హుయాదితిశేషః ॥ సఏవ ॥ అథవామంత్రతఃకుర్యాత్ హవేన్నావై శ్వదేవికః ఇతి ॥ యద్యత్నేనైవహోతవ్యం తదుక్తంగృహ్యపరిశిష్టే । శాకంవాయదివాపత్రం మూలంవాయద్వివాఫలమ్ । సంకల్పయేద్యదా

హోరః తేనైవ జుహుయాదపి । ఉత్తానేన తు హస్తేన హ్యంగుష్ఠాగ్రేణ పీడితః ॥ సంహతాంగుళిపాణిస్తు వాగ్యతో జుహుయాద్ధవిః । అంగుష్ఠపర్వమాత్రం స్యాదవదానమితి స్మృతమ్ ॥ ద్రవం స్రువేణ హోతవ్యం పాణినా కఠినం హవిః ॥ జైమినిః ॥ అవశ్యం తు త్యజేదన్నం మనసా వచసాపి చ । తతశ్చ ప్రక్షిపేదగ్నౌ ఇతి ధర్మస్సనాతనః ॥ అత్యక్త్వా జుహుయాద్యస్తు మోహేనాహితమానసః । దేవానాం నోపతిష్ఠేత నరకం ప్రతిపద్యతే ॥ యత్కించిజ్జుహుయాదగ్నౌ తత్సర్వం త్యాగపూర్వకమ్ । అన్యథా కురుతే యస్తు నరకే స విపద్యత ఇతి ॥ అనగ్నికస్య వైశ్వదేవ విశేషమాహ వృద్ధవసిష్ఠః । అనగ్నికస్తు యో విప్రః సోఽన్నం వ్యాహృతిభిస్స్వయమ్ ॥ హుత్వా శాకలమంత్రైశ్చ శిష్టం కాకబలిం హరేత్ ॥ విష్ణురపి ॥ అన్నం వ్యాహృతిభిర్హుత్వా హుత్వా మంత్రైశ్చ శాకలైః । ప్రజాపతేర్హవిర్హుత్వా పూజయేదతిథిం తతః ॥ ఇతి తిసృభిర్వ్యాహృతిభిః అన్నాహుతీః హుత్వా ప్రజాపతయే స్వాహేతి చ తతో దేవకృతస్యైనస ఇత్యాద్యైః శకలహోమం కృత్వా కాకబలిం హుత్వా అతిథిం పూజయేదిత్యర్థః ॥ తథాచాత్రిః ॥ సాగ్నికః పితృయజ్ఞాంతం బలికర్మ సమాచరేత్ । అనగ్నిర్హుతశేషం తు బలిం కాకబలిం హరేత్ ॥ పురుషయజ్ఞాదృతే నాస్తి నిరగ్నేస్తు మహామఖ ఇతి । వ్యాహృత్యాది హోమమాత్రం కాకబలిమాతిథ్యం చ వినాన్యన్నాస్తీత్యర్థః । మంత్రోపయోగనియమమాహాపస్తంబః ॥ గృహమేధినో యదశనీయస్య హోమా బలయశ్చ స్వర్గపుష్టిసంయుక్తాస్తేషాం మంత్రాణాముపయోగే ద్వాదశాహమధశ్శయ్యా బ్రహ్మచర్యం క్షారలవణవర్జనం చోత్తమస్యైకరాత్రముపవాస ఇతి ॥ గృహమేధినో యదశనీయం పక్వమపక్వం నోపస్థితం తస్యైకదేశేన హోమా బలయశ్చ కర్తవ్యాః స్వర్గః పుష్టిశ్చ తేషాం హోమస్య బలిమంత్రాణాముపయోగే ఉపయోగో నియమపూర్వకం విద్యాగ్రహణం తథాచ బోధాయనః । తేషాం గ్రహణే ద్వాదశరాత్రమిత్యాది తద్రూపోపయోక్తుః రేవ వ్రతం । అన్యే తు పత్న్యా అపీచ్ఛంతి।

ఉ.యోగః ప్రథమప్రయోగః తత్ర పత్న్యా అపి నాధికార ఇతి వదంతః ఉత్తమస్యామభూతాః ప్రచరంతీత్యత్రైవ రాత్రావుపవాసః కర్తవ్య ఇతిహరదత్తః ॥ అన్నసంస్కర్త్రా నాహాపస్తంబః । ఆర్యాః ప్రయతా వైశ్వదేవేన్నసంస్కర్తారస్స్యురితి ॥ ఆర్యాస్త్రైవర్ణికాః ॥ సఏవ ॥ సిద్ధేన్నే తిష్ఠ భూతమితి స్వామినే ప్రబ్రూయాత్ । తత్సుభూతం విరాడన్నం తన్మాక్షాయీతి ప్రతివచనమ్ । సిద్ధే పక్వేన్నే తిష్ఠ హే పాచక భూతమితి అన్నస్వామినే ప్రబ్రూయాత్ । తత్సుభూతమిత్యాది ప్రతివచనో మంత్ర ఇత్యర్థః ॥ యత్తు తేనోక్తం ॥ ఆర్యాధిష్ఠితా వా శూద్రాః సంస్కర్తారస్స్యురితి । తద్యుగాంతరవిషయమ్ । బ్రాహ్మణాదిషు శూద్రస్య పచనాదిక్రియాపి చేతి కలియుగనిషిద్ధధర్మేషు మధ్యే స్మరణాత్ ॥ అథ బలిహరణమ్ । తత్ర కాత్యాయనః । ఉద్ధృతం హవిరాసిచ్య హవిష్యేణ ఘృతాదినా ॥ స్వశాఖోక్తేన విధినా బలికర్మ విధీయత ఇతి ॥ నజాతు పరశాఖోక్తం బుధః కర్మ సమాచరేత్ ॥ హారీతః ॥ వాస్తుపాలనభూతేభ్యః బలిహరణం భూతయజ్ఞ ఇతి । బలిహరణే గౌణకర్తౄనాహ పరాశరః । పుత్రో భ్రాతాథవా ఋత్విక్ శిష్యశ్వశురమాతులాః । పత్నీ శ్రోత్రియయజ్ఞాశ్చ దృష్టాస్తే బలికర్మణి । గృహే కర్త్రంతరాభావే ప్రవాసే హ్యాచరేత్స్వయం ॥ బలిహరణప్రకారమాహ శౌనకః ॥ అథ బలిహరణమేతాభ్య ఏవ చ వనస్పత్యోషధీభ్యో గృహాయ గృహదేవతాభ్యః వాస్తుదేవతాభ్య ఇంద్రాయేంద్ర పురుషేభ్యో యమాయ యమపురుషేభ్యో వరుణాయ వరుణ పురుషేభ్యస్సోమాయ సోమ పురుషేభ్య ఇతి । ప్రతిదిశం బ్రహ్మణే బ్రహ్మ పురుషేభ్య ఇతి మధ్యే విశ్వేభ్యో దేవేభ్య ఇతి సర్వేభ్యో భూతేభ్యో దివాచరేభ్య ఇతి । దివా నక్తంచరేభ్య ఇతి నక్తం రక్షోభ్య ఇత్యుత్తరతః । స్వధా పితృభ్య ఇతి ప్రాచీనావీతీ శేషం దక్షిణా నినయేదితి ఆపస్తంబః ॥ అపరేణాగ్నిం సప్తమాష్టమాభ్యాముదగపవర్గం ఉదధానసన్నిధానవమేన మధ్యే అగారస్య దశమైకాదశాభ్యాం ప్రాగపవర్గముత్తరపూర్వదేశే అగారస్యోత్తరైశ్చతుర్భిః శయ్యాదేశే కామలిం

గేన దేహల్యామంతరిక్షలింగేనోత్తరేణాపి ధాన్యముత్తరైః। బ్రహ్మసదనే ద
క్షిణతః పితృలింగేన ప్రాచీనావీత్యవాచీనపాణిః కుర్యాద్రౌద్రముత్తరో
యథా దేవతాభ్యస్తయోర్నానాపరిషేచనం ధర్మభేదాత్ నక్తమేవోత్త
మేన వైహాయసం యద్యేవమేతానవ్యగ్రో యథోపదేశం కురుతే నిత్యః స్వ
ర్గః పుష్టిశ్చేత్యస్యార్థః। అగ్నేః పశ్చాత్సప్తమాష్టమాభ్యాం ధర్మాయ స్వాహా
అధర్మాయ స్వాహా ఇత్యేతాభ్యాం ఉదగపవర్గం బలిహరణం కర్తవ్యం। ఉదకం
యత్ర ధీయతే తదుదధానం మణికాఖ్యం తస్య సన్నిధౌ నవమేన అద్భ్యస్స్వా
హేత్యనేన అగారస్య మధ్యే దశమైకాదశాభ్యా మోషధివనస్పతిభ్యస్స్వాహా
రక్షోదేవజనేభ్యస్స్వాహేత్యేతాభ్యాం ప్రాగపవర్గం అగారస్యోత్తరం పూ
ర్వదేశే ఉత్తరైశ్చతుర్భిః గృహ్యాభ్యః స్వాహా అవసానేభ్యస్స్వాహా అవ
సానపతిభ్యస్స్వాహా సర్వభూతేభ్యస్స్వాహేత్యేతైః ప్రాగపవర్గమేవ॥ శ
య్యాదేశే కామలింగేన కామాయ స్వాహేత్యనేన దేహల్యంతరా ద్వారస్యా
ధస్తాత్ దారుయంత్రం అంతరిక్షాయ స్వాహేత్యనేన యేన విధీయతే॥
ద్వారం సాపిధానీకవాటమర్గళమిత్యన్యే। తతోత్తరేణ మంత్రేణ య
దేజతి జగతి యచ్చ చేష్టతి నామ్నో భాగోయం నామ్నే స్వాహేత్యనేన।
బ్రహ్మసదనం మధ్యే గారం వాస్తువిద్యాప్రసిద్ధం అగ్నేర్దక్షిణత ఇత్యన్యే। త
త ఉత్తరైర్దశభిః పృథివ్యై స్వాహాంతరిక్షాయ స్వాహా దివే స్వాహా సూర్యా
య స్వాహా చంద్రమసే స్వాహా నక్షత్రేభ్యస్స్వాహా ఇంద్రాయ స్వాహా బృ
హస్పతయే స్వాహా ప్రజాపతయే స్వాహా బ్రహ్మణే స్వాహా ఇత్యేతైః ప్రా
గపవర్గమేవ। దక్షిణతః అనంతరాణాం బలీనాం దక్షిణతః। స్వధా పితృభ్య
స్స్వాహేత్యనేన ప్రాచీనావీతీ అవాచీనపాణిః దక్షిణతః పాణిముత్తానం
కృత్వా అంగుష్ఠతర్జన్యోరంతరాళేన కుర్యాత్। పితృబలేరుత్తరతో రౌ
ద్రబలిః కర్తవ్యః॥ యథా దేవతాభ్య ఉపవీతీత్యర్థః। నమో రుద్రాయ ప
శుపతయే స్వాహేతి మంత్రః॥ బలీనాం దేశే దేశే సమవేతానాం సకృత్స
కృదంతే పరిషేచనమితి స్యోక్తస్యాపవాదః। తయోర్నానాపరిషేచనమితి

తయోరనంతరోక్తయోః బల్యోరేకస్మిన్ దేశే సమాపతతయోరపి పృథక్పరి
షేచనం కర్తవ్యం ॥ కుతః ధర్మభేదాత్ప్రత్యగ్విం స్యాదప్రదక్షిణం రుద్రస్య దే
వత్వాత్ప్రదక్షిణమితి ఉత్తమేన యే భూతాః ప్రచరంతి నక్తం బలిమిచ్ఛం
తో వితుదస్య ప్రేష్యాః । తేభ్యో బలిం పుష్టికామో హరామి మయి పుష్టిం
పుష్టిపతిర్దధాతు స్వాహేత్యనేన వైహాయసబలిం దద్యాత్ । తచ్చ నక్త
మేవ హ్యాకాశమేవ చ భవతి పరివేష్టితదేశే తథా చ బోధాయనః ॥ హ్యాకాశే
క్షిపతి యే భూతా ఇతి హీరేవ కారార్థః భిన్నక్రమః । నక్తముత్తమే
నైవ బలిరితి తత్ర బల్యంతరాణాం రాత్రౌ నవృత్తిః అన్యే తు దివా బలిమి
చ్ఛంత ఇత్యూహేన దివా బలిం హరంతి ॥ తథా చాశ్వలాయనః ॥ దివాచా
రిభ్య ఇతి దివా నక్తం చారిభ్య ఇతి నక్తమితి ॥ మనురపి ॥ విశ్వేభ్యశ్చైవ దేవేభ్యః
బలిమాకాశ ఉత్క్షిపేత్ ॥ దివా చరేభ్యో భూతేభ్యో నక్తం చారిభ్య ఏవ చ
బలిదేశసంస్కారోప్యాపస్తంబేనోక్తః । బలీనాం తస్య తస్య దేశే సంస్కా
రో హస్తేన పరిమృజ్యావోక్ష్య పశ్చాత్పరిషేచనమితి । బలీనాం సకృ
త్సకృత్పరిషేచనమిత్యర్థః ॥ స ఏవ ॥ సతి సూపసంసృష్టేన కార్యా ఇ
తి । వ్యంజనైః సూపేన చ సంసృష్టాన్నేన బలయః కార్యా ఇతి సంభవ ఇ
త్యర్థః ॥ తథా బోధాయనః ॥ ఏష ఏవ వ్యంజనానాం సంస్కారః సూ
పస్యాపి ॥ గౌతమః ॥ దిగ్దేవతాభ్యశ్చ యథాస్థానం గృహస్థాస్తేభ్యోమ
రుద్భ్యో గృహదేవతాభ్యః ప్రవిశ్య బ్రహ్మణో మధ్యే అద్భ్య ఉదకుంభమా
కాశాయేత్యంతరిక్షే నక్తం చరేభ్యః స్వాహేతి బలిస్థితో బలిం హృత్వా
తతోంతః ప్రవిశ్య గృహదేవతాభ్యో బలిం హరేత్ ॥ అత్రైకే గృహదే
వతాభ్యః స్వాహేతి మంత్రం మన్యంతే ఆశ్వలాయనే తథా దర్శనాత్ ।
అన్యే గృహే యా దేవతాః తాభ్యః తేన తేన శబ్దేన బలిః హర్తవ్య ఇత్యా
హుః । తాశ్చోశనసా దర్శితాః ॥ శయనస్య శిరస్స్థానే శ్రియై నమ ఇతి
దద్యాత్ ॥ పాదస్థానే భద్రకాళ్యై నమ ఇతి గోష్ఠాగారే ధనపతయే నమ
ఇతి స్తంభసలమే రుద్రాయ నమ ఇతి గోష్ఠే మిత్రాయ నమ ఇతి ఉలూఖల

ముసలయోర్వనస్పతయేనమ ఇతి కూపే అహయేబుధ్నియాయనమ ఇతి ప
శుభ్యామగ్నిసమీపేచైతాభ్యో దేవతాభ్యో దదామీతి గృహమధ్యే బ్రహ్మ
ణే స్వాహేతి ఉదకుంభసమీపేద్భ్యః స్వాహేతి అంతరిక్షే ఆకాశాయ
స్వాహేతి నక్తంచరేభ్యస్స్వాహేతి సాయమాకాశే బలిముత్క్షిప్య ఇతిగౌత
మవచనార్థః ॥ మనురపి ॥ ఏవంసమ్యగ్ఘవిర్హుత్వా సర్వదిక్షుప్రదక్షి
ణమ్ । ఇంద్రాంతకాదిదేవేభ్యః స్థానగేభ్యోబలింహరేత్ ॥ మరు
ద్భ్య ఇతి తు ద్వారి మహః దేవేభ్య ఇత్యపి । వనస్పతిభ్య ఇత్యేవం ముసలోలూఖ
లే హరేత్ ॥ ఉచ్ఛీర్షకే శ్రియై దద్యాత్ భద్రకాళ్యై తు పాదతః । బ్ర
హ్మవాస్తోష్పతిభ్యాం తు వాస్తుమధ్యే బలింహరేత్ । విశ్వేభ్యశ్చైవ దేవే
భ్యః బలిమాకాశ ఉత్క్షిపేత్ ॥ దివాచరేభ్యో భూతేభ్యః నక్తంచారిభ్య ఏవ
చ । బలింవాస్తునిశ్శేష బలింసర్వాత్మభూతయే ॥ పితృభ్యో బలిశేషం
తు సర్వం దక్షిణతో హరేత్ । ధ్వజాకారమగ్నిసమీపే శిష్టాః కుర్వంతి । అత్ర
కాత్యాయనః ॥ ధ్వజాకారం నరాకారం తథావల్మీకరూపకమ్ । చం
ద్రాకారంచ కామ్యానాం బలీనాం లక్షణంవిదుః । చతుర్ష్వేతేషు విప్రా
ణాం నిత్యాచక్రాకృతిర్భవేత్ । చక్రాకారమథాప్యేవం కుర్యాదగ్నిస
మీపతః ॥ శౌనకోపి ॥ ఆయుష్కామోదివారాత్రౌ స్రువాకారంబలిం
హరేత్ ॥ ఆయురారోగ్యకామస్తు ధ్వజాకారంబలింహరేత్ । మృత్యు
రోగవినాశార్థీ నరాకారంబలింహరేత్ । జనవశ్యంకర్తుకామో వల్మీ
కాఖ్యంబలింహరేత్ ॥ ఆయురారోగ్యసౌభాగ్య పుత్రవిద్యాధనాప్ర
తి । కామశ్చధనమోక్షార్థీ చక్రాకారంబలింహరేత్ ॥ బలిశేషమా
త్రాన్నమంగుళ్యగ్రైర్భువి విక్షిపేత్ ॥ వ్యాసః ॥ శ్వభ్యశ్చ శ్వపతిభ్యశ్చ ప
తితేభ్యశ్చ ఏవచ । దద్యాద్భూమౌ బహిః స్వాన్నం పక్షిభ్యో ద్విజోత్తమ ఏ
వంగృహబలింకృత్వా గృహేగృహపతిశ్శుచిః ॥ ఆప్యాయనాయ భూతా
నాం కుర్యాదుత్సర్గమాదరాత్ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ దేవేభ్యస్తుహుతా
దన్నాచ్ఛేషాద్భూతబలింహరేత్ । అన్నం భూమౌ శ్వచండాల వాయసే

భ్యశ్చ క్షిపేత్ ॥ సంస్థాలనమథాన్నేన నినయేత్ప్రాగుదగ్దిశి ॥ మను
రపి ॥ శునాంచపతితానాంచ శ్వపచానాంచరోగిణాం । వాయసానాంకృ
మీణాంచ శనకైర్నిర్వపేద్భువి ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ భూతయజ్ఞబలి
శేషం సోదకం స్వధాపితృభ్య ఇతి ప్రాచీనావీతీ పితృభ్యోదద్యాత్ । తత
స్తద్బహిర్నివేశనాంతే సోదకమన్నం శ్వచండాలవాయసపతితేభ్యశ్చ
నిక్షిపేదితి ॥ తత్రమంత్రో విష్ణుపురాణేవర్ణితః ॥ దేవామనుష్యాః పశవో
వయాంసిసిద్ధాః సయక్షోరగదైత్యసంఘాః । ప్రేతాఃపిశాచాస్తరవః స
మస్తాః యేచాన్నమిచ్ఛంతి మయాప్రదత్తం ॥ పిపీలికాః కీటపతంగకా
ద్యాః బుభుక్షితాః కర్మనిబంధబద్ధాః । ప్రయాంతుతే తృప్తిమిదం మ
యాన్నం తేభ్యోవిసృష్టం సుఖినోభవంతు ॥ యేషాంనమాతానపితానబం
ధుర్నైవాన్నసిద్ధిర్నతథాన్నమస్తి ॥ తత్తృప్తయేన్నంభువిదత్తమేతత్ తే
యాంతుతృప్తిం ముదితాభవంతు । భూతానిసర్వాణితథాన్నమేతత్ స
ర్వంచవిష్ణుర్నయతోన్యదస్తి ॥ తస్మాదహంభూతహితాయభూతా అ
న్నంప్రయచ్ఛామి సుఖాయతేషాం ॥ చతుర్దశోలోకగణోయఏషః తత్ర
స్థితా యేఖిలభూతసంఘాః । తృప్త్యర్థమన్నంహి మయావిసృష్టం తే
షామిదంతే ముదితాభవంతు । ఇత్యుచ్చార్యనరోదద్యాదన్నంశ్రద్ధాస
మన్వితః । భువిసర్వోపకారాయ గృహీసర్వాశ్రయోయతః ॥ మార్కణ్డ
డేయః ॥ తతశ్శ్వభ్యశ్చబలిందద్యాద్భువిహికాకశునాంతథా । తత్రమంత్రః॥
ఐంద్రవారుణవాయవ్యాః సౌమ్యాయామ్యాశ్చనైరృతాః ॥ వాయసాఃప్ర
తిగృహ్ణంతుభూమౌ పిండంమయార్పితమ్ । శ్వానౌద్వౌశ్యామశబలౌ వై
వస్వతకులోద్భవౌ ॥ తాభ్యాంపిండంప్రదాస్యామి స్యాతామేతావహిం
సకౌ । మంత్రాభ్యామేవచైతాభ్యాం శ్వకాకబలిముత్సృజేత్ ॥ దత్వా
నేనవిధానేన బలింపశ్చాదుపస్పృశేత్ । ముఖ్యానుకల్పభేదేన పితృయజ్ఞ
స్వరూపమాహ ॥ కాత్యాయనః । శ్రాద్ధంవాపితృయజ్ఞస్స్యాత్ పిత్ర్యో
బలిరథాపివా। ఏకమప్యాశయేన్నిత్యం పితృయజ్ఞార్థసిద్ధయే ॥ సద్వై

వం నాస్తి చేదన్యః భోక్తా భోజ్యమథాపి వా । అప్యుద్ధృత్య యథాశక్తి కించి
దన్నం యథావిధి ॥ పితృభ్య ఇదమిత్యుక్త్వా స్వధాకారముదాహరేత్ ॥
వ్యాసః ॥ ఏకంతు భోజయేద్విప్రం పితౄనుద్దిశ్య సత్వరమ్ । నిత్యశ్రాద్ధం
సముద్దిష్టం పితృయజ్ఞగతిప్రదః ॥ ఉద్ధృత్య వా యథాశక్తి కించిదన్నం స
మాహితః । వేదతత్త్వార్థవిదుషే ద్విజాయైవ ప్రదాపయేత్ ॥ విప్రా
భావే తు పిండం వా దద్యాద్దక్షిణతో భువి ॥ కుక్కుటాండప్రమాణస్తు పిం
డ ఇత్యభిధీయతే ఇతి ॥ మనుః ॥ దద్యాదహరహః శ్రాద్ధమన్నాద్యేనో
దకేన వా । పయోమూలఫలైర్వాపి పితృభ్యఃబలిమావహన్ ॥ ఏకమ
ప్యాశయేద్విప్రం పిత్రర్థం పాంచయజ్ఞికే । న చైవాత్రాశయేత్కించి
ద్వైశ్వదేవం ప్రతి ద్విజమ్ ॥ మార్కండేయోపి ॥ పితౄనుద్దిశ్య విప్రాంస్తు
భోజయేద్విప్రమేవ వా । పయోమూలఫలైర్వాపి ॥ తత్ప్రకారమాహ
ప్రచేతాః ॥ నావాహనాగ్నౌకరణం న పిండో న విసర్జనం । దత్వా తు దక్షిణాం
శక్త్యా నమస్కారైర్విసర్జయేత్ ॥ ఏకమప్యాశయేన్నిత్యం షణ్ణామప్య
న్వహం గృహీ ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ నిత్యశ్రాద్ధమదైవం షట్పురుషం
భవేదిహాత్ర దేశకాలనియమాః కర్త్రాదినియమా ఇతి ॥ సారసముచ్చయే ॥
నిత్యశ్రాద్ధం తు యత్ప్రోక్తం దేవహీనం తదుచ్యతే । తత్ర త్రిపూరుషం జ్ఞే
యం దక్షిణాపిండవర్జనమ్ ॥ వ్యాసోపి ॥ నిత్యశ్రాద్ధే తు గంధాద్యైర్ద్విజా
నభ్యర్చ్య శక్తితః సర్వాన్ పితృగణాన్ సమ్యక్ సహైవోద్దిశ్య భోజయేత్ ।
ఆవాహనస్వధాకార పిండాగ్నౌకరణాదికం । బ్రహ్మచర్యాదినియమాః విశ్వే
దేవాస్తథైవ చ ॥ నిత్యశ్రాద్ధే త్యజేదేతాన్ భోజ్యమన్నం ప్రకల్పయేత్ ॥ శా
తాతపః ॥ నిత్యశ్రాద్ధమదైవం స్యాత్ అర్ఘ్యపిండాదివర్జితం ॥ మత్స్య
పురాణేపి ॥ నిత్యం తావత్ప్రవక్ష్యామి అర్ఘ్యావాహనవర్జితమ్ ॥ అ
దైవతం విజానీయాత్ పార్వణే తద్ధి కీర్తితమ్ ॥ రత్నావళ్యామ్ ॥ పితృగా
థా ॥ అపి స్యాత్స కులే స్మాకం యో నః శ్రాద్ధం నిత్యమాచరేత్ । పయోమూల
ఫలైర్వాపి తిలతోయైర్వినాపునః ॥ ఇత్యత్ర కేచిత్ ॥ వైశ్వదేవబలిహ

రణయోర్దేవయజ్ఞ పితృయజ్ఞ భూతయజ్ఞానామంతర్భావమాదరేత్,
తథాచవ్యాసః ॥ వైశ్వదేవస్తుకర్తవ్యః దేవయజ్ఞస్సవైస్మృతః । దే
వేభ్యస్తుహుతాదన్నాచ్ఛేషాద్భూతబలింహరేత్ ॥ భూతయజ్ఞస్సవిజ్ఞే
యః భూతిదస్సర్వదేహినాం।శ్రాద్ధంవాపితృయజ్ఞస్స్యాత్ పిత్ర్యోబలిర
థాపివా ॥ హారీతోపి ॥ వైశ్వదేవయజ్ఞోవాస్తు పాలనభూతేభ్యో బలి
హరణం భూతయజ్ఞ ఇతి ॥ ఆపస్తంబః ॥ అహరహర్భూతబలిర్మనుష్యే
భ్యోయథాశక్తిదానందేవేభ్యః స్వాహాకారఆకాష్ఠాత్పితృభ్యః స్వధాకార
ఓదపాత్రాత్స్వధాకారాధ్యాయఇతి ॥ అత్రోజ్జ్వలా ॥ అపరేణాగ్నిం
సప్తమాష్టమాభ్యాముదగపవర్గమితి బలిహరణప్రకారేణ భూతేభ్యోఽహ
రహఃబలిర్దేయః ॥ యఏషభూతయజ్ఞః ॥ మనుష్యేభ్యశ్చయథాశక్తి
దానంకర్తవ్యం । ఏషమనుష్యయజ్ఞః దేవేభ్యః స్వాహాకారేణ ప్రదాన
మాకాష్ఠాత్ అగ్న్యాభావేపద్భ్యాద్యైః ప్రతిమంత్రమితివైశ్వదేవో
క్తప్రకారేణ కాష్ఠమపితత్రావదేయమ్ ॥ ఏతద్దేవయజ్ఞం కేచిద్వైశ్వదే
వాహుతిభ్యః పృథగ్భూతాత్ దేవేభ్యః స్వాహేత్యేకామాహుతిమన్యం
తే ॥ వయంతునతథా ॥ పితృభ్యస్స్వధాకార ఓదపాత్రాదన్నాద్యభా
వేఉదకమాత్రమపి స్వధాకారేణదేయమ్ ॥ ఏషపితృయజ్ఞఇతిస్వాధ్యా
యం నిత్యస్వాధ్యాయః ఏషఋషియజ్ఞః ఏతేమహాయజ్ఞాఃఇతి ॥ మాధవీ
యే ॥ తఏతేదేవయజ్ఞ పితృయజ్ఞభూతయజ్ఞాః త్రయోపి వైశ్వదేవశ
బ్దేనఉచ్యంతే ఇతి ॥ స్మృత్యర్థసారేపి ॥ దేవయజ్ఞోవైశ్వదేవాఖ్యం
కర్మ దేవయజ్ఞహుతశేషేణ శుద్ధదేశమభ్యుక్ష్య బలిహరణంకుర్యాత్ । ఏ
షభూతయజ్ఞః బలిశేషంసోదకం స్వధాపితృభ్యఇతి ప్రాచీనావీతీ పితృభ్యో
దద్యాత్ । ఏషపితృయజ్ఞః ఏతేదేవయజ్ఞ భూతయజ్ఞపితృయజ్ఞావై
శ్వదేవమిత్యుచ్యంతఇతి ॥ మనురపి ॥ విధాయపితృయజ్ఞాంతం వైశ్వదే
వంతతోబహిః । శ్వపాకపతితాద్యర్థమన్నమల్పంక్షిపేద్బహిః ఇతి ॥
బలిహరణస్య వైశ్వదేవశబ్దేనాభిధానమాశ్రయాశ్రయిణోరభేదమాత్రే

త్యేతిద్రష్టవ్యం ॥ ఆశ్రయాశ్రయిభావశ్చ కాలాదర్శే దర్శితః । బలీనాం వైశ్వదేవస్య వదంత్యాశ్రయితాం బుధా ఇతి । ఏవం చ దేవయజ్ఞపితృయజ్ఞభూతయజ్ఞానాం వైశ్వదేవబలిహరణాత్మకత్వాత్ పృథక్కర్తవ్యా ఇతి । అన్యే తు పంచమహాయజ్ఞానాం పృథక్త్వేన తేషాం వైశ్వదేవబలిహరణయోరనంతర్భావమాహుః ॥ తథా చ జమదగ్నిః ॥ వైశ్వదేవం దివా రాత్రౌ కుర్యాద్బలిహృతిం తథా । మహాతః పంచయజ్ఞాస్తు దివైవేత్యాహ గౌతమః ॥ బోధాయనోపి ॥ అగ్నయే స్వాహేతి షడాహుతీర్జుహోతి ఏష వైశ్వదేవస్సంతిష్ఠతే । ధర్మాయ స్వాహేత్యాదినమో రుద్రాయ పశుపతయ ఇత్యంతం బలిం హరతి । ఏతద్బలిహరణం సంతిష్ఠతే । దేవేభ్యః స్వాహేత్యగ్నౌ జుహోతి ॥ ఏష దేవయజ్ఞః సంతిష్ఠతే । పితౄనుద్దిశ్యైకం బ్రాహ్మణం భోజయేత్ ॥ అపి వా దక్షిణేనాగ్నిం దర్భాన్ దక్షిణాగ్రాన్ సంస్తీర్య తేషు పిండం దదాతి పితృభ్యః స్వధాస్త్విత్యపి వా అపస్తు పితృయజ్ఞః సంతిష్ఠతే । అపరేణాగ్నిం శుచౌ దేశే ప్రాగగ్రాన్ దర్భాన్ సంస్తీర్య గంధపుష్పధూపైరలంకృత్య బలిముపహరతి । భూతేభ్యో నమ ఇత్యపః పుష్పాణీతద్భూతయజ్ఞః సంతిష్ఠతే మనుష్యయజ్ఞార్థమితి అతిథిం భోజయేదపి వా హంతకారం బ్రాహ్మణేభ్యో దద్యాత్ ॥ ఆపస్తంబపరిశిష్టేపి ॥ వైశ్వదేవబలిహరణానంతరమగ్రం దత్త్వా దేవయజ్ఞార్థం ఉద్ధృతాదన్నాత్ దేవేభ్యస్స్వాహేత్యేకాగ్నౌ జుహుయుః ॥ పితృయజ్ఞార్థమపి వైశ్వదేవబలిహరణశిష్టాదన్నాత్ప్రాచీనావీతినో దక్షిణతోగ్నేః పితృతీర్థేన పితృభ్యః స్వధాస్త్వితి బలిం హరేయుః । భూతయజ్ఞార్థమపి వైశ్వదేవశిష్టాదన్నాదేవ ముత్తరతోగ్నే దేవతీర్థేన బలిముపహరేయుః ॥ భూతేభ్యః స్వాహేతి ॥ మనుః ॥ బ్రహ్మయజ్ఞార్థాదతిథిం భోజయేదతిథ్యభావే సంకల్పం దద్యురితి ॥ తాత్పర్యదర్శనేపి ॥ పంచమహాయజ్ఞేభ్యః పృథగ్వైశ్వదేవం ప్రకరణాంతరాత్సంజ్ఞాభేదాచ్చ కర్మభేదాపగతేః ॥ అత ఏవ భాష్యే ॥ వైశ్వదేవస్య తేషాం చ ప్రయోగః పృథక్

వోపపాదిత ఇతి । ప్రయోగేపి దర్శిత స్తత్రైవ ॥ గృహమేధినో యదశ
నీయం తతో హోమార్థం హవిష్యమన్నం పాత్రే కల్పయతి । హవిష్యం తు క్షా
రలవణాదిసంసృష్టం ద్వితీయే హవిష్యాన్నం దేవయజ్ఞార్థం తృతీయే సర్వ
తరి సమవదాయాగ్రార్థం చతుర్థే సర్వత ఏవ సమవదాయ మనుష్యయ
జ్ఞార్థం పంచమే తతః పరిషేచనం కృత్వా ప్రథమకల్పితాదన్నాత్ అగ్నయే
స్వాహేత్యాదిభిః షడాహుతీర్హుత్వోత్తరం పరిషేచన మథోదీచీనము
ష్ణం భస్మాపోహ్య తస్మిన్ హవిష్యం స్వాహాకారేణ జుహుయాత్ । అథ
షడాహుతిశేషం హవిష్యశేషేణ సంసృజ్య తేనాన్నేన రౌద్రాంతం బలిం
హుత్వా అగ్రం చ దేయమితి ॥ విపితం గ్రాసచతుష్టయపర్యాప్తమ
న్నం భిక్షవే దద్యాత్ । అథ దేవయజ్ఞేన యక్ష్య ఇత్యనూద్య విద్యుదసీత్యప
స్స్పృష్ట్వా మంత్రతః పరిషిచ్య దేవేభ్యః స్వాహేత్యగ్నౌ హవిష్యం హుత్వా
పరిషిచ్య విద్యుదసీత్యప ఉపస్పృశేత్ । ఏవమితరేష్వపి మహాయజ్ఞేషు వి
ద్యుదుపస్పృష్టిర్భవః నాపసట్యాది హోమేషు విద్యుదుపస్పృష్టిరిత్యుపదేశః ॥
అథ ప్రాచీనావీతీ పితృయజ్ఞేన యక్ష్య ఇత్యుక్త్వా స్వధా భూమౌ హస్తేనాం
గుష్ఠప్రదేశిన్యోరంతరేణ పితృభ్యస్స్వధా స్త్వితి దద్యాత్ । అథ యజ్ఞోప
వీతీ భూతయజ్ఞేన యక్ష్య ఇత్యుక్త్వా స్వధా భూమౌ హస్తేన ఇదం భూతేభ్యో
స్త్వితి వా భూతేభ్యః స్వాహేతి వా దద్యాత్ ॥ అథ మనుష్యయజ్ఞేన య
క్ష్య ఇత్యుక్త్వా బ్రాహ్మణసంతర్పణం సంకల్పితస్య వా దానమితి సర్వమేత
త్సంగృహ్యోక్తం కాలాదర్శే ॥ వైశ్వదేవే బలిహృతాదంతర్భావం ప్రప
షతే । బ్రహ్మయజ్ఞాదియజ్ఞానాం బహ్వృచాదికేచనవర్ణయః ॥ బోధా
యనాపస్తంబాద బహ్వృచా అపి కేచన । అనంతర్భావమప్యాహుః పృ
థక్త్వేనోపదేశతః ॥ అత్ర మనుష్యయజ్ఞస్యాపి బహిర్హరణపక్షేణాత్రిత్య
చతుర్ణామంతర్భావ ఉక్తః ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ సపీతిసనకాదిభ్యో
హంతేతి దద్యాత్ । యద్వా హంతకారం హంతేతి దద్యాతి ॥ చంద్రికా
యామ్ ॥ అతిథిభ్యోన్నదానం చ మనుష్యేభ్యస్సపంచమః । అశక్తావ

ముద్ధృత్యహంతేత్యేవంప్రకల్పయేత్ ॥ కాత్యాయనః ॥ స్వాహాకార వషట్కార నమస్కారాదివౌకసాం ॥ స్వధాకారఃపితౄణాంతు హంత కారోనృణాంతథా । భిక్షంవాపుష్కలంవాపి హంతకారమథాపివా ॥ అసంభవేసదాదద్యాత్ ఉదపాత్రమథాపివా ॥ వ్యాసోపి ॥ హంతకా రమథాగ్రంవాభిక్షాంవాశక్తితోద్విజః ॥ దద్యాదతిథయేనిత్యం బుధ్యేతపరమేశ్వరమ్ ॥ మనుః ॥ వైశ్వదేవనివృత్తేస్తు యద్యన్యోతిథిరావ్రజేత్। తస్మాదన్నంయథాశక్తి ప్రదద్యాన్నబలింహరేత్ ॥ శాతాతపః ॥ గ్రా సమాత్రంభవేద్భిక్షా పుష్కలంతచ్చతుర్గుణం । పుష్కలానిచత్వారి హంతకారంవిదుర్బుధాః ॥ స్మృత్యంతరే ॥ యవానాంవ్రీహిశాలీనాం ద్వాత్రింశద్గ్రాస ఉచ్యతే । గ్రాసప్రమాణంభిక్షంస్యాత్ అగ్రంగ్రాసచతుష్టయమ్ ॥ ప్రజాపతిః ॥ గ్రాసమాత్రంభవేద్భిక్షా అగ్రంగ్రాసచతుష్టయమ్ । అగ్రంచతుర్గుణీకృత్య హంతకారంవిధీయతే ఇతి ॥ ఇహకేచిద్వైశ్వదేవాఖ్యకర్మణః అన్నసంస్కారార్థత్వమిచ్ఛంతి ॥ తత్రాశ్వలాయనః ॥ సాయంప్రాతస్సిద్ధస్య హవిష్యస్యజుహుయాత్ ॥ ఆపస్తంబశ్చ ॥ యస్యాగ్నౌనక్రియతేయస్యచాగ్రం నదీయతేనతద్భోక్తవ్యమితి ॥ యమోపి ॥ హోమాగ్రదానరహితం నభోక్తవ్యంకదాచన । అవిభక్తేషుసంసృష్టేష్వేకేనాపికృతంచయత్॥ నసవైకరపకర్తవ్యం లౌకికాగ్నౌతుతంయదితి॥ అన్యే తువైశ్వదేవస్య ఆత్మసంస్కారార్థత్వమిచ్ఛంతి॥ తథాచాశ్వలాయనః ॥ తానేతానహరహఃకుర్వీతే॥ఆపస్తంబః॥ దేవేభ్యః స్వాహాకారఆకాశాదితి॥బోధాయనః॥ ప్రవాసంగచ్ఛతోయస్యగృహేకర్మానివిద్యతఇతి॥ పంచానాంమహతామేషాం సంయజ్ఞైఃసహగచ్ఛతి । ప్రవాసేకురుతేచైతాకి యద్యన్నముపపద్యతే ॥ నచేదుత్పద్యతేచాన్నం అద్భిరేతాస్సమాపయేత్॥ మనురపి ॥ మహాయజ్ఞైశ్చయజ్ఞైశ్చ బ్రాహ్మీయంక్రియతేతనుః ॥ కాత్యాయనోపి॥ సాయంప్రాతర్వైశ్వదేవః కర్తవ్యోబలికర్మచ । అనశ్నతాపిసతతం అన్యథాకిల్బిషీభవేత్ ॥ ఇతివచనద్వయబలాత్ ఉభయార్థత్వంవై

శ్వదేవకర్మేత్యపరే ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ వైశ్వదేవాఖ్యంకర్మాన్నస్య
చాత్మనశ్చసంస్కారార్థమితి ॥ వ్యాసోపి॥ గృహస్థావైశ్వదేవాఖ్యం క
ర్మప్రారభతేదివా । అన్నస్యచాత్మనశ్చైవ సంస్కారార్థంతదిష్యతే ॥
తచ్చేతద్విజ్ఞానేశ్వరీయ మాధవీయాదౌ పురుషార్థత్వేనవ్యవస్థాపితమ్ ।
తథాహి కేచిద్వైశ్వదేవస్య పురుషార్థత్వమన్నసంస్కారార్థత్వంచ వి
రుధ్యేయాతాం తస్మాత్స్త్వన్నసంస్కారకత్వమేవేతినవాచ్యం । తత్రహిప్ర
తిపాదకమావృత్తిప్రసంగాత్ ॥ ప్రతిప్రధానంగుణావృత్తిరితిన్యాయాత్ త
స్మాత్పురుషార్థత్వమేవ న్యాయ్యమితి ॥ అతఏవగృహ్యపరిశిష్టేభిహి
హితమ్ । ప్రోషితోప్యగ్నిసంస్కారం కుర్యాద్దేవావిచారయన్నితి । గో
భిలోపి ॥ యద్యేకస్మిన్కాలే వ్రీహియవౌ పచ్యేయాతాంఅన్యతరస్యహు
త్వాకృతంమన్యేత । యద్యేకస్మిన్కాలేపునః పునరన్నంపచ్యేత సకృదేవ
బలింకుర్వీత ॥ యద్యేకస్మిన్కాలే బహుధాన్నం పచ్యేతగృహపతిమహా
నసాదేవైనం బలింకుర్వీతేతి ॥ అస్యార్థః ॥ నానాద్రవ్యకాన్నపాకే
పి పునఃపునఃపాకేపి బహూనామపి భక్తానాం భ్రాత్రాదీనాం పృథక్పృథ
క్పాకేప్యేకస్మాదేవగృహపతినాహోతవ్యమితి ॥ స్మృతిసంగ్రహే ॥
ఏకపాకేనవసతాం పితృదేవద్విజార్చనం । ఏకంభవేద్విభక్తానాం తదేవ
స్యాద్గృహేగృహే॥సాయంప్రాతస్సిద్ధస్యేత్యాదివచనజాతంఉత్పత్తిప్రయో
గప్రదర్శనపరం । తానేతాన్యజ్ఞానహరహః కుర్వీతేత్యాదినాధికారవిధి
రితి ॥ మాధవీయే ॥ పంచమహాయజ్ఞప్రశంసతి । యత్ఫలంసోమ
యాగేన ప్రాప్నోతి ధనవాన్ద్విజః ॥ సమ్యక్పంచమహాయజ్ఞైః దరిద్రస్త
మవాప్నుయాత్ । అకరణేప్రత్యవాయమాహసఏవ ॥ పంచమహాయ
జ్ఞాంస్తుయో మోహాన్నకరోతిగృహాశ్రమీ । తస్యనాస్తిపరోలోకః లోకేచ
పతినిందితః ॥ అకృత్వావైశ్వదేవంతుభుంజతేయోద్విజోత్తమః॥సవిధానా
న్నపాకేన కాకయోనింవ్రజంతితే ॥ వ్యాసోపి ॥ ఋషీన్దేవాన్పితౄం
శ్చాపి భూతాన్బ్రాహ్మణాంస్తథా॥ తర్పయన్విధినావిప్రః బ్రహ్మభూయాయ

యకల్పతే। వైశ్వదేవేనహీనా యె ఆతిథ్యేనబహిష్కృతాః॥ సర్వేతేవృష లాజ్ఞేయాః ప్రాప్తవేదా అపిద్విజాః । అకృత్వాపంచయజ్ఞాంస్తు భుక్త్వా చాంద్రాయణంచరేత్ । అకృత్వావైశ్వదేవంతు యోభుఙ్క్తేऽనాపదిద్విజః ॥ సమూఢోనరకంయాతి కాలసూత్రమవాక్శిరాః ॥ మనుః ॥ ఋషయః పితరోదేవాః భూతాన్యతిథయస్తథా। ఆశంసంతికుటుంబిభ్యః తేభ్యఃకార్యంవిజానతా ॥ ఏవంయఃసర్వభూతాని బ్రాహ్మణోనిత్యమర్చతి ॥ సగచ్ఛతిపరంస్థానం తేజోమూర్తిఃపథర్జునా । దేవతాతిథిభృత్యానాం పితౄణామాత్మనశ్చయః । ననిర్వపతిపంచానా ముచ్ఛ్వసన్నజీవతి ॥ అత్ర బ్రహ్మనిర్వాపః పృథక్కరణంభోజనమితి యావత్ ॥ హారీతః ॥ యద్దేవేభ్యోజుహోతి దేవలోకంతేనాభిజయతి । యత్పితృభ్యః పితృలోకంతేన యతోస్వాధ్యాయమధీతేఋషిలోకంతేన యద్భూతేభ్యోబలింహరతి భూతలోకంతేన యద్బ్రాహ్మణాంస్తర్పయతి మనుష్యలోకంతేనాభిజయతీతి కూర్మపురాణేపి అకృత్వాతుద్విజఃపంచమహాయజ్ఞాన్ద్విజోత్తమః। భుంజీతచేత్సమూఢాత్మా తిర్యగ్యోనిషుజాయతే ఇతి సంవర్తః॥నిత్యంపంచవిధానంచకుర్యాదహరహర్ద్విజః॥ నహాపయేచ్ఛతచ్ఛక్తః శ్రేయస్కామోథవేద్ద్విజః॥నహాపయేత్ప్రకుర్వీతసదామరణజన్మనోః॥స్మృత్యంతరే॥హోమస్తత్రనకర్తవ్యః శుష్కాన్నేనఫలేనవా॥ పంచయజ్ఞవిధానంతు నకుర్యాన్మృతిజన్మనోః ॥ శ్రాద్ధేవైశ్వదేవకాలమాహమనుః । ఉచ్ఛేషణంతుతత్తిష్ఠేద్యావద్విప్రావిసర్జితాః ॥ తతోగృహబలింకుర్యాదితిధర్మోవ్యవస్థితఇతి। తతఃవిప్రవిసర్జనానంతరం గృహబలింవైశ్వదేవంకుర్యాదితి తద్వ్యాఖ్యానే ॥ తథాభవిష్యత్పురాణే కృత్వాశ్రాద్ధంమహాబాహో బ్రాహ్మణాంశ్చవిసృజ్యచ ॥ వైశ్వదేవాదికంకర్మతతః కుర్యాన్నరాధిప ఇతి ॥ మార్కండేయః ॥ తతోऽసత్యక్రియాంకుర్యాద్భోజయేచ్చతథాతిథీన్। తతస్తదన్నం భుంజీతసహభృత్యాదిభిర్నరః॥నిత్యక్రియాంశ్రాద్ధాదరం భాతుప్పూర్వాం అకృతాం దేవతార్చనవైశ్వదేవాదికాం బ్రాహ్మణవిసర్జనానంతరం కుర్యాది

తి చంద్రికాయాం వ్యాఖ్యాతమ్ ॥ తత్రైవ ॥ యదా శ్రాద్ధం పితృభ్యస్తు దాతుమిచ్ఛతి మానవః । వైశ్వదేవం తతః కుర్యాన్నివృత్తే శ్రాద్ధకర్మణి ॥ ప్రతివాసరికో హోమః శ్రాద్ధాదౌ క్రియతే యది । దేవా హవ్యం న గృహ్ణంతి కవ్యం చ పితరస్తథా ॥ మత్స్యపురాణే ॥ తతశ్చ వైశ్వదేవాంతే సభృత్యసుతబాంధవః । భుంజీతాతిథిసంయుక్తః సర్వం పితృనిషేవితం ॥ మధ్యేపి వైశ్వదేవాదికముక్తం పురాణే । పితౄంస్సంతర్ప్య విధివత్ బలిం దద్యాద్విధానతః ॥ వైశ్వదేవం తతః కుర్యాత్పశ్చాద్బ్రాహ్మణవాచనమితి । అస్యార్థశ్చంద్రికాయాముక్తః ॥ బ్రాహ్మణభోజనేన పితౄంత్సంతర్ప్య వికిరరూపం బలిం ప్రదాయానంతరం వైశ్వదేవం కృత్వా పశ్చాత్స్వస్తివాచనాది విసర్జనాంతం కుర్యాత్ । వైశ్వదేవం ప్రకుర్వీత నైత్యకం బలిమేవ చ ॥ ఇతి ద్వయోరానంతర్యేణ విధినా వైశ్వదేవానంతరమేవ బలిహరణం కర్తవ్యమితి ॥ ప్రకారాంతరముక్తం స్మృత్యంతరే ॥ వైశ్వదేవాహుతిరగ్నావర్వాక్ బ్రాహ్మణభోజనాత్ । జుహుయాద్భూతయజ్ఞాది శ్రాద్ధం కృత్వా తతస్స్మృతమితి । అర్వాక్ బ్రాహ్మణభోజనాదిత్యనేనాగ్నౌకరణానంతరం వైశ్వదేవాహుతిర్జుహుయాదితి ఉక్తం ॥ ఏవం శ్రాద్ధసమాప్త్యనంతరం శ్రాద్ధమధ్యేపి వికిరరూపబలిహరణానంతరమగ్నౌకరణానంతరం వా వైశ్వదేవానుష్ఠానం బలిహరణం చ కర్తవ్యం ॥ తథా చ సూత్రకారః । బ్రాహ్మణభోజనాత్పాకాదన్యాన్నేన వైశ్వదేవాదీన్ కుర్యాత్ సమాప్తే వేతి ॥ లోకాక్షిరపి ॥ గృహాగ్నిద్విజదేవానాం యతీనాం బ్రహ్మచారిణాం । శ్రద్ధపాకేన దాతవ్యః యావత్పిండాన్న నిర్వపేత్ ॥ పైఠీనసిరపి ॥ పితృపాకాత్సముద్ధృత్య వైశ్వదేవం కరోతి యః । ఆసురం తద్భవేచ్ఛ్రాద్ధం పితౄణాం నోపతిష్ఠత ఇతి । లోకాక్షిః ॥ పిత్ర్యర్థం నిర్వపేత్పాకం వైశ్వదేవార్థమేవ చ । వైశ్వదేవం న పిత్ర్యర్థం న దర్శం వైశ్వదేవికం ॥ దర్శం దర్శశ్రాద్ధం ॥ అమావాస్యాశ్రాద్ధార్థం నిరుప్తమన్నం న వైశ్వదేవార్థం భవతీత్యర్థః । అహితాగ్నిర్విశేషమాహ స ఏవ ॥ పక్షాంతం కర్మ నిర్వర్త్య వైశ్వదేవం చ సాగ్ని

కః । పిండయజ్ఞం తతః కుర్యాత్ తతోన్వాహార్యకం బుధః ॥ పిండాంతం కర్మ అగ్న్యాధానం అన్వాహార్యకం అమావాస్య శ్రాద్ధం దర్శేణ వైశ్వదేవిక మిత్యేతత్ । ఆహితాగ్న్యనాహితాగ్ని సాధారణం చంద్రికాయామ్ ప్రకారాంతరముక్తం అగ్నౌకరణానంతరం వికిరానంతరం వా పృథక్పాకా దేవకార్యం । శ్రాద్ధాంతే తు పితృపాకా త్సముద్ధృత్య వైశ్వదేవాదికం కుర్యాత్ ॥ తథా పైఠీనసిః ॥ శ్రాద్ధం సర్వం ప్రకృత్య విధివత్ వైశ్వదేవాదికం తతః । కుర్యాద్భిక్షాం తతో దద్యాత్ హంతకారాదికం తథా ॥ తతః పితృపాకస ముద్ధృతాదన్నాదిత్యర్థః । సాగ్నికదర్శాది శ్రాద్ధే సపిత్ర్య వైశ్వదేవార్థం పృథక్పాక ఇత్యేకే త్యాహుః । ఏవమేవ శిష్టా ఆచరంతి ॥ సంగ్రహే తు ॥ వృద్ధావాదౌ క్షయే చాంతే దర్శే మధ్యే మహాలయే । అంత ఏవ తు కుర్వీత వైశ్వదేవం చతుర్విధం ॥ వృద్ధౌ వృద్ధిశ్రాద్ధేషు క్షయే ప్రత్యాబ్దశ్రాద్ధ ఇత్యర్థః ॥ వృద్ధ్యాది చతుష్టయవ్యతిరిక్త శ్రాద్ధేషు విశేషో దర్శితః ॥ సంగ్రహే । యాజుషాః సామగాః పూర్వం మధ్యే కుర్వంతి బహ్వృచాః । అథర్వణాస్తృతీయాంశే వైశ్వదేవం త్రిధా మతం । ఏతదభిప్రేత్య గృహ్యపరిశిష్టేభిహితం ॥ సంప్రాప్తే పార్వణశ్రాద్ధే ఏకోద్దిష్టే తథైవ చ । అగ్రతో వైశ్వదేవం స్యాత్ పశ్చాదేకాదశేహని ॥ ఆతిథ్యం ॥ తత వ్యాసః ॥ ఆచమ్య చ తతః కుర్యాత్ ప్రాజ్ఞో ద్వారావలోకనం । ముహూర్తస్యాష్టమం భాగం ముముక్షోహ్యతిథిర్భవేత్ ॥ శంఖః ॥ గోదోహనమంకణే అతిథింప్రతీక్షమాణః ఆసీతేతి ॥ మాధవీయే ॥ తతో గోదోహనమాత్రం వైకాలం తిష్ఠేత్ గృహాంకణే । అతిథిగ్రహణార్థాయ తదూర్ధ్వం వా యథేచ్ఛయా । నాడికాయాస్తు భాగం గోదోహం బ్రువతే బుధాః ॥ చంద్రికాయాం ॥ గోదోహకాలం కాంక్షేత కృత్వా భూతబలిం ద్విజః । అతిథిం తత్ర సంప్రాప్తం పూజయేత్స్వాగతాదినా । మనుః ॥ కృత్వైతద్బలికర్మైవమతిథిం పూర్వమాశయేత్ । భిక్షాం చ భిక్షవే దద్యాత్ విధివద్బ్రహ్మచారిణే ॥ దద్యాదన్నం యథాశక్తి హ్యర్థిభ్యో లోభవర్జితం । సర్వేషామప్యలాభేతు

దన్నం గోభ్యో నివేదయేత్ ॥ వ్యాసః ॥ గవాహ్నికం పరం వేద దద్యాదపిత్ర్య
ణాదికమ్ । అకృత్వా స్వయమాహారం స్వర్గలోకం స గచ్ఛతి ॥ గవాహ్ని
కమన్త్రో మార్కండేయేన దర్శితః । సౌరభేయాః సర్వహితాః సర్వపాప
ప్రణాశనాః । ప్రతిగృహ్ణన్తు మే గ్రాసం గావస్త్రైలోక్యమాతరః ॥ భారతే
పి ॥ దినే ద్విరభిషేకశ్చ పితృదైవతపూజనమ్ । గవాహ్నికప్రదానం చ సం
విభాగోఽతిథిష్వపి ॥ గ్రాసమప్యేకమన్నస్య యో దదాతి చ గోర్దినే ।
స్వర్గలోకమవాప్నోతి నరకం చ న పశ్యతి ॥ మనుః ॥ విఘసో భుక్తశేషం
స్యాత్ యజ్ఞశిష్టం తథామృతమ్ । అఘం స కేవలం భుఙ్క్తే యః పచత్యాత్మ
కారణాత్ ॥ యజ్ఞశిష్టాశనం హ్యేతత్ సతామన్నం విధీయత ఇతి ॥ గీతా
యామపి ॥ యజ్ఞశిష్టాశినః సన్తః ముచ్యన్తే సర్వకిల్బిషైః । తే త్వఘం
భుఞ్జతే పాపాః యే పచన్త్యాత్మకారణాత్ ॥ దేవలః ॥ దేవార్థం బ్రా
హ్మణార్థం చ పచమానో న లిప్యతే । అఘం స కేవలం భుఙ్క్తే యః పచ
త్యాత్మకారణాత్ ॥ నాత్మార్థం పాచయేదన్నం నాత్మార్థం ఘాతయేత్ప
శూన్ ॥ శ్రుతిరపి ॥ కేవలాఘో భవతి కేవలాదీ ॥ హారీతః ॥ అతిథీనాగతాన్ శక్త్యా
పూజయేదవిచారతః । అన్యాననభ్యాగతాన్ స్వప్రాప్తాన్ పూజయేచ్ఛక్తితో గృహీ ॥
ఆపస్తమ్బః ॥ అతిథీనేవాగ్రే భోజయేత్ । బాలాన్వృద్ధాన్ రోగసమ్బ
న్ధాన్ స్త్రీశ్చాన్తర్వత్నీరితి । శేషభోజ్యతిథీనాం స్యాదునరసాన్ గృహే
భుఞ్జీతాన్నవ శేషమతిథిభ్యో నాత్మార్థమభిరూపమన్నం పాచయేదితి ॥ ఆ
గామిభ్యోఽతిథిభ్యో గృహే గవ్యాదిరసానాం నవ శేష్యం న స్వయం భుఞ్జీతేత్య
ర్థః ॥ గౌతమోఽపి ॥ భోజనే తు పూర్వమతిథిక్రమాత్ వ్యాధితగర్భిణీసువా
సినీస్థవిరాన్ జఘన్యాంశ్చేతి స్వవాసిన్యో దుహితరో భగిన్యశ్చ స్థవిరాః వృ
ద్ధాః జఘన్యాః పరిచారకాః ॥ బోధాయనోఽపి ॥ సాయం ప్రాతర్యదన్నం స్యాత్
తేన వైశ్వదేవం బలిముపహృత్య బ్రాహ్మణ క్షత్రియ విట్ఛూద్రాన్ అభ్యా
గతాన్ యథాశక్తి పూజయేత్ । యది బహూనాం న శక్నుయాత్ ఏకస్మై గు
ణవతే దద్యాత్ ॥ యో వా ప్రథమముపాగతః స్యాత్ । శూద్రశ్చేదభ్యాగతః
[illegible] యుఞ్జ్యాత్ [illegible] యాయ వాస్మై దద్యాత్ ॥ [illegible]

శాస్యః తేషామనురోధేన సువిభాగో విహితో న త్వేవ కదాచిదదత్వా భుంజీ
తాథాప్రదద్యాదన్నగీతాశ్లోకావుదాహరంతి। యోమామదత్వా పితృదేవతా
భ్యోభృత్యాతిథిభ్యశ్చసుహృజ్జనాయ॥ సంపన్నమన్నంవదదాతి మోహాత్
తమద్మ్యహంతస్యచమృత్యురస్మి॥ హుతాగ్నిహోత్రః కృతవైశ్వదేవః పూ
జ్యాతిథీన్ భృత్యజనావశిష్టం ॥ తుష్టిశ్శుచిశ్శ్రద్ధధతెహాభుఙ్క్తే ॥ తస్యా
మృతస్యాంసదమాంఘునక్తి ॥ స ఏవ ॥ అగ్రేతు భోజయేదర్థీన్ అంతర్వ
త్నీరనంతరమ్। బాలవృద్ధాంస్తథాదీనాన్ వ్యాధితాంశ్చవిశేషతః॥ అన్నేశ్రి
తానిభూతానిఅన్నంప్రాణమితిశ్రుతిః। తస్మాదన్నంప్రదాతవ్యం అన్నంహి
పరమంహవిః॥ హుతేనశామ్యతేపాపం హుతమన్నేనశామ్యతి। అన్నందక్షిణ
యాశాంతిముపయాతీతినశ్రుతిః ॥ఇతి॥ యాజ్ఞవల్క్యోఽపి। అన్నంపితృమనుష్యే
భ్యఃదేయమప్యన్వహంబుధైః। స్వాధ్యాయంచాన్వహంకుర్యాత్ నపచేదన్న
మాత్మనే। బాలస్వవాసినీవృద్ధగర్భిణ్యాతురకన్యకాః ॥ సంభోజ్యాతిథిభృ
త్యాంశ్చదంపత్యోఃశేషభోజనమ్ ఆతిథ్యంచాన్యవర్ణానాందేయంశక్త్యా
నుపూర్వశః । సకృత్ప్రభిక్షవేభిక్షా దాతవ్యా సువ్రతాయచ ॥ భోజ
యేచ్చాగతాన్ కాలే సఖిసంబంధిబాంధవాన్॥ మనుః ॥ శక్త్యాచాపచ
మానేభ్యః దాతవ్యంగృహమేధినా । సంవిభాగశ్చభూతానాం కర్తవ్యో
నుపరోధతః ॥ అపచమానేభ్యఃబ్రహ్మచారిసన్యాసిభ్యః ॥ స ఏవ ॥యత్పు
ణ్యఫలమాప్నోతి గాందత్వాగోవిధానతః । తత్పుణ్యఫలమాప్నోతి
భిక్షాందత్వాద్విజోగృహీ॥ భిక్షాంవాప్యుదపాత్రంవాసత్కృత్యవిధిపూర్వ
కమ్ । వేదతత్వార్థవిదుషే బ్రాహ్మణాయోపపాదయేత్ ॥ స్వవాసి
నీకుమారాంశ్చ రోగిణోగర్భిణీస్తథా । అతిథిభ్యోఽగ్రఏవైతాన్భోజయే
దవిచారయన్ ॥ భుక్తవత్సుచవిప్రేషు స్వేషుభృత్యేషుచైవహి । భుం
జీయాతాంతతఃపశ్చాదవశిష్టంతుదంపతీ।అదత్వాతుయఏతేభ్యః పూర్వంభు
ఙ్క్తేవిచక్షణః। సభుంజానోనజానాతి శ్వగృధ్రైర్జగ్ధమాత్మనః ॥ ఇత
రానపిసఖ్యాదీన్ సంప్రీత్యాగృహమాగతాన్।సంస్కృత్యాన్నంయథాశక్తి
[illegible] ॥ [illegible]తిథిదర్శనే [illegible]

వ్రజేత్ । భుక్తవత్సు చ విప్రేషు కామం శేషమపి భోజయేత్ ॥ వై
శ్యశూద్రావపి ప్రాప్తౌ కుటుంబేఽతిథిధర్మిణౌ ॥ భోజయేత్సహభృత్యైస్తు తా
న్యదాస్యం ప్రమాణయన్ ॥ సహభృత్యైరిత్యస్య భృత్యైస్సహ భృత్యభోజన
కాల ఇత్యర్థః ॥ స ఏవ ॥ బ్రాహ్మణస్య త్వనతిథిః గృహే రాజన్య ఉచ్యతే ।
వైశ్యశూద్రౌ సఖా చైవ జ్ఞాతయో గురురేవ చ । క్షత్రియాదయో బ్రాహ్మ
ణేనాతిథిసత్కారమర్హంతి కింతు భోజనమాత్రం ఇత్యర్థః ॥ తథా చ
స్మృతిరత్నే ॥ బ్రాహ్మణం త్వనధీయానం అధీయానం నృపం విశం । పూ
ర్వం తు భోజయేత్తుల్యాత్ ప్రత్యుత్థానవివర్జితమ్ ॥ శూద్రమభ్యాగతం
కర్మకారయిత్వాథ భోజయేత్ । అతురార్త్యాయ సదృశం పూజయేదనులోమ
జమ్ ॥ ఆపస్తంబోపి ॥ బ్రాహ్మణాయానధీయానాయ సముదకమన్నమి
తి దేయం న ప్రత్యుత్తిష్ఠేన్న రాజన్యవైశ్యౌ శూద్రమభ్యాగతం కర్మణి ని
యుంజ్యాదథాస్య దద్యాదితి రాజన్యవైశ్యావధీయానావపి న ప్రత్యుత్తి
ష్ఠేదిత్యర్థః ॥ విష్ణుపురాణే ॥ తతస్స్వవాసినీ దుఃఖి గర్భిణీవృద్ధబాల
కాన్ । భోజయేత్సంస్కృతాన్నేన ప్రథమం తు పరం గృహీ ॥ అభుక్తవ
త్సు చైతేషు భుంజన్భుంక్తే స దుష్కృతమ్ । మృతశ్చ గత్వా నరకం శ్లేష్మభు
గ్జాయతే నృప ॥ మార్కండేయోపి ॥ పూజయిత్వాతిథీన్సర్వాంశ్చ జ్ఞాతీ
న్బంధూన్తథార్థినః । కేవలాన్బాలవృద్ధాంశ్చ భోజయేదాతురాంత
తః । వాంఛేత్తు త్వాన్సరీతాత్మా యచ్చాన్నం రససంయుతమ్ । శ్రీమం
తం జ్ఞాతిమాసాద్య యో జ్ఞాతిరవసీదతి । సీదతా యత్కృతం పాపం తత్సర్వం
ప్రతిపద్యత ఇతి ॥ పరాశరః ॥ అపూర్వస్సువ్రతీ విప్రో హ్యపూర్వశ్చాతి
థిస్తథా ॥ వేదాభ్యాసరతో నిత్యం త్రయోపూర్వా దినే దినే । యతిశ్చ బ్ర
హ్మచారీ చ పక్వాన్నస్వామినావుభౌ । తయోరన్నమదత్వా తు భుక్త్వా
చాంద్రాయణం చరేత్ ॥ దద్యాచ్చ భిక్షాత్రితయం పరివ్రాట్బ్రహ్మచారి
ణామ్ । ఇచ్ఛయా తతో దద్యాత్ విభవే సత్యవారితం ॥ యతిహస్తే జ
లం దద్యాద్భైక్షం దద్యాత్పునర్జలం । తద్భైక్షం మేరుణా తుల్యం తజ్జలం
సాగరోపమమ్ ॥ నృసింహపురాణే ॥ భిక్షాం చ భిక్షవే దద్యాత్పరివ్రాట్

బ్రహ్మచారిణో [illegible] సుకృతం స్యాద్దుష్కృతం సర్వస్వం జనసంయుతమ్. యమః ॥ సుకృతం [illegible] భిక్షాం యః ప్రయచ్ఛేదిమానవః । గోప్రదానసమం పుణ్యం తస్యాహ భగవాన్ యమః ॥ బ్రహ్మచారిణం స్వస్తీతి వాచయిత్వా తస్మై జలం ప్రదాయ భిక్షాం దద్యాదిత్యాహ గౌతమః । స్వస్తివాచ్య భిక్షాదానం పూర్వమితి హారీతః ॥ భక్త్యా చ శక్తితో నిత్యం విష్ణుమభ్యర్చ్య సాదరం । భిక్షాం చ భిక్షవే దద్యాత్పరివ్రాడ్బ్రహ్మచారిణే । విష్ణురేవ గృహీత్వాయం ఇతి నిశ్చిత్య భావయేత్ ॥ యతిర్యస్య గృహే భుఙ్క్తే తస్య భుఙ్క్తే హరిః స్వయమ్ । హరిర్యస్య గృహే భుఙ్క్తే తస్య భుఙ్క్తే జగత్త్రయమ్ ॥ వ్యాసః ॥ యః పాణిపూరణం భిక్షాం యతిభ్యః సంప్రయచ్ఛతి । విముక్తః సర్వపాపేభ్యః నాసౌ దుర్గతిమాప్నుయాత్ । వైశ్వదేవాత్పూర్వం భిక్షౌ గృహమాగతే సతి కర్తవ్యమాహ పరాశరః ॥ వైశ్వదేవే తు సంప్రాప్తే భిక్షుకే గృహమాగతే । ఉద్ధృత్య వైశ్వదేవార్థం భిక్షుకం తు విసర్జయేత్ । వైశ్వదేవకృతం పాపం శక్తో భిక్షుర్వ్యపోహతి । న హి భిక్షుకృతాన్ దోషాన్ వైశ్వదేవో వ్యపోహతి ॥ సంప్రాప్తే ప్రసక్తే అననుష్ఠితే సతి యావత్ ॥ వైశ్వదేవకృతమితి వైశ్వదేవస్య పశ్చాత్కరణేన ప్రసక్తో యో దోషః స భిక్షావసేన నివర్తతే భిక్షాపహరణే తు యో దోషః నాసౌ పూర్వకృతేనాపి వైశ్వదేవేన నివర్తత ఇత్యర్థః । తథా చ హారీతః అకృతే వైశ్వదేవే తు భిక్షుకే గృహమాగతే । ఉద్ధృత్య వైశ్వదేవార్థం భిక్షాం దత్త్వా విసర్జయేత్ । పశ్చాత్కృతే వైశ్వదేవే దోషం భిక్షుర్వ్యపోహతి । న భిక్షువర్జనే యం తు వైశ్వదేవో వ్యపోహతి ॥ తస్మాత్సమాహితో భిక్షాం దద్యాత్ప్రాప్తాయ భిక్షవే । వ్యాసేన భిక్షవో దర్శితాః । యతిశ్చ బ్రహ్మచారీ చ విద్యార్థీ గురుపోషకః ॥ అధ్వగః క్షీణవృత్తిశ్చ షడేతే భిక్షుకాః స్మృతాః ॥ మనురపి ॥ వ్యాధితస్యార్థహీనస్య కుటుంబాత్ప్రచ్యుతస్య చ । అధ్వానం వా ప్రపన్నస్య భిక్షాచర్యా విధీయత ఇతి ॥ ఏవం చ ॥ న దద్యాద్యతయే స్వర్ణం తాంబూలం బ్రహ్మచారిణే । పక్వాన్నం తు గృహస్థాయ దాతా దుర్గతిమృచ్ఛతి ॥ [illegible] గృహస్థవిషయమ్ వేదితవ్యమ్ ॥ యమః ॥

ఆహారమాత్రాదధికం న కశ్చిద్భైక్షమాచరేత్ । యుజ్యతే స వ దోషేణ కా
మతోఽధికమాహరన్ ॥ తస్మాన్నోపహరేద్భైక్షం అతిరిక్తం యతిర్వ్రతీ ॥
చంద్రికాయామ్ ॥ మాధూకరీమనూచాయ బ్రాహ్మణేభ్యః ప్రయచ్ఛతి । దా
తా తు నరకం యాతి భోక్తా భుంజీత కిల్బిషమ్ ॥ హస్తదత్తాను యా భిక్షా లవ
ణం వ్యంజనాని చ । భోక్తా హ్యశుచితాం యాతి దాతా స్వర్గం న గచ్ఛతి ॥ ధ
ర్మః ॥ అపచంతమతిక్రమ్య పచంతం యస్తు భోజయేత్ । క్రిమీణాం తు భ
వేద్యోనిం వర్షాణామధికం శతమ్ ॥ అహుత్వాగ్నిమసంతర్ప్య తపస్వి
న్నముపాగతమ్ ॥ అశిత్వా సుపరే లోకే శ్వానిమాంసాని ఖాదతి ॥ ఆపస్తంబః ॥
స్త్రీణాం ప్రత్యాచక్షాణానాం సమాహితో బ్రహ్మచారీష్టం దత్తం ప్రజాం పశూన్
బ్రహ్మవర్చసమన్నాద్యం వృంక్తే తస్మాదు హ వై బ్రహ్మచారిసంఘం చరంతం
న ప్రత్యాచక్షీతేతి । సమాహితః వ్రతాదిముస్థిత ఇత్యర్థః ॥ అత ఏ
వ వసిష్ఠపరాశరౌ ॥ అవ్రతా హ్యనధీయానా యత్ర భైక్షచరా ద్విజాః ।
తం గ్రామం దండయేద్రాజా చోరభక్తప్రదో హి సః । బ్రహ్మచారికర్తృకం మ
ధ్వాదివర్జనం స్వగృహ్యప్రసిద్ధాః చత్వారి ప్రాజాపత్యాని చాత్ర వ్రతశబ్దా
భిధేయాని తదుభయసిద్ధమాతరహితాః స్వాధ్యాయమప్యనధీయానాః బ్రహ్మ
చారిణో యత్ర గ్రామే భైక్షమాచరంతి తం గ్రామం దండయేత్ । యతశ్చోర
సదృశేభ్యో భక్తమన్నం ప్రయచ్ఛతీత్యర్థః ॥ వ్యాసః ॥ ద్వావిమౌ పు
రుషౌ లోకే సూర్యస్యోపరి తిష్ఠతః ॥ అన్నప్రదాతా దుర్భిక్షే హేమదశ్చ సమ
స్మృతః ॥ మనుః ॥ విద్యాతపస్సమృద్ధేషు హుతం విప్రముఖాగ్నిషు । ని
స్తారయతి దుర్గాచ్చ మహతశ్చైవ కిల్బిషాత్ ॥ నశ్యంతి హవ్యకవ్యాని న
రాణామవిజానతామ్ ॥ భస్మీభూతేషు విప్రేషు మోహాద్దత్తాని చైవ హి ।
అవిజానతామపాత్రదానమజానతాం దాతౄణాం హవ్యకవ్యాని నశ్యంతి ॥
హవ్యం దైవం కవ్యం పిత్ర్యం భస్మీభూతేషు నిస్తేజస్కేషు ॥ స ఏవ ॥ కామమ
భ్యర్చయేన్మిత్రం నాభిరూపమపి త్వరిమ్ । ద్విషతా హి హవిర్భుక్తం భ
వతి ప్రేత్య నిష్ఫలమ్ । శ్రోత్రియాయైవ దేయాని హవ్యకవ్యాని దాతృభిః ॥
అర్హత్తమాయ విప్రాయ తస్మై దత్తం మహాఫలమ్ । సహస్రాణ్యనృచాం

కామసితం యత్రభుంజతే ॥ ఏకైకమ్మంత్రవిద్విప్రః సర్వానర్హతి ధర్మతః । జ్ఞాననిష్ఠా ద్విజాః కేచిత్ తపోనిష్ఠాస్తథాపరే ॥ స్వాధ్యాయజ్ఞాననిష్ఠాశ్చ కర్మనిష్ఠాస్తథైవచ । జ్ఞాననిష్ఠాని కవ్యాని ప్రతిగ్రాహ్యాని యత్నతః ॥ దేవార్థాని తు హవ్యాని సర్వేష్వేవ చతుర్ష్వపి ॥ బృహస్పతిరపి ॥ నష్టశౌచే వ్రతభ్రష్టే విప్రే వేదవివర్జితే ॥ దీయమానం రుదత్యన్నం యస్మయాదుష్కృతం కృతమ్ । వేదవిద్యావ్రతస్నాతే శ్రోత్రియే గృహమాగతే ॥ క్రీడంత్యోషధయస్సర్వాః యాస్యామః పరమాం గతిమ్ । నియమంచ గుణదోష విశేషో వైశ్వదేవాంతే కర్తవ్య ఇత్యభిప్రేత్యాతిథిలక్షణమాహ ॥ పరాశరః ॥ ఇష్టో వా యది వా ద్వేష్యః మూర్ఖః పండిత ఏవ చ । సంప్రాప్తో వైశ్వదేవాంతే సోఽతిథిస్స్వర్గసంక్రమః ॥ దూరాధ్వోపగతం శ్రాంతం వైశ్వదేవ ఉపస్థితమ్ । అతిథిం తం విజానీయాత్ నాతిథిః పూర్వమాగతః ॥ నైకగ్రామీణమతిథిం సంగృహీత కదాచన ॥ అనిత్యమాగతో యస్మాత్ తస్మాదతిథిరుచ్యతే । వైశ్వదేవాంతే వైశ్వదేవస్యోపరి ఘటికాపరిమితే కాలే సమాగమనమేతద్వాతిథిలక్షణమ్ ॥ నాన్యద్వింద్యాదితి ॥ స్వర్గసంక్రమః స్వర్గప్రాప్తిహేతుః నాతిథిః పూర్వమాగత ఇతి వైశ్వదేవసమాగతః తస్మిన్నవాతిథిః నోత్తరేద్యురిత్యర్థః ॥ తథాచ మనుః ॥ ఏకరాత్రంతు వసన్ అతిథిర్బ్రాహ్మణస్స్మృతః । అనిత్యం హి స్థితో యస్మాత్ తస్మాదతిథిరుచ్యతే ॥ నైకగ్రామీణమతిథిం విప్రం సాంగతికం తథా । ఉపస్థితం గృహే విద్యాత్ భార్యా యత్రాగ్నయోఽపి వా ॥ సాంగతికం సంగతేనాచరంతం క్వచిత్ క్వచిదతిథిత్వేన సంగతపూర్వమితి యావత్ । తన్నాతిథిం విద్యాత్ ॥ యత్ర స్వకీయే పరకీయే వా గృహే భార్యాగ్నయో వసంతి తత్రోపస్థితమతిథిం విద్యాన్నాన్యం విప్రోషితభార్యస్య స్వస్యాభ్యాశమాగతమిత్యర్థః ॥ ఆపస్తంబః ॥ స్వధర్మయుక్తం కుటుంబిన మభ్యాగచ్ఛతి ధర్మపురస్కారేణ నాన్యప్రయోజనస్సోఽతిథిర్భవతీతి ॥ ఆదితో యచ్ఛబ్దో ద్రష్టవ్యః । అంతేస ఇతి దర్శనాత్ ॥ సఏవ ॥ అగ్నిరివ జ్వలన్నతిథిరభ్యాగచ్ఛతీతి తస్మాదసౌ భోజనాదిభిశ్శమయితవ్యః ॥ నిరాశస్తు గచ్ఛ

శోగృహం దహేదిత్యర్థః ॥ సఏవ ॥ సర్వాన్వైశ్వదేవభాగినః కుర్వీ
తాశ్వచండాలేభ్యో నానర్హద్భ్యో దద్యాదిత్యేకే యే నిత్యభక్తికాస్తే
షామనుపరోధేన సంవిభాగో విహితః । కామమాత్మానం భార్యాం పు
త్రం వోపరున్ధ్యాత్ । నత్వేవ దాసకర్మకరం తథాచాత్మనోఽవిరోధం కు
ర్యాత్ ॥ యథాకర్మసు సమర్థస్స్యాదితి ॥ బోధాయనః ॥ శ్రౌతో వృ
ష్టపూర్వః కేవలమన్నార్థీ వాస్వప్రయోజనో వాఽతిథిర్భవత్యథ స్వ
వర్ణానామన్యతమః కాలే ఉపస్థితః సర్వేషామతిథీనాం శ్రేష్ఠాతి
థిర్భవతి ॥ గౌతమోఽపి ॥ అసమానగ్రామోఽతిథిరేకరాత్రికోఽధివృక్ష
సూర్యోపస్థాయీ బ్రాహ్మణస్యానతిథిరబ్రాహ్మణో యజ్ఞే సంవృతశ్చేత్
భోజనంతు క్షత్రియస్య ఊర్ధ్వం బ్రాహ్మణేభ్యోఽన్యాన్ భృత్యైస్సహాశనం
సార్థమితి । అబ్రాహ్మణః క్షత్రియాదిః అతిథిః న తత్రాతిథిధర్మా అనుష్ఠే
యాః ॥ అయజ్ఞే యజ్ఞాదన్యత్ర యజ్ఞే త్వాగతస్య కర్తవ్యాః । న వేదబ్రాహ్మ
ణః సవృతః ప్రకాశాదరిద్రః ప్రభూతవాన్స్యాత్ భవత్యేవ అనృశంసార్థమ
నృశంసోఽయమితి లోకో మాక్రుశురిత్యర్థః ॥ సంవర్తః ॥ తిథిపర్వోత్స
వాస్సర్వే త్యక్తా యేన మహాత్మనా ॥ సోఽతిథిస్సర్వభూతానాం శేషానభ్యా
గతాన్విదుః ॥ వ్యాసః ॥ సుదూరాదాశయాత్వాపి ప్రత్యుత్తిష్ఠేద్గృహాగమ
కర్శినః । యః పూజ్యతేఽతిథిస్సమ్యక్ అపూర్వః క్రతుశేషసః । పాపీ
వా యది చండాలః విప్రఘ్నః పితృఘాతకః ॥ వైశ్వదేవే తు సంప్రాప్తే సోఽతిథిః
స్వర్గసంక్రమః ॥ అజ్ఞాతకులనామానం యాచమానమకించనమ్ । బ్రా
హ్మణం ప్రాహురతిథిం సంపూజ్యశ్శక్తితో ద్విజాః ॥ అకించనమసంబంధమ
న్యదేశాదుపాగతమ్ ॥ అసంపూజ్యోఽతిథిం భుంజన్ భుక్త్వా పాపం వ్రజేద
ధః ॥ సుమన్తుః ॥ అభ్యాగతో జ్ఞాతపూర్వః అజ్ఞాతోఽతిథిరుచ్యతే ॥ యమ
చాధ్వఖిన్నా పథికాః శ్రమాదేవాః కశితాః । పూజ్యంతేఽన్నేన యామ్యా
దైర్యైః పితరస్త్వేన తృప్తికః । యాజ్ఞవల్క్యః ॥ అధ్వగశ్చాతిథిర్జ్ఞేయః శ్రోత్రి
యో వేదపారగః ॥ మాన్యావేతౌ గృహస్థస్య బ్రహ్మలోకమభీప్సతః ॥ అన్వ
మేధికే ॥ మార్గాధ్వగం శ్రాంతమన్నం స్మరన్తి దేవాశ్చ సర్వే పితరో గృహస్థ!

తస్మిన్ప్రతితుష్యతి పూజితాస్స్యుః దీనా నిరాశా అపి తే ప్రయాంతి ॥ దీనో దుఃఖితః నిరాకృత ఇతి యావత్ । ఋభుః క్షుత్పిపాసార్తమతిథిం శ్రాంతమాగతమ్ ॥ తదా తం భోజయేత్తత్ర వ్యాస ఏవం సముపస్థితః ॥ ఆపస్తంబః ॥ సముపేతశ్చేదతిథిర్బ్రాహ్మణ ఆగచ్ఛేదేవాసనమన్నముదకం శ్రోత్రియాయ దదామీత్యేవ దద్యాదేవమస్య సమృద్ధం భవతీతి విద్యాదిరహితో సముపేతః । స్మృత్యంతరే ॥ అజ్ఞాతకులగోత్రస్తు అధ్వశ్రాంతోఽతిథిః స్వర్గసంక్రమ ఇతి వైశ్వదేవాంత ఇతి ॥ దివాగమనాభిప్రాయం । సాయం తు వైశ్వదేవకాలే కాలాంతరే చ ప్రాప్తోఽతిథిరేవ ॥ తథా చ మనుః ॥ అప్రణోద్యోఽతిథిః సాయం సూర్యోఢో గృహమేధీ కాలే స్వకాలే వా గృహే వసేదితి సూర్యోఢ ఇతి అస్తంగచ్ఛతా సూర్యేణ దేశాంతరాదిగమనశక్తిముత్పాద్య గృహం ప్రాపిత ఇత్యర్థః ప్రచేతా అపి । యస్త్వయం వైశ్వదేవాంతే సాయం వా గృహమాగతః । దేవవత్పూజితో యోఽసౌ సూర్యోఢస్సోఽతిథిస్స్మృతః ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ అప్రణోద్యోఽతిథిః సాయమపి వాగ్భూతృణోదకైః ॥ సంగ్రహే ॥ సాయం ప్రాప్తాయ తిథయే ప్రదద్యాదాసనోదకే । అన్నం చైవ యథాశక్తి సంస్కృత్య విధిపూర్వకం ॥ స్మృత్యంతరే ॥ దివాతిథౌ తు విముఖే గతే యత్పాతకం భవేత్ । తదేవాష్టగుణం పుంసాం సూర్యోఢే విముఖే గతే । తస్మాచ్ఛక్త్యా చ భక్త్యా చ సూర్యోఢమతిథిం నరః । పూజయేత్పూజితే తస్మిన్ పూజితాః సర్వదేవతాః ॥ ధాతా ప్రజాపతిశ్శక్రో వహ్నిర్వసుగణోఽర్యమా । ప్రవిశ్యాతిథిమేవం వై భుంజతే నాత్ర సంశయః ॥ ఉత్కృష్టే తిథావాగతే సతి యత్కర్తవ్యం తదాహ పరాశరః । అతిథిం తత్ర సంప్రాప్తం పూజయేత్స్వాగతాదినా ॥ తదాసనప్రదానేన శ్రద్ధయా సువచా తథా ॥ అన్నోదకాదిదానేన ప్రియప్రశ్నోత్తరేణ చ ॥ గచ్ఛతశ్చానుయానేన ప్రీతిముత్పాదయేద్గృహీ । న పృచ్ఛేద్గోత్రచరణం దేశం నామ కులం శ్రుతం ॥ అధ్వనోఽభ్యాగతం విప్రం భోజనార్థముపస్థితమ్ । దేశం నామ కులం విద్యాం పృష్ట్వా యోఽన్నం ప్రయచ్ఛతి ॥ న స తత్ఫలమాప్నోతి దత్వా స్వర్గం న గచ్ఛతి ॥ విష్ణుపురాణేఽపి ॥ స్వాధ్యాయగో-

త్రచరణం అపృష్ట్వాచతథాకులం । హిరణ్యగర్భబుద్ధ్యాతం మాన్యేతా
భ్యాగతంగృహీ ॥ శాతాతపః ॥ చిత్తంవిభావయేత్తస్మిన్వ్యాసస్స్వయ
ముపాగతఇతి॥ వ్యాసోపి॥ నపృచ్ఛేద్గోత్రచరణం నస్వాధ్యాయంనచశ్రుతమ్।
శోభనాశోభనాకారం తస్మిన్మన్యేతప్రజాపతిమ్ ॥ అన్నశాకాంబుదానేన
స్వశక్త్యాపూజయేత్తుయాన్ । శయనప్రస్తరమహీప్రదానైర్మిత్రభావ
నైః ॥ యమః ॥ చక్షుర్దద్యాన్మనోదద్యాత్ వాచందద్యాత్సుసూనృ
తామ్ ॥ ఉత్థాయచాసనందద్యాత్ స్వధర్మోపాచలక్షణః । సుముఖేతుష్ట
ఆదిత్యశ్శభాషణేనసరస్వతీ ॥ స్వాగతేనసురాఃప్రీతాః ఆసనేనశతక్రతుః ।
పితరఃపాదశౌచేన అన్నాద్యైఃప్రజాపతిః ।శయనేనచతుష్టాస్స్యుః బ్రహ్మ
విష్ణుమహేశ్వరాః ॥ హారీతః ॥ అదృష్టపూర్వమాఖ్యాతం అతిథింప్రా
ప్తముపార్జయేత్ । స్వాగతాసనదానేన ప్రత్యుత్థానేనచాంబునా ॥ స్వాగ
తేనాగ్నయస్తుష్టాః భవంతిగృహమేధినా । ఆసనేనతుదత్తేన ప్రీతోభ
వతి దేవరాట్ । పాదశౌచేనపితరః ప్రీతిమాయాంతి దుర్లభామ్ ॥ అన్నదా
నేనయుక్తేన తృప్యతేహిప్రజాపతిః ॥ ఆసనాదిదానేవిశేషమాహమనుః ॥
ఆసనావసథౌశయ్యా మనువ్రజ్యాముపాసనమ్ । ఉత్తమేషూత్తమంకుర్యాత్
హీనేహీనంసమేసమమ్ ॥ గౌతమోపి ॥ శయ్యాసనావసథానువ్రజ్యో
పాసనానిసదృక్శ్రేయసోస్సమానాన్యల్పశోవిహితేతి ॥ సదృక్ ఆత్మనా
తుల్యః శ్రేయానధికోపి జ్ఞానవ్రతాది నాతయోరాత్మనాతుల్యాతిశయ్యాని
దేయానిహీనేపి అల్పశోదేయానీత్యర్థః ॥ సఏవ ॥ శ్రోత్రియస్య
పాద్యమర్ఘ్యమన్నవిశేషాంశ్చప్రకారయేత్ । నిత్యంవాసత్కారవిశిష్టం
మధ్యతోన్నదానమవైద్యేసాధువృత్తే విపరీతేతుతృణోదక భూమిస్వాగత
మన్తతః పూజా అనత్యాశశ్చేతి । అన్నవిశేషాః పాయసాదయః నిత్యంవా
యదేవాస్యగృహేనిత్యంత దేవ ॥ మరీచిః ॥ భజనాదిసంస్కారవి
శిష్టంసాధయేత్ । అవైద్యేవిద్యారహితే సాధువృత్తే ఉపస్థితేమధ్య
తః మధ్యమేనసంస్కారేణతం యద్యవైద్యః సాధువృత్తశ్చనభవతి ॥

సర్వపరీతః తస్మై తృణాదిదద్యాత్ అనత్యాశః యదతిథయేనదత్త్వాంతత్ నాశ్నీయాదిత్యర్థః ॥ తథావసిష్ఠః ॥ మాంసమన్నంతథాశాకం గృహేయచ్చోపపాదితమ్ । నవైస్వయంతదశ్నీయాదతిథిం యన్నభోజయేత్ ॥ యద్యేకపఙ్క్త్యాంవిషమంసదాతి స్నేహాదినా వా యది వాన్యహేతోః । వేదేషు దృష్టాంఋషిభిశ్చగీతాం తాంబ్రహ్మహత్యాంమునయోవదంతి ॥ దేవలోఽపి ॥ నాహృతంభోజయేద్విప్రం యోగ్యహాసతిసన్నిధౌ । పరత్రనిలయంఘోరం గృహస్థఃప్రతిపద్యతే ॥ మృష్టమన్నంస్వయంభుక్త్వా పశ్చాత్కదశనంసరః ॥ బ్రాహ్మణంభోజయేన్మూర్ఖః నరకేచిరమావసేత్ ॥ మనురపి ॥ నైవస్వయంతదశ్నీయాదతిథింయన్నభోజయేత్ । ధన్యంయశస్యమాయుష్యం స్వర్గ్యంచాతిథిపూజనమ్ ॥ ఆపస్తంబః ॥ తమభిముఖోఽభిగమ్య యథావయస్సమేత్యతస్యాసనమాహారయేత్ । శక్తివిషయేనబహుపాదమాసనం భవతీత్యేకే ॥ తస్యపాదౌప్రక్షాళయేదితి ॥ సఏవ ॥ సాంతయిత్వాతర్పయేద్రసైర్భక్ష్యైః అద్భిఃఅపరార్ధ్యేనసమావసనందద్యాత్ ఉపరిశయ్యాముపస్తరణముపధానంభవతీత్యేకే । తస్యపాదౌప్రక్షాళయేదితి ॥ సఏవ ॥ సాంతయిత్వాతర్పయేద్రసైర్భక్ష్యైరద్భిరవరార్ధ్యేనావసథందద్యాత్ । ఉపరిశయ్యాముపస్తరణముపధానంసావస్తరణమభ్యంజనంచేతిసావస్తరణముపరి । ఆసనసహితముపధానమభ్యంజనంపాదయోస్తైలం ఘృతంవా ఏతత్సర్వం భోజనాత్ప్రాగూర్ధ్వం వాపేక్షితేకాలే దద్యాదిత్యర్థః ॥ ఆశ్వమేధికే ॥ భగవాన్ । పాదాభ్యంగఉపాన్నైస్తు యోఽతిథిం పూజయేన్నరః । పూజితస్తేన రాజేంద్ర భవామీహానసంశయః । క్షుత్తృషాసాగతాం౦యః దేశకాలాగతాయచ । సత్కృత్యాన్నంప్రదాతవ్యం యజ్ఞస్యఫలమిచ్ఛతా । ఐశ్వర్యోపేతస్యగృహేసమాగతస్యాప్యాతిథ్యంకర్తవ్యమభ్యుదయకామినేత్యాహపరాశరః । యస్యఛత్రంహయశ్చైవ కుంజరారోహమృద్ధిమత్ । ఐంద్రంస్థానముపాసీత తస్మాత్తంనవిచారయేత్ యస్యఛత్రహయావిద్యేతే తస్యాతిథ్యంకుర్వన్ ఐంద్రంపదమవాప్నుయాత్

కుంజరస్యారోహాయస్మిన్నైంద్రపదేతత్కుంజరారోహం బుద్ధిరమ్భ
తపానాత్ అప్సరస్సవాఽర స్త్రీతి బుద్ధిమచ్ఛత్రాది మంతంచఅతి
థికులాచారైః హీనమపినవిచారయేత్ । పూజ్యోయంనవేతి నసందిహ్యాత్
కించిన్నీశ్వరబుద్ధ్యాపూజయేత్ అతఏవాహభగవాన్ । యద్యద్విభూతిమ
త్సత్త్వం శ్రీమదూర్జితమేవవా ॥ తత్తదేవావగచ్ఛత్వం మమతేజోంశ
సంభవం ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ మహోక్షం వా మహాజం వా శ్రోత్రియాయో
పకల్పయేత్ । త్వదర్థమస్మాభిః పరికల్పితమితి తస్మైత్యర్థః నతుదానా
య వ్యాపాదనాయవా ప్రతిశ్రోత్రియం ముక్షాద్యసంభవాత్ తస్మాత్సత్క్రియా
ర్ధ్యేవకర్తవ్యమితి । మధుపర్కసహాం నాహాపస్తంబః । గోమధుపర్కా
హో వేదాధ్యాయ ఆచార్యఋత్విక్ స్నాతకో రాజావా ధర్మజ్ఞ ఆచార్యా
య ఋత్విజే శ్వశురాయ రాజ్ఞ ఇతి । పరిసంవత్సరాదుపస్థితేభ్యో
గోమధుపర్కశ్చ దధిమధుసంసృష్టం మధుపర్కం పయో వాసం సృష్టం గావ
ఉదకమితిచ ॥ సాంగస్య వేదస్యాధ్యేతా వేదాధ్యాయః సోఽర్హః మధుపర్కమ
ర్హతి గాం చ దక్షిణాం ధర్మయుక్త ఇతి రాజ్ఞో విశేషణం చ శబ్దస్సముచ్చ
యే పరిసంవత్సరాత్సంవత్సరం వర్జయిత్వా తదుపర్యాగతేభ్యో మధుప
ర్కో గౌర్దక్షిణేత్యర్థః ॥ గౌతమోపి ॥ ఋత్విగాచార్యశ్వశురపితృవ్య
మాతులానా ముపస్థానే మధుపర్కః । సంవత్సరే పునః వివాహయోర
ర్వాగ్రాజ్ఞః శ్రోత్రియస్యానోదక ఇతి ॥ మనురపి ॥ రాజర్త్విక్ స్నాతక
గురూన్ ప్రియశ్వశురమాతులాన్ ॥ అర్హయేన్మధుపర్కేణ పరిసంవ
త్సరాగతాన్ । రాజా చ శ్రోత్రియశ్చైవ యజ్ఞకర్మణ్యుపస్థితౌ ॥
మధుపర్కేణ సంపూజ్యౌ నత్వయజ్ఞ ఇతి స్థితిః । ఉపస్థితౌ సంవత్సరాద
ర్వాగప్యాగతౌ అన్యతః అన్యదాస్థితిః సిధ్యంతే ఇత్యర్థః ॥ యా
జ్ఞవల్క్యః ॥ ప్రతిసంవత్సరంత్వర్ఘ్యాః స్నాతకాచార్యపార్థివాః । ప్రి
యోవివాహ్యశ్చ తథా యజ్ఞం ప్రత్యృత్విజః పునః ॥ అర్ఘ్యామధుపర్కే
ణ సంపూజ్యా ఇత్యర్థః । ఇతి కిం ప్రత్యాహ మనుః । నభోజనార్థం స్వేవిప్రః

కులగోత్రే నివేదయేత్ । భోజనార్థం తు తే శంసన్వాంతాశీత్యుచ్యతే బుధైః
ఇతి విప్రః అతిథిభూతః వాంతాశీ ఉద్గీర్ణాశీ స హి కులగోత్రోద్గీర్ణాన్న
రూపేణాశ్నాతీత్యర్థః ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ పరపాకరుచిర్నస్యాత్ అ
నింద్యామంత్రణాదృతే । వాక్పాణిపాదచాపల్యం వర్జయేచ్చాతిభోజ
నం । అనింద్యానామంత్రణం వినా । అనింద్యేనామంత్రితే నాతిక్రామేదితి స్మ
రణాత్ । అతిథిరూపేణ పరపాకభోజనప్రసక్తౌ ప్రతిషేధార్థమిదం వాక్య
వాదమాహ మనుః ॥ ఉపాసతే యే గృహస్థాః పరపాకమబుద్ధయః । తే
న తే ప్రేత్య పశుతాం వ్రజంత్యన్నాదిదాయినాం ॥ పరపాకం పరేషాం పాకం
తేన పరపాకోపాసనేన ॥ యాజ్ఞవల్క్యః । అతిథిం శ్రోత్రియం తృప్తమాసీ
మాంతమనువ్రజేత్ । ముఖ్యకల్పాభావేనుకల్పమాహ వ్యాసః । అథాపి
భూమిరుదకం తృణాని కల్యాణీ వాగిత్యేతాని సతాం గేహే నోచ్ఛిద్యంతే
కదాచన ॥ మనురపి ॥ తృణాని భూమిరుదకం వాక్ చతుర్థీ చ సూనృతా ।
ఏతాన్యపి సతాం గేహే నోచ్ఛిద్యంతే కదాచన । తృణాన్యాసనార్థాని భూ
మిశ్శయ్యార్థా పాదోదకం పాదనేజనార్థం సూనృతా కల్యాణీ వాగన్నాభా
వ ఇత్యర్థః । అతిథిసత్కారం ప్రశంసతి వ్యాసః ॥ సుక్షేత్రే వాపయేద్
బీజం సుపాత్రే నిక్షిపేజ్జలం । సుక్షేత్రే చ సుపాత్రే చ హ్యుప్తం దత్తం న నశ్య
తి ॥ శాతాతపః ॥ స్వాధ్యాయేనాగ్నిహోత్రేణ యజ్ఞేన తపసా తథా । నా
వాప్నోతి గృహీ లోకాన్ యథాతిథిపూజనాదితి అంగిరాః ప్రత్యవాయమా
హ స ఏవ । అతిథిర్యస్య భగ్నాశో గృహాత్ప్రతినివర్తతే । తస్మాత్సుకృతమా
దాయ దుష్కృతం తు ప్రయచ్ఛతి ॥ విష్ణురపి ॥ అతిథిర్యస్య భగ్నాశో గృహాత్
ప్రతినివర్తతే । పితరస్తస్య నాశ్నంతి దశవర్షాణి పంచ చ । కాష్ఠభారస
హస్రేణ ఘృతకుంభశతేన చ ॥ అతిథిర్యస్య భగ్నాశః తస్య హోమో నిర
ర్థక ఇతి । శిలానప్యుంఛతో నిత్యం పంచాగ్నీనపి జుహ్వతః । సర్వం సుకృత
మాదత్తే బ్రాహ్మణోనార్చితో భవేత్ ॥ ఆశ్వమేధికే ॥ సాంగోపాంగాంస్తు
థా వేదాన్ పఠతీహ దినే దినే । న చాతిథిం పూజయతి వృథా స పఠతి ద్విజః ॥

పాకయజ్ఞైర్మహాయజ్ఞైః సోమసంస్థాభిరేవచ । యేయజంతినచార్చం తిగృహేష్వతిథిమాగతం ॥ తేషాంయశోహికామానాంనక్తమిష్టంచయద్భవేత్ । వృథాభవతితత్సర్వంఆశయాహతయాహతం ॥ విష్ణుః ॥ వైశ్వదేవాదికేప్రాప్తే అతిథింయోనపూజయేత్ । సచండాలత్వమాప్నోతిఅత్రైవనసంశయః ॥ నిర్వాసయతియోవిప్రం దేశకాలాతిథింగృహాత్ । పతితస్తత్క్షణాదేవజాయతేనాత్రసంశయః ॥ వ్యాసః ॥ అతిథింపూజయేద్భక్త్యా శ్రద్ధంచాభ్యస్తమాగతం । సవృషంగోశతంతేనదత్తంస్యాదితిమేమతిః ॥ పథిశ్రాంతమవిజ్ఞాతమతిథింక్షుత్పిపాసితం । యోనపూజయతేభక్త్యా తమాహుర్బ్రహ్మఘాతకం । అతిథిర్యస్యభగ్నాశోగృహాత్ప్రతినివర్తతే । సదత్త్వాదుష్కృతంతస్మై పుణ్యమాదాయగచ్ఛతి ॥ అనుశాసనికే ॥ గృహేనాత్రాయమాగత్య అన్నహోమాంశ్చజుహ్వతః । సర్వంసుకృతమాదత్తే యస్స్వయంనార్చితోతిథిః ॥ ఆపస్తంబః ॥ సఏవప్రాజాపత్యః కుశలోయజ్ఞోనిత్యప్రతతోయోతిథీనామగ్నిస్సఆహవనీయోయః కుటుంబో గార్హపత్యోయస్మిన్పచ్యతేసోన్వాహార్యపచన ఊర్జంస్పృజంతి । పుష్టింప్రజాంపశూనిష్టాపూర్తమితి గృహాణామశ్నాతియః పూర్వోతిథయోశ్నాతీతి ॥ శ్రుతిరపి ॥ నకంచనవసతౌప్రత్యాచక్షీతతద్వ్రతమ్ తస్మాద్యయాకయాచ విధయాబహ్వన్నంప్రాప్నుయాత్ ఆరాధ్యస్మా అన్నమిత్యాచక్షతే ॥ వసత్యర్థమాగతంనవిచారయేత్ । వాసేచాన్నం దాతవ్యం.తస్మాద్యేనకేనచప్రకారేణ బహ్వన్నసంగ్రహంకుర్యాత్ । యస్మాదన్నవంతోగృహిణో హ్యాగతాయాతిథయే అరాధి సంసిద్ధమస్మై అన్నమిత్యాచక్షత ఇత్యర్థః ॥ వ్యాసః ॥ వేదాభ్యాసోన్వహంశక్త్యా మహాయజ్ఞక్రియాక్షమా । నాశయంత్యాశుపాపాని దేవానామర్చనంతథా । తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన కృత్వాకర్మాణివైద్విజః । భుంజీతస్వజనైస్సార్ధం సయాతిపరమాంగతిం ॥ ఇతిమనుష్యయజ్ఞః ॥

—* అథ భోజనంనిరూప్యతే *—

తత్ర వ్యాసః ॥ యజ్ఞోపవీతీ భుంజీత సుగంధాలంకృతశ్శుచిః ॥ సాయం ప్రాతర్నాంతరా వై సంధ్యాయాం తు విశేషతః । నాయజ్ఞశిష్టమశ్నీయాన్నాశ్రాద్ధేనాప్యమానసః ॥ ధర్మోదయే ॥ నాశితాశీ మలంభుంక్తే అవతి పూయశోణితం । అహుతాశీ క్రిమింభుంక్తే అదాతా విషమశ్నుతే ॥ ఏకస్స్వాద్వన్నమశ్నాతి వస్త్రంవాసశ్శోభనమ్ । యోసంవిభజ్య భృత్యానాం కోన్యశ్శంసతర స్తతః । పితృదైవతభృత్యానాం మాతాపిత్రోర్గురో స్తథా । విఘసం వాసమశ్నీయాత్ నైవం ధర్మో విహీయతే ॥ అపరార్కే ॥ ఆచార్యో బ్రహ్మలోకేశః దేవలోకేశ్వరో ద్విజః । హేమయోప్సరసాంలోకే వైశ్వదేవస్య బాంధవాః ॥ సంబంధినస్స్వర్గలోకస్య పృథివ్యాంమాతృమాతులౌ । ఆకాశేశాస్తు విజ్ఞేయా బాలవృద్ధకృశాతురాః ॥ మనుః ॥ సాయంప్రాతర్ద్విజాతీనామశనం శ్రుతిచోదితమ్ । నాంతరా భోజనం కుర్యాదగ్నిహోత్రసమోవిధిః । నాతిప్రగే నాతిసాయం న సాయం ప్రాతరాశితః । అతిప్రగే అపరరాత్రే అతిసాయమర్ధరాత్రే । న సాయం ప్రాతరాశితః । రాత్రివాహని వా ద్విర్నభుంజీతేత్యర్థః ॥ శ్రుతిరపి ॥ తస్మాద్ద్విరహ్నోమనుష్యేభ్య ఉపహ్రియత ఇతి ॥ హారీతోపి ॥ కృతహోమస్తు భుంజీత సాయంప్రాతరుదారధీః ॥ గౌతమః ॥ సాయంప్రాత స్త్వన్నంగృహీపూజితమనిందన్ భుంజీత ॥ ఆపస్తంబోపి ॥ కాలయోర్భోజనమన్యత్ర ప్రాయశ్చిత్తాదితి ॥ హరదత్తః ॥ పరిసంఖ్యేయం భోజనస్య రాగప్రాప్తత్వాత్ । అన్యేతు నియమంమన్యంతే ॥ శక్తౌసత్యాం కాలయోర్భోజనమవశ్యం కర్తవ్యం । ప్రాణాగ్నిహోత్రస్యాలోపయేదితి ॥ తథా బోధాయనః ॥ గృహస్థో బ్రహ్మచారీవా యోనశ్నంస్తు తపశ్చరేత్ । ప్రాణాగ్నిహోత్రలోపేన అవకీర్ణీ భవేత్తుసః ॥ అత్ర ప్రాయశ్చిత్తం ప్రాయశ్చిత్తే తదేవ విధానంయథావ్యాహరంతి । అంతరా ప్రాతరాశశ్చ సాయమాశ స్తథైవచ ॥ సదోపవాసీ భవతి యో న భుంక్తే కదాచన । ప్రాణాగ్నిహోత్ర

మంత్రాంస్తు నిషిక్త్వా భోజనే జపేత్ । త్రేతాగ్నిహోత్రమంత్రాంస్తు ద్ర
వ్యాలాభే యథా జపేత్ ॥ ఇత్యేవమాచరన్విప్రః బ్రహ్మభూయాయ కల్పత
ఇతి ॥ వ్యాసః ॥ సాయం ప్రాతర్మనుష్యాణామశనం శ్రుతిచోదితమ్ । నాం
తరా భోజనం కుర్యాదుపవాసవిధేర్వశః । న సంధ్యయోః ప్రభాతే న నా
ర్ధరాత్రే కదాచన ॥ శంఖః ॥ ఉపలిప్తే శుచౌ దేశే పాదౌ ప్రక్షాళ్య వా
కరౌ । ఆచమ్యార్ద్రవదనోఽక్రోధః పంచార్ద్రో భోజనం చరేత్ ॥ వ్యా
సోఽపి ॥ పంచార్ద్రో భోజనం కుర్యాత్ ప్రాఙ్ముఖో మౌనమాస్థితః । హ
స్తౌ పాదౌ చాస్యమేషు పంచార్ద్రస్సంతతం మతః ॥ దేవలః ॥ పాదౌ ప్రక్షా
ళ్య హస్తౌ చ ద్విరాచమ్య చ వాగ్యతః । ప్రాఙ్ముఖోఽన్నాని భుంజీత శుచిః పీఠ
మధిష్ఠితః ॥ మనుః ॥ ఆర్ద్రపాదస్తు భుంజీత నార్ద్రపాదస్తు సంవిశేత్ ।
పంచార్ద్రో భోజనం కుర్వన్ ముచ్యతే సర్వకిల్బిషైః ॥ విష్ణుపురాణే ॥
ప్రశస్తతరపాణిస్తు భుంజీత ప్రయతో గృహీ । పుణ్యగంధధరశ్శస్తమాల్య
ధారీ నరేశ్వర ॥ నైకవస్త్రధరస్స్యార్ద్ర పాణిపాదో నరేశ్వర । విశుద్ధవ
దనః ప్రీతః భుంజీత న విదిఙ్ముఖః ॥ దేవలః ॥ సమ్యక్కృతోపలేపస్తు బహి
రాచమ్య వాగ్యతః । ప్రాఙ్ముఖోఽన్నమశ్నీయాత్ సమ్యగ్విధృతభాజనః ।
యస్తు భోజనశాలాయాం భోక్తుకామ ఉపస్పృశేత్ । ఆసనస్థో న చా
న్యత్ర స విప్రః పంక్తిదూషకః ॥ స్మృతిరత్నావళ్యాం ॥ భోక్తుకామో
యదా విప్రో హ్యాచాంతే త్వాసనే స్థితే । అభివాదం కరోత్యస్య ఆచామేచ్చ పు
నస్తతః ॥ ఆపస్తంబః ॥ భోక్ష్యమాణస్తు ప్రయతో ద్విరాచామేదితి ॥ సం
వర్తః ॥ ఆచమ్యైవ తు భుంజీత భుక్త్వా చోపస్పృశేదపః । అనాచాంత
స్తు యోఽశ్నీయాత్ప్రాయశ్చిత్తీయతే హి సః । అనాచాంతః పిబేద్యస్తు అపి వా
భక్షయేద్ద్విజః ॥ గాయత్ర్యష్టసహస్రం తు జపం కృత్వా విశుధ్యతి ॥ బో
ధాయనః ॥ ఉపలిప్తే సమస్థానే శుచిశ్లక్ష్ణాసనాన్వితే । చతురశ్రం త్రికో
ణం చ వర్తులం చార్ధచంద్రికం ॥ కర్తవ్యమానుపూర్వ్యేణ బ్రాహ్మణాది
షు మండలం ॥ శంఖః ॥ ఆదిత్యా వసవో రుద్రాః బ్రహ్మా చైవం పితా

మహాః । మండలాన్యుపజీవంతి తస్మాత్కుర్వీత మండలమ్ ॥ యాతుధా
నాః పిశాచాశ్చ అసురా రాక్షసాః । ఘ్నంతి వై వధమన్నస్య మండలే
నవివర్జితం । బ్రహ్మా విష్ణుశ్చ రుద్రశ్చ శ్రీర్హుతాశన ఏవచ । మండలా
న్యుపజీవంతి తస్మాత్కుర్వీత మండలం ॥ ఉపలిప్తే శుచౌ దేశే నిచ్ఛిద్రంచ
తురశ్రకమ్ । గోమయం మండలం కృత్వా భోక్తవ్యమితి నిశ్చితం । పాత్రా
వస్థానతో న్యూనమధికం వా న కారయేత్ ॥ పితామహః ॥ చతురశ్రం
బ్రాహ్మణస్య త్రికోణం క్షత్రియస్య తు । వర్తులం చైవ వైశ్యస్య శూద్రస్యా
భ్యుక్షణం స్మృతం ॥ బోధాయనః ॥ మంత్రేణైవ ద్విరాచమ్య గోమయే
నోపలిప్య తే । భస్మనా వారిణా వాపి మండలం కారయేత్తతః ॥ మంత్రః
ప్రణవః ॥ స్మృతిరత్నే ॥ ఆశ్వమేధికే ॥ స్నాతశ్శుచిశ్శుచౌ దేశే నిర్జ
నే హుతపావకః । మండలం కారయిత్వాథ చతురశ్రం ద్విజోత్తమః । క్ష
త్రియశ్చేత్తతో వృత్తం వైశ్యోఽర్ధేందుసమాహితః । భోజనే భోజనే వి
ప్రః త్రిరాత్రఫలమశ్నుతే ॥ అ[illegible]పాదస్తు బ్రాహ్మణో యస్తు భుం
జతే । దుశ్శేషసంమితం చాన్నం తుల్యం గోమాంసభక్షణే ॥ చంద్రికా
యామ్ ॥ గుప్తం చైవ ప్రదేశే తు ప్రాఙ్ముఖో వాప్యుదఙ్ముఖః । సుఖాసనే
సమాసీనః పాదౌ కృత్వాఽపీఠగే । భువం స్పృష్ట్వైవ తు పాదాభ్యాం పా
త్రం సవ్యేన పాణినా ॥ ఇజ్యాప్రదేశాభిముఖః సమశ్నీయాత్ప్రసన్నధీః ।
ఆహారం తు రహః కుర్యాత్ విహారం చైవ సర్వదా । గుప్తాభ్యాం సముపేత
స్యాస్య తృప్తికా శ్రీః ప్రియతే శ్రియం ॥ భారతే ॥ మహానసానామేకాంతే
భోజనం హి సుఖాయతే ॥ వ్యాసః ॥ ప్రాఙ్ముఖోఽన్నాని భుంజీత సూర్యా
భిముఖ ఏవ వా । ఆసీనస్స్వాసనే శుద్ధే భూమ్యాం పాదౌ నిధాయ చ ॥ గోభి
లః ॥ ప్రాఙ్ముఖో వస్థితో భుంజీత ప్రతీచీం వా యథాసుఖం । ఉత్తరం వాపి
కాశ్యేవ దక్షిణాం తు వివర్జయేత్ ॥ ఆపస్తంబః ॥ ప్రాఙ్ముఖోఽన్నాని
భుంజీతేతి ॥ మనుః ॥ ఆయుష్యం ప్రాఙ్ముఖో భుంక్తే యశస్యం దక్షిణాముఖః । శ్రీ
యః ప్రత్యఙ్ముఖో భుంక్తే ఋతం భుంక్తే ఉదఙ్ముఖః ఇతి ॥ ఏతత్కామ్యవిషయం ।

వర్జనాసనమాహుః ప్రచేతాః । గోశకృన్మృణ్మయం భిన్నం తథాపాలాశమేవచ । లోహబన్ధం సదైవార్కం వర్జయేదాసనం బుధః ॥ కౌశికః ॥ భిన్నాసనమయోవర్జ్యం తద్వైవమృగచర్మచ । కృష్ణాజినంచయత్నేన వర్జయేత్పుత్రవాన్సదా ॥ ఆపస్తంబః ॥ యత్నేనధారయేద్విప్రః పవిత్రందక్షిణేకరే । భుంజానస్తువిశేషేణ చాన్నదోషైర్నలిప్యతే ॥ బోధాయనః ॥ భోజనంభజనందాన ముపహారప్రతిగ్రహా । నబహిర్జానుకార్యాణి తద్వదాచమనంస్మృతమ్ ॥ ఇతివ్యాసః ॥ స్వయంప్రక్షాళ్య పాత్రాణి దత్తమన్నంతుభార్యయా । భోక్తవ్యంసఘృతంసోష్ణం హితంపథ్యంమితంతథా ॥ విష్ణుపురాణే ॥ అన్నంప్రశస్తంపథ్యంచ ప్రోక్షితంప్రోక్షణోదకైః । నకుత్సితాహృతంచైవ జుగుప్సితమసత్కృతమ్ ॥ భోజనపాత్రాణ్యాహయాజ్ఞవల్క్యః । అపాత్రంవాథకాంస్యంవా రజతంవాహిరణ్మయమ్ ॥ తానిపాత్రాణిసర్వేషాం యథావిభవమాచరేత్॥ పైఠీనసిః ॥ ప్రశస్తాన్యద్ధపాత్రేషు భుంజీతాకుపితోద్విజః । సౌవర్ణే రాజతేతామ్రే పద్మపత్రపలాశయోః ॥ భోజనేభోజనేచైవ త్రిరాత్రఫలమశ్నుతే। యేవమేవతుయోభుఙ్క్తే విమలేకాంస్యభాజనే ॥ చత్వారితస్యవర్ధంతే హ్యాయుఃప్రజాయశోబలం । తత్రపద్మపత్రభోజనంగృహివ్యతిరిక్తవిషయమ్ ॥ పలాశపద్మపత్రేషు గృహీభుక్త్వావ్రతంచరేత్। బ్రహ్మచారియతీనాంతు చాంద్రాయణఫలంచరేత్॥ ఇతివ్యాసస్మరణాత్॥ రత్నావళ్యాంతు। బిల్వపాలాశపత్రేషు స్థాలజెపాష్కరేతథా । గృహస్థశ్చేత్సమశ్నీయాత్ శుద్ధ్యైచాంద్రాయణంచరేత్ స్మృతిరత్నే ॥ కదలీగర్భపత్రేచ పద్మపత్రెజలేప్యశీ । వల్లీపలాశపత్రేవ భుక్త్వాచాంద్రాయణంచరేత్ ॥ పాలాశేషుచపత్రేషు మధ్యమేషుచభారత । యస్తుభుఙ్క్తేసలభతె ప్రాజాపత్యందినేదినె ఇతిభారతవచనాత్ ॥ యదిచ్ఛత్యూర్ధ్వగామిత్వంపరంస్థానంచశాశ్వతం । పద్మపత్రేషుభోక్తవ్యం మాసమేకంనిరంతరం ఇతిపైఠీనసివచనం యతిబ్రహ్మచారివిషయం । కామ్యవిషయమితి ॥ స్మృతిరత్నే ॥ స్మృతిచింతామణౌ । ఏకఏవతుభుఞ్జే

తవిమలే కాంస్యభాజనే । పలాద్వింశతికాదర్వాక్ తదూర్ధ్వం వర్ణయేత్స్వ
యా ॥ కాంస్యపాత్రేషు గృహస్థైకవిషయం । యత్యాదీనాంతు నిషేధాత్ ॥
తదాహ ప్రచేతాః । తాంబూలాభ్యంజనే చైవ కాంస్యపాత్రేచ భోజనం ॥
యతిశ్చ బ్రహ్మచారీచ విధవాచ వివర్జయేత్ ॥ అపరార్కే ॥ కాంసిక
స్యతు యత్పాపం గృహస్థస్య తథైవచ । కాంస్యభోజీ యతిస్సర్వం ప్రాప్ను
యాత్కిల్బిషం తయోః ॥ సంవర్తః ॥ శూద్రాణాం భాజనభోజనే అహో
రాత్రముపోషితో భూత్వా ఘృతం ప్రాశ్య విశుధ్యతి ॥ మనుః ॥ న పాదౌ క్షాల
యేత్కాంస్యే కదాచిదపి భాజనే । న భిన్నపాత్రే భుంజీత న భావప్రతిదూ
షితే ॥ పైఠీనసిః ॥ సౌవర్ణం రాజతం వాపి శూద్రపాత్రం న తు స్పృశేత్ ।
ఇతరేషాంతు శుద్ధిస్స్యాత్తాపఘర్షణతస్తథా ॥ బ్రహ్మపత్రేతు యో భుక్తే
మాసమేకం నిరంతరం ॥ త్రిభిశ్చాంద్రాయణైస్తుల్యం మహాపాతకనాశనం ।
బ్రహ్మపత్రం బ్రహ్మవృక్షః ॥ పనసామ్రనారికేళ కదళీబిల్వపత్రికే । భోజనే
కౌంచపత్రేచ చాంద్రాయణఫలం భవేత్ ॥ మనుః ॥ వటార్కాశ్వత్థపత్రే
షు కుంభీతిందుకపత్రయోః । కోవిదారకరంజేషు భుక్త్వా చాంద్రాయ
ణం చరేత్ ॥ వ్యాసః ॥ కరే కర్పటకే చైవ హ్యాయసే తామ్రభాజనే । వ
టారార్కాశ్వత్థపర్ణేషు భుక్త్వా చాంద్రాయణం చరేత్ ॥ శాండిల్యః ॥ వా
తరోగహరం కాంస్యం భోజనే స్వర్థమేవ చ । కుటుంబినామ కామానామ
పీచ్ఛంతీహ కేచన ॥ ప్రచేతాః । మృన్మయే పర్ణపృష్ఠే వా కార్పా
సే తాంతవేష్మని । నాశ్నీయాన్న పిబేదన్నముదకం చ తథాంజలౌ ॥
కార్పాసపాత్రే ॥ తాంతవవస్త్రే । సంగ్రహే ॥ కరే కర్పటకే చై
వ శిలాయాంచ ప్రమాదతః । ఔదుంబరే పలాశే చ భుక్త్వా చాంద్రాయ
ణం చరేత్ ॥ హారీతః ॥ న కృష్ణే మృణ్మయే పాత్రే శ్నీయాత్ న
భిన్నపాత్రే న భూమౌ తామ్రవర్జితం సువర్ణశంఖశుక్తి స్ఫటికానాం
భిన్నే వా న దోష ఇతి తామ్రపాత్రే భోజనం బ్రహ్మచారివిధవావిషయం ॥
ఆపస్తంబః । ఔదుంబరశ్చమసస్సువర్ణనాభః ప్రశస్తో న చాన్యేన న
భోక్తవ్యం ॥ ఔదుంబరః ॥ తామ్రమయశ్చమసః । భోజన

పాత్రం హిరణ్యనాభ స్వర్ణేన మధ్యాలంకృతః । ఏక ఏవ తత్ర భుంజీతేత్య
ర్థః ॥ తచ్చ పాత్రం భూమావస్థాపనీయం ॥ తదాహ వ్యాసః ॥ పంచా
ర్ద్రో భోజనం కుర్యాద్భూమౌ పాత్రం నిధాయ చ । ఉపవాసేన తత్తుల్యం
మనురాహ ప్రజాపతిః । భూమౌ పాత్రం ప్రతిష్ఠాప్య యో భుంక్తే వాగ్య
తస్సుధీః ॥ భోజనే భోజనస్యైవ త్రిరాత్రఫలమశ్నుతే । తచ్చ స్థాపనం ప్రా
ణాహుతిపర్యంతం తతో యంత్రికామారోప్య భోక్తవ్యం ॥ తదాహ
వ్యాసః । రక్తపాత్రే తు భుంజీత పంచగ్రాసాన్మహామునే । శేషముద్ధృత్య
భోక్తవ్యం బ్రూయతే తత్ర కారణం । విప్రుషాం దోషసంస్పర్శః పాదచే
లరజస్తథా । సుఖేన భుక్త్వా విప్రోఽపి పిత్రక్షణం తు న లుప్యతే ॥ పైత్ర్యకభో
జనే పితృపాత్రాయానం న లోపనీయమిత్యర్థః ॥ స్మృతిరత్నే ॥
ప్రాణాహుత్యూర్ధ్వముద్ధృత్య పాత్రం యంత్రే వినిక్షిపేత్ । ఏతత్సర్వం స్వ
గృహ్యోక్తం । స్మృత్యర్థసారే ॥ పాదౌ ప్రక్షాల్య ద్విరాచమ్య ప్రా
ఙ్ముఖో దఙ్ముఖో వా నగ్నోపవీతీ సోత్తరవాసా విధవేసతిరశ్న హిరణ్యపా
ణిః గంధాక్షతమాల్యాన్వితః ప్రసన్నస్సన్ చతురశ్రపీఠే సుఖాసీనో భూ
మౌ నిధాయ ప్రాణాహుత్యనంతరం యంత్రికాయాం పాత్రం నిధాయ
పంచయజ్ఞావశిష్టం సంస్కృతమమితం ఘృతాద్యుపస్కృతం మాతృభా
ర్యాదిదత్తం మత్తిథ్యభ్యాగతపుత్రభృత్యాది పరివృత ఏకాంతే భుంజీత ॥
బోధాయనోఽపి ॥ సర్వావశ్యకావసానే ప్రక్షాళితపాణిపాద ఆచ
మ్య సంమృష్టోపలిప్తే శుచౌ దేశే ప్రాఙ్ముఖ ఉపవిశ్య ఉద్ధృత్యమం
త్రైః పరిషిచ్య పరివేష్యమాణం భూర్భువస్సువరోమిత్యుపస్థాయ వాచన్ని
యచ్ఛేద్యస్తమన్నం మహావ్యాహృతిభిః ప్రదక్షిణముదకం పరిషిచ్య సవ్యేన
పాణినా విముంచన్నమృతోపస్తరణమసీతి పునస్తా ఆపః పీత్వా పంచాన్నేన
ప్రాణాహుతీర్జుహోతి ప్రాణే నివిష్టోఽమృతం జుహోమి శివో మావిశా ప్ర
దాహాయ ప్రాణాయ స్వాహేతి పంచభిః పర్యాయైర్హుత్వా తూష్ణీం
భూయ ఆవర్తయేత్ ప్రజాపతిం మనసా ధ్యాయన్నంతరా వాచం విసృ
జేత్ యది విసృజేద్భూర్భువస్సువరోమితి జపిత్వా పునరేవ భుంజీతా

ధాన్యుదాహరంతి । [ఆసీనః ప్రాఙ్ముఖోశ్నీయాత్ వాగ్యతోన్నమకుత్స యన్ । అస్కందయంస్తన్మనస్కో భుక్త్వాన్నంసముపస్పృశేత్ ॥ సుమంతుః ॥ అన్నంనిధాయ్యసపవిత్రేణహస్తేనకవాచన పూజయిత్వాతదన్న మాపోశనంతుసమంత్రకం ॥ వ్యాసః ॥ అన్నందృష్ట్వాప్రణమ్యాదౌ ప్రాంజలిఃకథయేత్తతః । అస్మాకంనిత్యమస్త్వేత దితిభక్త్యాథవందయేత్ ॥ మనుః ॥ పూజయేదశనంనిత్యం మద్యాచ్చైతదకుత్సయన్ । పూజితంహ్యశనంనిత్యం బలమూర్జంచ్ప్రయచ్ఛతి । అపూజయంతిదె భక్తముభయంతుహీనస్త్రితత్ ॥ భారతేపి ॥ అన్నంపూర్వంనమస్కుర్యాత్ ప్రహృష్టేనాంతరాత్మనా । నాన్యదాలోకయేదన్నం నజుగుప్సేతతత్పరఇతి ॥ మాంధవీయె ॥ తతోమహావ్యాహృతిభిః పాత్రంతత్పరిషిచ్యచ । ఋచేనసాయంసత్యేన ప్రాతశ్చపరిషేచయేత్ ॥ సోదకందక్షిణంపాణౌ కుర్యాదన్నంప్రదక్షిణం । అపేయంతద్భవేత్తోయం పీత్వాచాంద్రాయణం చరేత్ ॥ ఆశ్వమేధికేపి ॥ పార్శ్వణజలముద్ధృత్య కుర్యాదన్నంప్రదక్షిణం । అపేయంతద్విజానీయాత్ పీత్వాచాంద్రాయణంచరేత్ ॥ పరిషేచనావశిష్ట జలమపేయమిత్యర్థః । పరిషేచనజలాదన్యత్పేయమేతత్స్మృతిచంద్రవత్ ॥ గోభిల ॥ వ్యాహృతిభిర్గాయత్ర్యాభిమంత్ర్యఋతంత్వాసత్యేన పరిషించామీతిసాయం । సత్యంత్వర్తేనపరిషించామీతిప్రాతః ॥ పరిషించతీతి సంగ్రహే ॥ ఆపోశనమకృత్వాతు యద్యన్నంవిస్మృతంభవేత్ । తదన్నంమాంసతుల్యంస్యాద్భుక్త్వాచాంద్రాయణంచరేత్ । అకృత్వాపరిషేచనంయస్త్వన్నం పరిమర్శయేత్ । అభోజ్యంతద్భవేదన్నంభుక్త్వాచాంద్రాయణంచరేత్ ॥ పరిషేచనతఃపశ్చాత్పూర్వంప్రాణాహుతేస్తథా । పునరన్నంనగృహ్ణీయాదితి వేదవిదోవిదుః । పరిషేచనాత్ప్రాగితి భావః ॥ విశేషోభవిష్యత్పురాణేదర్శితః । భోజనాత్కించిదన్నాగ్రం ధర్మరాజాయవైబలిం ॥ దత్వాథచిత్రగుప్తాయ ప్రేతేభ్యశ్చేదముచ్చరేత్ । మంత్రః ॥ యత్రక్వచనసంస్థానాం క్షుత్తృష్ణోపహతాత్మనాం । భూతానాంతృప్తయేతోయమిదమస్తుయథాసుఖం । హారీతస్తు । అన్నాయసనుః, అన్న

పతయేనమః భూతాయనమః, భూతపతయేనమః, భూతానాంపతయేనమః
ఇతిభూమౌబలిందద్యాదితి స్మృత్యర్థసారే। గాయత్ర్యాన్నమభ్యుక్ష్యోం
భూరిత్యాదితథాహోమమంత్రాభిమంత్య్ర యమాయనమః చిత్రగుప్తాయనమః
సర్వభూతేభ్యోనమః ఇతిభూమౌబలిందద్యాత్ ॥ పరాశరః। తతః ప్రక్షాళ్య
హస్తంచధ్యాత్వాచాన్నాధిదైవతం। సమంత్రాచమనంకృత్వా ప్రాశ్యచాహు
తిపంచకం ॥ తదాతునస్పృశేత్పీఠం హోత్ర కృత్వా భుంజీతవాగ్యతః ॥ గోభి
లః ॥ అంతశ్చరసిభూతేషు గుహాయాంవిశ్వతోముఖః। త్వంయజ్ఞస్త్వంవి
ష్ణుస్త్వం వషట్కార ఆపోజ్యోతీరసోమృతత్వం బ్రహ్మత్వంప్రజాపతిః।
భూర్భువస్సువరోమమృతోపస్తరణమసీత్యపః పీత్వాదశహోతారం మ
నసానుధ్యాత్వాత్వగ్రంపంచగ్రాసాన్ గృహ్ణీయాత్ ॥ ప్రాణాయస్వాహే
తిసత్యమేవతేనజుహోమ్యపానాయస్వాహేతి అన్వాహార్యపచనమేవతేన జు
హోతి। ఉదానాయస్వాహేతి సత్యమేవతేనజుహోతి ॥ సమానాయ
స్వాహేత్యవసర్వమేవతేనజుహోమీతి। ఏతేమంత్రాః ప్రణవాద్యాః కర్త
వ్యాః ॥ తథాచశౌనకః ॥ స్వాహాంతాః ప్రణవాద్యాశ్చ నామమంత్రా
స్తువాయవః। జిహ్వయైవగ్రసేదన్నం దశనైస్తునసంస్పృశేత్। స్మృతిర
త్నే ॥ హస్తం ప్రక్షాళ్యయత్నేన పశ్చాత్ప్రియతమానసః। ధారయేత్స
వ్యహస్తేన పాత్రంతద్వాన్యతోద్విజః ॥ అమృతోపస్తరణమసీత్యాపోశన
క్రియాంచరేత్। అంగుష్ఠతర్జనీచైవ మధ్యమాచతృతీయకా॥ త్రిసః ద్వేచాం
గుళీచైవ ప్రశస్తాః పాత్రధారణే। ప్రాణాయప్రణవోపేతం ప్రాణా
యాన్నాహుతి స్తతః ॥ అపానాయతతోహుత్వావ్యానాయతదనంతరం।
ఉదానాయతతః కుర్యాత్సమానాయతుపంచమీం। విజ్ఞాయతత్త్వమేతే
షాంజుహుయాదాత్మవిద్ద్విజః। యథారసంనజానాతి జిహ్వాప్రాణాహు
తౌద్విజః। తథాస్మరణహీనః కుర్యాత్ప్రాణాహుతిమతంద్రితః ఇతి। యా
జ్ఞవల్క్యః ॥ ఆపోశనేనోపరిష్టాత్ అధస్తాచ్చైవభుంజితః। అనగ్నమ
మృతంచైవ కార్యమన్నం ద్విజాత్మనా ॥ వృద్ధశాతాతపః। ఆపోశనముప
రిధానం పూర్వమాచ్ఛాదనంపరం। భుక్త్వాన్నమనగ్నత్వ హీనోత్సరియంత

థామృతం॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ ఆపోశనంవామభాగేసురాపానసమంభవేత్ । తచ్చేవదక్షిణేభాగే సోమపానసమంభవేత్ ॥ స్మృతిరత్నే॥ ఆపోశనంతుయఃకుర్యాత్ వామభాగేతథైవచ । సద్యఃపిబేత్సురాపానం ఇత్యేవమనురబ్రవీత్ । ఆపోశనంకరేకృత్వా కృత్వాపాత్రేతిలోదకమ్॥ శ్వానమూత్రేణతత్తుల్యం పునఃపూరయతేయది॥ సంగ్రహే ॥ గృహీత్వాపోశనంహస్తే పాత్రేచైవతిలోదకమ్ । పూరణంచేత్పునః కుర్యాత్సురాపానసమంభవేత్ । ఆపోశనంకరేధృత్వా పాత్రస్థానంనలంఘయేత్ । హస్తేనలంఘితంచాన్నంభుక్త్వాచాంద్రాయణంచరేత్ ।ఆపోశనకరోవిప్రఃయఆశీర్వచనంవదేత్ । అభోజ్యంతద్భవేదన్నం దాతాభవతికిల్బిషీ । ఆపోశనంగృహీత్వాతు స్వస్తికుర్వంతియేద్విజాః । నతేవాతృప్తిమాయాంతి నిరాశాఃపితరోగతాః । భుంజానోభివదేద్యస్తు తదన్నంపరివర్జయేత్ । ఆపోశనంచాసనంచ తైలాభ్యంగంతథైవచ । స్వయంకరకృతంప్రోక్తమాయుఃశ్రీపుత్రహానిదం॥ వసిష్ఠః ॥ఆపోశనంసర్వతీర్థం తేనాన్నంతునలంఘయేత్ । బాహునాలంఘితంచాన్నం అభోజ్యంమనురబ్రవీత్ ॥ అత్రిః॥ శబ్దేనాపఃపయఃపీత్వాశబ్దేనఘృతపాయసం । శబ్దేనాపోశనంపీత్వా సురాపానసమంభవేత్ ॥ ఆపోశనమకృత్వాతు యస్తుభుంజీతమూఢధీః ॥ ససూకరసమోభుక్త్వానరకంప్రతిపద్యతే ॥ స్మృతిరత్నే ॥ అపోశనమకృత్వాతు యోభుఙ్క్తేనాపదిద్విజః । భుంజానోవాయదిబ్రూయాత్ గాయత్ర్యష్టశతంజపేత్ ॥ హారీతః ॥ పంచప్రాణాహుతీఃకుర్యాత్ శుద్ధాన్నైరభిఘారితైః। ఉచ్ఛిష్టేతుఘృతందద్యాత్ ప్రాగ్యుతేలవణాన్వితం ॥ వ్యాసః ॥ ప్రాణాగ్నిహోత్రంశుద్ధాన్నైః లవణవ్యంజనోజ్ఝితైః । కుర్యాత్ప్రాణాహుతీర్నక్ష్ముయనిందన్నైవచర్వయేత్ ॥ స్మృతిసారే ॥ మధ్యమానామికాంగుష్ఠైః గృహీత్వాన్నంమితంపునః । ప్రాణాయచేత్యపానాయ వ్యానాయచయథాక్రమం । ఉదానాయసమానాయ స్వాహేతి జుహుయాత్క్రమాత్ ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ ఆపోశనంగృహీత్వా స

ర్వాంగులిభిర్గ్రాసః । ప్రాణాయఅపానాయ వ్యానాయోదానాయ సమానా

ణయ స్వాహేతి పంచాహుతీః సఘృతాః సకృద్గ్రాసాభుక్త్వాకృత్స్నమన్నం సాంగుష్ఠాగ్రసేదితి ॥ శౌనకః॥ తర్జనీమధ్యమాంగుష్ఠలగ్నం ప్రాణాహుతీర్భవేత్ ॥ మధ్యమానామికాంగుష్ఠైః అపానేజుహుయాత్తతః । తర్జనీంతుబహిఃకృత్వా ఉదానేజుహుయాత్తతః ॥ సమానేసర్వహస్తేన సముదాయాహుతిర్భవేత్ । స్మృత్యంతరవిశేషోదర్శితః ॥ కనిష్ఠతర్జన్యంగుష్ఠైరుదానే జుహుయాద్బుధః । వాగ్యమనమాహామనుః ॥ స్నాస్యతోవరుణఃశక్తిం హుయతోగ్నిఃశ్రియంహరేత్ । భుంజతోమృత్యురాయుష్యంతస్మాన్మౌనంత్రిషుస్మృతం ॥ నాన్యద్దైవతరణంవిష్ణుం సదాధ్యాయేత్సంకీర్తయేత్ । నాశౌచంకీర్తనేతస్య పవిత్రంభగవాన్హరిః ॥ దేవతాభిదానంచాప్రాహుత ఇత్యాపస్తంబవచనం దేవతాంతర విషయమిత్యాహుః । మౌనవ్రతంమహాకష్టం హుంకారేణాపినశ్యతి । తథాసతిమహాదోష స్తస్మాత్తన్నియతంచరేత్ । ఏతచ్చకాష్ఠమౌనంపంచగ్రాసవిషయం ॥ తథాచమనుః ॥ అనిదంభుంజీతయోన్నాద్యం వాగ్యతోన్నమకుత్సయన్ । పంచగ్రాసమ్మహామౌనంప్రాణాద్యాప్యాయనంమహత్ ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ అస్యచాన్నస్యనిర్మోషాః మంత్రైఃప్రాణాదిపంచకైః । తదేవభోజనంజ్ఞేయం తత్రైవనియమస్స్మృతః ॥ ప్రాణాహుతిషుసర్వాసు హుతాస్వేవత్యజేద్గృహీ । పాత్రస్యధారణంమౌనం తావత్సిద్ధిర్భవేద్ద్విజైః । అన్యత్రవాసిషేధార్థ ముపదంశస్యవాప్యసౌ ॥ ధర్మార్థంవిసృజేద్వాయద్వాసద్వాకదాచన ॥ శాండిల్యః ॥ నావశ్యంభోజనేమౌనం కుటుంబాశ్రమవాసినాం॥ వాచోపచారః కర్తవ్యః భుంజతాం సహభోజనే ॥ స్మృతిరత్నావళ్యాం ॥ ప్రాణాగ్నిహోత్రావస్థత్ర నాసౌమౌనంసమాచరేత్ । యదిభుంజీతతూష్ణీంతు సవిత్రైవతుభోజనే । సపాదోభ్రాతరంహంతి సంతతించాపితస్థిరం । ఏతదేవాభిప్రేత్యాహవ్యాసః ॥ మౌనీవాప్యథవామౌనీప్రహృష్టస్సంహతేంద్రియః । భుంజీతవిధివద్విప్రః నచోచ్ఛిష్టాదిచాహరేత్ ॥ వామేనపాత్రస్యశోధనకర్తవ్యః । తత్రయమః ॥ సముత్థితస్తుయోభుంక్తే యోభుంక్తేముక్తభాజనే । ఏవంకైవస్య

తతః ప్రాహ భుక్త్వా సాంతపనం చరేత్ । ముక్తభాజనే వామహస్తేనా
స్పృష్టభాజన ఇత్యర్థః ॥ బోధాయనోఽపి ॥ సవ్యేన పాణినా అవిముంచన్
అమృతోపస్తరణమసీత్యపః పీత్వా ప్రాణాహుతీర్జుహోతీతి । ఏతచ్చ
ప్రాణాహుత్యనంతరం వైకల్పికం । ప్రాణాహుతౌ హుతాయాం వాస్యజే
త్పాత్రస్య ధారణం ఇతి గోభిలస్మరణాత్ ॥ ఆపస్తంబోఽపి ॥ భు
ఞ్జీత పాత్రం హిత్వా వేతి॥ భోజనపాత్రం సవ్యేన పాణినా న విముంచేత్ ప్రా
ణాహుతాదూర్ధ్వం ముంచేద్వేత్యర్థః ॥ బోధాయనః ॥ బ్రహ్మణిమ
ఆత్మామృతత్వాయేత్యక్షరేణాత్మానం యోజయేత్ । సర్వక్రతుయాజినాం
ఆత్మయాజీ విశిష్యత ఇతి । యథా హి తూలమైషీకం అగ్నౌ ప్రోతం ప్రదీ
ప్యతే । తత్తత్సర్వాణి పాపాని దహ్యంతే హ్యాత్మయాజినా ఇతి ॥ మార్కండే
యః ॥ అశ్నీయాత్తన్మనా భూత్వా పూర్వం తు మధురం రసం । లవణామ్లౌ ద
ణ్ణాన్మధ్యే కటుతిక్తాదికం తతః । ప్రాగ్ద్రవం పురుషోఽశ్నీయాత్ మధ్యే తు క
ఠినాదికం । అంతే పునర్ద్రవాశీ తు బలారోగ్యం న ముంచతి ॥ మనుః ॥
నాసీదేత్స్నాతకో విప్రః క్షుధాశక్తః కథంచన ॥ న జీర్ణమలవద్వాసో
భవేచ్చ విభవే సతి ॥ ధర్మోద్యోతే ॥ కాలే సాధారణం రసం స్నిగ్ధం ఉష్ణం క్షి
ప్రం ద్రవోత్తరం । అబుభుక్షురన్నమశ్నీయాత్ నాత్ర తావద్ధితాగమః । కాలే
ప్రాణాయ తే భుక్తం అత్యన్నం న బాధతే । లఘు ప్రజీర్యతే క్షిప్రం స్నిగ్ధో
ష్ణం బలవర్ధనం । క్షిప్ర భుక్తం తథా చాన్నం ధాతుసామ్యం కరోతి హి ॥
మాత్రాశీ సర్వకాలం స్యాత్ మాత్రా హ్యగ్నేః ప్రవర్తికా ॥ భారతే ॥ గు
ణాంస్తు షణ్మిత్రయుతాన్ భజంతే ఆరోగ్యమాయుర్బలతి భావనాం చ । అ
నావిలం చాపి భవేదపత్యం న చైనమత్యాశయితా భవేయురితి॥ వ్యాసః । నాజీ
ర్ణే భోజనం కుర్యాత్ కుర్యాన్నాతిబుభుక్షితః । ఆహారకాలే సంప్రాప్తే
యో న భుంక్తే బుభుక్షితః ॥ తస్య సీదతి కాయాగ్నిరనింధన ఇవానలః । పా
త్రేము శ్రద్ధయాపేతః పుత్రభృత్యాదిభిర్వృతః ॥ సుసంస్కృతం హితం మితం
భుంజీతాన్నమకుత్సయన్ । యవగోధూమశాల్యాద్యం సాంశశాకాదిసం
యుతం ॥ తిక్తామ్లలవణోపేతం వ్యంజనైశ్చ సుగంధిభిః । కస్తూర్యా

రాస్విషయక్(యాః)కందమూలఫలానిచ । అనారోగ్యమనాయుష్య మస్వర్గ్యంచాతిభోజనమ్। అపుణ్యంలోకవిద్విష్టం తస్మాత్తత్పరివర్జయేత్॥ ననిందేదన్నభక్ష్యాంస్తు స్వాద్వస్వాదూనకుత్సయేత్ । ఆర్ద్రపాణిఃప్రశ శ్రీస్తు ప్రాఙ్ముఖోబ్రహ్మసూత్రధృక్ ॥ ద్వాత్రింశద్గ్రాసమశ్నీయాద్దీర్ఘమాయుర్జిజీవిషుః ॥ ఆపస్తంబః ॥ అష్టౌగ్రాసాఃమునేర్భక్ష్యాః షోడశారణ్యవాసినః । ద్వాత్రింశద్గృహస్థస్య అపరిమితంబ్రహ్మచారిణః॥ ద్వాత్రింశత్ ప్రథమార్థ తృప్తియామ్యు ఆహితాగ్నివిషయెభోజనమియదిత్యపి నియమోనాస్తీత్యాహసఏవ । ఆహితాగ్నిరనడ్వాంశ్చ బ్రహ్మచారీచతేత్రయః । అశ్నంతఏవసిధ్యంతి స్వకార్యక్షమాభవంతీత్యర్థః ॥ సఏవ ॥ యావద్గ్రాసంసన్నయేత్ అస్కందయన్ కృత్స్నం గ్రాసంగ్రసితసహాంగుష్ఠంచముఖం నశబ్దం కుర్యాత్పాణించ నావధున్యాదితి ॥ యావదేవగ్రసితుం శక్యం తావదేవసం నయేత్ పిండీకుర్వన్ అస్కందయన్ భూమావన్నలేపాన పాతయన్ సహాంగుష్ఠం ఆస్యేగ్రాస ప్రదేశయథాంగుష్ఠోప్యనుప్రవిశతితథా సర్వానేవ గ్రాసాన్ గ్రసీతేత్యర్థః సోత్తరచ్ఛదనశ్చైవ యజ్ఞోపవీతీభుంజీతేతి । ఉత్తరచ్ఛదనముపరివాసః ॥ వ్యాసః ॥ వక్త్రప్రమాణంపిండాంశ్చ గ్రసేదేకైకశఃపునః । వక్త్రాధికస్తుయః పిండఃఆత్మోచ్ఛిష్టస్సఉచ్యతే॥ పిండావశిష్టమన్యచ్చవక్త్రాన్నిస్రుతమేవచ । అభోజ్యంతద్విజానీయాద్భుక్త్వాచాంద్రాయణంచరేత్ ॥ సదాచాస్యాధికం నాద్యాన్నాతిహీనంచకర్హిచిత్ । యథాస్యేవ్యవధానంస్యాత్తథా భుంజీతనిత్యశః ॥

—* అథ భోజననియమః *—

తత్రపరాశరః ॥ యోవేష్టితశిరాభుఙ్క్తే యోభుఙ్క్తేదక్షిణాముఖః । వామపాదకరఃస్థిత్వా తద్వైరక్షాంసిభుంజతే । భుంజానశ్చైవయోవిప్రః పాదంహస్తేనసంస్పృశేత్ । స్వముచ్ఛిష్టమసౌభుఙ్క్తే యోభుఙ్క్తేముక్తభాజనే ॥ పాదుకస్థోనభుంజీత నపర్యంకస్థితోపివా ।

శ్వానచండాలదృష్ట్యైవ భోజనం పరివర్జయేత్ ॥ వసిష్ఠశ్చ । నముఖశబ్దం కుర్యాత్సర్వాభిరంగుళీభిరశ్నీయాత్ పాణించనాపధూనుయాదితి ॥ వ్యాసః । యస్తుపాణితలే భుంక్తే యస్తుఫూత్కారసంయుతమ్ । ప్రసృతాంగుళిభిర్యశ్చతస్య గోమాంసవచ్చతత్ । హస్త్యశ్వరథధాన్యోష్ట్రిమాస్థితో నైవభక్షయేత్ ॥ శ్మశానాభ్యంతరస్థో వా దేవాలయగతోపి వా । శయనస్థోనభుంజీత నపాణిస్థంనచాసనే । నార్ద్రవాసానార్ద్రశిరాః నచాయజ్ఞోపవీతవాన్ । నప్రసారితపాదస్తు నపాదోపేతపాణిమాన్ । నబాహుసక్థిసంస్థశ్చ నచపర్యంకమాస్థితః ॥ నవేష్టితశిరాశ్చాపి నోత్సంగకృతభోజనః । నైకవస్త్రోదుష్టమధ్యే నోపరక్తస్సపాదుకః ॥ నచ మోహపరిసంస్థశ్చ చర్మావేష్టితపార్శ్వవాన్ । గ్రాసచోషంచనాశ్నీయాత్పీత్వాశేషంపిబేన్నచ ॥ శాకమూలఫలేక్షూణాం దంతచ్ఛేదైర్నభక్షయేత్ ॥ బహూనాంభుంజతాంమధ్యే నచాశ్నీయాత్త్వరాన్వితః ॥ వృథానవికిరేదన్నం నోచ్ఛిష్టఃకుత్రచిద్వ్రజేత్ । యస్త్యక్తంభుంజతేచాన్నం భుక్త్వాచాంద్రాయణంచరేత్ ॥ కూర్మపురాణే ॥ యోభుంక్తేవేష్టితశిరాః యశ్చభుంక్తేఉదఙ్ముఖః । సోపరక్తశ్చయోభుంక్తేసర్వంవిద్యాత్తదాసురమ్ ॥ మనుః ॥ నకుర్వీతవృథాచేష్టాంనవార్యంజలినాపిబేత్ । నోత్సంగేభక్షయేద్భక్ష్యం నజాతుసకుతూహలీ ॥ చంద్రికాయాం ॥ నోచ్ఛిష్టోభక్షయేత్కించిత్ నగచ్ఛన్వాకదాచన ॥ ఖట్వారూఢోనభుంజీత నపాణిస్థంకదాచన । నాస్నాతోనచసంపిష్టః నచైవాన్యమనాదరః । నచైవశయనే నోర్వ్యాముపవిష్టోనశబ్దవాన్॥ నైకవస్త్రోనచనదన్నప్రేక్షేణప్రదాయచ; పాదప్రసారణంకృత్వా నచవేష్టితమస్తకః ॥ బోధాయనః ॥ సర్వభక్ష్యాపూప కందమూలమాంసానిదంతైర్నఛింద్యాన్నాతిసుహితస్స్యాదితి ॥ బృహస్పతిః ॥ ఖాదితార్థంపునఃఖాత్వా మోదకానిఫలానిచ । దంపత్యోర్భుక్తశిష్టంచ భుక్త్వాచాంద్రాయణంచరేత్ । నస్పృశేద్వామహస్తే నభుంజానోన్నంకదాచన॥ నపాదౌనశిరోనవస్త్రంనపదాభాజనంస్పృశేత్॥

యాజ్ఞవల్క్యః ॥ గోబ్రాహ్మణజలాన్నాని నోచ్ఛిష్టోన్నచపాస్పృశేత్। ఏతాని అశుచిర్నస్పృశేత్ । పాదేనత్వనుచ్ఛిష్టోపి నస్పృశేదిత్యర్థః ॥ యమః ॥ అఙ్కేనారోపయేత్పాదంపాణినానాక్రమేద్ధ్రువం । అంగంవా నస్పృశేత్పద్భ్యాంపాదంపాదాంతరేణచ ॥ నభిన్నభాజనేశ్నీయాత్నభూమ్యాంనచపాణిషు ॥ నాంధకారేనచాకాశేనచదేవాలయాదిషు ॥ ఆశ్వమేధికే ॥ ఉత్థాయచపునస్స్పృష్టంపాదస్పృష్టంచలంఘితం । కేశకీటాదిభిన్నంచముఖ్యమాజ్యవివర్జితం ॥ అన్నంతద్రాక్షసంజ్ఞేయంతస్మాద్యత్నేనవర్జయేత్ । రాత్రుసోచ్ఛిష్టభుగ్విప్రఃసప్తపూర్వాన్పరానపి ॥ రౌరవేనరకేఘోరేసపితౄన్పాతయిష్యతి ॥ హారీతః ॥ ఏకవస్త్రోనభుంజీత కవాటమపిధాయచ ॥ యానస్థఃశయనస్థోవాపాదుకస్థోపివాపునః ॥ సఏవ॥

నశూద్రాలోకమార్గేషుప్రదోషేచమహానిశి । కోణేచామార్జితేనాద్యాత్స్థిత్వాశయ్యాసుహర్మ్యకే ॥ సంగ్రహే ॥ శయ్యాయాం వేత్రాసనే - చంద్రికా లోకే ద్వారిమార్గప్రదేశే గోష్ఠేధూళిధూసరేభిత్తిసంధౌలక్ష్మీకోవర్జయేదన్నభుక్తిమితి । బృహస్పతిః । అన్యాగారేగవాంగోష్ఠేదేవబ్రాహ్మణసన్నిధౌ । జప్యేభోజనకాలేచపాదుకేపరివర్జయేత్ ॥ నోత్సంగేనచభుంజీతనచపాణితలేపిచ ।శూన్యాగారేచనాశ్నీయాత్నచపాత్ర్యాసనస్థితః ॥ కూర్మే ॥ నార్ధరాత్రేనమధ్యాహ్నేనాజీర్ణేనార్ద్రవాసధృక్ । నభిన్నభాజనేచైవనగభూమ్యాంచపాణిషు ॥ నబ్రహ్మకీర్తయిత్వాపిననిశ్శేషంనభార్యయా ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ నభార్యాదర్శనేశ్నీయాత్నైకవాసానవిస్థితః । భార్యయాయామాత్మప్రరతఃస్థితాయాంనాశ్నీయాత్ ॥ అవీర్యాపత్యాభూయాత్ । తథాచశ్రుతిః ॥ జాయాయాఅంతేనాశ్నీయాత్ । అవీర్యవదపత్యంభవతీతి ॥ అతస్త్రియాసహభోజనందూరాదేవనిరస్తమితి విజ్ఞానేశ్వరః ॥ తథాబృహద్యమః । మాతావాభగినీవాపిభార్యావాన్యాశ్చయోషితః ॥ నతాభిస్సహభోక్తవ్యంభుక్త్వాచాంద్రాయణంచరేత్ । తథాచంద్రికాయాం ॥ నా

సనారూఢపాదస్తునచసార్ధంతుభార్యయా । శూన్యాలయేతునాశ్నీయా
న్నచదేవాగ్నివేశ్మని । విష్ణుః ॥ నాశ్నీయాద్భార్యయాసార్ధంనాకాశేచ
నచోత్థితః । శయానఃప్రౌఢపాదశ్చకృత్వానైవావసక్థికాం ॥ మనుః ॥
నాశ్నీయాద్భార్యయాసార్ధంనైనామీక్షేతచాశ్నతీం । క్షువతీంజృంభమా
ణాంవానచాసీనాంయథాసుఖం ॥ యమః ॥ బ్రాహ్మణ్యాసహయోఽశ్నీ
యాత్ ఉచ్ఛిష్టంవాకదాచన । నతస్యదోషమిచ్ఛంతినిత్యమేవమనీషిణః ॥
ఉచ్ఛిష్టమితరస్త్రీణాంయోఽశ్నీయాద్బ్రాహ్మణఃక్వచిత్ । ప్రాయశ్చిత్తీ
సవిజ్ఞేయఃసంకీర్ణోమూఢచేతనః ॥ ఇతి । నతత్సర్వదాదోషాభావపరం॥
కదాచనేతివచనాత్ ॥ అతఏవాదిత్యపురాణం ॥ బ్రాహ్మణ్యాభార్యయా
సార్ధంక్వచిద్భుంజీతచాధ్వని ॥ అన్యవర్ణస్త్రియాసార్ధం భుక్త్వాపతతి
తత్క్షణాత్ ॥ యదపిబోధాయనేనోక్తం ॥ యాందక్షిణతస్తాంవ్యాఖ్యా
స్యామోయథైతదనుపనీతేనసహభోజనంపర్యుషితభోజనమితి । తదపిత
స్యదురాచారత్వప్రతిపాదనపరం ॥ తథాచసఏవ ॥ మిథ్యైతదితి ॥ గౌ
తమః ॥ ఉభయంచైవనాద్రియేతశిష్టస్మృతివిరోధదర్శనాదితి । ఆప
స్తంబః ॥ యదుపేతస్త్రీణామనుపనీతస్యోచ్ఛిష్టంవర్జయేదితి । ధ
ర్మవిప్రతిపత్తావభోజ్యమితిచ ॥ బృహస్పతిః ॥ నోచ్ఛిష్టంగ్రాహయే
దాజ్యందగ్ధశిష్టంచసంత్యజేత్ । నభిన్నకాంస్యేసంధ్యాయాంపతితానాం
చసన్నిధౌ ॥ శూద్రశేషంతుభుంజీయాచ్ఛ్రాద్ధాన్నంశిశుభిస్సహ । శూ
ద్రభుక్తావశిష్టంతునాద్యాద్భాండస్థితంత్వపి ॥ పాత్రాంతరేనిధాయా
న్నమద్యాన్నిరవశేషతః ॥ భాక్తంభాండాత్పాత్రాంతరేనిధాయతతఆదా
యశూద్రాదిభ్యోనిరవశేషందేయం ॥ ఏవంసతిపాకభాండస్థంభోజ్యమి
త్యర్థః ॥ అత్రిః ॥ క్షీరంలవణసంయుక్తంఉచ్ఛిష్టేఘృతసేవనం । ర
జస్వలాముఖాస్వాదాస్సురాపానసమంత్రయం । ఉచ్ఛిష్టఘృతసేచనేవిశే
షమాహ । ప్రాణాహుతౌఘృతాభావేపశ్చాద్భుంజీతనోఘృతం ॥ ప్రాక్
పూతేఘృతసద్భావేభుక్తిమధ్యేనదూష్యతి ॥ శాతాతపః ॥ అగ్రాసనో

పవిష్టస్తుయోభుఙ్క్తే ప్రథమంద్విజః। బహూనాంపశ్యతాంసోఽజ్ఞః పద్భాగ్యం
భజతికిల్బిషం । ఉశనాః । నాదత్వామృష్టమశ్నీయాద్బహూనాంచైవప
శ్యతాం । నాశ్నీయుస్స్వపురశ్చైవతథాచైకస్యపశ్యతః । అశ్నాతియో
సత్యజనస్యమధ్యేమృష్టాన్నమేకోరసగృధ్నుబుద్ధిః ॥ దీనైశ్శకటాక్షైరభి
వీక్ష్యమాణఃవ్యక్తంవిషంహాలహలంచభుఙ్క్తే ॥ యమః॥ యస్త్వేకపఙ్క్తౌ
విషమందదాతిస్నేహాద్భయాద్వాయదివార్థహేతోః । వేదేషుదృష్టామృ
షిభిశ్చగీతాంతాంబ్రహ్మహత్యాంమునయోవదంతి॥ వ్యాసః॥ ఏకపఙ్క్త్యుప
విష్టానాంవిప్రాణాంసహభోజనే యద్యేకోపిత్యజేత్పాత్రంనాశ్నీయురి
తరేప్యను॥ మోహాత్తుభుఙ్క్తే యస్తత్రససాంతపనమాచరేత్। భుంజానేషు
తువిప్రేషు యస్తుపాత్రంపరిత్యజేత్॥ భోజనేవిఘ్నకర్తాసౌబ్రహ్మహాపితథో
చ్యతే॥ ఏకపఙ్క్త్యుపవిష్టానాంవిప్రాణాంభుక్తికామినాం। యోవిఘ్నంకురుతే
మర్త్యఃతతోన్యోనాస్తిపాపకృత్ ॥ వ్యాసః ॥ ఏకపఙ్క్త్యుపవిష్టానాం విష
మంయఃప్రయచ్ఛతి। యస్త్వేవాతీతవిషమం కుర్యాత్సబ్రహ్మహాభవేత్ ॥
పఙ్క్తిభేదీపృథక్పాకీ నిత్యంబ్రాహ్మణనిందకః ॥ ఆదేశీవేదవిక్రేతాపంచై
తేబ్రహ్మఘాతకాః ॥ పరాశరః ॥ ఏకభుఙ్క్త్యుపవిష్టానాం విప్రాణాం
సహభోజనే। యద్యేకోపిత్యజేత్పాత్రం శేషమన్నంనభోజయేత్ । మో
హాద్భుంజీతయస్తత్రపఙ్క్త్యాముచ్ఛిష్టభోజనే। ప్రాయశ్చిత్తంచరేద్విప్రఃకృ
చ్ఛ్రంసాంతపనంతథా। భుంజానేషుతువిప్రేషు యోగ్రేపాత్రంపరిత్యజేత్।
సచోరస్సచపాపిష్ఠః బ్రహ్మఘ్నస్సఖలూచ్యతే॥ అప్యేకపఙ్క్త్యానాశ్నీయాత్
బ్రాహ్మణస్స్వజనైరపి। కోహిజానాతికింకస్య ప్రచ్ఛన్నంపాతకంభవేత్ ॥
ఏకపఙ్క్త్యుపవిష్టానాందుష్కృతం యద్దురాత్మనాం ॥ సర్వేషాంతత్సమం
తావత్యావత్పఙ్క్తిర్నభిద్యతఇతి। పఙ్క్తిభేదప్రకారమపిసఏవాహ॥ అగ్ని
నాభస్మనాచైవ స్తంభేనసలిలేనచ। ద్వారేణచైవమార్గేణ పఙ్క్తిభేదోబు
ధైస్స్మృతః ॥ యమోపి ॥ ఉదకంచతృణంభస్మ ద్వారంపంథాస్తథైవచ।
ఏభిరంతరితంకృత్వా పఙ్క్తిదోషోనవిద్యతఇతి॥ స్మృత్యంతరే ॥ అగ్ని

నాభస్మనాచైవ స్తంభేనసలిలేనవా । ద్వారేణనిమ్నభూమ్యా వాపఙ్క్తిః ప
ఙ్క్తిర్విధీయతే ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ నశుష్కపాణిపాదోభుంజీత నగ
చ్ఛన్నతిష్ఠన్ నాధశ్శయానోనార్ద్రైకవస్త్రోన ప్రౌఢపాదోనాసనారూఢ
పాదోనవిదిక్ముఖోన శయనే నఖట్వాయాం నాసాద్యజానునీనో
త్సంగేవాపాదతలేవా భాజనం నిధాయభుంజీత నశయనాదిస్థోన శిశు
భిస్సహనపశ్యత్సు పదానాదానభార్యయా వివాహవిసర్జనదుష్ట పఙ్క్తి
జలతృణాగ్నిభస్మపథిసంఘాదిభిః పఙ్క్తిభేద్యతఇతి ॥ స్మృతిరత్నే ॥
శయనస్థోనభుంజీతనపాణిస్థంనచాసనే।నకుర్యాత్స్కందనంశబ్దం క్రోధమ
న్యత్రచింతనమ్ ॥ శిశూనాంభర్త్సనంచాపి శ్వచండాలాదిదర్శనం । అశు
చీనాంతథామధ్యే ప్రేక్షతామప్యనశ్నతాం । నాకాలేవిషమాన్నంచ నాశ్ని
యాదహుతంతథా ॥ వ్యాసః ॥ ఉదక్యామపిచండాలం శ్వానంకుక్కుట
మేవచ । భుంజానోయదిపశ్యేత్తు తదన్నంతుపరిత్యజేత్ ॥ రజస్వలాదృష్ట
మన్నంభుక్త్వావమనమిష్యతే । చండాలదృష్టమన్నంచ సూతికాదృష్టమేవ
చ ॥ చండాలంపతితంప్రేతం శ్వశూద్రాదీన్రజస్వలాం । ఏతాన్నిరీక్ష్య
భుంజానోవగాహ్యాపవసేత్త్రయం ॥సంవర్తః ॥ఉదక్యామపిచండాలంగ్రా
మసూకరకుక్కుటౌ । భుక్త్వాంతరేసమీక్ష్యైతాన్ జపేత్పూర్వోదితా
మృచం ॥ మానస్తోకఇత్యృచం ॥ స్మృత్యంతరే ॥ చండాలంపతితంశ్వానం
ఉదక్యాంసూతికాంతథా।దృష్ట్వాభుక్త్యంతరేస్నాత్వామానస్తోకేత్యృచం
జపేత్ ॥ ఆశ్వమేధికే ॥ ఉదక్యామపిచండాలం శ్వానంవాకాకమేవచ।
భుంజానోయదిపశ్యేత తదన్నంతుపరిత్యజేత్ । భుంజానోయదితన్మోహాత్
ద్విజశ్చాంద్రాయణంచరేత్ ॥ కాత్యాయనః ॥ చండాలపతితోదక్యావా
క్యంశ్రుత్వాద్విజోత్తమః॥ భుంజీతగ్రాసమాత్రంతు దినమేకంనభోజనమ్ ।
ఉదక్యాకరణాన్నంచ భుక్త్వాచాంద్రాయణంచరేత్ । ప్రాజాపత్యమశ
క్త్వాతుత్రిరాత్రంస్పృష్టభోజనే । అశక్తౌతుతదర్ధంస్యాత్ త్రిగుణంసహ
భోజనే । చతుర్గుణంతుఉచ్ఛిష్టేపానీయేర్ధార్ధమేవచ ॥ భోజనసా

త్రస్యఉచ్ఛిష్ట స్పర్శేసతికర్తవ్యముక్తం ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ ఉచ్ఛిష్ట
స్పర్శనంజ్ఞాత్వా తత్పాత్రంపరిహృత్యచ । తతఃపశ్చాద్గోమయేన భూ
మింసమనులిప్యచ ॥ అన్నంపాత్రేనిధాయైవ తదన్నంపరిషేచయేత్ ।
పరిషిచ్యాథభుంజీత భోజనేనచ శేషభాక్ । పాత్రస్పర్శాభావేనోన్యస్య
స్పర్శేతత్రైవోక్తం । ఏకపఙ్క్తిషుభుంజానః బ్రాహ్మణోబ్రాహ్మణం
స్పృశేత్ ॥ తదన్నమత్యజన్భుక్త్వా గాయత్ర్యష్టశతంజపేత్ । తదన్న
మత్యజేత్ అత్యక్త్వాభుంజీతచేత్ గాయత్ర్యష్టశతంజపేదిత్యర్థః ॥ ఇ
దంచాపద్విషయం॥ఏకపఙ్క్తౌతుభుంజానః ఉచ్ఛిష్టంసంస్పృశేద్యది ॥ఉ
చ్ఛిష్టోచ్ఛిష్టసంస్పర్శే శునాశూద్రేణవాద్విజః ॥ ఉపోష్యరజనీమేకాంపంచగ
వ్యేనశుధ్యతి । శూద్రేణానుచ్ఛిష్టశూద్రేణేత్యర్థః ॥ స్మృత్యంతరే ॥
ఏకపఙ్క్తౌతుభుంజానఃఉచ్ఛిష్టంసంస్పృశేద్యది।విసృజ్యాన్నంతతస్స్నా
యాద్భుక్త్వాచాంద్రాయణంచరేత్ ॥ ఉచ్ఛిష్టాన్నస్పర్శేఅత్రిః ॥ అశు
ద్ధస్స్వయమన్యంచఅశుద్ధంతుయదాస్పృశేత్ । విశుద్ధ్యత్యుపవాసేనభు
క్త్వాకృచ్ఛ్రేణశుద్ధ్యతి ॥ శ్రాద్ధేఅన్యోన్యస్పర్శనేకర్తవ్యమాహశంఖః। శ్రా
ద్ధపఙ్క్తౌతుభుంజానఃబ్రాహ్మణోబ్రాహ్మణంస్పృశేత్ ॥ తదన్నమత్యజ
న్భుక్త్వా గాయత్ర్యష్టశతంజపేత్ ॥ఉచ్ఛిష్టస్పర్శేవ్యాసః ॥ ఉచ్ఛిష్టలేప
సంస్పర్శే ప్రక్షాళ్యాన్యేనవారిణా॥ భోజనాంతేతతఃస్నాత్వా గాయత్రీత్రిశ
తంజపేత్ ।పాత్రయోరన్యోన్యస్పర్శేవ్యాసః।ఉచ్ఛిష్టోచ్ఛిష్టసంస్పర్శేస్పృ
ష్టపాత్రంవిసృజ్యచ॥సర్వాన్నంపూర్వవద్భుక్త్వాభోజయేత్సద్విజోత్తమః॥
సంవర్తః॥ కృతేమూత్రపురీషేవాభుక్తోచ్ఛిష్టేతథైవచ । శ్వాదిస్పృ
ష్ట్వాజపేద్వ్యాస్సహస్రంస్నానపూర్వకం ॥చండాలాద్యైస్తుసంస్పృష్టో
ఉచ్ఛిష్టస్తుద్విజోత్తమః । ప్రమాదాద్వైజపేత్స్నాత్వా గాయత్ర్యష్టస
హస్రకం । చండాలపతితాదీంస్తుకామాద్యస్సంస్పృశేద్విజః ॥ ఉచ్ఛిష్ట
స్తత్రకుర్వీతప్రాజాపత్యంవిశుద్ధయే ॥ అశుద్ధాన్స్వయమేవైతానశుద్ధస్తు
యదిస్పృశేత్ ॥ విశుద్ధ్యత్యుపవాసేనతథాకృచ్ఛ్రేణవాపునః ॥ మనుః ॥

పుచ్ఛేబిడాలకంస్పృష్ట్వాస్నాత్వావిప్రోవిశుధ్యతి । భోజనేకర్మకాలేచ
విధిరేషఉదాహృతః । ఇతరాంగస్పర్శేత్వాచమనమేవ।మార్జాలమూష
కస్పర్శేకర్మకుర్వన్నుపస్పృశేత్ ఇతిబృహస్పతిస్మరణాత్ ॥ వృద్ధమ
నుః నపిబేన్నచభుంజీతద్విజస్సవ్యేనపాణినా । నైకహస్తేనచజలంశూద్రే
ణావర్జితంపునః । పిబతోయత్పతత్తోయంభాజనేముఖనిస్రుతం ॥ అ
భోజ్యంతద్భవేదన్నంభుక్త్వాభుంజీతకిల్బిషం ॥ పీతావశేషితంతో
యంబ్రాహ్మణోనపునఃపిబేత్ । పిబేద్యదిహితంమోహాద్ద్విజశ్చాంద్రా
యణంచరేత్ ॥ శాతాతపః ॥ ఉద్ధృత్యవామహస్తేనయత్తోయంపిబతిద్వి
జః । సురాపానేనతత్తుల్యంమనురాహప్రజాపతిః ॥ పరాశరః ॥ అర్ధ
భుక్తేతుయోవిప్రఃతస్మిన్పాత్రేజలంపిబేత్ । హతందైవంచపిత్ర్యంచఆత్మా
నంచోపఘాతయేత్ ॥ పిబతఃపతితంతోయంభాజనేముఖనిస్రుతం । అ
భోజ్యంతద్విజానీయాద్భుక్త్వాచాంద్రాయణంచరేత్ ॥ శంఖః ॥ పీతా
వశేషితంపీత్వాపానీయంబ్రాహ్మణఃక్వచిత్ । త్రిరాత్రంతువ్రతంకుర్యా
ద్వామహస్తేనవాపునః ॥ హస్తేచవిద్యమానేతుబ్రాహ్మణోజ్ఞానదుర్బ
లః । తోయంపిబతివక్త్రేణశ్వానయోనింవ్రజత్యధః ॥ అత్రిః ॥ ఆస్యే
ననపిబేత్తోయంతిష్ఠన్నంజలినాపిబేత్ । వామహస్తేనశయ్యాయాంతథై
వాన్యకరేణవా । తోయంపాణినఖస్పృష్టంబ్రాహ్మణోనపిబేత్క్వచిత్ ।
సురాపానేనతత్తుల్యం మనుస్స్వాయంభువోబ్రవీత్ । వామహస్తేన
యోభుంక్తేయోఽపఃపిబతివాద్విజః । సురాపానేనతుల్యంస్యాదిత్యేవంమను
రబ్రవీత్ ॥ భుంజానోదక్షిణంబాహుంనసంయుక్తఃకదాచన । ఉద్ధృత్యవా
మహస్తేనతృష్ణార్తస్సలిలంపిబేత్ ॥ వామేనైవపిబేత్తోయంభోజ్యపాత్రే
షుసంత్యజేత్ ॥ త్యజన్వేత్తురుధిరంఅత్యజన్అమృతంపిబేత్ ॥ యమః ॥
నహస్తేనపిబేత్తోయంభుక్త్వాతుద్విజసత్తమః । అన్యేనకాంస్యపాత్రేణ
పిబేదన్యైశ్చసాధనైః ॥ హస్తేనదక్షిణేనభుక్తిగ్రహణాదన్యత్రపాణిపా
నేనదోషః । అంజలినాతన్నిషేధాత్ ॥ తథాచయాజ్ఞవల్క్యః ॥

జలంపిబేన్నాంజలినాశయానంనప్రబోధయేత్। నాద్రైఃక్లిన్నైర్నధర్మఘ్నైః వ్యాధితైర్వాశనసంవిశేత్ ॥ శాండిల్యోపి ॥ పిబేద్భోజనపాత్రేణపాణినా వాసభోజనే । ప్రభూతంనపిబేత్తోయం నాపిబన్నశనంచరేత్ ॥ పీత్వావశిష్టంయత్తోయం పునస్తన్నపిబేజ్జలమ్ ॥ వ్యాసః ॥ పానీయానిపిబేద్యేన తత్పాత్రంద్విజసత్తమః । అనుచ్ఛిష్టంభవేత్తావత్ యావద్భూమౌననిక్షిపేత్ ॥ పాత్రశిష్టంపయత్తోయం పానేపాదావనేజనే । భూమౌతత్దంబునిస్రావ్య శిష్టంతత్పానమాహరతి ॥ బృహస్పతిః ॥ పర్ణపృష్ఠేన భుంజీయాత్ రాత్రౌదీపంవినాతథా ॥ కాత్యాయనః ॥ నృణాంభోజనకాలేతు యదాదీపోవినశ్యతి । పాణిభ్యాంపాత్రమాదాయ భాస్కరం మనసాస్మరేత్ ॥ పునశ్చదీపితంకృత్వా తచ్ఛేషంభోజయేన్నరః ॥ పునరన్నంనభోక్తవ్యం భుక్త్వాపాపైర్విలిప్యతే ॥ శాతాతపః ॥ హస్తదత్తానిచాన్నాని ప్రత్యక్షలవణంతథా । మృత్తికాభక్షణంచైవ గోమాంసాద్యశనంస్మృతమ్ ॥ లవణంవ్యంజనంచైవ ఘృతంతైలంతథైవచ । లేహ్యంపేయంచవివిధం హస్తదత్తంనభక్షయేత్ ॥ యమః ॥ హస్తదత్తాతుయాభిక్షా లవణంవ్యంజనానిచ । భుక్త్వాశుచితాంయాంతి దాతాస్వర్గంనగచ్ఛతి ॥ హస్తదత్తానియాసిహ లవణవ్యంజనానిచ । దాతారంనోపతిష్ఠంతే భోక్తాభుంజీతకిల్బిషం ॥ అత్రిః ॥ ఘృతంవాయదివాతైలం బ్రాహ్మణ్యానఖనిస్సృతమ్ ॥ అభోజ్యంతద్ద్విజాతీనాం భుక్త్వాచాంద్రాయణంచరేత్ ॥ ఆపస్తంబః ॥ ఘృతంతైలంచలవణం పానీయంపాయసంతథా । భిక్షాచహస్తదత్తాతు నగ్రాహ్యాయత్రకుత్రచిత్ ॥ తస్మాదంతర్హితంచాన్నం పర్ణేనచత్వచేనవా ॥ ప్రదద్యాన్నతుహస్తేన నాయసేనకదాచన । ఉదకంయచ్ఛపక్వాన్నం యోదద్యాద్వ్యాతుమిచ్ఛతి ॥ సభ్రూణహాసురాపశ్చ సస్తైనోగురుతల్పగః ॥ యమః ॥ దర్వ్యాదేయంశ్రితాన్నంచ సమస్తవ్యంజనానిచ ॥ తైలపక్వమపక్వంచ నతుదర్వ్యాకదాచన॥ రత్నావళ్యాం ॥ అపక్వంస్నేహపక్వంచ హస్తేనైవప్రదాపయేత్ ।

యత్కించిదితియద్దత్తం దద్యాద్ధర్వ్యేవనాన్యథా । పరాశరః ॥ ఆయసేనతుపాత్రేణ యదన్నముపదీయతే । శునోచ్ఛిష్టమసౌభుక్తేరదా తాతునరకంప్రజేత్ । అపరిపాత్రమయోగ్యంస్యాత్ స్నానాచమనకర్మసు। తత్రస్థితంఘనరసం నోపయోజ్యంద్విజాతిభిః । హస్తెదదాతియస్స్నేహం లవణవ్యంజనానిచ। దాతాతునరకంయాతి భోక్తాభుంజీతకిల్బిషమ్ ॥ సంగ్రహే ॥ వేత్రచర్మకృతంచైవ తాళపత్రకుశైఃకృతమ్ । ఆయసంవర్జయేద్భుక్త్వావజ్యంయోగోపయోగియత్ ॥ గౌతమః ॥ తైళగ్రహణగ్రాణ్ణాంచ ప్రస్థోలూకఖలకస్యచ । ఏతేషాంనినదోయావత్ తావత్తాలన్నభోజనం ॥ స్మృతిరత్నే ॥ తైలయంత్రాదియంత్రాదేః శబ్దోయావత్ప్రవర్తతే ॥ తావత్కాలంనభోక్తవ్యం శూద్రస్యపతితస్యవా ॥ వ్యాసః ॥ మలశింఘాణికోత్సర్గః నాన్నకాలెప్రశస్యతె । బలిమాంగల్యజప్యాదౌ హోమెనచమహాజనె ॥ రత్నావళ్యాం ॥ భక్ష్యంచేచ్ఛుచిభిర్దేయంభోజ్యంతచ్ఛఫలానిచ ॥ నోచ్ఛిష్టంకస్యచిద్దద్యాత్ నాద్యాదుచ్ఛిష్టమేవచ । మాతాపితృగురూచ్ఛిష్టం బాలోశ్నంస్తుభవేత్సుఖీ ॥ భుక్త్వాదధ్నానుపానంతు నకర్తవ్యంసుఖార్థిభిః । భుక్త్వాక్షీరోదనంపశ్చాత్ నాతితృప్తఉపస్పృశేత్ ॥ మనుః ॥ పీత్వాపోశనమశ్నీయాత్ పాత్రదత్తమగర్హితం । భార్యాదూతకదాసేభ్యః ఉచ్ఛిష్టంనోపయేత్తతః । నశూద్రాయామిషందద్యా దుచ్ఛిష్టంనహవిష్కృతం ॥ ఆపస్తంబః ॥ నబ్రాహ్మణాయోచ్ఛిష్టం ప్రయచ్ఛేద్యదిప్రయచ్ఛేద్దంతాన్ హత్వాతంవధాయప్రయచ్ఛేదితి । యదిప్రయచ్ఛేదితి దాసాదివిషయమ్ ॥ దన్తాన్నఖేన స్పృష్ట్వాదంత మలముచ్ఛిష్టే నిధాయ ప్రయచ్ఛేదిత్యర్థః ॥ పులస్త్యః ॥ భోజనంతునని శ్శేషం కుర్యాత్ప్రాజ్ఞఃకదాచన । అన్యత్ర దధిసంత్యాజ్యంఫలంక్షీరంచమధ్వపః ॥ వ్యాసః ॥ పానీయంపాయసంసర్పిఃదధిసక్తుమధూన్యపి । ఏతేషాంపరిశిష్టంతు నప్రదేయంకదాచన ॥ వసిష్ఠః ॥ ననిశ్శేషకృతంస్యాదన్యత్ర దధిమధుసర్పిస్సక్తుభ్యఇతి ॥ విష్ణుః

రాజ్ఞేపి ॥ నాశేషంపురుషోశ్నీయాదన్యత్రజగతీపతే । మధ్వంబుదధిస
ర్పిర్భ్యః సక్తుభ్యశ్చవివేకవాన్ ॥ బృహద్విష్ణుః ॥ బ్రాహ్మణోబ్రాహ్మ
ణోచ్ఛిష్టభోజనేఏకాహముపవసేదితి ॥ శంఖః ॥ బ్రాహ్మణోచ్ఛిష్టా
శనే మహావ్యాహృతీభిరభిమంత్ర్యాపః పిబేత్ । పితృజ్యేష్ఠస్యచభ్రాతురుచ్ఛి
ష్టభోక్తవ్యంధర్మవిప్రతిపత్త్యావభోజ్యమితి ॥ మనుః ॥ అభోజ్యానాం
చభుక్త్వాన్నం స్త్రీశూద్రోచ్ఛిష్టమేవచ । జగ్ధ్వామాంసమభక్ష్యంచ స
ప్తరాత్రమభోజనం ॥ ఆపస్తంబోపి ॥ శూద్రోచ్ఛిష్టభోజనేతుసప్తరా
త్రమభోజనమ్ । స్త్రీణాంచేతిబృహస్పతిః ॥ నవశ్రాద్ధస్యయచ్ఛిష్టంశూ
ద్రోచ్ఛిష్టంతథైవచ । దంపత్యోర్భుక్తశిష్టంచ భుక్త్వాచాంద్రాయణంచ
రేత్ । ఇదమభ్యాగతవిషయమ్ ॥ దేవలః ॥ అవలీఢంశ్వమార్జాలధ్వాం
క్షకుక్కుటమూషకైః । భోజనేనోపయుంజీత తదమేధ్యంహిసర్వతః ॥
యాజ్ఞవల్క్యః ॥ గోఘ్రాతంశకునోచ్ఛిష్టం శ్వస్పృష్టపతితేక్షితం । ఉ
దక్యాస్పృష్టఘుష్టంచ పర్యాయాన్నంచవర్జయేత్ ॥ పరాశరః ॥ శృ
తంద్రోణాఢకస్యాన్నం కాకశ్వానోపఘాతితమ్ । కేనేదంశుధ్యతేచా
న్నంబ్రాహ్మణేభ్యోనివేదయేత్ ॥ కాకశ్వానోపలీఢంతు గవాఘ్రాతంఖ
రేణవా ॥ స్వల్పమన్నంత్యజేద్విప్రః శుద్ధిర్ద్రోణాఢకేభవేత్ । అన్నస్యో
ద్ధృత్యతన్మాత్రంయచ్చలాలాహతంభవేత్ । సువర్ణోదకమభ్యుక్ష్య హుతా
శేనోపతాపయేత్ ॥ విప్రాణాంబ్రహ్మఘోషేణ భోజ్యంభవతితత్క్షణాత్ ॥
సంవర్తః ॥ శ్వకాకోచ్ఛిష్టగోచ్ఛిష్ట భక్షణేతుత్ర్యహంక్షిపేత్ ॥ బిడా
లమూషికోచ్ఛిష్టే పంచగవ్యంపిబేత్తతః ॥ యత్తుచతుర్వింశతిమతేభిహి
తం । శ్వకాకోచ్ఛిష్టగోచ్ఛిష్ట క్రిమికీటాదిభక్షణే ॥ అమేధ్యానాంచసర్వే
షాం చరేచ్చాంద్రాయణంచరేత్ । త్రయంతదేతదభ్యాగతవిషయమితి ॥
మాధవీయే ॥ అంగిరాః ॥ చండాలపతితాదీనాం తచ్ఛిష్టాన్నస్యభక్షణే ।
చాంద్రాయణంచరేద్విప్రః క్షత్రఃసాంతపనంచరేత్ ॥ బాలాదుచ్ఛిష్టస్యాస్వ
ల్పశుద్ధ్యాభోజ్యత్వమాహపరాశరః । బాలైర్నకులమార్జారైః అన్నము

చ్ఛిష్టకం యదా ॥ తిలదర్భోదకైః ప్రోక్ష్య శుద్ధ్యతే నాత్రసంశయః ॥ ప్రాణముత్కృత్వా భుక్తేసతి పంచగవ్యం సంవర్తోక్తం ద్రష్టవ్యం । స్త్రియోచ్ఛిష్టితా ఆపః యదికశ్చిత్పిబేద్ద్విజః । శంఖతోయావషిత్రైస్వవత్ర్యహంక్షీరేణ శుద్ధ్యతి ॥ మనుః ॥ శూద్రోచ్ఛిష్టాశ్చ పీత్వాపః కుశవారి పిబేత్తతః ॥ సంవర్తః ॥ శూద్రోచ్ఛిష్టజలం పీత్వా త్రిరాత్రం యావకం పిబేత్ ॥ దేవలః ॥ విశుద్ధమపి చాహారం మక్షికాక్రిమిజంతుభిః । కేశరోమనఖైర్వాపి దూషితం పరివర్జయేత్ ॥ వసిష్ఠః ॥ కామం తు కేశకీటాదీనుత్సృజ్యాద్భిః ప్రోక్ష్య భస్మనావకీర్య వాచా చ ప్రశస్తముపయుంజీతేతి ॥ అత్ర బోధాయనః ॥ కేశకీటనఖరోమాఖ్యపురీషాణి దృష్ట్వా తావన్మాత్రమన్నముద్ధృత్యాపోహ్య శేషం భోజ్యమితి । సంవర్తః । కేశైః పిపీలికాభిర్వా కీటైర్వామేధ్యసేవిభిః । యదన్నముపహన్యేత తత్తన్మాత్రముద్ధరేత్ । మృద్భస్మతామ్రవైడూర్యహిరణ్యరజతాదిభిః । గోవాలదర్భైర్యుక్తేనవారిణా శేషముద్ధరేత్ । పాత్రస్థమితి హర్తవ్యం హస్తస్థం తు పరిత్యజేత్ । ముఖస్థమపి నిష్కాస్య ఘృతప్రాశనమాహరేత్ । కేశకీటనఖం ప్రాశ్యజస్థికం టకమేవ చ । హేమతప్తం ఘృతం పీత్వా తత్క్షణాదేవ శుద్ధ్యతి । స్మృత్యర్థసారే । భోజనే కేశకీటాదిదూషితే తావన్మాత్రం సముద్ధృత్య జలం భస్మ మృదం వా క్షిప్త్వా భుంజీయాత్ । ముఖే దృష్టే ష్ఠీవ్య జలం ప్రాశ్య నిష్ఠీవ్య ఘృతం ప్రాశ్యాదితి । ప్రాక్ కేశాదిస్థితౌ త్యాగః । తస్య భుక్తౌ రుపవాస ఇతి । అన్నాద్యే కీటసంయుక్తే మక్షికాకేశదూషితే । తదంతరా స్పృశేచ్చాపః తదన్నం భస్మనా స్పృశేదితి ॥ మనుః ॥ మక్షిజగ్ధం గవాఘ్రాతం అవధూతమపాహుతం । ఆవిష్టం కేశకీటైశ్చ త్రికృచ్ఛ్రేణ విశుద్ధ్యతీతి । అవధూతం సమ్మార్జనరజః । పక్షపాతాదదూషితమవాఙ్ముఖేన యద్వమధూకృతం తత్ క్షుతమిత్యర్థః ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ గోఘ్రాతేఽన్నే తథా కేశమక్షికాకేశదూషితే । సలిలం భస్మ మృద్వాపి ప్రక్షేప్తవ్యం విశుద్ధయే । యత్తు గౌతమేనోక్తం నిత్యమభోజ్యం కేశకీటావపన్న

ఇతి తత్రైకకీటాదిభిఃసహాయత్వక్వంతద్విషయమితి । మాధవీయేమవి జ్ఞానేశ్వర్యాదౌ ॥

—※ అథభక్ష్యాభక్ష్యవివేకః ※—

వ్యాసః॥ అభక్ష్యస్యనివృత్త్యాతువిశుద్ధంహృదయంభవేత్। ఆహారశుద్ధౌచిత్తస్యవిశుద్ధిర్భవతిస్వతః। అభక్ష్యాభక్షణాచ్చిత్తమశుద్ధంభవతిస్వతః। తస్మాదభక్ష్యంయత్నేనదూరతఃపరివర్జయేత్ ॥మనుః॥ అనభ్యాసేనవేదానామాచారస్యవివర్జనాత్। ఆలస్యాదాన్నదోషాచ్చృభృతిభిర్వ్యాజిఘాంసతి. అంగిరాః॥ ద్వివిధంగర్హితంప్రోక్తంనిత్యమన్నంమనీషిభిః। జాతితోగర్హితంచైవతథైవాశ్రయగర్హితం। లశునాదికమన్నంయత్తజ్జ్ఞేయంజాతిగర్హితం। అభోజ్యానాంవిజానీయాత్ అన్నమాశ్రయగర్హితం। ఆపరార్కే ॥ జాతిదుష్టంక్రియాదుష్టంకాలాశ్రయవిదూషితం। సంసర్గాశ్రయదుష్టంవాసుహృల్లేఖంస్వభావతః ॥ జాతిదుష్టాదీనాముదాహరణముక్తం ॥ స్మృత్యర్థసారే । స్మృత్యర్థరత్నే ॥ లశునంగృంజనంచైవపలాండుంకవకాదిచ । వార్తాకనాళికాలాబుహ్యాపేయాజ్జాతిదూషితం । నభక్షయేత్క్రియాదుష్టంయద్దుష్టంపతితాదిభిః। కాలదుష్టంతువిజ్ఞేయమన్నాహోక్తంద్విరస్థితం । దధిభక్ష్యవికారంచమధువర్జంతదిష్యతే । సురాలశునసంస్పృష్టంపీయూషాదిసమన్వితం । సంసర్గాద్దుష్యతేతద్ధిశూద్రోచ్ఛిష్టవదాచరేత్ । విచికిత్సాతుహృదయేయస్మిన్నన్నేప్రజాయతే । సుహృల్లేఖంతువిజ్ఞేయంపీయూషంతుస్వభావతః । రసదుష్టంవికారాదిసంసర్గమితిదర్శితం ॥ దోహృతమిత్యర్థః॥ లశునంగృంజనంచైవపలాండుకవకాదిచ । అభక్ష్యాణిద్విజాతీనాంఅమేధ్యప్రభవానిచ । లోహితాన్వృక్షనిర్యాసాన్వృశ్చనప్రభవాంస్తథా । శేలుంగవ్యంచపర్యూషంప్రయత్నేనవివర్జయేత్ ॥ ఇతి ॥ లశునంసూక్ష్మంశ్వేతకందనాళంగృంజనంశాఖావిశేషః కిరికభూమాచ్ఛత్రాద్యాకారేణోత్పన్నం । లోహితవృక్షనిర్యాసత్వేపిపాటలశ్వేతవర్ణహింగుకర్పూరాదేరప్రతిషేధః । శేలుశ్లే

ష్మాతకాదీనిపీయూషోభినవంపయః॥ ధర్మసారసుధానిధౌ॥ అలాబుంగృం
జనంచైవపలాండుంపిండమూలకం । గాంధారకకరభాణిలవణాన్యౌష
రాణిచ । ఆరక్తానపినిర్యాసాన్ప్రత్యక్షలవణానిచ । వృశ్చనప్రభవంస
ర్వంహింగుద్రవ్యంవినైవతు । భూతృణంశిగ్రుకంచైవబ్రాహ్మణోనైవభక్ష
యేత్ । పలాండుః పలాండుర్విశేషః । లశున-దీర్ఘపత్రంచకటుగంధో
మహౌషధం । పలాండుశ్చపలాండుశ్చలతార్కశ్చపరార్దకం । గృం
జనంయవనేష్టంచపలాండోర్దశజాతయః ॥ పరాశరః ॥ పీయూషోశ్వేత
లశునం వార్తాకఫలగృంజనం । పలాండువృక్షనిర్యాసదేవస్వకపరానిచ ।
ఉష్ట్రిక్షీరమవిక్షీరంఅజ్ఞానాద్భుంజతేద్విజః । త్రిరాత్రముపవాసేనపం
చగవ్యేనశుద్ధ్యతి । శ్వేతశబ్దోలశునవృంతాకాభ్యాంసంబధ్యతే । తేన
రక్తలశునకృష్ణవార్తాకాదౌనేదంవ్రతం భవతీతి।త్రిరాత్రముపోష్యచతుర్థ
దివసేపంచగవ్యంపిబేత్ । ఏతచ్చాబుద్ధిపూర్వంభక్షితవిషయం । బుద్ధి
పూర్వేసప్తరాత్రంసాంతపనమావృత్త్యాచాంద్రాయణం ॥ తథాచమ
నుః॥ ఛత్రాకంవిడ్వరాహంచలశునంగ్రామకుక్కుటం । పలాండుంగృంజ
నంచైవమత్యాజగ్ధ్వాపతేద్ద్విజః । అమత్యైతానిషడ్జగ్ధ్వాకృచ్ఛ్రంసాంతపనంచ
రేత్ । యతిచాంద్రాయణంవాపిశేషేషూపవసేదహః ॥ పతేద్ద్విజఇతి
పూర్వచిరకాలాభ్యాసవిషయం । ఆవృత్త్యాచాంద్రాయణం॥మహాయాజ్ఞవ
ల్క్యః । పలాండువిడ్వరాహంచఛత్రాకంగ్రామకుక్కుటం । లశునం
గృంజనంచైవజగ్ధ్వాచాంద్రాయణంచరేత్ । ఏతదతిపూర్వాభ్యాసేశం
ఖేనోక్తం । లశునపలాండుగృంజనవిడ్వరాహగ్రామకుక్కుటభక్షణే
ద్వాదశరాత్రంపయఃపిబేదితి ॥ శాతాతపః ॥ పలాండులశునగృంజనకు
ంభామేధ్యభక్షణేద్విజః తప్తకృచ్ఛ్రంచరేదితి ॥ స్వైరీనసిః ॥ వృం
తాకనాళికాపోతిక కుసుంభామేధ్యానిచ వర్జ్యానీతిశేషః ॥ నా
ళికాశిరుకాంచేరీ ॥ పోతికండపేతకీబలసీ । ఉశనాః ॥ కుసుంభంనా
ళికాశాకంవృంతాకంపోతికంతథా । భక్షయన్పతితస్తుస్యాదపిభ్రూణహా

ద్విజోత్తమః ॥ పోతికః సోమప్రతినిధిః ॥ సబీజాన్యుపయుంజీత రో
గాపత్తిష్వృతేబుధః । ఫలాన్యేషామనంతాని బీజానాంహివినాశయేత్ ॥
వ్యాసః ॥ ఛత్రాకంసంజ్ఞంచవార్తాకంతథైవాద్విరజంత్యజేం । లవణం
భూమికంవిప్రః మోహేనాపినభక్షయేత్ ॥ విష్ణుః ॥ వర్జయేచ్ఛ్వే
తవృంతాకంఅలాబుంవర్తులంతథా । ఛత్రాకంలశునంచైవగృంజనంచసు
రీంతథా ॥ దేవలః ॥ కందూరంశ్వేతవృంతాకంకుంభాండంచవివర్జ
యేత్ । కందూరంపావృషాయణీ ॥ తస్యాఃఫలంకందూరం ।
అత్యంతకండూతిజనకం । బహుగోమయయుక్తంవర్షాకాలోద్భవం వృం
తాలాబుసదృశంకుంభాండం । వల్లీముపోతకంచైవ రక్తంచామ్లంపరిత్య
జేత్ ॥ కాళింగాలాబుబీజానిపేషాంకష్మోవిశంతితు ॥ యేభక్షయంతిపి
ణ్యాకంతేఘోరయగామినః । కాలింగంపుష్పకాయంచ వార్తాకోదుం
బరాదయః । ఏతాన్తుసేవతేయస్తు సస్యాద్దూరతరాశ్రయః ।దూర
తరఃబుధఃఇతిపాఠాంతరః । [illegible] పిణ్యాకఃశిశుమూ
లకం ॥ఉపేతకీరకలతా పూతిగంధాశుచీపతౌ । ఏతాసభక్ష్యైయస్తస్య
మంత్రసిద్ధిఃకథంభవేత్ ॥ సకంటకంతుకూశ్మాండం వృంతాకంతుసకంట
కమ్ ॥ వర్జయేత్సర్వనిర్యాసాన్ వృక్షవల్లీసముద్భవాన్ । నిర్యాసము
పివాహింగుంధూప నపరివర్జయేత్ । బింబవార్తాకకాళింగ మధూక
కసకాద్యదన్ । అంతకాలేజగన్నాథం గోవిందంనస్మరిష్యతి ॥ సారసము
ముచ్చయే ॥ పిబంచశ్వేతవృంతాక మలాబుంవర్తులంతథా । ఛత్రాకాల
శునంచైవమధూకసురసంత్యజేత్ ॥ కురిభికన్దుకవృంతాక కోవిదారాం
శ్చవర్జయేత్ ॥ సురసం వానిలా కంచుకం । వర్తులాలాబు ॥ వి
జ్ఞానేశ్వరీయే॥ వానికాదానఛత్రాక కుసుంబాలాబువిడ్భవాన్ ॥కుంభీక కేతు
వృంతాక కోవిదారాంశ్చవర్జయేత్ । తథాకాలపురాణాని పుష్పాణిచ
ఫలానిచ । వికారవచ్చయత్కించిత్ తద్యత్నేనవివర్జయేత్ ॥ తథావట
ప్లక్షాశ్వత్థదధిత్థనీపమాతులంగ ఫలానివర్జయేత్ ॥ సంగ్రహే ॥ తిస్త్రః

గృంజనం చైవ మూలకం శిగ్రు గృంజనమ్। ఛత్రాకవిడ్వరాహం చ బింబం కోశాతకీఫలమ్ । అలాబుం శ్రీఫలం మైత్రఖాదయం తిన రాధమాః । తేషాం గృహే తు భాశ్రిశ్చవ సేద్ద్వారి ద్రసౌహృదా॥ గృంజనం రక్తశిగ్రు। తిలపిష్టం పిణ్యాకమ్ । ఉత్పలత్రయకందం చ కందం చ కుముదద్వయం । సూరణద్వయకందం చ వర్జయేత్తు విచక్షణః ॥ భృగుః ॥ ఆరనాళద్వయం చైవ కోశాతక్యా వివర్జయేత్ । కులస్థజాతిభేదం చ ప్రియంగుం చైవ వర్జయేత్ గృంజనాదికశాకాంశ్చ రక్తబాష్పం చ వర్జయేత్ । అంకురాణ్యపవిత్రాణి వంశాదీనాం వివర్జయేత్ । శృంగాటం లశునం శినాళీ కాసివణ్ణుకం ॥ సౌభాంజనం రక్తబాష్పం గాత్రపుష్పం త్రికంటకం । ద్రోణపుష్పం లింగగాం చ తండులీయం తపస్వినీ । కోశాతకీయం వర్జ్యాః సఫలేషు క్యాజ్యముచ్యతే । శాకం చ లశునం తాళ ఫలమూలే పటోలికా । బింబాకం భాండనారాదఫలాని పరివర్జయేత్ ॥ శృంగాటకం ॥ పల్లైరాకు ॥ తండులాంభః కణం తద్వత్ అన్ననిశ్రావమేవ చ । దండశాకోదకాదీని సర్వధా పరివర్జయేత్ ॥ అన్ననిశ్రావో యవాగుః ॥ విజ్ఞానేశ్వరీయే ॥ యస్యామంతః కట్టికా యా త్రిఫలా సహితా భవేత్ । తస్యాస్తు కించుకాద్గ్రాహ్యా నేతరస్య కదాచన ॥ బృహద్యమః ॥ ఉత్పలత్రయకందం చ శణవాతం తథైవ చ। ఉదుంబరం న ఖాదేచ్చ భావార్థీ పురుషః క్వచిత్ । కానికాన్నాళికేరం చ శ్లేష్మాతకఫలాని చ । భూతృణం శిగ్రుకం చైవ ఖట్వాంగం కృపకం తథా । ఏతేషాం భక్షణం కృత్వా ప్రాజాపత్యం చరేద్ద్విజః ॥ అలాబుం శిగ్రుకం చైవ భుక్త్వా ప్యేతత్ వ్రతం చరేత్ । ఔదుంబరం చ కామేన తప్తకృచ్ఛ్రేణ శుధ్యతి । అవశిష్టనిషిద్ధఫలాదిషు శేషేషూపవాసేదహారితి మనూక్తం ద్రష్టవ్యం ॥ తథా చతుర్వింశతిమతే ॥ కదంబమూలఫలాదీన్యజ్ఞానాద్భక్షయేత్తు యః । ఉపవాసో భవేత్తస్య పరాశరవచో యథా ॥ శంఖః ॥ అలాబు శిగ్రు శ్లేష్మాతక కోవిదారవనఛత్రాకవ్యంతాక భక్షణే పంచగవ్యం చ పిబేత్ ॥ ఇతి ॥ సుమంతుః । ఏతాన్యన్యాని వా ఆతురస్య విక్రియాయాం ప్రతిషిద్ధాని న భవంతి ॥

యానిచాన్యాన్యేవం ప్రకారాణితేష్వదోషఇతి తదేకసాధ్యవ్యాధ్యుపశ
మనార్థంలశునాదిభక్షణేత్యాహ ॥ సఏవ ॥ లశున పలాండు గృంజన భ
క్షణే సావిత్ర్యష్ట సహస్రేణ మూర్ధ్ని సంపాతాన్నయేదితి ॥ ఆపస్తం
బః ॥ శిలయనం మథితం పిణ్యాకం మథిత ప్రభృతీని చాశీర్యాణినభుంజీ
యాదితి ॥ మనుః ॥ నభుంజీతోద్ధృతస్నేహంనాతిసాదిత్యమాచరేత్ ॥
వృథాకృసరసంయావం పాయసాపూపమేవచ । అనుపాకృతమాంసాని
దేవాన్నానిహవీంషిచ ॥ ఉద్ధృతస్నేహ పిణ్యాకాది అసాదిత్యమతృప్తం
వృథా దేవతాదిభ్యోసర్పితం కృసరంతిలమిశ్రమోదనమ్ ఉపాకృతం
యజ్ఞశిష్టం దేవస్వామికం వ్రీహ్యాది దేవాన్నం హవిస్తుదేవతాయై ని
వేదయిష్యమాణం స్థాపితం వర్జయేదిత్యర్థః। శుక్తంపర్యుషితంచైవశూ
ద్రస్యోచ్ఛిష్టమేవచ॥అనిర్దశాహగోక్షీరంఔష్ట్రమైకశఫంతథా॥ శుక్తం-భా
షాయాం పాశింది। ఆవికంసంధినీక్షీరం వివత్సాయాశ్చగోపయః। ఆరణ్యా
నాంచసర్వాసాం మృగీణాంమహిషీంవినా ॥ స్త్రీక్షీరంచైవవర్జ్యాని సర్వ
శుక్తానిచైవహి । దధిభక్ష్యంతుశుక్తేషు సర్వంచదధిసంభవం । యానిచై
వాభిషూయంతే పుష్పమూలఫలైశ్శుభైః । కాలాదిపక్వాస్స్వరసాః విహాయ
సాంతరమాపన్నం శక్తంతత్రదధ్యాదిభక్ష్యమిత్యర్థః ॥ సఏవ ॥ యత్కించి
త్స్నేహసంయుక్తం భక్ష్యంభోజ్యమగర్హితం । తత్పర్యుషితమప్యా
ద్యం హవిశ్శేషంచయద్భవేత్ । చిరస్థితమపిత్వాద్యం స్నేహయుక్తంద్విజా
భిః । యవగోధూమజంసర్వం పయసశ్చైవవిక్రియాః । పర్యుషితమేకాహాం
రితం త్యాజ్యం । స్నేహయుక్తంతు భక్ష్యమేవాపూపాది భోజ్యమన్నాది
స్నేహయుక్తమపిశేషంయవాదిక మదనీయమిత్యర్థః ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥
అన్నంపర్యుషితంభోజ్యం స్నేహాక్తంచిరసంస్థితం। అస్నేహమపిగోధూమ
యవగోరసవిక్రియాః ॥ అనిర్దశాహవత్సాయాశ్చపయశ్చ పరివర్జయేత్ ।
ష్ట్రమేకశఫంస్త్రైణ మారణ్యకమథావికమ్ । అస్నేహా అపిచిరసంస్థి
గోధూమాదయోభోజ్యాః యదినవికారాంతరమాపన్నాః ।
గ్రాపధానాకతంభ సక్తుమావికమేకశఫం ॥ తలపాయసజాతాని శుక్తాని

పరివర్జయేదితి స్మరణాత్ ॥ యా వృషేణ సంధీయతే సా సంధినీ వ
శాం వంధ్యాం విజానీయాత్ । వృషాక్రాంతా చ సంధినీ ఇతి త్రికాండీ
స్మరణాత్ ॥ యా త్వైకాం వేలామతిక్రమ్య ఉద్యతే యా చ వత్సాంతరేణ సంధీ
యతే సా చ సంధినీ ॥ సంధినీ చానిర్దశాహా చాన్యవత్సా చ సంధిన్యనిర్ద
శాహాన్యవత్సాః తాశ్చ గావః తాసాం పయ ఇత్యర్థః ॥ గౌతమః ॥ సంధినీయ
మసూతసంధినీయం చే తి వృషస్తనీయం స్తనస్యందనీయం చ సూర్యమ్రలసవిత్స॥
శంఖః ॥ సర్వాసాం వృషస్తనీనాం క్షీరమభోజ్యం ఆహారవర్జమితి ॥ దేవ
లః ॥ అభోజ్యం ప్రాహురాహారం శుక్తం పర్యుషితం చ యత్ । తత్తత్ప్రి
త్వాళితం కృత్వా భుంజీత హ్యభిఘారితం ॥ గౌతమః ॥ భావదుష్టం శుక్తం కే
వలం దధి పునస్స్నిగ్ధం పర్యుషితం శాకభక్ష్యమాంసమసాద్యమితి । ఆపస్తంబః ॥ శు
క్తం చాపరయోగమితి । పరేణ ద్రవ్యేణ యోగో యస్య తత్ పరయోగం తదేవ
శుక్తం వర్జ్యం దధ్యాది అసంస్పృష్టం తు భోజ్యమిత్యర్థః ॥ శంఖః ॥ దధిభక్ష్యం
చ శుక్తేషు సర్వం చ దధిసంభవం । ఋజీషపక్వం భక్ష్యం స్యాత్ సపర్యుషమిశ్రి
తం । అపూపాశ్చ కరంభాశ్చ ధానా వాటకసక్తవః ॥ శాకం స్నిగ్ధం చ పూపం
చ సూపం కృసరమేవ చ । యవాగూః పాయసం చైవ యచ్చాన్యత్స్నేహసం
యుతం ॥ సర్వం పర్యుషితం భోజ్యం శుక్తం చేత్పరివర్జయేత్ । ఋజీష
క్వం ఔష్మపక్వం । కరంభా దధిమిశ్రసక్తవః । వాటకా మాషవికారాః ।
సపీత ॥ అపూపాస్సక్తవో ధానా వస్త్రాం దధి ఘృతం మధు । ఏతత్పణ్యేష
భోక్తవ్యం భాండలేపో భవేన్న చేతి ॥ వ్యాసః ॥ భోజ్యమన్నం పర్యుషిత
స్నేహాక్తం చిరసంభవం । అస్నేహా వ్రీహయశ్శ్లక్ష్ణం వికారాః పయస
థా ॥ స్మృతిరత్నే । ఘృతాక్తేనం ఘృతాన్నం మండం పర్యుషమథవార్ద్రగోః
సగుడం మరుచాక్తం తు తథా పర్యుషితం దధి ॥ క్షీరాణాం తక్రమపేయం చ స
స్వాదు చ నాచరేత్ । ఘృతాదుద్ధృతతక్రేన మాత్రమపేయమిత్యర్థః ॥
ఆపస్తంబః ॥ ఆపణీయమన్నమశ్నీయాత్ తథా రసానాం మాంసమధు
నాం దపరిహాప్య తైలసర్పిషీ తు యోజయేత్ । ఉదకేన ధాయక్షీరాన్నం పర్యు
... తండులం కరం భగజుస

శాకమాంస పిష్టక్షీరవికారౌషధివనస్పతి మూలఫలవర్జమితి ॥ అస్యా
ర్థః ॥ ఆపణం పణ్యవీథీ తత్ర క్రీతం లబ్ధం వా ఆపణీయం తత్ర కృతాన్నం
నాశ్నీయాత్ ॥ వ్రీహ్యాదిషు న దోషః ॥ రసానాం మద్యమాంసాదిగ్రాహ్యం ।
తైలసర్పిషి తూవకేన సంస్పృశ్యోపయోజయేత్ । కృతాన్నం పర్యుషితం ఖ్యా
ర్వ్యద్గ్నిపక్వం ఖరవిశదం తన్మృదు విశదం చ నాద్యం చ । శుక్లపర్యుషమపి త
థా ఖాద్యం పాణికృతాన్ వర్జయిత్వా పాణికృతమిక్షురసతండులాదిగ్రా
హ్యం । హరిద్రాగోరసంచూర్ణం లవణం ధాన్యమౌషధం । న త్వేషాం
పాకశేషాస్తి క్రముకస్య గుడస్య చ ॥ భరుజాభట్టియవాః అన్యత్ప్రసిద్ధం
అత్ర కేచిత్ పర్యుషితం భోజ్యముదకే రాత్రౌ నిహితముపయోజయేత్ ।
జలే నిక్షిప్తస్య పర్యుషితత్వదోషో నాస్తీతి వ్యాచక్షతే తథా చ స్మర్యతే । శా
కం తు సుశ్రుతం రాత్రౌ జలే క్షిప్తం తథోదనం । తథా పర్యుషితం భోజ్యం య
చ్చాన్యత్స్నేహసంయుతం ॥ వసిష్ఠస్తు ॥ అన్నం పర్యుషితం కామం తు దధ్నా
ఘృతేన చాభిఘారితం ఉపయుంజీతేతి ॥ చంద్రికాయాం ॥ దధ్యాదియుక్తం ప
ర్యుషితం కృసరవర్జ్యం భోజ్యమితి ॥ విష్ణుః ॥ గోధూమజం పయోవికారం స్నేహా
క్తం తు షాడబం వర్జయిత్వా పర్యుషితం ప్రాశ్యోపవసేత్ వృశ్చనామేధ్య
ప్రభవాంశ్చ లోహితాన్ వృక్షనిర్యాసాన్ వృథా కృసరసంయావపాయసా
పూపశష్కులీశ్చ దేవాన్నాని చేతి ॥ శాతాతపః ॥ సంధిన్యా అనంతర్ద
శాయా అవత్సాయాశ్చ గోక్షీరప్రాశనే తథా మాంసే ప్రాజాపత్యమితి ॥ సమ్
వ ॥ ఉష్ట్రీ ఖరీ మానుషీణాం వృషసూతకయోస్తథా । చోరస్యాన్నం నవశ్రా
ద్ధం భుక్త్వా చాంద్రాయణం చరేత్ ॥ ఉష్ట్రీఖరీమానుషీక్షీరప్రాశనే పురుషస్య
పునరుపనయనం చేతి ॥ శంఖః ॥ క్షీరాణి తాన్యపేయాని తద్వికారాశనే బుధః ।
సప్తరాత్రవ్రతం కుర్యాత్ ప్రయత్నేన సమాహితః ॥ ఏతాని కామతోభ్యాసవిష
యాణి అకామాత్సకృత్ కృత్వా త్వేకవారమితి ॥ విష్ణుః ॥ గోజావిమహిషీవర్జం
అన్యపయాంసి ప్రాశ్యోపవసేదితి అత్రిరపి ॥ అవికోష్ట్రీశ్చ యత్ క్షీరం మృగా
ణాం వనచారిణాం । ఛాగాజం గర్దభం క్షీరం భుక్త్వా దినమభోజనం ॥ చతుర్విం
శతిమతే ॥ స్త్రీక్షీరం చ పయః పీత్వా కథంచిత్కామమోహితః ॥ పునస్సంస్కా

త్యచాత్మానం ప్రాజాపత్యం సమాచరేత్ । అజోష్ట్రీసంధినీక్షీరం మృగాణాం వనచారిణాం ॥ అనిర్దశాయాః గోః క్షీరం వపీత్వా దినమభోజనం ॥ సుమంతుః ॥ కూశ్మాండం బృహతీం చైవ తరుణీం మూలకం తథా । శ్రీఫలం చ కళింగం చ ధాత్రీం ప్రతిపదాదిషు ॥ శిరః కపాలమాంత్రం చ నఖచర్మ తిలానిచ । ఆమ్లమామలికం చైవ అష్టమ్యాదిషు వర్జయేత్ ॥ పూర్వమూలకం (ముల్లంగి) శ్రీఫలం (బిల్వకాయ) (కళింగం గుమ్మిడికాయ) (శిరః పేంకాయ) కపాలం (సోరకాయ) ఆంత్రం (పూష్ణకాయ) చర్మ ఆమ్లం (చింతకాయ)। అత్ర నిషిద్ధాయామపి తిథినిబంధ త్వేన నిషిద్ధః ఆహితాగ్న్యనృతం షేధవత్ దోషాధిక్యప్రదర్శనపరం ॥ బోధాయనః ॥ ఓదనం తు పునః పక్వం నారికేళరసస్తథా । తథాతోయమభూయిష్ఠం బ్రాహ్మణో నైవ భక్షయేత్ ॥ స్మృతిసారే ॥ క్షీరే తు లవణం దత్వా ఉచ్ఛిష్టే పిచయద్ఘృతం । స్నానం రజకతీర్థేషు తామ్రే గవ్యం సురాసమం ॥ భానువారే దివారాత్రం సప్తమ్యాం చతథైవ చ । ధాత్రీఫలం నరః ఖాదన్ చాలక్ష్మీకో భవేత్సదా ॥ అపరార్కే ॥ దివాకపిత్థఛాయాయాం తథా రాత్రౌ శమీషు చ। ధాత్రీఫలేషు సప్తమ్యాం అలక్ష్మీర్వసతే సదా ॥ మనుః ॥ వీర్యహానిర్యశోహాని ప్రజ్ఞాహాని స్తథైవచ । భవేద్యస్మాత్తతో రాత్రౌ ధాత్రీం యత్నేన వర్జయేత్ । ధానాః ఖాదేన్న చ దివా దధి సక్తుం తథా నిశి । సర్వం చ తిలసంబంధం నాద్యాదస్తమయం ప్రతి ॥ తిక్తార్ద్రకం దధి సాన్నా తిలశాకాః నిష్యదక । త్యజ్యా తే మూపవాక్షీభిః పుష్పితస్త్రీరతా ద్యథా ॥ స్మృత్యంతరే ॥ ఆమలక్యాఫలం చైవ జంబీరం తింత్రిణీఫలం । ప్రజ్ఞాప్రతాపలక్ష్మీవాన్ సప్తమ్యాం వర్జయేన్నిశి ॥ నారికేళోదకం కాంస్యే పానపాత్రస్థితం మధు । తామ్రపాత్రస్థితం గవ్యం మద్యతుల్యం ఘృతం వినా ॥ ఆప్రప్రస్థానసమయే రాత్రౌ దధి వభక్షయేత్ । మధుపర్కప్రాశనం తు వర్జయిత్వా విశేషత ఇతి ॥ శాతాతపః ॥ రాత్రౌ ధానా దధీ సక్తూన్ శ్రేయస్కామో వివర్జయేత్ । భోజనం జలసంబంధం స్నానం చైవ విశేషతః ॥ వృద్ధహారీతః ॥ సకాంస్యనాళికేరాంబు కాంస్యే చరసమైక్షవం । తామ్రపాత్రయుతం గవ్యం క్షీరం చ లవణాన్వితం । ఘృతం లవణసంయుక్తం

సురాకల్పం వివర్జయేత్ ॥ ప్రత్యక్షలవణం నాద్యాత్ పక్వం పరగృహాగతం ॥ ప్రత్యక్షలవణంచక్షుగ్రాహ్యమేవ వత్రం నాద్యం । ఊనాత్యంతహీనతదత్రంతదాద్యమిత్యర్థః॥ భక్ష్యాభక్ష్యాహభృగుః॥ భేదైస్తు కారవల్ల్యాది సర్వం గ్రాహ్యమితీరితమ్ । కందం పిండీకృతంచైవ క్షుద్రకందంతథైవ చ ॥ మహాకందాదికందంచ ఆహారేచ్ఛవిచక్షణః । సహకారప్రభేదంచ తథైవపనసద్వయం॥ కదళ్యాదిషు భేదంచ గృహ్ణీయాత్తుప్రయత్నతః । కూశ్మాండోర్వారుకంచైవ సింహీవ్యాఘ్రీతథైవచ । కార్కోటకాదిసంగ్రాహ్యం కళంజాదివివర్జయేత్ ఇతి । కారవల్లీమరీచికదళీనాళికాతింత్రిణీకారవల్లీ వ్యాఘ్రీ శింబభేద బ్రహతీభేదసింహీవ్యాఘ్రీ నఖీకర్కంధూర్వారుక కూశ్మాండకార్కోటకాని సూరణకందక్షుద్రకందమహాకందవల్లీకందశృంగి బేరోత్పలకందపిండీకృతకకుటకందాసిచ మరీచిసర్షపాసుముద్గ కుళిత్థతిలమాషా మసూరకాదీని శాకేషు జవంతిరక్తరస్య బాహ్యాణిచాన్యానిచభక్ష్యాణియథాలాభమాహరేదితి ॥ సఏవ ॥ పుంబీదళంచభుంజీత శిబుముద్గఫలానిచ । కాశిసింశతపర్వాణి మత్రంచాస్వసనందినీం ॥ అగస్త్యం శకుటం శాకం విహితం బ్రాహ్మణస్యచ । ఏకమూలానిచాన్యాని గృహ్ణీయాదనిషేధితాః ॥ ఆమ్రంచశృంగిబేరంచకర్కరీఫలమేవచ । నాళికేరంఫలంచాగ్రంకపిత్థంబదరీఫలం । ద్రాక్షాదారాదనంజంబుఫలంతాటంకమప్యథ ॥ ఖర్జూరగం వేత్రజంచైవమాతులుంగంచదాడిమం । ఫలాన్యేతాని పక్వాని కాలపక్వాః వాహరేత్ ।ఆజకంజీరకంచైవమరీచం సర్షపంతథా ॥ రాజమాషం మహామాషం శామాకంకృష్ణమాషకం । మాషముద్గం మహాముద్గం పస్పావంతిలకీలికౌ ॥ కాళాయముద్గం నిష్పావ శింబమాషకుళిత్థకాః ॥ సయూషావాహయూషావాపచనీయాగుణాన్వితాః । ధాన్యానామపిసర్వేషాంకృష్ణధాన్యంవివర్జయేత్ ॥ అథవాన్యదలబ్ధంచేచ్ఛుద్ధంతదపిచాహరేత్ । మాహిషంక్షీరమాహంచగవ్యంభక్షంవినిదిశేత్ ॥ అమేధ్యామధ్యేవృక్షాఃఉత్థాశిపుష్పఫలోపగాః । తేషామపినదూష్యంతిపుష్పాణిచఫలానిచ ॥ ఇతి ॥

గాళీభూంజీకమత్స్యాక్షీమద్గరించిత్రతుంబికాం । కిల్లతోపోతకీచైవ శారంగా
[illegible] । మండూకపర్ణీజీవంతీమచేరాక్షీచపిప్పలీ ॥ అగస్తిపత్రమపి
శాకమ్మూల్యక్తివివర్ధనీ । ధాత్రీఫలంసదాయస్తుభక్ష యేదప్రమాదతః ।
తస్యనారాయణోదేవఃపరమాత్మాప్రసీదతి । పురాణే ॥ అతసీతులసీచై
వధాత్రీఫలమథాచ్యుత । యస్యాదరేప్రవర్తంతేతస్యసన్నిహితోహరిః॥
చంద్రికాయాం ॥ భక్ష్యంభోజ్యంచలేహ్యంచనమోనారాయణేతియః ।
అభిమంత్ర్యాశ్నీయాచ్ఛస్సయాతిపరమాంగతిం ॥ స్మృతిః విష్ణునాకృత
మశ్నంతివిష్ణునాపీతంపిబంతివిష్ణునాఘ్రాతంజిఘ్రంతి ॥ శాండిల్యః ॥
వాసోభూషణమాల్యాదిగంధంతైలంతథౌషధం । సర్వంభగవతేదత్వాఉప
యుంజ్యాన్నివేదితమితి ॥ జాబాలశాఖాయాంశ్రూయతే ॥ రుద్రేణోక్త
మశ్నంతిరుద్రేణపీతంపిబంతిరుద్రేణాఘ్రాతంజిఘ్రంతీతి॥ కాఠకశ్రుతావపి త్రి
గుస్ఫితమశ్నీయాద్యదిపాప్మంశివానర్పితంభుంక్త్వాఅభుంభుంక్త్వాఅధోగచ్ఛ
తీతి ॥అస్యార్థః॥త్రిగుస్త్రినేత్రః తేనస్ఫితంభక్షితమశ్నీయాత్ హేపాప్మ
శివానర్పితభోజనేపాపమఘోరమనంచభవతీతి ॥వ్యాసః ॥ దేవాసురనరైస్థా
స్యేలింగేచండాయశంభునా । దత్తస్తస్మైనసర్వత్రప్రసాదశ్శివశాసనాత్॥
నాశ్నీయాత్స్థావరేలింగేచండాయవినివేదితమితి ॥ ఆదిత్యపురాణే లింగే
స్వాయంభువేబాణేరత్నేవైరాజ్యేఃర్మితే ।సిద్ధప్రతిష్ఠితేలింగేచండభాగోనవి
ద్యతఇతి ।పాద్మే॥బాణలింగేస్వయంభూతేచంద్రకాంతేహృదిస్థితే । చాం
ద్రాయణసమంజ్ఞేయంశంభోర్నిర్మాల్యభక్షణమితి ॥ ఏతత్సర్వంవైదిక
మార్గపూజితగృహదేవతానిర్మాల్యవిషయం । స్వస్వదేవస్యయద్దత్తంచ
రుకంతునసంశయం । తత్ప్రాశయేత్స్వయంప్రాజ్ఞఃఅన్యస్మైనప్రదాప
యేదితి వచనాత్ ॥ చరుకంహవిఃఅన్యస్మై పుత్రాదిభ్యఃతథాపా
ద్మే ॥ తతస్స్వయంతుభుంజీత శుద్ధాపత్న్యాదిభిస్సహ । నివేది
తంతదేవాయతచ్ఛేషంచాత్రశుద్ధయేఇతి । గృహదేవతాతిరిక్తదేవతా
నివేదితభక్షణంనిషేధతి ॥ దత్తాత్రేయః ॥ నిర్మాల్యంభక్షయిత్వాతూ
చ్ఛిష్టంచగురోరపి ।మాసంపయోవ్రతోభూత్వాజపన్నష్టాక్షరంసదా ।

బ్రహ్మకూర్చం తతః పీత్వా శుద్ధో భవతి మానవః । నిర్మాల్యం నైవసంరక్షి-
త్వా పేసర్వంచనిక్షిపేత్ । స్వీకుర్యాద్యదితన్మోహాత్ కారయేత్ సరకే పతే-
త్ ॥ వఃక్షీరాపాదమాత్రంతు నిర్మాల్యంచ నివేద్యంచ భుక్త్వా చాంద్రా-
యణంచరేత్ ఇతియత్తు పురాణవచనం ॥ ప్రపన్నేనవిష్ణోః వై-
శ్వదేవంకరోతియః । పాకాగ్నిహవనంచైవ తేనలోకాజితాస్త్రయః
ఇతి తత్తాంత్రికవిషయం ॥ అతఏవమహాభారతే । పాంచరాత్రవిదోము-
ఖ్యాః తస్యగేహే మహాత్మనః । ప్రపణాంభగవద్భుక్తం భుంజతేచాగ్రభో-
జనం ॥ పాకాగ్నిహోత్రం యచ్చాన్యత్ సర్వం కుర్వంతి తేనత్వితి ॥ పార్వణ-
శ్రాద్ధశిష్టభోజనమాహమనుః । ఏవంనిర్వపణంకృత్వా పిండాంస్తాంస్తదనం-
తరం । ప్రత్యేకశ్యహస్తావాచశ్యజ్ఞాతిప్రాయంప్రకల్పయేత్ ॥ జ్ఞాతి-
భ్యస్సత్కృతం దత్వా బాంధవానపి భోజయేత్ । జ్ఞాతిప్రాయం జ్ఞాతిబాహు-
ళ్యం ప్రకల్పయేత్ ॥ జ్ఞాతిసంఘాతయేదిత్యర్థః ॥ సంబంధ్యాదీన్ ॥
చంద్రికాయాం ॥ ఏవం దేవాన్పితౄంశ్చైవ తర్పయిత్వా ద్విజోత్తమః ।
పుత్రమిత్రాదిసహితః గృహస్థో భోక్తుమర్హతి ॥ ఆదిత్యపురాణేపి ॥ భ-
గిన్యో బాంధవాః పూజ్యాః శ్రాద్ధేపి చ సదైవహి । దారిద్ర్యోపహతాదీ-
నాగౌశ్చాతిథిపురోగమా । వృథాజాతా విరేకాశ్చ వ్యాధిభారప్రపీడితాః ॥
యే తే భోజనమర్హంతి భోక్తుస్సర్వతస్సర్వదా । వందిమాగధసూతాశ్చ
తార్యత్రికపిదస్తథా ॥ అలబ్ధలాభాశ్శ్రాద్ధేషు నాశయంతి మహద్యశః । త-
స్మాత్తేపిహి భోక్తవ్యాః స్వకళత్రం విభజ్య చ ఇత్యత్రాహుః ॥ నవశ్రాద్ధేషూ-
చ్ఛిష్టం గృహేపర్యుషితం చ యత్ । తద్దుశాయోచ్ఛిష్టం ప్రయచ్ఛేన్నత్వా-
తద్గృహాయోచ్ఛిష్టం పరిదద్యురితి శ్రాద్ధవిశేషేపి విమంత్రితవిప్రసదృశగుణేభ్య
ఏవపితృశేషదాననిషేధాదిష్టైస్సహభుజ్యతామితి ఇష్టానాంచశిష్టానాం
భోజనానుజ్ఞానాత్ । శేషంచైవానుమాన్యాచ్చప్రదక్షిణీకృత్య శేషమభ్య-
నుజ్ఞాప్యమనుజ్ఞాతో గృహ్యాన్ బాలవృద్ధాంశ్చ పరితోష్య భుంజీతేతియాజ్ఞవ-
ల్క్య బోధాయనాదిభిః అభ్యనుజ్ఞాపనవిధానాత్ మన్వాదివచనేషు తద్దా-
శనాచ్చ । ఏకోద్దిష్టేచ యదుచ్ఛిష్టం భోజ్యం భోజనం తత్ ॥ చంద్రికా-

ర్ధ్వపరాగేచశిష్టమన్నంవివర్జయేదితివిశేషనిషేధాచ్చ ॥ స్త్రీశూద్రానుపనీతానాంశ్రాద్ధోచ్ఛిష్టంనదాపయేత్ । యోదద్యాద్రాగసంమోహాత్ నతద్గచ్ఛతి వైపితౄన్ ॥ ఇత్యాదేర్భుక్తిపాత్రస్థోచ్ఛిష్టవిషయత్వాత్పితృశేషభోజనేనదోషఇతి । అన్యేత్వాహుః॥ శ్రాద్ధీయమన్నంపితృభుక్తశేషంయేభుంజతేతేవరకానశేషాన్ ప్రయాంతికర్తాపితరశ్చసర్వేభుంజీతకర్తాసహతత్సపిండైః । శ్రాద్ధశేషంతుయోభుంక్తే తత్కర్తాజ్ఞాతిభిర్వినా।తస్యనైవస్వతోభోక్తుంవలంప్రాదాయతేపితౄన్ ॥ ఇత్యాదినాసపిండవ్యతిరిక్తానాంనిషేధాత్ నపార్వణేషుపితృశేష భోజ్యమితి।అథభోజ్యాభోజ్యాన్నమాహ॥ తత్రాపస్తంబః॥ ద్వావేవబ్రాహ్మణౌభోజ్యౌబ్రహ్మచారీగృహీతథా।మునేరన్నమభోజ్యంస్యాత్ సర్వేషాంలింగినాంతథా॥ లింగినఃపాశుపతాదయః అత్యన్నంయతిపాత్రస్థంయతీనాంప్రేషితంచతత్।అన్యత్రయన్నభోక్తవ్యంభుక్త్వాచాంద్రాయణంచరేత్। ప్రజాపతిః॥ శ్రద్ధయానచభోక్తవ్యంచారప్యాపివిశేషతః । నత్వేవబహుయాజ్యస్యయశ్చోపనయతేబహూన్ । అవలిప్తస్యమూర్ఖస్యదుష్టవృత్తేర్దుర్మతేః ॥ అన్నమశ్రద్ధధానస్యయోభుంక్తేభ్రూణహాసవై । శ్రోత్రియస్యకదర్యస్యవదాన్యస్యచవార్ధుషేః ॥ మీమాంసిత్వోభయందేవాఃసమమన్నమకల్పయన్ । తాన్ప్రజాపతిరిత్యాహమాకురుధ్వంవిషమంసమం॥ తథాశ్రాద్ధవదాన్యస్యహతమశ్రద్ధయేతరత్ । శ్రద్ధయేష్టంచపూర్తంచనిత్యంకుర్యాదతంద్రితః । శ్రాద్ధంకృతేహ్యక్షయేతేభవతాస్వాగతైర్ధనైరితి ॥ కదర్యోలుబ్ధః ॥ ఆత్మానంధర్మకృత్యంచపుత్రదారాంశ్చపీడయేత్ । లోభాద్యఃపితరౌభృత్యాన్సకదర్యఇతిస్మృతః ॥ ఇత్యుక్తః ॥ వార్ధుషీకనిషిద్ధవృద్ధ్యుపజీవి । ఆత్మస్తుతిపరనిందాకర్తాచ । ద్విజోనిషిద్ధయావృత్త్యాజీవన్వార్ధుషికస్మృతః । యస్తునిందన్పరగుణాన్ప్రశంసత్యాత్మనోగుణాన్ ॥ సవైవార్ధుషికోనామసర్వకర్మబహిష్కృతః ఇతివిష్ణుస్మరణాత్ ॥ ఆపస్తంబః ॥ కఆస్యాంతోయదీప్సేదితికణః । పుంస్యఇతికౌత్సేధః ॥ కశ్చాదద్యాదితివార్ష్యాయణీయాదిభిరజస్వావరఃపురుషోభోక్తవ్యం । అనశ్చేచ్ఛలం

దానేననిర్దోషో భవతిపుణ్యస్సప్సితో భోక్తవ్యః ॥ పుణ్యస్యాప్యనీప్సితో
నభోక్తవ్యమితి ॥ గౌతమః ॥ ప్రశస్తానాంస్వకర్మసుద్విజాతీనాంబ్రా
హ్మణోభుంజీతేతి ॥ పరాశరః ॥ క్షత్రియస్యాపివైశ్యస్యక్రియావంతౌ
శుచివ్రతౌ । తద్గృహేతుద్విజైర్భోజ్యంహవ్యకవ్యేషునిత్యశఇతి ॥ స్మృ
తిరత్నే ॥ బ్రాహ్మణస్యసదాశ్నీయాత్ క్షత్రియస్యతుపర్వసు । ఉత్సవేషు
తువైశ్యస్యశూద్రస్యనకదాచనేతి ॥ మనుః ॥ నాశ్రోత్రియతతే యజ్ఞే
గ్రామయాజ్ఞవతేతథా । స్త్రియాక్లీబేనచహుతేభుంజీతబ్రాహ్మణఃక్వ
చిత్ ॥ అశ్లీలమేతత్సాధూనాంయత్రజుహ్వత్యమీహవిః । ప్రతీపమేత
ద్దేవానాంతస్మాత్తత్పరివర్జయేత్ ॥ గ్రామయజ్ఞో బహూనాంయాజ
కః ॥ ఏతద్భోజనంసాధూనామశ్లీలమమంగళంప్రతీపంప్రతికూలమిత్యర్థః ।
సఏవ ॥ మత్తక్రుద్ధాతురాణాంచనభుంజీతకదాచన । గణాన్నంగణికా
న్నంచవిదుషాంచజుగుప్సితం ॥ స్తేనగాయకయోశ్చాన్నంతథావా
ర్ధుషికస్యచ । దీక్షితస్యకదర్యస్యబద్ధస్యనిగళేనచ ॥ అభిశస్తస్యషం
డస్యపుంశ్చల్యాదాంభికస్యచ । చికిత్సకస్యమృగయోఃక్రూరస్యోచ్ఛిష్ట
భోజినః ॥ ఉగ్రాన్నంసూతకాన్నంచపయసాన్నమనిర్దశం ॥ శంసంతి ॥
అనర్చితంవృథామాంసంఅవీరాయాశ్చయోషితః । ద్విషదన్నంనగర్య
న్నంపతితాన్నమవక్షుతం ॥ అనర్చితమపాయాన్నంకృతఘ్నస్యాన్నమేవచ ।
అర్మారస్యనిషాదస్యరంగావతరకస్యచ ॥ అర్మారో అయస్కారః శ్వవతాం
శ్వపోషకాణాం శౌండికానాం సురావిక్రయకాణాం చేలనిర్ణేజకస్య ॥
సఏవ ॥ సువర్ణకర్తుర్వేణస్యశస్త్రవిక్రయిణస్తథా । రజకస్యనృశం
సస్యయస్యచోపపతిర్గృహే ॥ వైదేశకానాంఅంబష్ఠ్యముత్పన్నో
వేనః । రజకస్యవస్త్రాదీనాంలీలాదిరాగకారస్యనృశంసస్యనిర్ద
యస్య గృహే ఉపపతిర్జారో వర్తతే తస్యచాన్నం నభుంజీతేత్య
ర్థః ॥ మృష్యంతియేచోపపతింస్త్రీజితానాంచైవాపిసర్వశః । అన
ర్దశానాంప్రేతాన్నమతుష్టికరమేవచ । రాజాన్నంతేజఆదత్తే శూ

దాన్నం బ్రహ్మవర్చసం । ఆయుస్సువర్ణకారాన్నం యశశ్చర్మావకర్త
న్తినః । కారుకాన్నం ప్రజాం హంతి బలం నిర్ణేజకస్య చ । కారుకా
న్నం కర్మకారాన్నం । గణాన్నం గణికాన్నం చ లోకేభ్యః పరికృంతతి ॥
పూయం చికిత్సకస్యాన్నం పుంశ్చల్యాస్త్వన్నమింద్రియమ్ । విష్ఠా వార్ధుషిక
స్యాన్నం శస్త్రవిక్రయిణో మలమ్ ॥ ఇంద్రియం రేతః ॥ య ఏతేన్యే
త్వభోజ్యాన్నం క్రమశః పరికీర్తితాః । తేషాం త్వగస్థిరోమాణి వదం
త్యన్నం మనీషిణః ॥ భుక్త్వాతోఽన్యమమత్యాన్న మశ్నన్తు త్రిదినం క్షి
పేత్ । మత్యా భుక్త్వా చరేత్కృచ్ఛ్రం రేతోవిణ్మూత్రమేవ చ ॥ నాద్యా
చ్ఛూద్రస్య పక్వాన్నం విద్వానశ్రద్ధినో ద్విజః । ఆమమేవాదదీతాస్మా దా
వృత్తావేకరాత్రికమ్ ఇతి ॥ అత్రామస్యాప్యనుజ్ఞానాత్ పూర్వోక్తేషు మత్త
క్రుద్ధాదిషు పక్వామయోరుభయోరపి నిషేధః ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ కదర్య
బద్ధచోరాణాం క్లీబరంగావతారిణాం । వైణాభిశస్త్రవార్ధుష్యగణికా
గణదీక్షిణామ్ ॥ వీణావాదనజీ వేణుఛేదం జీవి చ వేణవః । గణదీక్షీ బహు
యాజకః ॥ అన్నం నాద్యాదిత్యనువర్తతే ॥ స ఏవ ॥ చికిత్సకాతురక్రుద్ధపుం
శ్చలీమత్తవిద్విష్టక్రూరోగ్రపతితవ్రాత్యదాంభికోచ్ఛిష్టభోజినాం - క్రూరో
దృఢాభ్యంతరకోపః ఉగ్రపాపవ్యాపారేణోద్వేజకః ॥ అవీరస్త్రీస్వ
ర్ణకారః ॥ స్త్రీజితగ్రామయాజినాం ॥ శస్త్రవిక్రయకర్మాయః రుదదన్నం
శ్వవృత్తినామ్ । గ్రామయాజీ గ్రామశాంత్యాదికర్తా । బహూనాం చోప
నేతా ॥ స ఏవ ॥ నృశంసరాజరజకకృతఘ్నవయజీవినాం । చేలయూచ
సురాజీవిసహోపపతివేశ్మనామ్ ॥ పిశునానృతినోశ్చైవ తథాచాకృతి
వందినాం । ఏషామన్నం న భోక్తవ్యం సోమవిక్రయిణస్తథా ॥ దరిద్రస్య
చ మూర్ఖస్య యతినిందాపరస్య చ ॥ అయాజ్యయాజకస్యాన్నం నిర్మర్యాద
స్య కర్షిణః । దేవద్రోహపరస్యాన్నం తథా విజ్ఞానదోషిణః ఇతి ॥ యమః ॥
యత్రోపజీవి గాంధర్వ్యః కాతరస్తస్కరస్తథా । శ్వజీవీ దారోపజీవీ చ శూ
ద్రాధ్యాపకయాచకౌ ॥ కులాలశ్చక్రకర్మా చ వార్ధుషిశ్చర్మవిక్రయీ । అ

భోజ్యాన్నా ఇమే షణ్డాః మార్జారాహ్యాఖుకుక్కుటౌ । పతితాశ్చసవిత్యాన
శ్చచండాలాఅధమాశ్చయే । నజుహోత్యజలేకాలేఽశ్నాతిచదదాతిచ ।
పితృదేవార్చనాద్ధీనః సషండః పరికీర్తితః । డంభార్థీతపతేయశ్చతప్య
తేవతపస్తథా । ఏతైశ్చలఘుజైర్యుక్తః సమార్జారప్రకీర్తితః ॥ విభవేసతినైవా
గ్ధందదాతినజుహోతిచ । తమాహుర్నాఖుం తస్యాన్నం భుక్త్వాకృచ్ఛ్రేణశు
ధ్యతి ॥ సభాగతానాం యస్సభ్యః పక్షపాతం సమాశ్రయేత్ । తమాహుః కుక్కు
టం చేహ తస్యాప్యన్నం విగర్హితమ్ । స్వధర్మం యస్సముత్సృజ్య పరధర్మం
సమాచరేత్ । అనాపదితు విద్వద్భిః ఋషిభిః పరికీర్తితం । దేవత్యాగీ పితృత్యాగీ
గురూణామప్యపూజకః ॥ గోబ్రాహ్మణస్త్రీవధాచ్చ సోఽపవిత్రః ప్రకీర్తితః ।
ఆశాకరస్త్వదాతాచేద్దాతుశ్చ ప్రతిషేధకః । శరణాగతం యస్త్యజతి సచం
డాలః ప్రకీర్తితః ॥ స్మృతిరత్నే । అవలిప్తస్య మూర్ఖస్య దుష్టవృత్తస్య దుర్మతేః ।
అన్నమశ్రద్ధధానస్య యోభుఙ్క్తే భ్రూణహా సవై ॥ అపరార్కే । విభవేచా
గ్నిహీనస్య నచానగ్నేర్హ్యనాపది । స్మార్తాగ్నేర్వైదికస్యాగ్నేః ప్రతిగ్ర
హమకుర్వతః ॥ విష్ణుం జామాతరమ్మత్వా తస్యమన్యుం నకారయేత్ ॥ అప్ర
జాయాం తు కన్యాయాం నాశ్నీయాత్తస్యవైగృహే । భుంజీతే యదిమోహా
త్తు శ్వశురో నరకం వ్రజేదితి ॥ ఆపస్తంబః ॥ త్రయాణాం వర్ణానాం
క్షత్రియప్రభృతీనాం సమావృత్తేనభోక్తవ్య ప్రకృత్యా బ్రాహ్మణస్య భోక్త
వ్యం కారణాదభోజ్యం యత్ర ప్రాయశ్చిత్తం కర్మ సేవతే ప్రాయశ్చిత్తవతి చర
తిసిద్ధేశేషస్య భోక్తవ్యం సర్వవర్ణానాం స్వధర్మే వర్తమానానాం భో
క్తవ్యం శూద్రవర్జమిత్యేక ఇతి ॥ అస్యార్థః ॥ సమావృత్తః క్షత్రియా
దీనాం గృహే నభుంజీత బ్రాహ్మణస్య త్వన్నం స్వభావే నైవ భోక్తవ్యం యత్ర
యదాప్రాయశ్చిత్తవత్యాత్మని చోదితం ప్రాయశ్చిత్తం తేముక్త్వా కర్మాంతర
మాసేవతే తదైతస్మాత్కారణాత్ అభోజ్యం చరితనిర్వేశస్య కృతప్రాయ
శ్చిత్తస్య తు భోక్తవ్యం ఏతన్మహాప్రాయశ్చిత్తవ్యతిరిక్తవిషయం నాన్యస్మిన్ లోకే
ప్రత్యాపత్తిర్విద్యతే అకల్మషం తు నిరాశ్రిత్య తశ్చిస్మరణాత్ ॥ శూద్ర

వర్ణజాతానాంసర్వవర్ణానాంఅన్నమభోజ్యమిత్యేకేమన్యంతఇతి। సఏవ॥ సంఘాన్నమభోజ్యం పరికృష్టంచ సర్వేషాంచ శిల్పిజీవినాం యేచాభి మగ్వ్యాధుర్షిక దీక్షితరజకానగ్ని సస్థా ఏవంయుతాస్తేషామన్నన్న భుంజీరన్నితి। బ్రాహ్మణక్లీబో రాజ్ఞాం పేషకరో ఆహవనీయయాజీఅనాచా రవిధినాప్రవ్రాజితో యశ్చాగ్నిన్వాహస్యతియశ్చసర్వాన్వర్జయతేసర్వాన్ శ్రోత్రియాన్నిరాకరోతివృషలీపతిః । మత్తఉన్మత్తోబద్ధోక్షికోప్రత్యుపవి ష్టోయశ్చప్రత్యుపవేశయతేతావంతంకాలమితి । అభిచారాదౌఅహావిషారు ధిరాదినామోజుహోతి।అసహావిర్యాజీఅభిచారచారః।అవిధినాప్రవ్రజితఃశ క్యాదిఃయశ్చసర్వాన్భోజనేవర్జయతి।యశ్చసర్వేషామన్నమశ్నాతితావ ప్యభోజ్యాన్నానిరాకృతిః । సస్వాధ్యాయః అణికః పుత్రాశ్రితగృహే ప్రత్యుపవిష్టరుణాదినా కారణేనాధమర్ణాదికంనిరుధ్య తత్పార్శ్వేఉప విష్టః తస్యపరిహారమకుర్వన్ తేన సహాసీనః ప్రత్యుపవేశయతే మతాత్ యః యావదృణాదనివృత్తిస్తావంతం కాలమభోజ్యాన్న ఇత్యర్థః ॥ సఏవ॥ చికిత్సకస్యమృతగోః శల్యకృంతస్యపాశినః ॥ కులటాయాష్షండ కస్యచ తేషామన్నవాన్ష్ఛవేత్ ॥ ఉదాహరంతి ॥ అన్నాదేభ్రూణహామా ష్ట్యర్నేనాహిశంసంతి । స్తేనవిప్రముక్తో రాజనియాచ్చాన్నృతసంకరే ఇ తిభ్రూణహాఅయంపాపమన్నాదేమార్ష్టిలింపంతి। అనేనాఃస్వాపాపః మి థ్యావాదీమార్ష్టియావన్నతస్యప్రతిజ్ఞామార్ష్టిరిత్యర్థః । నిందంత్యన్నం మనఃప్రాణఃచక్షుశ్శ్రోత్రేత్రైతథైవచ । స్మృతింయాంచవృతింశుక్లంహారక్యం యోన్నమశ్నాతి॥ పరపాకన్నపుష్టస్యసతతంగృహమేధినః । ఇష్టందత్తం తపోధీతంయస్యాంతంతస్యతద్వ్రజేత్ । యస్యాన్నేనచభుక్తేనభార్యాం సమధిగచ్ఛతి ॥ యస్యాన్నంతస్యతేపుత్రాః అన్నాద్రేతఃప్రజాయతే ॥ యమః ॥ కిల్బిషంహిమనుష్యాణాంఅన్నమాశ్రిత్యతిష్ఠతి ॥ యోహియ స్యాన్నమశ్నాతిసతస్యాశ్నాతికిల్బిషం । స్వపాకేవర్తమానేయఃపరపా కంనిషేవతే ॥సపశుత్వంసూకరత్వంచగర్దభత్వంచగచ్ఛతి । పరపాకం

పరగృహేనాద్యాద్విప్రో విచక్షణః ॥ గృహస్థపతనం హ్యేతత్ పరపాకోపజీవనం ఇతి । మనుః ॥ ఉపాసతే యే గృహస్థాః పరపాకమబుద్ధయః ॥ తేన తే ప్రేత్య పశుతాం వ్రజంత్యన్నాద్యదాయినాం ॥ జమదగ్నిః ॥ పితృదేవక్రియాం కృత్వా పరపాకరతిస్తు యః । దాతా కర్మఫలం యాతి భోక్తా భుంజీత కిల్బిషం । అన్నదస్యాత్ర యో భాగః కర్తా భాగేన లిప్యతే ॥ భూమిం గాం చ సువర్ణం చ రత్నాని వివిధాని చ । సర్వతః ప్రతిగృహ్ణీయాత్ భోజనం తు వివర్జయేత్ ॥ ఉశనాః ॥ పరాన్నం పరవస్త్రం చ పరాంబు పరయోషితః । పరవేశ్మనివాసశ్చ హరంత్యేతాని సంపదః ॥ రత్నావళ్యాం ॥ స్వర్వం తు తరితుం శక్యం అన్నలేపో హి దుస్తరం ॥ దుష్కృతం హి మనుష్యాణామన్నమాశ్రిత్య తిష్ఠతి ॥ లిఖితపరాశరౌ ॥ పరపాకనివృత్తస్య పరపాకరతస్య చ ॥ అపచస్య చ భుక్త్వాన్నం నరః చాంద్రాయణం చరేత్ । గృహీత్వాగ్నిం సమారోప్య పంచయజ్ఞాన్న నిర్వపేత్ ॥ పరపాకనివృత్తోఽసౌ మునిభిః పరికీర్తితః । పంచయజ్ఞాన్ స్వయం కృత్వా పరాన్నేనోపజీవతి ॥ సతతం ప్రాతరుత్థాయ పరపాకరతస్తు యః ॥ గృహస్థధర్మా యో విప్రో దానాతిపరివర్జితః । ఋషిభిర్ధర్మతత్త్వజ్ఞైః అపచః పరికీర్తితః ॥ అపచాయ చ యద్దానం దాతుశ్చాస్య కుతః ఫలం । దాతా ప్రతిగృహీతా చ ద్వావేతౌ నిరయగామినౌ ॥ పరివిత్తేస్తు యచ్చాన్నం పరివేత్తాన్నమేవ చ । కుండాన్నం గోళకాన్నం చ దేవలాన్నం తథైవ చ ॥ పురోహితస్య యచ్చాన్నం భుక్త్వా చాంద్రాయణం చరేత్ । అభ్యాసాభిప్రాయేణేదం చాంద్రాయణవ్రతం ॥ అనభ్యాసే నైదృశాన్నభోజనే భారద్వాజ ఆహ । నిశాచరస్య విప్రస్య నిషిద్ధాచరణస్య చ ॥ అన్నం భుక్త్వా ద్విజః కుర్యాత్ దినమేకమభోజనం ॥ పరాశరః ॥ సదాచారస్య విప్రస్య తథా వేదాంతవేదినః । భుక్త్వాన్నమ్ముచ్యతే పాపాదహోరాత్రాంతరం నరః ॥ శాతాతపః ॥ యో హి హిత్వా వివాహాగ్నిం గృహస్థ ఇతి మన్యతే । అన్నం తస్య న భోక్తవ్యం వృథాపాకో హి స స్మృతః ॥ వృథాపాకస్య భుక్త్వాన్నం ప్రాయశ్చిత్తం చరేద్ద్విజః ॥

ప్రాణాయామాస్త్రిరభ్యస్య ఘృతం ప్రాశ్య విశుద్ధ్యతి ॥ అపరార్కే ॥
అభోజ్యం బ్రాహ్మణస్యాన్నం వృషలేన నిమన్త్రితమ్ ॥ గౌతమః ॥ బ్రా
హ్మణో న దదత్ శూద్రః శూద్రాన్నం బ్రాహ్మణో దదత్ । అభోజ్యం తు
తయోరన్నం భుక్త్వా చాన్ద్రాయణం చరేత్ ॥ పరాశరః ॥ ఆమం వాయ
దివా పక్వం శూద్రాన్నముః భోజయేత్ । కిల్బిషం భజతే భోక్తా యశ్చ వి
ప్రః పురోహితః ॥ ఆమం శూద్రస్య పాత్రీణం యస్స్వపాచయతే ద్విజః ॥ త్ర
యస్తే నరకం యాన్తి దాతా భోక్తా చ పాచకః । అనాథాతిథీనాం చ భృ
త్యానాం చ విశేషతః ॥ ప్రతిగృహ్యాథ దాతవ్యం న భుజీత స్వయం తతః । అ
కృత్త్వైవ వృత్తిం యః స శూద్రో మ్రియతే ద్విజః ॥ ఆహితాగ్నిర్విశేషేణ
స శూద్రగతిభాగ్భవేత్ । శూద్రాన్నరసపుష్టస్య హ్యధీయానస్య నిత్యశః ॥
జపతో జుహ్వతో వాపి గతిరూర్ధ్వా న విద్యతే । శూద్రాన్నం శూద్రసంప
ర్కం శూద్రేణ తు సహాసనమ్ । శూద్రాత్ జ్ఞానాగమశ్చాపి జ్వలన్తమపి పా
తయేత్ ॥ మృతసూతకపుష్టాన్నం ద్విజశూద్రాన్నభోజనమ్ । అహం తం
న విజానామి కాం కాం యోనిం గమిష్యతి ॥ గృధ్రో ద్వాదశజన్మాని దశజన్మాని
సూకరః । శ్వయోనౌ సప్తజన్మ స్యాదిత్యేవం చ మనురబ్రవీత్ ॥ వసిష్ఠః ॥ శూ
ద్రాన్నేన తు భుక్తేన జఠరస్థేన యో మృతః । స వై ఖరత్వముష్ట్రత్వం శూద్ర
త్వం చోపగచ్ఛతి ॥ స్మృతిభాస్కరే ॥ ఆమం శూద్రస్య పక్వాన్నం శూద్ర
ముచ్ఛిష్టభోజనమ్ । తస్మాద్దానం చ పక్వం చ దూరతః పరివర్జయేత్ । ష
ణ్మాసాన్యో ద్విజో భుఙ్క్తే శూద్రస్యాన్నం విగర్హితమ్ । స తు జీవన్భవేచ్ఛూ
ద్రః మృతః శ్వా చాభిజాయతే ॥ సూతకే మృతకే భుక్త్వా గ్రసతే శశిభాస్క
రౌ । జలాదౌ హస్తతో భుక్త్వా న భూయః పురుషో భవేత్ । శూద్రాద్యన్న
భోజనే ప్రాయశ్చిత్తమాహ పరాశరః । శూద్రాన్నం సూతకాన్నం చ న
భోజ్యస్యాన్నమేవ చ ॥ శంకితం ప్రతిషిద్ధాన్నం పూర్వోచ్ఛిష్టం తథైవ చ ।
యది భుక్తం తు విప్రేణ అజ్ఞానాదాపదాపి వా । జ్ఞాత్వా సమాచరేత్కృచ్ఛ్రం
బ్రహ్మకూర్చం తు పావనమ్ । అజ్ఞానే అపత్రైవ బ్రహ్మకూర్చం జ్ఞాత్వా

భోజనే ప్రాజాపత్యమిత్యర్థః ॥ ఏతచ్చ బ్రహ్మకూర్చం చావిద్వద్విషయం ॥ విద్వాంసం ప్రత్యాహ స ఏవ ॥ ఆపత్కాలేతు విప్రేణ భుక్తం శూద్రగృహే యది । మనస్తాపేన శుద్ధ్యేత ద్రుపదం వా శతం జపేత్ ॥ దుష్టాన్నం గోరసస్నేహం శూద్రగేహాద్యదాగతం । పక్వం విప్రగృహే భుక్తం భోజ్యం తన్మనురబ్రవీత్ ॥ దుష్టాన్నం వ్రీహితండులాది ॥ స ఏవ ॥ ఘృతం క్షీరం తథా తైలం శుద్ధం స్నేహేన పాచితం । గత్వా నదీతటే విప్రః భుంజీయాచ్ఛూద్రభోజనమితి ॥ ఏతచ్చ మార్గభృత్యాదౌ పూర్వవత్ సంభవే వేదితవ్యం ॥ మాధవీయే చతుర్వింశతిమతే ॥ ఆరనాళం తథా క్షీరం కందుకం దధి సక్తవః । స్నేహపక్వమపక్వం చ శూద్రస్యాపి న దూష్యతి ॥ అంగిరాః ॥ స్వపాత్రే యచ్చ విన్యస్తం ద్రవ్యం శుచి నిత్యశః । పాత్రాంతరగతం గ్రాహ్యం అశూద్రాద్గృహమాగతం ॥ శూద్రస్య వేశ్మని ప్రేషీత క్షీరం వా యది వా దధి । నివృత్తేన న భోక్తవ్యం ఇత్యుక్తం స్మృతివేదిభిః ॥ నివృత్తేన శూద్రాన్నభోజనాన్నివృత్తేనేత్యర్థః ॥ గోరసం చైవ సక్తుం చ తైలం పిణ్యాకమేవ చ ॥ అపూపాన్ భక్షయేచ్ఛూద్రాద్యచ్చాన్యత్పయసా కృతం ॥ హారీతః ॥ కందుపక్వం స్నేహపక్వం పాయసం దధి సక్తవః ॥ ఏతాని శూద్రాన్నీతాని భోజ్యాని మనురబ్రవీత్ ॥ అపూపాదిపచనార్థం ఫరిమండలతయాకృతమయోమయం పాత్రం కందుః తత్రపక్వం కందుపక్వమిత్యర్థః ॥ శంఖః ॥ గృహాశ్వరుజి భూమ్యర్థే గవార్థే తు విశేషతః । శ్రోత్రియేణ తు భోక్తవ్యం శూద్రాణాం తు యమోఽబ్రవీత్ ॥ శాతాతపః ॥ తైలం ఘృతం దధి క్షీరం తథైవేక్షురసం గుడం । శూద్రభాండస్థితం తక్రం తథా మధు న దూష్యతి ॥ సంగ్రహే ॥ హైయ్యంగవీనం గోక్షీరం పిణ్యాకం దధి సక్తవః । స్నేహపక్వం చ తక్రం చ శూద్రాదపి న దూష్యతి ॥ పరాశరః ॥ మద్యమాంసరతం నిత్యం నీచకర్మప్రవర్తకం । తం శూద్రం వర్జయేద్విప్రః శ్వపాకమివ దూరతః ॥ ద్విజశుశ్రూషణరతాన్ మద్యమాంసవివర్జితాన్ । స్వకర్మనిరతాన్నిత్యం తాన్ శూద్రాన్న త్యజేద్బుధః ॥ ఏతత్సర్వమాపద్వి

షయమ్ ॥ తథాచమనుః ॥ అమమేవాదదీతాస్మాదవృత్త్యావైకరాత్రికమ్ । జీవితాత్యయమాపన్నః యోన్నమత్తి యతస్తతః । నలిప్యతే సపాపేనపద్మపత్రమివాంభసా ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శూద్రేషుదాసగోపాల కులమిత్రార్ధసారిణః । భోజ్యాన్నానాపితాశ్చైవ యశ్చాత్మానం నివేదయేత్ ॥ దేవలః ॥ స్వదాసోనాపితోగోపకుంభకారకృషీవలాః । బ్రాహ్మణైనాపిభోజ్యాన్నాః పంచైతేశూద్రయోనయః ॥ పరాశరః ॥ దాసనాపితగోపాలః కులమిత్రార్ధసారిణః । ఏతేశూద్రేషుభోజ్యాన్నాయశ్చాత్మానంనివేదయేత్ । శూద్రకన్యాసముత్పన్నో బ్రాహ్మణేనతుసంస్కృతః । సంస్కారాచ్ఛభవేద్దాసః సంస్కారాత్తుపదశితః । క్షత్రియాచ్ఛూద్రకన్యాయాం సుతోజాయేతమానవః । సగోపాలఇతిజ్ఞేయఃభోజ్యోవిప్రైర్నసంశయః ॥ వైశ్యకన్యాసముద్భూతః బ్రాహ్మణేనతుసంస్కృతః ॥ సహ్యర్ధసారీవిజ్ఞేయఃభోజ్యోవిప్రైర్నసంశయః ॥ యదేతానియాజ్ఞవల్క్యవచనానియుగాంతరవిషయాణి ॥ శూద్రేషుదాసగోపాలభృత్యమిత్రార్ధసారిణాం । భోజ్యకృతేకలౌనాస్తి తీర్థసేవాచదూరతఃఇతినిషేధస్మరణాత్ ॥ అభోజ్యానాంనటాదీనాం జలాదాపీతేప్రాయశ్చిత్తమాహ పరాశరః ॥ భాండస్థితమభోజ్యేషు జలందధిఘృతంపయః । అకామతస్తుయోభుంక్తే ప్రాయశ్చిత్తంకథంభవేత్ ॥ బ్రాహ్మణఃక్షత్రియోవైశ్యః శూద్రోవానుపసర్పతి ॥ బ్రహ్మకూర్చోపవాసేనయాజ్యవర్ణస్యనిష్కృతిః । శూద్రాణాంనోపవాసస్స్యాత్ శూద్రోదానేనశుధ్యతి । భాండంస్వమంత్యజానాంతు జలందధిపయఃపిబేత్ । బ్రహ్మకూర్చోపవాసేనద్విజాతీనాంతునిష్కృతిః । చండాలఘటసంఖ్యాంతు యత్తోయంపిబతిద్విజః । తత్క్షణాత్ క్షిపతేయస్తుప్రాజాపత్యంసమాచరేత్ । యదినక్షిప్యతేతోయం శరీరేయస్యజీర్యతే । ప్రాజాపత్యంచదాతవ్యం కృచ్ఛ్రసాంతపనంచరేత్ । చండాలఖాతవాపీషుపీత్వాసలిలమగ్రతః ॥ అజ్ఞానాచ్చైకభక్తేనత్వహోరాత్రేణశుధ్యతి ॥ ఇతి ॥ చండాలభాండసంస్పృష్టంపీత్వాకూపగతం

జలంగోమూత్రయావకాహారం త్రిరాత్రాచ్ఛుచిమాప్నుయాత్ । మహాత
టాకాదిషు చండాలాదిసంబంధేనకశ్చిద్దోషః ॥ అన్యేషుకూపవన్న్యాయఇ
తిమాధవీయే ॥ యమః ॥ అల్పానామేవపయసాం మహత్సునతుదూష
ణం । ద్రోణ్యామాపఃనవయేత్ ॥ తీర్థంజలాచరణప్రదేశః ॥ హా
రీతః । క్లిన్నైర్భిన్నైశవైస్తోయే తత్రస్థం యదితత్పిబేత్ ॥ శుద్ధ్యైచాంద్రా
యణంకుర్యాత్ తప్తకృచ్ఛ్రమథాపివా । సురభాత్ప్రపాతోయం పీత్వా
చాంద్రాయణంచరేత్ । అజ్ఞానాదాపదావాపి పంచగవ్యేనశుధ్యతి ॥ ప
రాశరః ॥ భుక్త్వాజ్ఞానాద్ద్విజశ్రేష్ఠః చండాలాన్నం కథంచన । గోమూ
త్రయావకాహారః దశరాత్రేణ శుధ్యతి ॥ అమేధ్యరేతోగోమాంసం చండాలా
న్నమథాపివా । యదిభుక్తంతు విప్రేణ కృచ్ఛ్రం చాంద్రాయణంచరేత్ ॥
అమేధ్యం విణ్మూత్రాదితదుపస్పృష్టస్యాన్నస్య భోజనం అమేధ్యభో
జనం ॥ యత్తు చతుర్వింశతిమతేదశితం । విణ్మూత్రభక్షణే విప్రః చ
రేచ్చాంద్రాయణద్వయం ॥ భోజనే చైవ విణ్మూత్రం చరేచ్చాంద్రాయ
ణద్వయం । ఏతదభ్యాసవిషయం ॥ అత్రవిష్ణుః ॥ సర్వేష్వేషు ద్విజా
తీనాం ప్రాయశ్చిత్తాంతే పునస్సంస్కారం కుర్యాత్ ఇతి ॥ హారీతః ॥
హస్తదత్తభోజనేదుష్టపంక్తిభోజనే వ్యస్తమూత్రపురీషకరణే మృతసూతకాన్న
భోజనేశూద్రప్రసహసంసృష్టే త్రిరాత్రమభోజనమితి ॥ ఇదంకామవిష
యం॥ అకామతస్తుదినమేకమభోజనం ఇతి విజ్ఞానేశ్వరేణోక్తం ద్రష్టవ్యం ।
మార్కండేయః ॥ భుక్త్వాతు బ్రాహ్మణాశౌచే చరేత్సాంతపనం ద్వి
జః । శూద్రస్య తథాభుక్త్వా ద్విజశ్చాంద్రాయణం చరేత్ ఇతి ॥
ఏతత్ కామకృతాభ్యాసవిషయం ॥ యచ్చశంఖేనోక్తం ॥ శూద్రస్యసూత
కే భుక్త్వా షణ్మాసాద్వ్రతమాచరేత్ । బ్రాహ్మణస్యతథాశౌచే భుక్త్వామా
సంవ్రతంచరేత్ । తదత్యంతాభ్యాసవిషయం ॥ పరాశరః । అజ్ఞానాద్భుంజ
తే విప్రః సూతకే మృతకేపివా । ప్రాయశ్చిత్తం కథంతేషాం వర్ణేవర్ణే వి
నిర్దిశేత్ ॥ గాయత్ర్యష్టసహస్రేణ శుద్ధిస్స్యాచ్ఛూద్రసూతకే । వైశ్యేపంచ
సహస్రేణ శుద్ధిస్స్యాత్ క్షత్రియే॥ తథాబ్రాహ్మణస్య యదాభుక్తే ద్వేస

మాసేతు దాపయేత్ ॥ అథవా వామదేవ్యేన సామ్నా చైకేన శుధ్యతి । అ
త్ర వికల్పః । సర్వత్రాశౌచోత్తరకాలమేవ ప్రాయశ్చిత్తం ద్రష్టవ్యం ॥
తథా విష్ణుః ॥ బ్రాహ్మణాదీనామాశౌచే యస్సకృదేవాన్నమశ్నాతి తస్య తావ
దేవాశౌచం యావత్తేషాం అజ్ఞానే నాపదా వా భోక్తురిదం జ్ఞాతే౽న దోషకృది
తి । అజ్ఞాతేస్తు పూర్వం భుక్తవతః శిష్టాహమఘం భవతి ॥ అథానంతరం చాం
ద్రాయణాది ॥ అజ్ఞానాత్తత్ర భోక్తుస్తు తదహరేవాఘం యావద్భుక్తం జీర్ణం
స దధో వ్రజతి । ఆపత్కాలేధీపూర్వమపి భుక్తవతో౽పి దినమేవాఘం ॥ ఏ
తత్సర్వం సపిండస్య న దోషకృదిత్యర్థః ॥ అత్రిః ॥ శూద్రాన్నం సూతికా
న్నం చ శ్రాద్ధాన్నం చైవ వర్జయేత్ । నగ్నప్రచ్ఛాదనే శ్రాద్ధే నవశ్రాద్ధే త
థైవ చ ॥ ఏకోద్దిష్టే మహాత్యాజ్యే న భూయః పురుషో భవేత్ ॥ విష్ణుః ॥
ప్రాజాపత్యం నవశ్రాద్ధే పాదోనం త్వాద్యమాసికే । త్రైపక్షికే తదర్ధం
తు పంచగవ్యం ద్విమాసికే ॥ భుక్తం చేత్పార్వణే శ్రాద్ధే ప్రాణాయామాన్
షడాచరేత్ । ఉపవాసస్త్రిమాసాదివత్సరాంతం ప్రకీర్తితం ॥ ప్రా
ణాయామత్రయం వృద్ధావహోరాత్రం సపిండకే । ఆమరూపే స్మృతం న
క్తం వ్రతపారణికే తథా ॥ ఇదమాపద్విషయం ॥ అనాపది తు హారీతః ।
చాంద్రాయణం నవశ్రాద్ధే ప్రాజాపత్యం తు మిశ్రకే । ఏకాహస్తు పరాన్నే
షు ప్రాయశ్చిత్తం విధీయతే ॥ మిశ్రకే ॥ ఆద్యమాసికే । చతుర్వింశతి
మతే ॥ ప్రాజాపత్యం నవశ్రాద్ధే పాదోనం తూనమాసికే । త్రైపక్షికే త
దర్ధం స్యాత్ పాదో ద్వైమాసికే తతః ॥ పాదోనం కృచ్ఛ్రముద్దిష్టం షాణ్మాసే
చాబ్దికే తథా । త్రిరాత్రం చాద్యమాసేషు ప్రత్యాబ్దం చేదహస్స్మృతః ॥ తత్రై
వ ॥ శూద్రస్య తు నవశ్రాద్ధే చాంద్రాయణద్వయం క్లృప్తం ॥ సార్ధం
చాంద్రాయణం మాసే త్రిపక్షే త్వైందవం స్మృతం । మాసద్వయే పరా
కస్స్యాదూర్ధ్వం సాంతపనం స్మృతం ॥ యత్తు శంఖవచనం ॥ చాం
ద్రాయణం నవశ్రాద్ధే పరాకో మాసికే స్మృతః । పక్షత్రయే తు కృచ్ఛ్రః స్యా
దేకాహం పునరాబ్దికే । అత ఊర్ధ్వం న దోషస్స్యాత్ శంఖస్య వచన
స్తథా ॥ ఇదం దుర్వృత్తిపతితాదిశ్రాద్ధవిషయం ॥ భరద్వాజః ॥ అహ

జ్యేష్ఠయాన్యదుద్దిశ్య శ్రాద్ధమేకాదశేహని । బ్రాహ్మణస్తత్రభుక్త్వాన్నం శిశుచాంద్రాయణంచరేత్ ॥ ఆమశ్రాద్ధేతథాభుక్త్వాతప్తకృచ్ఛ్రేణశుధ్యతి । సంకల్పితేతథాభుక్త్వా త్రిరాత్రంక్షపణంభవేత్ ॥ బ్రహ్మచారిణస్తు । బృహద్యమఆహ ॥ మాసికాదిషుయోశ్నీయాత్ అసమాప్తవ్రతోద్విజః ॥ త్రిరాత్రముపవాసోస్యప్రాయశ్చిత్తంవిధీయతే । ప్రాణాయామత్రయంకృత్వాఘృతంప్రాశ్యవిశుధ్యతి ॥ శాతాతపస్తుసఏవాహ ॥ మధుమాంసంచయోశ్నీయాచ్ఛ్రాద్ధేసూతకఏవచ । ప్రాజాపత్యంచరేత్కృచ్ఛ్రం వ్రతశేషంసమాచరేత్ ॥ అభ్యాసేపునరుపనయనంబోధాయనోక్తంద్రష్టవ్యం । ఆమశ్రాద్ధేషుసర్వత్రాన్నమితిషట్త్రింశన్మతేభిధానాత్ ॥ యదుశనసోక్తం । దశకృత్వఃపిబేదాపోగాయత్ర్యాశ్రాద్ధభుగ్ద్విజః ॥ తతస్సంధ్యాముపాసీత శుధ్యేత్తుతదనంతరమ్ ॥ తదనుక్తశ్రాద్ధవిషయమితి మాధవీయే । సంస్కారాన్నశ్రాద్ధభోజనేషు ॥ వ్యాసః ॥ నివృత్తేచూడహోమేతు ప్రాక్చాన్నకరణాత్తథా । చరేత్సాంతపనంభుక్త్వాజాతకర్మణిచైవహి ॥ అతోన్యేషుతుభుక్త్వాన్నం సంస్కారేషుద్విజోత్తమః । నియోగాదుపవాసేన శుధ్యతేనింద్యభోజనఇతి ॥ యమః ॥ బ్రహ్మౌదనేచసీమంతోన్నయనేచతథాద్విజః । జాతశ్రాద్ధేనవశ్రాద్ధేభుక్త్వాచాంద్రాయణంచరేత్ ॥ శాతాతపః ॥ వనస్పతిగతేసోమే పరాన్నంయస్తుభుంజతే । తేషాంమాసకృతంపుణ్యం దాతారమధిగచ్ఛతి ॥ సనత్కుమారః ॥ ఏకాదశ్యాంమునిశ్రేష్ఠ యోభుఙ్క్తేమూఢచేతనః ॥ ప్రతిగ్రాసమసౌభుఙ్క్తేకిల్బిషంశ్వానవిట్సమం । నిష్కృతిర్నహ్యపస్యోక్తా ధర్మశాస్త్రమనీషిభిః ॥ ఏకాదశ్యన్నకామస్య నిష్కృతిఃక్వాపినోదితా ॥ కాత్యాయనః ॥ అష్టవర్షాధికోమర్త్యః హ్యపూర్ణాశీతివత్సరః ॥ ఏకాదశ్యాముపవసేత్ పక్షయోరుభయోరపి ॥ కణ్వః ॥ ఏకాదశీముపవసేత్ నకదాచిదతిక్రమేత్ ॥ విష్ణుః ॥ ఏకాదశ్యాన్నభుంజీత కదాచిదపిమానవః ॥ ఆపస్తంబః ॥ పర్వసుచోభయోరుపవాస ఔపవస్తమేవకాలాంతరేభోజనం తృప్తిశ్చాన్న

స్యేతి । ఉభయోర్దంపత్యోర్యత్ర కాలే భోజనం తదప్యుపవాసమేవ ॥
ఉపవాస ఏవ । తదపి దివారాత్రౌ న తస్య సాయమశ్నీయాదితి శ్రౌతే దర్శ
నాత్ ॥ స్మృత్యంతరే ॥ అర్కద్విపర్వరాత్రౌ తు చతుర్దశ్యష్టమీదివా ।
ఏకాదశ్యామహోరాత్రం భుక్త్వా చాంద్రాయణం చరేత్ ॥ శౌనకః ॥ అ
ష్టమ్యాం చ చతుర్దశ్యాం న కుర్యాద్భోజనం దివా । ఆదిత్యపర్వసంక్రాంతౌ
వ్యతీపాతే పితుర్దినే ॥ దివసే చోపవాసస్య న కుర్యాన్నిశిభోజనమ్ । అత్ర
ప్రాయశ్చిత్తమాహ స ఏవ ॥ త్ర్యహమేవ జపేన్మంత్రం దశవారం జపేత్తు
వా । అష్టమ్యాం వా చతుర్దశ్యాం దివా భుక్త్వా హ్యకల్మషమ్ ॥ సపర్యాంతే
జపేన్మంత్రం పర్వాంతే దశ చేజ్జపేత్ । పర్వద్వయే భానువారే రాత్రౌ భుక్తే
రకల్మషం । నదీతీరే జపేన్మంత్రం దాంతో వై విష్ణుమందిరే ॥ ఏకాదశ్యా
మహోరాత్రం భుక్త్వా యది న పాపకృత్ । సాయం ప్రాణాంతిమంతం చ
దశవారం తు కిల్బిషీ ॥ రాత్రౌ భుక్త్వా వత్సరాంతే మన్వాదిషు యుగాదిషు ।
గ్రహణే భోజననిషేధమాహ వ్యాసః ॥ నాద్యాత్సూర్యగ్రహాత్పూర్వమహ్ని
సాయం శశిగ్రహాత్ । గ్రహకాలే చ నాశ్నీయాత్ స్నాత్వాశ్నీయాద్విము
క్తయోః ॥ ముక్తే శశిని భుంజీత యది న స్యాన్మహానిశీ । అముక్తయోరస్తగ
యోరద్యాద్దృష్ట్వా పరేహని ॥ సూర్యగ్రహే తు నాశ్నీయాత్పూర్వం యా
మచతుష్టయమ్ । చంద్రగ్రహే తు యామాంస్త్రీన్ బాలవృద్ధాతురాన్వి
నా ॥ బాలాదివిషయే స ఏవాహ ॥ అపరాహ్ణే న మధ్యాహ్నే న సాయం న తు సం
గవే । భుంజీత సంగవే చేత్స్యాన్న పూర్వం భుజిమాచరేత్ । మార్కండేయః ॥
గ్రహణం తు భవేదిందోః ప్రథమాద(ధి)ర్ధయామతః । భుంజీతావర్తనాత్పూ
ర్వం ప్రథమే ప్రథమాదధః ॥ రాత్రౌ ప్రథమయామగ్రహణే దివా ప్రథమయా
మే భుంజీత అన్యత్ర ఆవర్తనాదధ ఇత్యర్థః । స ఏవ ॥ రవేస్త్వావర్తనాదూ
ర్ధ్వం అర్వాగేవ నిశీయతః । చతుర్థే ప్రహరే చేత్స్యాత్ చతుర్థప్రహ
రాదధః ॥ వృద్ధగౌతమః ॥ చంద్రసూర్యగ్రహే నాద్యాత్తస్మిన్నహని పూర్వ
తః । రాహోర్విముక్తిం విజ్ఞాయ స్నాత్వా కుర్వీత భోజనమ్ ॥ సంధ్యాశ

లేయదా రాహుః గ్రసతే శశిభాస్కరౌ । తదహర్నైవ భుంజీత రాత్రావపి కదాచన । తదహర్న భుంజీత రవేః గ్రస్తోదయే పూర్వం రాత్రౌ న భుంజీతేత్యర్థః । చంద్రగ్రస్తాస్తమయే అహర్న భుంజీత భాస్కరే గ్రస్తాస్తమితే రాత్రావపి వ్యాచక్షతే ॥ తథా వసిష్ఠః ॥ గ్రస్తోదయే విధోః పూర్వం నాహర్భోజనమాచరేత్ । గ్రస్తాదితే తథా సూర్యే న రాత్రౌ భోజనం చరేత్ ॥ భృగుః ॥ గ్రస్తావేవాస్తమానం తు రవీందూ ప్రాప్నుతో యది । తయోః పరేద్యురుదయే స్నాత్వాభ్యవహరేన్నరః ॥ మార్కండేయః ॥ చంద్రస్య యది వా భానోః యస్మిన్నహని భార్గవ । గ్రహణం తు భవేత్తస్మిన్ తత్పూర్వం భోజనం న రః । నాచరేత్సంగ్రహం చైవ తథైవాస్తముపాగతే ॥ యావత్తస్యోర్నోదయః స్యాన్నాశ్నీయాత్తావదేవ తు । ముక్తిం దృష్ట్వా తు భుంజీత స్నానం కృత్వా తతః పరమ్ ॥ మనురపి ॥ అముక్తయోరస్తగయోః దృష్ట్వా స్నాత్వా పరేహని ॥ విష్ణుధర్మే ॥ అహోరాత్రం న భుంజీత చంద్రసూర్యగ్రహే స్తగౌ । ముక్తిం దృష్ట్వా తు భోక్తవ్యం స్నానం కృత్వా తతః పరం ॥ గ్రహే గ్రహణే గ్రస్తాస్తగే శశిని గ్రహణాత్పూర్వస్యాం రాత్రౌ పరస్మిన్నహని చ న భుంజీత । గ్రస్తాస్తగే సూర్యే గ్రహణాత్పూర్వస్మిన్నహ్ని పరస్యాం రాత్రౌ చ న భుంజీతేత్యర్థః ॥ దక్షః ॥ అయనే విషువే చైవ చంద్రసూర్యగ్రహే తథా । అహోరాత్రోపోషితః స్నాత్వా సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే । ఇతి పుత్రవంతవ్యతిరిక్తవిషయమ్ ॥ సంక్రాంత్యాముపవాసం చ కృష్ణైకాదశివాసరే । చంద్రసూర్యగ్రహే చైవ న కుర్యాత్పుత్రవాన్ గృహీ ॥ షట్త్రింశన్మతే । సర్వేషామేవ వర్ణానాం సూతకం రాహుదర్శనే । సచేలం తు భవేత్స్నానం సూతకాన్నం చ వర్జయేత్ । సూతకాన్నం రాహుసూతకాన్నం ॥ వృద్ధమనుః ॥ ఆరనాళం చ తక్రం చ పాథేయం ఘృతపాచితం । ఉదకం చ కుశచ్ఛన్నం న దుష్యేద్రాహుదర్శనే ॥ స్మృతిరత్నే ॥ ఆరనాళం తథా క్షీరం కంబుకం దధి సక్తవః । స్నేహపక్వం చ తైలం చ న కదాచిత్ప్రదూష్యతి ॥ వ్యాసః ॥ సంవత్సరస్యైకమపి చరేత్కృచ్ఛ్రం ద్విజోత్తమః । అజ్ఞాతభుక్తశుద్ధ్యర్థం జ్ఞాతస్య తు విశేషతః ॥ భక్ష్యమాంసమాహాయోజ్ఞ

వల్క్యః । భక్ష్యాఃపంచనఖాస్సేధాగోధాకచ్ఛపశల్యకాః । శశశ్చమ
త్స్యేష్వపిహిసింహతుండకరోహితాః । తథాపాఠీనరాజీవసశల్కాభక్ష్యం
స్యాత్తుద్విజాతిభిః ॥ మనురపి ॥ శ్వావిడంశల్యకంగోధాంఖడ్గకూర్మశశాంస్తథా ।
భక్ష్యాన్పంచనఖేష్వాహుః అనుష్ట్రాంశ్చైకతోదతః ఇతి ॥ గౌతమః ॥ పంచ
నఖాశ్శల్యకశ్వావిడ్గోధాఖడ్గకచ్ఛపాఇతి ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ ప్రాణాత్యయ
ఏ తథా శ్రాద్ధే ప్రోక్షితంద్విజకామ్యయా । దేవాన్పితౄన్సమభ్యర్చ్యఖాదన్
మాంసంనదోషభాక్ ॥ ప్రోక్షితంయాగశిష్టం ॥ స్మృత్యంతరే ॥ ప్రోక్షితం
భక్షయేన్మాంసం బ్రాహ్మణానాంచకామ్యయా ॥ యథావిధినియుక్తంచప్రా
ణానామేవచాత్యయే ॥ మనుః ॥ నియుక్తస్తుయథాన్యాయంపలలం
యఃపరిత్యజేత్ । సప్రేత్యపశుతాంయాతి సంభవానేకవింశతిమితి ॥ మ
నుః ॥ మధుపర్కేచయజ్ఞేచ పితృదైవత్యకర్మణి । అత్రైవపశవోహింస్యా
నాన్యత్రేత్యబ్రవీన్మనుః ॥ యజ్ఞవ్యతిరిక్తేసర్వకర్మణి కలౌప్రాణివధోమాం
సంభక్షణంచనిషిద్ధం । పరాతిథిపశుభ్యస్తునపశూపాకృతిఃకలావితిస్మరణాత్ ।
యజ్ఞార్థం పశువధే మాంసభక్షణేచ నదోషఇత్యాహమనుః । యజ్ఞా
ర్థంపశవస్సృష్టాః స్వయమేవస్వయంభువా । యజ్ఞోహిభూత్యై
సర్వస్యతస్మాద్యజ్ఞేవధోఽవధః ॥ ఓషధ్యః పశవోవృక్షాఃతిర్యఞ్చఃపక్షిణస్త
థా । యజ్ఞార్థంనిధనంప్రాప్తాఃప్రాప్నువంత్యుచ్ఛ్రితంపునః ॥ యజ్ఞా
యజగ్ధిర్మాంసస్యేత్యేషదైవోవిధిస్స్మృతః । అతోఽన్యథాప్రవృత్తిస్తురాక్ష
సోవిధిరుచ్యతే । నాద్యాదవిధినామాంసంవిధిజ్ఞోఽనాపదిద్విజః ॥ జగ్ధ్వా
హ్యవిధినామాంసంప్రేతస్తైరద్యతేఽవశః । అసంస్కృతాన్పశూన్మంత్రైర్నా
ద్యాద్విప్రఃకథంచన ॥ మంత్రైస్తుసంస్కృతానద్యాత్ శాశ్వతంధర్మమాస్థితః ।
యా వేదవిహితాహింసానియతాస్మింశ్చరాచరే । అహింసామేవతాం
విద్యాత్ వేదాద్ధర్మోహినిర్బభౌ । యావంతిపశురోమాణితావ
త్కృత్వేహమారణం । వృథాపశుఘ్నఃప్రాప్నోతిప్రేత్యజన్మనిజన్మని ।
యోహింసకానిభూతానిహినస్త్యాత్మసుఖేచ్ఛయా । సజీవంశ్చమృతశ్చైవ
నక్వచిత్సుఖమేధతే । నాకృత్వాప్రాణినాంహింసాంమాంసముత్పద్యతేక్వ

చిత్ । నచ ప్రాణివధాత్ స్వర్గః తస్మాన్మాంసం వివర్జయేత్ ॥ స్వమాంసం పరమాంసేన యో వర్ధయితుమిచ్ఛతి । అనభ్యర్చ్య పితౄన్దేవాన్ తతోన్యో నాస్త్యపుణ్యకృత్ ॥ మాంసభక్షయితాముత్ర యస్య మాంసమిహాద్మ్యహం । ఏతన్మాంసస్య మాంసత్వం ప్రవదంతి మనీషిణః ॥ అనుమంతా విశసితా నిహంతా క్రయవిక్రయీ ॥ సంస్కర్తా చోపహర్తా చ ఖాదకశ్చేతి భాగినః ॥ ఖాదకస్య దోష ఇతి తస్మాన్న ఖాదకస్స్యాదిత్యర్థః ॥ మాంసవర్జనే ఫలమాహ స ఏవ । వర్షే వర్షేశ్వమేధేన యో యజేత శతం సమాః ॥ మాంసాని చ న ఖాదేద్యస్తయోః పుణ్యఫలం సమం । ఫలమూలాశనైర్మేధ్యైః అశ్నన్వన్యానిభోజనైః । న తత్ఫలమవాప్నోతి తన్మాంసపరివర్జనాత్ ॥ స ఏవ ॥ న మాంసభక్షణే దోషో న మద్యే న చ మైథునే । ప్రవృత్తిరేషా భూతానాం నివృత్తిస్తు మహాఫలా ॥ మద్యే మదకరద్రవ్యే ॥ అవిహిత ప్రతిషిద్ధబాధాదికే । మైథునే అవిహితప్రతిషిద్ధే అనృతౌ స్వదారగమన ఇత్యర్థః ॥ మాంసభక్షణే దోషాభావవిషయం ప్రాణాత్యయవిషయం నాతోన్యత్ర త్యదన్నాద్యాః ప్రాణానామేవ చాత్యయ ఇతి తేనైవ స్మరణాత్ దేశవిశేషవిషయం యుగాంతరవిషయం వా ॥ స్మృతిరత్నాదౌ తథా చ వ్యాసః ॥ సముద్రయానం మాంసస్య భక్షణం శస్త్రజీవికా । శీధుపానముదీచ్యానాం అవిగీతాని ధర్మతః ॥ మంత్రేణ సంస్కృతం మాంసం నాద్యాద్విప్రః కలౌ యుగే । యజ్ఞే చోపాకృతం మాంసం అశ్నీయాద్విధిచోదితం ॥ బోధాయనః ॥ అమృతాపిధానమసీత్యుపరిష్టాదపః పీత్వా చాంతోభిమృశతి ప్రాణానాం గ్రంథిరసీతి । పునరాచమ్య దక్షిణపాదాంగుష్ఠే పాణినా నిస్రావయేత్ అంగుష్ఠమాత్రః పురుషోంగుష్ఠం చ సమాశ్రిత ఇతి మనుమంత్రేణ మూర్ధ్వహస్తం సమాచరేత్ ॥ శ్రద్ధాయాం ప్రాణే నివిశ్యామృతం హుతం ప్రాణమన్నేనాప్యాయస్వ । శ్రద్ధాయామపానే నశ్రద్ధాయాం వ్యానే శ్రద్ధాయాముదానే శ్రద్ధాయాం సమానే నివిశ్య ఇతి యథావిహితమనుషంగః ॥ బ్రహ్మణి మాత్మానం యోజయేత్ । సర్వక్రతుయాజినామాత్మయాజీ విశిష్యత ఇతి వ్యాసోపి ॥ తతస్తృప్తస్సన్ అమృతాపిధానమసీత్యపః ప్రాశ్య తస్మాద్దే

శాన్మనాగపస్పృశ్యపిధివదాచమేదితి ॥ భరద్వాజః ॥ భుక్త్వాఽమృతా పిధాన మసీతిచనిపిబ ఆచాంతః పునరాచామే ద్యావన్మండలశోధనమ్ ॥ దేవలః ॥ భుక్తోచ్ఛిష్టం సమాదాయ సర్వస్మాత్కించిదాచమన్ । ఉచ్ఛిష్టభాగధేయేభ్యః సోదకంనిర్వపేద్భువి ॥ విష్ణుః ॥ నహస్తాత్ప్రక్షాళ్య చులకంగృహ్ణీయాదితిసంగ్రహే । అమృతాపిధానమసీత్య వశిష్టజలంపిబేత్ ॥ తచ్ఛేషంరౌరవేత్యుక్త్వా బలిస్థానేవిసర్జయేత్ ॥ శాతాతపః ॥ అర్ధంపీత్వాతుగండూషమ్ అర్ధంత్యాజ్యంమహీతలే। రసాతలగతా నాగాః తేనప్రీణంతినిత్యశః । హస్తంప్రక్షాళ్యగండూషం యఃపిబేత్పాపమోహితః । సదేవాంశ్చపితౄంశ్చైవ ఆత్మానంచైవఘాతయేత్ । గండూషమంత్రోత్తరాపోశనమ్ ॥ తథామార్కండేయః ॥ ఉత్తరాపోశనాత్పూర్వం నహస్తంప్రక్షాళయేద్ద్విజః । అర్ధంత్యజేతగండూషం అర్ధంత్యజేద్భూతలే ॥ ప్రీణంతిపితరస్సర్వే యాశ్చాన్యాభూమిదేవతాః । హస్తంనిర్ణిహ్యసంక్షాళ్య విధూయోద్ధృత్యపాత్రతః । గండూషంధారయేద్యస్తు సురామివసధారయేత్ । గండూషార్ధత్యాగమంత్రమాహసఏవ । రౌరవేపుణ్యనిలయేపద్మార్బుదనివాసినామ్ । అర్థినాముదకందత్తమక్షయ్యముపతిష్ఠతు ॥ ఉత్తరాపోశనాత్పశ్చాత్ పాత్రంహస్తేననసంస్పృశేత్ । యదిస్పృశేత్తుమోహేన సచేలంస్నానమాచరేత్ ॥ పీత్వాభుక్త్వాచయోమర్త్యః శూన్యంపాత్రంపరిత్యజేత్ । సభూయఃక్షుత్పిపాసార్తః భవేజ్జన్మనిజన్మని ॥ అపక్రమ్యతతఃపశ్చాద్గండూషాన్షోడశాచరేత్ । విప్రస్యదక్షిణేభాగే దేవాస్తిష్ఠంతియత్నతః ॥ ఆసీనఏవగండూషాన్ వామభాగే విసర్జయేత్ ॥ శాండిల్యః ॥ మాషాదిచూర్ణైర్మృద్భిర్వా ప్రక్షాళ్యకరయోర్ద్వయం । ప్రక్షాళ్యజానుపాదౌచ కాష్ఠైర్దంతాన్విశోధయేత్ ॥ ఔర్వః ॥ ఆస్యంప్రక్షాళ్యగండూషం పిబేద్భుక్త్వాద్వయోర్ద్విజః । దేవశ్రాద్ధంచహన్యాత్ పిత్ర్యమాత్మానమేవచ । గండూషకాలేఆశ్వాస్యనపిబేదిత్యర్థః ॥ దేవలః ॥ భుక్త్వాచామేద్యథోక్తేన విధానేనసమాహితః । శోధయేన్ముఖహస్తౌచ మృదద్భిర్ఘర్షణైరపి ॥ తస్మిన్నాచమనంకుర్యాత్ యత్ర

భాంసేథభుక్తవాన్ । యద్యుత్తిష్ఠత్యనాచాంతః భుక్తవానాసనాత్తతః ॥ స్నానంసద్యఃప్రకుర్వీత సోన్యథాపతితోభవేత్ ॥ గౌతమః ॥ గండూష స్యాథసమయె తర్జన్యావక్త్రచాలనం । కుర్వీతయదిమూఢాత్మారౌరవేన రకేపతేత్ । గండూషంవార(రి)శాచంచ కృత్వాపైకాంస్యభాజనే । షణ్మా సాద్భువినిక్షిప్యోద్ధృత్యపునరాహరేదితి ॥ స్మృత్యంతరె ॥ భుక్త్వోచ్ఛిష్ట స్త్వనాచాంతశ్చాండాలాదీన్యదిపశ్యతి । జ్ఞానతోజ్ఞానతోవాపి త్రిస్నానంభుక్త వానసౌ ॥ రత్నావళ్యాం ॥ దన్తానాంశోధనంకృత్వా పవిత్రంతువిసర్జ యేత్ । విసృజ్యభూమావాపాత్రేవా పశ్చాద్వారంతుశోధనం ॥ స్మృత్యా ర్థసారె ॥ అమృతాపిధానమసీతి గండూషమర్థంపీత్వార్థంభూమౌ బహిర్నిరస్యవర్తులపవిత్రం విసృజ్యభూమౌపాత్రేవాక్షిప్త్వా సమ్యగు చ్ఛిష్టంప్రక్షాళ్యద్విరాచమేత్తతోహస్తౌసంమృజ్యాపరిసాఙ్గుష్ఠాభ్యాం చక్షుషోః నిషిచ్యచక్షుషీస్పృష్ట్వాగ్నిముపస్పృశ్యఇష్టదేవతాంస్మరేత్ ఇతి ॥ స్మృతిరత్నే ॥ దంతశోధనకాష్ఠంతు భూమావేవసముత్సృజేత్ । భు క్త్వాతత్ప్రయత్నేన కించిత్ప్రక్షాళ్యవారిణా ॥ అనుచ్ఛిష్టోథకుర్వీత భు క్త్వావై దంతశోధనమ్ । పాదుకారోహణంచైవ తిలైశ్చపితృతర్పణం ॥ గౌతమః ॥ ఆచాంతఃపునరాచామే దాయంగౌరితిమంత్రతః । ద్రుపదంవాత్రి రావృత్యసర్వపాపప్రణాశినీ । హస్తౌనిష్పృష్య్యాంగుష్ఠాభ్యాంచక్షుషోరంబు నిక్షిపేత్ । యయాతించసుకన్యాంచ చవనంచక్రమశ్వినౌ ॥ భుక్తమాత్రం స్మరేద్యస్తు చక్షుస్తస్యనహీయతఇతి ॥ సఏవ ॥ ప్రాణానాంగ్రంథిరసీత్యా లభేద్ధృదయంతతః । అక్షరేణస్వమాత్మానం యోజయేద్బ్రహ్మణెనహీ తి ॥ కత్సః ॥ ఆచాంతోనాభిదేశంతు ప్రాణానాంగ్రంథిరసీతివ । వి ష్ణుశ్చాదిత్యమీక్షేత రాత్రౌదీపముఖంతతః ॥ వ్యాసః ॥ ఆచమ్యాంగుష్ఠమా త్రేతిపాదాంగుష్ఠేతుదక్షిణే । నిస్రావయేద్ధస్తజలమూర్ధ్వహస్తస్సమాహి తః ॥ అత్రిః ॥ ఆచాంతోప్యశుచిస్తావద్యావత్పాత్రమనుద్ధృతం ॥ ఉద్ధృతే

ప్యతుచిస్తావత్ యావన్మండలశోధనం। భూమావపినలిప్తాయాం తావత్స్వాదశువిరిప్రమాణ్ । ఆసనాదుత్థితస్తస్మాద్యావన్నస్పృశతెమహీం । ఏతద్బ్రహ్మచారివిషయం । భార్యాభృతకదాసేభ్యః దత్వోచ్ఛిష్టంతు శోధయేత్తతఇతి గృహస్థస్యోక్తత్వాదితి ॥ స్మృతిరత్నే ॥ శాతాతపః ॥ ఆచమ్యపాత్రముత్సృజ్యకించిదార్ద్రేణపాణినా । ముఖ్యాన్ప్రాణాన్సమాలభ్యనాభింపాణితలేనచ । భుక్త్వానైవప్రతిష్ఠేతనైవచార్ద్రేణపాణినా । పాణీమూర్ధ్నిసమాధాయస్పృష్ట్వాగ్నించసమాహితః ।ఆపస్తంబః॥ యత్రభుజ్యతేతత్సంమృజ్యనిహృత్యావేక్ష్యతం దేశమమత్రేభ్యోలేపాన్ సంసృష్ట్యాద్భిః సమ్మృజ్యోత్తరతః శుచౌదేశేరుద్రాయనినయేదేవంచాస్తుశివంభవతీతి. యత్రస్థానే భుజ్యతేతత్రత్యముచ్ఛిష్టం సమూహ్యరాశీకృత్యాన్యత్ర నిహృత్య తం దేశమవోక్ష్యేద్యుపాకృతః తాన్యమంత్రాణితేభ్యోన్నలెపాన్యాం జనలేపాంశ్చ సంసృష్ట్య కాష్ఠాదినావకృష్యాద్భిః సంమృజ్య హస్తాత్తరత శ్శుచౌదేశే రుద్రాయనమెత్ రుద్రాయేదమస్త్వితినినయేత్ । ఏవంకృతేవాస్తుగృహంశివంసమృద్ధంభవతీత్యర్థః ॥ విష్ణుపురాణే॥ భుక్త్వాసమ్యగ్ద్విరాచమ్య ప్రాఙ్ముఖోదఙ్ముఖోపివా । స్వస్థఃప్రశస్తస్సచ్చిత్తఃకృతాసనపరిగ్రహః । అభీష్టదేవతానాంతు కుర్వీతస్మరణంనరః ॥ అగ్నిరాప్యాయనంధాతుం పార్థివంపవనేరితః । భక్తావకాశోనభసాజరయేదస్తుమెసుఖం । అన్నంబలాయమెభూమిరాపోన్నమనిలస్యచ ॥ భవేత్వేతత్పరిణతంమమాస్త్వవ్యాహతంసుఖం । ప్రాణాపానసమానానాముదానవ్యానయోస్తథా ॥ అన్నంపుష్టికరంచాస్తు మమాస్త్వవ్యాహతంసుఖమ్ । అగస్తిరగ్నిర్బడబానలశ్చ భుక్తమ్మయాన్నం వారయంత్వశేషం॥ సుఖంచమేతత్పరిణామభూతం యచ్ఛత్వరోగంమమచాస్తుదేహే॥ విష్ణుస్సమస్తేంద్రియదేహదేహీ ప్రధానభూతోభగవాన్యథైకః । సవ్యేనతేనోక్తమశేషమన్నమారోగ్యదంమెపరిణామమేతు ॥ విష్ణురత్తాయథైవాన్న ప

రీమాణం చ వై యుతః । అన్యేన తేన మే భుక్తం జీర్యత్వన్నమిదం తథా । ఇత్యుచ్చార్య స్వహస్తేన విమృజ్య చ తతోదకమ్ ॥ అనాయాసప్రదాయీతి కుర్యాత్కర్మాణ్యతంద్రితః । స్రగ్వాస్త్రాదివినోదేన సన్మార్గావిరోధినా ॥ దినం నయేత్తతస్సంధ్యాముపతిష్ఠేస్సమాహితః ఇతి ॥ వాహటః ॥ భుక్త్వా నోపవిశేద్యస్తు దండం భవతి తిష్ఠతః ॥ ఆయుషః క్రమతో మృత్యుః ధావతస్స్వపతో వపుః । భుక్త్వా రాజవదాసీత గత్వా శతపదం శనైః ॥ వ్యాసః ॥ భుక్త్వా వై సుఖమాస్థాయ తదన్నం పరిణామయేత్ । ఇతిహాసపురాణాభ్యాం సప్తషష్ఠమకౌ నయేత్ ॥ అష్టమే లోకయాత్రా తు బహిస్సంధ్యాం తతః పరం ॥ మార్కండేయః ॥ భూయోపాచమ్య కర్తవ్యం తాంబూలస్య చ భక్షణం । శ్రవణం చేతిహాసస్య తతః కుర్యాత్సమాహితః ఇతి ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ అతిథిం శ్రోత్రియం తృప్తిమాసీమాంతమనువ్రజేత్ । అహశ్శేషం సహాసీత శిష్టైరిష్టైశ్చ బంధుభిః ॥ శంఖః ॥ విచార్య చ పురాణార్థాన్ వేదార్థాన్స్మృతిమాస్థితః । విష్ణుం సదా హృది ధ్యాయేత్సకలం నిష్కలం తు వా ॥ శిఖిః ॥ భుక్త్వోపస్థాయ మార్తాండం పురాణాని సదా పఠేత్ । భావశుద్ధ్యా హరౌ భక్తిః పురాణశ్రవణాద్భవేత్ ॥ అత్రిః ॥ దివాస్వాపం న కుర్వీత గచ్ఛేన్నైవ దివా స్త్రియం । ఆయుఃక్షయకరీ నిద్రా దివా స్త్రీ పుణ్యనాశినీ । ఇతిహాసపురాణాని ధర్మశాస్త్రాణి చాభ్యసేత్ । వృథా వివిధవాక్యాని పరివాదాంశ్చ వర్జయేత్ ॥ అఖండదర్శే ॥ భుక్త్వా చైవ సుఖాసీనః తాంబూలేనాస్యశోధనం । చూర్ణామలకధాతూనాం యేకేనాథ విశోధనం । సుపూగం చ సుపత్రం చ చూర్ణేన చ సమన్వితం ॥ ప్రదద్యాద్ద్విజదేవేభ్యః తాంబూలం చర్వయేద్ద్విజః । ఏకపూగం సుఖారోగ్యం ద్విపూగం నిష్ఫలం భవేత్ ॥ అతిశ్రేష్ఠం త్రిపూగం తు అధికం నైవ దూష్యతి । పర్ణమూలే భవేద్వ్యాధిః పర్ణాగ్రే వ్యాధిసంభవః ॥ చూర్ణం పర్ణం హరత్యాయుః శిరా బుద్ధివినాశినీ । తస్మాదగ్రం చ మూ

లంవశీరాంచైవవిశేషతః॥ చూర్ణపర్ణంవర్జయిత్వా తాంబూలంఖాదయేన్నరః । అఖండితంచక్రముకంపర్ణప్రక్షాళితంతథా ॥ అశోధితం తథాచూర్ణంభక్షయన్ సర్వశోషభాక్। అంధాయముఖేపర్ణంపూగాన్ ఖాదతియోనరః ॥ సప్తజన్మదరిద్రస్స్యాత్ నరకేషునిమజ్జతి । చూర్ణమంతరాదర్పితనబహిస్త్వవకుంఠనం ॥ ప్రాతఃకాలేఫలాధిక్యంచూర్ణం మధ్యందినేధికం । సాయంపర్ణస్యచాధిక్యంత్రిధాతాంబూలభక్షణం ॥ వాహటః ॥ తాంబూలంకటుతిక్తముష్ణమధురంక్షారంకషాయాన్వితం। వాతఘ్నంక్రిమినాశనంకఫహరందేహాగ్నిసందీపనం ॥ స్త్రీసంభాషణభూషణంరుచికరంశోకస్యవిచ్ఛేదనం। తాంబూలస్యచ మేత్రయోదశగుణాస్స్వర్గేపితేదుర్లభాః ॥ ప్రత్యూషసిభుక్త్వాసమయేపరయువతీనాంచసంగమే విరమే । రాజసువిద్వన్సభ్యేతాంబూలంయోనఖాదయేత్సపశుః ॥ సూర్యేస్త్రిశిఖరంప్రాప్తేపాదశౌచక్రియాన్వితః ॥ బహిస్సంధ్యాముపాసీతకృతతాణస్సమాహితః । అన్యత్రమద్యగంధంచదివామైథునమేవచ ॥ పునాతివృషళస్యాన్నంబహిస్సంధ్యాముపాసతే। ఆచమ్యసంధ్యాంసంకల్ప్యమార్జయిత్వాచపూర్వవత్॥ గాయత్ర్యాపస్త్రియుక్తిస్యప్రదక్షిణమథాచరేత్। సంధ్యాధ్యాత్వోపవిష్టస్తువాగ్యతస్సుసమాహితః ॥ ప్రణవవ్యాహృతియుతాంగాయత్రీంపూర్వవజ్జపేత్ । కృత్వాస్వశాఖావిహితమాదిత్యముపతిష్ఠతే॥ వారుణీభిరుపస్థాయ దిశశ్చైవోపతిష్ఠతే॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ ఉపాస్యపశ్చిమాంసంధ్యాంహుత్వాగ్నీన్ స్వానుపాస్యచ। భృత్యాచాపహతోభూత్వా సమ్యక్తృప్తోథసంవిశేత్॥ స్మృత్యంతరే॥ హుతాగ్నిర్వందితగురుఃకృతాతిథ్యశ్చశక్తితః । వైశ్వదేవబలించాపి కృత్వాశ్నీయాద్యథావిధి ॥ వ్యాసః ॥హుత్వాగ్నింవిధివన్మంత్రైర్యావద్భుక్తమశిష్టకం । సభృత్యబాంధవాస్సర్వేస్వపేచ్ఛుద్ధస్తతోనిశి ॥ బోధాయనః ॥ మేరుకాంచనదానాని వాజపేయశతానిచ । కన్యాకోటిప్రదానంచ నసమంసాయమాహుతే ॥ శాండిల్యః ॥

అన్నైస్త్రిప్రభూతైర్దేవేశంవివిధైఃపృథగర్చయేత్ ।సంధ్యయోరుభయోః
కుర్యాత్ పూజాంసర్వోపచారకైః । నక్తంకుటుంబికోశ్నీయాత్ హితం
పథ్యంసుతృప్తిమత్ ॥ నోత్తరాభిముఖస్స్వప్యాత్ పశ్చిమాభిముఖోనచ ।
నచాకాశేననగ్నోవా నాశుచిర్నాసనేక్వచిత్ ॥ నశూన్యాయాంతుఖట్వా
యాం శూన్యాగారేనచైవహి ॥ విష్ణుపురాణే ॥ పునఃపాకముపాదాయ
సాయమప్యవనీపతే । వైశ్వదేవనిమిత్తంవైపత్న్యాసార్ధంబలింహరేత్॥
తత్రాపిశ్వపచాదిభ్యః తథైవాన్నవిసర్జనమ్ । అతిథించాగతంతత్రస్వ
శక్త్యాపూజయేత్తతః । బుధః ॥ పాదశౌచాసనప్రహ్వ స్వాగతోక్త్యాచ
పూజయేత్ । తతశ్చాన్నప్రదానేన శయనేనచపార్థివ ॥ దివాతిథౌతు
విముఖేగతేయత్పాతకంనృప । తదేవాష్టగుణంపుంసాం సూర్యోఢేవిముఖీ
కృతే ॥ కృత్వాపాదాదిశౌచంచ భుక్త్వాథశయనంగృహీ । గచ్ఛేచ్ఛయ్యా
మస్ఫుటితామపిదారుమయీంనృప ॥ నావిశాలాంనవైభగ్నాంనాసమాంమ
లినాంనచ । నచజంతుమయీంశయ్యామధితిష్ఠేదనాస్తృతాం॥ ప్రాచ్యాం
దిశిశిరశ్శస్తంయామ్యాయామథవానృప । సదైవంస్వపతఃపుంసః విపరీతం
తురోగదం ॥ శౌనకః ॥ నిశాయాఃప్రథమేయామే జపయజ్ఞార్చనాదికం ।
బ్రహ్మాహుత్యాపితత్రైవ వర్జయిత్వాపిభోజనమ్ । అనధ్యాయేప్రదోషే
షు సాయంగాయత్రజపసంకోచమాచరంతి శిష్టాఆహుశ్చ। చతుర్థ్యాం
సప్రదోషాయాంశతార్ధంసచతుష్టయం।సప్తత్రింశచ్చసప్తమ్యాం అష్టావిం
శత్రయోదశే । అష్టావింశదనధ్యాయే ఇతరేషుయథోదితం । సప్తప్రదో
షేదశేచ గాయత్రీదశసంఖ్యయా । అష్టమ్యాంచచతుర్దశ్యాం నిత్యాద
ర్ధంతుతద్బుధః ప్రతిపత్తుతృతీయాంశం పర్వణ్యల్పతరంజపేత్।సంగ్రహాం
తరే ॥ నిత్యాదర్ధంచతుర్థీషు మనతిథిషుస్యాజ్జపస్సప్తమీయాసప్తత్రిం
శచ్చతస్యాంప్రతిపదిచపునఃషడ్వ్యక్తాత్రింశదేవ । తద్వత్పర్వద్వయేపి త్రి
యోదశతిథావష్టభిర్వింశతిస్స్యాత్ ఏవంవిష్వాదికాలేష్వఖిలమతమిదం

సాయమేవంచ కార్యం। ప్రదోషోపివశిష్యతే ।యో విష్ణ్వాకే రామరాత్ర్యా
దావ్యేకార్ధఘటికాక్రమాత్ । రంధ్రాద్యామోదయాదర్వాక్ ప్రదోష
స్స్యాత్కలావిధిరితి।విష్ణుః చతుర్థీ అరుస్సప్తమీ కామః త్రయోదశీరంధ్రో
నవనాడ్యావాచతుర్థీ సప్తమీ త్రయోదశ్యః క్రమేణ ద్వ్యేకార్ధ ఘటికాస్సంతిచే
త్ప్రదోషః ।తథా రాత్ర్యాదౌతృతీయానవఘటికా చేత్ప్రదోషఃఅధికాచేత్
నాస్తి॥ రాత్రౌద్వ్యాయామాదుపరిచేన్నప్రదోషః। ద్వాదశ్యాముదయాత్ప్రాక్
కలామాత్రత్రయోదశీసత్వే ప్రదోషఇత్యర్థః॥స్మృత్యంతరే షష్ఠీచద్వాద
శీచైవఅర్ధరాత్రాత్పూర్వనాడికా । ప్రదోషంతత్ప్రకుర్వీతతృతీయానవనాడి
కా॥ గాయత్రీజపసంకోచేమూలస్మృతిరవేక్షణీయా । స్మృతిరత్నే ప్ర
ణవవ్యాహృతీనాంచ గాయత్ర్యాశ్శిరసస్తథా ॥ నిత్యనైమిత్తికే కార్యేప్ర
తేయజ్ఞప్రతేతథా । దేవతార్చనమంత్రాణాంనానధ్యాయస్స్మృతస్సదా।
ధర్మోద్యోతే॥ సౌరాణాంరౌద్రమంత్రాణాంపైతృకాణాంచనైత్యకే॥
జపహోమాదికార్యేషునానధ్యాయోనకామ్యకే ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥
సాయంసంధ్యాముపాస్యహోమంహుత్వా దేవమాతిథ్యంచకృత్వాభృత్యైః ప
రివృతోలఘుభుక్త్వాస్త్రియాసహసుగంధాను లేపనమాల్యతాంబూలాదిసే
వ్యమానస్స్వపేత్ ।నసంధ్యాయాంశూన్యాలయేశ్మశానేహ్యేకాశేచతుష్ప
థేశివమాతృకాయక్షయమస్కందభైరవాద్యుపేత దేవగృహేషు దేవకులేచ
స్వపేత్ ॥ నథాన్యేనభోగ దేవవిప్రాగ్నిగురూణాం చోపజీవినామశు చి
రార్ద్రఏవస్త్రపాదోనస్నాంత్స్వపేత్ప్రాక్శిరావాదక్షిణశిరాఃఇష్టాం దేవ
తాంనత్వా స్వపేత్ వైణవందండంశయనీయసమీపేనిధాయ ప్రక్షాళితపా
దకృతరక్షస్స్వపేత్ప్రదోషోపరిమామావిద్యయానయేత్ ॥ ఆచార
సారే ॥ శుచిందేశంవివిక్తంతుగోమయేనోపలేపయేత్ । ప్రాగుదక్ప్ర
వణేచైవసంవిశేత్తుసదాబుధః ॥ ప్రాక్శిరాస్తుస్వపన్నిత్యంతథావైదక్షి
ణాశిరాః । ఉదక్శిరానస్వపేత్తుతథాప్రత్యక్శిరానచ । మహాదేవస్యహి

వాపిమాతృవేశ్మనినస్వపేత్ । నయక్షనాగయతనేస్కన్దస్యాయతనేత
థా । తరుచ్ఛాయాసుజతథాశర్కరాస్థిషుపాంసుషు । నస్వపేచ్ఛతథా
దర్భేవిరాదీష్టాంకథంచన । ధాన్యగోదేవవిప్రాణాం గురూణాంచతథో
పరి । నచాపిభిన్నశయనేనాశుచౌనాశుచిస్తథా ॥ నార్ద్రవాసానసగ్నశ్చ
నోత్తరాశ్రితమస్తకః । నాకాశేసర్వతశ్శూన్యే నచచైత్యద్రుమేతథా । ఆ
కాశేనిరావరణప్రదేశే ॥ స్మృతిరత్నే ॥ అక్షీరీవహ్న్యపస్మారిజరీకస్త్రీక్ష
యీతథా । శ్వాసఘ్నాసీతిత్రైహ్యక్తామేకశయ్యాంచవర్జయేత్ । దంశదంత
మయేవిద్యుద్దగ్ధేదగ్ధపలాశకే । నశయీతనరోధాన్యేశయనేపంచదారుకే ॥
అశ్మపీఠస్థితేచైవతథాభగ్నకృతేతథా ॥ పంచదారూణి ఉదుంబరవటాశ్వత్థ
ప్లక్షజంబుద్రుమాః సుఖానుకూలేశయనేవామపార్శ్వేనసంవిశేత్ । ఆయు
ర్వామకరోప్రోక్తం ఉత్తానంబలవర్ధనం । స్వగృహేప్రాక్శిరాశ్శేతే శ్వశురే
దక్షిణాశిరాః । ప్రత్యక్శిరాఃప్రవాసేతు నకదాచిదుదక్శిరాః ॥ విష్ణుః ॥
సుప్రక్షాళితచరణతలోదిష్టాం కృతోదకపూర్ణఘటాదిమంగళోపేతఆ
త్మాభిరుచితామనుపహతాం సుత్రామాణమితిపఠన్ శయ్యామధిష్ఠాయరా
త్రిసూక్తంజపిత్వావిష్ణుం నమస్కృత్యసర్పాపసర్పభద్రంత ఇతిశ్లోకంజపి
త్వాఇష్టదేవతాంనమస్కృత్యసమాధిమాస్థాయనాన్యాంశ్చవైదికాన్మంత్రాన్
సావిత్రీంజపిత్వామంగళశ్రితంశంఖంచశ్రవణందక్షిణాశిరాస్స్వపేత్ ॥ శ్లో
కః ॥ సర్పాపసర్పభద్రంతేఇత్యాదిస్మరన్ ॥ రత్నావళ్యాం ॥ మాంగళ్యపూ
ర్ణకుంభంతుశిరస్స్థానేనిధాయతు । వైదికైర్గారుడైర్మంత్రైః రక్షాంకృత్వా
స్వపేన్నిశి ॥ రాత్రిసూక్తంజపేత్స్మృత్వాసర్వాంశ్చసుఖశాయినః ॥
పార్వ్యశ్లోకాదర్శితా ॥ జరత్కారోర్జరత్కార్వాంసముత్పన్నోమహా
యశాః । ఆస్తీకఃసత్యసంధోమాంపన్నగేభ్యోభిరక్షతు । నర్మదాయై
నమస్తుభ్యంనర్మదాయైనమోనిశి ॥ నమోస్తునర్మదేతుభ్యంత్రాహిమాంవిషస
ర్పతః ॥ దక్షః ॥ ప్రదోషపశ్చిమౌయామౌవేదాభ్యాసేనయోజయేత్ । యామ

ద్వయంశయానస్తు బ్రహ్మభూయాయకల్పతే॥మనుః॥ వేదోదితంస్వకర్మాణియ థాకుర్యాదతంద్రితః ॥ తథాకుర్వన్యథాశక్తిప్రాప్నోతిపరమాంగతిం । వ్యాసః॥ ఇత్యేతదఖిలేనోక్తంఅహన్యహనివైమయా।బ్రాహ్మణానాంకృత్య జాతమపవర్గఫలప్రదం॥నాస్తిక్యాదథవాలస్యాత్ బ్రాహ్మణోనకరోతియః।స యాతినరకాన్ ఘోరాన్ కాకయోనిషుజాయతే॥ నాన్యోవిముక్తయేపంథాః ముక్త్వాశ్రమవిధింస్వకం । తస్మాత్కర్మాణికుర్వీతతుష్టయేపరమేష్ఠినఇతి ॥

శ్లో ॥ దొడ్డబేళ్ళపురీవాసినారాయణమనీషిణా ।
పరిష్కృతాకృతిరియంనారాయణపదార్పితా ॥

శ్లో ॥ సిద్ధనామపురీవాసి విశ్వనాథమనీషిణా ।
ముద్రాభేదాన్ పరిష్కృత్య విశ్వేశ్వరపదార్పితా॥

ఇతి శ్రీ వైద్యనాథ దీక్షిత విరచితే స్మృతి
ముక్తాఫలే ఆహ్నికధర్మనిరూపణం
నామద్వితీయ పరిచ్ఛేదః.

